СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LIV.

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 14.

СИТНИЈИ СПИСИ Ђ. ДАНИЧИЋА

I

КРИТИКА, ПОЛЕМИКА И ИСТОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1925.

Цена 50 динара.

ПРЕГЛЕД

Издања Српске Краљевске Академије.

Академијине су књижаре **Св. Б. Цвијановића и Кона** у Београду.

(Књига означених звездицом * нема више на продају).

I. Глас (првог разреда), књ. 1—51.
II. Глас (другог разреда), књ. 1—64.
III. Споменик (првог разреда), књ. 1—13.
IV. Споменик (другог разреда), књ. 1—51.
V. Годишњак I—XXXII (1887—1924.).
VI. Етнографски Зборник књ. I—XXXIV.
Прво одељење. Насеља и Порекло становништва, књ. 1—19.
Друго одељење. Народ и народни живот, књ 1—5.
VII. Зборник за Историју, Језик и Књижевност Српског Народа.
Прво одељење. Споменици на српском језику, књ. 1—12.
Друго одељење. Споменици на туђим језицима, књ. 1 и 4.
VIII. Дијалектолошки Зборник, књ. I—II.
(Садржину и цене види на корицама ових издања).

IX. ПОСЕБНА ИЗДАЊА, Књ. I—LIV.

Књига:

1. Приповетне.

II. (1). — Л. К. Лазаревић, Он зна све. — С. Матавуљ. Ново Оружје. — Б. 1890, 16°, 129. — Цена 2 дин.

2 Споменице.

*I. (1). — Спомен на тужну свечаност приликом смрти Др. Јосифа Панчића првог председника Српске Краљевске Академије. — Б. 1888, 8°, 50.
IX. (2). — Споменица о преносу праха Вука Ст. Караџића из Беча у Београд 1897. — Б. 1898. X. 389, са две слике. Цена 3 дин. (Види и Споменик VII (други разред 6).
*XIV (3). — Свечан помен просветном добротвору покојном Димитрију Стаменковићу, трговцу из Београда, 8. септембра 1900. год. — Б. 1901 8°, 53 (са сликом).
XVI. (4). — Свечан помен просветном добротвору покојном Нићифору Дучићу, архимандриту и академику, 22. априла 1901. год. — Б. 1901. 8°, 49 (са сликом).
XXII. (5). — Стогодишњица српског устанка, свечан скуп Српске Краљевске Академије 7. септембра 1904. — Говор Љуб. Јовановића. — Б. 1904. 8°, 63. Цена 2 динара.
XXVI. (6) — Др. Никола Крстић, Споменица издана приликом ступања у живот задужбине покојникове. — Б. 1908, 8°, 517 (са сликом). Цена 5 динара.

3. Природњачки и математички списи.

*IV. (1). Јован Жујовић. Геологија Србије, део први. Топографска Геологија. — Б. 1893, 4°, VI, 334, са три карте и два листа скица. Цена 14 дин.
V. (2). — — — део други, Ерупативне Стене. — Б. 1900. 4°, XVI, 229, са 6 таблица микроскопских пресека. Цена 10 дин.
XVII. (3). — Ј. Цвијић, Основи за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалије, Епиру и у северној Албанији. Књига прва са 51. географском и геолошком скицом, профилима и фотографијама. — Б. 1906, 4°, VIII, 1—392. Цена 10 дин.
XVIII. (4). — — Књига друга, са 83 географске и геолошке скице, профила и фотографија у тексту и 19 фотографија у прилогу. — Б. 1906, 4°, 393—689. Цена 10 дин.

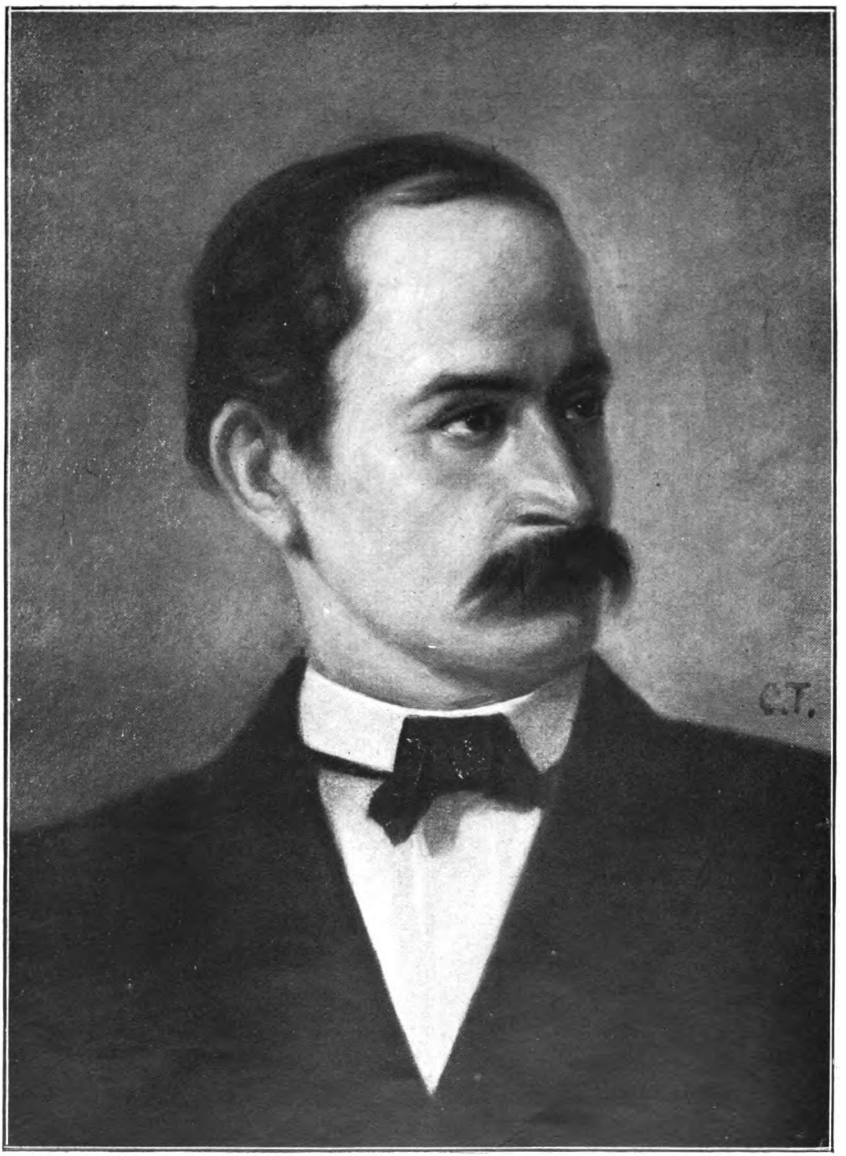
C.T.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LIV.

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 14.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1925.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СИТНИЈИ СПИСИ Ђ. ДАПИЧИЋА

I

КРИТИКА, ПОЛЕМИКА И ИСТОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1925.

AS
346
.B53
knj. 54

Преглед

Стр.

О овом издању IX

1845. I. — Писмо новым српским језыком и Одговор, обоје од Ј. Ст. Поповића (?) 1

Задиркивалу, одговор Даничићев 3

1847. II. — Рат за српски језик и правопис 5

„Сједоглавина" критика и Даничићев одговор (1894. г.) 47

III. — О Шафарикову устезању да говори о српском правопису у својој оцени Српских Граматика поднетих на конкурс Матице Српске . 49

IV. — Позоришне вести, од Свештенића 51

(Даничићеве напомене о томе в. под XI. *Још којешта* под 5).

V. — О Бранковим Песмама I. (в. под XI. *Још којешта* под 6).

Ограда српске младежи у Пожуну од Бранкове посвете 51

Српској младежи у Пожуну, од Ј. Ст. Забавића 52

Даничићев одговор Забавићу (в. под XI. *Још којешта* под 6 у продужењу).

VI. — О Исајиловићеву Француско-српском речнику (в. под XI. *Још којешта* под 2).

VII. — О Српској Граматици Ил. Захаријевића (в. под XI. *Још којешта* под 3).

VIII. — Вуков пријевод Новога Завјета 56

IX. — О огласу Сергија Николића на издавање Просветних Новина и о његову одговору (в. под XI. *Још којешта* под 4).

1848. X. — О преводу Новог Завета од В. Лазића 72

Даничићев одговор: В. Лазићу I. 80

XI. — О преводу Новог Завета, од В. Лазића (други чланак) 95

Даничићев одговор: В. Лазићу II. 103

Још којешта 1. 109

Стр.

2. О Исаиловићеву франц.-српском Речнику 109
3. О Српској Граматици Ил. Захариjевића . 110
4. О огласу на Просветне Новине Сер. Николића и о његову одговору на ову белешку 111
5. О Позоришним вестима Свештенића . . 113
6. О Бранковим песмама и о одговору Ј. Ст. Забавића на овај приказ 114

XII. — Стара пjесма за ново вриjеме 116
1849. XIII. — „Војводовина“ или „Војводина“ 125
XIV. — Вук Стеф. Караџић 126
1850. XV. — О Миклошићеву рjечнику старога Славенскога jезика 129
1852. XVI. — Ситнице jезикословне од М. Светића . . . 130
Правитељство и Правопис, Даничићев одговор Светићу 132
XVII. — О књизи за добре цели, од Бог. Атанацковића 135
XVIII. — О Српско-Далматинском магазину за г. 1851. 138
XIX. — О Шумадинчету Љ. П. Ненадовића 141
XX. — О Шафариковим Památkama 143
XXI. — О Земљопису М. Мијатовића 145
XXII. — О Дечанском Првенцу Гедеона Јуришића . 149
XXIII. — О Физици Вука Маринковића 151
XXIV. — О Гласнику Друштва Српске Словеност. IV. 154
1854. XXV. — О Новом Српском Буквару 159
1856. XXVI. — Је ли добро *нањ* и *уњ*? 192
1857. XXVII. — О законику Душанову, од Миклошића . . 195
XXVIII. — О Примерима српско-словенског jезика од В. Караџића 196
XXIX. — О jезику Бугара у Ердељу, од Миклошића 199
XXX. — О Боповој Упоредној Граматици 201
XXXI. — О Свештеним Повjестима 202
XXXII. — О Изворима српске повjеснице од Брлића 203
XXXIII. — О Копитаровим Ситнијим Списима 204
XXXIV. — О Глаголским Одломцима од Шафарика . 206
XXXV. — О драми Лијек за обjесну жену 207
XXXVI. — О Српској Граматици од П. Нинковића . . 208
XXXVII. — О Песмама о Краљевићу Марку, од Игњ. Фукса 208
XXXVIII. — О Сочинениjама Соломоновим и Сираховим од П. Атанацковића 210

Стр.

XXXIX. — О Речнику шест словенских језика од Ф. Шумавског 211
XL. — О коренима старословенским од Миклошића 212
XLI. — О Историји слов. апост. Ћирила и Методија, од Г. Лајтмерица 213
XLII. — О Мајковљевој Историји српског језика и Историји Народа 214
XLIII. — О Кукуљевићеву Arkivu IV. 217
XLIV. — О Миклошићевој Slavische Bibliothek II. . . 219
1858. XLV. — О Српском Летопису кн. 96. 223
XLVI. — О Кукуљевићеву Речнику Југословенских уметника 224
XLVII. — О Миклошићевим Monumenta Serbica . . . 225
1859. XLVIII. — О језику и терминологији у Криминалном Законику 228
1861. XLIX. — О Српској Писменици Ј. И. 253
Одговор Ал. Васиљевићу на његову одбрану Писменице први, други и трећи 255
L. — Одговор Ал. Васиљевићу на његове чланке о правопису, први и други 258
LI. — Оглас о смрти П. Ј. Шафарика 262
LII. — О Словенским елементима у румунском језику, од Миклошића 263
LIII. — Посланица Србима из Москве 266
Даничићева прелекција о њој 289
Одговор Даничићу од Ј. Илића 292
Одговор Даничићу од Ђ. Вукићевића . . . 294
Одбрана Даничића од Ст. Новаковића . . 304
Одговор Новаковићу од Ј. Илића 305
1862. LIV. — Почетак српске књижевности 306
LV. — Службе свецима Србима 314
LVI. — О Миклошићеву Речнику старословенског језика 323
1863. LVII. — Књижевност богословска у Бугара IX—XI. века 326
LVIII. — О Српској Граматици Д. Чобића 333
1864. XIX. — Милош Светић поета 334
LX. — О Загребачком Književniku I. 338
LXI. — Србенда и Готован од Вл. Јовановића . . 341

Србин Србенди, Даничићев одговор 354
1865. LXII. — О Светићеву „Огледалу“ 362
Напад у „Србобрану“ 379
Изјава Даничићева поводом напада у Србобрану 379
Привремени одговор г. Даничићу, од П. Нинковића 380
Одговор Даничићев Петру Нинковићу . . . 383
1867. LXIII. — О Будмановој Српској Граматици I. св. . . 393
1868. LXIV. — О Будмановој Српској Граматици св. II. . 399
LXV. — О Промени Консонаната у слов. језицима од Хатале 400
1869. LXVI. — О Гласнику Српског Ученог Друштва књ. XXIII. и XXIV. 412
1870. LXVII. — О Хилфердингову издању старих српских Пословица 422
LXVIII. — О Славу светог Иполита о Антихристу . . 430
LXIX. — О Опису рукописа Ундољског 432
1871. LXX. — О Душанову Законику од Ст. Новаковића . 434
LXXI. — О Српско-руском речнику Лавровског . . 438
1877. LXXII. — Брикнеров приказ Даничићевих *Korijena* . . 448
Даничићев одговор Брикнеру 452
Брикнеров одговор Даничићу 456

О овом издању

Даничић је своје чланке штампао или без потписа или са шифром или с потписом. Први чланак (*Задиркивалу*) потписан је: Млад Србин из Аустрије, и Јов. Бошковић је рекао да је његов, што је сасвим вероватно. За чланке штампане у *Подунавци* (или намењене да се у њој штампају) не би ни знали да су његови да их није прештампао у брошури *В. Лазићу II и Још којешта* (под 2—6). Исто тако без икаква знака су и чланци у *Српским Новинама* за г. 1852 (овде под бр. XVII—XXIV), и без потписа је и брошура *Србин Србенди* (овде бр. LXI). Шифром Д. (једном глаголицом ⰔⰄ) потписао је чланке у *Срп. Нов.* за г. 1857 и 58 (овде под бр. XXVII—XLVII), и један у *Видов-дану* за г. 1861 с грчким δ (овде бр. LI), а један чланак опет у Видовдану за исту годину потписао је с Ђ. Д. (овде под бр. LII). Сви остали потписани су са: Ђ. Даничић.

Политичке чланке је штампао све без икаква знака, а и њих би ваљало покупити и издати, јер су важни за биографију (и карактеристику) Даничићеву. Ко се добро учита у ове чланке, могао би их познати у савременим политичким листовима јер они и стилом и језиком (а нарочито логиком) јако одударају од чланака свих тадашњих писаца.

Први библиографски преглед Даничићевих списа саставио је А. Павић у чланку о Даничићеву Животу и Раду (Rad Jugosl. Akad. 77. г. 1885). За раније радове (до одласка у Загреб) дао му је податке Св. Вуловић. — Други потпунији списак саставио је Ђ. Ђорђевић у Живаљевићеву *Колу* (за г. 1889 стр. 233) послуживши се Павићем за оне чланке којих није могао видети у оригиналу. — По томе списку прикупио сам што иде у ову књигу, само сам један изоставио и један додао. — Изоставио сам чланчић: Од куд се каже *није* у сва три српска наречја (у 137 бр. *Срп. Нов.* од г. 1857) који је Ђорђевић унео на основу тврђења Вуловићева. Мени се он учинио сумњив прво зато, што је обележен знаком □, а Даничић је у

ово време своје чланке потписивао с Д; а друго што ни стилом не личи на Даничићеве. Помишљао сам да не буде од Ј. Бошковића, јер у ово време поред Даничића само је он могао онако говорито о језику. И заиста нашао сам у *Видов-дану* за г. 1862 (бр. 11 и даље од 25 јан. и даље) оцену Миклошићеве Старословенске Христоматије потписану истим знаком (□), а Бошковић је њу унео у своје Скупљене Списе (св. II. стр. 291, Београд 1888 г.). Што и овај чланак није ту унео, јамачно је зато, што је доцније увидео да нема право у свом тумачењу. Додао сам оцену *Свештених повести* (овде бр. XXVIII), која је несумњиво Даничићева, а што се место ћирилског потписано глагољским Д. (Ⱑ), то је јамачно због тога што се и сам бавио таквим послом (*Приповетке* из Старог и Новог Завета), па није хтео да му се рече да о њима говори као заинтересован.

У плану је било да се овде наштампају и они чланци о којима Даничић говори, или којима се Даничићу одговара или на које он одговара, али то нисам могао потпуно извести. Тако нисам могао наћи *Просветних Новина* од г. 1848 у којима је оглас С. Николића о њима, о чему говори Даничић (бр. XI Још којешта под 4), ни одговора Даничићу у њима (у бр. 10), на што је одговорио Даничић на истом месту; ни *додатка* к бр. 92 *Сри. Нов.* од год. 1859, где Рајко Лешјанин одговара М. Јанковићу и Даничићу (на чл. под бр. LVIII); ни *Трговачких Новина* (бр. 27, 29 и 30) ни *Световида* (бр. од 30 маја) од г. 1861, где се развила полемика између Ђ. Даничића и Ал. Васиљевића поводом Даничићеве оцене *Сриске Писменице* Ј. Илића (овде под бр. XLIX и L.) Остали су чланци унесени осим Хаџићева *Ушука* III. јер је штампан у Вуковим Граматичким и полемичним Списима III, 214—59.

Даничић је своје чланке писао Вуковим правописом, али оне које је слао у Београд да се штампају, уредници су преокретали на стари у Србији једино допуштени. Кад је 1852 дошао у Србију, и сарађивао на књижевном прегледу у *Сриским Новинама* и сам је, по невољи, писао и тим правописом и том граматиком (н. пр. без *Х* 2 под множ. придева и заменица). Овде је све штампано Вуковим правописом сем првог чланка, који би можда и Даничић, бар у оном делу где не говори од себе,

штампао старим. — Остали чланци штампани су правописом какав је у оригиналу сем Нинковићевих из *Србобрана* (овде у бр. LXII), које сам овако преписане добио од једнога пријатеља из Новог Сада. — Превод посланице из Москве поправљен је и штампан новим правописом (овде у бр. LIII).

И Вуков диалекат узео је Даничић, који се пробија и кроз стари правопис (ріече, мрзио, желѣли, овдѣ итд. с ретким изузецима: време, донео и још понегде). Тако је и у чланцима из г. 1852, али у год. 1857 и 58 писао је источним. Чим је пала забрана употребе Вукова правописа, одмах је опет узео јужни диалекат. Њиме су овде штампани сви чланци сем оних из г. 1857 и 58.

о Ускрсу 1924
у Београду

Љуб. Стојановић.

I.

Писмо новымъ србскимъ єзыкомъ.*)

Любезный Пріятелю! Гледе тебе, а гледе и мене очитуємъ да ће користно быти, што сам се наканіо пріобћит' ти догодовштине Біоградске у овой одори, ако премъ нису тако занимне и горостасне. Найзнаменитіє є то, што Србштина сцѣни свое слобоштине, и што є у насъ свакога чврстый побудакъ законски живити и достоянство Устава чувати. Онемадъ бы у насъ Готѣ, и даваше различите вѣжбе, изведене страномъ по Гроссу, страномъ по другимъ нѣговымъ людма, на великій плѣсакъ публике. Одъ нѣга пакъ видисмо вратоломе и найзадъ искрокресе, съ коима заглави. Кадъ се овай у Земунъ наврну, доће намъ съ превышньимъ допуштенѣмъ Славянско дружство вѣшты яхача подъ управомъ Беранека. Оно, како у Огласу читасмо, састояше изъ 38 особа и 40 коня. Вѣжбе бише красно изведене, но особито се вѣжбаше дѣвойке, ков намъ очито свѣдочише, колико нагнућа къ умѣтности имаю; и озбиля, увѣкъ бы пуна кружина публике. Стражныій путъ даваше великій кресъ, и тымъ жали Боже заглавише. Осимъ тога имасмо Свиропѣвъ одъ вѣшты Панчевачкы умѣтнолюбаца, коима є на челу быо Г. Ђурковићъ, и послѣ велику игранку, у дворани кодъ єлена, гдѣ бы све назочно у найсвѣтліой одори. И за како ово манька, сада немамо ништа. Ипакъ живаль Славяанштине кодъ насъ не трпи запреке; кньиге излазе, и сваки има задовольный брой предбройника. И я се канимъ издати на свѣтло єдну кньигу, коя се распада на два дѣла. Она састои изъ обћекорыстны правила, коя су преврнута, и за коя тврдимъ, да су тумачена са укусомъ. Ако буде што кодъ васъ предбройника, да бы ій приклопити мого, я ти гледе тога препоручуємъ вруће. Кодъ насъ су іоштъ тако злостиве околичине, да морамо гоити

*) Писмо є ово одъ єдногъ младогъ Србина, ковга є теженѣ одцепити се одъ доякошнѣгъ начина писаня, и увести новый, коимъ се гдикои одъ садашньи Списателя послужую. Будући да многи мнѣніє ово одобраваю, зато мыслимъ, да ће спріобштай истога писма быти одъ велике ползе; връ съ єдне стране могу такови богатство новы рѣчій у нѣму наћи, съ друге пакъ нека увиде Србльи, колике є лепоте ованковый єзыкъ, и по томе нека суде, оћемо ли новъ начинъ писаня наши гдикоій млады Списателя пріймити, ил' ћемо га одбацыти. У осталомъ погрешіо бы свакій, кои бы помысліо, да се ово писмо на Хорвате односи. І. С. П.

наду съ предбройницыма. — Не двоимъ, да си чуо, каква не срећа нашу Слогу достиже. Съ великимъ веселѣмъ бы до Земуна доведена. а кадъ пођe наопако, жали Боже утопи се. Садъ се, како чуємо, напућено парополовско дружство до душе одлучи, да ю из воде извади, и већъ на ову сврху отиде другій парополовъ, но незнамъ съ каквымъ доспѣломъ. Кадъ наопако дође, чућемо болѣ, и у тай ма писаћу ти веће. Остаємъ ти добростивно нагнутъ Твой и т. д.

*

(Одговоръ.)

Облюблѣный Пріятелю! Твоє у новой одори любавно писмо проузрочи велико веселѣ. Оно бы читано у назоштву више пріятеля, и нажалитъ не могу, што ми башъ тада манька братъ, те не може быти удѣоникъ обћега утиска. Найпрво мніемъ быти потребито, да ти пріобћимъ мое пазке гледе єзыка нашегъ, кои є іоште незгоданъ, и потребитъ врстны радіоника, да га одъ старо-славянскога одцѣпе, и новима, чисто србскима материнскима накрме. Не могу ти се дакле доста захвалити, што си наканіо таковимъ богашћинама указати се, и стару славянштину као Гордієвъ узао мачемъ великога Скендера пресѣћи, дочимъ ћешъ много послѣдника имати, као што и мене напућена видишъ. Оволико гледе єзыка, кои потребуе іоште много изнашашћа; садъ на друге околичине. Пишешъ ми, како се вежбаше Готѣ и Беранекъ съ дѣвойкама, и како се држе свиропѣви и игранке. коє є лѣпо; но кадъ ћемо чути, да се кодъ вас отворило казалиште, да се даю игрокази, комичне игре и наскочке (балети)? Я мніемъ, да безъ казалишта нема правога гоєня ни укуса, и зато утискуй ову умѣтность тамошньой господи, колико яче можешъ. Гледе твоє кньиге, за кою си ми вруће препоручивао, мніемъ, да ћу ти моћи нагоити наду съ єдно 50 предбройника. Накана ова дає ти озбиля велику часть, како се многи истискую (изражаваю), но я сцѣнимъ, да бы ти већу часть стекла, кадъ бы была по теби писана, него што є преврнута у нашъ єзыкъ. Шта ради ваше учено дружство? чуємо, да имате више зачастны, него збильны чланова, но то є мніемъ измышльотина. Што тврде нѣки, да се на нашемъ лицеуму и на другимъ учіоницама, а и на сѣмениште гоє врстни младићи, то ми є мило, дочимъ є наде, да ће си они намакнути єзыкъ новый, а не као што жалибоже до сада бы.

Садъ што слѣди, знамъ да ће ти быти мило чути. Іоштъ ономадъ бы моя намышльотина, за избѣћи опачине, углавити се тамо кодъ васъ у благословлѣной земльи, и съ топрамъ самъ справіо прошню, кою самъ провидіо чврстимъ подупирачима, да ю навратимъ, гдѣ є требе. Ово чинимъ пригодомъ тога, што желимъ быти неодвисанъ, и посѣдовати єдну повлашћену посалницу. Моя супруга, већимъ дѣломъ задовольна, нагну се

тому добростиво; озбиля примицанѣ положишта великій утисакъ на ню учини, и сва є нѣна брига, како ће немицный иметакъ растурити а мицный ћемо са собомъ понети. Тако дарежльиву и облюблѣну жену ниси никада видіо, само жалибоже незна новъ Српскій єзыкъ, нити оће да га учи. Сестра нѣна, такођеръ облюблѣна дѣвойка, имала є случайно нѣку срећку, и съ ньомъ при главномъ извучку начини великій згодитакъ. Зато се одлучи съ нама поћи, но дуго не мысли остати, него ће се навратити наопако у своє родно мѣсто. Докъ се тамо не смѣстимо, быћемо сви твои гостови.

Заглавлюююћи молимъ те да ми намакнешъ нѣке потребштине најме: мало добра дувана, и єдну козу; зато ћу ти я любавь повратити и намакнути два коня, єднога кочіяша и єдну слушкиню, будући чуємъ, да у томе налазите велику оскудицу.

Желимъ, да се удостоишъ уброяти ме међу твоє истините и превѣрне слуге твой и пр.

(сообштіо I. С. П.)

*

[На ово је Даничић одговорио чланком]

Задиркивалу.

У овогодишнѣ Подунавке числама 43 и 46 нѣкій лакрдіяшъ као премабдитель (1) Српски покретаня (2), силанъ сгомиляй (3) ковкаковы ставова (4), рѣчій и называня (5) какове бы у макаръ коимъ єзыковкама (6), школскима ручницима (7) и назывословнима (8) рѣчницима и припремама ко овыма бадава тражіо, саобштіо є. — Г. саобштитель премда се у двосмысленому (9) примѣчанію извинява, али я, Србинъ будући съ многима младима Србима кньижествено саобштеніє (10) имаюћій и ни єднога одъ овы, кои бы на предложеный г. саобштителѣмъ писаня начинъ пристаяо или пристати желіо, непознаваюћій, видимъ равномѣрно (11) нѣгову наговѣсть (12) и двосмисліє (13) нѣгове нагумине (14). Да су сирѣчь садржанія саобштенія горехвалѣны на разпространѣніє међу дѣцама єдне матере противочувствія (15), а нимало на нравоупраженіє (16)

---

1) Може бити да ће гдико ове речи мало теже разумети, зато ћу гдигди пописати и шта значе, као што ій є *Дружство Српске Словесности* „сакупило, за терминологиске опредѣлило, и за српскій єзыкъ слошки посвоило". — А са штиломъ, драгій читателю! како те Богъ учи! То намъ є данасъ нашъ куріяланъ штилъ! — Премабдитель значи Controlor, (2) agitatio. (3) conglomeratio. (4) constructio. (5) terminus. (6) grammatica. (7) Handbuch. (8) terminologicus. (9) ambiguum. (10) communicatio. (11) adaequate. (12) allusio. (13) amphibologia. (14) aggregatum. (15) antipathia. (16) наука о

*

Подунавку читаюћій, и на достиженіе благородства, вида и устройства обштеобразователнога єзыка управлѣна — то ће свакій у безпристрастну супротность (17) ставившій се (кои бы ме можда потвориномъ (18) обвынявао), ако подъ изудничинъ (19) приборъ (20) тѣло злочинства (21) касателнога, сирѣчь вопросна писма, узме, — умо- и чувствоизворно (22), по учинѣной подобателной разсуди (23) и претресу, убѣду (24) заиста наћи, и уваживши ону, нарекъ (25) и предстанакъ (26) себи уштедити, и іоште саупадному (27) допунку (28) и самъ безъ толкователя (29) упутиґће се.

*

Нећу далѣ, драгій читателю, нећу. Видимъ већъ како се мргодишъ; а имашъ и право. Опрости што самь ти и оволишно артіе съ овомъ безпослицомъ запреміо, гди бы требало да што паметніе читашъ! . . . . Ко є радъ ово разумети, треба да є найпре отишао на свои 6—7 година у велике школе овамо кодъ насъ, па онда іоште да преврће „Припрему за назывословный рѣчникъ одъ Дружства Србске Словесности“. — А чини ми се да ће већъ моћи и београдски ученици разумевати, ако и неуче латински. . . . !

*

Рекла сова сеници. . . . — Седила руга у край пута. . . . — и т. д. — Мой Господине, оканите се вы тога; већъ ако умете, дела намъ напишите кою валяну кньижицу, па ћемо ту видити како и єзикъ знате; ако ли неумете, а вы *незабадайте трнъ у здраву ногу.*

Младъ Србинъ
изъ Аустріе.

[Подунавка бр. 43. 46. и 50. од 20. окт. 17. нов. и 14. дец. 1845. год.].

нравоупражненію = ascetica. (17) antagonismus. (18) adulteratio, falsificatio (19) изудница = anatomia. (20) apparatus. (21) corpus delictl. (22) a priori et a posteriori. (23) critica. (24) convictio. (25) appellatum. (26) comparitio. (27) coincidens. (28) complementum. (29) commentator.

II.

[На Вукову књигу: Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије *Писма* високопреосвештеноме господину Платону Атанацковићу, православнвме владици будимскоме о српскоме правопису, са особитијем додацима о српском језику (Беч 1845.) Хаџић је написао као одговор: Утукъ III ѣзыкословный, о ѣзыку и правопису србскомъ (Нови Сад, 1846.) на који је одговорио Даничић књижицом]

РАТ
ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК
И
ПРАВОПИС

НАПИСАО
Ђ. ДАНИЧИЋ

У БУДИМУ
У ШТАМПАРИЈИ ПЕШТАНСКОГА УНИВЕРЗИТЕТА
1847.
НА ПРОДАЈУ ПО 20 КР. СР.

[8°. стр. 63]

Ѣѫ жлчи горести и союзѣ неправды зрю тѧ сѫща.
Дјела апост. VIII. 23.

Покрај многијех другијех невоља књижевност наша јако заостаје и за то што нам се књижевници још не могу да погоде ни каковијем словима треба да пишемо. Ево већ тридесет година како се око тога виче и препире. Свако мисли да има право, па не ће ни један да попусти, а истина кукавица страда и сиромах народ. Зар нам је мало што нас тешка времена раздвојише на двије буквице, на Славенску и на Латинску, него ћемо у свакој још по неколико градити? — Коме је год стало до народнога напретка, држао се које му драго стране, ја мислим да једва чека да се прекине једанпут та распра. Та сви бисмо по штогод добили: једни би нас добили нешто худе земаљске хвале, други би добили што би се освијестили и видјели

истину, а сви скупа добили бисмо најљепши добитак, што би нам народ корак напријед корачио. — С тијем мислима и с отом намјером пуштам ово неколико ријечи у Српски свијет.

У нас, који пишемо Славенскијем словима, колико је књижевника толико је и правописа. Један је само Вуков којега се више њих држи, а осталијех је тма, нити им се зна броја ни имена; јер се не само не држи једнога више књижевника, него ни који их граде не држе се своје грађевине, и ако их у једној књизи више не промијене, јамачно ће их неколико својега вијека промијенити. У чему се Вуков разликује од свију овијех, и на какову је темељу изидан, зна се одавно, а ко не зна може ласно дознати; али ко ће ове све увјеџбати! У њих је свију главно: само да није на Вукову. А за што? На то нема одговора. Из те грдне силе од правописа понајвише главу држи Светићев, што га Светић од неко доба као поглавица брани. Ни њему се истина све разлике не знају ни данас, али му Светић бар темељ каза у својој најновијој књизи по имену *„Ушукъ III. Єзыкословный. О єзыку и правопису Србскомъ. Одъ М. Свешића“* (у Новоме Саду 1846, 8, стр. 77). У томе језикословноме Утуку има до душе пуно грдње и беспослица, које паметноме човјеку не доликују ни у говору а камо ли на хартији и у књизи, тако да се једва може разазнати главно од тијех беспослица; али кад га човјек разазна, видјеће да је вриједно стати те мислити. Ту Светић обара Вуков правопис, а све остале стапа у један, у свој, па ови свој утврђује и кријепи. Ја не ћу сад истјеривати колико се ови остали правописи слажу са Светићевијем, ни је ли оно истина што каже Светић: *„И премда у самомъ наблюдаваню овога* (његовога) *правописа разлика међу списашељима влада, опешъ ша се несосшои у основу, но у болѣмъ или слабіемъ познаваню, у сшеиену знаня и вѣшшине“* (Утук III. стр. 12—13). На то нека одговарају они којијех се тиче, а ја бих још волио да је тако, не бисмо ли се прије сложили! Не ћу, рекох, тога истјеривати, него сам само рад показати свијету (како се мени чини) колико је Утук III. побио цијену Вуковоме правопису, шта ли вриједи Светићев правопис, па да видимо *„кои у шоме правіе имаю, и кое треба као право и основано да осшане, и да се наблюдава“* (Утук III. стр. 22).

Прије свега да се боље разумијемо. Кад Светић онако лијепо казује (на страни 24) шта је језик, ваљало би да је рекао

и правопис шта је, кад је о правопису ријеч. Него он мисли о правопису а говори о језику, као да је језик и правопис све једно. Ево му ријечи: „*Єзыкъ или рѣчи человеческе нису само произволни звучни знацы, коима се предметы означаваю, него е езыкъ породъ и производъ човека као човека, онъ се са развиткомъ силе умне и чувствене извіо изъ ума и чувства човеческогъ, носи на себи печатъ умне и чувствене природе человеческе, коренъ и благогласіе треба да се скопчаю и слію, а не цѣпаю и кидаю, и разумъ треба у писаню да се пыта, а не само уво; а и око кодъ написаны рѣчій има свое право, еръ колико писанѣ мора одговорити уву, толико и оку, коме се непосредствено односи*“ (Утук III. стр. 24). — Језик човјечиј јест огледало духа човјечијега, или ти онога у човјеку што чини човјека да је човјек, али не правопис; правопис је само огледало језика. Језик је Бог дао човјеку да њиме казује што мисли и осјећа, а писмо су људи измислили, за невољу, да њиме биљеже што језиком казују. Писмо није ништа друго до сурогат језика или ти бесједе човјечије: какав оригинал онаки му и сурогат: какав језик онако и писмо. **Нѣсть рабъ болій господа своего**, вели свето јеванђеље. Ако је мане у језику, нека је и у писму; за то ће језик одговарати, а писмо је вјерно свој посао свршило како нам је однијело глас куда по слабости човјечијој допријети не можемо; вјерно је службу служило како је глас прадједа праунуку сачувало. Ако ли се даље маши, није вјеран слуга, а дођи ће господар коме служи и укориће га што не докучи чега ради поста, већ га нагрди пред свијетом; и дођи ће и од господара господар и укориће тога слугу што се обезуми те и њега хтједе поправљати; па ће још дођи и друге слуге, његови другари, којима се у посао утакао, и рећи ће му: себи руке дјевере! — По овоме право писати у граматици не може ништа више значити до писменијем (мртвијем) знацима биљежити говорне (живе) гласове. А за ово опет треба најприје сазнати све те гласове, и колико их је, и какови су, па за сваки глас одредити по особито слово, ни више ни мање. Па ће онда бити најбољи правопис они којијем ће се моћи са свијем онако писати како се говори, глас по глас; а жалостан ће бити они којијем ће се друкчије писати него што се говори; а етимолоћички правопис, по којему ће се ријечи само коријена ради друкчије писати него што се говори, биће никакав правопис, — и сама мисао

луда. — Ја овако мислим о свакоме правопису за какав му драго језик, а може ли се Српски правопис држати коријена, видјећемо још и доље.

Светић дијели разлике својега правописа на разлике у писању сугласнијех слова (*„главни вообште разлози и основи мои поради прве точке разногласія нашега у смотренію правописаня согласны слова' или полугласницах'*. Утук III. од стране 21 до 35) и на разлике у писаню самогласнијех слова (*„што се тиче друге точке разногласія нашега, т. е. у смотренію самогласны слова'.*“ Утук III. од стране 35 до 42); а овамо међу прве тура *мысао, сврдао, воо, соо, пыпао* (стр. 33), које ријечи иду у други ред, а међу друге опет не само трпа сугласно *н*, те доказује да треба писати *страннa, die fremde, истинна, die wahrhafte* (стр. 41), него и безгласне *јерове* (стр. 39 и 41). Које за то, а које што ја мислим да у свакоме правопису најприје ваља знати свако слово за се, које је слово за који глас, било оно самогласно било сугласно, па тек онда како се слова слажу једно с другијем или (што је овдје у нас најглавније) како се једно у друго претвара, за то ћу се ја држати ове разлике. Јер мени није толико стало до језикословнога Утука, колико до Светићевијех мисли о Српскоме правопису. И тако да видимо прво шта мисли Светић о Српскијем словима, пак ћемо онда о претварању слова.

I.

Светић вели да треба задржати у Српскоме правопису *ъ, ь, ы, ый, і, ій, й* за то што *„се ови гласићи различито изговараю, и самымъ изговоромъ распознаю,“* па их *„треба различито и написати, и ту исту разлику и писмомъ изразити, да се и окомъ распознае знакъ кадъ се увомъ разликуе и разпознае гласъ,“* — што иште *„коренность гласа,“* — и што *„доказую остала нарѣчія Славенска“* (Утук III. стр. 37). — Али ако од свега овога не буде ништа, шта ћемо онда? Дакле најприје на ноге се *јерови* јунаци! Гдјекоје слово може се и само собом изговорити, али свако мора дати од себе глас кад се метне уза самогласно. Кад Светић зна како су Бог зна кад Копти и Манџуи усне намјештали и зубе кесили, па још и душник и непце како им је стајало кад би *„дебеле звуке“* и *„мукле гласове“* од јерова изговарали (види Утук III. стр. 38), ја бих га молио, а и свакога когод има вољу, нека изговори *ъ* и *ь*, или свако за се

или с којијем му драго самогласнијем словом, како их данас Србин изговара, па да би и обадва једнако, а проста му разлика. — Ово би паметну човјеку доста било. Али будући да се у Српском језику зелêн,[1]) das Grün, друкчије изговара него зѐлен, der grüne, па будући да су стари Славени оно прво писали са ь а ово друго са ъ, то Светић помисли да ту разлику чине јерови, па да их за то ваља задржати у Српскоме правопису. — О да дубока знања филолођије Славенске! Сакриј се Шафариче! Бјежи Миклошићу! Мучи Ханка! Помрча ти слава Востокове! Добровски! Копитаре! малена вам хвала! — Колико би се човјек смијао цијеломе овоме мудровању Светићеву о јеровима, од стране 38 до 42, толико нам свјема мора образ црвенити пред ученијем Славенскијем свијетом, што се у нас налази књижевника, па још тобоже првијех, који не знаду ни шта је ъ и ь у Славенском језику, а овамо мисле да су прве Славене за појас задјели. Да се зелêн, das Grün, и зѐлен, der grüne, и сàд, jezt, и сâд, die Pflanzung, и сàм, sum, сâм, solus, у говору разликује једно од другога, о том нема сумње; али да је та разлика постала од ъ и ь, то може казати само онај „који управо не разумије свога посла, . . . па се још сам хвали и хоће силом људе да увјери, да зна сно што не зна“(*), а вјероваће му само онај који је још гори од њега. Нека нам каже Светић каку разлику чини Србин у изговарању

између	свраб (сврьбъ)	и	голуб (гòлѫбь)
„	лов (ловъ)	„	крв (кръвь)
„	лијев (лѣвъ)	„	цијев (цѣвь)
„	лед (ледъ)	„	пед (пѧдь)
„	суд (сѫдъ)	„	лабуд (лебедь)
„	витез (витѧзъ)	„	кнез (кнѧзь)
„	срам (срамъ)	„	дам (дамь)
„	хром (хромъ)	„	седам (седмь)
„	дан (данъ)	„	дан (дьнь)
„	сан (сънъ)	„	длан (длань)
„	лијеп (лѣпъ)	„	кап (капь)
„	комар (комаръ)	„	олтар (олтарь)

(*) Види: „Вуков одговор на Утук Г. М. Светића“ (у Бечу 1843), стр. 31.

[1]) Даничић овде обележава акценте као Вук у првом издању Речника. Уредник

између	стар (старъ)	и	цар (царь)
„	пас (пьсъ)	„	вас (вьсь)
„	пост (постъ)	„	гост (гость)
„	раст (възрастъ)	„	власт (власть)
„	свијет (свѣтъ)	„	клијет (клѣть)
„	љут (люутъ)	„	шут (пѫть)
„	сапет (сапѧтъ*)	„	пет (пѧть)
„	брат (братъ)	„	рат (рать)
„	чест (частъ)	„	част чьсть)
„	крт (ъ)	„ смрт (ь), и. т. д. и. т. д.	

Не изговарају ли се ове ријечи посве једнако, једна према другој, ако се и разликују у Славенском језику са ъ и ь? Иду ли на онај Светићев калуп? Изговарају ли се све на ь оштро као Светићево *садь, jezt,* а на ъ затежу ли се све као Светићево *садъ, die Pflanzung?* Како се слаже са Светићевом хипотесом н. п. *слаб, хљеб, граб, боб, роб, гроб, лав, прах, глог, убог, гад, дјед, од, код,* (и само) *сад* (*jezt,* јер га и Светић пише свуда с ъ), *мраз, кроз, без, из, рак, лак, Грк, сом, хрен, пун, лан, сноп, чеп, сир, спор, шпор, вјетар, сват, струк,* и. т. д. и. т. д.? Ово су све најпростије ријечи, све се пишу по Славенскоме правопису с ъ па су опет кратке у гласу, а по Светићевијем мислима ваљало би да су дугачке према сâм, *solus.* — Шта ли ћемо н. п. са *зоб, црв, шуђ, жеђ, ноћ, пећ, моћ, лаж, Сричад, звијер, кост, свијест, врач, зец, шест, пропаст, сласт,* и. т. д. и. т. д.? Све се ове ријечи у Славенском језику пишу са ь, па су у нас опет дуге у гласу, а по Светићевијем мислима ваљало би да су кратке према сàм, sum. — Шта ли ћемо са јѐлен (јелень), кад би према Светићевоме *зелень* ваљало да се изговара јелѐн? — Ја шта ћемо са грàд и грâд, дȕг и дȗг, лȉк и лȋк, Грȍк и грô̂к, лȕк и лȗк, пе́так и петâк и. т. д., кад се свака ова ријеч пише са ъ по Славенскоме правопису (ь се и не смије писати послије *х, к, г*), а свака се друкчије изговара и свака друго значи? — Шта ли ћемо са вàш и вâш, кад се обоје пише по Славенскоме правопису са ь, а различито изговара и свако друго значи? — Ја шта ли ћемо са онијем ријечима које се по лијепоме својству нашега пјевачкога језика сваки час другијем гласом изговарају? За што

(*) Светићево свједочанство да се глас у пошљедњем слогу због ъ овако као округло разлази.

н. п. говори Србин: ѝспод грла, испо̀д куће, испод жи́та? За што се говори: на̀ш и очѐна̀ш (наша снаша не зна *очена́ша*)? Еда ли су и ти гласови у *испод* и *наш* постали од јерова? Еда ли ће Светић једну исту ријеч писати час с ъ час с ь? — Још би могли на хиљаде набројити овакијех ријечи; но да ако је Светић већ видио *„да му основъ ние никакавъ основъ, или управо да е основъ безъ основа!“* (Утук III. стр. 23). Ако ли пак још није, ево му његовијех примјера, нека га они обавијесте. У *„садъ„* (сâд) и *„сапетъ“* (сапѐт) Светић даје дебеломе јеру (ъ) силу да отеже слог, а у *„зелень“* (зелѐн) и *„црвень“* (црвѐн) опет је даје танкоме (ь). А од дебелога (ъ) у *„зеленъ“* (зѐлен) и *„црвенъ“* (цр̀вен) враћа се сила чак на пето слово натраг, па и то не *„дебелогласна“* као у сâд, коју му Светић од постања даје, него *„танкогласна,“* која је по Светићевијем мислима излегла ь. *„За Бога, каква су ово замршена и изпрекрштана поняшія о ствари, какво ли е ово осниванѣ правила и основа, каква ли жалостна доказателства?“* (Утук III. стр. 27). Није ли ово *„управо: Diruit, aedificat, mutat quadrata rotundis“?* (Idibem). Овако је радио и онај звјездар што је гледао мјесец на дурбин, па угледао вола у мјесецу, те узбунио вас свијет, како је он нашао вола у мјесецу! Кад тамо, а он не очистио дурбина, него му Бог зна од кад запала некака мушица међу стакла. — Најприје ваља скочити, па онда рећи: хоп! Ко бесједи што хоће, мора слушати шта не ће, веле наши стари. — Тако дакле није истина да *„се ови гласићи (ъ и ь) различито изговараю, и самымъ изговоромъ распознаю; за то“* не *„треба ій различито“* ни *„написати, и ту исту разлику и писмомъ изразити, да се“* ни *„оком“* не *„распознае знакъ кадъ се увом“* не *„разликуе и“* не *„разпознае гласъ.“* —

Под првијем окриљем видјесмо ъ и ь гдје се не могоше у Светића закрилити. Али они имају у њега још двије обране, етимологију и остала Славенска нарјечија. Премда Светић само каже: *„показуе коренность гласа, доказую остала нарѣчія Славенска“* (Утук III. стр. 37), а нигдје тога не доказује, и премда ко скочи, ваља и да посвједочи, опет да се не би ова ствар адвокатски повлачила док се најпослије а не забаци са свијем, ево и на то одговора. Ја мислим да је овдје довољно показати еда ли можемо ъ и ь писати по правоме њиховоме својству.

Управо се не зна како су се ова слова изнајприје изговарала(*). Али кад испоредимо

старо	с Рускијем	с Пољскијем	с Чешкијем	и са Српскијем
л-ѣ-кѫ	л-е-въ	l-e-w	l-e-w	л-а-в
л-ѫ-жѣ	л-о-жь	ł-e-z'	l-e-ž	л-а-ж
л-ѣ-нѫ	л-е-нъ	l-e-n	l-e-n	л-а-н
с-ѫ-нѫ	с-о-нъ	s-e-n	s-e-n	с-а-н
п-ѣ-сѫ	п-е-съ	p-ie-s	p-e-s	п-а-с
б-ѫ-дрѫ	б-о-дрый	—	—	б-а-дар
от-ѣ-цѣ	от-е-цъ	ojc-ie-c	ot-e-c	от-а-ц
пѧт-ѫ-кѫ	пят-о-къ	piąt-e-k	pat-e-k	пет-а-к
д-ѣ-нѣ	д-е-нь	dz-ie-n'	d-e-n	д-а-н
д-ѫ-ждѣ	д-о-ждь	d-e-szcz	d-e-šť	д-а-жд
ст-ѣ-ѕа	ст-е-зя	ść-ie-z'a	st-e-zka	ст-а-за
д-ѫ-скѧ	д-о-ска	d-e-ska	d-e-ska	д-а-ска
ор-ѣ-лѫ	ор-е-лъ	or-ze-ł	or-e-l	ор-а-о
дар-ѫ-кѫ	дар-о-къ	dar-e-k	dar-e-k	дар-а-к

и т. д. и т. д.,

видјећемо да је ѫ и ѣ у сриједи слога у староме Славенском језику морало имати особити глас, свако за се(**), да гдјекоја Славенска племена и данас имају од њих различне гласе (Руси од ѫ имајт *о* а од ѣ имају *е*, Пољацн од ѫ имају тврдо *е* а од ѣ мекано), а у нас да је и за једно и за друго један глас.

Даље. Кад испоредимо

старо: мир-ѫ, мир-а, мир-оу̯, мир-ови, мир-омъ,

кад испоредимо старо: кост-ѣ

опет са старијем: цар-ѣ, цар-а, цар-ю̯, цар-ѥви, цар-ѥмъ;

(*) Auf ihre wahre Natur und Geltung können wir einigermassen aus der Aussprache des heutigen Bulgarischen und Windischen zurückschliessen. — Шафарик: Serbische Lesekörner (у Пешти 1833) § 8, стр. 21.

(**) Полугласныя ъ и ь употребляемыя для мягкости и твердости, нѣкогда произносились какъ краткія е и о; ибо каждая согласная на концѣ какъ бы продолжаетъ звукъ; мягкая влечетъ за собою е, твердая о. — Ханка: Начала священнаго языка Словянъ (у Златноме Прагу 1846), стр. 9, бр. 12. — Die der altslawischen Sprache eigenthümlichen, in der cyrillischen Kirchenmundart am treuesten erhalten Vocale ъ und ь, jener dem schwachen *o*, dieser dem schwachen *i* und zum Theile auch *e* anderer Sprahen vergleichbar, erfuhren in den meisten andern Dialecten die verschindenartigsten Modificationen. — Шафарик: Serb. Lesekörner, §. 8, стр. 21.

са род. и дат. јед. броја: кост-и(*)
са дат. мнош. броја: кост-ѣмъ(**)
са твор. мнош. броја: кост-ьми;
кад ту ријеч испоредимо с Руском кос-ть; Словачком kos-ť, Пољском koś-ć, а Српском кос-т; кад испоредимо

старо	с Руским	с Пољским	и са Српским
дж-бъ, б-а	ду-бъ, б-а	dą-b, b-u	ду-б, б-а
голж-бь, б-ы	голу-бь, б-я	gołą-b′ b-ia	голу-б, б-а
ло-въ, в-а	ло-въ, в-а	ło-w, w-u	ло-в, в-а
чрь-вь, в-ы	чер-вь, в-я	czer-w′, w-ia	цр-в, в-а
ꙗ-дъ, д-а	я-дъ, д-а	ia-d, d-u	ја-д, д-а
лебе-дь, д-ы	лебе-дь, д-я	labę-dź, z-ia	лабу-д, д-а
свѣ-тъ т-а	свѣ-тъ, т-а	świa-t, t-a	свије-т, т-а
зм-ть, т-ы	зя-ть, т-я	zię-ć, c-ia	зе-т, т-а
ка-лъ, л-а,	ка-лъ, л-а	ka-ł, ł-u	ка-о, л-а
мыс-ль, f.	мыс-ль, f.	myś-l, f.	миса-о, f.
во-лъ, л-а	во-лъ, л-а	wół, ł-u	в-о, л-а
со-ль, f.	со-ль, f.	só-l, f.	с-о, f.
гро-мъ, м-а	гро-мь, м-а	gro-m, m-u	гро-м, м-а
ос-мь	ос-мь (осм-ью)	oś-m′ (ośm-iu)	оса-м
зелe-нъ, н-а	зеле-нъ, н-а	zielo-n, n-a	зеле-н, н-а
перстe-нь, н-ы	персте-нь, н-я	pierście-n′, n-ia	прсте-н, н-а
цѣ-пь, f.	цѣ-пь, f.	(śle-p′, p-ia)	(ка-п, f.)
слѣ-пъ, п-а	слѣ-пъ, п-а	śle-p, p-a	слије-п, п-а
да-ръ, р-а	да-ръ, р-а	da-r, r-u	да-р, р-а
писа-рь, р-я	писа-рь, р-я	pisa-rz, rz-a	писа-р, р-а
пе-съ, с-а	пе-съ, пс-а	pie-s, ps-a	па-с п-са
ры-сь, с-я	ры-сь, с-я	ry-ś, s-ia	ри-с, с-а
ко-шь, ш-а(***)	ко-шъ, ш-а	ko-sz, sz-a	ко-ш, ш-а
моро-зъ, з-а	моро-зъ, з-а	mró-z, z-u	мра-з, з-а
кня-зь, з-я	кня-зь, з-я	(łe-ź, z-ia)	кне-з, з-а
е-жь, ж-а(***)	е-жъ, ж-а	ie-z′, z′-a	је-ж, ж-а

и т. д. и т. д.

(*) Гласная и... умягчаетъ всѣ согласныя, съ ней непосредственно стоящія. — Ханка: Начала св. языка Словянъ, стр. 9, бр. 13.

(**) Довольно рано вошло для кратко сти простое ѣ въ употребленіе, и выговаривалось какъ ѣ. — Ханка: Начала св. языка Словянъ стр. 11, d.

(***) ж, ш, ц, ч, щ заключаютъ уже въ себѣ мягкое і или ь и пишется послѣ нихъ вмѣсто ѣ, ы, ю, ѧ, простое і, а, ѫ, ѧ. — Ханка: Начала св.

онда нам се не може на ино, него ваља рећи да се ѫ и ѣ писало гдје су се једна слова двојако изговарала(*), и то да се ѫ писало гдје су се слова тврђе изговарала, а ѣ гдје су се мекше изговарала(**), и овај двојаки изговор једнијех слова да се до данас са свијем сачувао у гдјекојијех Славена, а у нас да га нема никако. — Одавле се ваљада довољно види да није истина што Светић каже: „ѣ *ние было гласъ умекшателный, но за умекшиванѣ было е сливателный знакъ* і“ (Утук III. стр. 39). А ко још не види нека испореди

старо: имен. вол-ы
род. вол-ъ
вин. волѣ
са род. множ. вол-ъ;
нека испореди мушкога рода: кѫшьн-ъ
са женскијем родом: кѫшьн-ы
и са средњијем: кѫшьн-е;
нека испореди старо: Сион-ѫ, родит. Сион-а
са старијем: Сион-ъ, жен. Сион-ы,
а ово опет с нашијем: Ива-њ дан;
нека испореди старо: орьл-ѫ, род. орьл-а
са старијем: орьл-ъ, жен. орьл-ы (яко орля юность твоя)
а ово опет с нашијем: Нико-љ дан. —
Умекшавало је и ъ и і; а разлика је у том што се і писало пред самогласнијем словима, а ъ свуда по другијем мјестима.

Дакле сматрајући како данас гдјекоји Славени изговарају старо ѫ и ъ, можемо слободно казати да је и једно и друго двојаку службу чинило у староме Славенскоме језику: 1) и једно и друго имало је свој глас, 2) и једно и друго прељевало се у друге гласове. — По томе њиховоме својству можемо ли их

языка Словянъ, стр. 15. бр. 23. За то Руси сад и у имен. падежу избацују знак умекшавања ‚ь‘ па пишу ‚ъ‘; али не чине добро, јер би по томе требало да га избаце и у ријечима женског рода н. п. вошь (уш) и т. д.

(*) Characteres ѫ et ъ quos quidam literas aphonas (безгласна) dixere, Smotriskius conjunctim sonantes (припражногласна) rectius appellavit, quod temperando sono consonantium syllabam aut vocem finientium inserviant. — Добровски: Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris (у Бечу 1822) стр. 17.

(**) Crassius enim sonant literae, quibus ѫ affigi solet, tenuius autem et mollius, quibus ъ apponitur. — Добровски: Instit. ling. Slav. стр. 17.

писати у Српскоме правопису? Никад ни до вијека. У првој служби није им у нас мјеста, јер су оба прешла у једно *а*; а ни у другој служби није им у нас мјеста, јер у нас нема старо ѣ и ѣ, ни Пољско *w* и *w'* или *p* и *p'* и т. д. Та ни наши стари, од како их знамо, нијесу имали те разлике. Они су бар од све невоље писали само ѣ свуда, паметно се држећи онога правила: cessante ratione cessat rationatum. „Die ältesten serbischen Sprachdenkmäler", вели Шафарик у Serb. Lesekörner на стр. 22, „befolgen zwar hinsichtlich dieser Vocale (о јеровима је ријеч) die Orthographie der kirchenslawischen Handschriften genauer als die russischen, jedoch mit Ausnahme des wichtigen Unterschiedes zwischen ъ und ь den sie durchaus vernachlässigen." Па мало даље опет: „Rein serbische Denkmäler kennen nur ь." Да је било разлике јамачно би је и писали, кад су се *„усилявали"*, као што вели Светић, *„и трудили"* и најмању разлику у говору *„разнымъ дометцыма и надметцыма, заковрчицама и чертицама (оксіе, варіе, кавике, каморе и. т. д.) накнадити и допунити"* (Утук III. стр. 40). А сад и ми данас, хвала Богу, толико имамо памети, те не чинимо разлике између ъ и ь у оној првој њиховој служби, него и от-ь-ць и пят-ъ-къ једнако пишемо са једнијем *а*, *от-а-ц* и *пет-а-к*, зашто да је чинимо у другој? за што и ту да не пишемо једнако и зелен-ъ и зелен-ь? И то је оно гдје морамо признати да су наши стари, прије толико стотина година, били паметнији од нас.

Неки ће можда повикати: али се друкчије изговара зѐлен, der grüne, а друкчије зелѐн, das Grün. Јест истина; али ваљада нико није толико слијеп (а овдје и не требају очи него само чисто ухо) да не види да ту нема разлике у гласу *н*, него само да се друкчије гласом удара код самогласнога *е*. Што пак Светић прича, да је баш та разлика у самогласноме слову постала од ъ и ь, то смо већ видјели колико вриједи; а овдје ћемо још нешто додати. Кад бисмо за ту разлику узели ъ и ь и против њихова својства, онда би нам требало још три јера сковати, да разликујемо н. п. дȕгом (дȕга) и дȗгом (дȗга) и дȗгом (дȗг); па кад још видимо да је разлика између бр̏ка (човјек бркат) и бр̑ка (опет човјек бркат) и бр̀ка (глагол) и бр̂ка (род. мн. од брк), и да се разликује пара (новац) од пара (н. п. из човјека), а обоје од пара (род. јед. од пâр), а све троје опет од пара (род. мн. од пàра), онда би ваљало (будући да се ове ријечи не могу јеровима разли-

ковати) не само још четири *р* начинити. — а два, хвала Богу, већ имамо од Ђура Аугустиновића (*), — него бисмо и од свакога самогласнога још по четири измислили, и тако бисмо књижевност своју још с 27 новијех слова лијепо обогатили. Па онда таман с Хинезима да се загрлимо. Шта? — Бре сви би нам народи завидјели. Нијемци би одмах прво ново *јер* узели у свој правопис, да разликују der Strauss, кита цвијећа, и der Strauss, тица ној! — Не дај се варати, драги Србине, тијем лажнијем пророцима. Ово нијесу говорни гласи, но само ударање гласом или акценти, па као што ни један народ не пише за акценте особитијех слова, тако не ћемо ни ми, него ћемо их биљежити другијем знацима изнад правијех (говорнијех) гласова, гдје је од потребе. — Сад нека суди свак паметан како је могао Светић казати: *„за све ове и подобне разновидности Вук нити зна нити хоће да зна“* (Утук III. стр. 41). Та сви знамо врло добро (а ко не зна нека отвори Вуков Српски рјечник и Вукове Српске народне пословице, па ће видјети) с каковом нам је вјештином Вук — и то само Вук — побиљежио и показао не само *„ове и подобне разновидности“*, него и најмање промјене у гласу и говору, и то не само у различнијем ријечима, него и у једној истој ријечи и у једноме истоме гласу, како народ те ријечи и те гласе не само по различнијем крајевима, него како их једни исти људи у ризличнијем приликама различно изговарају.

Одовуд се може видјети како грдно гријеше и они који пишу *серп* и *sàrp* мјесто *срп*, па се бране старијем јеровима. У чисто је *а* прешло у нас и ъ и ь где је требало да пријеђе а гдје није, ондје их је са свијем нестало, као да их нигда није ни било. Ако ли то не вјерујете, господо часна! а ви пишите *серпе* и *sàrpà* мјесто *срп*, јер су стари писали сьрпъ. — Имѣѧй ѹшы слышати, да слышитъ! (Матије XI, 15.).

Одовуд се може видјети како грдно гријеше и они који пишу *дь, ть, нь, ль* мјесто *ђ, ћ, љ, њ*, па се бране Славенскијем правописом. Јесте ь умекшавало сугласна слова пред собом, умекшава и данас Русима и Пољацима; али ми Срби немамо умекшанијех слова. Наше н. пр. *ђ* јесте *мекан* глас, али није *умекшан;* оно није према староме умекшономе дь, ни према

(*) Види: „Дра Ђ. Аугустіновіћа Misli о илирском pravopisu“ (у Бечу 1846.) од стране 23. до 26.

садашњему Рускоме *дь*, ни Пољскоме *dź*, него је за се особити глас према староме Славенскоме ждь, Рускоме *ждь* (каштo и самоме *ж*), Пољскоме *dz*, Словачкоме *dz*, и Чешкоме *z*, н. п. наше *во-ђ* од старине је во-ждь, у Руса је *во-ждь*, у Пољака *wo-dz*; или наше *пре-ђ-а* у Руса је *пря-ж-а*, у Пољака *przę-dz-a*, у Словака *prja-dz-a*, у Чеха *prí-z-e*. А ко то не вјерује, него и против здравога разума и против својства Славенскога ь грди и свој језик и Славенски правопис, те пише *жедь, водь, родьен* мјесто *жеђ, вођ, рођен*, и *петь* мјесто *пећ*, тај нека пише и *возьен* мјесто *вожен*, и *косьен* м. *кошен*, и *бацьен* м. *бачен*; јер што је у Славенскоме правопису дь то је и зь и сь и ць и т. д. — Имѣй ꙋши слышати, да слышитъ!

Кад ъ и ь ни по правоме њиховоме својству, ни по ономе што им Светић даје, не можемо задржати у својему правопису, само се каже да не можемо ни ы ни ый ни ій и т. д., јер су ова слова састављена из онијех и из и. За то није вриједно да се око тога чини више ријечи. Али опет од чуда да видимо, мало само, како Светић и овдје мудрује. Он вели да се глаголи пòслати, пòзнати за то овако изговарају што је код њих само *и* на крају. А за што се глагол запѐти опет овако изговара, а не зàпети кад је и код њега на крају само *и*? — Светић вели да се пòзнâти, пòслâти за то овако изговара што на крају долази *ый*. А како по томе правилу треба читати Светићево добрый? еда ли дòбри, кад му је *ый* на крају? За што ли Светић пише *„окашый, главашый“* кад се не каже òкâти, глàвâти као *„послашый“*? По томе би Светићеву правилу било и глагола које би ваљало писати са *ый* у накл. неопред., и прилагателнијех имена која би ваљало писати са самијем *и*. — Светић вели да се љꙋди у род мн. за то овако изговара што је на крају *ій*. А за што се лꙋди љꙋди род, мн. овако изговара? За што Светић не пише и лꙋди са *ій* као и *„людій“* кад се обоје једнако изговара, па још обоје у једноме падежу стоји? За што ли Светић пише *жешћи* са *ій* кад се не говори жѐшћи као *„людій“* (љꙋди)? — Љꙋди имен. мн. у Светића се за то овако изговара што је на крају само *и*. А како би по томе правилу требало читати *луди* у имен. мн. од *луд*? — По томе би Светићеву правопису било ријечи да се једнако изговарају а различно пишу, и да се различно изговарају а једнако пишу. Овако му је све жалосно, замршено и сакато. Још ћу само да споменем шта Светић

мисли како је постало ы и ѣ. Ево његовијех ријечи: *„И у теченію времена како су ови мукли и неопредѣлѣни гласови (ъ и ь), изъ почетка наравно съ великимъ напрезанѣмъ и усиљаванѣмъ органа' бесѣдны изговарани, преливати се почели у себи сродне отвореніе гласове, тако су ій и у писаню преливати и означавати трудили се, чему имъ є згодно послужила проста сливателна черта* (і), *коіомъ су савъ механизамъ органическога преливаня слова' послѣдствомъ времена свршивали. Отвореніе дебело єръ ъ означвли су са доданомъ истомъ сливателномъ чертомь, дакле ъі; отвореніе ь са превученомъ истомъ чертомъ сливателномъ преко узвышене праве нѣгове черте, и тако є одъ танкога єра муклога постаяло танко єръ отворено или сливено, т. е. ѣ“* (Утук III. стр. 39). — Боже мили чуда великога, гдје јерови у Светића расту! Мало ь расло је расло док није велико нарасло, те постало ѣ; а ъ расло је и ширило се, док се најпослије није *прелило* у ы. Па како опет да остане и ъ и ь? Како да што и велико нарасте и опет мало да остане? Буди Бог с нама, ово је тек чудо! Но било шта му драго, Светић треба да покаже старијех рукописа гдје мјесто садашњега ъі стоји ъ, а мјесто ѣ стоји ь, па ћемо му онда вјеровати, и весело признаћемо да зна шта говори, а дотле му сва бесједа остаје само бунцање.

II.

Друго је главно питање у правопису: гдје треба које слово писати? А ту је опет у нас најглавније претварање и изостављање слова. — Кад гледнемо како су ријечи у нашему језику посастављане, па како их говоримо, видјећемо да гдјекоје гласе са свијем друкчије изговарамо него што стоји у коријену или етимолођији. Е ту је сада чвор! Хоћемо ли таке ријечи писати како их говоримо или како би по етимолођији требало да говоримо? Ласно би било на то одговорити, кад не бисмо сметали с ума шта је писмо. Ја рекох горе да друкчије и не треба писати него како се говори, а сад дај да видимо може ли се у нас друкчије писати. — Светић вели да нам ваља писати и како се не говори (Утук III. стр. 32), па дијели *спољашње* претварање слова од *изнутрашњега*. — Овдје ћу најприје казати да ово није ништа ново. Још прије тридесет година Вук нам је показао ову разлику у Српскоме рјечнику, на страни XXX и XXXI, гдје вели: „Често се догађа у ријечима да се благо-

гласија ради једно полугласно слово претвори у друго; и ово је претварање двојако: 1) нека су полугласна слова врло налик *по гласу* једно на друго, н. п. *б и п* и т. д.; — 2) нека пак полугласна слова нијесу по гласу тако налик једно на друго, али су *изнутра по природи својој* тако сродна, да се радо претварају једно у друго; тако се претвори *г* у *ж*" и т. д. Па ево и у овој књижици на коју се Утук III. и подигао управо о тој разлици говори на страни 29 под [12]). Дакле није истина што Светић каже: ово обоје *„што по природи неиде у єданъ редъ, онъ* (Вук) *е у єданъ ставіо, и у писаню обоє избркао*" (Утук III. стр. 25). За што ли је Светић ово казао? Или није знао или није хтио знати? Свакојако рђав знак. — Код изнутрашњега се претварања Светић држи говора, а код спољашњега држи се коријена за то што оно *„у природи єзыка*" а ово *„само у органима бесѣднымъ свой основъ има*" (Утук III. стр. 33), и што ово *„єзыкъ у коренъ удара, ... затире и шамани*" (Утук III. стр. 24) а оно друго *„безъ повреде коренитости пише се*" (Утук III. стр. 33). Мудра ријеч, ако је истина! Али бисмо запитали Светића: шта је природа језика? Нијесу ли најглавније разлике у језицима постале од *органа бесједнијех?* Не разликује ли се н. п. наша ријеч *рука, руку, руком* од Пољске ręka, ręką, ręką баш кроз саме бесједне органе? А не чине ли те разлике природу нашега језика и Пољскога? Није ли у природи Мађарскога језика да не трпе више сугласнијех слова у почетку ријечи, него кажу н. п. borotva, borozda, barát, kalász, asztal и т. д. мјесто Славенскијех ријечи *бритва, бразда, брат, клас,* стô и т. д.? А не *„произлази ли што одъ недостатка бесѣдны органа*'?" (Утук III. стр. 24). За то дакле што која разлика у језику долази од органа још се не смије бацати, нити је ко властан на земљи учити људе и нагонити их да друкчије говоре него што им Бог даде силу и моћ да говоре. Али је много већи и претежнији други узрок. Њим се сви наши етимолози највећма бране. Ако је истина да спољашње претварање *језик затире* а изнутрашње *„безъ повреде коренитости" да се пише,* е аферим, господо етимолози! Али ако вам докажемо да изнутрашње претварање још већма вријеђа коријен него ли спољашње, шта ћемо онда? Ви пишете од *могу* по изнутрашњему претварању *моћи,* и добро чините; али од *људи* не ћете по спољашњему претварању да пишете *љуцки.* А не страда ли ондје коријен какогод и овдје? Још ће овдје

*

свако прије знати да је *ц* постало од *дс*, него ондје да је *ћ* постало од *гт*. — Ви пишете од *вијек* по изнутрашњему претварању *вјечни*, и добро чините; али од *Србин* не ћете по спољашњему да пишете *Сриски*. А не затире ли се ондје коријен десет пута већма него овдје? — Ви пишете од *владати* по изнутрашњему претварању *власт*, и од *сладак сласт*, и добро чините; али по спољашњему не ћете да пишете *слатко*, *глатко* А кажите, вјера ви Божија! гдје се већма коријен тамани? Не ће ли овдје одмах свако знати да је *т* постало од *д* ради меканога *к*? Али тамо богме ријетко ће се ко сјетити да је од коријена *слад д* пред формативом *т* (тъ) прешло у *с*. — Ето вам филолоџије! Ето вам обране ваше! Ко се боји да *Сриски* не отиде на *сри*, нека ни по што не пише ни *јуначки*, да се *јунак* не помијеша с *јунцем*.

Коме ово није доста, ево му још.

1) Светић не да да се у спољашњему претварању тврда слова пред меканијем мијењају у мекана, ни да се мекана пред тврдијем мијењају у тврда. А Вук вели да их треба мијењати; и право вели. А за што? Јер ишту закони нашега језика. У читавоме Српскоме језику нема једне ријечи да је против овога закона (*). Та сами и говорите и пишете н. п. *што*, а та је ријеч тако постала само по спољашњему претварању, какогод и *јунаштво*. Коријен јој је *к* (кѣ), отуда је са додатком *то* постало старо кѣ-то, а у нас *к-о*, јер је *т* (због бесједнијех органа) испало (**). Тај коријен прелази у средњему роду по изнутрашњему претварању у *ч* (чь), отуда опет с онијем додатком *то* старо чь-то, ч-его, ч-емоу и наше *ч-ему*, *ч-ега*, али у именителноме падежу треба опет да дође формативa *то*, а глас тврди пред меканијем не може стајати, па се мораде *ч* превртнути у *ш*, и тако нам поста *ш-то*. Тако је и у ријечи *јунаштво;* коријен *к* од *јунак* прије најприје по изнутрашњему претварању у *ч* (као и у *јунач-ки*), па кад се *ч* не може одржати пред меканом формативом *тво* (или *ство*), мораде прије̇ћи у *ш*, те тако добисмо *јунаш-тво*. — Сами и говорите и пишете *пчела*, а ту вам је мекано *п* само по спољашњему претварању постало од тврдога *б*, какогод и *Сриче*, *ропче*, какогод и *Сриски*, *врапци*, *копци* и т. д. Добровски у својој Славенској граматици, на

(*) Мени је б, г, и т. д. тврдо слово, а п, к, и т. д. мекано.

(**) Или се у гдјекојијем ријечима и преметнуло пред к, н. п. сватко, нитко и т. д.

страии 31. § XXVI. бр. 1. вели: „Pro пчѣла *apis*, quod editi libri habent, in antiquissimis codicibus бъчела legitur. Sonum literae ъ in hac voce servant Carnioli scribendo *buzhela* (читај *бъчела*), aut transpositis literis ъ et ч *zhebela* (читај *чбела*)". Ово свједочи и Миклошић у својој књизи: Radices lingvae Sovenicae veteris dialecti (у Липисци 1845) на стр. 6. код коријена бѫк-бѫчати. Осим тога и у староме Славенском језику глаголи којима коријен излази на ъ, кад се томе коријену у накл. неопред. додаје сти, мијењају ъ пред с у п, н. п. грѣб-ѫ, грѣп-сти, длъб-ѫ, длъп-сти, скѫб-ѫ, скѫп-сти(*) и т. д. — Даље. Онај исти коријен къ, од којега мало час видјесмо како чь пред меканијем гласом прелази у мекано *ш*, ево гдје сам пред тврдијем прелази у тврдо *г*. Сви и говорите и пишете *гдје* са *г*, а томе је слову само по спољашњему претварању туна мјесто, какогод и слову *д* у *вршидба, женидба,* или слову *ж* у *задужбина*. и т. д. Ево шта вели Добровски (Instit. ling. Slav. стр. 34): „Pro гдѣ veteres codices кдѣ legunt, et recte quidem spectato vocis etymo, quod et Bohemi faciunt. Est enim adverbium кдѣ *ubi*, ex interrogativo к et дѣ compositum". Исто тако пишете од *кад: свагда, нигда, игда* и т. д. — Сви и говорите и пишете *здрав*, а то је само по спољашњему претварању, какогод *збор, збити, згода, зграда,* какогод *прозба, гозба* и т. д.; јер је та ријеч сложена из *с* и *драв*. Ево шта вели Добровски (Instit. ling. Slav. стр. 33): „здѣ *hic,* et здравъ *sanus* in omnibus libris nunc obvia sunt. Veteres tamen etymologiam respicientes с constanter servant: сдѣ, сдравъ, сздравие, *sanitas*". А Миклошић (Rad. ling. Slov. стр. 24) код коријена драв пише: „сздравъ ὑγιής sanus. Cod. ostrom. et assem Marc. 16. 18. Luc. 15. 27. In libris recentioribus здравъ". — Не видите ли ту закона?

2) Светић вели да не треба гдјекоја слова у писању изостављати *„коя се у говору између други истискую, ше се преко ньи као гласомъ прелази, и шако имъ се правога гласа нечуе"* (Утук III. стр. 32, 2). А Вук вели да треба: јер ишту закони нашега језика. Та не пишете ли и сами од *погибох* (Ђе *погибе* славни кнеже Лазо) *погинуши* без *б?* Не пишете ли од *укидох, скидох* (Посред паса *укиде* га с гласа — *Скиде* барјак те опаса на се) *укинуши, скинуши* без *д?* Не пишете ли од *загршох* (Па *загрше* кафтанима скуте) *загрнуши* без *ш?* Не пишете ли од

(*) Види ове ријечи у поменутој Миклошићевој књизи.

прскох (Прште купа, а *прште* и глава) *прснути* без *к?* Не пишете ли од *свискох* (*свиште* од једа) *свиснути* без *к?* Не пишете ли *окренути* без *т* од *окретох* (*Окрете* га пољем Сењанкијем)? Не пишете ли *сврнути* од *свртати* без *т?* Не пишете ли *тонути* од *топити* без *и?* Не пишете ли *венути* без *д* од старога вѧд(нѫти), као што је данас у Пољака więdnąć, у Словака vjadnuť, у Чеха wadnouti? Не пишете ли *бринути се* без *г* од *брига?* и т. д. — Не пишете ли сви (*) *трска, песница, слама, масло* без *т* послије *с?* Не пишете ли *обећати, обрнути, облак, област* без *в* послије *б?* Не пишете ли *протисли* без *к* послије *с,* а није ли то од *протискао* (као и *изникао, кли*)? Не пишете ли *стисла, стисло* без *к* од мушкога *стискао* (од *стиснути*)? За што у глаголима у спрезању избацујете слова, а у именима у склањању и сравњивању не ћете? — Па осим свега овога, и осим Славенскога *упражненіе* мјесто *упразднениe* (Српски *испражњен* мјесто *испразднен*), не пишете ли сви *болешљив?* а није ли ту ријечи *болест* најприје додат слог *љив* (или *јив*), пак пред тијем слогом испало *т* (због бесједнијех органа), те се чак *с* пред *љ* по спољашњему претварању претворило у *ш?* — Не пишете ли сви *вршњак?* а није ли ту испало *т* (због бесједнијех органа) пред слогом *њак,* те чак *с* пред *њ* по спољашњему претварању прешло у *ш?* — Не видите ли ту закона?

3) Под овијем бројем у Утуку III. на страни 33 Светић пристаје да се код претварања изнутрашњега треба држати говора. Хвала му и на томе!

4) И под овијем бројем на страни 33. пристаје Светић да се пише како се говори, јер, вели, ово претварање *„по самой природи и внутренѣмъ преображаваню быва“*, као што је *„смыслити смышляти, упропастити упропашћавати“*. Хвала му и на томе! Али ја не бих рекао да је у овијем ријечима *ш* постало *„по внутренѣмъ преображаваню“* или ти по изнутрашњему претварању, него како што н. п. у *грепсти с* иште према себи глас и од својега реда исто тако и овдје *љ* и *ћ* иште уза се глас према себи и од својега реда. А изнутрање је претварање само у *љ* и *ћ;* а како Светић пише *смышляти* (м. *смишљати*), ту изнутрашњега претварања и нема, него је задржао „ображательный слогъ“ *яти,* а *л* у коријену, које би

(*) Осим Василија Лазића. Он би рад и овдје да се држи коријена.

требало овдје да се преобрази као што се преобразило *т* у *ћ* у *упропашћавати*, остало му је непромијењено.

5) Сад се Светић *налази у сумњи* или ће писати *лишће* или *листѣ, родошћу* или *радостю;* јер не може да разазна је ли ту изнутрашње претварање или је спољашње. (И ова сумња његова свједочи што мало час рекох да је у овакијем ријечима *ш* по спољашњему претварању.) Али да није Светић ову сумњу навалице сплео, — може бити да опере само своју стару погрјешку, или још и на правило да је дигне, — ја не вјерујем да се не би могао из ње исплести. та барем по ономе: pares causae pares producunt effectus. Кад је од *упропаст-ити* „ображательный слогъ" *ј-авати* начинио *упропашћ-авати*, за што од *лист* „ображательный слогъ" *ј-е* да не начини *лишћ-е?* за што од *чест-о* „ображательный слогъ" *ј-е* да не начини *чешћ-е?* за што ли од *радост* „ображательный слогъ" твор. падежа *ј-у* да не начини *радошћу?* И Светић доиста хоће да се пише, *лишће, чешће,* али код *радост „ображательный слогъ наблюдава"* (Утук III. стр. 34). А за што? *„Што у онима рѣчь са ображаванѣмъ прелази у рѣчь другога рода и значеня, а овде иста рѣчь остае са додаткомъ слога ображательнога"* (Утук III. стр. 34). — Што је суштествителнијем именима склањање, оно је прилагателнима сравњивање, оно је глаголима спрезање. Какове Светић промјене у коријену допушта прилагателнима у сравњивању и глаголима у спрезању, онаке ваља да допусти и суштествителнима у склањању. Кад се дакле смилова те од *често* пише *чешће,* и од *послати пошљем,* то је вриједно да се смилује и *радости* па да пише *радошћу.* А кад још у *грјешник* и *Влах* допушта да „ображательни слогови" зват. јед., имен. и твор. мн. падежа чине промјене у коријену, свак по својему својству: *грјешниче, грјешници, грјешницима,* и *Влаше, Власи, Власима;* кад у *нога, рука* пушта да „ображательный слогъ" дател. јед. чини промјену у коријену по својему својству: *нози, руци;* еда ли може са здравијем разумом не допустити да и од *радост* „ображательный слогъ" творителнога јед. *ју* не учини промјену по својему својству?

6) Под овијем бројем на страни 34 својега Утука III. казује Светић да у глаголима *„предем прести, метем мести, једем јести"* није *д* и *т* коријен, него он *„сматра и држи да се оно слово* д *у кореннымъ єдносложнымъ глаголима окончавајућима се на самогласно слово као допунителный нараштай*

додаѥ, као шшо е шо у зна-ши зна-дем, да-ши да-демъ и т. д. — Каква дупља онаке и пчеле излијећу. — А збиља! дакле је и у *мешем д* „допунителный нараштай“? па по свој прилици и у *везем?!* Или ће ваљада сад силом нашијех свемогијех етимолога и *ш* и *з* постати у Српскоме језику „допунителни нараштай“! — Гдје је *д* „допунителный нараштай“ онако као у *знадем*, ондје се ријеч по правилу говори и без њега, као *знам, дам* и т. д., а *д* се умеће само од беспослице. Има ли дакле од *прести прем* мјесто *предем*, од *одвести одвем* м. *одведем*, од *красши крам* м. *крадем*, од *бости бом* м. *бодем*, од *сјести сјем* м. *сједем*, као што од *знаши* има *знам* м. *знадем?* — Говори ли се у скоро прошавшему времену и *прех* и *предох*, и *одвех* и *одведох*, и *крах* и *крадох*, и *бох* и *бодох*, и *сјех* и *сједох*, као што се говори *знах* и *знадох?* — Говори ли се у прошавшему времену прич. дјејств. *превши* (м. *предавши*, од *прести*), *одвевши* (м. *одведавши*), *кравши* (м. *крадавши*) и т. д., као што се лнјепо говори *знавши* и *имавши?* — Говори ли се у прош. вр. прич. страд. *прен* или *прешт* (м. *преден*), *одвен* или *одвешт* (м. *одведен*), *кран* или *крашт* (м. *краден*), *бон* или *бошт* (м. *боден*), као што се говори *дан* или *дашт* од Светићевога *дадем?* — Од *јесши* говори се до душе и *јем, јеш;* али је то неправилан глагол према Славенскоме ѣмь, ѣси. А да је и ту *д* коријен види се отуда што даље у спрезању иде са свијем по правилу. Тако од *јесши* већ у скоро прош. вр. не вјерујем да би ко рекао *јех* мјесто *једох*, а у вр. полупрош. *јеах* (како ли?) ни по што, него само *јеђах*, ни у прич. стра. *јен* него само *једен* (*изједен*). Ми у овијех глагола у давно прош. времену изостављамо *д* (по својству својега језика) па говоримо: *прео, прела; крао, крала; јео, јела* и т. д.; али Словаци, Пољаци и Чеси задржали су га и овдје па говоре Словаци: prjadou, prjadla; kradou, kradla; jedou, jedla; а Пољаци: przędł, kradł, jedł; а Чеси: předl, kradl, jedl. — Све ово довољно свједочи да у овијех глагола није *д* „допунителный нараштай“, него да иде у коријен. А то ће посвједочити и други глаголи што су од овијех постали, н. п. *препредаши, заједаши, набадаши, сједаши* и т. д.; јер од *знадем, дадем*, гдје је *д* само онако уметнуто, не иде тако. Посвједочиће и друге ријечи што су постале од истога коријена од кога и глаголи ови. Еда ли н. п. *ирећа, краћа* није постало као и *свађа, граћа, воћа* од коријена *д?* Немају ли једнаку формативу *(ја)* као и *гочобија, крвопија,*

младожења, водоноша? Или ће нам сад Светић начинити нову формативу *ја?* — Ко се овако нејак и овако неприправан усуди пред свијетом бесједити и другима се за учитеља наметати, није му се већ чудити, што не зна; али је за чудо, и не може му се никако опростити кад у тој слободи толико забразди те прве људе обиједи да не знаду. Не треба се чудити Светићу што није хтио од Вука да научи, не треба му се чудити ни од Добровскога што није научио, али је, штоно веле, чудо преко чуда, како смједе са својијем грдњијем незнањем њих поправљати! У Светића је погријешио и Вук и Добровски што су казали да у *предем д* иде у коријен! — Ко је сад *„башъ као піянъ човекъ, кои посрне часъ на едну часъ на другу страну, а све друге псуе, што и они неиду управо као онъ“?* (Утук III. стр. 75), Које ли је сад *неумивена рука*, што треба да *бјежи од свештиње рода, од језика?* (Утук III. мото). Како се сам од тијех ријечи не узе на ум? Или је ваљада хтио напријед сам свој посао оцијенити? — Кад је дакле у глаголима *пресши, плесши, весши* коријен *д, ш, з,* нађоше се у запари наши етимолози, како ће их писати! — Славни Добровски вели да су се ова слова пред старијем ти претворила сва три у *с,* и тако да ваља писати *пресши, плесши, весши.* И томе нема сумње. Какогод што је у ријечима *смрш, памеш, посшаш* формативе *ш* (ть), тако је исто и у *моћ, пећ, ноћ.* А то свједочи и старо мош-ть, пеш-ть, нош-ть (*). Миклошић у својој књизи: Rad. ling. Slov. код ријечи ноць вели: „cf. ночь рго ноктъ“. А какогод што је овдје од коријена *мог* и *пек* и *нок г* и *к* са формативом заједно прешло у са свијем друго слово, тако је исто и од коријена *влад (влад-ати), слад (слад-ак), вјед (свјед-ок), страд (страд-ати), д* пред њоме прешло у *с,* а од коријена *маз (маз-ати)* опет *з* у *с,* те је постало *влас-ш, слас-ш, свијес-ш* (**), страс-ть и *мас-ш.* Како се год овдје пред старијем ть коријен мијењао, тако му се исто ваљало мијењати и пред старијем

(*) Ја пишем шт мјесто ш, јер је тако у најстаријима Славенскима књигама. А да бих баш и ш писао, прости Срби који се не мијешају са новима учитељима и просвјетитељима не би га друкчије ни читали него ‚шт‘.

(**) Дакле и заповијест красна ријеч по законима Славенскога језика, а не како наши тобожњи учитељи уче да не ваља тако казати, те још хоће кашто и по глави да одадру кад се дијете забуни па рече: „прваја заповест“. Ја се још опомињем из дјетињства како је многе така срећа стизала од катихете.

ти; тако нам је од *мог-у* постало *моћи*, од *(печем) пек-у* (треће лице мн.) *пећи*, од *(вршем) врх-у* (тр. ли. мн.) *вријећи* према староме врѣш-ти врѣх-ѫ, пеш-ти пек-ѫ, мош-ти мог-ѫ, а особито према ономе староме мож-ти што се налази у некијем старијем књигама (*); тако је и од *пред-ем прес-ти*, од *плет-ем плес-ти*, од *вез-ем вес-ти*, какогод од *пас-ем пас-ти*, од *трес-ем трес-ти*. — Али шта је Добровски нашијем филолозима? У њих се слова не претварају. Они воле свакојако писати, само не како ваља и како иште здрав разум. Од овијех са свијем једнакијех глагола начинише дар мар. Једнијем праве накл. неопред. са *сти*, другијем са *ти*, у једнијех се држе коријена, у другијех га бацају. Сам Светић вели да треба писати „*одъ преведем превести, одъ превезем, превести, а одъ навêземъ* (навéзем) *навезсти*“, а у Зори Далматинској неки од онијех јунака што језике граде, наиме Шиме Старчевић, недавно потјераше и *падсти* и *плетсти* и т. д. И тако троструко гријеше: и против етимолођије, и против Славенскога правописа, и против народнога говора. —

Све су ово закони Српскога језика, и ти закони ишту да се претварају и избацују. А коме је више стало до своје воље него до тијех закона, па пише као Светић н. п. *СрБски;* — *проСба;* — *оТца, оТче, радосТно, одвеСТће;* — *радоСТЮ;* — *веЗти;* — *веЗСти;* нека пише и *Что*, и *Бчела;* — и *Кдје*, и *ниКда*, и *сваКда*, и *иКда*, и *Сдрав*; — *и погиБнути*, и *укиДнути*, и *скиДнути*, и *загрТнути*, и *прсКнути*, и *свисКнути*, и *окреТнути*, и *сврТнути*, и *тоПнути*, и *веДнути*, и *бриГнути се*, и *трсТка*, и *песТница*, и *сТлама*, и *масТло*, и *обВећати*, и *обВрТнути*, и *обВлак*, и *обВласт*, и *паТче*, и *луТче*, и *поуТчица*, и *пуТце*, и *каДца*, и *каДчица*, и *каДчара*, и *протисКли*, и *болеСТљив*, и *врСТњак;* — и *чврСТЈе*, и *жеСТЈе*, и *беСНЈе*, и *дебЈе*, и *кликТЈем*, и *пиСЈем*, и *поСЛЈем*, и *о БоГе!* и *о грјешниКе!* и *гријеХима*, и *грјешниКи*, и *грјешниКима;* — и *маЗт*, и *влаДт*, и *слаДт*, и *свијеДт*, и *пеКТ*, и *моГТ*, и *пеКТи*, и *моГТи*, и *вријеХТи*, и *паДти*, и *преДти*, и *плеТти*; — и *маЗСт*, и *влаДСт*, и *слаДСт*, и *свијеДСт*, и *пропаДСт*, и *пеКСТ*, и *моГСТ*, и *пеКСТи*, и *моГСТи* и *вријеХСТи*, или како му се год прохтје. — „*Тако човекъ неимаюћи правога знаня о предмету*

(*) Види Добровскога Instit. ling. Slav. стр. 42, § XV; и Миклошића Radices ling. Slov. ријеч мог-ѫ.

своме, пада изъ једне крайности у другу, па іошть вднако о" етимолоћији *„говори. Жалостна"* етимолоћијо *„кодъ овакови поборника' твои"* (Утук III. стр. 43).

Ево Светићева правописа, а ето мало и Вукова. Ја ћу сад слободно да речем: Међу свјема који пишу данас правописе у цијелој Европи Вук је најбоље разумио шта је правопис, па што је умом разумио оно је и дјелом најбоље извршио. Међу свјема данашњијем правописима Вуков је најсавршенији, па је за то и за Српски језик најбољи. Јер је најсавршеније и најбоље оно што је онако како треба да је, што је у дјелу као и у мисли, што је на земљи као и на небу: ако на небеси и на земли. У Вука је какав језик тако писмо. А тако и треба. По томе могао је само и учени Срезневски казати за Вуков правопис да је *образцовый въ литературѣ Славянской* (*). Осим тога најбољи је и за то што је утврђен, као што смо видјели, на тврдијем законима нашега језика. Ти се закони не могу научити ни у Шедијуса ни у Хердера ни у Јениша ни у Бернхардија, нити се могу по књигама исписати, него их ваља тражити у Српскога народа. Вук их је од свију Срба први нашао, познао и разумио, Вук их је први почео и сам поштовати и другима их казивати, и ево тридесет година како их казује. Но онима који вјере нема, а сам не ће (или не може) да мисли, не може се доказати. А когод мисли и те законе тражи, мора их наћи, и кад их нађе, мора за Вуком пристати. — А Светићев правопис, на чему се он држи? Ја слободно вељу: На пукоме незнању и пустоме самовољству. Него знамо врло добро да свакога незнања то већма нестаје што већма истина сија, а свако сиље то већма пада што већма правда јача и приспијева; за то се и ја у Бога уздам да што већма станемо учити свој језик *„то ће све већма овакови шарлатани, као што е"* Светић, *„изъ моде излазити, и са обсенама своима престяти и изчезавати"* (Утук III. стр. 59).

III.

Ово је била ријеч о правопису; сада бих рад коју рећи и на друго гдјешта у Утуку III., не Светића ради ни ради Вука, него ради другијех и ради саме ствари.

(*) Види: Московскій литературный и ученый сборникъ, 1846, од стране 341 до 371.

1) Од стране 42 до 47 кори Светић Вука што је казао у својој књизи по имену *Вука Стеф. Караџића и Саве Телекије писма и т. д. о Српскоме правопису* (у Бечу 1845), на страни 25, да ваља чистити језик од *свега туђега*. Јер, вели, *„у језику нашемъ много туђега има... како у лексикалномъ тако и грамматическомъ смотренію, и то туђега, да тако рекнемъ, најстаріега, старога, новога, и најновіега, па кадъ бы се то све по Вуковомъ совѣту безусловно чистити морало, то бы се лагко догодило, да би Србльи остали и безъ ока, и безъ ува или уха, и безъ носа, и безъ уста“ и т. д.* — Ово Светић не би говорио да је мало боље проучио ону Вукову књижицу или бар онај лист гдје су оне ријечи. Ондје не стоје те ријечи само онако, саме за се (*безусловно*), него је Вук најприје казао — из најзнатнијих нашијех књига — шта је то туђе што треба да се чисти из језика (— што је против својства нашега језика), па тек онда (са *дакле*) вели: „Друштва је *дакле* Српске словесности прва дужност, да језик наш чисти од свега туђега, да утврди његова правила“, и т. д. И ја мислим да је право казао; јер не вјерујем да би и ко — а камо ли Српско учено друштво! — трпљео у Српском језику: *човекъ зарива сѣмена, — сѣмена израшћую, — црви пузе, — востокъ, — воздѣлава, — причина прозябателногъ движенія, — срчана ямица* и т. д. А Вук је за ово рекао да је туђе. Осим тога у оној књижици од стране 30 до 47 једнако Вук казује како мисли да би ваљало језик чистити, па нигдје нема ни спомена од онога што Светић бесједи; Вук ређа и примјера својега чишћења, па нигдје ни налик на оне Светићеве. Али и да тога ништа нема, и да би се језик *„безусловно чистити морао“* од свега туђега, опет не би Срби никада и никако остали без *ока*, без *уха*, без *носа* и т. д. Еда ли су ово туђе ријечи? Еда ли *око* није исто тако Српски као што је ὀφθος Грчки, а *oculus* Латински? Еда ли *нос* није исто тако Српски као шта је *die Nase* Њемачки, а *nasus* Латински? *„Ово су све туђи послови, а за“* Светића *„и нѣгово знанѣ много бы болѣ и пробитачніе было, да се у то ни упуштао ніе“* (Утук III. стр. 73). Шафарик је ово јамачно мало боље испекао, па ево шта вели у својој славној књизи: Slowanské starožitnosti (у Златноме Прагу 1837), у §. 6, бр. 8, стр. 43: „Tworenj, odwozenj a skládánj slow, skloňowánj gmen statných, stupňowánj přjdawných, časowánj

slowes, skladna, zwlášte porownagjli se staršj formy slowanské se staršjmi reckými, latinskými, nemeckými a litewskými, tak gsau we wšech techto paterých rečech ewropegských weskrze sobe podobné a shodné, *že nelze w nich nepoznati tolikerých sester, dcer, gedné pramatere, podeliwšjch se tepwa pozdegi, zde w Ewrope, o swédedictwj, gazuk společný, w nepametném stehowánj z Azie sebau prinešeny*. Znamenitá tato prjbuznost hlawnjch gazyků w ewropegských zawdala prjležitost nekterým prjliš kwapným mluwozpytcům, abu hned. gako Dankowský, reckau, hned, gako Solariť, latinskau, hned, gako Thunmann a g., litewskau reč za odrod slowančiny, anebo, gako nekterj cizozemci, naopak slowančiny za odrod nekteré z onech čtwerých, owšem nepráwe a neroszudne, wydáwali, magjce za erjčinu odwarowánj bludu na wuššj hledište wystaupiti a *wšecky tyto reči gen gako dcery anebo wnnčky gedné neznámé pramatere powažowati*". T. j. „Стварање, извођење и слагање ријечи, склањања имена суштествителнијех, сравњивање прилагателнијех, спрезање глагола, синтаксис, особито ако се испореде старије форме Словенске са старијим Грчкима, Латинскима, Њемачкима и Литавскима, тако су у свију овијех пет језика Европскијех са свијем налик једне на друге, *да није могуће у њима не познати толико сестара, кћери једне прабабе, које су истом доцније, овдје у Европи, подијелиле своју дједовину, језик заједнички, што су у Бог зна кадашњој сеоби из Азије са собом донијеле.* Знаменито ово сродство главнијех језика Европскијех дало је прилику некијем превећ наглијем филолозима, те једни, као Данковски, Грчки, једни, као Соларић, Латински, једни, као Тунман и д., Литавски језик за изрод Славенскога, или, као неки туђини, напротив Славенски за изрод којега од онијех четири, са свијем наопако и безумно износише, а валало им је, да би се сачували од тијех погрјешака, на више изићи и *све ове језике само као кћери или унуке једне непознате прабабе сматрати*". — Даклем је било Словена незналица који су казивали да су ови туђи језици постали од њихова Славенска, било је и туђина

незналица који су опет говорили да је Словенски језик постао од овијех туђијех, али данас ево Славенина Светића гдје казује да је његов Славенски језик постао од Њемачкога, Латинскога и т. д. По овоме дивноме Светићеву мудровању Славени нијесу народ за се, народ самоставан, него су некаки изрод од Нијемаца, Латина, Грка и Бог зна још од кога; језик Славенски није језик за се, језик самоставан, него је некаки изрод од Њемачкога, Литинскога, Грчкога и другијех свакојакијех језика. Штета што овај језикословни Утук III. не изиђе барем прије десет година, те можда ни Шафарик не би у Славенској историји рекао: „Gazyk slowanský, i materij i formau swau widomý ràz neprušené pûwodnosti na sobě nesa, gest nepřemoženým dûwodem pûwodnosti kmenowé samého národu“ (Slow. starožit. §. 6, бр. 2). Ово сродство Славенскога језика са осталима главнима у Европи није Шафарик узео да њиме *очи вади* Славенима, него из њега снује историјске истине; узео га је за свједочанство да ми нијесмо у Европи дошљаци Азијски према Грцима и Латинима, него да смо овдје барем од тада од када и они. А за оваке велике мударце као што је Светић, ево шта вели: „Kdoby koli tak saudil, tjm samým bu se w tom wyzradil, že dřegin starých národûw, přirozené gak telesné tak i mrawnj powahy Slowanûw, a nade wšecko ryzjho, samorostlého gazykichgeg a naskrze powědom nenj“, Т. ј. „Ко би год тако судио, сам би се тијем одао да историје старијех народа, да природне како тјелесне тако и душевне снаге Славена, а сврх свега да живога, самоставнога језика њихова ни најмање не зна“ (Slow. starožit. §. 6, бр. 2). — *„Боже мой, куда човека неће са дубокомъ филологіомъ умъ однети, на што у почетку ни мисліо није!“* (Утук III. стр. 73).

Што се тиче онијех Турскијех и другијех туђијех ријечи што их је Вук пописао у Српски рјечник, ја мислим да је отуда хвала и Вуку и рјечнику. Бисмо ли без тога могли и у пола разумјети народне пјесме, ми сами, да туђина и не спомињем? Али се отуда не види никаква *„неслѣдственость.“* Јели Вук кад бранио оне туђе ријечи, гдје имамо својијех, и говорио да их ваља у књигама задржати? Није никад, колико ја знам, него је још у рјечнику уза сваку рекао како се и Српски каже. Како му се дакле може рећи да противъ себе ради што сад вели да треба језик чистити од свега туђега?

Најпослије вели Светић да и Нијемци првијем списатељима *„пребацују многе погрешке у језику, као Лессингу, Гетеу, Волфу, Хумболду, ... па неће ни код нас другчије бити, и код нас ће бити таковы ствари, у коима мање или више нећемо се ни двоица слагати“* (Утук III. стр. 45). Јест истина, али оне ствари око којијех се у Нијемаца препире ни по што не иду међу ове око којијех се ми данас препиремо. Волфово н. п. *mehre* мјесто *mehrere* ни по што се не смије помијешати са Светићевијем *променути* мјесто *променити*, или са *болу* м. *боле*, и т. д. За чудо је како Светић још не ће да призна да *променути* не ваља! Да шта вели? — *„Променути е по употребленію сѣвероисточномъ, а променити по употребленію югозападномъ, ... оно прво се чуе у нарѣчію сѣвѣероисточномъ, а друго у нарѣчію югозападномъ“* (Утук III. стр, 68). Дакле мјесто јужнога (у Светића) *и* по народу се нашему на сјеверу говори *у*? — Ово је нечувена новина! За ову разлику у нашијем нарјечијама није се дослије знало: и јамачно је и нема нигдје изван Светићеве главе. Вриједно је видјети како се Светић овдје у страшну филолођију баца. Он каже да је *променути* добро, јер је коријен *ме*, а *ну* је доцано само као уметак као и у многијех другијех глагола, н. п. *ги-ну-ти, ви-ну-ти, ве-ну-ти* и т. д., а ако је, вели, ово добро, онда је и оно (*). Јест ово добро, али оно опет није. У *промијенити* није *ну* уметак, него *н* иде у коријен, и са додатком *ити* иде ова ријеч у један ред са *жен-ити, гонити, мол-ити, прос-ити*. Ово свједочи: 1) Добровски, који је главне форме Славенскијех глагола тако разабрао и тако их разложио да се данас сви Славенски граматици у том њега држе. Он у својој Славенској граматици (Instit. ling. Slav.) на страни 89 међу Славенске коријене броји и мѣн, а на страни 361 међу глаголе на *ити* поред „рънити, чинити, хранити, клонити“ мење и мѣнити. 2) Свједочи стари Славенски језик. И ондје је мѣн-ити, мѣн-иж, мѣн-иши, као и мол-ити, мол-иж, молиши, а не као ви-нж-ти, ви-н-ж, ви-н-еши(**). 3) Свједоче сва Славенска нарјечија. У Руса је *мѣн-ить* као и *гон-ить;* у Пољака *mien-ić, mien-ię, mien-isz,* треће лице мн. *mien-ią*, као и *gon-ić,*

*) Види: „Утукъ, или одговоръ на одговоръ на ситнице езыкословне. Одъ М. Светића“ (у Биограду 1839) стр. 18.

(**) Види осим другијех књига и Миклошића Radices ling. Slovenicae, коријен мѣн.

gon-ię, gon-isz, тр. ли. мн. *gon-ią,* а не као *wi-nąć, wi-n-ę, wi-niesz,* тр. ли. мн. *wi-n-ą;* у Чеха *zmen-iti, zmen-ím, zmen-íš,* тр. ли. мн. *zmen-í,* као и *hon-iti, hon-ím, hon-iš,* тр. ли. мн. *hon-í,* а не као *hi-nu-ti. hi-n-u, hi-n-eš,* тр. ли. мн. *hi-n-ou*; у Словака *zmén-iť, zmén-ím, zmén-íš,* тр. ли. мн. *zmén-ja,* као и *rob-iť, rob-ím, rob-íš,* тр. ли. мн. *rob-ja,* а не као *hi-nu-ť, hi-n-jem, hi-n-ješ,* тр. ли. мн. *hi-n-ú,* и т. д. 4) Свједочи и сам наш језик. Кад би у томе глаголу било *нути* „образательный слогъ“ као што Светић мисли, и кад би по томе правилу „морало быти *променути,*“ никад не бисмо могли имати *мијењати* као ни од *вену-ти, ду-ну-ти, ги-ну-ти, уки-ну-ти* и т. д. што немамо *вењати, дуњати, гињати, укињати;* нити бисмо од Светићевога коријена мѣк и како могли имати *мијен-а, измјен-а,* као ни од онијех другијех што немамо, него су те ријечи постале са самијем *а* (а не с *на*) од коријена мѣн према *мијен-ити.* какогод и *хран-а* према *хран-ити,* и *ран-а* према *ран-ити.* — Светић прима за зло некима што пишу *nataknjen, nagnjen, nagȁrnjen* и т. д. и вели да је то „*непознаванѣ језика*“, „*кваренѣ језика матернѣга*“, и да човјек мора „*сажалѣвати о таковой судбини језика*“ (Утук III. 61). И то је права истина; него је ту и Светић сам себи суд изрекао. Они су смијешали глаголе једнога реда, на *нути,* са глаголима другога реда, на *ити,* а Светић је опет смијешао ове с онијем, и тако једнако с њима гријеши. По томе какогод што они не знаду језика тако га исто не зна ни Светић, какогод што они кваре језик тако га исто квари и Светић, и какогод што тамо код њих мора срце пуцати у Србину кад види језик у какве му је руке запао, тако исто мора и овдје код Светића, те још већма, — што је оно њихово кварење из незнања, а ово Светићево навалице и уз пркос. Јер, како ја знам, од њих се још нико није нашао да ове погрјешке брани, кад му се каже да су погрјешке, а Светићу се то ево већ десет година казује и прстом показује, па никако не ће да се освијести, него силом хоће да докаже да ваља оно што не ваља, и свашта измишљава да би од својијех погрјешака начинио правила за Српски језик. — Из свега се овога ваљада довољно види да ми не можемо у својему језику трпљети *променути* мјесто *промениши* и т. д., као што Нијемци у својему трпе Волфово *mehre* м. *mehrere,* и Гри-

мово *allmälig* м. Шмелеровога *allmählig*, или Гетеовога *allmählich*, и да Вук добро ради што га изгони и што вели да и остале овакове погрјешке нашијех књижевника треба чистити из језика и изгонити их. А према тијем Њемачкијем погрјешкама, ако су погрјешке, ја мислим да би у нас било н. п. Вуково *„иколико“* и Светићево *„и колико“*, *„били“* и *„би ли“*, *„јели“* и *„је ли“* и т. д. Ово могу бити и у нас *„такове ствари, у коима“* као што Светић вели, *„манѣ или выше нећемо се ни двоица слагаши,“* и за *„такове“* је јамачно мислио и Вук кад је у оној књижица на завршетку казао: *„С људима, који би се у главној ствари са мном слагали, ја бих се у многијем ситницама с великом радошћу договарао.“*

2) Од стране 47 до 55 говори Светић како Вук *„на све у Аустрійскомъ царству рођене списашелѣ лягу баца, да они незнаду разликоваши шша є Србски шша л' Славенски, незнаду єзыка народнога, да кваре єзыкъ“* и т. д. Светић хоће да докаже да ово није истина; па шта вели? *„Вукъ є управо за руженѣ Аустрійски Срба' употребљнъ на штету обшту;“* ... *„Срби у Србіи кньигу п писмо, восиишаніе болѣ и улюдніи живошъ грађанскій, узаконѣна правила и поредакъ, писаре и Канцелларіе, лекове и лекарство“* све то они имају од Аустријскијех Срба; ... Вук је прије писао *млого, сумља, најамлик*, а сада пише *много, сумња, најамник;* Вук је прије писао *грије, мије, ду*, а сад пише *гријех, мијех, дух;* Вук је у Даници за год 1827, дакле прије двадесет година, написао *географическо, статистическо*, а сад каже да треба *-чки*, или *-часки*, или *-чански;* Вук је прије писао *општина, ваопште*, а сад пише *опћина, уопћено;* у Вуковој најновијој књизи на страни 57 стоји *гдјекоји* а на 77 *гдјекојијем;* Вук пише *јели* и *би ли;* Вук пише *помињаш* и *наштампан*: Вук не зна Српски! — Ето то су Светићева свједочанства да Српски списатељи знаду Српски. Ко му, за Бога, не ће вјеровати? Али нека опрости шту ћу рећи да није истина да је оно Вук казао *за све у Аустријскоме царству рођене списашеље.* Та сам вели како је Вук хвалио Стеића да лијепо Српски пише, а Стеић је из Аустрије; па није ли и Загреб у Аустријскоме царству? а сам вели како је Вук казао *„да најчисшіе и најправилніе Србски пишу списашељи западне цркве, и да ће Србљи ићи у Загребъ учиши Србски“* (Утук III. стр. 47), премда овако Вук није нигдје у оној књижици казао, и премда није лијепо коме ријечи извртати, и тако га опадати,

а друге варати и заводити. Нити је оно казано само за списатеље из Аустрије. — Ја не ћу истраживати за што је оно Вук казао, јер ствар саму ни мало не вријеђа; али већ по овоме што рекох не бих Светићу вјеровао. Не ћу тражити ни откуд Србима *у Србіи узаконѣна правила и поредакъ* и т. д., јер може ко и добра чинити Српској књежевини, али отуда још не долази да тијем добра чини и Српској књижевности; него ћу само да речем, што је Вук казао, да понајвише књижевника не знаду народнога језика А ту није тријебе делеко тражити свједочанства; на самоме Светићу, којега и Вук меће међу прве, најлакше ће се посвједочити. Није тријебе набрајати му погрјешке против својства нашега језика, којијех је и овај Утук језикословни пун на свакоме листу; него ево како разумије оне ствари око којијех се препире. Видјели смо га шта вриједи код јерова. Смије ли онај казати да зна Српски који мисли и говори н. п. да се *добром* у дат. јед. мушкога рода друкчије изговара него *добром* у твор. јед. женскога рода? или који мисли и говори да се *бити (јесам)* друкчије изговара него *бити (бијем)*? Видјели смо га шта вриједи код *пресши, мести* и т. д. Видјели смо га шта вриједи код *промијениши,* и како је сам себи судио да не зна језика и да га квари. Ја шта ћемо с *радостію?* Ко тако пише он показује тијем или да не зна какав је у Срба твор. падеж од ријечи *радост*, и то би значило не знати склањати, или, као што Светић зна да би требало *радошћу*, али опет *„образашельный слогъ наблюдава,“* показује тијем да *„рѣчи дошеруе на нѣкій основь предпоставлѣный и противъ народнога говора“* (Утук III. стр. 51), а то опет и сам Светић вели (на истој страни) да значи језик кварити. — Ја шта ли ћемо са *живу? „И я самь,“* вели Светић на 69, *„године* 1830. *II. Ч. Лѣш, стр.* 50. *замѣріо Доситею, што е написао живу мѣсто живе од живимъ живиши; и имао самь по говору народномъ, као шта самь я слушао, право; али ево неволѣ гди народъ Срѣскій говори и живеши и живемъ, дакле и живу, па и Доситей има право.“* Ово је горе иза горега, из једне погрјешке у другу! Светић није знао прије да је добро и *живу*, а сад зна послије седамнаест година; јер је од *живеши живем*. Да он нешто још седамнаест година учи спрезати глаголе, да ако би научио да од *живеши* није *живем*, дакле ни *живу*, као ни до *видеши* што није *видем*, дакле ни *виду*, него од *живеши* да је *живим*, дакле и *живе*, као и од *видеши* што

је *видим*, дакле и *виде*. А сврх тога још седамнаест година да купи ријечи по народу, као што је у Србији покупио *рибник* и *рибњак* и *лужник* и *лужњак* (види Утук III. стр. 54), да ако би гдје наишао и на *живсти* или на *жити живем*, дакле и *живу*, каогод и *цристи црпем*, дакле и *црпу*, или као *пљети плијевем*, дакле и *плијеву*. И тако још за педесет и једну годину да ако би научио Светић како се у Срба спреже прост глагол *живљета*. Теже којешта, н. п. *ја би ваљало да им захвалим, — у нашијех глагола* и т. д., што Светић каже да не ваља, не ћу ни спомињати. — Ово нека буде знак да ми још много којешта не знамо и да нам још много треба учити и да Вук ни мало није погријешио што је рекао да понајвише нашијех књижевника не знаду народнога језика.

Што се тиче онога Светићевога доказивања да Вук не зна Српски, ту му се мора свак грохотом смијати ко се год разумије у овоме послу. А ево му и одговора у његовијем ријечима: „*Изъ свега овога довољно се види, колико е*“ Светић „*у знаню Српскога језыка успѣо, и колико далеко нѣгове мысли у томе допиру и домашаю, па по томе судити се може, и колико важи нѣгово у томе высокоуміе, и колико оне поруге на*“ Вука „*управлѣне; па и како судити ваља о овоме нѣговомъ суду, да*“ Вук не зна Српски. Ја мислим да нема ни једнога паметнијега Српскога књижевника, ни код Славенске ни код Латинске буквице, да не ће рећи да Вук од свију најбоље познаје народни језик, и да не ће радо признати да је и оно што сам зна — ако не све а оно барем понајвише — од Вука научио.

3) Комегод није сврака мозак попила, него му је здрава памет љуцка, тај у онијем Вуковијем ријечима на страни 85 под [39]) не ће никако наћи оно што Светић плете на страни 55 под 3). Што је Вук рекао „да се у свему народу нашему нигдје не говори Српски тако ружно и покварено, као у Сријему у Бачкој и у Банату. И што је год мјесто веће и има у себи више господе, и књижевника, то се у њему говори горе“ — отуда ја на знам како „*да се види она опака, злобна, и не само љубови сирама рода по* (но?) *свакой народной мисли противна намѣра... да омразу и раздоръ на убитакъ среће и напредка народнога умножи и распали*“? не знам како да „*се явна мрзость и злоба на све Србље а нарочито варошане и књижевнике у Аустріи и изъ Аустріе види и*

*

познае"? Зар су се сви Срби Аустријанци збили у сам Сријем, у Бачку и у Банат? Зар Светић није могао видјети гдје Вук каже да има и у Аустрији Српскијех крајева гдје се говори какогод у Босни и у Херцеговини? Али кад гледнемо мало даље како Светић мудрује о народноме напретку, ласно ћемо опазити откуд вјетар душе. Он вели, на страни 64, ко само рече да у грађанскоме законику језик не ваља, да ће тај „*морати однети на себи къ потомству жигъ непріятеля и убійце живота и напредка народнога.*" — Не лаје куца села ради, него себе ради. Што се пак тиче саме чистоте нашега језика, ту бисмо му могли рећи како ено сам на страни 69 каже да се говори и *пужаши се* и *јашити* и *миришити* и *корети* и *оканути се* и *болу* и *волу* и *волем* и *уму* и *умеду;* само што вели да је то све по „*нарѣчію сѣвероисточномъ.*" А ми бисмо га могли запитати: зар се, болан! и *а* у сјеверноме нарјечију мијења у *и*? Како ли се по томе правилу није и *писати* преврнуло према *миришити* (по Светићевоме „сѣвероисточномъ употребленію") од *мирисати* (по Светићевоме „югозападномъ употребленію")? Могли бисмо га запитати: зар се и јужно (у Светића) *и* мијења у сјеверноме нарјечију у *е*, кад вели да је *корети* „по употребленію сѣвероисточном" мјесто *корити* „по употребленію югозападном"? Како ли му је опет у *променути* прешло *и* у *у*? Могли би смо га и овдје запитати (као код *живљети)*: зар у сјеверноме нарјечију глаголи на *ети* (у јужноме на *јети*) у садашњему времену имају *ем* а не *им?* зар се од *болети, волети* и т. д. усред Ресаве не говори *боли, волим,* као и усред Херцеговине од *бољети, вољети,* кад каже да је *болу, волем* „по употребленію сѣвероисточномъ"? Могли бисмо му показати да тијех погрјешака у осталоме народу и нема изван Сријема, Бачке и Баната; а и старијем Славенскијем језиком и данашњијем Српскијем и свјема осталијем Славенскијем језицима могли бисмо посвједочити да су то грдне погрјешке, и да таке погрјешке највећма језик убијају, особито кад се још нађе оваковијех недотупавнијех мудараца те их бране и доказују да нијесу погрјешке него чисте ријечи по законима језика. И тада би се могло јамачно посвједочити да су их баш понајвише књижевници у народ увукли, особито гдје видимо да их је у господе више него у простијех људи, и да слуге, штоно Вук рече, чистије говоре од господара. Па би могло бити још и више разговора; али ваљада си ми се, драги

Србине, већ доста нагледао како ти је Светић вјешт у Српскоме језику, па нам није баш много стало до његове вике. Он је још слабачак овдје да кметује. Ко не зна глагола спрезати шта може знати од чистоте језика? — Да је ко прије Вука познао наш народни језик овако како га Вук познаје, јамачно би све оно од ријечи до ријечи казао што Вук каже, па да би се усред Бачке родио; а ко га год данас иоле познаје јамачно ће Вуку свједочити. Томазео, славни Томазео, онај што је вас сама љубав према народу, гле шта вели: „Два народа смо у једном пуку, — капа и клобук нису иста отаџбина; љечитељ и месар не говори исти језик; тежак и трговац су као непријатељи. *Ваља клобук да се поклони прам капи;* у овој је особито народност, достојност и срце. Поправљајмо пучку неизврсност, пучке ране видајмо; ну поправљајући и видајући, почитујмо пук са свим срцем нашим. Од њега учимо лаш људски језик, а некварimo га мудрим нашим варварством!"(*) — Да је нешто у Херцеговину ударила ова тобожња цивилизација и назовипросвјета, и да нам се нешто у Херцеговини зачела књижевност, па књижевници да су овако радили као што су овамо (стајало то до њихове воље или тако вријеме било), онда би нам и тамо језик био овакав какав је сад у Сријему, у Бачкој и у Банату, и онда би Вук на Херцеговце варошане овако исто викао као сад што виче на Сријемце, Бачване и Банаћане варошане. За то немојмо се чудити и препадати, него признајмо што јест, па гледајмо да се оправи што се пореметило, и погради што се покварило.

Што се најпослије Светић смије Вуку да му се ћоја оно на завршетку о разлици и граници између Српскога и Славенскога језика не разумије, на то ћу казати да ко оно не разумије, или је глуп па не може да разумије, или је пуст па не ће да разумије; а онако просто и разговијетно, онако вјешто и бистро, онако народњем и љуцкијем језиком само је Вук умио данас оно написати.

4) Вук каже да *часть* значи *die Ehre,* а *честь der Theil;* а Светић вели: не, него *честь* значи *die Ehre* а *часть der Theil.* По народу нашему гдје се год говори *часть,* значи оно што Вук каже, па ено је и у пјесмама народнима(**), а у Светићевом

(*) Iskice od Nikole Tomasea (у Загребу 1844), XVI.

(**) Види у првој књизи Српскијех народнијех пјесама што је штампана у Бечу 1841, пјесму 49, 90, 129, 135.

је значењу јамачно нема нигдје. Ја бих се смио опкладити са Светићем да не ће наћи једнога Србина, особито тежака, који не зна књиге и којега још нијесу наше надрикњиге одучиле говорити као што људи говоре, да би рекао *часш* а мислио на *дијел*. Па кад се говори *часш* и мјесто *гозба*, ваљада не ће Светић рећи да се за то говори што се дијелови пред госте износе; и *частити* ваљада ни у Светића не значи *дијелити*, него јамачно што више! Ово свједоче и друге ријечи што су постале од *часш*, н. п. *почасш*, *часни*, *нечастиви* и т. д. — *Чесш* се говори само у Сријему, у Бачкој и у Банату, и то само у господе, и значи им *die Ehre*. Ово је већ доста да човјек сумња јели *чесш die Ehre* чиста Српска ријеч; а кад види гдје по народу најмање десеторица на једнога говоре друкчије, и то они што и у осталоме говоре чистије од овијех, онда више не може сумњати. Али и да не би тако било, него да би се *чесш die Ehre* и по осталоме народу говорило, па да би се говорило и више него *часш*, опет не бисмо скрстили руке и пуштали језик нека се квари, него бисмо тражили која је од ове двије ријечи боља и правилнија, као што се ради и у другијех народа, и као што радимо и сами у другијем приликама. Кад изгонимо Турску ријеч *ћуприја* па узимамо своју *мосш*, или *сокак* па узимамо *улица*, или кад ћемо изагнати туђу ријеч *кревеш* па узети красну своју *одар*, или *синџир* па узети *вериге*, или *пешкир* па узети *убрус* — (а за што не бисмо узели кад се и данас тако говори по некијем нашијем крајевима?(*)); а оно треба да изагнамо и туђу ријеч *чесш die Ehre* па да узмемо своју *часш*, и још товећма што *чесш die Ehre* у Срба ремети законе и Српскога језика и другијех Славенскијех. Дакле кад бисмо хтјели дознати која је од те двије ријечи боља, ваљало би нам гледати како је у остале наше браће и како је било у староме Славенскоме језику. Словаци зову Њемачко *die Ehre česť* род. *cti*, Пољаци *cześć* род. *czci*, Чеси *čest* род. *cti*, Руси *честь* род. *чести*, а у староме је Славенскоме било **чьсть** род. **чьсти**. Даклем је Словачко, Пољско, Чешко и Руско *е* у овој ријечи постало од старога **ь**, као и од **отьць** што је *otec*, *ojciec*, *otec*, *отецъ*. А кад ове ријечи и све друге овакове испоредимо са својијем ријечима, онда ћемо видјети да је у нас на такијем мјестима свуда *а*, као што је већ

(*) Види: Народне Српске пословице и т. д., издао их Вук Стеф. Караџић (на Цетињу 1836), стр. LXVI и LXVII.

казано на стр. 16 [15]. И тако би у нас *„чест die Ehre“* била ријеч туђа, и вријеђала би законе нашега језика какогод кад би ко казао *отец* мјесто *отац*, или *ден* м. *дан;* а *част* би била наша *чиста* ријеч и према староме Славенскоме језику и према данашњијем нарјечијама Славенскијем и према осталијем ријечима нашега језика. Кад дакле овако изнађемо шта је боље, па кад још видимо да и народ овако говори како је боље, и то још више него онако покварено, еда ли може коме незнање и самовољство и сујета чија му драго бити преча од истине и претежнија од онијех закона по којијем до осамдесет милијуна људи од толико хиљада година говори? — Даље. У староме Славенскоме језику зове се *der Theil* чѧсть, у Словака *čjasť* род. *čjasti* и *čjastka*, у Пољака *sześć* род. *cześći*, у Чеха *část* род. *části*, и *částka*, у Руса *часть* род. *части*. И тако је у овијем ријечима и у свјема другијем овакијем Словачко *ja* (н. пр. у *kl-ja-tba*, *tr-ja-sť* и т. д.) Пољско *e* (*ciel-e*, *žrzeb-ie*, *žrzeb-ie-cia*) Чешко *á* (*r-á-d*, *sw-á-tek*, *p-á-tek*) Руско *а* (*нач-а-ть*, *ч-а-до*) постало од ѧ; а у нас је опет на такијем мјестима свуда *е*, н. п. *кл-е-тв-а*, *тр-е-сти; тел-е*, *ждријеб-е ждреб-е-та; р-е-д*, *св-е-тац*, *и-е-так; нач-е-ти*, *ч-е-до* и т. д. По томе и овдје према староме Славенскоме језику, према свјема Славенскијем нарјечијама, и према осталијем ријечима нашега језика не ваља нам писати *част der Theil*, особито још кад се нигдје и не говори; а ко пише, грди свој језик и гази законе његове, какогод кад би написао *чадо* мјесто *чедо*, или *почати* м. *почети*. *Чест* пак *der Theil* била би у нашему језику красна *чиста* ријеч као *начелник* мјесто *началник*, или *сирезати* м. *сопрјагавати*, и не би била нова измишљена, него стара ријеч, коју су стари наши имали, и у том је значењу и писали. А јесу ли је доиста имали? Ја не ћу спомињати нашијех старијех Дубровчана, који су сви једнако писали *част die Ehre* а *чест das Glük*, него ево књиге Serbische Lesekörner, из које хоће и Светић да докаже да *част* значи *der Theil* а *чест die Ehre*. Светић се срди на Вука, и како не виче нањ, што је казао друштву Српске словесности да чита ову књигу, па вели: *„та баръ о мени ние могао сумняти да самь Шаффарикове Serb. Lesekörner читао, кадъ самь се у моимъ Ситницама езыкословнымъ, о коима се онъ са мномъ препирао, іошть године* 1837. *на ньи позвао“* (Утук III. стр. 55).

Ја не могу казати јели Светић ту књигу читао, није ли, али ево како је читао! А тој књизи на страни 47 стоји овако: „чѣсть (partem) оуда оу царьградь,“ на стр. 49 опет: „чѣсть (partem) оуда оу царьградь,“ а на истој страни и „оудаемо ти честь (partem).“ Тако је Шафарик нашао ову ријеч у старијем Српскијем књигама, и тако је протумачио, а Светић у својему Утуку III. на страни 74 у подсмијеху вели Вуку: *„али садъ честь по филологіи значи der Theil, дѣо,* — Вук *„рѣчма Србскима друго значенѣ подмеће и намеће“* и т. д.; то Светић вели, па се још хвали да је читао Serbische Lesekörner. Не значи *сад* само *чест der Theil*, него је значило још прије толико стотина година, нити Вук другога значења ријечима подмеће, него нам је само казао да је тако од толико стотина година. Каки су наши књижевници, још може који рећи да су оно писарске и штампарске погрјешке, или да Шафарик оно није добро разумио; али тај би управо показао да сам не разумије што бесједи. Ено јеванђеље што је 1552 године у Биограду штампано, којијем се управо поносити можемо како је прекрасно израђено; у томе јеванђељу, у оној причи о неваљаломе сину (Лука XV, 12), кад је искао од оца да се одијели, стоји овако: „ѡче, даждь ми достоиноую честь имѣнїа. Ко би се жељео увјерити за ово, нека потражи ову књигу у Бечу у ћесарској библиотеци; коме ли је далеко Беч а ближе гора Каблар, нека се потруди до намастира Благовјештенија, и тамо ће наћи једно овако јеванђеље, те се из њега може бити и данашњи дан чита у цркви (*). — Ено Високом Стефану на гробу на камену гдје пише: гн҃ь вьсѣмь срблемь и подѹнавїю. и посавїю. и честы ѹгрьскїе земли. и босньскїе“ (partium Ungariae et Bosnae) (**). А ено и Добровски у Славенској граматици на стр. 191 гдје каже: „часть pars, in codd. Serb. честь“ т. ј. „часть *дио* у Србуљама честь.“ — Ова се ријеч истина данас већ изгубила у народу (а може бити да и није, него је ми још не знамо), за то не ће нико наваљивати па се пише; али је опет није са свијем нестало. Вук вели (на стр. 4): „и народ прости у Сријему још говори од *чести* (zum Theil) н. пр. зна *од чести* (т. ј. мало нешто).“ Љетос кад сам био у Новоме Саду у гостима код својега пријетеља В. Ј., једном пред вече сјеђасмо на двору, а звона без престанка звоњаху на самртнике. Отуда се поведе ријеч како многи свијет помрије

(*) Види Вукову Даницу за годину 1826. стр. 25. 3).

(**) Види Вукову Даницу за год. 1826. стр. 38.

у неколико дана, па ће рећи сестра мојега пријатела: „Богме се треба чувати.“ А брат јој прихвати: „Бре ту се нико не сачува, кад ево најздравији људи, у дан у два, па их нема!“ На то опет она на неисказану моју радост рече: „Е опет *од чести*“. Ово је било баш пред што ће изићи Утук III., а она нити је читала Светићевијех Утука на Вуковијех одговора на Утуке, него била удата у Славонију, па обудовљела, те сад опет дошла на постојбину. — Осим тога ријеч се *чест der Theil* сачувала и у другијем ријечима које су од ње постале, н. п. *честица*, *чесница*, *причешће*, *честит*, *честитати* и т. д. Али Светић вели да *честит* није од *чест der Theil*, него од *чест die Ehre*. Ево му ријечи: „*А и чеетит (ehrenreich) и честитати никада неће одвести умъ на ‚дијелове велике‘ као што онъ* (Вук) *натеже, но на чест*“ (Утук III. стр. 51); и на страни 74: „*Па и код Шаффарика (Serb. Lesekörner стр. 83) у старымъ Србскимъ рукописима честитъ значи gloriosus (дакле ehrenreich одъ Ehre честь).*“ Дај да видимо сами шта Шафарик вели. У њега стоји од слова до слова овако: „честитъ (fortunatus; gloriosus) Arzneibuch 1390; chrw. cheztit=sréchen, vgl. Stulli s. h. v.“ Дакле Шафарик каже да *честит* у старијем Српскијем рукописима значи најприје, у првоме смислу, *срећан* (дакле оно што и Вук каже), па тек послије, у другоме смислу, *славан*. Но Светић је за добро нашао оно прво премучати, а друго опет на своју воденицу навити: од *gloriosus*, *ruhmvoll*, начинити *honoratus*, *ehrenreich*, па од својега *честь die Ehre* часом створити Српско *честит*, те још за бољу тврђу рећи да Шафарик тако каже. Буд сам не зна, за што славно Шафариково име да срамоти? За што своје грдно незнање Шафарику да подмеће? За што тако лукаво да ради? За што тако љуто свијет да вара? — А да би баш значило *честит* у старијем рукописима што му драго, еда ли се и како може казати да долази од Светићевога *честь die Ehre?* Ту је Светић опет показао како је дубоко заронио; показао је не само да не зна старине свога народа како би требало, него и да не мисли и не разабира као други људи прије него ће што казати. Он није гледао како се у оно вријеме писало његово *честь die Ehre* да би смио рећи да је отуда постало *честит*. У најстаријима нашима књигама, и другима писменима споменицима свуда стоји ѣ (гдјешто ѣ) мјесто старога Славенскога ѧ, а гдје је у Славенскоме ь, ондје су га и наши писали (гјешто и ъ, а гдјешто ништа). У Ораховичкоме типику светога Саве стоји н. п.

приход-е-щеи, ѡсв-е-щенааго, а поред тога немощ-ь-нь. У типику Студеничкоме опет од св. Саве: ст-е-жанїе, ѡдьганѧет с-е, лоуче бо единь твор-е (мјесто творѧ) волю господню паче ѡдь мнѡжьства безаконникь, а поред тога: тр-ь-пѣнїи ср-ь-дца. У житију св. Симеуна краља од св. Саве: лѣта прилож-е-т се, испльн-е-т с-е житниц-е пшениц-е, прив-е-жита, люб-е-и бога, оукрѣплѧ-е и покрыва-е, наставлѧ-е, полага-е (participia), мол-е-т се, наоучиш-е, быш-е, пророци выс-е-ть, ч-е-да, нач-е-ткы, прич-е-стые св-е-таго доуха, поред тога и: ч-ь-сть, в-ь поч-ь-сти, от-ь-ць, в-ь-сь законь, н-ь. У житију св. Саве од Домецијана (1264): прїич-е-щающа се, прѣдрьж-е-ща, слоуж-е-ще, божьствни-ѥ благодѣти, безнач-е-лнааго ѡтьца, силою прѣсв-е-таго и животвор-е-щаго доуха, (и изволїи с-ѣ, боу-ди им-ѣ господьне, св-ѣ-тиню, прав-ѣ-щаа, — за то дакле и ч-ѣ-сть), па поред тога: благоч-ь-стиемь, от-ь-ць, от-ь-ч-ь-ство, прѣжде д-ь-ницѣ, божьствнїихь, срьд-ь-чнаа, оус-ь-пшеѥ (и вь рожд-а-стве, вь бескон-а-чнїе вѣкы). У оној књизи (1390) што је Шафарик напомиње код честить стоји: ѡскрьбит с-е, нробиет т-е, мѣс-е-ць, вьсп-е-ть, св-е-тыхь, св-е-жи, а поред тога: ѡтьчь, оубит-ь-кь, ш-ь-дь, грьн-ь-ць, четврьт-ь-кь, сьтльк, д-ь-нїи, т-ь (данас у Црној Гори *та* а овамо доље *тај*). На крсту краљице Јелене (1273—1314): Сьи чьстьни крсть . . . св-е-тои троици, оу нѥмь п-е-ть комать чьстьнога дрѣва . . . св-е-ты-ѥ троиц-е . . . оуз-е-ти . . . прокл-е-ть. На крсту краља Милутина (1275—1321): чьстьи крьсть . . . чьстьнога древа . . . оуз-е-ти ѡдь св-е-тихь апостоль . . . прокл-е-ть . . . небо-ѥ-ще с-е . . . расп-е-таго христа. Ово је само неколико примјера да бисмо видјели како су нам стари писали. Ко се жели у овоме боље поучити, нека чита Serb. Lesekörner (одакле је и ово све извађено), али не као Светић. — Кад би дакле *честит* било „*ehrenreich одъ Ehre честь*," наши би стари писали чьстить каогод почьсть, чьстьнь; али они не пишу тако, него честить каогод и причестые, причещающа, начеткы, вьспеть, а овуда је свуда е мјесто ѧ, дакле и честить мјесто чѧстить од старога Славенскога чѧсть а Српскога честь *der Theil, дијел*. Кад је дакле *честит* од *чест der Theil, дијел,* а не од Светићевога *честь die Ehre,* шта може друго значити него онога „*коме су дани многи или велики дијелови,*" т. ј. ко је срећан?

и *честитати* шта може друго значити него жељети коме „*многе или велике дијелове*," т. ј. срећу? Осим свега овога ено је сам народ најљепше протумачио шта му значи *честит* у оној сватовскиј пјесми што пјевају кад носе барјак из цркве:

У име Бога, у час добар сунце истече,
Честито ти, домаћине, у дом веселье!
Одлећеше, долећеше сиви соколи,
Донијеше домаћину киту маслине;
Честито ти, домаћине, у двор веселье! —
Фала тебе, сив соколе, био са срећом! — (*)

Није ли ово управо као: *Помоз' Бог!* — *Бог ти помогао!* — Што ти мени оно и ја теби.

Из свега овога свак може видјети да се са *част die Ehre* и *чест der Theil* не намеће и не подмеће Српскијем ријечима друго значење, нити се језик кроји према правилу, као што би рад Светић Вука да обиједи; него који вели да није овако, и да се *чест* изузима од онога правила које каже да мјесто старога ѧ Срби говоре *е*, пак да значи *die Ehre*, онај тражи длаку у јајету, гради нов језик, и могао би данас сјутра казати да ни *пашак* не значи у Срба што значи него *пе́шак*. Врло је добро све ово Добровски измјерио и претресао, док је оно правило изнашао, нити ћемо какомегод незналици за љубав рушити га и газити.

Ни *нос*, ни *коњ*, ни *сок*, ни *гроб* ни мало не смета законима Славенскога језика ни правилима Добровскога, а ко то и помишља, не зна ни о чему је ријеч. Правило каже да се старо ѣ (у оној првој служби, гдје је имало за се глас) у сјевернијех Славена изговара као *о*, а у јужнијех као *а*. Сад је питање: јели у староме Славенскоме *нъс, къњ, сък, гръб?* Није него *нос, коњ, сок, гроб*. Зна ли дакле Светић шта говори? По каквој је лоџици судио да би по ономе правилу требало да је у нас јужнијех Славена *нас* а не *нос*, *кањ* а не *коњ, сак* а не *сок, граб* а не *гроб?* (Утук III. стр. 76). Само по тој красној лоџици и по својему вјештоме филологовању могао је рећи да би требало у нас да је и *закан* и *канац* (Утук III. стр. 76); а ми велимо да је добро и са свијем по правилу *закон, конац*, јер је у староме законъ коньць. Ако ли Светић још једнако мисли да није овако, него да је закънъ, къньць, нека посвједочи.

(*) Види: Српске народне пјесме 1841, књ. I. пјесма 13.

5) Ја рекох још у почетку да је у језикословноме Утуку III. пуно грдње да се једва може разазнати главно. Светић грди Вука! Грди га, јер не зна шта је Вук у Српској књижевности. Вук није живљео нити живи за свој вијек, него за вијек други што настаје; за то га његов вијек и не разумје, за то га вијек његов прогоњаше. Аще ѿ міра бысте были, міръ убѡ свое любилъ бы: ꙗкоже ѿ міра нѣсте, но азь избрахъ вы ѿ міра, сего ради ненавидитъ васъ міръ (Јован XV, 19). Наопако би било, кад би тако остало на свагда. Наопако би било по нас и по нашу књижевност, кад би сви онако мјерили Вукове заслуге како их Светић мјери. Онда би нам јамачно ваљало ићи к Нијемцима да нам очи отворе, да нам туђини кажу шта у своме двору имамо. Али, хвала Богу, има и Срба који са свијем друкчије мисле (*). — Ја бих рекао да је Вук самијем правописом много учинио пред цијелом Европом; а остале његове заслуге, рекао бих, толико су веће од ове колико је већа душа од тијела, колико је претежније тијело од одијела. Народна књижевност! Ово је данас велика мисао за којом сва Славенска племена листом пристају. Онај данас у Славена љепше пише који простије пише. За ту је народну књижевност, за то просто писање од потребе прост народни језик. Вук нам је казао и управо научио нас које је Србима тај прости народни језик; Вук једини ево већ тридесет година тај језик брани, чисту пшеницу од кукоља тријеби. Та пшеница није *добри* са *и*, нити је кукољ *добрый* са *ый*, као што Светић изврће; него је пшеница у свијем Вуковијем дјелима. Овдје нам се ваља сјетити само рјечника. У Вуковоме рјечнику наћи ћеш не само свакој ријечи прави глас и изговор и право значење, него ако је човјек по духу човјек, а дух човјечиј ако се опет само или бар

(*) Кад сам ово писао, ја сам мислио на неке пријатеље и познанике своје; но како се обрадовах кад ми послије неколико дана допаде Љетопис (1846. IV), те видјех како ондје пише о свему овоме, — у Љетопису који је дослије био највећи непријатељ Вуку и слијепи противник! Ондје у чланку „Нѣке черте изъ повѣстнице Сербскогъ кньижества," на страни 121 стоји овако: „Єданъ селянинъ, кои є само сеоске школе свршио, морао є црквенославенскій єзыкъ изъ кньижества србскогъ изтиснути; другій селянинъ, кои равнымъ начиномъ никакве велике школе учіо ніє, имао є србскій єзыкъ као кньижевный утврдити, тай, управо рећи, као какву непознату землю одкрити." — Јован је Суботић цијелијем онијем чланком (крај у Љет. 1847. I) освјетлао образ свему народу нашему.

понајвише у језику показује, тамо ћеш васколики Српски дух, тамо ћеш Србина васколикога као у огледалу видјети. А ту силу Вуковоме рјечнику дају оне етнографске и археолошке приче уз ријечи, које управо показују живот Српски, снагу народа Српскога у духу и у срцу, и које га дијеле од другијех народа. „Вукъ первый понялъ," вели Срезневски, „что Словарь языка долженъ быть не однымъ дополненіемъ къ его грамматикѣ, а полнымъ пособіемъ для изученія всѣхъ элементовъ образованности народа въ ея мѣстномъ развитіи, и что если составитель Словаря обязанъ объяснить каждое слово, то тѣмъ болѣе долженъ заботиться о вѣрномъ объясненіи словъ, по своему значенію принадлежащихъ только народу, котораго языкъ онъ описываетъ" (Московскій литературный и ученый сборникъ 1846, стр. 357). И опет на другоме мјесту: „Какъ не жалѣть что образецъ, представленный Караджичемъ, до сихъ поръ остается безъ подражанія" (Журналъ министерства народнаго просвѣщенія 1842, Генварь. Отдѣленіе IV. стр. 13). — Куколь пак шта је ето се може видјети и из те Вукове књиге на коју се Утук III. подигао. И когод није рад кукоља сијати по народу своме, нека чита ту књижицу и нека је учи, био књижевник или не.

Но у данашња времена ријетко може ко постати књижевник, а да не изгуби много од своје народности, особито у нас Срба, — па и с ову и с ону страну Саве. Тога ради су нам за народну књижевност од велике потребе и од неисказане користи народне пјесме и друге народне умотворине. Овдје већ не гледаш духа на огледало, не гледаш слике његове, него њега сама; не казује ти га други, него ти он сам збори, он се сам с тобом разговара. У народнијем умотворинама видиш како срце народу куца, куда ли му мисли полијећу, па учиш шта му ваља бесједити и с које стране, ако хоћеш да те слуша, ако хоћеш да будеш народан књижевник. Народне су умотворине сјеме: из тога сјемена треба да нам никне књижевност; то ће само бити права књижевност. Вук нам је тијем сјеменом њиву посијао: он је народне умотворине сваке струке први почео купити, он их је једини највјерније скупио, и највјерније их свијету предао. Ово смо ваљада кадри признати, кад и други Славени узимају Вука у томе послу за углед. „Въ этомъ отношеніи Вукъ остается образцемъ и дѣятельности и умѣнья" вели Срезневски (Московскій сборникъ 1846, стр. 359); а Шафарик је још 1833 у Časopis-у Českého Museum (IV. стр. 448 и 449)

казао: „W samém skutku panè Wukowa sbjrka srbských pjsnj gest posawad we swém oboru gedina, o njž s gistotau twrditi se může, že nic ginorodého a podwrženého, mimo pauhe čisté, samorostlé národnj pisně, w sobe neobsahuge, což w též mjře o nižadné giné podobné sbjrce... chwaliti se nemůže.“

И тако је дакле у нас Срба ону Славенску мисао Вук покренуо, Вук је у нас народној књижевности темељ ударио: добро је сјеме бацио по Српскијем срцима, из којега ће — ако да Бог — бити сваке среће и благослова!

Осим свега овога народне наше умотворине имају и другу цијену. Ту цијену ваља најприје познати, пак ћемо онда познати и онога који нам их је, тако да речем, од пропасти сачувао. Срезневски, учени онај Рус што је прије неколике године о трошковима цара својега путовао по Славенскијем земљама да се приправи за професора Славенске књижевности, те је и наше крајеве прошао, па пише с тога пута своме старјешини, министру народне просвјете, и тужи му се како се највише Славенскијех списатеља забављају онијем што се сачувало у књигама и рукописима и већ не ће пропасти, него само „подлежитъ ученому разбору,“ а врло их мало траже да купе оно што у народу још живи, али се од нове цивилизације све више и више губи, па најпослије вели: *„Много ли Караджичей насчитаетъ можно въ цѣлой Европѣ, не только между Славянами?“* Т. ј. „Може ли се много Карацића набројати у цијелој Европц, не само међу Славенима?“ (Журналъ министер. просв. 1841. Августъ.Отдѣл. IV. стр. 11.)

Овдје није мјесто да се цијене дјела Вукова; историја ће Српске књижевности њих оцијенити, а ја сам хтио само за некоја казати колико их ја цијеним. Ако Светић за све ово ништа не ће да зна, па ни Срезневскоме ни Шафарику, који обојица и њега врло добро познају, не ће [да] вјерује, онда ја не могу друго мислити него да је Светићу жао што ови људи и њега не хвале. Али, по Богу! шта је он учинио? Чим ће он да се и упореди с Вуком? Његови су послови већ и у нас ђачки послови, а камо ли пред ученијем Славенскијем свијетом! а камо ли пред Европом!

* * *

Штогод рекох, не рекох ништа никоме за љубав, нити што коме уз пркос; него рекох, што овако мислим, и што сам за све ово тврдо увјерен. Ако сам у чему погријешио, врло би ми мило било да ме ко исправи.

10 Јануарија 1847.

*

[Приказ ове књижице изашао је у Срп. Далмат. Магазину, и Даничић је, саопштивши га у целини, написао овај одговор]:

Сједоглави.

У „Српско-Далматинскоме Магазину“ за годину 1848. на страни 157 и 158 наштампао је „Сѣдоглава“ малу критику о мојему „Рату за Српски језик и правопис“. Ево је:

„Быо ко му драго тай Даничићъ, онъ є великій привржeникъ Г. Вука, и кньижица ова друго ніє, до ватрена апологія лексикографа нашегъ, и нѣговогъ начина писаня. Ту се понавля познато нѣгово начело, да другчіє нетреба писати, него како се говори, дакле на етимологію ништа немотрити. Єли Вукова ортографія међу свима данашњимъ правописима найболя, и єли му начинъ писаня на тврдымъ законима єзика нашегъ утврђенъ, на то ће безъ сумнѣ други (а и време є) темельно и обширно одговорити. Я ћу само позорна учинити Даничића, да реченый аксіомъ = пиши како изговарашъ = къ неслѣдбеностима, къ многомъ нереду води. Познато є мислимъ свакоме, да се єзикъ Србскій на многе провинціализме дѣли, па кад бы се имало писати по изговору простоте, како Д-ръ Вукъ хоће, кудъ бы насъ найпослѣ то завело? Та добро є чисто, и у колико є могуће просто писати, премда Г. Вукъ и у томъ праву мѣру прелази, ал' є узъ то и паметно поправляти єзикословне погрѣшке простогъ народа. Да предости погрѣшака єзыкъ простонародный садржи, то ће ми сви Србски литератори, осимъ можда єдногъ Г. Вука, радо потврдити. Навесћу само єданъ примѣръ. Народъ у Именит. изговара: *вріеме*, а у осталымъ падежима *времена*, и пр. Ко ће садъ рећи да *вріеме* ніє сушта аномаліа“. Овамо спада и *дијел, гдје*; подијелити, дјед; лијепо, льепше; вијек, вјера; сијено сјеђети; пријеводъ превод, и т. д“.

Прије десет година „у почетку Марта 1839“, написао је М. Светић у својему „Утуку“ првоме (у Биограду) на страни 17 ово: „Да ли є *векъ* и *дѣло* што другоячіе него у Одговору Г. Вука *ријеч* и *рећи рекох?*“ На ово је Вук године 1843 у својему одговору на поменути Утук на страни 19 одговорио овако; „*Ријеч* и *рећи* и *рекох* то је онако, као у јеванђелију: **рече Господь и рѣша же оученицы**“. По том је Светић написао и наштампао још два Утука, али на ово ни у једноме није ријечи рекао.

Још ваља знати да Чеси и говоре и пишу н. пр. bůh, boha, и kůň, koně, и nůž, nože, и vítr, větru, větrny, и víra, věrny věrovati, а Словаци buoh boha, и kuoň, koňa, и nuož, noža, и chijeb,*)

*) Овдје ĭ и ј није један глас, него су два.

chleba, а Пољаци wiatr, wietrzyk, wietrzny, wietrzyč, и dziat i dzietić, и wiara, wierny, wierzyć, и т. д. и т. д.

На ово о чему је овдје ријеч врло је налик и Грчко ῥήτωρ, ῥήτορες, и αἰθὴρ, αἰθέρος, и φεύγω, ἔφυγον, и στέλλω, ἔστειλα, ἔσταλκα, и λείπω, ἔλιπον, λέλοιπα, и κλέπτω, κεκλοφα, ἐκλάπην и тако даље и Њемачко bitten, bat, gebeten, и blasen, blies, и bleiben, blieb, и fangen, fing, и gehen, ging, gegangen, и singen, sang, gesungen, и stehen, stand, и stehlen, stahl, gestohlen, и kommen, kam и т. д.

И тако о аномилији између ***вријеме*** и ***времена*** и између ***лијепо*** и ***љепше***, и између ***пријевода*** и ***преводити*** и т. д. не може бити говора, него то све треба да нам је дика и понос као што је и поменутијем народима дика и понос оно што сам напоменуо из њиховијех језика.

Ја знам врло добро да којекуда по народу нашему има и погрјешака у говору, али исто тако знам да оно нијесу погрјешке за које овдје Сједоглава вели да јесу. Погрјешка је н. пр. што се у Црној гори говори: Ако те срећа не причека, не стиже је ***на вељега хата*** (мјесто ***на вељему хату***). Такова је погрјешка и Црногорско ***х*** на крају у род, мн. падежу у имена суштествителних (које је браћи нашој који пишу Латинскијем словима тако омиљено!).

И Вукъ је више оваковијех погрјешака више пута помињао, за то је беспутно што се оно Сједоглава сумња.

Колико бих рекао Сједоглави хвала, да ме је „темељномъ и обширномъ“ критиком почастио, толико му сад нехвала, што ме и он натјера да опет „понављамъ“ што је одавно, „познато“.

У Биограду 29 маја 1849.

Ђ. Даничић.

[Срп. Нов. 1849 бр. 50].

III.

Обзоръ књижевный.

Из Беча први дан Божићња поста 1847.

У Српскоме Љетопису у књизи четвртој за ову годину наштампани су судови избраних судаца, који су судили Српскијем граматикама; која их је најбоља. Не треба се чудити што у ова прва два суда свакога јада има, јер су њих писали наши књижевници. Али ко да се не чуди трећему судији, Шафарику, књижевнику Европскоме! Његова би ријеч (и ништа више) у нас многоме очи отворила, и свакој лажи и пријевари уста затиснула. И Словацима*) ће многима бити познато, од када се ми крвимо око слова; ова распра дође сад и пред Шафарика, а он одговара: Non nostrum tantas componere lites! Јер, вели, *„мора човекъ у средь центрума свію движенія духовногъ живота и литературе єдногъ народа живити, да може сигурно судити, у колико се старо одржати и употребљавати неможе, и ново извести и користно быти може“*. А ко је и искао од Шафарика да то суди? Матица је Српска у Пешти позвала Српске књижевнике да напишу Српску граматику; која буде најбоља добиће сто дуката. На тај позив дођу три граматике, Матица их пошље Шафарику да каже која је најбоља, и еда ли је та најбоља толико добра да заслужује они дар. Хоће ли дакле ту граматику сви Срби примити и по њој писати, о томе нема разговора. Шта више! кад је у сједници Матице Српске 24. јунија о. г. редактор С. Љетописа споменуо, да би друштво допустило *„да се у С. Лѣтописи и Вуковомъ писменицомъ писани саставцы истомъ штампаю“*, Матица је одредила *„да се іошть при старомъ остане, докъ се Грамматике неврате и Дружство не развиди, нећели предложенный у комъ одъ посланы дѣла правопись за свой примити“*. Дакле је могла Матица и стотином дуката обдарити најбољу граматику, па је опет — ако и јест најбоља — у своја дјела не примити. По том је Шафарик имао казати еда ли је по разуму и по својству Српскога језика боља Српска граматика н. п. са ј него ли без

*) Ово је било намијењено Словачкијем новинама.

њега (друго не ћу спомињати); *могу* ли је пак Срби примити, и би ли то за њих *корисно* било, то је слободно могао *„славнојмъ“* као што вели *„Содружеству и ученымъ Србльима самима оставити“* нека расправљају. Што је добро у разуму, оно остаје навијек добро, да би га људи никда не примили; а што је у разуму зло, оно остаје зло навијек, да би га људи објеручке примили и држали га до свршетка свијета. Кад се овакови људи, коима је у свијех 80 милиона Славена мало равнијех, затежу па не ће управо да реку што мисле, гледајући може бити да свјетине не увриједе; да чему се имамо надати од људи ниже врсте? чему ли од онијех што треба да слушају? Јаох теби, истино, и сад и за дуго! — Ово је моја жалба, а мислим и свакога онога, који је рад да се ова срамотна свађа наша што прије разумно прекине, и који је увјерен, да је глас Шафариков у свако доба и на свакоме мјесту силан.

Не могу оставити овога пера да не споменем још једно. У нас је све свакојако, само ништа није онако како би требало да је. У поменутоме Љетопису наштампани су речени судови сваки другијем језиком и правописом. По томе бих рекао, да су тако саме судије писале; и доиста за прву двојицу и не сумњам, судећи по осталоме којечему што су дослије на свијет издали, али од куда у Шафариковоме суду језик и правопис редакторов? Зар Шафарик умије онако писати? Боже сачувај! Та је вјештина само у нашијех књижевника, они само знаду тајну: како се може никаквијем језиком писати! — Суд је овај у оригиналу писан Њемачкијем језиком, па га редактор превео, и само пријевод наштампао, не споменувши ни ријечце да је то његов пријевод. А ја мислим да је требало штампати онако, како је у оригиналу, па ако се редактор бојао да не ће свак разумјети, могао је додати и свој пријевод, премда би сваки, који може разумјети ови његов пријевод много лакше разумио Њемачки оригинал.

Ђ. Даничић.

[*Подунавка*, 1847. бр. 50, 19. децембра.]

IV.

Позоришнте вѣсти.

У Београду постои Позориште (театеръ) и опет странни редко чую, шта се ту представля; напротивъ о Пливалишту читали смо многе и повелике чланкове. Я не кажемъ да пливалиште ніє полезно; но опетъ мыслимъ, да є позориште заведеніє благороднієе, и зато, кадъ о томе читаюћій светъ баръ у Подунавки не налази извѣстія, предузео самъ уредно у Новинама Читалишта являти: шта се кадъ представляло, съ малымъ, кадъ прилике и време допусти, примѣтбама.

У Четвртакъ, 18. Септемврія: *Ковакъ* . . . .

[Новине Читалишта Београдскогъ бр. 39. од 26. септ. 1847].

[Даничићеве напомене о томе види под бр. XI. *Још којешта* под 5.]

V.

[У последњем броју Подунавке за г. 1847. изишао је Даничићев мали приказ Бранкових Песама, али цензурисан. Он га је прештампао у брошури В. Лазићу II. и Још којешта у целини; в. под бр. XI, Још којешта под 6.].

*

[Бранко је прву књигу *Песама* посветио *Омладини*. Пожунска омладина је ту посвету одбила наштампавши у 6. броју Српског народног листа од 15. Фебруара 1848. г. овај чланак:]

Ограда.

Съ концемъ 1847. год. изишла є у Бечу изъ кньигопечатнѣ єрменскогъ намастира єдна кньига, подъ именомъ: „Пѣсме Бранка Радичевића“, посвећена „омладини српской“. Єданъ є листь чески вилу младогъ пѣсника већъ похваліо, и мого є, єрбо она Епоху у српской Поезіи прави, почемъ се іоштъ ніє, у колико се ми опоминѣмо, Српска вила на полю погрда овакови огледала. Међутимъ, ми нећемо, да ньой судъ изричемо, као што є нѣнъ напрснікъ Б. Радичевићъ на пегазу по српскомъ свѣту летећи, *свима судіо, и на све, што є Српско, хулу баціо;* нећемо да изражуємо, єли и уколико є млади

*

пѣсникъ Б. Радичевићъ задатакъ пѣсника славянскогъ рѣшіо, кои на пѣсме своє ударити мора печатъ духа и живота славянскогъ живота, у когъ є тканици основна жица: *моралность*. Ми само што се садржая наиме последнѣ дуже пѣсме тиче, налазимо, *да смо дужни за честь имена србскогъ и имена младежи Србске* одговорити: да ми, кои будућности србской на сусретъ идемо, нећемо у томъ смислу прошлости руку пружити, да мећъ ону браћу, кою є она раставила, особито мећъ найроћенію Србску браћу крвъ и ножъ бацамо ово су вражке намѣре, а ньима служити *нечисти* послови, но да ће нашь задатакъ цѣлогъ живота бити, колико више узможемо, на братской слоги радити; далѣ: да ми нисмо подла и непризнателна срца, да све, кои су досадъ за родъ србски радили и раде, у блато бацамо, и на штету и увреду свію кога му годь драго у звѣзде куємо, — напротивъ, да смо увѣкъ готови, свакога, кои є толико, колико є мого, за родъ србски учиніо, заслуге признати: и зато на оне намѣре и погрде Б. Радичевића никако пристати неможемо, чега сѣнъ са посветомъ наравно и на насъ пада, и сбогъ тога се противъ ове, и сваке будуће овой подобне посвете одъ наше стране явно ограђуємо, єръ мислимо, да као што є онъ могао (тако недостойну) посвети младежи србской наменити, тако и ньой прааво остає, посвету, ако іой се недопада, не примити; што ми, кои се и броємъ и строємъ за часть нѣну сматрати можемо, за насъ и чинимо, да се немисли, да смо оћутивши, и ми готови, съ пѣсникомъ у єдну трубу трубити.

У Пожуну. Младежъ Србска.

*

[Поводом Даничићева приказа и ове Ограде изишао је у 9 бр. *Подунавке* од 27 фебруара 1848 овај:]

Обзоръ кньижевный.

Србской младежи у Пожуну.

Хвала вамъ, драга млада браћо, на вашой „Огради“, кою самъ юче у Срб. Нар. *Листу* (чис. 6. о. г.) читао! Ако ми и єсте *„Славянка“* Српске младежи довольно ємство могла быти, да вы никадъ не'ћете онако попѣвати, као што овай нашъ новый пѣсникъ, г. Бранко Радичевићъ, пѣва; опетъ сам се, угледавши коєкакве „прилике“, што одскора „пролетѣше више Срба по небу *ведроме*“, быо забринуо, да се кои одъ васъ не превари, па не пусти у то „мало стадо“, коє чека одъ „оца небескога царство“ и съ коимъ и та млада овца, пѣсникъ Бранко, пасе. Садъ се я опетъ добру надамъ, єръ ме є вашъ паметанъ одзывъ на „посвѣту“ г. Б. Радичеваћа ове бриге опростіо...

Будућность нашега народа много од тебе зависи, мила „Српска младежи“, и науке, дакле просвѣте, умный родъ треба да є племенитъ: то ’ћешъ ты, надамъ се, свагда имати у памети. Просвећуй се сама основно и свестрано, умомъ и срдцемъ, за свою и свога рода славу, и ради како ’ћешъ народу нашемъ омилити науку и образованость? Ты си, Богу хвала, срећно у том започела, и дично си већъ поступила; а красну ’ћешъ цѣль постићи, само ако будешъ остала на томъ правомъ путу, кои си узела. „Славянка“ є прекрасанъ цвѣтакъ истините повзіе; Србскій се родъ съ такомъ своіомъ „младежи“ поносити може!

„Народность“ — „Нравственость“, то су за насъ и у насъ найглавніи и найпречи предмети, кои ти се, добра наша младежи, препоручую. То си ти и сама већъ узнала и осетила; пѣвай дакле и одсадъ свеєднако сладке пѣсме о нашой народности, и буди є из овога нѣногъ дубокогъ и дугогъ сна. Ово време ніе за насъ Србе време игре и шале и беспослица; зато се иште, да твоя вила засадъ само о ономъ пѣва, чимъ се наша народность спасава и подиже, и што чинити може, да нашъ народъ све болыій и честитіи постає....

Каква разлика између „Славянке“ Србске младежи и „Пѣсама“ г. Бранка Радичевића! Па є опетъ г. Даничићъ у последньой Подунавки (одъ 30 Дек. п. г.) рекао: „я мыслимъ, да до данасъ іоштъ ніе ни єданъ ученый Србинъ овако пѣвао, као овай Радичевићъ, а онъ пѣва онако како треба Србинъ кньижевникъ да пѣва!“ Да ніе ни єданъ ученый Србинъ овако пѣвао као овай Радичевићъ, то є истина, и я држимъ, да є то велика наша срећа и дика, што є истина. Єръ шта бы было и шта бы паметни люди о нама мыслили, кадъ се у пѣсмама наши повта’ ништа друго небы налазило, него све само дѣтиньске несташности, непокривене похотльивости, безумне непризнателности, неразборите самопоузданости, безстидне грубости, крайнога незнанства о людима и стварима и осталы таковы „неморалности“ и опачина, коима су све „Пѣсме“ Бр. Радичевића нагрђене! Манѣ су нѣгове пѣсме любавне; но є ли овакова любавь предметъ лѣпе, праве повзіе? Читайте г. Даничићу іошть єданпутъ те пѣсме, а понайболѣ ону съ надписомъ „Враголанъ“, па ми искрено кажите, ’оће ли паметни родителыи казати хвала г. Радичевићу, кадъ нађу, да имъ безазлене ћерке ту читаю, одъ чега су они дужни, ньино чисто іоштъ невиности чуство чувати! Па о чему, далѣ, пѣва онъ у већимъ своимъ пѣсмама, особито у последньой? Путовао човек на Пегазу, па видіо чуда свакояка! На полю нашега кньижества све є коровъ; само єдинъ єдитый на нѣму цвеће сади! Єданъ є Вукъ оковао Србе, другій га є Вукъ данасъ одковао; и то каже Бранко...! Него то све много не значи; види’ћемо, кога ’ћемо у руку любити! Али онако опадати и грдити свою рођену браћу, своє земляке; онако раздоръ и омразу подпальивати међу людима, кои су се судбиномъ заєдно нашли, да о напредку и срећи

єдне землѣ раде, то є заста више него безумно и подло! Знате ли вы, г. Даничићу, како карактеризираю наши ону птицу, коя у своє гньиздо пог...? И сећате ли се, како наша пословица каже: „ко надъ собомъ плює, на образъ му пада?“ Є ли тай г. Бр. Радичевићъ научіо повѣстницу свѣта и народа, и мотри ли онъ, како данасъ народи и землѣ стоє? Тешко; иначе бы онъ знао, да Атиняни и Римляни нису пеленгаће носили, кадъ су свою славу и величину онако безпримѣрно подизали: — да данашня шака Енглеза не заповѣда цѣлой старой Индіи и не потреса оно грдно Китайско царство у пеленгаћама; — да юнаштво суровости, необразованости т. є. пеленгаћско не оснива државе за вѣкове и са славомъ свѣстне народности, о чему говоре примѣри юнашства Атиловогъ, Тамерлановогъ, Чингисхановогъ и млогогъ другогъ таковогъ, старогъ и новогъ, суровогъ народа; — да юнашство може кадшто стећи, али да само умность стечено може сачувати и умножити, и, што є найболѣ, срећно уживати; — да народъ, кои пеленгаће не носи, никако се ніє радъ мењати съ онимъ, кои є іоштъ у пеленгаћама, па ако ће му онъ и сам брат-народъ быти; — да Срби граничари не носе више пеленгаће, али да су зато опетъ юнаци; — да су сви народи у почетку развитка своє државности, своє политическе народности, поради свега оногъ, што іоштъ нису имали или умѣли, тражили и узимали къ себи странце, да имъ они у томъ помогну, исто онако као што су овде Срби учинили, съ томъ само разликомъ, што Српски странци нису срећомъ сасвимъ странци, а да є после, кадъ су се сами извѣштили и изобразили, ова потреба и нужда кодъ ньи сама престала, као што ће она и овде у Србіи у своє време, па, ако Богь да, скоримъ престати; — да су Срби више пута страдали, али нигда зато, што су науку од своє браће примали и што нису „њ, љ“ и то „лепо јота“ имали; — да є Србинъ свуда Србинъ, по нарави, по крви пріятель, а не непріятель Србства, и тако да є права лудость на єдне одъ ньи и онда викати, кадъ овде поштено служе и раде за напредакъ Србства, дакле само зато на ньи викати, што имъ судбина ніє дала, на єдной се грудви землѣ съ осталима родити, итд. итд. Све ово г. Бр. Радичевићъ тешко да зна, па опетъ 'оће да зна, какву су несрећу нѣгови земляци, нѣгова браћа, коима свима као безобразно ћаче велике уши и копите дає, Срби починили, какву ли іой іоштъ спремили! Него, Богу хвала, има овде паметны и поштены Срба, и велики и малы, кои знаю, како ньина отечествена стварь стои, кои виде, да тай г. Бр. Радичевићъ, тако „младъ и зеленъ“, о той ньиной ствари іоштъ — ништа не зна.

Г. Даничићъ каже: „да нѣговъ Бранко пѣва онако, како треба Србинъ кньижевиикъ да пѣва“. Све, све, али то да намъ не да Богъ! Што се мене тиче, я се тврдо надамъ, не само да ннкакавъ добаръ и ученъ Србинъ, него ни самъ г. Бр. Радичевићъ неће више тако пѣвати, како є овай свой стихотворный прве-

нацъ одпѣвао; єръ знамъ, да ономъ, што нієе лѣпо и добро, никакавъ паметанъ човекъ неће подражавати, и мыслимъ, да ће г. Радичевићъ кодъ лѣпогъ своегъ талента и са зреліомъ, слободніомъ умносћу умѣти болѣ, свой и своега рода образъ чувати и штедити, и да се неће више упуштати, да грди и ружи оне, кои то нису заслужили, и да тако одсудително говори о ономъ, што іоштъ не зна и не познае.

Найпосле вели г. Даничићъ, да є єзыкъ г. Бр. Радичевића као суза — чистъ. Да, као суза, само што є до зла Бога несланъ. Него о овомъ нѣговомъ, као и о осталомъ овога нашегъ „малога стада“ єзыку, другій ћу путъ обширніе повести рѣчь. Засад само оволико: Вы, радикалисти, ултраси у републики нашега кньижевства, вы 'сте до данасъ изъ свега грла на ону другу страну наши кньижевника викали, да они не знаю Србски и да не пишу Србскимъ езыкомъ, и од лане, одъ кадъ наше неколике прилике „пролетѣше више Срба по небу ведроме,“ кличете, да ће одъ ти прилика настати нова епоха за насъ, — да намъ є дошао Мессія! Єсть, и я велимъ, да є єдна епоха већъ настала; али знате л' коя? Она, у коіой ћемо вамъ мы моћи „вратити жао за срамоту“. Іоштъ мало, па ћемо мы пунымъ правомъ моћи казати и доказати: да вы, вы изъ тога „малогъ стада“, не знате Српски, да тай єзыкъ, коимъ вы пишете ніе народный Србскій єзыкъ, и да вы дакле пишете „свакій своимъ єзыкомъ, како кои 'оћете, али никако Србскимъ!“ Како то? Тако, и ніе другоячіе! Ето вамъ засадъ приличне свѣдочбе: єзыкъ *превода „Новога Завѣта“* нигди се у нашемъ народу не говори, па ни у самой Ерцеговини; то се исто разумѣва и о єзыку „Пѣсама“ Бранковы; тако се нигди, па ни у Бачкой не говори! Ни вы сами, вы, кои тако пишете, не умете и не можете тако говорити; та заръ васъ мы не познаємо!

У Београду, на покладе Фебр. 1848.

І. Ст. Забавићъ.

*

[Даничић је одговорио Забавићу у приказу Песама у брошури В. Лазићу II; в. под бр. XI. *Још којешта* под 6 у продужењу].

VI.

[Кад је изишао Исаиловићев Француско-српски речник, Даничић је послао мали приказ *Подунавци*, али цензура није допустила да се наштампа. Он га је издао у брошури В. Лазићу II; в. под бр. XI. *Још којешта* под 2].

VII.

[Кад је изишла Српска граматика од Илије Захаријевића, Даничић је написао мали приказ и послао Подунавци, али ни то цензура није допустила да се наштампа. Он га је издао у брошури В. Лазићу II; в. под бр. XI, *Још којешта* под 3).

VIII.

Вуков пријевод Новога Завјета*)

(из Видова Дана 1862 бр. 63. 129. 130. 131. 137. 140.)

Има у нас људи који мисле или само тако говоре да за прост народ није свето писмо. То би могло бити истина онда када би народ био као оне животиње за које вели Исус: „не дајте“ им „светиње, нити мећите бисера својега пред њих, да га не погазе ногама својима“ (Мат. VII. 6), — или кад би свето писмо било зла и рђава ствар па би се ваљало бојати да зло и рђа из ње не пријеђе на народ.

Али кад су стари Словени прије хиљаду година могли имати свето писмо на својем језику па га нијесу оскврнили, и кад данас Монголци и Тибетанци читају свето писмо на својем језику па га за то не скврне него им га још и сами Руси све више преводе, зар је српски народ данас таки да ће свето писмо изгубити светињу ако га стану Срби читати на својем језику? Прије хиљаду година могао је когод рећи да Бога треба славити само јеврејским, грчким и латинским језиком, али се данас учени свијет хришћански радује кад чује да је који народ стекао на својем језику вјечите истине Христове. А што се свијет томе радује, и што је свето писмо преведено готово на све језике на земљи, то је најпростије и нај јасније свједочанство не само да није истина ни оно друго да народу може

*) Овај сам чланак написао још 1847 године, кад је први пут изашао на свијет Вуков пријевод Новога Завјета; али се онда није могао штампати. А како нам сад скоро дође и друго издање тога пријевода, ево сад и овога чланка, у коме се надам да ће се наћи штогод што је и сад вриједно знати.

бити од штете пријевод светога писма, него још напротив да је он један од првих потреба свакоме народу.

Српски је народ до сад осим посрбљенога старога словенскога имао два пријевода цијелога Новога Завјета: један од Петра Катанчића (штампан са Старим Завјетом у Будиму 1831) а други од Атанасија Стојковића штампан у Липисци 1834); али се не могосмо похвалити ни једним ни другим.

На Катанчићу се збило оно што је једном рекао Лесинго: „die Treue eines Uebersetzers wird zur Untreue, wenn er seine Urschrift dadurch verdunkelt"; он није управо преводио светога писма, него латинске ријечи и готово у онијем падежима како стоје у латинском пријеводу. Осим тога рађен је тај пријевод за Србе римске вјере и штампан латинским словима, те је за нас са свим био без користи.

А Стојковићев пријевод вјечита је срамота књижевности нашој.

У Бечу у ћесарској библиотеци имају двије књиге писане, у једној су *јеванђеља*, а у другој *дјела апостолска, посланице* и *откривење*. Обје су књиге једном руком писане, али је по томе првом писму друга рука мрљала и дописивала и црнијем и црвенијем мастилом, те је прва књига сва ишарана, а друга скоро до половине (до прве посланице Петрове, и од ње још три стиха). Што је прва рука написала, оно је друга тобоже поправљала. Ове су књиге знамените у нашој књижевности, оне су — по несрећи нашој — истинити свједоци да је Вук право рекао *„да у нас има људи, који су доста паметни и научени, и који би се о многоме којечему могли разговарати с ученијем људима другијех нарада; али како почну о своме језику и о књижевности, одмах застране, какогод да су побјегли из луднице"* *). Од чуда да видимо мало како је човјек боље кварио а горе градио. Начинио је од *четрнаест: четырнайсть*; — *четрдесет: четыридесеть*; — *рођење: рожденіе*; — *још док се нијесу: докъ се еще нису*; — *евега дакле колѣна: всѣхъ дакле колѣнъ*; — *сав: весь*; — *сва: вся*; — *све: все*; — *свој: всей*; — *свима: всѣмъ*; — *Уријницом: Уріиномъ женомъ*; — *А Фарес роди Есрома: Фаресъ е родіо Есрома* (тако све у томе времену и без *а*); — *светога: святогъ*; — *кад: когда*;

*) *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма о српскоме правопису*, у Бечу 1845, стр. 87.

— *тада: тогда;* — *анђео: ангелъ;* — *Господњи: Господень; што: что;* — *зашто: зачто;* — *штагођ: чтагоѣ* (sic); — *њој: ней;* — *земљо: земле;* — *знадијаше: знаяше;* — *мударци: мудрецы**): — *од истока: отъ востока;* — *цар Јудејски што се родио: новорожденный царь Іудейскій;* — *сабравши све: собравши все;* — *поглавар: вождь;* — *јавите ми: извѣстите ме;* — *ђе бјеше: гдѣ е било;* — *веома: весма;* — *ноћу: ночью;* — *преко пророка: чрезъ пророка;* — *посла, те побише сву ђецу по Витлејему и по свој околини његовој: пославъ побити всю дѣцу* (па онда „*у*“ али му се то ваља да учини још горе, јер би њему згодније било „*во*“, те опет напише) *по Виѳлеему и по свѣмъ неговымъ предѣламъ;* — *чу се: слышанъ е быо;* — *јаукање: вопіяніе;* — *по смрти Иродовој: по смерти Ирода;* — *изумрли: изумерли;* — *тражили душу ђетињу: тражили лишити га живота;* — *на вр цркве:* (најприје „*на верхъ*“ па онда) *на кровлю церкве;* — *јербо: ибо;* — *Јован предан: Іоаннъ отданъ подъ стражу;* — *на међи Завулоновој: на межи* (најприје „*Завулонской,*“ па опет) *Завулоновой;* — *незнабожачка: языческая;* — *засвијетли:* (најприје „*возсіяло е,*“ па онда) *возсія;* — *засијати: возсіяти;* — *поче* (*Исус учити*)*: наче;* — *Петар: Петръ;* — *вјетар: вѣтръ;*— *ајдете за мном: идите за мномъ;* — *за њим отидоше: за нимь послѣдоваше;* — *у лађи: у ладіи;* — *лађу: ладію* (и „*ладью*“, Мат. XIV. 24. и *ладья*“, 22); — *много народа: множество народа;* — *по саборима: по соборимъ;* — *прије вас: прежде васъ;* — *реку на вас свакојаке рђаве ријечи лажући: всякояко лажливо злослове;* — *царује: царствуе;* — *намјести се* (Мат. II. 23)*: посели се;* — *Назарећанин: Назорей;* — *од длаке камиље:* (прво „*отъ камилиныхъ власъ*“, па послије) *отъ камилинногъ власа;* — *излажаше: излазаше;* — *и он и крштаваше: и крестише се отъ нѣга* (овдје је сметнуо с ума шта у Срба значи *крстити се од кога!*); — *ко: кто;* — *дрво: древо;* — *рађа: раждa;* — *обућа: обува;* — *из Галилеје: изъ* (најприје „*Галилеѣ*“, па онда) *Галилеи;* — *испуниши: исполниши;* — *ђаво: дьяволъ;* — *човек: человѣкъ;* — *живи о свакој ријечи: живи всякимъ словомъ;* — *из уста: изъ устъ;* — *и да је људи погазе: и да се потопта людма;* — *свијећа: свѣща;* — *суд: сосудь;* — *на небесима: на небесахъ;* — *заиста: воистинну;* —

---

*) Архимандрит Рајић у проповиједима има: мѣдарцемъ (I. 8.). мѣдарца (II. 30. III. 48), мѣдарцы (III. 28).

тавница: *темница;* — *старима: древнимъ* (Мат. V. 21.) и *предкамъ* (27); — *ни за што*: (најприје „*всуе*“, па послије) *без причине;* — *који погледа на жену са жељом: кой погледа на жену съ вожделѣніемъ;* — *срце*: *серце*; (sic); — *погине: погибне*; *од удова*: *отъ удовъ*; — *неголи*: *нежели*; — *казано*: *сказано* (Мат. V. 31); — *пуштеницу узме*: *отпущеницу за себе узме*; — *ни длаке једне црне учинити*: *ни едноѣ власа черноѣ сотворити*; — *обрни*: *оберни*; — *сат*: *часъ*; — *мрзи: ненавиди*; — *отац*: *отецъ*; — *платиће*: *воздати тье* (Мат. V. 4); — *незнабошци*: *язычницы*; — *будите као они*: *уподобляйте се ньимъ*; — *дугове*: *долге*; — *опраштамо дужницима: опращамо должникомъ*; — *рђа*: *ржа*; — *најприје* (Мат. VI. 33); (прво „*прежде*“, па и то избриса, па метну „*найпре*“, али му и то не би по вољи него) *прежде всега*; — *подножје*: *подножіе*; — *да се свети име твоје: да се святи име твое*; — *не бријте се за сјутра*: *не бријте се* (најприје поче „*о слѣдую*“ па избриса и то, па метну) *о сутрашнѣмъ дну*; — *осјећаш*: *чувствуешь:* — *светиње исима*: *святынѣ исамъ*; — *дакле*: *убо*; — *вашој*: *вашей*; — *уђите*: *входите*; — *вуци грабљиви*: *хищни* (најприје „*волки*“, па онда) *волцы*; — *сваки дакле, који слуша ријечи моје ове, и извршује и, казаћу да је као мудар човек који сазида кућу своју*: *и зато всякоѣ, кой слуша ова слова моя, и исполнява, уподобити тьу я человѣку разумному, кой е созыдао домъ свой*; — *губав*: *прокаженный*; — *капетан*: *сотникъ*; — *таласи*: *волне*; — *закрпа*: *закерпа*; — *украј*: *узкрай*; — *прича*: *причта*; — *ко има уши да чује: кто има уши чути*; — *клетве*: *кляшве*; — *обрече јој*: *обѣща ей*; *рече*: *сказала*; — *забрину се*: *опечали се*; — *кћи*: *дщи*; — *иљада*: *тисяща*; — *аљина*: *одежда*; — *у бијелим аљинама: у бѣломъ одѣянію*: — *одговорити*: *отвѣтствовати*; — *свједочи*: *свидѣтелствуе*; — *свједоџба*: *свидѣтельство*; — *узнесе се*: *вознео се*; — *од дана*: *дней*; — *обећање*: *обѣщаніе*; — *браћом: братьомъ*; — *браћо*: *братіе*; — *намисли: вознамѣри*; — *момче*: *юноша*; — *дубок*: *глубокъ*; — *продужити*: *продолжити*; — *долазак*: *пришествіе*; — *трпљење*: *терпѣніе*; — *дошљацима: пришелцамъ;* — *крви*: *кровію*; — *која се зове: называема*; — *он се бројаше међу нама*: *онъ е быо изъ нашеѣа числа*; — *примио*: *получіо*; — *објесивши се*: *когда* (прво „*низвергнесе*“, па онда) „*низвергао се*; — *на један пут*: *внезапу*; — и т. д. — Ту мислим да је доста и чуда и смијеха и науке. У објема књигама и напријед и озад имају по неколика бијела листа и

у првој књизи на једноме од тијех листова напријед пише ово: „Donum auctoris. Nota. Hoc apographum versionis primae Serbicae, ab *auctore* Vuk Stephanovich Karagich (Караџић) submissum Societati Biblicae Petropolitanae, sic *refictum* a Serbo in Russia degente Athanasio *Stojkovich*, et tandem in favorem alius apographi ab eodem Stojkovich subministrati rejectum, Auctor ad rei memoriam deponi voluit in hac Bibliotheca Caes. Vind. A. 1831. adnotavi Kopitar.“ Одмах испод тога стоји истом руком и истијем мастилом написано још и ово: „Illam Stojkovichianam adulterationem *vidi impressam*, sed Russi nescio qua de causa hucusque nondum permisere publice divendi.“ Дакле Вук је оне књиге писао, а Стојковић онако поправљао! Ето како је постао Стојковићев пријевод; али ето и какав је то пријевод, који није ништа друго него искварен Вуков.

Код два поменута пријевода, Катанчићева и Стојковићева, народ наш светог писма више не разумије него што га разумије, а гдјегдје га може и наопако разумјети; томе је главни узрок што они који су их писали народнога језика или нијесу знали или нијесу зањ марили; за то је срећа и по народ наш и по свето писмо што је прегао и свој пријевод на свијет издао Вук, који и зна и љуби народни језик. Све данашње књиге наше могу посвједочити да међу нама нема књижевника који би онолико знали народни језик, колико се иште да Нови Завјет буде овако српски написан како га написа Вук*.) А колико Вук љуби народи језик, то осим цијеле књижевне радње његове, осим свега живота његова, са свим довољно показује и само то што га тако зна, јер је доиста само љубав народном језику могла сачувати Вуку оно што је од њега знао у Тршићу, и она га је само могла нагонити да га једнако свега вијека својега учи и толико позна.

*) Пошто сам оно написао, дође ми „*Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія*“ за мјесец Фебруар 1848. па како ми би мило! кад видјех гдје исто овако мисли о овој ствари и професор словенске књижевности у царском универзитету у Петербургу Исмаил Ивановић Срезневски говорећи: „Ктo же, кромѣ Вука, могъ предпринять этотъ важный трудъ? Онъ одинъ знаетъ сербскій языкъ такъ, что можетъ владѣть на немь приличіемъ въ всѣхъ его оттѣнкахъ, соблюдать чистоту и богатство его и выражать нарѣчіемъ общепонятнымъ и общечувствуемымъ святыя истины Св. Пйсанія съ непринужденою простотою, безъ боязни обезобразить свой трудъ выраженіями несвойственнымы или неумѣстными.“

Својим пријеводом Новога Завјета Вук нам је учинио два добра: прво добро, које има сваки народ кад стече свето писмо на својем језику, а друго је само за нас и за нашу књижевност. За прво добро — колико је оно у Вуковом пријеводу, т. ј. је ли Вук вјерно превео Нови Завјет, ја нијесам рад ништа говорити; то треба да нам кажу наши богослови; само нека не смећу с ума што веле наши стари: „Ко вука гађа, ваља бистро да гледа.“ Али је друго добро превелико. У нас многи пишу књиге, али како? каквијех и каквијех накарада нема данас у нашијем књигама! Колико пута читасмо: „траюћемъ богослуженію на полю су прангіе пуцале,“ или: „приближаваюћемъ се пештанскомъ вашару умоляваю се господа предчисленицы“, или: „прилозима на завести се имаюћу читаоницу“, или: „одъ учење се младежи“, или: „добаръ ми се быти види“; или: „фондъ цѣли надъ свакимъ другимъ предмѣту (тако) царствующте“, или: „дѣла данасъ празнуемогъ светителя“, или: „у изразима предаваемы наука“, или: „приликомъ прочитаногъ писма саопштаваюћегъ члена о назывословнымъ речма дѣйствовавшега“ и т. д. — Многи књижевници наши мисле да је то све добро; они веле: што има у латинском и у њемачком језику, оно треба да има и у нашем, да би био лијеп. А многи знаду да није тако и да највећа красота једнога језика може бити у другом највећа ругоба; али су се већ научили на ту калабурњу, па или не могу да разаберу што је туђе што ли наше, или не знаду како би се што туђе казало српски лијепо. Онима првима не помаже говорити. А други, који су ради бити доиста добротвори и учитељи народни, они могу из овога Вукова дјела *најлакше* научити како ваља народу српском говорити да их разумије, да им не буде мука узалуд. Треба само поредити овај српски пријевод Новога Завјета с пријеводом који се чита у цркви, па ће се најлакше опазити како се многе ствари могу српски казати. Огледа ради ја ћу овдје исписати из овога црквенога пријевода повише мјеста, која су врло налик на многе погрјешке по нашијем књигама, и поред њих ћу ставити како је Вук превео та мјеста без онијех погрјешака. Исписаћу неколико и такијех мјеста која је Вук за чудо лијепо превео. А гдјегдје ћу додати како имају и други пријеводи да се још боље види колико красота пријевода Вукова толико и особина и снага нашега језика.

Мат: II. 13. **Ѿшедшымъ же имъ, се Аггл҃ъ Гд҃ень во снѣ ꙗвисѧ Іѡсифꙋ.** А по што они отиду, а то анђео Господњи јави се Јосифу у сну.

Мат. III. 3. **Сей бо есть реченный Исаїемъ пр҃рокомъ, глаголющимъ: гласъ вопїющагѡ в' пꙋстыни: ꙋготовайте пꙋть Гд҃ень, правы творите стези егѡ.** Јер је то онај за кога је говорио пророк Исаија гдје каже: Глас онога што виче у пустињи: приправите пут Господњи, и поравните стазе његове. — Колико смо пута читали по новинама ово мјесто, па све: *вапиюућегъ!*

— 7. **Видѣвъ же (Іѡаннъ) многи Фарїсеи и Саддꙋкеи грѧдꙋщыѧ на кр҃щенїе егѡ, рече: рожденїѧ ехїднѡва, кто сказа вамъ бѣжати ѿ бꙋдꙋщагѡ гнѣва.** — А кад видје (Јован) многе фарисеје и садукеје гдје иду да их крсти, рече им: Породи аспидини! ко каза вама да бјежите од гњева који иде?

Мат. IV. 1. **Тогда Іи҃съ возведенъ бысть Дх҃омь в' пꙋстыню, искꙋситисѧ ѿ дїлвола.** Тада Исуса одведе Дух у пустињу да га ђаво куша. — Грчки: Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰσ τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ διαβόλου. Латински; Tunc Jesus ductus est in desertum a Spirutu, ut tentaretur a diabolo. Лутер: Da ward Jesus vom Geist in die Wüste geführet. auf dasz er vom Teufel versucht würde. Пољски од Радзивила (1563): Thedy Jezus byl zawiedzion od Ducha na puszczą, aby byl kuszon ode diabla. Хрватски од Антуна Далматина: **Тада пеланъ бѣ Ісꙋс ѡть Дꙋха вь пꙋстиню да бꙋде скоꙋшанъ ѡдь Дьꙗвла.** Бугарски од Неофита (у Смирни 1840): **Тогава Іисꙋсъ заведенъ былъ въ пꙋстынѧ ѿ дꙋха, да се искꙋси ѿ дїавола.** Руски (у Петербургу 1820): Тогда Іисусъ отведенъ былъ Духомъ въ пустыню для искушенія оть діавола. Стојковић: Послѣ тога отведе духъ Іисуса у пустыню, гдѣ га е имао діяволъ искушавати.

Мат. V. 1. **взыде на горꙋ: и сѣдшꙋ емꙋ, пристꙋпиша к' немꙋ ꙋченицы егѡ.** Попе се на гору, и сједе, и приступише му ученици његови.

— 6. **Блажени алчꙋщїи и жаждꙋщїи правды.** Благо гладнима и жеднима правде. — Грк има: μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην. Рус; Блаженны алчущіе и жаждущіе правды. Латинин: Beati, qui esuriunt et sitiunt justitiam. Леандер ван Ес:

Selig, die nach Gerechtigkeit hungern und dürsten. Лутер: Selig sind die da hungert und dürstet nach der Gerechtigkeit. Неофит: **Блажени са оныѧ, щото гладꙋватъ и жадꙋватъ за правдата.** Радзивил: Blogoslawieni są ci, którzy lakną i pragną sprawiedliwości. Прохаска (чешки у Прагу 1786): Blahoslaweni, kteříź lačněji a žižnějí sprawedlnosti. Јапел и Кумердеј (словенски у Љубљани 1800): Blaženi so tisti, katéri so lačni inu žejni pravice. Антун Далматин: **Блажени ки гладꙋю и жаинї ѥсꙋ правде.** — Према српском језику Вук најбоље, па за њим Словенац.

— 32. **развѣ словесе любодѣйнагѡ.** Осим за прељубу. — Грк: παρεκτὸς λόγου πορνείας. Латинин: excepta fornicationis causa. Рус: не за прелюбодѣяніе.

Мат. VI. 8. **Не подобитесѧ ꙋбо имъ.** Ви дакле не будите као они. — Латинин: Nolite ergo assimilari eis. Лутер: Darum sollt ihr euch nicht ihnen gleichen. Катанчић: Nemojte se indi prilikovat' njima. Антун Далматин: **Немоите за то нимъ прилични бити.** — Само ријечима *бити* и *као* Вук је казао потпуно што треба, а како живо, са свим оригинално српски!

Мат. VII. 1. **Не сꙋдите, да не сꙋдими бꙋдете.** Не судите да вам се не суди. — Руски: Не судите, чтобъ не быть судимымъ. Пољски: nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni. Словенски: ne sodíte, de ne bóte sójeni. Латински: Nolite judicare, ut non judicemini. Лутер: richtet nicht, auf dasz ihr nicht gerichtet werdet. Стојковић; Не судите, да и васъ не суде. Катанчић: nemojte sudit' da se ne sudite.

Мат. VIII. 14. **видѣ тещꙋ егѡ лежащꙋ, и огнемъ жегомꙋ.** Видје ташту његову гдје лежи и грозница је тресе. — Грчки: εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν. Латински: vidit socrum ejus jacentem, et febricitantem. Лутер: und sahe, dasz seine Schwieger lag und hatte das Fieber. Неофит: **виде тѫща мꙋ че лежеше, и гореше ѿ огнь.** Сапунов (бугарски у Букурешту 1828); **видѣ тащата негова като лежеше, съ огница запалена.** Пољски: uyrzal świekrę iego leżącą na ložu i imaiącę gorączkę Чешки (од Прохаске за католике, и други у Кисеку 1840 за протестанте) vzřel swegruši jeho, ana leži na ložu i má zymnicy. Словенски: je vidil njegóvo tašo, de je ležala, inu mrzlico iméla. Рус: увидѣлъ тещу его, лежащую вь горячкѣ.

Мат. IX. 8. **Видѣвше же народи чꙋдишасѧ, и прославиша Бг҃а, давша власть таковꙋю чл҃вѣкѡмъ.** А људи видећи чудише се, и хвалише Бога, који је дао власт такову људима.

— 18. Сїѧ емѹ глаголющѹ к' нимъ, се, кнѧзь нѣкїй пришедь кланѧшесѧ емѹ. Док он тако говораше њима, гле, кнез некакав дође и клањаше му се.

— 33. И изъгнанѹ бѣсъ, проглаголѧ нѣмый. И пошто изгна ђавола, проговори нијеми. — Рус: и по изгнаніи бѣса, нѣмый проговорилъ.

Мат. X. 28. не ѹбойтесѧ ѿ ѹбивающихъ тѣло, дѹшѝ же не могѹщихъ ѹбити: ѹбоитесѧ же паче могѹщаго и дѹшѹ и тѣло погѹбити в' геенѹ. Не бојте се онијех који убијају тијело а душе не могу убити; него се бојте онога који може и душу и тијело погубити у паклу.

— 38. иже не пріиметъ крѹста своегѡ, и в' слѣдъ мене грѧдетъ. Који не узме крста својега и не пође за мном. — Рус: Кто не возметъ креста своего, и не послѣдуетъ за Мною. Латинин: Qui non accipit crucem suam, et sequitur me. Лутер: wer nicht sein Kreuz auf sich nimmt, und folget mir nach.

Мат. XI. 16. Комѹ же ѹподоблю родъ сей; подобенъ есть дѣтемъ сѣдѧщымъ на торжищахъ, и возглашающымъ дрѹгѡмъ своимъ. Али какав ћу казати да је овај род? Он је као дјеца која сједе по улицама и вичу својијем друговима. — Латински: Cui autem similem aestimabo generationem istam? Simililis est pueris sedentibus in foro, и т. д. Лутер: Wem soll ich aber dies Geschlecht gleichstellen? Es ist den Kindlein gleich, die an dem Markt sitzen, и т. д. Пољак: komuż przypodobam ten naród? podobny iest dziatkom, и т. д. Словенац: komú bóm pak enako držal le tá ród? и т. д.

Мат. XII. 3. егда взалка самъ и сѹщїи с' нимъ. Кад огладње, он и који бијаху с њим.

— 25. всѧкое цр҃ство раздѣлшеесѧ на сѧ, запѹстѣетъ: и всѧкъ градъ или домъ раздѣлившїйсѧ на сѧ, не станетъ. Свако царство које се раздијели само по себи, опустјеће; и сваки град или дом који се раздијели сам по себи, пропашће. — Латинин: omne regnum divisum contra se, desolabitur; et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit.

Мат. XIII. 24. Ѵподобисѧ цр҃ствїе нб҃сное чл҃вѣкѹ сѣявшѹ доброе сѣмѧ на селѣ своемъ. Царство је небеско као човјек који посија добро сјеме у пољу својему. — Рус: Царствіе небесное подобно человѣку, посѣявшему доброе сѣмя на полѣ своемъ. Латинин: Simile factum est regnum coelorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo.

Мат. XX. 8. вечерꙋ же бывшꙋ глагола гд҃инъ вїнограда. А кад би у вече, рече господар од винограда. — Рус: когда наступи вечеръ, и т. д. Стојковић: а когда наступи вечеръ. Катанчић kad bi se pak kasno ucsinilo. Антун Далматин бꙋдꙋщ юре вечерь ꙋчинѥнь. — Од трога пошљедњега које је од кога горе? а од онога у Вука може ли бити љепше?

Мат. XXI. 9. Народи же предходѧщїи емꙋ и вслѣдствꙋющїи звахꙋ, глаголюще. А народ који иђаше пред њим и за њим, викаше говорећи. — Рус: народъ же предштествовавшій и сопровождавшій восклицалъ, говоря. Латинин: turbae autem, quae praecedebant, et quae sequebantur, clamabant dicentes. Лутер: das Volk aber, das vorging und nachfolgte, schrie und sprach.

— 12. изгна всѧ продающыѧ и кꙋпꙋющыѧ в' цр҃кви и трапезы торжникѡмъ испроверже, и сѣдалища продающихъ голꙋби. Изгна све који продаваху и куповаху по цркви, и испремета трпезе онијех што мијењаху новце, и клупе онијех што продаваху голубове.

— 23. пришедшꙋ емꙋ в' цр҃ковь, пристꙋпиша к' немꙋ ꙋчащꙋ. Кад дође у цркву и стаде учити, приступише к њему.

Мат. XXVI. 18. идите во градъ ко онсицѣ. Идите у град к томе и томе. — Рус: Подите вѣ городѣ къ такому то. Латинин: ite in civitatem ad quemdam. Лутер: gehet hin in die Stadt zu einem. Стојковић: идите у градъ къ извѣстному вамъ человѣку. — Како је све мртво према оним Вуковим ријечима!

— 40. ѡбрѣте ихъ спѧщихъ. Нађе их гдје спавају.

— 66. повиненъ есть смерти. Заслужио је смрт.

Мат. XXVIII. 13. нощїю пришедше ꙋкрадоша его, намъ спѧщымъ. Дођоше ноћу и украдоше га кад смо ми спавали.

Мар. I. 10. абїе восходѧ ѿ воды, видѣ разводѧщасѧ нб҃са. Одмах излазећи из воде видје небо гдје се отвори. — Рус има: при выходѣ изъ воды, вдругъ увидѣлъ *Іоаннъ* разверзающіяся небеса.

— 14. по преданїи же Іѡанновѣ, прїиде Іис҃ъ. А пошто предадоше Јована, дође Исус.

Мар. VI. 2. бывшей сꙋббѡтѣ, начатъ ꙋчити. Кад дође субота, поче учити. — Рус: въ наступившую субботу, онъ началъ учить.

Мар. VIII. 27. кого мѧ глаголютъ чл҃вѣцы быти; Ко говоре људи да сам ја? — Рус: за кого Меня почитаютъ люди?

Стојковић: за кога ме держе люди? Катанчић: koga me vele ljudi da sam? Антун Далматин: кога ме праве люди да сам ꙗ.

Мар. XIII. 36. да не пришедъ внезапꙋ, ѡбрѧщетъ вы спаща. Да не дође изненада и да вас не нађе а ви спавате.

Мар. XIV. 1. Бѣ же пасха и опрѣсноцы по двою днїю.

Између свијех пријевода што их имам пред собом ово је најљепше преведено у Вукову, и љепше ваља да ни бити не може. Грк има: ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας. Латинин: erat autem Pascha et azyma post biduum. Лутер: und nach zween Tagen war Ostern, und die Tage der süszen Brodte. Леандар ван Ес: nach zwei Tagen war Ostern, oder das Fest der ungesäuerten Brode. Кистемакер: es war nach zwey Tagen Ostern, das Fest der ungesäuerten Brote. Радзивил: a była wielka noc y święto Przasznikow po dwu dni. У другој пољској библији из Берлина 1810: a po dwu dniach była wielkanoc, święto przaśnikow. Прохаска: Po dvau pak dnech byl hod beránka a přesnic. Друга чешка библија из Кисека 1840 има исто тако. Јапел и Кумердеј: čez dva dni pak je bila Velika noč, inu dan oprésnih kruhov. Рус: чрезъ два дни *надлежало* быть *празднику* Пасхи и опрѣсноковъ. Сапунов: а подирь два дни, бѣ пасхата, и прѣсните. Неофит: и по два дни полѣ беше пасхата, и опрѣсноцыте. Антун Далматин: бише Вазамь, и Дань ѡдь Ѡприснаковь по двѣю Днехь. Катанчић: bishe pak Vazam, i Sladkokruh posli dva dni. По свему би овом ваљало мислити да је оно што се даље приповиједа: „и искахꙋ архїерее и книжницы, како его лестїю емше ꙋбїютъ“. ваљало би, велим, мислити да је то било послије пошљедњега догађаја на два дана, дакле на саму пасху. А није тако, него је било прије пасхе на два дана. За то Вук каже: „бијаху пак још два дана до пасхе и до дана пријеснијех хљебова; и тражаху главари свештенички и књижевници како би га из пријеваре ухватили и убили.“ Рус се око тога очевидно узмучио, али је далеко остао иза Вука. (У Стојковића стоји: „еще е два дана было до пасхе, и до праздника прѣсныхъ хлѣбовъ“. Али су читаоци напријед видјели како је постао Стојковићев пријевод, па могу знати да је овдје Стојковићево само оно што не ваља, а што је добро оно је Вуково.)

Лук. I. 2. ꙗкоже предаша намъ иже исперва самовидцы и слꙋги бывшїи словесе. Као што нам предаше који испрва сами видјеше и слуге ријечи бише.

— 4. да разумѣеши, ѡ нихже навчился еси словесѣхъ, утвержденіе. Да познаш темељ онијех ријечи којима си се научио.

— 8. бысть же служащю ємѹ в' чинѣ чреды своея пред' Бгомъ, по обычаю священничества ключися ємѹ покадити вшедшю в' цр҃ковь Гдню. И догоди се, кад он служаше по своме реду пред Богом, *да* по обичају свештенства дође на њега да изиђе у цркву Господњу да кади.

— 21. и чюдахѹся коснущю ємѹ в' цр҃кви. И чуђаху се што се забави у цркви.

Лук. II. 34. се лежитъ сей на паденіе и на востаніе мнѡгимъ. Гле, овај лежи да многе обори и подигне. — Латинин: ecce, positus est sic in ruinam et in resurrectionem multorum. Лутер: siehe, dieser wird gesetzt zu einem Fall und Auferstehen vieler.

Лук. IV. 1. Ійсъ же исполнъ Дх҃а с҃та возвратися ѿ Іордана: и ведяшеся Дх҃омъ в' пѹстиню. Исус пак пун Духа светога врати се од Јордана, и одведе га Дух у пустињу. — Леандар ван Ес: Jesus zog sich nun, voll heiligen Geistes, vom Jordan zurück und ward vom Geiste auf vierzig Tage in die Wüste geführt. Кистемакер: Jesus aber, voll des heiligen Geistes, ging vom Jordan zurück, und ward vom Geiste in die Wüste gefürth. Радзивил: a Jezus będąc pelen Ducha swiethego, wrocit się od Jordanu, y przywiedzion iesth od tegoż ducha na puszczą. Друга пољска библија (у Берлину 1810): a Jezus pelen będąc Ducha świętego, wrocit się od Jordanu, i pędzony iest od Ducha na puszczą. Прохаска: Ježiš pak pln jsa Ducha swatého vratil se od Jordanu, a puzen est od Ducha (svatého) na paušť. Друга чешка библија (у Кисеку 1840): ... a puzen jest v Duchu na paušť. Јапел и Кумердеј: Jesus pak poln svetiga Duhá je na zaj šal od Jordana, inu je bil od Ducha v' pušavo gnan. Сапунов. а Ійсъ исполненъ сѫ Дх҃а сватагѡ возварнася ѿ Іордана, и водѣшесе презъ Дх҃а въ пѹстынята. Неофит: Іисѹсъ же пѫленъ сѫ Дх҃а с҃таго, вѫрнасе ѿ Іорданъ, и водешесе ѿ Дѹха въ пѹстынята. Рус: Іисусъ исполненный Духа Святаго позвратился отъ Іордана, и поведенъ Духомъ въ пустыню. Катанчић: Isus pak pun Duha svetog' vratih se od Jordana, i odvadjashe se od duha u pustinju: Антун Далматин: Исѹс тада пѣнъ Дѹха Светога вратисе ѡд Іордана, и веденъ бѣ Дѹхомъ въ пѹстиню.

*

— 41. и запрещаѧ не даѧше имъ глаголати, ꙗкѡ вѣдѧхꙋ Хр҃ста самагѡ сꙋща. И запрећиваше им да не говоре да знаду да је он Христос.

Лук. V. 15. Прохождаше же паче слово ѡ немъ: и схождахꙋсѧ народи мнози слышати, и цѣлитисѧ ѿ негѡ ѿ недꙋгъ своихъ. Али се глас о њему још већма разлажаше, и мноштво народа стјецаше се да га слушају и да их исцјељује од њиховијех болести. — Грк има: ... ἀκούειν καὶ θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν. Латинин није превео ὑπ' αὐτοῦ; није превео ни Леандар ван Ес (он има: um ihn zu hören, und von ihren Krankheiten geheilt zu werden), ни Кистемакер (он има: dass sie ihn höreten, und dasz sie genesen möchten von ihren Krankheiten), ни Радзивил, ни Прохаска, ни Јапел и Кумердеј (пошљедња двојица имају: de bi poslušale, inu ozdravlene bilé v svojih boléznih), ни Катанчић; а Антун Далматин има: да би га слишалї, тере ѡд нѥга зличени ѡдь бетегъ нихь; тако поменута пољска библија берлинска: aby go sluchali, i uzdrowieni byli od niego od niemocy swoich; поменута чешка кисечка: aby (jej) slyšali a uzdravováni byli skrze něho od swých nemocý. Неофит: да слꙋшатъ, и да се исцѣлѧватъ ѿ негѡ ѿ болестите си. Сапунов: да слꙋшатъ, и да сѧ цѣлѧтъ ѿ негѡ ѿ болѧститѣ своитѣ. Рус: слушать и лечиться у него оть болѣзней своихь. Лутер: dasz sie ihn höreten, und durch ihn gesund würden von ihren Krankheiten.

Лук. IX. 25. что бо ползы имать чл҃вѣкъ, приѡбрѣтъ мїръ весь, себе же погꙋбивъ или ѿтщетивъ. Јер каку ће корист имати човјек ако сав свијет придобије а себе изгуби или себи науди.

Лук. XVII. 20. вопрошенъ же бывъ ѿ Фарисей, когда прїидетъ цр҃ствїе Бж҃їе, ѿвѣщавъ имъ рече: не прїидетъ цр҃ствїе Бж҃їе с' соблюденїемъ. А кад га упиташе фарисеји: Кад ће доћи царство Божије? одговарајући рече им: Царство Божије не ће доћи да се види. — Латинин: interrogatus autem a Phariseis: Quando venit regnum Dei? respondens eis dixit: Non venit regnum Dei cum observatione. Кистемакер: da er aber befragt ward von den Pharisäern: wann das Reich Gottes komme? antwortete er ihnen: Das Reich Gottes kommt nicht mit Schaugepränge. Леандер ван Ес: ... mit Aufsehen-Erregen. Лутер: ... mit äusserlichen Geberden. Радзивил: ... Nie prziydzieć Krolestvo Bože tak jakoby je obaczyć miano. Поменута берлинска библија пољска: Nie prziydzie królestwo Bože z postrzeženiem. Прохаска: Nepřijdet,

králestvov Boží patrně. Поменута кисечка библија чешка: ... s šetřením (patrně). Сапунов: ... не ше доде царството Бж҃їе съ пазенїе. Неофит: ... не ще да доиде царство Бж҃їе съ варданѣ. Јапел и Кумердеј: ... Božje krajléstvo ne pride očito. Рус: ... не придетъ царствіе Божіе примѣтнымъ *образомъ*. Антун Далматин: кралѥвство Божьѥ не ще прити са замѣркомь (а на страни под звјездицом: са стражꙋ). Катанчић: ... ne dolazi kraljestvo Boxjc s' opazenjem. Стојковић је задржао оно Вуково, само је још додао: *чувствама*.

Лук. XIX. 44. понеже не разꙋмѣлъ еси времене посѣщенїѧ твоего. За то, што нијеси познао времена у којему си похођен.

Лук. XX. 29. ѵмре безчаденъ. Умрије без дјеце. Рус: умеръ бездѣтенъ. Лутер: starb erblos. Грк: ἀπέθανεν ἄτεκνος.

Лук. XXII. 31. се сатана проситъ васъ, да бы сѣѧлъ, ѧко пшеницꙋ. Ево вас иште сотона да би вас чинио као пшеницу. — Грк: ... τοῦ σινιάσαι ὡσ τὸν σῖτον. Латинин: ut cribraret sicut triticum. Леандар ван Ес: euch wie Waizen zu sichten. Кистемакер: euch zu worfeln, wie Weizen. Лутер: dasz er euch möchte sichten, wie Weizen. Пољак: aby was odwiewat iako pszenicę. Чех: aby vás tříbil jako pšenicy. Словенац: de bi vas kakor pšenico preséjal. Неофит: да вы сѣе като пшеница. Сапунов: да ва сѣе като жито. Рус: чтобы сѣять васъ какъ пшеницу. Стојковић: да васъ сѣе, као пшеницу. Катанчић: da bi reshetao kako pshenicu. Антун Далматин: дабы вас како пшеницꙋ строиль. *)

Лук. XXIV. 35. и та повѣдаста, ѧже быша на пꙋти, и ѧко познасѧ има в' преломленїи хлѣба. И они казаше што би на путу, и како га познаше кад преломи хљеб.

Јов. XIX. 5. изыде же вонъ Іи҃съ, носѧ терновенъ вѣнецъ и багрѧнꙋ ризꙋ. А Исус изиђе на поље под вијенцем од трња и у скерлетној хаљини. — Латинин: exivit ergo Jesus portans coronam spineam et purpureum vestimentum. Лутер: also ging Jesus heraus, und trug eine Dornen-Krone und Purpur-Kleid. Антун Далматин: изиде тада Ісꙋс ванка носещи вѣнаць трновь и одищꙋ Пꙋрпꙋрноѵ.

Дјел. ап. X. 34. ѧко не на лица зритъ Бг҃ъ: но во всѧкомъ ѧзыцѣ боѧйсѧ егѡ и дѣлаѧй правдꙋ, прїѧтенъ емꙋ есть.

---

*) У народу се нашем говори и *стројити кожу* мјесто *чинити кожу*, а ето и за жито.

Да Бог не гледа ко је ко: него у сваком народу који се боји њега и твори правду мио је њему. — Грк: ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ θεός и т. д. Рус; что Богъ нелицепріименъ, но во всякомъ народѣ боящійся Его и поступающій по правдѣ пріятенъ Ему. (Ко је преводио на стари словенски језик, слободније је поступио према оригиналу него Рус послије хиљаду година.) Латинин: quia non est personarum acceptor Deus и т. д. Катанчић: da nie osobah primitelj Bog. Антун Далматин: да Богъ не гледа на Кипъ Чловичаски. Стојковић: да Богъ не гледа на лица. Лутер: dasz Gott die Person nicht ansiehet.

Дјел. ап. XVI. 5. прибываахѫ в' число по вса дни. Сваки дан биваше их више. — Рус: умножались числомъ ежедневно. Лутер: nahmen zu an der Zahl täglich.

Дјел. ап. XIX. 32. множайши ѿ нихъ не вѣдяхѫ, чесѡ ради собрашасѧ. Највише их не знадијаху за што су се скупили. — Рус: большая часть *собравшихся* не знали, зачѣмъ собрались. Лутер: der mehrere Theil wuszte nicht и т. д.

Пет. пр. V. 1. старцы иже в' васъ, молю, ако старецъ сый и свидѣтель Хр̃стовымъ страстемъ иже и хотѧщей славѣ ѥвитисѧ ѡбщникъ. Старјешине које су међу вама молим који сам и сам старјешина и свједок Христова страдања, и имам дијел у слави која ће се јавити. — Грк: πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός. Латинин: seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro, consenior et testis Christi passionum, qui et ejus, quae in futuro revelanda est, gloriae comminicator. Рус: пастырей вашихъ увѣщеваю я, сопастырь и свидѣтель Христовыхъ страданій, и соучастникъ въ славѣ, которая должна открыться. Лутер:... der Mitälteste und Zeuge der Leiden, die in Christo sind, und teilhaftig der Herrlichkeit и т. д. Вјерније оригиналу (којему је вјеран и латински пријевод а од којега је одступио пријевод стари словенски) и јасније, и српски чистије и живље ја не могу мислити него што је у Вука.

Рим. II. 11. нѣсть бо на лица зрѣнїа ѹ Бг̃а. Јер Бог не гледа ко је ко. — Грк: οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ θεῷ. Латинин: non enim est acceptio personarum apud Deum. Лутер: denn es ist kein Ansehen der Person vor Gott. Рус: ибо нѣтъ лицепріятія у Бога. Стојковић: ибо нејма лицепріятія у Бога. Катанчић: nie bo primljenje osobah kod Boga. Антун Далматин:

ѥре поли Бога ни разбара Киповь (под звјездицом на страни: ѡбразь, лиць).

Рим. VIII. 18. непщꙋю бо, ꙗкѡ недостѡйны страсти нынѣшнѧгѡ времене к' хотѧщей славѣ ꙗвитисѧ в' часъ. Јер мислим да страдања садашњега времена нијесу ништа према оној слави која ће нам се јавити. — Лутер: denn ich halte es dafür, dasz dieser Zeit Leiden der Herrlichkeit nicht werth sey, die an uns soll geoffenbaret werden. Кистемакер: denn ich erachte: nicht zu rechnen sind die Leiden dieser Zeit gegen die Herrlichkeit, welche dareinst soll offenbar werden an uns. Јапел и Кумердеј: zakaj ménim, de trplenje sedajniga časa ni veliko proti prihódni časti, katéra imá nad nami razodéta biti. Рус: я считаю, что нынѣшнія временныя страданія ничего нестóятъ въ сравненіи съ тою славою, которая откроется въ насъ. (Овамо иде по језику и оно што Матичин изабрани судија српскијех граматика у Љетопису 1847 IV 87 вели: „за ону втору ... ніе вредно ни говорити, *въ призрѣніи оне перве.*")

Кор. пр. XVI. 17. ꙗкѡ ваше лишеніе сіи исполниша. Јер ми они накнадише што сам био без вас. — Грк: ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ανεπλήρωσαν. Латинин: quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Лутер: denn wo ich euer Mangel hatte, das haben sie erstattet. Чех: nebo nedostatek vaš oni doplnili. Рус: потому, что они утѣшили меня въ разлукѣ съ вами. Стојковић: они су замѣнили отсуствіе ваше. (У свију је — осим Грка — јадан крпеж према Вукову пријеводу, а Рус је сврх тога и од оригинала далеко отишао ријечима *„утѣшити"* и *„разлука".)*

Кор. др. IX. 7. доброхотна бо дателѧ любитъ Бг҃ъ. Јер Бог љуби онога који драговољно даје.

Кол. II. 5. аще бо и плотію ѿстою, но дх҃омъ с' вами есмь. Јер ако тијелом и нијесам код вас, али сам духом с вама.

Ништа друго нијесам хтио овијем чланком него обратити пажњу на Вуков пријевод Новога Завјета онима који желе лијепо српски писати. Доиста, што се тиче језика, ово дјело Вуково не може бити да не припада међу најљепше пријеводе светога писма што их има. И то је лако разумјети; јер који преводе свето писмо они су понајвише богослови, којима је ако не једина а оно заиста главна брига *шта* ће у пријеводу свом казати; а Вуку, којему је живот језик народни, ласно се може мислити да је поред те бриге, без које се и не може преводити

свето писмо, иста толика била брига и *како* ће што казати. Тијем је Вук у историји хришћанске књижевности подигао српском језику споменик каквим се ријетко који народ може дичити, споменик који ће свагда вјерно јављати ученом свијету живи језик онога народа за који је писан. А ради важности коју у животу свакога народа хришћанског има свето писмо на његову језику, мислим да се не ћу огријешити о човјека, који је основао нову српску књижевност, ако ради те важности кажем да колика је сва књижевна радња Вукова, опет јој је цијелој ово дјело круна.

У Бечу о Божићу 1847.

Ђ. Даничић.

[Засебна брошура на мањој осмини стр. 25, без заглавног листа].

IX.

[С. Николић штампао је оглас о својим новинама (*Просвешне новине?* в. Нов. Библиографија бр. 1551. и 1552.) и Даничић га је приказао у *Подунавци* бр. 7. од 1848., али је цензура избрисала из њега што јој се није свидело. Као одговор на тај приказ изишао је у Просветним новинама чланак „Језикословно самодржавство и народовладство". *Просвешне Новине* нисам могао наћи, а Даничић је свој приказ у целини прештампао и на други чланак одговорио у брошури *В. Лазићу II;* в. под бр. XI. *Још којешша* под 4).

X.

[У 3. бр. *Подунавке* за г. 1848. изишао је овај чланак:]

О преводу Новога Завета.

Ми Срби много чудитисе имамо, када посмотримо, какве приятелье кадкадъ добивамо у людма, кои се нашомъ браћомъ именую. Прошле године у чис. 98. „Луне" явля єданъ ученъ славянинъ изъ Беча, да є Вукъ Стефановићь Караџићь превео нови Завѣтъ изъ Светога Писма на србски єзикъ. Ово являюћи, лютисе страшно, што срби, и нарочито свештенство србско, не прима тога превода. У лютости своіой хвали преводителя,

а хули све друге србе, нарочито учену классу, и свештенство србско. А да би се іоште већма устрашили срби одъ своега беззакония, што не примаю светога писма, Вукомъ преведенога, увѣрава Учредникъ Луне, да є савъ онай членъ написанъ у Бечу одъ мужа, кои є сама важность у литератури славенской, и коєму у свакомъ призрѣнію подобава судъ о такой ствари.

Наводи се овдѣ 1., да є преводитель био у преводеню заиста смислу вѣранъ, не само рѣчма. На то би се могло ово примѣтити: Кадъ є та кньига преведена за србе, то срби имаю прво право о ньой и судити, примити ю, ако є добра, одбациѓи ю, ако ніе добра, или потребна, или полезна съ коєгодъ стране. За судъ о преводу овомъ имаю и срби довольно способнихъ люди, сирѣчь кои знаю єзике, грчки, римски, иѣмачки, славенски, србски, и кои су искусни у наукама богословскима, а особито ексегетичнима, и ервминевтичнима. А што дописатељь то не признає, тимъ показує, да не познає срба, и говори о народу пресудно, коєга не познає. А то ніє разумнога човека. Па ако би се одабрана одъ народа, и свештенства србскога лица, и хотѣла посавѣтовати іоште съ коимъ и иновѣрнимъ ученимъ мужемъ о преводу светихъ, и преважнихъ своихъ кньига; опетъ много сумнямъ, би ли на тай договоръ и савѣтъ позванъ био дописатель овай, поне зато, што никакавъ явни досада листъ ніє свѣту явио, да су када и послѣдователи римокатоличке цркве, коіой дописатель принадлежи, искали савѣта одъ ніега у смотреню кньига, тичућихсе благочестія и цркве своє.

Истина, сваки литераторъ има право, судъ свой изрећи о свакомъ дѣлу литерарномъ; но нейма права, хвалећи какво дѣло литерарно, наметати га цѣлому народу, и хулити цѣо народъ, што га не прима. Кои то чини, тай вређа право човечества. А право човечества свагда стои надъ правомъ литераторства. Кои є истинито изображенъ, тай то зна, тай тако и поступа.

2., Говори се ондѣ, да се нико одъ Срба не може сравнити съ Вукомъ у сили єзика. То є мнѣніє дописателя. Онъ є имао право, мнѣніє своє рећи. А сви Срби имаю право, судити о мнѣнію ніеговомъ. Кои жели пресудити, ко у цѣломъ каквомъ народу најболѣ зна єзикъ онога парода, тому треба и самому пре свега єзикъ онай добро знати. Дописатель є, ако не погѣшавамъ, славенски филологъ, па може бити понешто и србски. Онъ по свой прилици мисли, ко зна филологию єднога єзика, да зна и єзикъ онай, и то тако, какогодъ и онай, кои є исти єзикъ іоште изъ груди матере своє посисао, и после цѣо животъ свой домаћи, цивилни, и морални съ єзикомъ своимъ провео. А я самъ са свимъ противнога мнѣнія, и противнога искуства, и зато велимъ, да често дубокъ филологъ може са свимъ непознатъ бити съ духомъ єзика, виткосћу, важносћу, љубкосћу, богатствомъ, сласћу, силомъ. Я узъ то мислимъ, да највећи писатељи, најсилніи оратори

и најважніи поете на свѣту, мало су се занимали филологіомъ ѳзика, на коѳмъ су писали, и бесѣдили. Я се самъ кадкадъ забављямъ понешто истраживанѣмъ корена рѣчма; и управо у самомъ овомъ дѣланю увѣравамсе, да ѳ филологія прва наука међу онима, безъ коихъ може бити савршенство човѣка. Изъ свега заключити ѳ, да дописатель не зна ѳзика србскога, како га рођени и учени срби знаю, и по тому да не може судити о ствари, кою ѳ на свой судъ довуко. Но ако би онъ съ временомъ доказао, да ѳ научио србски ѳзикъ, онда би га могли, но опетъ ако би хтѣли, узети за судию, за коѳга се сада намеће, и то опетъ не за ѳдинога судию, и све друге надвишуюћега, но само за сосудию, или у число судия међу се. Далѣ треба оному, кои жели судъ изрећи у овомъ предмету, познавати такође све оне србе изъ народа, кои су явно што гдигодъ бесѣдили, и писали, средствомъ печатнѣ, или безъ нѣ. Тако треба му познавати нашега Раића, Обрадовића, Стратимировића, Мушицкога, и све друге мртве, и живе писателѣ, проповѣднике, и научене наше. Но како іи засада познаѳ, видимо, када погледимо, како іи уважава. Тако и по тому не примамо суда ніегова о србима у смотреню ѳзика. А може ли бити човекъ благообразанъ, кои се намеће за судию, гдѣ га парци не траже, оставлямо свакому на свободно размишлянье, когодъ волю има.

3. Излаже се ондѣ, да ѳ народъ нашъ преубогъ у кньигама србскима, и наипаче религиознима. О кньигама србскима другога рода овдѣ говорити, мислимъ, безмѣстно ѳ, но само о вѣроисповѣднима, А што се овихъ дотиче, ми се надамо, да ни мало нећемо нечести нанести народу нашему, и цркви, ако се упустимо у испитиванье, ѳли истина, да смо ми тако оскудни у кньигама религиознима. Народъ нашъ има у школама, у цркви, и изванъ овихъ, молитве, катихисисъ, исторію библійску, зборникъ молитава, цѣлу библію, толкованія, и списанія светихъ отаца, Василія Великога, Іоанна Златоустога, Єфрема Сирина, Августина и т. д. све потребне кньиге къ наукама богословскима, служебникъ, требникъ, уставъ црквени, осмогласникъ, минея дванаѳстъ, триодъ, пентикостаръ, ирмологію, посланія апостолска, евангелиѳ, житія святихъ, срблякъ, и т. д. И те све кньиге чита нашъ народъ, поѳ, и слуша; чита, и поѳ црква наша. Сада нека суди самъ дописатель, кои свою цркву по свой прилици познаѳ, ако су му и друге цркве християнске познате, а и сваки, кои буде ово читао, ѳли народъ нашъ, а и црква наша, тако убога у кньигама религиознима, или може бити гдикою цркву надобилази числомъ овихъ кньига, коѳ су понайвише грци у дивной поесіи, и Европи много іоште непознатой, вѣшто написали, а предци наши вѣрно на славенски превели. Но безъ сумнѣ дописатель мисли, да Срби не разумѣю кньига славенскихъ. Онъ се у томъ люто вара. Многи учени, кои нису срби, а суде

о србима у овомъ призрѣнию, исто тако блуде, и погрѣшаваю. Они бо мисле, да ѥзикъ србски тако одступіо одъ славенскога, то ѥсть старога србскога, како италиянски, французски, и шпаньолски одъ латинскога; а не знаю, да ѥзикъ стари србски ниѥ данасъ ни толико неразумителанъ србину, колико неучену нѣмцу кньижевни ѥзикъ нѣмачки. Истина, да ѣе србинъ, кои ниѥ учио ѥзика славенскога у школи, наиѣи на гдикою речь и израженіѥ у ѥзику славенскомъ, кои неѣе разумѣти; но то по свима народима бива, кадъ узме кньигу у руке човѣкъ неученъ; и то опетъ, ни толико не задаѥ србину нужде, библию славенску преводити на простонародни србски ѥзикъ, колику би дужность Нѣмци имали у Австріи, преводити библию съ кньижевнога обштега нѣмачкога ѥзика на онай простонародни австрийско-нѣмачки ѥзикъ, коимъ се Hans Jörgl пише у Бечу. А найпосле ако буду срби и хотѣли цѣло свето писмо на свой простонародни ѥзикъ преводити, или готовъ преводъ кои части примити, у то се опетъ ништа нейма ставляти дописатель, и мѣшати, као што се и срби ништа не утичу у кньиге ніегове цркве.

4. Бесѣди се ондѣ, да срби заслужую подсмѣхъ, што не одобраваю то, што ѥ Вукъ у преводу генеалогию изразио племеномъ, Египетъ Мисиромъ, блудницу курвомъ, и шго ѥ турске рѣчи задржао. А срби опет мисле, да се праведно могу смѣяти дописателю, ѥдно што незна, да срби имаю и за γενεα родъ, и за λογος слово, и за γενεαλογια родословиѥ, и смислу сходну рѣчь и уху србскому приятну; друго што весма разумно поступаю срби, кад не хоте промѣнити Египетъ, познатъ и по свой Европи, и по свима кньгама србскима старима и новима, и по картама земаля, са турскимъ Мисиромъ, мислеѣи доста основано, да ниѥ слѣдство, ако су кньиге наше одъ много столѣтія узеле Солунъ за Тесалонихъ, да намъ надлежи немимоходна дужность, свимъ старимъ землямъ и градовомъ придевати данасъ имена; и кадъ срби желе у кньигама светима, и наравоучителнима, држатисе рѣчи, кои хране чувство стида и благообразія, а анатоміи, и лексикону Вукову, оставляти рѣчи, коима се строго означаваю понятія, повреѣуюѣа често невиность уха и срдца, и по томе воле рѣи у евангелию блудница, него курва; и када гоне изъ своѥга ѥзика рѣчи турске, кои су се на силу, и у злосретно време, увукле у ѥзикъ нашъ, и више отеле себи и уграбиле мѣсто, него получиле право некаквога граѣанства, а кои све до ѥдне опеть могу се силомъ оружія умногa изринути, и прогнати, и рѣчима чисто србскима замѣнити, имаюѣима по праву роѣеня закону властъ живити, и владати у своемъ дому, ѥзику нашемъ. Истина, шта би намъ овдѣ реко дописатель, кадъ би га запитали, можели по овому уступленю, кои дарѵѥ турскимъ рѣчма, у србскомъ ѥзику, коягодъ и старославенска речь или русска, или чешка, или словачка добити право граѣанства? Но ове би, а именно старославенске рѣчи;

ружиле єзикъ србски — а дописатель то не жели!!! Тежко є отсѣкомъ рећи, шта є на овомъ мѣсту хуђе, или материя, кою є узео дописатель у заштиту свою, или сама му заштита. Свакако є ово велика слабость душевна.

5. Чита се ондѣ, да є народъ нашъ религиозно запуштенъ. А би ли се смѣло пре свега мало прогледати, како є онай религиозно изображенъ, кои то говори о народу нашемъ. Законъ божій учи: Да любимо ближнѣ, као саме себе. Да не творимо другому, што себи не желимо. Да честію другъ друга болша творимо. Довольно є дакле ясно, да се поступакъ дописателѣвъ што ружи цѣо нашъ народъ, кои му ни кривъ ни дужанъ ниє, ни мало не слаже съ наукомъ вѣре христіянске, и изображеніемъ религиознимъ. Како се не слаже съ религиомъ, тако и съ моралитетомъ. А не слаже се ни са самимъ интерессомъ дописателя. Нѣму би, по природи мислимъ, милиє било, када би га кои народъ славио, него када би му се ругао, и обнажавао пороке, и недостатке ніегове. Но ниє ту ни човекопознанія, зашто кои човѣка психично познає, тай зна, да се човѣкъ све више одапире, што га више притискуєшъ. Политике ниє ту ни єдне искре, зашто човѣкъ мало политичанъ пре ће умѣрено похвалити онога, надъ коимъ нейма власти, а жели ньимъ што произвести, него поругомъ, и терорисмомъ на ніега ударати. Конверзациє ни є ту ни за лекъ, зашто основъ свію правила дружевнога живота єсть, сладити другъ другу благороднимъ начиномъ животъ, а не огорчавати, и жучити. Само то єдно не знамъ, єли дописатель у време овога брзоплетога дописиваньа доколео обазрѣтисе, како би прошао заєдно съ писателѣмъ, ценсоромъ, и типографима фратрима, да є кои римокатоликъ издао на свѣтъ овако преведено евангелиє безъ знаня и допуштеня свештенства, па после да є устао дописатель грдити свештенство, што забранує ту кньигу. Сада да видимо истинолюбіє дописателѣво, и да промотримо, єли истина, да смо ми запуштенъ народъ у призрѣнію на благочестіє, коє би превелика несрећа наша била, или є сва ова кажа само необуздана єзичность, происходећа одъ пакостнога срдца. Срби, поглавито они, о коима є рѣчь, то єсть кои хладнокрвно примаю, и забранюю новопреведено евангелиє, имаю своє школе, цркве, свештенство, и потребне кньиге, слѣдователно уживаю и вѣроисповѣдно, и свестрано воспитаніє, какогодъ и други европейци, съ томъ не последньомъ примѣдбомъ, да слушаю како проповѣди слова божія, тако и цѣло богослуженіе на своємъ миломъ єзику, и да се плодови те среће србске и у томъ виде, што многи одъ простога народа србскога, кои се само ходомъ у цркву, или читаньемъ кньига црквенихъ мало отликую, изобилую текстовима светога писма, и обичай имаю дружевному разговору своєму почесто текстъ кои светога писма, као зрно злата, или бисера, побожно придати, н. п. Со избраними, избранъ будеши. Человѣкъ яко трава. Любите враги вашя. Не

надѣйтеся на князи. Опрости имъ Господи, не вѣдятъ, что творятъ. Господь умудряѥтъ слѣпцы. Богъ даде. Богъ узе. Погибель твоя отъ тебе Ізраилю. Правда твоя, правда во вѣки, и слово твоѥ истина. Не вѣруйте всякому духу. Ѥюже мѣрою мѣрите, возмѣрится вамъ. Имѣяй уши слышати, да слышитъ. Ѥже себѣ нехошчеши, иному не твори. Дадите кесарева кесареви, и божія богови. Ѥмуже честь, честь итд. А шта би у зао часъ онда рекао злореки дописатель о србима, народу, и свештенству србскомъ, и каквима би іи онда именама почастио, кадъ би народу србскому забранѣно било читанье светога писма? Я мислимъ, да ѥ доста доказано, да ѥ све оно, што ѥ дописатель говорио у овой точки о народу србскомъ, сама самцата клевета, противна истини, и свакой правди.

6. Казуѥ се далѣ, да су гдикои срби, када ѥ Вукъ почео пре неколико година уводити у буквице србске необходно ј, находили у томъ кушанье, србе источне цркве са западномъ саѥдинити, и мислили, да ѥ на то Вукъ нарѣђенъ одъ римске пропаганде, а да ѥ така мисаль дѣло пакости и борнирства у очима свакога, кои начела римокатоличке цркве у овомъ смотреню само у полу позна ѥ. Што ѥ право, и Богу ѥ драго. Да ѥ свуда дописатель овако истинито говоріо, као овдѣ о цркви своіой, те неби толике између насъ распре било. Ништа болѣ ниѥ, него свагда чисту истину говорити безъ свакога дволичія, лисичења, и ловитве. Свимъ србльмъ, а ямачно и другимъ народомъ, исто тако су позната намѣренья, и начела пропаганде римске, и цркве римокатоличке како и дописателю, и довольно осведочена србльмъ, по разнима земляма живећимъ, судбиномъ школе, цркве, и ѥзика своѥга. Само опетъ не би я оне, кои су се, ако ѥ тако, посумняли нешто, и позабринули, за свою цркву, мого пакостнима назвати, но, ако ћемо найвише рећи, неосновано боязльивима, по тому, што ѥ народъ нашъ, као и мало не сви народи на земльи, доста коѥкада страдао, па кога су зміѥ клале, и гуштера се бои. А исто тако не би я мого ни о Г. Вуку помислити, да би се онъ дао употребити за орудіѥ прозелитисма противу своѥ цркве. А нисамь найпосле и о цѣломъ моѥмъ народу тако низкога мнѣнія, да би се онъ дао ѥдной букви превести одъ своѥ миле цркве на туђу. Ко би мого букви ј толику силу политичну приписати? Но шта више, пуно самь увѣренъ, да мои срби, тврдо, и непоколебано стоѥ одъ вѣкова обема ногама у вѣри своіой. А што срби не хоте туђе ј, него се служе одъ столѣтія своимъ я, ѥ, ѣ, ю, како годъ и Русси, а гди имъ дође иначе потребанъ гласъ писмена ј, они узимаю своѥ старо писмо іота і, и пишу: іоште, моіой, и т. д. то ѥ њина свободна воля, какогодъ и нѣмцемъ, и французомъ у своіой ортографіи. Напослѣдакъ да чувство благочестія стои са познаніѥмъ, као што дописатель вели, у превернутомъ отно-

шенію, и да преводъ свештенихъ писанія чини свештенство излишнимъ, о томъ нису срби досада ни мислили. И ова њина простота служи имъ више на честь, него дописателю његова ученость, овдѣ яви језутска.

На свршетку бесѣде, пуне любови къ славенству, и слоге славенске, говори дописатель, да све што є до сада родољубиво навео, као смотритель српскихъ вешти изблиза (то єсть изъ Беча, гди срби не живе) није прави основъ, што є преводъ овай новога завѣта одъ срба у Аустріи хладнокрвно примљенъ, а у Београду сасвимъ забранѣнъ, но да права причина пагубнога овога поступка срба почива на незнаю српскога єзика у назовиизображенихъ србаља, а наипаче свештенства, а съ друге стране на душевномъ униваню, ков долази одъ дуговременога варварства, и ков мрзи на све, што є ново. За Бога кадъ мисли дописатель, па є тако, зашто є дакле просипао онолике рѣчи, себи на срамъ, а народу српскому на вредъ. Єли то здрави разумъ? А што се тиче онога израженія, да назовиучени срби не знаю српскога єзика, и о томъ се може нешто прословити. Кадъ то Г. Вукъ говори српскимъ и устмено, и писмено, ми нѣму не замѣрамо, као нашему човѣку. Но дописателю, кои є ишъ туђа, а узима себи область, насъ срамотити, не можемо то крозъ прсте погледати. Господинъ є дописатель колико га я понимамъ, те мисли, да є српски єзикъ оно, што народъ српски говори. Добро. Но не састоилисе народъ изъ људи; па можели бити, да народъ зна єзикъ, а људи, членови народа, да не знаю? Не састоили се народъ српски изъ људи неученихъ, и ученихъ; па можели бити, да неучени знаю свой єзик, а научени не знаю? Нисули и учени људи били негда неучени; па можели бити, да су учени свой єзикъ знали, пре негошто су се учили, а после да не знаю? Можели се најпосле комугодъ разумно рећи, да матернѣга єзика своега не зна, кои є цѣо животъ свой провео међу браћомъ своіомъ? Ово є, Господине дописателю, дебело противословіе. И ово є речь о нашемъ народномъ єзику; а што се тиче єзика српскога књижевнога, о томъ велика часть ученихъ нашихъ мужева мисли, да намъ треба писати, и много најпре писати о предметима свію наука, и изображаватисе душевно, па да ће намъ се са изображенѣмъ разума, нарави, и чувства, изобразити, и утврдити и єзикъ нашъ књижевни, а много іоште лагше азбука, и правописъ, сама љуска єзика, како є то и у другихъ народа бивало. Ми знамо, и признаємо, да неймамо толико ученихъ људи, колико нѣмци, и французи; но знамо и то, да се не пресипаю учени људи ни у другихъ племена славенскихъ, и да се у томъ ни єдно колѣно славенско не може много наругати србљемъ; а край свега увѣравамо достовѣрно све оне, кои нису срби, а о србима се што интерессираю, да ми имамо уче-

нихъ люди іоште оддавна мало не по свакой струци наука и знаня, ков се по европи слушаю.

А што се тиче нашега Г. Вука, ми ніега добро познаємо; ми знамо, и никаквога иноплеменика не питамо, шта онъ зна, шта є писао, и колико се трудио. Ми знамо, каква є ніегова грамматика, какавъ му є лексиконъ, какве су народне наше пѣсме, ков онъ найвише сабира, и какве су друге ніегове кньиге. Ми знамо, како народъ нашъ уважава ове кньиге. Ми знамо, да є народъ нашъ и прѣје овихъ кньига имао свой єзикъ, имао своє пѣсме, имао ученихъ люди, и добрихъ писателя. Ми знамо, да Г. Вукъ чита, пише, и говори србски, и да се труди, колико може, о литератури србской. Ми знамо, говорили онъ и славенски, нѣмачки, латински, грчки, и бугарски. Ми знамо, знали онъ и коюгодъ науку одъ онихъ, ков се данасъ по свуда уче. Ми знамо, коимъ путемъ иду преводи светихъ кньига по свима црквама христіянскима, и єли онъ ишао овимъ утреникомъ, или каквомъ странпутицомъ. Ми знамо, єли онъ за преводенье библиє, и храмѣли му у чемъ овай преводъ новога завѣта. Ми знамо, добивали онъ, или губи, одъ дана на данъ повѣренѣ, и уважаванѣ кодъ своєга народа, и туђина. Ми знамо, да народъ нашъ има право цѣнити писателье своє, намѣру ньиову, и дѣла ньиова, и да у томъ ничиє ниє дужанъ примати мнѣніє. Ми то све тако знамо о нашима вештма, као и други народи о своима.

Заключаваюћи ову бесѣду, даємо дописателю на знаніе, ако онъ буде имао волю и унапредакъ цѣли нашъ народъ єдному човѣку за любовь, или себи за волю, или по каквомъ му драго плану, као Бечка пилярица злословити, да ће срби тай часъ пренути одъ своєга унижаня, у коємъ насъ онъ съ висине своє преучености смѣшећи се гледи, ніега мало на ниже свући у кругъ практике, и добро, ако не варварски, а оно по заслуги прошибати. За сада му само являмо, да му цѣли недостойни членъ презиремо, и као злобно оклеветаніє народа нашега сматрамо; да и самога ніега, кадъ о нама тако презрително пише, сасвимъ презиремо; да тако Срби мисле и о свакомъ ономъ, био славянинъ, не био, кои имъ народъ, люде учене, и свештенство срамоти; а да свакога онога, кои имъ о народу добро мисли, и говори, као душу свою любе, и свагда готови єсу, о благу народа своєга, и о благу обштемъ, простодушно съ ньимъ посавѣтоватисе.

В. Лазићъ.

*

[На ово је Даничић одговорио засебном брошуром без заглавног листа, 8° стр. 20 с напоменом на крају: „У Бечу у Јермена 1848“]:

В. Лазићу.

I.

Прије неколике недјеље дана наштампао је В. Лазић *један* чланак у *четорим* новинама, наиме у *Подунавци* (у броју 3), у *новинама читалишта Београдскоѓ* (у особитоме додатку к броју 4), у *Просветним новинама* (у особитоме додатку к броју 4), у *Даници Хорватској, Славонској и Далматинској* (у броју 9) и у *Сербскоме народном листу* (у броју 7). В. је Лазић томе чланку своме надјенуо име *„о преводу Новога завѣта“*, али у њему управо о томе не говори ни ријечи, него је развезао говор о једноме чланку из *Луне* (додатка к Загребачкијем Њемачкијем новинама бр. 98 за годину 1847), па грди и ружи онога човјека који је писао онај чланак. Да не би људи мислили да сви Срби онако мисле као В. Лазић, ја сам наумио казати му неколико ријечи на онај чланак његов.

Прије свега треба и они који не знају Њемачки или немају Луне, да виде шта је рекао онај што се нањга В. Лазић онако разгоропадио. Ево ово стоји у Луни:

„Српски пријевод Новога Завјета“*)

„Из Беча. Славени Римске и Луторанске цркве имају и више пријевода светога писма на живијем народнијем језицима, а Славени Грче вјере истом у најновије вријеме почеше библију преводити на данашње своје језике. А то је за то што Славени источне цркве од деветога вијека имају библију преведену на онај језик што се онда говорио у Панонији и данас се зове стари Славенски, па су Бугари, Срби и Руси, сваки за се, мислили, а при спороме распространавању новога видјела гдјешто још и сад мисле, да је тај језик њихов рођени стари језик од којега су се њихови данашњи језици врло мало удаљили. Ако се Срби и Руси то мислећи и варају врло, али Бугари имају у томе толико право што је стари Славенски језик заиста био језик Панонскијех Славена, који су са старима данашњијех Бугара изнајприје један народ били; али кад се Балкански Славени помијешаше са Финскијем Бугарима, а још већма кад поузимаше много којешта од Арнаута, језик

*) Овај је чланак посао једнога човјека који је тако знатан у Славенској књижевности да се на суд његов може сватко ослонити са свијем. Ред.“

данашњијех Бугара од старога Славенскога тако застрани да Бугари стару Славенску библију заиста још мање разумију него Срби и Руси, не гледајући на оно што су Руси, које узимајући своје народне ријечи мјесто непознатијех Славенскијех, које обрћући остале ријечи према своме народном говору, врло за рана почели стари Славенски пријевод светога писма к својему народноме језику приближавати. Поред свега овога још је и сад, и у самој Русији, између црквенога језика и живога народног велика разлика, те је у свију Славена Грчке вјере то већа потреба да се свето писмо преводи, што већма просвјета напријед иде и све већу владу добија. Тога је ради Англијско-Руско библијско друштво у другој десетини овога вијека израдило пријевод Псалтира и Новога завјета, који су пријеводи више пута прештампани, докле се библијска друштва у Русији под А. Шишковом, који је мјесто кнеза А. Галицина постао министар просвјете, нијесу укинула на предлагање свештенства, које се било забринуло за правовјерје. На Бугарски језик превео је Нови завјет први пут Сапунов, и у Букрешу га наштампао 1828 године; послије њега превео га је Неофит калуђер из манастира Рила, и тај је Неофитов пријевод с благословом Трнавскога митрополита Илариона наштампан 1840 године у Смирни; обадва ова пријевода, особито пошљедњи, написани су смјесом од старога Славенскога, Бугарскога и Рускога језика, и тако код обадва њих остаје још да се жели Бугарски пријевод. *Вук Стефановић Караџић*, који тако велике заслуге има у својега народа, учини 1819 године у Петербургу уговор с Англијско-Рускијем библијскијем друштвом, те 1820 године преведе зањ Нови завјет на Српски језик. Против уговора пошље се пријевод на одобрење негдашњему митрополиту Биоградскоме Леонтију, који је онда у Бесарабији живљео, а он га као Грк, не знајући Српски до само за невољу којекако говорити, преда на преглед државноме вијећнику Атанасију Стојковићу, родом Сријемцу, који је од више година био у Русији професор фисике, па се онда и он у Бесарабији десио. Стојковић скуди пријевод, што је написан простијем народнијем језиком. На то му библијско друштво да власт те га он поправи пометавши мјесто правијех Српскијех ријечи Руске, н. пр. *когда* мјесто *када*, *солнце* мјесто *сунце*. Доцније по Вукову пријеводу начини Стојковић сам други пријевод Новога завјета, који се 1824 без и каквога више одобравања у Петербургу наштампа,

али на многе тужбе да језик у њему није ни Српски, ни Руски, ни Славенски, него да је бесправилна смјеса ова сва три језика, одмах се забрани, тако да само неколико ексемплара у народ изиђе које је сам Стојковић раздао. Пошто се наскоро за тијем укину у Русији библијска друштва, Англијско библијско друштво прештампа Стојковићев пријевод у Липисци од ријечи до ријечи; али га народ слабо чита, јер га не разумије. У такијем околностима Вук Стефановић Караџић, коме народ његов на првој граматици, на првоме рјечнику, на првоме критичкоме зборнику својијех пословица и својијех дивнијех пјесама, на првој просто писаној историји, а сад и на првоме пријеводу Новога завјета треба да захвали, науми свој пријевод још једном добро да прегледа, па да штампа. То би ове године у Бечу код Јермена. Вук није жалио труда да му пријевод буде заиста вјеран у смислу а не само у ријечима; а да се данас ни један Србин у знању језика не може с њиме испоредити, било би лако доказати. По томе би човјек мислио да ће тако сиромашан народ у Српскима књигама, а особито у књигама од божанства, оваково дјело једва дочекати. Али мјесто тога плод племените жеље и збиљскога труда (die Frucht einer edlen Begeisterung und ernsten Fleisses) Срби у Аустрији хладно примише, а у Биограду га и забранише. Једни мисле да такови пријевод није потребан, јер свак разумије стари Славенски пријевод. Познато је да ни Грцима и Јерменима пријеводи светога писма на њихове живе језике нијесу мили, јер мисле да старе књиге свак разумије. Кад је ова мисао и у Грка безумље то се она у Славена Грчке вјере још мање може узети за истину по томе што је у Славенскоме пријеводу још из почетка вјерност у смислу за љубав вјерности у ријечима на много мјеста пропала, те га само онај који познаје Грчки оригинал може разумјети као што ваља, а такове који би разумијевали Грчки оригинал било би ласно међу Србима избројити. Осим тога ја бих могао овдје напоменути како се у Срба мало познаје и стари Славенски језик. Други се позивљу на погрјешке којијех веле да има у Вукову пријеводу. Да се пријевод још може поправљати, без сумње ће Вук сам радо допустити, и заиста свакоме захвалити који томе помогне. Али једва може човјек да се не засмије кад чује гдје Вуку забављају што је γενεαλογία превео само са *племе*, што је мјесто „*Египет*“ казао по народноме говору *Мисир* (овдје кудиоци

заборављају да се још у староме Славенском пријеводу *Тесалоних* зове *Солун*), што је узео ријеч *курва*, што је задржао неколико Турскијех ријечи, које су се за невољу помијешале међу Српске (die im Serbischen ein nothwendiges Bürgerrecht haben), а најпослије, и што за највећу погрјешку му примају, што је име *Исус*, држећи се опћенога изговора, писао само са *И* а не са *Іи*. Опет другима ово дјело, што је из најчистије љубави к запуштеноме у вјери народу започето, није мило за то што мисле да је чињено тога ради да би се Срби Грчке вјере с Римском црквом ујединили, и веле да је Вука на тај посао његов Римска пропаганда подговорила. Ко иоле зна каковијех се мисли Римска пропаганда у овој ствари држи, он ће одмах казати да је ова биједа изишла или из пакости или из онога превеликога незнања које је овако исто кушање привиђало и прије неколико година кад се врло потребно слово *ј* у Српску буквицу почело уводити. Други не марећи био Вуков пријевод добар не био, супроте се свакоме оваком послу, јер мисле не само да ће бити мање вјере што буде више познања, него још да ће пријевод светога писма учинити те свијету не ће требати свештеници.

Ја ове ствари доста изблиза гледам, па мислим да сам добро опазио да ово што сам споменуо није прави узрок хладноћи с једне стране и злој вољи са друге, него је томе прави узрок што тобожњи књижевници, особито свештеници, не знају Српског језика, и што се из дугога варварства родила духовна лијеност, којој ништа није по ћуди што је год ново."

Ово је онај чладак из Луне. Сад да видимо шта му забавља В. Лазић.

1. Под овијем бројем није право В. Лазићу што у Луни стоји да је *„преводитель* (Вук) *био* (као што В. Лазић вели) *у преводењу* (Новога завјета) *заиста смислу вѣранъ, не само рѣчма"*. Он каже да о томе *„срби имаю прво право судити"*, и да *„за судъ о преводу овомъ имаю и срби довольно способнихъ люди"*. За то ли дакле Вуков пријевод Новога завјета није вјеран? или за то у Луни не смије стајати да је вјеран? Не знам у којим законима то пише! А што В. Лазић даље вели да *„литераторъ нейма права, хвалећи какво дѣло литерарно, наметати га пѣлому народу, и хулити цѣо народъ, што га не прима"*, на то му одговарам, да би он био јунак мимо све јунаке кад би из онијех ријечи на које под овијем бројем

*

одговара, могао истјерати каковогод *наметање* или какугод *хулу*. Ако ли се он овдје мало помео, те ово не говори само на оне ријечи на које је под овијем бројем узео да одговара, него на сав онај чланак, онда му велим да сам и ја Србин, и да ја у цијеломе ономе чланку не налазим никаке хуле на цио народ наш. Ондје се само виче на наше тобожње књижевнике. Којигод мисли да ти књижевници зло раде што не примају Вукова пријевода Новога завјета, онај свак има право то казати свијету. А који је год још и пријатељ нашему народу, и мисли да ти књижевници народу нашему тијем штету чине што онога Вукова дјела не примају, онај свак не само има право, него је још и дужан викати на њих, еда би се какогод натраг тргли и престали штету чинити народу нашему.

2. Под овијем се бројем срди В. Лазић што је онај у Луни казао *„да се нико одъ Срба не може сравнити съ Вукомъ у сили єзика“*, па вели: *„кои жели пресудити, ко у цѣломъ каквомъ народу найболѣ зна єзикъ онога народа, тому треба и самому пре свега єзикъ онай добро знати“*, а *„изъ свега“* вели *„заключити є, да дописатель не зна єзика србскога, како га рођени, и учени срби знаю;“* — *„далѣ“* вели *„треба оному кои жели судъ изрећи у овомъ предмету, познавати такође нашега Раића, Обрадовића, Стратимировића, Мушицкога, и све друге мртве и живе писателѣ, проповѣднике, и научене наше“* а онај их, вели, у Луни не познаје, и *„по тому“* вели *„не примамо суда нѣгова о србима у смотреню єзика“*. Да В. Лазић и његови клијенти (ако има којега), не примају овога суда, то вјерујем, али је са свијем друго питање јели овај суд прав или није. Да овакоме судији ваља знати Српски, за то се нико не сумња, али да му ваља *„познавати све мртве и живе писателѣ и проповѣднике наше“*, то би се само онда могло рећи кад би онај језик којијем су они писали, био прави Српски језик, и кад правога Српскога језика осим њиховијех књига нигдје не би било. Ја из свега онога чланка у Луни и из свега Лазићева одговора никако не видим да онај који је оно у Луни писао *„не зна єзика србскога, како га рођени, и учени срби знаю“*; али да речемо да га ни мало не зна, еда ли није истина што је казао? еда ли В. Лазић мисли да није истина да Вук од свију данашњијех Српскијех књижевника најбоље Српски пише? Ако мисли, нека каже без свакога окрајчења, пак ћу драге воље прво од њега почети и доказати му да се вара. У друге књи-

жевнике на саму жељу Лазићеву нити хоћу нити могу дирати; али ко се год од данашњијех нашијех књижевника јави и рече да Српски пише боље од Вука или онако као Вук, ја ћу му из његовијех дојакошњијех дјела показати да није истина. Ово ја за то на се узимам што сам већ и сам казао пред свијетом оно исто што онај у Луни вели, па своју мисао хоћу да браним. Под овијем бројем на крају В. је Лазић заборавио што је под истијем бројем у почетку казао. У почетку вели да је оно *„мнѣніє дописателя“* и да је *»онъ имао право, мнѣніе свое рећи“*, а на крају пита: *„може ли бити човекъ благообразанъ, кои се намеће за судию, гдѣ га парци не траже“*. Ако је В. Лазић рекао да то није ништа, и ако би доказао да се онај у Луни заиста *»намеће за судию, гдѣ га парци не траже“* онда бих га молио да ми допусти да и ја њега запитам: *„може ли бити човекъ благообразанъ“* који у име цијелога народа и свију његовијех књижевника грди и ружи друге људе, а нити од народа нити од свију његовијех књижевника има на то власти?

3. Под овијем бројем доказује В. Лазић да оно није истина што је у Луни речсно *„да є народъ нашъ преубогъ у кньигама србскима, и наипаче религиознима“*. Да би то доказао, он набраја колико наш народ има црквенијех књига на *Славенскоме* језику, и вели да је језик овијех књига стари Српски језик, и да Срби те књиге *„разумѣю“*. Ове мисли В. Лазића показују да он не зна ни што је Српски језик ни што је Славенски. Кад он мисли да Срби *„разумѣю Єфрема Сирина и минея дванаєстъ и жития святихъ“* и да језик тијех књига није *„ни толико неразумителанъ србину, колико неучену нѣмцу кньижевни єзикъ нѣмачки“*, за што се није угледао на разумне Нијемце, те онај свој чланак у петорим новинама написао онијем језиком којијем су оне књиге писане, него се вољео угледати на *Ханс-Јергла*, који се у Бечу пише шале и подсмијеха ради? — Али да речемо да Срби *„разумѣю“* данашње своје црквене књиге, опет није истина што В. Лазић вели да *„те све кньиге чита нашъ народъ“*. Јер онијех књига које В. Лазић под овијем бројем набраја нема *свију* ни десета црква наша, а камо ли народ. И тако разумио наш народ те књиге не разумио, остаје света истина *„да є преубогъ у кньигама религиознима“*. — Овдје не могу још једно да не напоменем, В. Лазић, који нашу црквену литературу тако познаје да је с мјеста преко тридесет књига поименце могао набројити,

В. Лазић, рекох, не зна ни шта је библија; јер он, казујући какве књиге народ наш има, вели да има *„цѣлу библию“* и *„посланія апостолска“* и *„евангелие“*. Та без *евангелија* и *посланија апостолскијех* може ли бити цијела библија?

4. Под овијем бројем В. Лазић пристаје с онима којима Вуков пријевод Новога завјета није по вољи за то *„што є Вукъ генеалогию изразио племеномъ, Египетъ Мисиромъ, блудницу курвомъ, и што є турске рѣчи задржао“*. Да ово В. Лазићу само по вољи није, и ништа више, онда би му се могло само рећи: пољуби па остави; али он вели да *„срби мисле, да се праведно могу смѣяти дописателю, што незна, да срби имаю и за* γενεα *родъ, и за* λογος *слово, и за* γενεαλογια *родословие, и смислу сходну рѣчь, и уху србокому приятну“*. Штета што није В. Лазић прије ово свијету открио. Ово је и за лексикон Српски и за Српску етимолођију велика добит. Да је Вук знао да Срби имају ријеч *родословие*, јамачно би је он одавно узео у своје књиге, а покрај ње би се ослободио те би без сумње узео и *условие* и *сословие* и *мудрословие* и *пустословне и правдословие* и *краснословие н езикословие* и *бильословие* и *човекословие* и *звездословие*. Тако краснијех, *смислу* тако *сходнијех* и *уху српскому* тако *пријатнијех* ријечи ко не би узео? Али нека ми опрости В. Лазић што ћу рећи да није истина да Срби имају *родословие*. Ја до душе још никуда по народу нашему нијесам путовао, али да га В. Лазић унакрст прође — од мора Јадранскога до Видина, од Сент-Андрије до Призрена града — увјерен сам да у народу *родословија* не ће наћи. Да је пак *родословие уху србскому приятна* ријеч, Срби не би говорили *здравље* него *здравије*, ни *Посавље* него *Посавије*, ни *Подунавље* него *Подунавије*. А ни наше *слово* није Грчко λόγος, него је γράμμα. Сад нека суди свак колико се треба смијати В. Лазићу као Србину и Српскоме филологу, који сам за се каже да се *„надкадъ забавля понешто истраживанѣмъ корена рѣчма“* а овамо им још ни лишће не познаје. — За *Мисир* вели В. Лазић да *„весма разумно поступаю срби, кадъ не хотв промѣнити Египетъ познатъ и по свой Европи и по свима кньигама србскима, са турскимъ Мисиром, . . . и старимъ землямъ и градовомъ предевати данасъ имена“*. Овдје мјесто *Срби* ваљало би да је В. Лазић казао: кудиоци Вукова пријевода Новога завјета; јер њима *Мисир* није по вољи, а Срби су га одавно и без Вука и без В. Лазића узели. Може бити да је и по свој Европи и

по свима књигама Српскијем Лазићев *Египетъ* познатији од *Мисира*, али је по Српскоме народу *Мисир* заиста познатији од *Египта*. Наш народ не само ову туђу земљу зове *Мисир*, и човјека и жену оданде *Мисирлија*, *Мисираџ*, *Мисиркиња*, него је име ово и у своју кућу пренио, те лијепо повјесмо зове *Мисирско* повјесмо, бијеле бундеве зове *Мисираче*, ћурку зове и *Мисирка*. А што кудиоци Вукови *„не хоте промѣнити Египетъ съ Мисиромъ“*, или боље да речем, што хоће *Мисир* за *Египетъ* да промијене, ја не бих рекао да *„весма разумно поступаю“*. Јер прво изгоне из народа својега стару познату ријеч, па увлаче уњ нову непознату, а друго том ријечју кваре језик народа својега, јер они пишу *Египетъ*, *Египта*, а у Српскоме језику нема једне ријечи гдје би се *е* из пошљедњега слога избацивало у род. падежу: у нашему језику *Египет* толико ваља колико би ваљало *овен* мјесто *ован*. Ко дакле на Српскоме језику напише *Мисир*. може ли му се по правди рећи да предијева *„старимъ землямъ и градовомъ имена“*? Ја мислим да не може, него да се много прије може рећи ономе који пише *Египет*. А што В. Лазић наш *Мисир* назива *турскимъ*, на то нека допусти да му речем да се његов *Египетъ* звао *Мисир* прије него су Турци постали на свијету. У Чивутскоме оригиналу Старога завјета та се земља и не зове друкчије него онако како је наш народ зове. Ми дакле мјесто да се дичимо што у народу својему имамо тако стару ријеч, В. Лазић хоће да је проженемо: тако прогонимо и остало готово све што у народу добро имамо. — За *курву* В. Лазић каже да *„срби желе у књигама светима, и наравоучителнима, држати се рѣчи, кое хране чувство стида и благообравія, а анатоміи, и лексикону Вукову, оставляти рѣчи, коима се строго означаваю понятія, повређуюћа често невиность уха, и срдца, и по тому воле рећи у евангелию блудница него курва“*. Ово он каже да желе Срби, а ја велим да желе они који су све ради чинити као нико. За потврду овијех својијех ријечи могао бих довести све данашње народе у Европи с њиховијем пријеводима Новога завјета; али ћу мјесто свега тога споменути само старе Грке и Латине и данашње Ниједмце. У Грчкоме Новом завјету она се ријеч зове πόρνη, у Латинскоме meretrix, у Њемачкоме Hure, а ове ријечи у Грчкоме, Латинскоме и Њемачкоме језику ни мало нијесу љепше и пристојније од ријечи *курва* у нашему језику: па кад се Грци, Латини и Ниједмци нијесу бојали оних својијех ријечи

да ће повриједити *„невиност уха и срдца“*, него су их у јеванђеље примили, за што да се бојимо ми ове своје ријечи? за што ми ове своје ријечи у јеванђеље да не примимо? Ко није слијеп, те може видјети како је Вук у овоме дјелу своме остале ријечи бирао као голуб што пшеницу бира, он ће ласно признати да би Вук и мјесто ове ријечи узео љепшу да је у народу нашао; али *блуднице* што није узео, на томе му велика хвала, јер ова ријеч у нашему језику не само није љепша од оне, него није никаква, а никаква није за то, јер је народ наш не говори. — Што на пошљетку В. Лазић говори да *„весма разумно поступаю срби, када гоне изъ своега евыка рѣчи турске“*, то је све лијепо и красно; али овдје није о томе ријеч, него се пита еда ли *„весма разумно поступаю срби, када гоне“* Вука што је у својему пријеводу Новога завјета задржао неколико Турскијех ријечи које сви Срби говоре. Да су ти Лазићеви Срби све оне Турске ријечи *„извринули и прогнали, и рѣчма чисто србскима замѣнили“*, аферим! онда бисмо се сви могли на Вука срдити кад би Турске ријечи у своје Српске књиге узимао: али овако свак ко је паметан и праведан мора се срдити на В. Лазића гдје налијеће на човјека права здрава. Вук није Новога завјета преводио да тамани Турске ријечи у Српскоме језику, него, као што сам вели у предговору под VI, „само да га људи читају као књигу, *да би из ње закон Хришћански боље познали* и што научили, и да би с помоћу“ његова пријевода „Славенски пријевод у цркви боље разумјели“.

5. Под овијем бројем говори В. Лазић готово оно исто што је говорио под 3. Он вели да је оно *„сама самцита клевета, противна истини и свакой правди“* што стоји у Луни *„да є народъ нашъ религиозно запуштенъ“*. Да би то доказао, доводи двоје. Прво вели да ни онај сам што је оно написао, није *„религиозно изображенъ“*, а то није, вели В. Лазић, за то *„што ружи цѣо нашъ народъ“*. Овдје је В. Лазић мјесто Вуковијех кудилаца и нашијех тобожњијех књижевника опет подметнуо цијели наш народ. Ако ли би он наново рекао да *„законъ божій учи: да честію другъ друга болша творимо“*, и да по томе закону ни њих није слободно ружити, и који их ружи да није *„религиозно изображенъ“* т. ј. да не зна закона Хришћанскога и да се по закону Хришћанскоме не влада; онда би из тога Лазићева тумачења закона Хришћанског изишло да ни

онај који нам је дао закон Хришћански није тога закона знао нити се по њему владао: онда би испшло да ни сам Христос није знао закона Хришћанског, да се ни сам Христос није владао по закону Хришћанском! Јер куд ће горе ружење него што је Христос ружио Чивутске књижевнике? — Али да речемо да онај што је оно у Луни писао заиста није *„религиозно изображенъ“*, еда ли *за то* није истина што је казао *„да є народъ нашъ религиозно запуштенъ?* То може бити по разуму В. Лазића, али по разуму људскоме ље не! И ово је прво Лазићево свједочанство да наш народ није *„религиозно запуштенъ“*. А друго му је гдје вели да *„Срби имаю свое школе, цркве, свештенство, и потребне књиге“*. Што се тиче школа, цркава и свештенства, ја нијесам рад ништа говорити, јер је на то све и по новинама и по кућама довољно тужбе; а за потребне књиге што помиње да их имамо, он без сумње и овдје мисли *„дванаестъ минея“*, али ја велим: који народ данас, у деветнаестом вијеку, нема ни јеванђеља на својему језику, оно је жалостан народ и заиста *„религиозно запуштенъ“*. — Што пита В. Лазић *„како би прошао заедно съ писателѣмъ, ценсоромъ, и типографима фратрима, да є кои римокатоликъ издао на свѣтъ овако преведено евангелие безъ знаня и допуштеня свештенства, па после да є устао дописатель грдити свештенство, што забраноє ту књигу“*, на то ја велим: кад би се каква књига без знања и допуштења *и чијега* наштампала, пак би се послије *само за то* забранила, то би вјечита неправда и највећа лудост била, — вјечита би неправда и највећа лудост била кад би се *само за то*, и опет велим *само за то*, забранила и ондје гдје је наштампана, а камо ли у другоме царству! —

6. Под овијем бројем казује В. Лазић да он *„не би мого ни о Г. Вуку помислити, да би се онъ дао употребити за орудіе провелитисма противу своє цркве“*, или, другијем ријечима, да В. Лазић не мисли да је Вука Римска пропаганда подговорила да уведе у Српску буквицу слово *j*, како би Србе навратила на Римски закон; и вели да није ни *„о цѣломъ“* нашем *„народу тако низкога мнѣнія, да би се он дао єдной букви превести одъ своє миле цркве на туђу“*. Кад би сви наши књижевници овако мислили као што В. Лазић овдје говори, у сто добријех! али по несрећи нашој још је и данас мало такијех. Ја бих могао поименце казати једнога, за којега још многи мисле, да о њему виси сва наша књижевност, који јавно го-

вори: „До сад је Вук унијатио јотом, а сад је ево почео и светим писмом“. Овакове ријечи од оваковијех људи не могу се ни по што правдати онијем: *кога су змије клале и гуштера се боји*, него заиста излазе или из слијепе пакости или из грубога незнања. — Даље В. Лазић под овијем бројем криви онога у Луни што је казао како неки Срби говоре *„да чувство благочестія стои са познаніемъ у превернутомъ отношенію, и да преводъ свештенихъ писанія чини свештенство излишнимъ“*, па вели *„о томъ нису срби досада ни мислили“*. В. се Лазић руга ономе у Луни што је за себе рекао да ове наше ствари изблиза гледа, — *„изблиза“* вели *„то есть изъ Беча гди срби не живе“*. Истина Биоград је ближе Српскијем стварима него Беч, али управо за то треба у Биограду да се наше ствари боље познају него у Бечу. Ако се дакле В. Лазић може ругати коме у Бечу што не познаје Српскијех ствари, колико се већма може свак ругати њему у Биограду што их не познаје? А сврх тога у овоме случају ваља му још и његов руг натраг вратити, јер се руга ни за што. Он из Биограда вели да оно Срби нијесу ни мислили, а ја бих му из Беча могао поименце казати једнога владику Српскога (који се и у књижевност доста мијеша), који је јесенас у Пожуну више пута пред више свијета говорио: „Ја не питам јели Вук добро превео Нови завјет, није ли, него кажем: сам Златоуст да устане, па ни он не треба да нам га преводи. Шта треба народу све да зна што је у светоме писму? Па шта ће му онда и попови?“ Том приликом и Русе је кривио што су превели Нови завјет, и у очи говорио једноме ученоме Русу: „Ви Руси, ви сте криви, ви сте почели кварити, па се сад Вук на вас угледао!“ Овај човјек тако је увјерен за ове своје ријечи да би данас (ја мислим) то исто казао кад би га ко запитао.

Даље В. Лазић није бројем биљежио што је говорио; али ја ћу биљежити да би ствар разговјетнија била.

7. В. Лазић забавља ономе у Луни што је у својему чланку на завршетку рекао да ово о чему је довде говорено *„ніе правы основъ, што е преводъ овай новога завѣта одь Срба у Аустріи хладнокрвно примљенъ, а у Београду сасвимъ забраненъ, но да права причина“* томе *„почива на незнаню србскога єзика у назовиизображенихъ србаля“* и т. д.; па пита В. Лазић: *„За Бога кадъ мисли дописатель, да є тако, заштo є дакле проспао онолике рѣчи? Єли то здрави разумъ?* — Лијепо звиж-

диш, тек да хоће овце за тобом. — Онај је у Луни најприје казао шта они сами који не примају Вукова пријевода Новога завјета говоре за што га не примају, па је на пошљетку додао шта и он мисли за што га они не примају. Зар то у В. Лазића није здрави разум?

8. В. се Лазић страшно срди што у Луни стоји *„да назовиучени срби незнаю србскога єзика“*, па каже: *„не састоилисе народъ изъ люди; па можели бити, да народъ зна єзикъ, а люди; членови народа, да не знаю? Не састоили се народъ србски изъ люди неученихъ и ученихъ; па може ли бити, да неучени знаю свой єзикъ, а научени не знаю?“* Ово све толико вриједи као кад би ко запитао: *„не састоили се народъ србски изъ люди“* окатијех и слијепијех, па може ли бити да људи окати виде а слијепи да не виде? Ако не може бити да *„назовиучен“* Србин не зна Српскога језика за то јер је члан Српскога народа, то не може бити ни слијеп Србин да не види, јер је и он члан Српскога народа. Оволико В. Лазићу на његово питање могу ли учени Срби не знати својега језика; а да ли га заиста не знају, то је опет друго питање, на које не би требало дуго премишљати шта ће се одговорити; али кад В. Лазић није ништа нањ казао, не ћу ни ја. — Што даље пита: *„можели се комугодъ разумно рећи, да матернѣга єзика своега не зна, кои е цѣо животъ свой провео међу браћомъ своіомъ“*, може, по несрећи нашој! и ево како. Кад у којега народа има неколика књижевника који не знаду својега народнога језика, па кад ти књижевници отиду усред народа, те постану учитељи и стану дјецу учити својијем покваренијем језиком, и још стану дјеци гадити њихов чисти језик, а свој никаки хвалити и препоручивати, не ће ли она дјеца мислити да учитељи знају боље (као што би и требало да знају), па не ће ли поред осталога примати од својијех учитеља и језик њихов, а свој остављати? Хоће, богме; и кад тако ови ученици с овакијем учитељима проведу десет-дванаест година, они ће постати као и учитељи њихови, особито још ако су добри и радини. Њима се послије може слободно рећи да су једнако с браћом својом и опет народнога језика својега не знаду; и они ако буду прави пријатељи истини и својему народу, радо ће и сами ово признати, особито кад помисле да они нијесу криви.

Редактор Данице Хорватске, Славонске и Далматинске наштампавши онај Лазићев чланак, метнуо је на овоме мјесту

под звјездицом неколико ријечи од своје стране, па вели да је *„сасвим једнога мњења с господином В. Л. што се тиче“* нас *„православних Срба. Но код римокатолика“* вели *„људи учени и назови-учени од дјетинства свога тако се туђими језици заиљету у наукама да свој народни језик касније тек трудом наново присвојавати морају“*. — Боље се поштено скрити, но срамотно приказати. А да се поменути редактор овдје срамотно приказао, свак ће знати когод зна да Срби и Грчкога и Римскога закона у једне школе иду (осим малијех школа; али у малијем школама ни једни ни други још се не *заиљеђу туђијем језицими,* него се уче тобоже на својему, и они Римскогя закона готово још на чистијему). Поменути је редактор по свој прилици мислио да се тијем својијем ријечима умили код Срба, па није марио тога ради и срамоту поднијети. Али Срби веле: Боље се с јунаком бити. него с рђом љубити.

9. В. Лазић вели *„да намъ треба писати, и много најпре писати о предметима свію наука, и изображавати се душевно; па ће намъ се са изображенѣмъ разума, нарави, и чувства изобразити и утврдити и езикъ нашъ кньижевни“*. И на ово се може што казати. Народ се најлакше и најбоље може *изобразити*, ако се стане *изображавати* и учити на ономе језику који најбоље разумије; а сваки народ најбоље разумије свој рођени, народни језик; дакле и ми, ако смо се ради *изобразити*, ваља на своме рођеном, народном језику да се *изображавамо*, на своме рођеном, народном језику ваља књиге да пишемо. Истина да ће се са нашијем *„изображенѣмъ изобразити, и утврдити и езикъ нашъ кньижевни“*, али ако станемо једнако књиге писати онијем језиком којијем је највише нашијех књижевника до данас писало, и ако се станемо на том језику *изображавати*, онда ће се тај језик *изобразити* и утврдити, а не онај што треба, не красни наш народни језик. Па какав би био тај језик да се *изобрази?* Он је данас баз и каквога закона и правила, а да се још (као таки) *изобрази*, онда би у тој сили својој највишу мјеру стигао, онда би био колико се помислити може без закона и правила, био би, ако не гори, јамачно онáки какав је био Руски књижевни језик за времена Петра великога, а тај језик у својој реценсији Копитарова Хесихија (Jahrbücher der Literatur у Бечу 1841. књ. XCV стр. 194) овако описује сам Рус, учени Надеждин: „Die Bücher, welche unter dem unmittelbaren Einflusse von *Peter's* Reformen erschienen sind,

strozen von einer solchen babilonischen Verwirrung der Sprachen, bieten eine solche Olla potrida, ein solches Allerlei von Makaronismen dar, *dass man sie eher Muster des Sprachlosigkeit, als irgend einer menschlichen Sprache nennen kann*". Таки дакле језик хоће В. Лазић да нам буде књижевни? Може бити да ће он рећи да послије, кад се већ подоста *изобразимо*, узмемо народни језик у књиге. Али за што не бисмо то учинили сад одмах, него послије? Што ће бити јесенас нека буде вечерас. Ко сад не зна народнога језика њему ће требати и послије га учити. Осим тога ако послушамо В. Лазића, те се најприје сити напишемо онијем никаквијем језиком, правога Српскога језика онда већ ни бити не ће. Ко није слијеп он види како нам се језик сваки дан све већма квари, а кварење је у свачему почетак пропасти.

10. В. Лазић каже *„да ће намь се са изображенѣмъ разума, нарави, и чувства, изобразити, и утврдити много іоште лакше"* него језик *„азбука, и правопись, сама люска езика, како е то и у другихъ народа бивало"*. Да није овдје споменуо другијех народа, могло би бити и више разговора: али овако не могу само да не речем да он не зна како је у другијех народа Сви се народи данас кају који су год онако радили како В. Лазић нама свјетује да радимо. Нијемци, Французи и Англези баш за то и не могу свога правописа да поправе што им је књижевност већ велика нарасла. Али да се прођемо туђина, ево нам нашијех Руса. Учени Рус Никола Греч у својој историји Руске књижевности за садашњу Руску *„азбуку"* и правопис овако пише: „Конечно должно сожалѣть, что при самомъ началѣ его („нынѣшній Русскій алфавитъ") употребленія, неслучилось при Петрѣ великомъ такого человѣка, который основалъ бы Русскую азбуку на истинныхъ свойствахъ языка: всѣ усилія позднѣйшихъ Писателей, исправить или перемѣнить оную въ нѣкоторыхъ частяхъ, были тщетны". Ове су ријечи наштампане и у Вуковој Даници за годину 1826 на страни 101, па кад В. Лазић није до сад из њих ништа научио, тешко ће и сад. За то ево му још једнога ученог Руса. Никола Надеждин у поменутој реценсији тужи се како је садашњи књижевни језик Руски завео и Добровскога и послије њега све Славене који су само из књига учили Руски језик, те су Русе не познајући им правога језика метнули међу југоисточне Славене, па најпослије на страни 202 и за данашњи Руски правопис

вели: „Dieser Verwirrung thut unsere gang und gäbe Ortografie, welche ganz den Kirchenslawischen Büchern nashgebildet ist, und darum in den Worten, welche echt russische sind, im *handgreiflichen Widerspruch mit der lebendigen Aussprache* steht, keinen geringen Vorschub". А на стр. 217 говори како би се у томе могло правопису колико толико помоћи; али, вели, сад је већ доцкан — *„jezt ist es schon zu spät!"* — Sero medicina paratur quum mala per longas invaluere moras!

11. В. Лазић вели *„да се не пресиiаю учени люди ни у другихъ племена славенскихъ, и да се у шомъ ни едно колѣно славенско не може много наругати срблѣмъ; а край свега да ми имамо ученихъ люди iошше оддавна мало не по свакой струци наука и знаня, кое се по европи слушаю"*. На то бих ја рекао да смо ми од свију Славена, осим Бугара, најжалоснији народ, и што се ученијех људи тиче, најсиромошнији и најнесретнији. Словака је у пола мање него нас, па камо у нас ко ће се испоредити са њиховијем Штуром или Хурбаном? Крањци шака људи, па камо у нас ко ће се испоредити са њиховијем Миклошићем? Камо у нас човјек, од како смо постали, који би у Српској само књижевности био оно што је Копитар у књижевности свијех Славена? — Може бити да ће В. Лазић и на мене повикати да грдим наш народ; али ја опет велим: докле год ми не признамо пуку своју сиротињу, и докле се год од свега дојакошњега крпежа и шарлатанства не прекрстимо, па са свијем за нови посао не прионемо, дотле не ће бити од нас ништа. *Ако се ко на ново не роди, не може видјети царства Божијега* (Јован. III, 3).

12. Што на пошљетку В. Лазић за Вука говори, да *„ми ніега добро познаемо"*, да *„ми знамо шта онъ зна, шта е писао, и колико се трудио"* и т. д., на то му ја велим да ми нити познајемо Вука ни дјела његовијех. Да ми знамо шта је Вук у Српској књижевности, јамачно бисмо га друкчије поштовали, а не бисмо га од дана на дан једнако прогонили и сметали; да ми познајемо дјела његова, јамачно би нам, ако ништа друго, барем језик наш народни (буди у коме нарјечију) давно омиљео, а не бисмо га од дана на дан једнако грдили и кварили. — В. Лазић мисли да је Бог зна како осрамотио Вука што је казао: *„ми знамо, знали онъ и коюгодъ науку одъ онихъ кое се данасъ по свуда уче"*, а он је само себе осрамотио; јер се броји да је књижевник, а не зна ни шта је књижевник.

У књижевности се не пита колико је који књижевник школа изучио, и јели се учио у Шарошпатаку или у Лозници, него се гледа су чим се који као књижевник појавио, и како разумије свој књижевни посао. Како Вук разумије свој књижевни посао, свједоче Руси, Чеси и остали Славени, који се сви на Вука угледају; а и да посао његов није мален и лак опет свједоче сви Славени. Ја ћу напоменути само купљење народнијех пјесама. У нас као што се готово за све наопако мисли, тако многи мисле и пишу да је то ништа заћи по народу, па (као што они веле) од кака слијепца или од каке шљепице преписати коју пјесму. Кад је то ништа, за што у другијех Славена најученији људи нијесу ни један својијех народнијех пјесама скупили овако како је Вук скупио Српске? А да је то тако сви учени Славени признају. Може В. Лазић опет повикати: *„Ми знамо! ми знамо! и никаквога иноплеменика не питамо"*. Али онда нека буде на опазу да нам *„иноплеменици"* не реку да смо као у лудници луди људи кад би казали да им не требају љекари и чувари, јер они себе боље познају него други људи.

Из свега овога, ја се надам, моћи ће сваки паметан човјек видјети да В. Лазић поред све оне вике ништа није доказао против онога чланка у Луни, него да је говорио само као адвокат кад брани крива човјека, па говори свашта што му год на уста дође, само да се не рече да га није бранио.

В. Лазић у својему чланку све говори у име Српскога народа и свију Српскијех књижевника. Али то су само празне ријечи: нити он има од народа ни од свију књижевника какве власти, него је са својијем чланком на броју један као и ја са овијем својијем. Ако ли би он рекао да има Срба који онако мисле као он, онда му и ја могу казати да их има *доста* који и овако мисле као ја и то и с ову и с ону страну Саве и Дунава у свакој вароши — и у самоме Биограду.

У Бечу на Теодорову суботу 1848.
[19. Фебр.]

Ђ. Даничић.

XI.

[Ова брошура још није била ни изишла а у 8. бр. *Подунавке* од 20. Фебр. 1848. изађе нов чланак под истим именом:]

О преводу Новог Завѣта.

Како є народъ нашъ и прекосавски, и задунавски узаврео на Вуковъ „Приѣводъ“ светога писма, ясно видисмо изъ посланице великога єднога родолюбца изъ Беча, кою намъ саобшти „Народни Листъ“ подъ чис. 4. ове године. Мени є жао, што стари овай православне цркве наше синъ не доби за времена „Одговоръ“ мой на ону хулу, коя нападе „изъ Луне“ на цѣли родъ нашъ. Може бити да не би имао нужде праведно лютитисе онолико много на све кньижевнике наше.

И я самъ добио писмо єдно одъ 27. Јануара изъ Срема, и друго од 30. Јануара ове године изъ Бачке, коя ми оба сведоче како є савъ народъ српски ускипио на овай „Приѣводъ“ и на Преваћача. Но нећу по моєму простодушію и то да претаимъ, шта оба ова родолюбива, и вѣролюбива писмописца замѣраю моєму „Одговору“. Єданъ ми каже, да є требало Вука болѣ шибати; а други ми вели, да нѣга треба бости као шилькомъ, да што осети, а не онако пристойно крпити. Овимъ подобна примѣћеня чуо самъ гдишто и овдѣ. Зато самъ принуђенъ постаратисе, да се, колико могу, оправдамъ предъ родомъ моимъ. Зашто мени є више стало за добримъ мнѣніемъ моєга рода, него за славомъ, златомъ, и драгимъ каменѣмъ цѣлога осталога свѣта.

Ево, како самъ я мислио, када самъ одговоръ онай писао. Предметъ є моєга одговора био доказати, да є сва она хула, коя є на насъ „изъ Луне“ напала, гола лажъ; а друго да туђинъ нейма се ништа уплетати у дѣла нашега рода, и наше цркве. Туђа рука не чеше свраба. Судио самъ дакле, да ми се онда требало само на та два доказиваня ограничити. А што се тиче Вука, и нашихъ кньигописаца, те самъ мисли, да и ньи треба, када заслуже, истина, и шибати, и бости; но опетъ тако, да насъ не чую туђини, какошто добаръ домаћинь светує, и кара своє домаће, и свою челядъ, а опетъ тако поступа, да га ни сусѣдъ не чує. Друго є, када млађи метне срамъ сасвимъ подъ ноге, и почне навластито зло чинити: онда га домувладика више не покрива, но предає явной казни. Тако туђице, коє испражнюю наше кошнице, треба одбияти што пре одъ себе; а наше пчеле учене, мислимъ, треба намъ трпити, исправляти, неговати, цѣло пролеће, па и сво лето, па кадъ подъ єсенъ видимо, да већь ништа ниє добра одъ ньихъ, напослѣдакъ побити. А то народъ може изредити само єднимъ кадомъ.

У редъ овихъ пчела иду и млади неки, и неискусни срби, учени, и неучени, кои, не имаюћи по своіой младости или времена доста, или мудрости свѣтске, на размишлянье, у чемъ се састои право благо, и блаженство рода нашега, занели су се за новомъ некомъ реформомъ єзика, и писмена нашихъ. Они у томъ иду за Вукомъ, и Вукъ имъ є воћа. Они трубе славу Вукову, а пропастъ народну. Я себе радо увѣравамъ, да они то не творе зато, шти не би имали доста науке, разума, родолюбія, и вѣролюбія, но само зато, како самъ и напоменуо, што не имаше доста времена на размишлянье, или што неймаю іоште доста мудрости свѣтске, и пространа искуства, безъ коихъ се не може зрело разсудити, на чемъ се оснива права и вештествена полза рода нашега, туђима найвише племенама обколѣна. Они су се занели за азбукомъ, кою неће народъ нашъ, и за нарѣчіемъ некимъ, ков се не говори међу миллионима націе наше; а не гледе тужни, шта народу нашему недостає іоште у правомъ благоизображеню, и правомъ благостояню. Они виде, да народъ нашъ виче на туђе, и швигарасто ј, и на ничиє а наказно љ, и њ, и покрай свега тога свађаюсе съ народомъ своимъ за ова три писмена, и више се труде одржати ова три писмена у кньигахъ, него слогу, єдинство, и любавъ у народу. Они виде, да намъ гласове, ков имаю ј, љ, њ, даю и стара наша писмена і, ль, нь. Они виде, да саставлѣно љ, њ, ниє ништа друго, него разставлѣно ль, нь, а у Срба римске цркве lj, nj. Они не милую саставлѣно и сливено я, ю, ѣ, а милую саставлѣно љ. њ. Они милую и разставлѣно lj, nj, а мрзе на разставлѣно ль, нь. Они виде, да є Сербиянка написана са лі, ні; какошто многи добро и чине, што читаю *стараніе, ученіе, веселіе, биліе*, какогодъ и да би написано било *стараньe, ученье, веселье, билье*, узимаюћи писмо *и* за *иже*, а писмо *і*, за *іота*, како што се у своємъ грчкомъ єзику и зове; а опет имъ пуче срдце за љ, њ. Свађа о томъ ниє здрави разумъ, но суетна свадльивость, и вредносна дангуба. Сва писмена неймаю никаква гласа, а добиваю онаки гласъ, какавъ имъ дає слога ученихъ люди. Да се обазремо, шта творе у томъ и друге націе. Нѣмци имаю у своємъ єзику гласъ писмена *ш*, и *ч*, а самихъ овихъ писмена неймаю ни данъ данашньи у своіой азбуци, него ихъ саставляю изъ три и четири писмена, па се зато никада не покрвише. Французске су буквице іоште црнѣ, и горіе, па се люди њима служе, и никада не дигоше револуціе букварске. Русси имаю азбуку кою и ми, или управо нашу, а гласове неке другоячиє, па суде, да є болѣ, букве неке произносити по свойству своєга єзыка, него ратъ обявльивати писменамъ, коя стари на себи носе печатъ, и литерарну слогу свеславенства. Ни овимъ народомъ, ни старимъ гркомъ и римляномъ, ниє никада азбука сметала напредовати у наукама, у вѣри, у благонаравію, у сили државной.

О єзику намъ мисле неки іоште жалостниє, и пагубниє. За Бога милога! Та ми смо сви данасъ тога мнѣнія, да намъ треба писати србски, како народъ србски говори. Па не требали пре узети за народъ миллионе срба, него єдну прегрштъ. Не требали пре узети за народъ србски миллионе онихъ срба, кои су већъ на некомъ вишшемъ степену благоизображеня, и кои су єзикъ свой по струкама землѣдѣлія, рукодѣлія, трговине, наука, и државнихъ дѣла, већь нешто развили, обогатили, угладили, ускорили, и поевропили, него прегрштъ онихъ срба, кои су и дань данашиьи само номади, и коимъ є єзикъ остао само за потребе номадскога живота. И не требали намъ оданде, докле смо дошли, радше ступати далѣ у напредакъ, него враћати се онамо, гди смо пре 300. година били и съ єзикомъ, и са свимъ прочимъ развиткомъ душевнимъ. И зашто да є оно само србски, како су говорили срби пре 400. година, а ниє и ово србски, како се данасъ говори и пише, кадъ сви знамо, да се съ развиткомъ ума развия и єзикъ; и кадъ знамо, да су се и остали єзици европейски много другоячиє говорили пре двеста, триста година, него данасъ, претрпивши не мале, и не рѣдке измѣне доданасъ.

Човекъ може у свачемъ съ правога пута сиѣи, но може се и пакъ на прави путъ вратити. Обрателн намъ се сви они, кои су у двема овима точкама, то єстъ азбуке, и єзика, понешто заблудили, онда су трубе Вукове умукле, позатискиване не клиномъ цепаня, и раздора, но претежносћу доказателства, и больимъ прозреньемъ, на чемъ стои право благо рода нашега. Будули ове учене, и неучене пчеле наше и далѣ зуяле на пагубу роду своєму, онда имъ ништа друго не остає, но кáдъ презрѣнія одъ своєга народа.

Сада є време, да речемъ, што мислимъ, о Вуку, и ніеговомъ преводу новога завѣта. Но да се види оно, о чемъ ћу бесѣдити, и єли истина оно, што ћу говорити, за добро самъ судио, неколико речн павести изъ ньегова превода. Ево ихъ:

„Напријѣдъ леђаху многе риѣчи пророчке, и коєкака пророштва. Па пошлѣ затруднѣ дѣвойка, и што се у Мариіи заметнуло, било є одъ духа светога по риѣчима пророчкиѣмъ. И тако се роди Исусъ, человоћа свиѣмъ людима, названъ пошлье Назарећанинъ, по пророштву. А то доћоше велики мудраци одъ истока, па Иродъ дочу то и одъ мудраца, и шкргутну зубима одъ гньева. А то доће анђео господньи, и каза приє Іосифу, да бѣжи у Мисиръ, а пошлѣ му каза опетъ анђео господньи, да се врати изъ Мисира. У то доба иђаше по пустиньи Іованъ Крститель. Хальина му бѣше по Луци Іеванђелисту одъ длаке камилѣ, а храна скакавци, и медъ дивльи. Онъ не єђаше нарда, биля, што расти око Инђиє, и по Инђиіи, и што беру Инђичани. (Индия є далеко одъ насъ.) Онъ викаше васиономъ свиѣту, покайтесе, єръ се приближи царство небеско. Многи Чивути хиђаху ка ньему. Онъ викаше по Луци,

родите родъ достоянъ покаяня. Човѣкъ се познаѳ одъ рода своѳга. Онай, што иде замномъ, ячи ѳ одъ мене. Гдѣкоіиѣмъ ѳ незнабошцима то било само гласъ онога, што виче у пустиньи. А друге, што му већу частъ даваху, крштаваше Іованъ. На пошльетку крсти и Исуса. И отворише се небеса, и виђе се пријесто божиіи. И слишенъ би гласъ съ неба: Ово ѳ синъ мой любазни, кои ѳ по моіой вольи. Многи незнабожацъ пошлѣ пође за божанствомъ, и поста хришћанинъ, што по многиѣмъ мѣстима услишена би риѣчъ Христова. Но излажаше и ђаво предъ Христа, и ћа га кушати, но Христосъ познаде га, да ѳ кушачъ, па му рече: Иди одъ мене сотоно, и сотона се посрамлѣ, и отиде. Постиђећесе тако и сви, кои се буду супротили Исусу. Но и другомъ долажаху кушачи, и питаху Христа, валя ли дати ћесару харачъ, а онъ іимъ рече: ѳли то на динару натписъ ћесаровъ, па подајте ћесару, што ѳ ћесарово, и Богу, што ѳ божиѳ. Наука се христова рашири на пошльетку по свиѣмъ незнабожачкиѣмъ земляма, тя и по чивуцкиѣмъ, и по грчкиѣмъ, и по васиономъ свиѣту. И сваки могаше добити исе у царству небескоме, само ако ћадияше покаятисе, а кои остаяху тврдоврати, не могаху добити ни исета, ни диѣла кака у царству небескоме. Ко ѳ годъ хтио, могао ѳ имати дио. А ко ни ѳ хтио имати дио, тай ѳ остао тврдовратъ у незнабоштву. Христосъ ѳ и лѣчио болеснике понайвише одъ три руке. Прив свию, протури се ѳдна хрома наказа преданьга. Узань дође ѳданъ слиѣпацъ съ вођомъ. А уза нѣга ѳданъ ниѣми. Сви ови оздравлѣше. Хроми бацаху штаке и штуле, и хођаху прави; шльепцима се отвораху очи, и отпадаху крлюшти съ очию; а ниѣмиѣмъ се одрешиваше ѳзикъ. Доведавши Мисирци іошъ ѳдно клясто момче, и метнувши поданьга одаръ, и чалму нань, моляху Христа, да и нѣга исциѣли. И та моба би услишена, и оздравлѣ клясти. Вуцияху и биѣсне Инђичане. и Ћесарце преда нѣга, и Христосъ истѣраваше ђаволе изъ ньихъ. И ђаво изъ ѳднога уђе у крдъ свиня. И глухиѣмъ многиѣмъ отвораху се уши, и губави очишћаваху се. И іошъ мноштво болесника одъ много руку, и мѣсечняка, и коѳкакиѣхъ узетиѣхъ и момчади, и жена излѣчисе. Христосъ дошавши на постойбину свою, учаше, да нема ученика надъ учителя своѳга, и слуге надъ господара своѳга. Да ѳ болѣ човѣку обѣсити каменъ воденични о врату ньегову, него саблазнити брата своѳга. (О сувачномъ ништа не говораше.) Да не може човѣкъ жене пустити, осимъ за курварство. Да силеџиѳ добияю царство небеско, Да и цариници, и курве могу добити царство небеско, ако се покаю. Да ће Христосъ и уморне. и натоварене људе одморити. (Томе се надају и обременѣни.) Да ће многи први бити пошльедньи, а пошльедньи први. Да не треба људима помишляти зло у срцима своіиѣмъ. Да нетреба раширивати амайлиѳ своѳ, као што граде фарисеи. Да не буде бѣжанъ апостолска у зиму. Да ће изиђи лажни христоси. Да валя уче-

ницима єднако стражити, єръ не знаю, у кои ће часъ доћи господь. Да дѣвойке мудре за времена узимаю улье (што продаю ковкаки ульари подъ єлей). Да не валя метнути у цркѣну хазну оне сребрнике, што є повратио Іуда. Да нам не валя бринути се за сютра. Да погледимо на льильане, како су лиѣпи. Ни Соломунъ ниє льепше обученъ одъ ньихъ. А у Соломуна є башъ била и мудростъ, и слава, и богаство велико. Да намъ треба стражити, и молитисе, да не падемо у напастъ. Онъ учаше све люде любазно, и обѣћаваше свиѣмъ нашльедство на небесима, ако га узаслушаю, а другиѣмъ прећияше, да неће нигда виђети нашльедства никака на небесима, ако га не узаслушаю. Но мноштво не глеђаше на те приѣтнѣ. Онъ обиђе мноштво цркава, и зборница, и єдномъ истѣра изъ цркве Іерусалимске све оне, што су миѣняли новце, и продавали голубове као на чаршиіи, и на пазару, и одъ дома нѣгова наградили пећину хайдучку, и опоганили цркву. Пошлье прикучише се Исусу и многи ученици, и апостоли. Они писаху посланице Филибльанима, Колошанима, Коринћанима, и многиѣмъ другиѣмъ ковкакиѣмъ, и римскиѣмъ, и чивуцкиємъ народима. Павле є био одгаєнъ у Тарсу, зато се и зове Таршанинъ. А други су одгаєни по другиѣмъ мѣстима. Они трвдъ имадияху надъ на Христа, и вѣроваху, да ће крозань бити спасени. Они се радоваху найвише той утѣси, и не знадияху за болѣ (наданье, и за вечу утѣху). Они бияху єдномъ сви у триѣму Соломунову. Они учаху люде по зборницама ньиховиѣмъ. Народъ ихъ слушаше по зборницама своіиѣмъ по много сахати, и кршћаваше се одъ ньихъ. Но често имъ и пређияху, и често ихъ вуцияху у око, и тамницу, гди много сахати, а и много дана бияху. Они казиваху, како се Христосъ роди, како вођенъ бияше ка књижевницима, и фарисеима, како га вуцияху на судъ ка Пилату, и ка каияфи, како бияше разапетъ између два хайдука, како му даваху оцатъ, и жучъ грку да пиє, кадъ є био на крсту, гди є коштурница, и како умрѣ, и опетъ оживлѣ, и сѣде на приѣсто оцу съ десне стране. А докъ бияше на крсту, би одъ шестога сахата тама по свой земльи до сахата деветога. А о себи причаху, како се Павлу, а по прияшнѣму имену Савлу, яви господь у утвари, и како му рече: тешко ти є противу бодила праћатисе, и како Павлу отпаде крлюштъ съ очию, и прогледа, и како пошлѣ огледаше, да се прибиє узъ ученике. И Александаръ, и Ђонисиє ареопагицки, и чивутинъ Скева рекоше, да ће се прикучити ученицима, ако хтѣдбуде Богъ. Апостолима се являше много пута анђео господньи у утвари, и учаше ихъ. Кадъ стадоше єдномъ говорити свакоякиѣмъ єзицима, говораху неки чивути, да су се накитили вина. А неки рађаху Павлу о глави, и не шћаху слушати риѣчи нѣговиѣхъ отачкиѣхъ, потвораху га, и говораху, да є опоганио суботу, вуцияху га изъ цркве, узведавши га узъ басамаке ка главарима, и сведавши га долѣ у око. Онъ имъ говораше

отачки, а они нѣга бише штапомъ. Онъ не шћаше искати части, и славе одъ хришћана. Само чиняше оно, што є часно предъ Богомъ, и што не може за часъ проћи, као оно, што є нечасно. Онъ не тецияше себи новаца на земльи, гдѣ лупежи поткопаваю, и краду, но само на небесима, гдѣ лупежи не поткопаваю, и не краду. Онъ найвише мираше люде, єръ є Исусъ казао: Благо онима, што граде миръ, єръ ће се синови божіи нарећи. Онъ глећаше, да ни єдна титла не пропаде одъ закона. Онъ учаше, да се праведници немаю бояти пакла и трухльења, но само гриѣшници нека се боє трухльења, и шкргута зуба. Апостоли не имадияху єдне постойбине, но обилажаху Инђию, и Ћесарию, тя и Маћедонию, тя и многе друге землѣ, и острве. Вожаху се, и плавляху се по мору. Одвезавши се на єдно острво, и извукавши чамацъ, ловляху рибу, пецияху, сецияху, и єђаху. Много пострадаху, а єднако у наду и утѣси бияху, да ће на пошльетку добити коє исе, ако не циѣло нашльедство на небесима."

Мислимъ, доста ће бити краснога овога превода. А могло би се и десетъ пута више напабирчити оваке ругобе и гада. Сада судите, браћо, шта намъ почини одъ светога писма, и свете науке, и светога слова, човекъ, ако є човекъ. Онъ намъ преводи, и толкує свете ствари речма найгадниіима, и, да по нѣму речемъ, поганима. Єзикъ славенски треба да остане намъ свагда свети єзикъ, како намъ є и био светъ за толике вѣкове. Одъ свію славяна на свѣту Русси су, Срби, и Бугари, коимъ се слави и дичи црква старимъ овимъ, и не само класично обдѣланимъ єзикомъ, но управо трећимъ старимъ классичнимъ. А од овихъ срби су єзику славенскомъ найближи ямачно по своєму говору, ако то и не би било по истории. Па треба ли намъ покрай свега тога вадити, и преводити изъ пространога светога писма, славенскимъ єзикомъ списанога, оне предмете, кои се строго относе на образованѣ религиозно, и спасеніе душевно, то намъ опетъ треба бирати за то речи и изреченія не само чисто србска, но и найпристойнія, и найдостойнія. Я мислимъ, да є та истина доста ясна, но може се іоште и простиє предъ очи ставити. На примѣръ. Човекъ, ако ће и найпростіи бити, кадъ изилази предъ свою власть, или предъ друго коє високо лице, смишля не само шта ће бесѣдити, но и како ће бесѣдити, да се не би ни у єдиной речи замѣрио. А Вукъ, када говори о Богу, кои небо и землю држи на єдномъ длану, товари найгадниє, найсрамниє, и найсмѣшниє речи, и изреченія. Вукъ намъ преводи свето писмо єзикомъ некимъ зияластимъ, разглавоустимъ, леньштинскимъ, преразвлачнимъ, дангубнимъ, незглаѣенимъ. безсрамнимъ, параюћимъ свако европейско ухо, и поевроплѣно. А чиій є то єзикъ? ничиій, до Вуковъ. Срби га онако, као онъ, не говоре нигди, по Србіи, Срему, Бачкой, Банату, Славоніи, Хорватской, Далмаціи, Босни, Херцеговини, и Црной гори. То намъ сведочи и разговоръ

овихъ народа, и гдикоя њиова књижица, песме њиове, и Новине њиове. На херцеговачки є нешто наликъ, но опетъ ниє херцеговачки. Найвише може бити онъ наликъ на онай єзикъ, кои се не говори, но само у књигама стои старима далматинскима, и дубровачкима, коє су понайвише списали Италияни, кои су долазили изъ школа богословскихъ изъ Рима, две три године капеланисали, докле се нису мало упознали съ єзикомъ далматинскимъ, и после постаяли редовници, и проповѣдници, а не знавши іоште толико єзика земальскога, колико треба за проповѣди, и за књиге, сами себи стварали єзикъ као што га и Вукъ себи гради. Но ово є, браћо, єзикъ туђъ. Єзикъ туђъ, туђа вѣра. Єзикъ може лагко бити мостъ, и прелазакъ у вѣру. Єли теби, мили роде, доста ужаснога тога подозрѣнія на Вука, суди самъ; но найпре знай, да є Вукъ свагда таяо одъ насъ ту свою књигу, а са фратровима и другима иновѣрцима шуровао, и безъ допуштеня духовне власти наше издао. А у такой деликатной ствари доста є и само подозрѣніе. Безуманъ би био, ко би чекао, да види, хоћели се та стварь дѣломъ освѣдочити. И по тому суди, єли ти Вукъ миролюбива овца словеснога стада твоєга, или ти є прави вукъ народности твоє, и прави вукъ вѣре твоє. Власть ти є твоя одъ своє стране доста учинила, што є и у Сербіи, и у Австріи забранила ту књигу. А на твоіой савѣсти сада стои, и души, хоћешли ти књигу ову желити, коя ти толику бѣду може нанести, и єзику, и вѣри твоіой; или ћешъ ю, ако гди добиєшъ, метати у пећь ужарену, какошто су люди чинили и съ Лексикономъ нѣговимъ, да имъ не би невинной деци у руке долазио. И Трсту на вольи стои, и на души, хоћели Вуку и после овакога дѣла помоћь, и пенсію давати.

Сада браћо, чините, што знате. Само не изгледайте сви све одъ єднога. Єзикъ, народность, вѣра: то су блага обшта, о коима сваки има право бесѣдити, землѣдѣлацъ, рукодѣлацъ, трговацъ. И дѣдови наши нису били, Богъ зна, како учени, па су намъ знали вѣру нашу храбро одржати, чимъ є кадъ требало. Съ вѣромъ некако чудно иде. Свако туре себи дере. Какавъ ти є у томъ неученъ човекъ, такавъ и ученъ. Сваки вели нећу, а сваки опетъ хоће да вуче на свою ваденицу помеларе. Кои те хоће да превара, и ниє сишо съ ума, да ти каже: хоћу. Онъ зна, да є болѣ говорити: ми смо браћа, и я ништа не тражимъ, само любавъ. Но и ти буди мударъ, па му подай само любавъ, и ништа друго, ни єзика, ни вѣре своє. Превара се починѣ съ малима стварма: найпре съ писменама, после съ єзикомъ, па онда съ вѣромъ. На малу удицу и гльисту лове рибари велику рибу. Ловке, гвожђа, ступе, замке, мреже, яме, оружіе, засѣде, све то крију, и покриваю ловци.

В. Лазићь.

[На ово је Даничић одговорио засебном брошуром:]

В. ЛАЗИЋУ II.
И
ЈОШ КОЈЕШТА

НАПИСАО
Ђ. ДАНИЧИЋ

У БЕЧУ
У ЈЕРМЕНСКОМ НАМАСТИРУ
1848.

[8 стр. 16]:

В. Лазићу

II.

У 8. броју Подунавке наштампао је В. Лазић још један чланак „*о преводу Новога Завѣта*“. У честитијех народа овакови чланак или никако не би ни изишао на свијет, или ако би изишао не би се нађ ништа одговарало, него би се само рекло ономе који би га написао да се није више усудио перо у руке узимати. Али у нас несретника може још свашта поднијети. За то сам и ја прегао да одговорим В. Лазићу на овај чланак, и то само на гдјешто што се тиче саме ствари, а остало одбићу му на дару.

1. Г. Лазић каже да „*е савъ народъ српски узаврео и ускипио на Вуковъ „Прѣводъ“ светога писма и на Преваѣача*“. Свједочанства има за то три: прво му је посланица негдашњега кнеза у Србији Милоша Обреновића, што је наштампана у 4. броју *Сербскога народног листа* и у првој књизи *Сербскога Лѣтописа* за ову годину, а остала су му свједочанства друге некаке двије посланице које каже да је добио једну из Сријема а једну из Бачке. Што се првога тиче, Милош Обреновић у овој посланици јест узаврео и ускипљео на Вука и на његов пријевод Новога завјета, али то ни мало не свједочи да је и сав народ Српски узаврео и ускипљео. Милош Обреновић, који ни читати ни писати не зна, у књижевности нема мјеста ни за себе да говори, и пресуђује, а камо ли за читав народ. — Што се тиче друга два свједочанства, не би с горега било да је В. Лазић поименце казао она „*оба родолюбива и вѣролюбива писмописца*“, а и да је наштампао што су му писали, да бисмо видјели каке су и то незнане делије. Један у Сријему а други у Бачкој узаврели ускипљели на Вуков пријевод Новога завјета,

па В. Лазић каже да је узаврео и ускипљео сав народ наш. Помози цвјетна и велика! — Кад нам не би у Пешти био онаки новинар да га горег у свијету нема, кад нам не би у Биограду била онаква цензура да је луђе у свијету нема, — за цијело, би се са више страна чули и друкчији гласи за Нови завјет. Али осим свега тога кад би баш и истина било што вели В. Лазић да *„е савъ народъ србски узаврео и ускипио на Вуковъ „Приѣводъ“ свешога писма и на Превађача“*, то још не би ни најмање доказивало да Вуков пријевод Новога завјета не ваља. На Христа је сав народ Чивутски иза гласа викао Пилату: „Распни га! Распни!“ пак је данас нама Христос син Божиј.

2. В. Лазић виче на нас који пишемо *ј, љ, њ*, па избацујемо сва остала слова која Србима не требају. За што ми то чинимо, доста је већ говорено. Сваки глас у говору треба да има знак у писму или слово, а Срби имају у својему говору гласе *ј, љ, њ*, дакле треба за те гласе да имају слова. Ово је једини узрок што ми та слова пишемо. Ако зло чинимо, треба В. Лазић да докаже да зло чинимо, па онда нека виче на нас и нека нас кара. — В. Лазић каже за нас неке да смо још млади, па немамо *„іоште доста мудрости свѣтске и простирана искуства.“* То све може бити, али ни мало не свједочи да зло чинимо што пишемо *ј, љ, њ*. — В. Лазић каже: *„сва писмена неймаю никаква гласа (*) а (**) добиваю онаки гласъ, какавъ имъ дае слога ученихъ люди“*, по томе вели мјесто *љ, њ*, да задржимо *ль, нь*, и *і* мјесто *ј*. Можемо и то, али шта је паметније: или за један глас писати једно слово или два? или један глас свагда једнако писати или сад овако сад онако (као што чини В. Лазић и његови другари пишући н. пр. *нѣга, ньегова, ніеговомъ, приятельи, приятеля, приятелю, приятелѣ* итд.)? На ово ко би год хтио по разуму људскоме одговорити, он би признао да је *љ њ* боље него *ль, нь*. А што се тиче *ј*, нека га кроји какогод ко зна и хоће, од мене му просто, само нека буде једно слово и нека му се да у писању онај посао који се сад даје слову *ј*. — Што В. Лазић каже да ни у Нијемаца ни у Француза ни у Руса правописи не ваљају, *„па се люди ньима служе, и никада не дигоше револуције буквarске“*, то значи зло злим бранити. Нека иде В. Лазић ка Гриму и нека га пита не би ли волио да његови Нијемци имају једно слово мјесто *sch*

(*) Дакле нека имају? Која су то? Ђ. Д.

(*) Ваљада *него?* Ђ. Д.

или tsch. Ако В. Лазић мисли да је боље овако крпити и натевати, нека избаци и *ч*, па нека пише *тсцх* као што Нијемци раде. Чега се други народи аратосиљају, оно је В. Лазићу и мило и драго, а што ми добро имамо, оно му није по ћуди. Да су Нијемци, Французи и Руси онда кад им се заметала књижевност имали вјешта човјека који би им правопис удесио према језику, они се заиста не би толико супротили здравоме разуму колико се ми супротимо, те би данас имали бољи правопис. Али такога човјека онда нијесу имали, а књижевност отела мах, те су послије биле доцкан све револуције букварске, а било их је заиста доста у свију онијех народа, ако В. Лазић за њих и не зна или не ће да зна. Ови народи данас жале на саме себе што се у оно вријеме није могао наћи међу њима такови човјек; а како ће наше потомство жалити и на себе и на нас што такови човјек изиђе међу нама, а ми га не хтјесмо послушати! — В. Лазић каже да се ми *„свађамо съ народомъ своимъ за ова три писмена,"* и да се *„више трудимо одржати ова три писмена у књигахъ, него слогу, единство, и любавъ у народу."* А ја велим да се ми никад нијесмо с народом својијем свадили, него се свађамо с којекаквим надрикњигама, које безумнијем умом својијем грде и срамоте род људски не могући најпростије истине познати. А *„слогу, единство и любавъ"* што помиње, ја мислим да тога ни једнога не може бити између истине и лажи, између умља и безумља: паметан и луд не могу се слагати и љубити, већ ако ће или паметан полудјети или се луд опаметити. — В. Лазић каже за нас: *„они милую и разставлѣно lj, nj."* Ово В. Лазић треба да посвједочи; ако ли не посвједочи остаће му ријечи подмукло и подло опадање. — У 3 броју Подунавке казао је В. Лазић за оне да су *„неосновано боязльви"* који мисле да Вук словом *j* у договору с Римском пропагандом жели Србе поунијатити и вели да он не може ни *„помислити да би се"* Вук *„дао употребити за орудіе прозелитисма прашиву своє цркве"*, и *„ко бы"* вели *„мого букви j толику силу политичну приписати?"* То је наштампао В. Лазић 16 Јануарија, а сад у Подунавци од 20 Фебруарија, као да му на један пут пуче међу очима, изријеком каже за слово *j*: *„превара се починѣ съ малима стварма: најпре съ писменама."* Ни један паметан и поштен човјек не ће од својијех мисли и ријечи одустати без великога узрока, а какав је узрок имао В. Лазић кад је од својијех мисли и ријечи тако

нагло одустао, те сад са свијем друкчије за слово *ј* мисли и говори, то он сам треба да каже и докаже, пак ћемо онда видјети колико је и с ове стране паметан и поштен.

3. В. Лазић каже да су се *„млади неки и неискусни срби, учени, и неучени, занели за нарѣчіемъ некимъ, кое се не говори међу миллионима націе наше.“* Кад В. Лазић смије писати никаквијем нарјечијем које се нигдје не говори (н. пр. *лето* и *цѣло, гди* и *смѣяти се* итд.), за што не би други ко смио писати *„нарѣчіемъ некимъ“*, све да се оно и *„не говори међу миллионима націе наше“?* (А ово нарјечије на које В. Лазић овдје вичe, ја мислим да се говори више него макар које друго.) У нас још није одређено хоћемо ли сви писати једнијем нарјечијем, и ако хоћемо, којијем ћемо; за то ја мислим да је за сад слободно писати свакијем од наша три нарјечија, само не ниједнијем. Што неки од нас по тој слободи пишу јужнијем, за то им се по правди не може рећи да су се за њим *занијели*, јер би онда ваљало казати свакоме да се занио за онијем нарјечијем којијем пише, дакле и В. Лазићу. Али В. се Лазић заиста занио за *„некимъ нарѣчіемъ“*, јер он вичe на оне који пишу другијем него он, и куди и ружи њихово нарјечије, а своје — заиста никако — у звијезде кује и другима га препоручује. — В. Лазић каже: *„ми смо сви данасъ тога мѣнія, да намъ треба писати србски, како народъ србски говори.“* Хајде да речемо да је са свијем тако, ако и није. Али нека каже В. Лазић знамо ли ми сви како народ Српски говори? Та говори ли и гдје народ Српски: *горіе, вештествена, подозрѣніе* итд., итд., итд.? па В. Лазић опет сам тако пише! Смијешно мудрује В. Лазић гдје треба по народу нашему тражити Српски језик. Он вели у *„онихъ срба, кои су већъ на некомъ вишшемъ степену благоизображеня.“* Дакле у Аустријскијех Срба. Из његова се говора не зна управо шта он овдје мисли: или нарјечија језика нашег или саму чистоту његову. Ако прво мисли, то он не зна да се његово *реч, бело* говори и око Косова, а наше *ријеч, бијело* да се говори и по Далмацији, Хрватској, Славонији и даље уз Дунаво готово до Будима, и тако нити *реч, бело* говоре само они који су *„већъ на некомъ вишшемъ степену благоизображеня,“* као ни *ријеч, бијело* што не говоре само они који су по мислима В. Лазића *„и данъ данашньи само номади.“* Ако ли В. Лазић овдје мисли чистоту нашега језика, то је још смјешније; јер онда из неговијех мисли долази да Срби у Аустрији

за то говоре: *јашити, променути, оканути се, волем, боле ме глава, идеду, трчиду, у нашим сокаку, на великим коњу*, што су *„езикъ свой по струкама землѣдѣлія, рукодѣлія, трговине, наука, и државних дѣла, већь нешто развили обогатили, угладили, ускорили, и поевропили.“*

4. По овоме бенетању једва једном рече В. Лазић: *„сада е време, да речемъ, што мислимъ, о Вуку, и његовомъ преводу новога завѣта. Но да се види оно, о чемъ ћу бесѣдити, и ели истина оно, што ћу говорити, за добро самъ судио, неколико речи навести изъ његова превода.“* — Ја сам довде сумњао еда ли В. Лазић има доста људскога разума и поштења, а овдје он сам дјелом засвједочи да нема ни једнога ни другога ни колико би муха на перу понијела. Може ли разуман и поштен човјек казати и наштампати: у тој и тој наштампаној књизи стоји то и то, а не стоји? До такога је безобразлука В. Лазић дошао. Ако ко мисли да није тако, нека за сваки пункт који је В. Лазић *„за добро судио невести“* из Вукова пријевода, мјестимице каже гдје стоји. Кад је В. Лазић овако без и кака права, из саме неваљалштине, злобе и пакости могао за Вука казати: *„и Трсту на вольи стои, и на души, хоћели Вуку и после овакога дѣла помоћь, и пенсію даваши,“* ја мислим да би свак с највећијем правом могао за В. Лазића казати: и Србији на вољи стоји и на души хоће ли овакога безумника, безобразника и ниткова у служби својој трпљети, па још у такој за коју ваља човјек не само здравога људскога разума, него и најпоштенија срца и најсвјетлија образа, као што је митрополитски секретар.

5. В. Лазић вели: *„человекъ, ако ће и найпростиіи бити, кадъ излази предъ свою власть, или предъ друго кое високо лице, смишля не само шта ће бесѣдити, но и како ће бесѣдити, да се не би ни у едной речи замѣрио. А Вукъ, када говори о Богу, кои небо и землю држи на едномъ длану, товари найгадние, найсрамние, и найсмѣшние речи, и изреченія.“* Ове ријечи и мисли В. Лазића свједоче да он не зна шта је пријевод светога писма. Когод преводи свето писмо на какав језик, нико ништа у својему пријеводу не говори у своје име, него говори на својему језику оно што у светоме писму пише на другоме. Ако дакле у светоме писму у оригиналу стоје *„найгадние, найсрамние, и найсмѣшние речи и изреченія“* онда треба да стоје и у пријеводу (иначе пријевод не би ваљао), и ако је то како

зло, онда треба кривити оне од којијех је постало свето писмо, а не онога. који га преводи. Ако ли таковијех ријечи у оригиналу нема а у пријеводу стоје, онда је много — врло много скривио онај који је превео. По томе В. Лазић ваља да докаже да онијех ријечи за које он мисли да су *„најгадније, најсрамније, и најсмешније*, нема у оригиналу, па кад то докаже, онда нека виче на Вука, и ја ћу први за њим. Ако то не учини, остаће опет у свакога паметна човјека пакосни насртач и срамни опадач.

6. В. Лазић вели да језик у Вукову пријеводу Новога завјета није *„ничији до Вуковъ.“* Око тога није тријебе с В. Лазићем препирати се, јер он и не познаје тога језика. Он каже да у Вукову пријеводу има *пошль* (мјесто *послије*), *расти* (мјесто *расте*), *ћа*, *ћадияше*, *посрамлѣ*, *постиђећесе*, *чивуцки*, *лѣчио*, *излѣчи се*, *вођомъ*, *оздравлѣше*, *шљепци*, *Инђичани*, *истѣраваше*, *падемо*, *обѣћаваше*, *пређияше*, *пређияху*, *виђе*, *виђети*, *глеђаше*, *гди*, *каияфи*, *сецияху*. *умрѣ*, *пријашнѣму*, *ареопагицки*, *острве*, *пострадаху* итд. а од тијех ријечи нема ни једне тамо.

7. В. Лазић каже *„да є Вукъ свагда таяо одъ насъ ту свою кньигу, а са фратровима и другима иновѣрцима шуровао.“* Прво није истина да је Вук тајао ову књигу, јер ко је год и најмање разбирао шта се у нашој књижевности ради, свак је могао дознати да Вук одавно има Нови завјет на Српском језику. Јели могуће да В. Лазић није слушао како су још Амици у Крагујевцу читали у рукопису Вуков пријевод, кад сам ја амо у Аустрији толико пута слушао којекакве смијешне приче од тога? — Што се пак шуровања с фратрима тиче, за то ја не знам ништа, него зазивљем В. Лазића да посвједочи што је казао, ако не ће и ове ријечи да му буду безобразно опадање.

8. Пошто се тако В. Лазић самијем голијем лажима и биједама сит Вука наружио, најпослије говори Српскоме народу: *„суди, ели ти Вукъ миролюбива овца словесногa стада твоега, или ти є прави вукъ народности твое, и прави вукъ вѣре твое.“* На то ја велим: од како је Срба на свијету нико до данас Српској народности и вјери није толико добра учинио колико Вук Стефановић Караџић. Свједочанства су ми за то сва књижевна дјела његова.

У Бечу 13. марта 1848.

Још којешта.

Ја рекох напријед за Биоградску ценсуру да је луђе у свијету нема. Когод зна какво је зло свака ценсура нека још помисли да се у Биограду поред свега осталога и правопис свакој књизи ценсурира, пак ће онај час познати сву лудост Биоградске ценсуре. Али осим тога има и другијех посала њезинијех у којима је дослије своју ћуд довољно показала. Ја бих од тога много могао причати, али ћу напоменути само мало како сам сам с њоме налијепио.

1. — Кад је В. Лазић свој први чланак, *„о преводу Новога завѣта“* у 3 броју Подунавке наштампао, ја му напишем нањ одговор и 4 Марта пошљем у Биоград редактору *Србскијех новина* да се штампа у Подунавци, а особито замолим поменутога редактора да би ми јавио ако ценсура не допусти овај мој чланак да се тамо штампа хоће ли допустити да се приложи као особити додатак уз новине, кад бих га ја на другоме мјесту наштампао. Он ми на то 13 Марта одговори: *„оно противъ Лазића изиђи ће“*, али 26 Марта насупрот одгонене: *„оно противу Лазића не да се ни штампати ни съ новинама разашиляти.“* Међу тијем оно се (В. Лазићу l.) овдје већ штампало, и до сад га се већ прилично по народу разнијело. Сад нека суди свак и мени и В. Лазићу, — али и Биоградској ценсури.[1])

2. — На измак лањске године кад је изишао Исаиловићев *„Нѣмачко-Србскій рѣчникъ“*, ја сам овако писао у Биоград поменутоме редактору:

„Исаиловићев рјечник *„Француско-Србскій“* одавно имам, а *„Нѣмачко-Србскій“* добио сам овијех дана. За ове књиге каже *„Прав. Кньигопечаня“* (sic) у додатку к *Србскијем новинама* (97 бр.) да су нам *„на полю кньижевства два присношекућа источника, за коя“* Исаиловић *„никакве друге награде неишше, но да ій младежь Србска прилѣжнымъ посѣћенѣмъ срдии“*. Ако народна штампарија или *„Прав. Кньигопечаня“* ово говори као сваки трговац за свој трг, просто јој било, ако ли је пак као судија изишла да суди што се у књижевности Српској ради, онда ми је врло жао. За сад — докле не добијемо *„на полю кньижевства“* још какав *„источникъ“*, да би баш и не био

[1]) Види горе под бр. VIII.

„присноштекућій“, — ево само по једна ријеч из свакога тог рјечника. У првоме Француска ријеч *pâte* значи *„бара, рибњакъ“*, а у другоме Њемачка ријеч *Gekröse* значи *„поворнякъ“*. Ко зна шта у Њемачкоме језику значи *Teig* шта ли *Teich*, и ко се опомиње шта је Вук рекао преклани зи *опорњак* у својој књижици *о Српскоме правопису и језику* на страни 25, он ће одмах моћи процијенити колико онај који је ове рјечнике писао, зна Француски, колико ли Њемачки и колико Српски“.

Ово сам молио редактора да штампа, али ми он пошље натраг говорећи да не да цензура.

3. — Кад сам прочитао *„Србску грамматику одъ Иліе Захаріевића, пр. професcора и управителя гимназіе княжества Србіе“* и учитеља Српског језика и редовног члана друштва Српске Словесности, ово сам написао и послао у Биоград да се штампа у Подунавци:

„Читао сам Захаријевићеву граматику. Ова је књига жалосно свједочанство како смо далеко отишли за 30 година у познавању својега језика. Године 1814. написа Вук прву Српску граматичицу, и у њојзи рече да је друго вријеме: *творах, твораше, твораше, творасмо, твораcте, твораху,* а друго: *творих, твори, твори, творисмо, твориcте, творише,* а *данас* вели Захаријевић да је и *он учаше* и *он учи,* и *они учаху* и *они учише* у једноме времену, и свему овоме да је прво лице јед. бр. *ја учи.* Осим тога додаје да у истоме времену треће лице мн. бр. има поред *учише* још и *они учаше.* — „Аманати ће научи тако?“ (*) — *Они учаше* од *учити* толико ће рећи колико *они чувише* од *чувати.* Од *учах, учасмо, участе* нема у Захаријевића ни спомена. — Ја мислим да већ одавде може свак видјети когод ову ствар разумије да Захаријевић не зна, глагóла спрезати; а ко тога не зна, може ли граматику писати? Ја опет мислим да ће сваки који зна шта је граматика казати да не може. А. Захаријевић је опет написа! За то му и не ваља ништа, Ја не ћу даље у њу дирати, нити ћу помињатн осталијех небројенијех погрјешака у њојзи, само велим да је она на грдну штету и срамоту нашу свијет угледала. На штету — јер она има много пренумеранта: ако од њих само 1000 буде који не ће знати да та књига не ваља, па приме оне погрјешке

(*) Владика Црногорски у *Горскоме вијенцу* стр. 84.

из ње, — а треба да их приме, јер је за то књига и изишла на свијет, и они су је за то и купили (да им *„изясни* као што вели Захаријевић *„правила: по коима Србски говорити и писати треба“*) — онда оде Српски језик! На срамоту пак — што данас међу нама мо̀же·изићи овакова какова је“.

Ни ово не хтје пустити Биоградска ценсура да се штампа.

4. — У 7 броју Подунавке за ову годину штампан је мој један чланак, али што је најзнатније у њему било ценсура је избрисала, и цијелу ствар на свој калуп дотјерала. Ево како сам ја писао:

„Читао сам како Срђ Николић оглашује нове новине. Сретно му било! Он лијепо казује шта су новине и шта треба да су; али је велико питање: еда ли новине могу бити онаке данас у Биограду? еда ли могу бити *„место обштегъ разговора и договора“* гдје *„право гласа имати мораю сви народни списатељи, кои су за явный разговоръ и договоръ дорасли“?* еда ли такови *„дорасли“* књижевници могу у Биоградскијем новинама казати што мисле, и то само о књижевнијем стварима што мисле? За ово, ја бих рекао, није доста само памет и воља редакторова, него овдје треба још много којешта друго. — А да ће се сва Српска књижевност око Биограда обртати и по Биограду управљати, или, као што вели Срђ, да ће *„средоточіе Свесрбскогъ књижества у Србіи“* бити, — на то ја за сад не бих ни паре дао... Камо срећа да тако буде! Али да не спомињем књижевнијех посала из Биограда, који ни мало на добро не слуте, да не спомињем ништа више, само бих рад знати: може ли ондје бити *„средоточіе књижества“* гдје књижевник ни толико власти нема да може своје рођено дјело за своје рођене новце штампати *правописом* каквијем хоће! Колико се дакле мени чини мучнији посао да се то *„средоточіе у Биограду утврди“*, толико ми је још већма мило што Срђ обриче да ће око тога радити. Добро би било да се увјери да ће и онда око тога радити ако се стане клонити овијех својијех ријечи: *књижество, художество, отечество, воспитателница, основоположеніе, мнѣніе, теченіе, средоточіе, жертва, число, честь die Ehre, часть der Theil, излазеће књиге, еданайстый, умоляваю се sie werden ersucht, признателна, копљама, оружіемъ* (!!!), и т. д. — Свакоме пријатељу нашега

народа и језика биће мило што Срђ вели: *„гледаће се, да слогъ овы новина буде одрешенъ, и да се онако изражава, као што Србинъ Србину говори, а не да се разговараю као преко толмача“*. Али ево већ овдје ја без *„толмача“* не знам што је *„одрешенъ слогъ“*. Исто сам тако једва *„преко толмача“* разумио име овијем новинама; ја нијесам знао што ће рећи: *„просветне новине са државонароднымъ пратіоцемъ“*, док нијесу Словаци у својијем новинама јавили за њих и име им превели овако: *novini pre osvetu s prjevodčim po krajinach a národoch.* И *пратіоцъ* (мјесто *пратилац*) и *раздеокъ* (м. *разделак*) не ваља колико и *коц* (м. *колац*). — Има на свијету људи који желе само многе књиге да се пишу, биле оне каке му драго, и мисле да је то напредак у књижевности. Нама ваља на опазу бити да такове жеље и мисли и нас не попадну“.

Што је год овдје крупнијим словима наштампано, оно је Биоградска ценсура у Подунавци избрисала, па на првоме мјесту мјесто *„у Биограду“* метнула *„у насъ“*, на другоме мјесто *„у Биоградскијем“* метнула *„у нашиемъ“*, а на трећему мјесто свега онога метнула *„то свакій Србинъ жели. И дай Боже да тако буде! пакъ е зато и мени мило“*. — Овијем је послом својијем Биоградска ценсура сама најправије одговорила на оно питање моје: могу ли у Биограду новине бити *„место обштегъ разговора и договора“* (већ ако да се рече да су само они *„за явный разговоръ о договоръ дорасли“* који сад у Биограду коло воде), а и све остало је сама најљепше посвједочила што сам год у овоме чланку рекао за Биоград.

У 10 броју *Просветнијех новина* има један повелики чланак по имену *„езыкословно самодржавство и народовладство“*, под којијем стоји потписано *„Не Срђъ него Срђе“*. Тај је чланак без сумње хтио бити одговор на овај мој, али *„Не Срђъ него Срђе“* у мјесто да рече ваља ли што у њему или не ваља, и ако што не ваља, за што не ваља, он потеже од некаквога *„высоногъ (?) самодржавногъ Єзыкословногъ Бечкогъ царства“*, и плете некаке наопаке *„законе, коє“* вели да *„е то“* царство *„за калупенѣ (*) езыка себи начинило“*, а за мој чланак само каже да је он свједочанство да таково царство има на свијету. Може бити да ће сад кад га свега прочита још више моћи казати. Али ја га *„као члана књижевне народовладе (респуб-*

(*) Калуп-е-нѣ??? Буди Бог с нама!!! Ђ. Д.

лике), у средъ слободногъ народа" и пред „*слободнымъ и никоме (осимъ истини и науцы) неподчинѣнымъ списателимъ*" без свакога клањања и ластисања зазивљем нека посвједочи барем оно што је рекао: нека разложи како се из мојега чланка може „*дознати да се заиста начинило у Бечу*" онако царство.

„*Не Срђъ него Срђе*" вели: „*и кадъ се види, како говори Г. Даничић, онда ћемо гледати и шта говори.*" Дакле је у њега пређе *како* него *шта?!!*

Што се тиче имена *Срђ* и *Срђе*, ја сам у народу нијесам чуо ни једно ни друго, него су ми други казивали да више Дубровника на брду има један градић који се зове *свети Срђ* (и да се говори да је на ономе мјесту био прије намастир). Према *Sergius* ја бих казао *Срђије*, али не знајући говори ли се тако у народу, вољео сам онако како сам чуо да се говори.

Још једну. „*Не Срђъ него Срђе*" још пише *променути!!!*

5. — У Новембрију мјесецу лањске године послао сам у Биоград за Подунавку ово:

„*У новинама читалишта Београдскогъ* у 39 броју приговара Свештенић редактору *Србскијех новина* што у Подунавци није ништа јављао за театар. За што он то није чинио, ја не знам нити марим да знам, а не марим да знам ни јели заслужио за то приговор, него ћу само да кажем нешто на оно даље што говори Свештенић. „*Я не кажемъ*" вели „*да пливалиште ніе полезно; но опетъ мыслимъ, да є позориште заведеніе благородніе.*" — „*Пливалиште*" је и од потребе и од користи и за забаву свакоме човјеку, а „*позориште*" само за забаву беспослицама и имућним људима. У театру у мисли, то јест у онакоме какав би требало да је и каквога по свој прилици још није било на земљи, може бити да има што више од забаве; али у овакијем театрима какви су данас јамачно не ће бити ништа више ни у Паризу и Лондону, а камо ли у Биограду. По онијем великијем мјестима театри су тако уређени и глумци или актери тако су вјешти да човјек кад их гледи у театру за онај мах мисли све је истина што говоре и раде, и заборави да није тако, а у Биограду се смију људи кад би требало готово да плачу. Нијесу томе људи криви, нити ваља на њих за то викати, него је крив или онај који је написао ону књигу што се у театру игра, или глумац који игра, или и само мјесто гдје се игра (што није све уређено како ваља), или све ово

заједно — а то је чини ми се у Биограду. — Од Свештенићева *благородија* или *благородства* ја мислим да по данашњијем театрима нема ни помена. Иначе би ваљало да су у Лондону и Паризу они који највише иду у театре *благороднији* (то јест бољега срца и свјетлија образа) од нашијех Црногораца и Гружана (већ ако *благородни* у Свештенића што друго значи)."

Биоградска ценсура није ни ово хтјела допустити да се штампа.

6. — У пошљедњем броју Подунавке за лањску годину штампан је мој мали један чланак, али је ценсура Биоградска и у њему избацила што јој није по ћуди било. Ево како сам ја писао:

„Мени се све чини да ће се ова година спомињати у Српској књижевности, истина не као лијеп данак у години, али — ако да Бог — као освитак томе лијепоме данку. Ово сам почео слутити како сам чуо за *Нови завјет* да се спрема својијем истинитијем видјелом и Србина да обасја. И заиста се моја слутња све више навршује, јер до сад различне прилике и лијепе и доста их пролетјеше више Срба по небу ведроме. Ја нијесам сад доколан а ни накан да ти их овдје све набрајам: ако нијеси спавао, ти си их видио, а ако си спавао, мучи се сад и распитуј, не био се лијенити. Али ћу ти једну такову прилику казати коју ми овдје од неколико дана гледамо а код вас се још не види. Та је прилика: *„Песме Бранка Радичевића"*. Ја мислим да до данас још није ни један учени Србин овако пјевао као овај Радичевић, а он пјева онако како треба Србин књижевник да пјева. — Осим тога у овој се књизи на неколико мјеста ударила права наша срећа са несрећом нашом, прави напредак наш са нашом погибли. — Још је у књизи овој језик као суза — чист. Истина још их је мало, врло мало, који овако мисле и раде као овај Радичевић, али *„не бој се мало стадо, јер би воља оца небескога да ти да царство!"*

И овдје што је крупнијим словима наштампано оно је у Подунавци Биоградска ценсура избацила, па мјесто онога метнула *„одавна"*. Овај посао Биоградске ценсуре поред осталога и то свједочи да у Србији за Вуков пријевод Новога завјета ни једне добре ријечи није слободно наштампати, а свако грђење и опадање слободно се штампа,

У 9 броју Подунавке за ову годину штампао је *І. Ст. Забавић* нешто *„Српској младежи у Пожуну"*. У томе говору

своме *Српской младежи у Пожуну* два пута више говори мени него њојзи! Он казује мени да није онако као што сам ја рекао у овоме чланку. Свашта је ласно казати, али није свашта ласно доказати. Он каже да „*су све „Пѣсме“ Бр. Радичевића нагрђене дѣтиньском несташности, непокривеном похотльивости, безумном непризнателности, неразборитом самопоузданости, безстидном грубости, крайним незнанством о людима и стварма, и осталым таковым неморалностима и опачинама*“. Ово Забавић треба најприје да докаже, пак ће онда доказати да је „*велика наша срећа и дика, што ніе ни еданъ ученый Србинъ овако иѣвао као овай Радичевићъ*“. Исто тако треба да докаже да Бранко Радичевић „*у свое гньиздо иог...,*“ и да „*надъ собомъ илюе*“, што у својему *Путу* виче на оне сметењаке што у Србију уносе и распростирањавају оне будалаштине које напомиње у оној пјесми. — Што ме пита за пјесму „*ону съ надписомъ „Враголанъ*“, врло ми је жао што му не могу никако — а камо ли „*искрено*“ — одговорити, јер те пјесме нема у сѣој књизи што је ја имам.[1]) — Из свега се види да је Забавић више створен за *забаве* него за критике, а особито да је врло слаб јуриста. Тако осим овога што је већ напоменуто, на завршетку својега чланка вели: „*вы, вы изъ тога „малогъ стада“ не знаше Српски, тай езыкъ, коимъ вы пишете, ніе народный Српскій езыкъ!.... Ето намъ засадъ приличне свѣдочбе: езыкъ превода „Новога завѣта“ нигди се у нашемъ народу не говори*“. Та човјече Божиј! ову ти је свједоџбу ваљало посвједочити. „*То се исто разумѣва и о езыку „Пѣсама“ Бранковы*“, вели Забавић, и ја велим то исто. — Забавић још рече за језик у Бранковијем пјесмама да је „*до зла Бога несланъ*“. Али „*о овомъ*“ вели „*нѣговомъ, као и о осталомъ онога вашегъ „малога стада“ езыку, другій 'ћу путъ обширніе повести рѣчь*“. Сретно! само нека буде и разборитије: да се не дангуби и узалуд не просипљу ријечи, као ово сад.

Свака је ценсура велико зло овога свијета; за то су је и укинули већ сви честитији народи по својој Европи. Али она јамачно нигдје није била књижевна партија као што је ево Биоградска која заклања и брани незнање и будалаштине, лажи

[1]) Овде се Даничић хвата за рђав цитат. Нема песме под називом „Враголан“, али има под називом „Враголије“ у којој се пева о „момку Враголану“. Уредник.

и безобразлуке својијех другара. И то све бива у земљи која је у деветнаестоме вијеку постала држава за себе — па још буном, -- у земљи која „устав“ има, — у земљи у којој се људи пред свијетом једнако хвале да је у њих *„еднакость и братство не само у разговору и на арши, него у самомъ дѣлу и животу, може быти веће него у републиканской Швайцерской, Француzкой и Америки“!*

У Бечу на Ђурђев дан 1848.

XII.

СТАРА ПЈЕСМА
ЗА
НОВО ВРИЈЕМЕ

У КАРЛОВЦИ.
НАШТАМПАО ДАНЕ МЕДАКОВИЋ
1848.

[мала 8° стр. 15].

Ову пјесму има Вук Стеф. Караџић наштампану на једноме табаку у осмини. Ко је је начинио и кад, и гдје је наштампана не зна се, него само на првоме образу стоји ово: *„Превозвышенному господину Ђенералу М. и Кавалеру Неранчичу, на брегу Адріятіке Г.... Б....* — Из свега се види да она није работа какога нашег *књижевника,* него по свој прилици биће је градио какав Србин из јужнијех крајева народа нашега (одъ Херцеговине и Црне горе), који је у Русији живљео. Штета што му свијетла имена не знамо! — Осим правописа још сам овдје измијенио и гдјекоју ријеч која нема мјеста међу Српскијем ријечима, као у 3 врсте *всегда,* у 80 *отечеством,* у 210 *возљубите.*

У Бечу 10 Маја 1848

Ђ. Даничић.

[Г. Јов. Томић показао ми је свој примерак ове књижице који је потпунији него онај Вуков. То је књижица на малој 8° повезана у тврде старинске корице (место картона су танке дашчице облепљене хартијом), 2 л. и 16 страна. На првом листу је натпис

ПРЕВОЗВЫШЕННОМУ

господину

ЋЕНЕРАЛУ М.

и кавалеру

НЕРАНЧИЧУ,

на брегу Адріятике

Г.... Б....

Испод тога савременим рукописом разрешено је име писца: граф̀ъ Беладѝновићъ.

На другој страни другог листа је лик Наранџићев испод кога пише: D. NARANTZICH. né l'an 1752. Слику су радили и резали: „Gieroslavaz pinx., A. Cardon, Sculp.

Даље на стр. 1—16 (3 и 4 стр. двапут) наштампане су *две*, песме, а не једна, и ниже се штампају по оригиналном правопису, и без Даничићевих исправака].

1 Іоще зора ние забѣлила,
Ни даница лица помолила,
Кличе вила съ высоке планине,
Те дозива у Сърбске равнине:
Весели се Сърбска землю̀ равна,
Невесело кояси одавна,
У тебѣ цвѣтъ процватио,
Око себе бостанъ осветлио,
Отъ неранже воѣке племените,
Дивна Паха и непоносите
2 Ясноѣгае зори даровала,
А зорага даници казала;
О данице моя другарице!
Ево цвиетъ наше узданице,
Коѣе прегнатъ Турке преко го́ра,
Докъ претера преко слана мора,
Узетиће отъ турака крыло,
Щое прие Деспотово было.
Кад то чуше Сърбски Витезовы,
Све войводе, Момцы и Кнезовы,
Скочилису нв ноге юначке,
Хватилисе за пушке дугачке,
Повикнуше, Бога споменуше,
Узиграше, попиевать сташе:
Кадъће нама Зора осванути,
И отъ куда сунце обасяти,
И неранча листе окитити,
За калпаке перья повесити;

3 Гласомъ пою, а рукамъ плѣскаю,
Веселесе, срестига чекаю,
Съ развитима свилены баряцы,
И съ пламенны мачи гребещацы,
Овакоће нѣму говорити,
Сви изъ гласа нѣга поздравити:
Добро дошла наша узданице,
Сїяно сунце лепше отъ данице,
Одавносмо ядны уздисали
Уздишући на небо гледали,
И молили Бога великога,
Да намъ пошлв отъ рода и кога,
Откудбы насъ огреяло сунце,
Избавило изъ Турске тавнице,
Поновило дворе Неманића,
Щосу саде у Отмановића,
Опалило мечетъ и мунаре,
Обасяло цркве и олтаре;
4 Девойке су кола изводиле,
И оваже песне износиле,
У песнама тако говориле:
Сунце наше нескрій свое зраке,
Него осіяй браћу крозъ облаке,
И девойке драге сестре твое,
Кое тебѣ свиленъ барякъ крое,
На баряку сїяне орле шїю,
А на главу златанъ венацъ вїю;
За такога Витеза, юнака,
Кога давно неродила Майка.

---

3 О Сербїе[1] некадъ славна
Оружїемъ и храбростью[2],
Ты си была всегда[3] справна
Воевати съ радостїю.[4]
Гдѣ су твои знамениты
Крали, Бани, и Кнезовы?
Гдѣ су твои змаевиты
Первы храбры витезовы?
Гдѣ ли су ти силны лавы?
Гдѣ ли орлы круноглавы?

4 Гдѣ су твои легки[5] пѣшцы,
Кои остре мачe пашу,
Славны твои коняницы,
Кои берзе конѣ яшу?

[1] Даничић је сем правописа учинио још ове измене: Србију. — [2] На оружју и храбрости. — [3] свагда. — [4] са радости. — [5] лаки.

Гдѣ су златы перяницы,
Твое вѣрне узданице?
Гдѣ ли су ти краишницы,
Твоя стѣна отъ границе?
Чуваю ли на богазе?
Да те турцы не пóгазе.

Я не видимъ те баряке,
Гдѣ су орлы двоеглавны;
Нити саблѣ и яраке,
Чѣмъ су были Сърбли[6] славны.
Гдѣ су копья и кациде?
Гдѣ ли бубны и борїе,
Чимсе радо на бой иде,
Гдѣ веселе даворїе?
Оружье ти рѣа съела,
А веселость у гробъ легла.

5 Какавъ юнакъ мене пита
Гдѣе моя перва слава?
Потуѣойсе земли скита;
А я сѣдимъ черноглава,
Турцы су ме озлобили,
Наложили тежку муку;
Кои бы ме свободили[7]
Не трудетсе дать ми руку,
Да избаве матерь драгу
Изъ подъ ногахъ[8] злобну врагу.

Мислиласамъ, синцы драги
Да ме неѣе оставити,
Да ме дуго газе враги,
Ни задуго злословити;
Но у мысли не погодихъ
Бѣдна мати жалостница.
Болѣбъ было, да породихъ
Я толико удовица,
Дослѣ бы ми дале руку
И отеле хищну[9] вуку.

6 Каква польза[10] отъ тихъ чеѣа,
Що потуѣой земли броде,
Кадъ не ищу туркомъ вреда,
Болѣ дасе и нероде:
Блага траже, а не славе;
Но что имъе сблагомъ асне,

[6] чим... Срби. — [7] слободили. — [8] ногу... — [9] гладну. — [10] фајда.

Гдѣ га стеку, ту оставе,
Име съ благомъ и погасне,
По смерть имъ се неће выше
Знать койсу, ни ко быше.

И да буду гдѣ у благу,
Сребру, злату и бисеру;
Кадъ не маду[11] вольность драгу,
На све враги руке стеру,
И кадъ хоће нихъ повежу
И воде ихъ крозъ улице,
Мучетъ бїю и потежу
Докъ доведу до тамнице,
Ту све другїй узетъ може
И снихъ юще сдрѣти[12] коже.

7 А да имутъ[13] саединство,
И мѣусе тверду вѣру;
Имали бы достоинство
Другихъ родовъ[14] по примѣру:
Не бы были поданницы
У неволи турской хари.
Нихъ газили поганницы
По обычной приевари:
Но бы туркомъ яде дали,
Отечествомъ[15] обладали.

И да бысе кад побили
Съ туркомъ кас мѣу[16] собомъ;
Они бы ихъ предобили,
Будь порука, и я съ тобомъ;
И давно бы друзи мили
Отоманску горду руку
Со единствомъ уломили,
Да не дае выше муку.
Но кадъ буду такве среће,
То ихъ право минуть неће.

8 Быва некадъ дасе хвале,
Кадсе почну кругомъ рати:
Сакупиће чете мале,
И почетће воевати,
Пакъ умножить силне чете
И разставить крозъ сербію,

---

[11] немају. — [12] здријет'. — [13] да имају. — [14] људи. — [15] отаџбином. — [16] Са Турцима ко међ.

Чинить туркомъ многе щете,
А кадъ почну дасе бїю,
Заедносе сви састати
И витезки воевати.

Други веле пустить браде,
Узеть дивитъ и хартїе,
Осмотрити турске граде.
Обућисе у мантїе,
Преко земле проходити,
Описивать свуда стазе,
И прилежно уводити
Сваке кланце и богазе,
А видѣтсе съ земляцима
И познатсе съ юнацима.

9 У таковомъ сви састанку
Удараютъ рукъ о руку,
А изъ гласа у попѣвку,
Даће туркомъ дати муку
И сакупить войску силну,
И учинить ћенерале,
Крозъ сербїю изобилну
Ехтать бубни и свирале,
А еднога у тои рати
Златнымъ вѣнцемъ увѣнчати.

Но такове многе хвале
По вечери окончише
И свуноћсу снима спале;
А уютру кадъ скочише
Знаду что су синоћь рекли;
Ное жао трудить руке
И отважить щосу стекли:
Оставляютъ мирно турке.
Но витезко дѣло славно
Ни є свакомъ понаравно.

10 Ахъ небойсе драга мати!
Коя су ти твоя чеда
Стараютсе помоћь дати,
Да нетерпишъ таква вреда:
Но и дате заборaве;
Чему наравъ ихъ[17] неучи,

[17] њих.

Да наравне сгазе праве,
Башъ акосе и то случи.
И ющъ имашь праунуке
Да ти съ сердца скину муке.

И садъ имашъ ты юнаке
Люте змае и орлове,
Херцеговце и Бошняке,
Церногорце соколове,
Рашкоземце и Моравце,
И Приморце силне лаве,
Витезове Подунавце,
Македонце многе славе,
Отъ Дуная управъ къ мору
Цвѣтъ юначкїй по избору.

11 Гдѣсте сербске ластовице![18]
На кое се мати тужи
Дасте сада страшивице,
И подобны женамъ мужи,
Дохватите остре мече,
Остре мече, длйне, танке,
Нексе турска майка плаче,
Оплакуюћь свое данке,
А некъ Туракъ стои ека
Отъ Сербскога посѣека.

Срамъе[19] да вашъ родъ витезкій
Служи робомъ иномъ роду,
И да носи ярамъ тешкій,
А да нїе у слободу;
Гдѣ су Сърбли[20] племениты,
Гдѣ ли су имъ мишце крѣпке,
Гдѣ ли мачи плamениты?
Да предъ нима Турцы трепте;
Гдѣ су Баны и Кнезовы?
Гдѣ ли первы Витезовы?

12 Ратоборцы старихъ добахъ[21]
Зову Сербско драго име,
Окадите нашихъ гробахъ[22]
Изъ пушака що задиме.
На Турчина худо скотче (скочте?),[23]
Нексе Турска кровь пролія[24]

[18] ластавице. — [19] погрешком је код Дан. *сирам.* — [20] Срби. — [21] доба. — [22] гроба. — [23] скоче. — [24] проли.

Съ нюмъ[25] намъ кропте гробне плоче,
Жертва намъ е та милїя,
Него улье изъ кандила
И измирна изъ кадила.

Зову майке сестре цвиле,
И простиру къ вама руке,
Свободите сестре миле.
Да не терпе выше муке
Ядно наше сердце вене
Гледаюћи Турске буле
Све у свили одевене
И на шетни исподъ куле:
А нама е већъ лѣпота
Потамнѣла сва отъ пота.

13 Зову церкве порушене;
Гдѣсте наши красители,
Свеће су намъ погашене;
Но будите властители,[26]
Поновите вы олтаре,
Повысите намъ звонике,
Задужбине наше старе,
Некъ в вама выше дике,
Да се Божїя служба пое,
А Сърбала Турцы бое.

Кои еси церкве Римске,
Держи ты свой законъ смѣло,
А ты Іеросалимске
Держь и твое[27] свето дѣло:
Не мерзтесе за законе,
Свесте[28] браћа едне крви
Рода славна отъ исконе
Вольность вамь в дугъ найпрвый;
За законъ се не злобите,
Но за вольность возлюбите.

14 И помните матерь драгу,
Сърбску землю плодовиту,
Недайте е[29] газить врагу,
Люту змаю ядовиту;
Но скочите сви витезки,
Повадите сяйне мече

[25] њом. — [26] власт (!) — [27] држи своје. — [28] сви сте. — [29] не дајте.

Дигните ю̑й ярамъ тешкїй
Да подъ ниме већъ не плаче,
И сатрите хищну[30] вуку
Са двоструким̑ъ мачемъ руку.

Драга мати терпитъ муку,
Тое дѣло найядни̑е;[31]
Пружите ю̑й храбру руку.
Онаће къ вамъ[32] обадвїе,
Да сакупи драга чеда
На богате свое скуте,
Да ихъ љубкимъ окомъ гледа
И подомамъ и на путе,
Да загрли мати блага,
Желна своя чеда драга.

15 Прими чеда мати щедра,
И при себи упокой
Изобилна открїй недра
И благимъ ихъ млекомъ дой,
Да при теби вольность драгу
Уживаю у радости
И предпочтутъ[33] свакомъ благу,
У сву младость и старости
Да ти враги негодую,
А синовы господую.

Ко е Витезъ остроумный,
Читай тихо и потише,
И чтенное[34] добро помни,
Что ти пѣсна ова пише,
Витезу е дѣло сродно,
Кто[35] Витезку има руку,
И сню̑мъ сердце благородно,
И сродное такомъ духу,[36]
Кои пастиръ жели быти,
Славно умреть, иль добыти.

16 И злотвори щосу дослѣ
Када виде дѣло славно
Славиће вамъ име послѣ
Кой се труди достохвално,
Говориће после выше,
О блажене такве майке!

---

[30] гладну. — [31] најгадније (!) — [32] ће вам. — [33] претпоште. — [34] и што читаш. — [35] тко. — [36] и још сродно тихом.

И утробе що родише
Те Витезе и Юнаке;
Славно дѣло окончаше
Похвалами увѣнчаше.

[Књижица је штампана вероватно у Млецима; то судим по знаку за *јо*, који се пише са ю и акцентом циркуфексом, што је још Орфелин почео употребљавати, па у неким списима и Соларић. По времену биће да је пре Караџорђева устанка].

XIII.

[У 17. бр. Срп. Новина од 25. фебр. 1849. написао је Ј. С. чланак „Колико ће бити наше војводство", који је завршио овим питањем: „*Војводовина*"? или „*војводина*"? Я бы рекао да в болѣ „*војводовина*", одъ војводе, војводин, *војвод[ов]ина*, као царъ, царевъ, *царевина*. — На то је одговорно Даничић чланком:]

„Војводовина" или „Војводина".

У броју 17. „Српскијех новина" пита Ј. С. шта је боље: *војводовина* или *војводина*? и вели да је боље *војводовина*, мислећи да је та ријеч начињена од *војводин* као што је *царевина* начињена од *царев*. Ја мислим да не ваља ни једно ни друго. Да *војводовина* не ваља свак се може ласно увјерити, само нека помисли да се од *војвода* не каже војводов. *Војводин* истина добро је, али *војводина* није начињена од *војводин* као што је начињена *царевина* од *царев*, него кад би се од *војводин* хтјела начинити ријеч према *царевина* (= царев + ина), требало би да изиђе *војводинина* (= војводин + ина). Ове су дале мисли Ј. С. — о *војводини* слабо заплеће, али јој ни ја досле нијесам могао наћи никакве обране, а тражио сам доста по цијелом Српском језику (ни *кнежина*, ни *вучина*, ни *царина*, а ни *ковина* не помажу ништа). Мени је врло жао гдје племенити они Срби који се први сташе трудити око ускрснућа војводе српскога у аустрискоме царству, прођоше (а гдјекоји још једнако пролазе) красну ријеч *војводство*, коју им народ и говори и пјева, н. п.

А ти стриче војевода Гојко!
Мало л' ти је војводства твојега?
Мало л' ти је? остало ти пусто!
Већ с' о туђе отимате царство.

Војводство је постало сасвијем као *царство*, и само би му се то могло забавити што у Вукову рјечнику не стоји да значи земљу којој је војвода глава, него само војводску власт, или част, или достојанство, die Würde eines Wojwoden. Али ваља знати да и *царство* у старијем књигама српскијех царева значи и царску власт, или част, или достојанство; исто тако и *краљевство*. А и у латинском језику ducatus или principatus најприје значило је власт, или част, или достојанство што има dux или princeps, а сад значи и земљу којој је dux или princeps глава. А тако исто и њемачко Fürstenthum или Herzogthum.

Дакле ни *војводовина* ни *војводина*, него војводство.

У Бечу 5. Марта 1849. Ђ. Даничић.

[Срп. Нов. бр. 24. 23. марта 1949].

[У 27. броју сагласио се с овим и *Ј. Ст.* и захвалио Даничићу на обавештењу додајући да је и сам тако писао].

XIV.

Вук Стеф. Караџић.

Прије неколико година ишао је по нашијем земљама о трошку великога цара својега учени Рус И. И. Срезневски да би познао народ наш; он је видио и Биоград и Пешту и Новисад и Загреб и Карловце а и Црну гору. Сад је Срезневски професор Славенске Књижевности у Петербургу у царскоме универзитету, и ево га шта пише у „журналу министерства народнаго просвѣщенія“ за мјесец фебруариј 1848 године (стр. 143 до 146 отд. VI):

„Народни Српски језик, поред свега богаства његова и красоте, књижевни Срби на истоку до скора тако су презирали да су га неки „списатељи“ називали језиком „говедарским“ и „свињарским“. Да се тај језик одавно био у књижевноме развијању високо узвисио на западу, за то они ни знали нијесу, или нијесу хтјели да знаду; да су њиме законе и уредбе писали стари Српски цареви и краљеви и жупани, то они ни сањали нијесу; учити га из темеља, као што би требало списатељи да чине, то колико је било за њих тешко, толико им се чинило да није ни потребно; писати недотупавном смјесом, коју они сами измишљају, било је много лакше и много љепше се подударало съ њиховијем сујевјерним мишљењем, да је списатељ господар од језика и да може њиме управљати како му је воља. У таком

је стању била Српска књижевност кад је познати филолог Славенски Ј. Копитар изазвао на поље њезино Вука Караџића. Копитар је цијенио Вука као човјека народнога, који ни мало не бјеше замутио својега знања народнога језика и народнијех обичаја школама и књигама; а Вук је само то знање имао, само је по њему јединоме имао право у књижевност се мијешати, и од свакога другога простог Србина разликовао се само тијем што је умио рачун дати од својега знања, што га је особито љубио, што је имао даре, и што је знао књигу (што је знао читати и писати). У друговању Копитара и Вука видимо риједак и срећан примјер гдје се собна ученост удружила са чистом — не на силу начињеном — народности: мало је ученијех људи, који би могли као Копотар за народност тако прионути; мало је и људи народнијех који би се слободно могли као Вук покорити жељама учености, и који би умјели жеље оне испунити. Тврда је била пажња и слога између ова два радина; њу је питало с једне стране одрицање самога себе, с друге послушност у свему, а љубав к дјелу с обје, — и по томе није требало много времена да би се Вук могао јавити у књижевности Српској као звијезда прве величине, звијезда са свјетлости тако чистом као и самовласном. Вуку је требало показати се као бранич чистога Српског језика народнога, у којему нема ништа од воље учене, — и, с помоћу Копитара, показао се са пуном свијести.

„Нијесу знали народнога Српског језика. — Вук написа његов рјечник, граматику, неколико чланака о језику.

„Нијесу знали народне књижевности Српске. — Вук скупи силу пјесама, пословица и приповиједака народнијех.

„Нијесу знали обичаје народа Српскога. — Вук их вјешто описа, чим учини не само да се лакше може познати данашње стање народа Српскога, него да се и старине његове могу боље разумјети — и придаде к томе још којешта из данашње историје Српске.

„Што прије никако није било могуће познати из књига Србе и њихов језик, сад се мјесто тога појави сила Божија грађе, ка којој је могао човјек приступати с пуним увјерењем да ће у њој наћи готово све што је од потребе, и само оно што је достојно да се вјерује: и народ се Српски показа у такој свјетлости каковом се свијетлити могу врло мало и народа европскијех, — показа се да је народ који има своју особиту, и дубоку поезију, који има превелико богаство народнијех умотворина.

„Што прије никако није било могуће писати чистијем народнијем Српскијем језиком, као другим књижевним, сад се мјесто тога појави сила Божија угледа, у којима не знаш чему више да се дивиш: или чистоти и богаству природе, или вјештини владати том природом, остављајући за њом потпуну слободу. У другијем се земљама по десетине књижевника муче да би могли писати чистим народним језиком, и готово ни једноме се не да једанпут за свагда са свијем се опростити од којекака извијања и нагрде: у Срба муку ту надвлада један човјек. Ово је примјер особити, једини не само за Славене.

„Наука на старо, јогунство и понос недоучене учености, завист, различне домаће и не домаће ствари нијесу могле да не породе међу Србима мрзости на Вука и на његово дјело. У говору и у књигама ружили су га, друге на њ побуњивали, свакојако му цијену побијали, — а у томе су тајом, мало по мало, примали од њега народни елеменат у свој књижевни језик, учинили да се може преврнути сва Српска књижевност онако као што је Вук показао да је од потребе, признали су да друкчије бити не може, признали нехотице, са страхом, али су признали, — и свим тијем још јасније показали достојанство Вуковијех заслуга.

„Вук је у литератури Српској као звијезда у прамену магле.*) Помињући Копитара, коме је Вук, као што сам признаје, дужан све, не може човјек да се не поклони силној учености његовој и не призна да је први између свијех Славенскијех књижевника нашега времена: никоме не уступајући у дубини и множини знања, он остави спомен наком себе не само књиге него и књижевника, јединога не само за Србе. А како је то било тешко учинити, види се по томе што ево већ тридесет година прође како се јавио Вуков и Копитаров Српски рјечник, — па још нема ни једнога књижевника у Срба који би се испоредио с Вуком знањем језика и народности, као и ни једнога књижевника у другијех западнијех Славена, који би, с помоћу какога другога ученог човјека, као што је био Копитар, показао себе и свој народ таком пуником и карактером, с такијем знањем дјела, с таком љубави к њему.“

Тако пише учени Рус за нашега Вука.

Ђ. Даничић.

[Срп. Нов. бр. 27. од 1. апр. 1849]

*) „какъ звѣзда въ туманомъ пятић“ — ваља да значи: као звијезда око које је тама.

XV.

Миклошићев рјечник старога славенскога језика.

Ова је књига већ изишла на свијет. У њојзи има око 18000 ријечи. Миклошић је ове ријечи покупио из 26 писанијех и 27 штампанијех књига, које је у предговору поименце назначио (међу првима има 17 Српскијем рукама писанијех, и међу другима 19 у нашијем крајевима штампанијех). Ријечи су протумачене Јелинскијем и Латинскијем језиком, који су у ученом свијету највише познати, а особито је ствари саме ради добро што су Јелински протумачене, јер су наши стари највише онијех књига, из којијех су ове ријечи поузимане, преводили с Јелинскога па су за Јелинске ријечи сами градили Славенске тако да се само по Јелинскијем ријечима може разумјети зашто су и како многе Славенске постале, н. п. добродѣва, злополоучьствовати, идолонеистовьствовати, свѧщеноградитель и т. д. Готово уза сваку ријеч, особито која је мало рјеђа, стои назначено из које је књиге извађена.

Што у Славенској граматици Добровскога има за Славенски рјечник, оно више није Славенски него што јест: Добровски није познавао разлике између ѫ и оу, између ѧ и ꙗ, он је писао блоха, стебло, а то је Славенски толико колико и *буха* и *стабло*.

Оно мало Славенскога рјечника што је Копитар наштампао у својему Глаголити, истина боље је од свега што је од овога посла прије на свијет изишло, али ондје не само што нема више од 10 листа (па ту је и адамъ и ариматиꙗ и вавилонъ и варвара и давидъ и илиꙗ и иоанъ и иосифъ и иродъ и магдалина и петръ и т. д. него и погрјешака има подоста. Копитар је н. пр. писао блѧдꙗ место блѧдь, вельбѧдъ м. вельбѫдъ, гнѣсти м. гнести, гроубъ м. грѫбъ, дъшть м. дъшти, дѣлѧ м. дѣлꙗ, дѧтѧ м. дѣтѧ, жадаѭ м. жѧдаѭ, клевретъ м. клеврѣтъ, кѫдель м. кѫдѣль, лѣдъ м. ледъ, лѣтѣти м. летѣти (ово је може бити навратило и онога који је „подъ покровителствомъ Нѣговогъ Высокопреосвештенства Высокодостойнѣшегъ господина Платона, православногъ епископа Будимскогъ“ писао ону „библическу повѣсть старога завѣта“ (у Будиму

1843), те је и он писао *лѣтити*), *лазж* м. *лѣзж*, *мрьзж* м. *мрьжж*, *пѣкж* м. *пекж*, *плажти* м. *плоути*, *притѣкж* м. *притекж*, *пъръ* м. *пиръ*, *пѣшть*, *пѣштера* м. *пешть*, *пештера*, *скоудель* м. *скждель*, *штадити* м. *штждити*, *часть* м. *чжсть*, *чашта* м. *чжшта*, *челадь* м. *челждь* и т. д.

У Русији је до сад истина Славенскијех рјечника више написано и наштампано, али је ово све писано — не науке ради, него за обичну потребу: да би се данашње црквене књиге лакше разумјеле; за то у њима од старога правога језика Славенског нема ни спомена, него је она бркаоница која се данас и по нашијем црквама чита и поје.

Миклошић је у овој књизи својој показао прави Славенски језик, какав је по најстаријим књигама. И за то којима је стало за овијем језиком и којима би се учинило срамота кад би им се рекло да га не знају, они ваља ову књигу добро да *уче*. Али и онај који само око свога језика ради, био он Србин или Рус или Чех и т. д. наћи ће у овој књизи много којешта што ће му зосвијетлити да свој језик боље позна. Да хоће Бог дати да се наши књижевници њом онолико помогну колико им она помоћи може!

у Бечу 25 Јануара 1850

Ђ. Даничић

[Срп. Нов. бр. 20. 16 фебр. 1850]

XVI

Ситнице езыкословне.

Явлѣно є изъ Београда 14. нов. п. г. у Южной Пчели ч. 22. да се у дружству српске словесности повела речь о правопису српскомъ, и да є спремлѣна грађа за таковый одъ г. І. Стеића поднешена Дружству, Видили смо и у ІІІ. свезки Гласника, како є Дружство Српске словесности іоштъ 1848. год. Попечительству Просвѣштенія представлѣніе учинило, и искало, да се ослободи одъ свакогъ ограниченя у правопису, т. є. да се може свакій и другимь нѣкимь правописомь служити, како бы се коме кои больій и основаніи видіо; и како є то исто захтеванѣ 1849. год. повторено; и како є рѣшеніе противно захтѣваню Дружства испало. Попечительство є ономь приликомь одъ Дружства захтѣвало, да оно покаже: „Каква є та ортографія нова, и у чему се савршенство нѣно состои, коє савршенство наравно треба да подкрѣпи основима єзыка уобште,

а особито природомь єзыка Славенскогъ уобште, а нарочито Србскогъ, као и примѣромь найизображенїи єзыка'; и поредъ тога будући се она уредба одъ 1833. год. у постановленію єдне ортографіє позыва на примѣръ Руса, и осланя на кньиге наше црквене, а Дружство при захтѣваню своме позыва се на примѣръ Хрвата', Чеха', и Словака', кои се латинскимъ словима служе, то да немимоиђе Дружство навести и то, да ли є и зашто є уєдначенѣ ортографіє Србске са овима сходніе и полезніе него оно прваштнѣ са Русима и црквенымъ кньигама; као и то, како су Хрвати и Словацы и Чеси за последньи 10 година овы далѣ поступили и усавршенствовали се нарочито у єзыку, и то како у лексикалномъ тако и у грамматическомъ виду, т. є. како у поєдинымь рѣчма и ньіовомь значеню, тако и формама ображательны слогова и цѣлымъ саставцима, да би се судити могло, да ли се и Србльи у томь смотренію са новомь ортографіомь каковомъ већемъ усавршенствованю єзыка свога надати имаю, до кога досадь са своіомь досадашньомь ортографіомь, по мнѣнію Дружства, доспѣти нису могли.“ —

Я мыслимь: Дружство Србске словесности има право, што о правопису Србскомь мысли и ради, да, и дужно є о томе мыслити и радити. Али и Попечительство просвѣштенія има право, што од Друштва иште, да оно основано о томе и мысли и ради, и мысли своє предь лицемь Правительства основима подкрѣпи. И тако држимь, да Дружство ниє имало право, што оно на захтѣванѣ Попечительства мысли своє о правопису другомь ниє основима подкрѣпило. То бы и Дружству и членовима на честь служило. Говорити и писати и захтѣвати текъ за батомь оно, што многи говоре и захтѣваю, то непристои Дружству Србске словесности. Држимь дакле и као членъ Дружства, да се тога одъ Попечительства назначеногa правца и садъ држати треба. Докъ намъ ниє позната природа єзыка уобште, природа Славенскога и особено Србскога єзыка, донде се неможе о правопису разумно и основано мыслити. Кои држе, да су при правопису излишне мысли о природи и духу єзыка, тима се може казати: Procul, o procul este profani — totoque absistite luco!

Ниє лагка ствaрь, о духу и природи єзыка судити. И дуго се о томе и кодъ найучениєга свѣта мрачно или погрѣшно судило. Само о извору єзыка колико є дуго тумарано, докъ се са задаткомь за награду на велеумногa Хердера ниє наишло, те є онъ съ дѣломь своимь *„о иввору евыка“* (Uiber den Ursprung der Sprache), наградомь увѣнчанымь ствaрь освѣтлио. Єдни су налазили у єзыку нѣкій божественый строй, и приписивали су нѣговъ изворъ и постанакъ самоме Богу; други су потврђивали, да єзыкъ човеческій ниє ништа друго него што є издаванѣ гласова и звукова остале животинѣ; а гласови животинѣ да су то исто што и єзыкъ човеческій, као н. п. Кондилякъ и Руссо: од коихъ онай є животиню држао

*

као и људе, а овай људе за животињу узимао. Хердеръ є испытао човека и нѣгове силе и способности као човека, различна одъ све друге животинѣ, и доказао да се изворъ єзыка у самоме човеку и нѣговомь разуму тражити има, слѣдователно да човекъ као човекъ єзыкъ произнаћи може и мора.*)

Већь овакове различите мысли о извору и постанку єзыка и рѣчій за основну истину узете мораю сасвим друго понятіе о єзыку и рѣчма дати, другій строй предпоставити, и тако другій и другій основъ за написиванѣ звукова и рѣчій узети, слѣдователно другій основъ за правописъ извести. Дакле пре него се о правопису разговарамо, ваља да се о понятію о єзыку и нѣговомъ постанку, духу и ирироди сложимо. Єръ другчіе се оснива и изводи правописъ, ако є єзыкъ производъ човека као човека, т. є, умне и чувствене силе и природе нѣгове, ако се сматра као огледало или видимый знакъ разума, съ разумомь єдноґа строя, савршенства и живота; а другчіе, ако се рѣчи сматраю као остали гласови или звуци животинѣ или бездушне природе, неподчинѣни законима разума, но само ушима примлѣни.

Светићь.

[Књижевни додатак *Јужне Пчеле* бр. 7. од 15. фебр. 1852. г.]

[Овај чланак Светићев продужавао се кроз још 7 бројева (до закљ. 14), али је Даничић само на овај почетак одговорио чланком:]

Правительство и Правопис.

У 7. броју ових листова наштампане „*ситнице єзыкословне*“ г. Светића наведоше ме да напишем ово неколико речи.

По речима самога попечительства просвѣштенія (од 1. маја 1850 П. Нр. 384) друштво је Српске словесности 5 нов. 1848 и 30 маја 1849 молило „да се она уредба одъ бывшегъ Княза Милоша Обреновића 1833 године обявлѣна коіомъ се *правительственной* Типографіи прописує, *коима словима може а коима неможе србске књиге печатати*, укине, као Уредба слободномъ развитку и већемъ подигу нашегъ књижества сметаюћа.“ На оваку молбу попечительство је просв. 11 авг. 1849 П. Нр. 486 место и чега другога одговорило питањем: „каква є то ортографія нова, и у чему се совршенство нѣно состои ?“ И г. Светић у поменутим ситницама својим опет вели да је попе-

*) Das Ziel der Wahrheit ist nur ein Punkt: auf den hingestellt sehen wir auf alle Seiten, warum kein Thier Sprache erfinden kann, kein Gott Sprache erfinden darf, und der Mensch als Mensch Sprache erfinden kann und muss. — Herder über den Ursprung der Sprache.

чительство просв. имало право! Али је попечительство просв. само посведочило да није имало право, јер кад му је друштво С. с. 18 септ. 1849 казало „да овай одговоръ“ његов „у целомъ мало, а у главной ствари башъ никако на смысао предложеня Друштва неодговара,“ оно му по други пут (1 маја 1850 П. Нр. 384) — не помињући пређашњега одговора својега ни једном речи — одговори „да се оно неслаже съ мнѣнiемъ дружства: као да садашньій кодъ насъ употребителный правописъ ображаваню и разпространенію књижества нашег на путу стои,“ и за то да му се молба испунити не може. (Све ове молбе и одговори наштампани су у Гласнику д. С. с. III од страпе 48 до 63).

Истина да ни овај други одговор попечительства просв. што се ствари тиче није далеко утекао од онога првога, јер друштво С. с. није оно рекло за онај њихов правопис, него за ону уредбу кн. Мнлоша, па и то не баш оним речима; али поред свега тога ја опет мислим да је друштво С. с. само доста криво што му се није друкчије одговорило, и то за то што својој молби није нашло боље потпоре од „слободнога развитка и већега подига нашегъ књижства“ О овим стварима тешко је у нас разговарати се и с многим ученим човеком, а камо ли с данашњим правительством у Србији: о користи и напретку народне књижевности како могу пресуђивати људи који слободно — без и каке срамоте своје — могу признати да и не знаду шта је књижевност, који у томе незнању по наговору својих назови-пријатеља забрањују у свој народ уносити најдрагоценије плодове књижевности своје! — Али да се прођемо друштва С. с. и његове молбе, него да погледамо ствар с друге стране.

У овоме послу ваља најпре знати чија је она штампарија у Београду, или, другим речима, ко је од ње господар или сахибија. Она се највише зове и пише *„правительствена“*, тако је зове и попечательство просв. у наведеним напред речима. По овоме ваља узети да је од ње сахибија правительство, т. ј. (просто рекавши) они људи који данас Србијом управљају. Сваки сахибија има власт од своје ствари чинити што му је воља. По томе је правительство власно или (другим речима) има право не само штампарији својој заповедати каквим ће правописом штампати, него је може данас изнети насред Врачара и онде спалити.

Али шта би рекло правительство кад би се и. п. еснаф терзијски у Београду заинатио па не би хтео градити хаљине друге боје до само жуте? Може ли и помислити правительство да би се поменути еснаф игда тако обезумити могао или хтео? А шта правительство чини као сахибија од штампаріје не хотећи људима својима за њихове новце штампати књиге правописом каквим они желе? — Или да ко не мисли да правительство у овој ствари није само сахибија од штампаріје, него да има још какво право по којему може заповедати каковим ће се правописом књиге штампати?

Слободно се може рећи да свако *правительство* има право чинити све што је потребно да би му *држава* била јака и напредна, али даље не, — „што је више од овога, ода зла је“ (Мат. V. 37), оно је неправда и безумље. Сваки човек у држави има право чинити штогод разумом својим нађе да је добро, само да не смета држави да би јака и напредна била. По томе које би правительство забрањивало људима својима писати и штампати књиге правописом којим они разумом својим налазе да је добар, оно би чинило неправду, јер би присвајало власт већу него што му припада, а том неправдом чинило би безумље, јер би без невоље вређало своје људе и сејало незадовољност. — Или да ко не мисли да је правопис Држави „глава од угла“ (Мат. XXI 42)?

У поменутоме другом одговору својему само попечительство просв. изреком вели „да правопис неподиже књижество“. Ако правопис не подиже књижевности, која се без њега ни мислити не може, ваља да не ће нико рећи да подиже државу, с којом управо никаква посла нема. Кад попечительство просв. још вели да „правопис ніе вештествено свойство єзыка, но само внѣшность или одеѣа, коя є одъ *слободне волѣ и благоразсуђенія* оны людій зависила, кои су први у народу комъ писати започели,“ — кад даље вели „да се исто тако мысли и чувствованія човечія съ овымъ писменама (ъ, ы, ь) изразити могу, као и съ писмама ј, љ и њ,“ — и најпосле кад вели „да су Французи и Енглези своє књижество на найвећій степенъ подигли, а правописъ имъ є замршенъ, сплетенъ и недотупаванъ,“ надам се да ће свак признати да ове речи јасно показују да попечительство просв. мисли да је по књижевност и њезин напредак све једно писало се правописом каквим му драго. Али ако је то све једно по књижевност и њезин напре-

дак, може ли ко помислити да није све једно по државу и њезин напредак? А што је по државу и њевин напредак све једно било овако или онако, у ономе правитељство не може имати права нагонити људе да чине онако како оно хоће.

Свак може ласно дознати и признати да у данашње време свако правитељство из многих узрока има право заповедати својима млађима да послове које зањ раде пишу и штампају правописом каквим оно хоће, а тако и по школама да се учи; али да правитељство има право заповедати књижевницима каквим ће правописом трудове и дела ума својега за своје рођене новце на свет издавати, то мислим да се никаквим мудровањем доказати не може.

Овим говором хтео сам само показати пут којим би се истерати могло треба ли правитељство Српско да се држи оне уредбе кн. Милоша или да је укине, и мислим да је ово једини за тај посао. Сваке друге беседе и почетак и свршетак био би: „сила Бога не моли", а на то опет другога одговора нема осим: „свака сила за времена".

Ђ. Даничић.

[Књ. Дод. *Јужној Пчели* бр. 12 од 22 марта 1852].

[Петог априла пише из Новог Сада Даничић Вуку: „Онај чланак у додатку к Јужној Пчели јако ми је Медаковић осакатио бојећи се да му у Београду не конфисцирају онај лист."]

XVII.

Књига за добре цели. Пишу неколико Срба. Уређује и издаје Богобој Атанацковић. Први свезак. У Новом Саду. Нар. Књигопечатња др. Дан. Медаковића. 1852. 8. XI + 86.

Ова се књига овако зове за то, што је „чистый добитакъ" одређен „на корист Бачког фонда за свештеническе удовице, и на корист православне Байске цркве." У њојзи има четири чланка. Први је (од стране I до XI „*Удовица*. Од Лазе Поповића." Ова је пјесма, у главноме сасвим незгодна, јер по њој женскоме, кад обудови, више већ нема помоћи нити радости икакове на овоме свијету; иначе у њој има подоста и натезања (н. пр. „Дарuj м' покој", живот нови), и афектације (н. пр. „Туга срце м'е обара — Туги мојој, моме ваjу"), а другога којечега, што не ваља, и сувише, н. пр. *растила м. расла* (као што стоји

на једноме мјесту), *нарастише* м. *нарастоше*, *хладан* и *ладан*, *бедах* и *клети* (обоје у род. мн.), *живљети* и *одолети*, *ветрић* и *премаљетни*, *којих* м. *ко их*, *штоће*, *коће*, *умроје*, и т. д.

Други је чланак (од 1 до 46) „*Рукавице*. Од Богобоја Атанацковића," новела прештампана из „Књижевнога додатка Јужне Пчеле" са свима штампарским погрјешкама. Два младића, два велика пријатеља, Милан и Ђорђе, с наука враћајући се дома дођу у једно мјесто; чувши да ће ондје до неколико дана бити бал, остану да проиграју. На балу се Милан заљуби у једну дјевојку по имену Павлину тако да сутрадан не хтједне по уговору са својим другом даље путовати, него остане ондје, а Ђорђе сам отиде својој кући. Тако Милан проведе у овоме мјесту двије године дана ни о чему „другом небринући се него о томе где ће видити своју девојку", али за све ово време ни једанпут „не проговори с њоме о љубави", а камо ли да је „заиска за жену." Најпослије дође опет Ђорђе у оно мјесто, и казавши Милану да је павлинин отац њему (Ђорђу) ујак, уведе га у кућу павлинините родитеља, те се теко Милан почне чешће с Павлином састајати. Једном каже она њему да неће поћи зањ (не зна се за што), а он је онда замоли те му даде са своје руке лијеву рукавицу, и закуне јој се да ће онога, у кога види „парицу ове рукавице, поштовати и љубити, чувати и од зла бранити, ма да му је како сгрешио, ако му она обећа да ће је само оном дати, кога за свога мужа изабере"; и она му то обећа. Неки Јован, који је био Павлини муштерија, желећи, „да би му се Милан с пута уклонио", добави ону десну павлинину рукавицу, пак отиде с њом Милану и заметнувши с њим кавгу „лупи га њом међу очи". Милан видјевши рукавицу помисли да ће Павлина за Јована поћи. Милан је Јована веома мрзио, јер је Јован био неваљао човек и Павлину му кудио; али му је сад требало или се спријатељити с Јованом или заклетву погазити; да не би учинио ни једно ни друго, отрује се. Радо признајемо да је ова приповијетка тако израђена, да се у први мах многоме може веома допасти. Али кад је боље проучи? Рукавице су у овој приповијетци хтјеле бити једна од најглавнијих ствари, као што је приповијетка по њима и названа; али су изишле сасвим непотребне, јер је Јован већ знао да Павлина неће за Милана поћи, није му дакле требало рукавицом га себи с пута уклањати. Осим тога управо главнога има и у другим мимогредним стварима великих погрје-

шака, н. пр. Ђорђе с другом својим Миланом дошавши у мјесто, гдје је живила Павлина, не само не оде ни с другом ни сам на конак ујаку својему и павлиииину оцу, него бавивши се ондје *неколико дана* чекајући бал ни један пут не одведе друга к ујаку који има кћер на удају, шта више — ни на балу не изведе друга пред сестру своју и не упозна једно с другим, па ни то још није доста, него видећи да се заљубио у сестру његову, остави га да лудује у правоме смислу двије године дана, па тек онда дошавши (случајно?) онамо каже му, да је Павлина сестра његова и отвори му приступ у кућу родитеља њезиних! — Даље Ђорђе и Милан отидоше с бала и „дођоше у своју собу", запалише цигаре, зготовише чај (или као што аутор пише *ћај*), „седише и пише а ништа неговораху", па тек онда „удари поноћи" (или као што аутор пише *поноћ*). У које су доба они отишли с бала, у које ли се бал започео? На ово је још теже одговорити, кад човек види гдје Ђорђе на стр. 15 спомиње „последње коло", а од стране 8. до 12. мислио би да су послије прве игре (која је била коло) отишли с бала. — Онако страшно клети, као што куне Милан на стр. 35., мислимо да не може ни свака баба, а камо ли младић од 22 године, па још *„преко мере нежан"*. Са овом нежности и младости не знамо ни оних десет здравица како се може подударити, што је Милан засобице испио, па још не сквасивши брка. — У језику погрјешака и неједнакости има свакојаких; споменућемо их само неколико, н. пр. *по њим* (на стр. 15.) мјесто *по њему*, *свог* (28.) м. *свега*, *испред врати* (38.) м. *врата*, *манио се* (24.) м. *мануо се*, *бијаше* (III лице мн. на два мјеста, стр. 31 и 44), *виду* (25.) м. *виде*, *кору* (9.) м. *коре*, *промене* (15.) м. *промени*, *видо* (38. и 39.) и *видоше* (43. и 44), *лелекајући* (40), *слушах* (38.) и ја *сгреши* (39.), *хтеде* (13.) и *тела* (4.) и т. д. Овакове погрјешке у данашње време показују крајњу немарност, да не речемо љењост.

Овај нас други чланак дуже забави, тога ради мораће нам суд о посљедња два бити краћи.

Трећи чланак (од 47. до 66.) *„Писмо пријатељу свом у одбрану и фалу жене.* Од Ђ. Н." мислимо да би потпуну похвалу заслужио, само да му је језик бољи. Да нас не би која Српкиња рђаво разумјела, ваља нам рећи, да ми хвалећи овај чланак не мислимо да свака похвала у њему припада свакој жени, а баш да би и припадала, ми не смећемо с ума, да на

многој има мана, према којима је сва она похвала ништа. Забављајући језику овога чланка не мислимо само граматичне погрјешке, којих у њему има и много и врло великих (н. пр. *најзлији*) него између осталога мислимо особито она многа суштествителна имена, мјесто којих да су употребљени глаголи, ствар би много јаснија била, н. пр. како је тешко разумјети ово: „Она је свете оне човека стварајуће природе снаге сахранителница“ (или као што аутор пише *сакранителица*“), па још кад дође ријеч, коју је тешко разумјети и сама за себе шта значи, н. пр. шта значи *уданителица* (стр. 52)?

Пошљедњи је чланак у овој књизи *„Три велене шибљике.* Од Богобоја Атанацковића“. Ова би приповијетка у главној ствари могла поднети, да хајдук убивши 99 људи и покајавши се није морао још једнога убити, и тако новим убиством добити од Бога опроштење гријеха, или ако је већ требало још једнога да убије, да је барем најпре огледао све друго, чим би се могло помоћи, да се не „раздели мило и драго“. А овако се у њој исмијева милост божија, чега ради боље би било да није нигда свијета угледала.

[Срп. Нов. бр. 70. од 21. јуна 1852].

XVIII.

Любитель просвѣштенія. Сербско-Далматинскій Магазинъ за лѣто 1851. Издае на свѣтъ Георгій Николаевићъ, протопрезвитеръ у Дубровнику, Членъ Дружтва Сербске Словесности у Београду, обдаренъ златнимъ почестнимъ крстомъ Ф. I. — У Загребу у срб. печатньи браће Жупана 8. 179.

Ова се изврстна књига која већ шеснаест година на свијет излази, почела заборављати у нас и по нашему сусједству, а то не заслужује никако. Да се поименце само напомену чланци, који су сад у овој наштампани, ласно би се свак увјерио, да је она од велике користи за свакога Србина, који је рад познати свој народ, особито кад помисли, како су ретки извори, из којих би се познавање народа нашега црпсти могло. Чланак први (од стр. 3. до 17.) од Г. Николајевића под натписом

„Далмација“ разлаже како је Далмација сад послије најновијих превrата уређена и раздијељена и то 1) како су уређене нове „судбене“ и 2) „политичко-управителне власти“, и гдје су им столице; овдје су назначени сви срезови земаљски и поименце општине које у који срез спадају. Попис овај општина и села неће само за историју бити врло користан, као што аутор вели, него је чак и филологу добро дошао. Само ће жао бити свакоме, којему затреба или који буде рад имена ова управо да позна, што нису акцентима побиљежена, а уз нека што није стављено и којега су рода, јер без тога се не могу многа разумјети ни употребити, н. пр. *Богомоље*, *Медвеђе*, је ли средњега рода или женскога (у мн. бр.)? у имену *Вид* је ли *и* кратко или је дугачко? у *Затон* изговара ли се *а* као у *злато* или као прво у *глава* или као у *слава* или као у *магла?* Тако осим свега овога за ријеч *Чиста* требало би још знати да ли се склања као суштествително или као прилагателно. Ово би за нас, који ова имена у говору не чујемо, особито потребно било. За многе се ријечи бојимо да неће у њима бити и штапарских погрјешака, н. пр. *Тепљу*, *Стремица*, *Пољица* (на неколика мјеста, а на неколика *Пољице*), *Подобучије* (ако није женскога рода у мн. бр.) — Други чланак (од 17. до 53.) од Ј. Памучине под натписом *„Три вѣровакона у Херцеговини“* описује стање 1) „мусулманства“, 2) „православнога“ и 3) „римокатолическога вѣроисповѣданя“ у Херцеговини, чланак од велике вредности, само бисмо жељели да се у овако изврстне чланке не мећу басне: нама се чини она предика на стр. 42. да је басна, које ако је заиста, онда више одмаже него помаже, ако ли аутор мисли, да је истина, требало би о томе да нас је боље увјерио. — Од стр. 53. до 71. под натписом *„предмети исторични“* штампано је 1) „похвално свѣдочанство српској породицы графу Мирковићу“ (од владе аустриске године 1801.), 2) „прошня цѣле Српско-Далматинске нацiе, предана сенату млѣтачкомъ 1759“, у којој се тамошњи народ наш тужи на римско свештенство и моли да му се допусти да може себи избирати „врховнога пастира, кои у цркви и ванъ цркве да има слободну епископску власть“ (штета што за ову „прошњю“ не стоји гдје јој је оригинал, и је ли преведена и с којега језика), 3) „прошня предана сенату млѣтачкомъ 26. Августа 1760.“, у којој се игуман монастира Крупе и намјесник мон. Крке туже на „латинске прелате“ и моле да би их сенат мље-

тачки опростио „юрисдикціє римскихъ бискупа“ (код овога чланка стоји истина да је преведен, али се опет не зна откуда и на каковом је језику оригинал писан). 4) „наредба министеріална о светкованю туђн праздника“ од године 1848, у којој се потврђује да „ни єдна секта религіозна неможе быти принуђена да светкує светковине другога закона“, и по томе да православни народ у Далмацији „има слободу радити на латинске празднике“. — Од стр. 72. до 78. под натписом „*предмети црковни*“ наштампано је 1) „поученіє преосвештенога Теодотія епископа симбирскога, говорено кадъ є свою паству у селу Рачеискѣ посѣтіо 22. Маія 1845.“ и 2) „имена свію епархія и митрополита данашньи, кои одъ патріярха цариградскога зависе“ са именима „четири вселенска садашня патріарха“. — По том од стр. 79. до 119. долазе „*обичаи о славлѣню крстны имена*“ код Требињских Хришћана, чланак врло добро писан, само да није гдјешто сувише опширан, н. пр. на стр. 109; у њему је наштампана и она молитва, која се у рјечнику г. Вука Стеф. Караџића зове *васлава*, али не у старинскоме нашему црквеном језику, у којему мислимо да се она молитва чита, особито кад нема свештеника, нити у говорноме народном, него по садашњим црквеним књигама, па и то не чисто. Мало је смијешно што аутор бранећи ове обичаје вели, да баш тим људи постају „ваљани радини“, јер се „труде да што више придобію и да дохране за онога дана“. — Ми не мислимо да је оно ваљан радин, који за то ради да поједе и попије што заради. — Од стр. 119. до 137. под натписом „*стихотворенія*“ наштампане су двије народне пјесме, којих нема међу онима, које су до сад на свијет изишле. — По том од стр. 137. до 167. долазе „*предмети забавни*“, међу којима има 34 загонетке са одгонеткама (али прве четири и 13, 14, 15, 16, 17, 18. и 19. не могу се управо звати загонетке, а може бити ни 20, 21, 22), и 7 шаљивих народних приповијетчица. — Од стр. 167. до 177. под натписом „*Библіографіа*“ наштампано је неколико старих писама од XIV.—XVIII. вијека, али са многим титлама и погрјешкама, н. пр. мјесто ꙗ свуда стоји ѧ или ѩ, којих слова у старој српској буквица нема; тако је мјесто *и* свуда наштампано *н*. — Најпослије на стр. 178. под натписом „*Промѣне у Епархіи Далматинской*“ побиљежени су свештеници и ђакони далматински, који су године 1850. „рукоположени“ и који су се преставили.

Управо за то, што нам је „Србско-Далматинскій Магазинъ" врло мио, желимо да би и за годину 1852. још ове године на свијет изишао, а не као овај истом подруг године доцније него што би требало.

[Срп. Нов. бр. 71, 25. јуна 1852].

XIX.

Шумадинче Любомира П. Ненадовића. Прва свеска. Земунъ. Књгопечатньомъ І. К. Сопрона. 1852. 16. 115.

И старо и младо и мушко и женско, и господа и простота могу у овој књижици наћи прекрасне и забаве и науке. Први чланак *„Књажевъ погледъ"* (од стр. 1 до 62) служи на велику част г. Љ. П. Ненадовићу, што је желио и умио бирати шта ваља из стране књижевности у нашу преносити, а није радио од ока као што се понајвише ради. Само нам је жао што ово класично дјело није и преведено класички. Овако изврстне ствари не треба писати за данас ни за сутра, него тако да се могу читати докле год траје књижевности. — Иза овога чланка долази шест пјесама (од 63 до 73) од којих прва *„Првый коракъ у светъ"* заиста припада међу прве наше пјесме од учених људи; ове посљедње три ријечи нагна нас језик ове пјесме да речемо. — Од стр. 72 до 79 наштампана је једна народна пјесма под натписом *„Которски сердари враћаю робље,"* пјесма лијепа, али на неколико мјеста као да није испуњена, а налази се и по која незгодна погрјешка (штампарска?), н. пр. Паде тама од неба *до Тола,"* мјесто *до тала*. — Посљедњи чланак (од 88 до 115) *„О постанку и траяню првогъ совѣта (синода или сената) у княжеству Србіи"*, врло је знатан за нову историју народа нашега, у њему се опширно описује како је постала прва земаљска власт и гдје јој је столица била (најпре у монастиру Вољавчи, потом у Боговађи, па у Смедереву), и шта је у овоме почетку радила, а уз то казује се како су Срби год. 1805 узели Ужице, како су на Иванковцу разбили Афис-пашу и како су узели Смедерево. У овоме чланку аутор о неким стварима казује више него други који су до сад о томе писали, а о неким и друкчије, и тим досадашње наше знање о новој историји народној попуњава и поправља, на чему велика му хвала. Само

бисмо жељели да је изријеком казао откуда му ова историчка дата: ми, који га познајемо, ласно можемо то знати, и вјероваћемо му с радости што казује, али треба да му могу вјеровати и они који га не познају.

— —

Као што у посљедњих неколико бројева почесмо, тако смо наумили у напредак у овим листовима по коју ријеч рећи о свакој новој књизи српској, а будући да је прошлих година овдје у Београду настојавањем и помоћи правитељства доста књига на свијет изишло, које су за народну просвјету од највеће важности, зато ћемо се и к њима свима повраћати. Надамо се да се неће ласно наћи Србин, да посумња је ли ова намјера наша корнстна. Нама је у овоме послу главно: добре књиге препоручивати народу да их чита. Од читања добрих књига сам ће народ имати највише користи: што више људи у народу добре књиге усчита, то ће се више знање и просвјета по народу распространавати; што се више добра која књига по народу усчита, то ће више добрих књига на свијет излазити и тако знање и просвјета у народу нашему расти и напредовати, а тим ће сав народ у свему бивати напреднији. Који народ не напредује у знању и просвјети, онај у данашње време не може имати никаква напретка. С оваким напредовањем народним скопчано је и напредовање књижевности и њезино богатство. — Осим свега овога казујући и мане свакој књизи, у којој их нађемо, и поправљајући их колико знамо, мислимо да ћемо учинити љубав и онима који књиге пишу и онима који их читају. У томе ћемо се старати што се више може, да никога не увредимо. — На овај начин прегледаћемо не само српске књиге, него и на другим језицима писане, које се Срба по чему му драго тичу.

[Срп. Нов. бр. 73. од 1. јула 1852].

XX.

Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův. (Изборь югословѧнскыхъ достопамѧтностїи). Sebral a vydal Pavel Jozef Šafařik. V Praze tiskem c. kr. dvorni knihtiskárny synův Dohumila Haase. 1851. Вел. 8. 105 листова.

Ако је истина, као што и сами мислимо да је истина, што вели Леополд Ранке, да се о српској историји ни мислити не може док не изиђу на свијет стари рукописи као што су Домитијанов и Данилов, онда је ово до данас најзнатнија књига за историју народа српскога, и не само за историју него и за језик његов. Истина у њој нису наштампане Данилове и Домитијанове књиге, али има других ствари од највеће важности. Послије предговора к цијелој књизи, у којему се особито казује да у штампању овакових старина ваља само правопис и граматику њихову вјерно задржати и логички ријечи раздијелити, а оксија и варија и камора и пајерака и т. д. са свим се проћи, па ријечи овим знацима скраћене исписати онако како се читају, послије, велимо, овога ученога предговора првих 18 листова заузима „житїе и жизнь блаженнаго оучителѧ нашего кѡнстантина философа, прьваго наставника словенскоу езыкоу“, писано — или боље да речемо преписано — XV. вијека старим српским црквеним језиком, са додацима из два друга рукописа рускога порекла, и с примједбама у којима се напомињу повеће разлике између ова три рукописа и осталих знатнијих. За тим долази „памѧть и житїе блаженнааго ѡтца нашего и оучителѧ меѳодїа архиепископа моравьскаго“ (на 7 листова) са врло старога оригинала, за који се сад не зна, преписано XVI. вијека. Ови су чланци особито важни за историју цркве и — њене врснице — књижевности славенске. За њима 18 листова заузима „житиѥ и жизьнь светаго и блаженаго и прѣподобнаго ѡтца нашего сумеѡна, прѣжде бывьшаго наставьника и оучителѧ, господина же и самодрьжца ѡтьчьствиѧ си вьсе срьбьскыиѥ земле и поморьскыѥ“. Овај живот Стефана Немање I, великога жупана српског, списао је син његов, краљ Стефан Првовјенчани. Он је у овој књизи штампан из рукописа, који по ријечима ученога издаватеља пада у другу половину XIII. или барем у сами почетак XIV. вијека, и који се сада налази у Паризу

у народној библиотеци. Високе мисли овога славнога споменика српске књижевности и ред њихов и мноштво ријечи из различних књига светога писма, показују нам, да у оно доба знање и просвјета у народу српскоме или барем у његовоме краљевском двору није била малена, — остало што се још за историју и географију и језик у њему находи, особито напомињати и тим важност његову доказивати, сувише би било. Исто је овако важно и друго „житије“ светога Симеона, које је списао св. Сава. Оно је у овој књизи (на 10 листова) штампано из рукописа писаног 1619. године у испосници св. Саве близу Студенице. Послије свега овога наштампано је најпре двадесет хрисовуља из XII. до XIV. вијека. За њима долази (на 11 листова) законик цара Стефана Душана, по рукопису писаном 1390. год., са додацима из другога, истина опширнијега али познијега рукописа. Важност ове старине наше не само за Србе него и за остале Славене показана је недавно у нашој књижевности. По том под натписом „сказаніе о сербскыихъ господахъ“ штампана су два рукописа: један (копривнички) од године 1453., у којему се накратко описује „житіе и жителство краль и цареи сербскыхъ, кои по коимь или колико царствова“, а други (карловачки) око г. 1503. „исторіа въ кратцѣ о сербскыихъ цареи“; обадва заузимају 7 листова. Иза тога на 12 листова наштампан је 1) „лѣтописьць“ из опште историје, и 2) „лѣтописьць господь сербскыихъ“ (из српске историје до год. 1698.), које је г. издаватељ из 8 различних рукописа (од 1501. до 1700) с великим трудом саставио, попуњавајући један другим, и назначивши које су ријечи којега рукописа. На посљедња два листа наштампано је „о писменехъ чрънориzца храбра“, стари рукопис о постању славенских слова, за ову ствар од велике важности.

Чланком овим жељели смо само јавити народу за ову књигу да је изишла на свијет и шта је у њој наштампано. Више се о њој овдје говорити не може. Други који орган, коме то пристои, знаће да би учинио велико добро кад би појединце јавио шта нам је од старина ова књига ново донијела за историју и за језик. Ми бисмо само још молили г. издаватеља ових драгоцјености, да би са згодом посвједочио је ли у Животу св. Методија на стр. 1. у врсти 36. авраамь штампарска погрешка (као што је на више мјеста штампано к мјесто к и напротив), а тако и гон у избору хрисовуља на стр. 2. у врсти

29., мјесто којега у „Србскимъ Споменицима“ (у Београду 1840.) у којима је ова хрисовуља штампана, стои гои — ријеч која се по нашему знању осим ове хрисовуље од год. 1189. нигдје више не находи.

Завршићемо овај чланак жељом самога г. издаватеља ових драгоцјености: да би Бог дао да нас што прије обрадује и осталима што још има, — али у више ексемплара него ово сад, да би их сваки пријатељ њихов имати могао.

[Срп. Нов. бр. 78., 12. јула 1852.].

XXI.

Обштый земльописъ за учећу се младежъ у гимназіи и у полугимназіяма княжества Србіе по найновіимъ земльописательима списао Милованъ Міятовићъ, гимназіялный професоръ. У Београду, при кньигопечатньи княжества србскогъ 1852. — 8. 496.

Могли бисмо се радовати овој књизи, јер у њој има доста што многи Србин не зна, а знати му ваља. Али опет не можемо затајати да ће онај, који у њојзи науке устражи, многе ствари научити противно, а многе једва с тешком муком.

„Извислителнога“ и *„естественогъ земльописа“*, тако красних ствари које овамо спадају, врло мало има у овој књизи, н. п. о *сунчаној* системи, која је овдје (на стр. 3) врло незгодно збркана са „системомъ *света*“, „мнѣніе“ коперниково потврђује се само овим ријечма: „оно є примлѣно и утврђено одъ највећи звѣздослова; оно є сасвимъ природно, и не принуждено обяснява видимо движеніе неба“. На оваке се ријечи ствар само вјеровати може, али ово није за вјеровање, него за знање и разумијевање; зато мислимо да је требало доказати да је „мнѣніе“ коперниково „природно“. Тако се за вјетар каже: „теченіе или движеніе воздуха изъ єдне стране у другу зове се ветаръ“. Али зашто, кад, како тече воздух да постане вјетар? За „ватрене кугле“ стоји само да су „воздушна ватрена явленія“, и ништа више, тако и за „сѣверну светлост“. Од свјетлица, летећих звезда (као што се зову у физици г. Вука Маринковића), слане и т. д. нема ни помена. Па и ово мало што

се спомиње, барем да је добро и јасно! Али шта ће рећи н. п. (на стр. 8) да еклиптика „равнителя *подъ 23-имъ степеномъ* у две противположене точке пресеца"? Какав је то 23-ћи степен? ваља да равнитељев? или склиптичин? и како ће се у 360 степена два пута (на двије „противположене точке") долазити 23-ћи степен? Па зар су *„равноноћне точке"* свагда на једноме мјесту? Шта је онда прецесија? шта ли *платонска* година? (којега до душе ни једнога ни другога у овој књизи нема). Овдје се мјесто „под 23-ћимъ степеномъ" јамачно хтјело рећи: под углом од 23 степена". — О зодијаку шта се може научити из ових ријечи: „ови знаци *означаваю* 12 годишньи мѣсеціи, и *починю се* у пролеће. кадь намъ є раванъ дань и ноћь. Прва три *слажу се* съ пролећнимъ мѣсецима" и т. д. (стр. 9.)? Ко зна ове ствари он може погодити шта се овим ријечима хтјело рећи, али ко не зна, разумјети их не може. — Ми не вјерујемо да исчислителни замљопис *„опредѣлює* место земльи у пространству света" (као што стоји на стр. 1), него ваља да показује мјесто које је (да исте ријечи употребимо) земљи у пространству свијета опредијељено. На стр. 5. о антиподима стоји овако: „Кадъ є наша земля округла и свудъ є наоколо воздухомъ обкружана, то и на противъ (sic) положеной страни има людій", — као да их и за то има што је земља округла. — Стр. 7. казујући шта су „паралелны крузи" спомиње „степене првогъ полуданка", т. ј. једну непознату ствар другом непознатом толкује, јер истом на стр. 10. стоји шта су „полуданци". — На стр. 12. овако са толкује југ: „место гди се сунце находи у *найвећемъ увышенію*, именує се югъ или подне", а шта је „највеће узвышеніе" не стоји ни пре тога ни послије. — На стр. 15. стоји: „ветрови *одь продуженя времена*, дѣле се на поредачне и непоредачне". Ријечи „одъ продуженя времена" ваља да значе чиме се разликују „поредачни" вјетрови од „непоредачны", али ту разлику ко може из оних ријечи извадити? *Продужење времена* мислимо да овдје не може бити ништа друго него *дуго време* или *трајање*, али то не чини ону разлику јер има вјетрова који дувају само док се сунце рађа (као што се и у овој књизи помиње) па су „поредачни", а многи дувају по неколико дана без престанка па су „непоредачни". — На стр. 4. стоји да се планета Меркур српски зове *зорњача* и „Венусъ" *вечерњача*, а зорњача и вечерњача само су два имена једне планете (Венере).

Трећи дио ове књиге, *„грађанскій земльописъ“*, чини нам се да је сувише опширан и по себи, а камо ли кад се испореди с прва два. Кад се н. п. говорећи о Аустрији уопште каже какови су „произвоци“ њезини додајући у којој се „круновини“ особито који „налазе“ (108), на што код сваке „круновине“ напосе још о томе говорити, тако да се једно исто на примјер „разна питома и дивља живина“ петнаест пута спомиње! Ово управо није ни опширност, него само дангуба. Па поред овога на много мјеста нема што је потребно: код многих „независимы“ држава није казано каква им је влада, н. п. код „курфирштства Хесена“, код „слободне вароши Хамбурга“, и т. д. Тако се н. п. за „кнежество Молдавію“ изријеком каже да ондје „кнеза избираю бояри“, а за кн. Влашку то се не помиње. Тако код кн. Србије стоји да она плаћа султану данак и колико, а код Влашке и Молдавије тога нема. На много мјеста казано је гдјешто наопако, н. п. да је у Сардинији „владѣніе монархично *неограничено*“, тако на стр. 41. стоји и за Грчку, а за „Прајзку“ на истој страни стоји да је „неограничено“ а на стр. 249. да је „ограничено“, тако и Португалија по стр. 41. има „неограничено“ а по стр. 211. „ограничено владѣніе“. По страни 72. у Србији митрополита бира „народъ и Князъ“ а епископе „Князъ съ Митрополитомъ и Совѣтомъ“. По нашем знању ове разлике нема.*) По стр. 109. „Венди или Словени“ и „Краньци“ јесу два различна народа, тако су и Славонци и Далматинци све особити народи, као н. п. Пољаци. За оваке смо мисли до сад на странце викали, а сад већ ни они (знатнији) овако не пишу. По стр. 110. и 111 „ерцхерцогство Аустрія“, која се дијели на горњу и дољњу, чини једну „круновину“, и будући да у свакој „круновини“ има по један намјестник, тако је по стр. 114. „столица намѣстничества“ од ове „круновине“ у Линцу, у горњој Аустрији, по томе врховна власт не само од „12 окружія“ горње Аустрије није у Бечу „поглавитой вароши цѣле монархіе“, него је и од „17 окружія“ дољне Аустрије, а и од самога Беча, будући да је и он „непосредствено намѣстничеству подчинѣнъ“, чак у Линцу! Ово је постало отуда што су у овој књизи двије „круновине“ узете за једну. Тако по стр. 110 једну „круновину“ чини и „кралѣвство Илирія“ које

*) „Митрополитъ и епископи бираю се одъ народа и кнеза“. Ј. Гавриловића рѣчникъ географійско-статистичный Србіе. У Београду 1846. на стр. 259.

„се састои: 1) из херцогства Корушке, 2) херцогства Краньске, 3) покняженогъ графства Горице и Градишке, и маркграфства Истріе, и 4) изъ вароши Трѣста съ нѣзиномъ области". Ако све ове земље уједно чине једну „круновину", онда се оне појединце не могу називати „круновинама", као што се на стр. 119. назива „херцогство Краньска" и на стр. 121 и 122 земље под 3) назначене; онда оне не могу имати три намјестника, као што ова књига каже да имају (у „Клагенфурту", у „Лајбаху" и у „Трѣсту"), јер на стр. 111. стоји да на „вр'у управляня поѳдины круновина, стои ѳданъ царемъ наименованый намѣстникъ." Све ове погрјешке извиру из једнога извора, а то је што је ова књига од 20 „круновина" (или с војводством Србијом и тамишким Банатом 21) начинила 16. Ни Далмација не чини једну „круновину" с Хрватском и Славонијом, него је за себе „круновина".

Ове погрјешке мислимо да довољно доказују оно што смо напред о овој књизи рекли. Дуже се око тога бавити не можемо. Само ћемо још напоменути да је ову књигу на много мјеста тешко разумјети и због неких чудноватих ријечи н. п. прве двије планете имају мањи колотек около сунца (стр. 4), служи одлетним птицама за одмор (102), пештера богата са капљокаменим фигурама (121), знатан је овде сготовљајеми тако названи пармазански сир (184), ликостасни столпови (126), бродопокретни мост (160), лађоносна (69) и бродопловна ријека (107), звјездочтена кула (117), мозаичке душе (169), прсни образ (180), војене деце воспитателно заведеније (117), (*војени* пише се обично мјесто *ратни*, каква су дакле *ратна* дјеца?), трговина се води с приморцима (86) и трговину воде съ марвом (117), и т. д. и т. д.

По нашим мислима није мала погрјешка ни то што у овој књизи нема постојане терминологије него се једна иста ствар зове час овако час онако, н. п. *поврщина земль* и *поврхность* и *поврщіе* и *земльоповрщіе*, *появленъ* и *явленіе*, *положенъ* и *положай*, *православный* и *грчкій*(!); тако се ова књига зове „*обштый* земљопис", а на стр. 2. стоји да се земљописи дијеле на „*свеобште*, частне и особене", у који дакле од ова три реда спада ова књига?

Још бисмо жељели не само да се мјесто српских имена нијесу писала страна или по страноме говору и писању, н. п. *Цытавеккія* мјесто *Стари град*, *Букари* м. *Бакар*, *Зерманя* (107)

и *Черманя* (146) м. *Зрмања*, *Алмиша* (или, као што управо стоји, *Алжиша* на стр. 146) м. *Омиш*, *Кулпа* м. *Купа* и т. д. и т. д. него и на друга Словенска имена да се боље пазило, н. п. Riesengebirg није требало преводити „*Исполинска планина*“ кад то Чеси зову *Крконоше;* тако није требало писати ни *Файстрицъ* м. *Бистрица*, ни *Цербстъ* м. *Србиште*, ни *Бялиштокъ* (по каквом је говору овдје *ш* мјесто *с*?), а мислимо да не ваља ни *Пржиборъ* ни *Пржеворскъ* и т. д.; стране гласове, којих нема у нашем језику, мислимо да је најбоље писати словима која су најближа оним гласовима: чешкоме ř и пољскоме rz најближе је наше р, јер *ржи* и *рже* у нашему језику чини по два слога.

[Срп. Нов. бр. 80. од 17. јула 1852].

XXII.

Дечански првенацъ. Описаніе монастира Дечана, диплома краля дечанскогъ, описаніе Ипекске патріяршіе, многи стари зданія, многи мѣста старе Србіе и Косовскогъ поля. Одъ Гедеона Іосифа Јуришића, єромонаха Дечанскогъ. У Новомъ Саду нар. књигопечатня Дан. Медаковића 1852. — 8. 133.

Узевши како су важне и драгоцјене ствари, које се у овој књизи описују, не можемо прежалити што су овако недостојно у њој описане. Од архитектуре монастира Дечана заиста се гдјечему дивити морамо, али баш за то мора човек жалити, што му није могуће свему се дивити. Да узмемо „врата западна“ (стр. 4). О њима у овој књизи не стоји колика су, а то врло много значи. За довратке стоји да су „шестостолпни“; шта је то? јамачно од шест ступова; али стоји ли са сваке стране по шест ступова или само по три? и стоје ли „успоредо ширнномъ“ цркве или дужином? Не знајући ово није нам ни на што оно што се даље говори о овим ступовима; не можемо знати које су два *средња*, а то том стоји ли лијепо кад је један од њих „четвероугаланъ“ виновом лозом ишаран а други „као одъ две струке плетено увіенъ“, остали пак сви једнаки, „четвероуголни прости“. Ради ових недостатака није ни од какве користи ни оно, што се говори за „шестосводный

сводъ на овымъ довратцима". Не знајући ширине вратима не можемо судити о љепоти овога „фатъ и по високогъ" свода над њима; не знајући у каквом реду стоје ови ступови, не можемо судити како стоји на њима овај „одъ црковногъ зида выше одъ єдногъ шуха извученый" свод. Пак онда, шта је *„шестосводный сводь?"* То се не може ни из даљег описивања разумјети. И тако је све описано, да се — као што рекосмо — само појединим стварима дивити можемо. Описујући ова књига цркву не каже ни колика је. него јој висину ваља нагађати по висини ступова, кои „сводове папертне површине на себи држе" (на стр. 20), а дужину и ширину по дужини и ширини паперте (на стр. 21) и „храма" (на стр. 24.) и по дужини олтара (ширина му није назначена). Тако хотећи ваљада казати како је црква јака вели „да на темелю одъ єднога шуха дебео округли поясъ лежи, съ коимъ є црква опасана", а не каже што је главно од-а-шта је тај појас. У овој је књизи (од стр. 47. до 67.) наштампана „диплома светога Стефана краља Дечанскога дарована" високим Дечанима. Поред свега овога, што на стр. 47. стоји да „диплома ова од слова до слова гласи" онако као што је ондје наштампана, ми опет са великом жалости велимо да ће је још једном ваљати с оригинала преписати и на ново штампати. Тако је и с осталим *нашим старинама* од ове врсте, које су у овој књизи штампане. Још има у овој књизи и ово: над папертној површини (стр. 3), над своду (11.), на углама (19.), да се вратим моим описанију (46), довратци провиђени су од мермера (5), сједалиште с обе стране с провиђеним предњим лафова труповима извајано (6.), два једно другог загрлившег а другом руком рукујућег се дјетета извајана су (6. и 7.).

[Срп. Нов. бр. 84. од 26. јула 1852.].

XXIII.

Начела Физике за своѳ ученике, а и за самоуке, написао Вукъ Маринковићъ, медицине докторъ, у Лицеуму Княжества Србскогъ Физике Професcоръ. друштва Србске словесности р. чланъ. У Београду 1851, при правителственой кньигопечатньи княж. Србскогъ. — 8. кньига I, 515. кньига II. 286 са шестъ литогр. таблица.

Нама је у овим прегледима најглавније гледати колико која књига користи народу нашему доноси, колико је која кадра помоћи да народ наш напредује. У садашњему стању наше књижевности да критика више од овога тражи, мислимо да не би било ни право ни пробитачно. С овим мислимо да могу задовољни бити и први књижевници наши. По томе књига је ова једна од најзнатнијих и најбољих што до сад имамо. Та јој слава припада истина много ради онога што се у њој пише, јер су натуралне науке, које су, као што г. аутор на другом мјесту рече, избрисале из рјечника ријечи *немогућност* и *даљину*, и за пољске послове, и занате и трговину и за све умјетности од највеће потребе и користи, а сврх свега тога оне су и најпоузданије видјело, које таму сујевјерја разгони и човека доводи да види и позна мудрост и силу творца свега свијета и да му се зато диви и клања. Али што се оваѳ красне ствари у овој књизи пишу, још је не бисмо могли овако цијенити и поштовати, кад оне не би биле онако јасно и разговијетно у њој описане. Како је н. пр. јасно разложено за што се суха рука у води овлажи а у живи остане суха, за што ли се жива за злато лепи; за што мања кап воде из нагнутог стакленог суда неће одмах да падне доле; за што у стакленом суду жива има пупчасту површину а вода издубеиу (боље него „издублѣну"), за што ли вода у стакленом суду изнутра машћу намазаном има пупчасту површину, а жива у оловном издубену (I. § 143). Тако бисмо рекли да је и „хемично сродство" (I. § 145—164), које нам се чини да је доста заплетена ствар, врло разговијетно разложено. Томе ни мало не уступа ни „сматранѣ поѳдины стихія, и најближи њиовы састава" (§ 165—210). Тако мислимо да и *сажиѵање* (или, као што г. аутор пише, *сажи-*

жанђ, § 275—284) и *животна топлота* (§ 285—286) сваку похвалу заслужује. Уопште налазимо да је ова књига особито јасна на оним мјестима, гдје год по хемијским законима што разлаже. Али врло су јасне и друге ствари, као што смо нешто већ споменули. Само примјера ради напомињемо још да је прекрасно казано како чујемо и за што нијеми не могу говорити, за што лед плива (§ 232), а особито је јасно разложен прилив и одлив (II. § 138 и 139).

Књизи се овој особито радујемо и за то што се обрађивањем науке и језик народни богати. Она нам је донијела много нових ријечи, које су заиста грађене само по потреби а не из маније, као што многи чине грамзећи за ковањем нових ријечи, и понајвише су тако начињене да се њима народне ријечи примивши их у своје друштво поносити могу, н. пр. невидљив, раздељив, нераздељив, раздељивост, лепљив, лепљивост, осетљив, растворљив, нерастворљив, ширљивост, запаљив, запаљивост, сажижљив, дробљив, растопљив, преломљив, крутило, кртост, умјетство, пребојадисати, насртати. Овамо припадају особито многи термини, н. пр. ослонац, полуга на лакат, стрмина, бризак (водени), извлак, ветреница сабијач, обарач, раствор, разломци, стално тело, пречник, полупречник, равнотежа, водораван, средобежни, средотежни, узетиња (paralysis). Тако је у овоме послу неколико народних ријечи врло згодно употребљено, н. пр. клип embolus, купа (conus, па отуда купаст conicus), облица (cylindrus), заситити (saturare); тако је многим народним ријечима дато право значење, којега по рјечницима немају, н. пр. шљунак, грнчара, тресет; накратко лексикограф ће у овој књизи наћи довољно материјала. Осим свега поменутога особито су нас обрадовале и ове ријечи: магнетисати, електрисати, кристалисати, оксидисати, фосфорисати, поларисати, неутралисати, балзамисати, карактерисати и т. д.: ријечи које нам је ова књига прва донијела, и које, ако им форма и није чисто српска, ипак су нам много ближе него латинско-њемачко *магистривирати* и т. д.; српски би може бити најчистије било *магнетити* и т. д. Кад се што почиње, не може се ни тражити да све одмах у првом почетку буде сасвим добро, тако и у овој књизи има термина, који ће се по времену поправљати, тако *водоник* (hydrogenium) према *угљенику* (carboneum) и *салитренику* (nitrogenium) и *кисеонику* (oxigenium) никако не ваља: у овој би ријечи оно *о*

пред *ник* само онда могло стајати кад би била сложена (од двије ријечи), а то се јамачно није хтјело, као што показују остале три. За focus мјесто *жиже* ваљаће тражити другу ријеч, јер н. пр. и у акустици долазе focus-и а ту жежење нема никаква посла.

Што се тиче чистоте и правилности језика, премда ова књига и по томе припада међу најбоље књиге, ипак није ни она без обичних погрјешака н. пр. *горе* (I § 185) мјесто *гори, промене* (I § 26) м. *промени, расти* (I. §. 65) м. *расте, растити* (II. §. 138) м. *расти*, али на више мјеста стоји и као што треба; међу погрјешке у језику иде н. пр. и *оцетни* (I. §. 167), мјесто којега у § 163. стоји као што треба *оцатни)*, и *угол* (I. §. 30) м. *угал, тио* (I. §. 246.) м. *тих (тио* је мјесто *тихо*, а то је средњи род или нарјечије, а кад би *тио* било у мушком роду, онда би у женскоме и у средњему морало бити *тила, тило)*, *сво* (I. §. 98.) м. *све* и *свом* (I. §. 88.) м. *свему, дано* (I. §. 94) м. *дно, витло* м. *витао*, тако *мусикски, амонијакски* ваљало би само онда кад се не би говорило *јуначки* него *јунакски*. Врло необично чини нам се да је речено „*кудрењ* воде" (I. §. 228.); осим С. Љетописа за годину 1847., III., гдје на стр. 94. стоји „*кудрави таласи*", не опомињемо се да смо тако што у другој којој књизи читали или гдје чули. Још ћемо напоменути да би н. пр. мјесто: „од у пећи добро осушеног дрвета" (I §. 411.) много боље и разговјетније било: „од дрвета у пећи добро осушеног"; ово не помињемо од беспослице; има мјеста гдје јако смета што ријечи не стоје у бољем реду. — Али су све ово према добру, којега је ова књига пуна, тако мале ствари да нам не остаје ништа друто до жељети, да би народ српски књигу ову што је могуће више читао: ако ко у њојзи нађе штогог да не може разумјети, наћи ће мјесто једне такове ствари стотину других, које ће разумјети и радовати се што их разумије.

[Срп. Нов. бр. 94. од 19. авг. 1852.].

XXIV.

Гласникъ Друштва Србске Словесности. Свезка IV. Са приложенымъ Землѣвидомъ Окружія Пожаревачкогъ и снимкомъ Србске Селимове Дипломе. У Београду у кньигопечатньи Княжества Србіе 1852. — 8. 284.

„Предмети“ ове „свезке Гласника“ раздијељени су на пет главних раздјела: „I. Ображаванѣ Србскогъ єзика, II. Србска Повестница, III. Србске Старине, IV. Србскій землѣписъ и државописъ, V. Извештія“.

У првоме раздјелу наштампана су „*Практична правила србскогъ правописа*“, која је „сачиніо и по заключеніяма Друштва уредіо садашньій нѣговъ Подпредсѣдатель Іованъ Стеиѣъ“. Овај чланак заједно с предговором, који је к њему написао „овогод. Секретаръ Друштва Сергіе Николиѣъ“, заузима 15 првих страна; у њему су постављена правила „не за какавъ новый него управо за онай *старый* уобычаєный правописъ, *кои* су“ као што предговор вели „први наши списатељи у наше кньижество за нашъ србскій єзикъ увели.... и *кои* є овоземальско выс. Правителство, безъ сумнѣ имавши у виду обште мнѣніе и увереніе.... єдномъ своіомъ уредбомъ у заштиту узело“; ових ће се правила Друштво Србске Словесности „засадъ као дружевно примљногъ правца у издаваню свои кньига и у писаню држати“, али ће опет „врстне производе“ „свои сатрудника“ „почемъ ій усвои“, „по ньиномъ нарочито изявлѣномъ закгеваню“ „ньинимъ особитымъ, положене познате границе не преступаюћимъ правописомъ и одсадъ печатати“. Што се тиче самих правила ових, Друштво Србске Словесности у поменутоме предговору својега секретара само признаје да „съ“ ньима „напредуюћу єзикословну науку, нѣна начела и све слѣдствености савршено задовольило ніе“, али сврх свега тога, премда мислимо да је права дужност Друштва Србске Словесности баш око тога трудити се, ипак сматрајући опстојателства наша, која је такође оно пазити и управо, докле год трају, поштовати дужно, ни мало се не затежемо признати да су нам ова правописна правила добро дошла, да су за овај правопис, за који су постављена, сасвим добра и потпуна или

савршена. Ми им се радујемо и за то, што су она кадра учинити, да — ако не можемо имати један правопис — барем их колико је могуће мање имамо. Штета што у првоме правилу на страни 4. стоји *сломїенъ*, па још као примјер *ломити* не иде међу ове глаголе, који (као н. пр. *пити*) између глаголскога корјена и наставка и наставка неопред. начина (*ти*) немају ниједног од обичних уметака (ну, ѣ, и, а, ова, ева, ива), него међу оне који имају уметак *и (лом-и-ти, слав-и-ти, куп-и-ти);* а ови глаголи како год што у садашњему вр. између глаголскога корјена и личних наставака (*м, ш,* и т. д.) не добијају уметак *је*, него се лични наставци одмах настављају на овај уметак неопредијељеног начина, тако у страд. прич. мјесто овога уметка (*и*) имају (по нашему писању) *ѣ*, пред којим се у глаголима као што су поменута три ставља (из познатих узрока) *л;* по томе како год што се не каже, *слав-и-е-м* ни *слав-и-е-н,* ни *купа-и-е-м* ни *куп-и-е-н* него *слав-и-м, слав-лѣ-н,* и *куп-и-м* и *куп-лѣ-н,* тако се исто не каже ни *лом-и-е-м* ни *лом-и-е-н* него *лом-и-м* и *лом-лѣ-н.* У спрезању сложени се глаголи не разликују од простих, по томе какогод што се каже *прославим* и *прослављен* и *искупим* и *искупљен*, тако се сасвим по правилу каже и *поломим* и *поломљен* („*поломљени* коњи и јунаци“ —), тако исто има и *одломити, преломити, заломити* и т. д., а овако је исто сложено и *сломити,* дакле *сломим* и *сломљен,* а не *сломијем* и *сломијен.* — Иза овога чланка који иде у „теоретично“, долазе три за „практично образованѣ Србскога єзика“, и то: 1) „*Слово на празникъ свѣты апостола, Петра и Павла*, говорено у београдской цркви Архимандритомъ Гавриломъ Поповићемъ, Друштва Срб. Словесности редовнымъ членомъ“ (од стр. 16. до 18.); 2) „*Лажь по нужди.* Изъ Чоке-а посрбіо Архимандритъ Гаврило Поповићъ“ (стр. 19.—31.); 3) *Критично житіе баснотворца Езопа и нѣговы басній* (Превео съ грчкогъ изъ Кораєвогъ предговора на Езопове басне бывшій саобштаваюћи Членъ Друштва покойный Вукашинъ Радишићъ)“ (стр. 32—74). О ова три чланка, од којих су прва два, а особито први, по себи врло красна, мислимо да нису за журнал ученога друштва, једно за то што мислимо да би требало сваки чланак у Гласнику да је и за „практично образованѣ Србскогъ Єзика“, и по томе да особити чланци за то нису потребни, а друго што би онда, кад би Друштво баш хтјело и за таково образовање особите чланке штампати,

сасвим друкчије радити требало; у таковим чланцима ваљало би навалице прикупљати и збирати оно што се жели повратити и даље развијати и дотјеривати. Осим тога за посљедњи чланак рећи ћемо још и то да га је Друштво могло „ради спомена својъ негдашнѣгъ ревностногъ члена у свој Гласникъ ставити", али ничега другога ради: „стварна цена" врло је давнашња, и за онога, који читајући овај чланак нема пред собом и корајева зборника езопових басана, врло је малена особито према величини чланка, ономе пак, који има поменути зборнік, да је сав овај чланак непотребан, по себи се разумије.

Други раздјел има три чланка: 1) „*Србска повестница Карађорђевогъ времена* покойнымъ Яникіемъ Ђурићемъ, негдашньимъ Карађорђевимъ Секретаромъ, а у доцніе време бывшимъ Совѣтникомъ саставлѣна" (стр. 75—151); 2) „*Карађорђево извеспіе о Србіи и послѣдньимъ догађаима србскогъ (новіегъ) доба као и о првыма за тымъ слѣдующима.* Сачинѣно негдашньимъ Почестнымъ Членомъ Друштва Србске Словесности покойнымъ К. С. Совѣтникомъ Лазаромъ Теодоровићемъ" (стр. 152—184); 3) „*Окружіе Пожаревачко у приложеном землѣвиду представлѣно и са стране државописне и повѣстне описано* саобштаваюћимъ членомъ Друштва Србске Словесности Аћимомъ Медовићемъ, Докторомъ Медицине и Физикусомъ окружія пожаревачкогъ" (стр. 185—218). Прва су два чланка, као што се из самих натписа види, од највеће важности за новију Српску историју; али ми опет мислимо да их није требало у Гласнику штампати. У журналу ученога друштва треба да излазе учена његова истраживања или испитивања и доказивања, по томе требало је с овим рукописима оно, што је до сад од историје наше познато, испоредити, из њих оно, што се није знало, открити, што се рђаво знало поправити, што се знало, али не довољно, попунити и новима свједочанствима потврдити, и све ово учено израдивши ваљало је у Гласник ставити, а саме рукописе у особитој књизи штампати, као што је Друштво С. Сл. радило с „Дѣловоднимъ протоколомъ од 1812. Маія 21 до 1813 Августа 5. Карађорђа Петровића, вър'овногъ Вожда и Господара народа Србскогъ," и ми управо не знамо чиме би се достојније могло наставити издавање „Извора за нову србску историју" (у Београду 1848). Рукописи су ови, као што треба штампани, „безъ и најманѣ промене," само су н. пр. „кривымъ писменима означени понајвише најнужніи додатцы

као што бы ій по свой прилицы и самъ сачинитель быо написао, да му нису случайно у перу остали; а поѣдинимъ у речи помешанымъ кривымъ писменима заменѣна су друга, коя су очевидно погрешке пера сачинителѣва.“ Али што на стр, 98 стоји: „неколико Турака, који су били ратницы предъ турскомъ войскомъ,“ ту мислимо да г. „секретаръ Друштва“ није погодио жељу сачинитељеву. Мјесто „кривога“ *а* овдје у ријечи „ратницы“ ми не знамо шта стоји у оригиналу и да ли ишта стоји, али за цијело мислимо да је сачинитељ хтио написати *ртници* (која се ријеч налази још у староме рјечнику г. Вука С. Караџића). Исто тако мислимо да је у ријечи Лешньица на стр. 184 (два пута) без потребе уметнуто *ь*. За други чланак овога раздјела још ћемо споменути да је код овога преважнога „известія“ требало назначити коме је писано и је ли доиста предано ономе, коме је писано. Ово је за историју врло потребно знати. Трећи чланак овога раздјела сасвим је на своме мјесту. У њему се помиње најстарија историја пожаревачког окружја још пре Срба, по том што се у времена српских краљева и царева у њему збивало, по том знатне ствари за историју српску од боја косовскога до Карађорђа, пак најпослије шта се у време нове српске слободе и ослобођавања у овоме окружју радило. И ово је све тако израђено да је, као што рекосмо, достојно мјеста у журналу ученога друштва: само би језик могао бити много бољи.

У трећем раздјелу има један, али веома знатан чланак: „Србска диплома Султана Селима (са приложенымъ снимкомъ свог печата и свршетка). Клетва обштини дубровачкой дата у Бруси дана 5. Марта 1517 године. Описана Редовнимъ Членомъ Друштва Србске Словесности, Јанкомъ Шафариком, Докторомъ Медицине, Професоромъ Повестнице у К. Срб. Лицеуму, Членомъ Школске Комисіе и проч.“ (стр. 219—226). Знатна је ова диплома веома за српску историју колико по томе што је српски писана толико по ономе о чему говори, које показује како је дубровачка република у неким стварима стајала према турскоме царству. Она није мање знатна и за језик српски. Уз оригинални текст додан је и слободнији превод на данашњи наш језик, а и што је још потребно, додано је и расвијетљено.

Четврти раздјел има два чланка: 1) „*Прилогъ за географію и статистику Србіе*. Одъ Редовногъ Члена Друштва Срб-

ске Словесности Іована Гавриловића, Началника Одѣленія Промишлѣности у Кн. С. Попечительству Финансіе" (стр. 227—248); 2) *Число и покрешъ людства главнога града Београда.* Одъ Редовногъ Члена Друштва Српске Словесности Владимира Якшића Књиговодителя у Кн. Срб. Попечительству Финансіе" (стр. 249—265). Оба су ова чланка врло знатна. Први казује колико по попису од године 1850 има у Србији „мѣста, кућа, женѣны, неженѣны, женски, одсуствующи," колико народа свега и колико страни, и свега овога колико има у коме окружију; потом колико у којему окружију, срезу и мјесту има Влаха. Иза тога је аутор према поменутоме новијему попису и осталим уредбама поправља све недостатке својега „Рјчника географійско-статистичнога Србіе" (у Београду 1846). Да је све ово за познавање ове земље од превелике важности, није потребе доказивати. Други чланак овога раздјела колико је знатан по ономе о чему говори, толико нам се чини управо смијешан по ономе што доказује; јер да се људство у Београду умаљује па још као да је том узрок и то што се љекари умножавају, ми вјеровати не можемо, и то за сад једино за то што својим очима видимо да је Београд сваки дан све већи. Више о овој ствари сад овдје говорити не можемо, јер би нас веома далеко завела.

Посљедњи раздјел има три чланка: 1) *„Извѣстіе о дѣланю Друштва Српске Словесности у 1851. години,* прочитано у главномъ засѣданію 30. Декемвр. предназначене године држаномъ" (стр. 266—275); 2) *„Српске књиге у Београду на краю год. 1850, и за целу 1851 годину печатане,* назначене редомъ, коимъ су издане" (стр. 276—277); 3) *„Старо Славенско књижество.* Památky dřevního pismenictvi Jihoslovanův, иначе „изборъ югославянскыхъ достопамятностіи" (стр. 278—284). Први је чланак пун недостатака, н. пр. на стр. 269 под 5) стоји да је Друштво С. С. „о своимъ трошку набавило Османиду Гундулића у рукопису"; шта се по овим ријечима може знати „о дѣланю Друштва" и како судити? Какав је то рукопис? од кога времена? Други је чланак још гори, јер се прво за првих 15 књига не може доказати јесу ли изишле на „краю год. 1850" или године 1851., а за остале може се само нагађати, а друго библиографија се не пише н. пр. овако: „Начела Физике Г. Вука Маринковића на 8-ни у 51. таб. са 6. литографираны табл." или: „Поетични примери на 8-ни у 19 таб." кад на књизи или још

што пише што иде у главно, или пише друкчије. У трећему чланку говори г. секретар Друштва о важности назначене књиге. На стр. 288 под звјездицом оних посљедњих пет врста ми не докучујемо на што је, и врло се сумњамо да онаке ријечи приличе ученоме Друштву, особито ако оно не буде истина, као што за цијело мислим да није.

[Срп. Нов. бр. 104 од 11 септ. 1852].

XXV.

НОВИ
СРПСКИ БУКВАР
РЕЦЕНСИЈА
Ђ. ДАНИЧИЋА

У БЕЧУ
У ЈЕРМЕНСКОМЕ МАНАСТИРУ
1854.

[8°. стр. 43]

Не обличан злыхъ, да не възненавидятъ тебе: обличан прѣмоудра, и възлюбятъ те.
Притч. Соломон. д. и.

Буквар за Србска училишта у Арстрійскомъ Царству. У Бечу 1853. Трошкомъ ц. к. администрације училиштныхъ књига. — 8. 82.

Једва једном добише Срби у Аустрији источне вјере нов буквар. Дјеца су њихова до сад учила читати из књиге која није била писана ни писмом а камо ли језиком којијем они књиге пишу. За ово зло они не могу никога кривити осим себе, јер су сами управљали својијем школама, пак не само нијесу сами гледали да га се опросте, него још кад би их влада наговарала да га се опросте, они су га чували као највеће благо. Што ће дакле већма за ово зло Срби који су пријатељи народу својему кривити своје људе, који су им до скора школама управљали, то ће већма бити захвални влади на добру које је хтјела учинити новијем буквaром пошто се управо Бог смилова и власт јој над Српскијем школама умножи. Али добро које се може учинити добријем буквaром ја мислим да није све учињено овијем новијем, него да је њим учињено само то добро што је укинут стари. Да видимо.

Добријем букваром мислим да треба учинити ово троје: 1) да дјеца науче читати књиге својега народа, 2) да то науче што прије, 3) то чинећи да почињу „јачати духом".

Само се од себе разумије да буквар не смије бити писан другом буквицом него оном којом се пишу књиге у онога народа којему је буквар намијењен. Али ако народ има више буквица, шта ћемо онда? Онда треба у буквар да дођу све оне, ако је истина да из њега треба дјеца да науче читати књиге својега народа. За то у Њемачкијем букварима (н. п. Fibel für die katholischen Volksschulen im Kaiserthume Oesterreich. Wien 1853.) не стоји само права Њемачка буквица него и Латинска, и у њима су читави чланци штампани и једном и другом буквицом. Тако је и у Чешкијем букварима (н. п. Slabikář a první čítanka pro katolické školy v císařství Rakouském. Ve Vídni 1852). По том и у новоме Српском буквару осим Ћирилове буквице, којом пишу Срби закона источнога, требало би да је и Латинска, којом пишу Срби закона западнога; а тако опет у буквару намијењеноме Србима закона западнога не би требало да је само њихова буквица него и она браће њихове закона источнога. Има великијех узрока за које буквар може бити намијењен само једном дијелу којега народа: ако народ не живи сав у једној држави, или ако не вјерује сав једну вјеру, онда дио његов који не живи у оној држави у којој живи други или не вјерује оне вјере коју вјерује други, може имати особити буквар, јер човјек из малена треба да се учи љубити државу у којој живи и вјеру коју вјерује. Али ако је народ још друкчије подијељен, као што је н. п. наш, — ако један дио народа пише једном а други другом буквицом, зар и оваки дијелови треба да имају особите буквареˀ зар из буквара треба дјеца да науче читати само оне књиге које пише један дио народа њихова? зар један дио народа не треба да зна читати шта други пише? и зар би губио кад би и то знао? — Али да речемо да има узрока за које дјеца не треба из буквара да науче читати књиге свега народа својега него само једнога дијела његова, шта ћемо ако се из новога нашега буквара ни то не може? Он је писан само Ћириловом буквицом, па хоће ли моћи из њега научити дјеца читати барем оне своје књиге које су писане Ћириловом буквицом? Познато је да те буквице у нас има од више руку: у једној се још држи *ѳ, ѵ;* у другој овијех слова нема, а има *ѣ, ѣ, ѫ;* у трећој нема ни овијех ни

онијех; у четвртој нема *ѳ, ѵ, ѣ. е, ю, я, й, ы, і, ъ, ь,* а има *ђ, ћ, џ, љ, њ, ј;* овако прекројенијех Ћириловијех буквица имамо још више. Од свију овијех буквица имамо у новоме буквару само једну. Из њега дакле дјеца не само не ће научити читати књиге свега народа својега, него ни онога дијела његова који пише Ћириловом буквицом и којему је он особито намијењен. Као што у Њемачкијем и Чешкијем букварима има чланака и Њемачком и Латинском буквицом, тако би и у Српскоме буквару требало да их има барем Ћириловом сваком буквицом (не велим правописом), и то би толико већма требало колико се ове буквице једна од друге мање разликују него Латинска од Њемачке. Као што је у буквару на крају додано неколико листа да би дјеца научила читати црквене књиге, тако је ваљало додати барем врста неколико да би научила читати и остале књиге, које су писане Ћириловом буквицом другом него буквар. — Али да речемо да има узрока за које у буквар ваља узети само једну буквицу, онда је питање: коју? Заиста не ону којом се најмање пише. Кад се већ не да да дјеца из буквара науче читати све књиге своје, може ли ко рећи да их треба да науче читати што је могуће мање а не што је могуће више? Буквицом којом је писан овај нови буквар писано је у Српској књижевности до данас мање него и којом другом. Ово мислим да није потребе доказивати; доста је само споменути да у њојзи нема слова *ђ, ћ, џ.* Али осим тога што се буквицом новога буквара најмање пише, што ће дакле из њега дјеца научити читати не највише него најмање својијех књига, има још и другијех узрока за што — кад треба да је у буквару само једна буквица — не би требало да је баш она. Не ћу спомињати да је она управо подсмијех свјема књижевницима, осим двојице тројице, који њом и то врло ријетко пишу; нити ћу доказивати да она нема ни најмање разумнога темеља, а требало би се и на то обоје колико толико обзирати бирајући буквицу за буквар; ја ћу изнијети још само један узрок. У царству Аустријском влада одређује из којијех ће се књига учити дјеца по школама. Влада је Аустријска више пута показала и једнако показује да угађа народима својима у свему што државне користи не ишту да је друкчије него што би који народ хтио. По себи се разумије да овдје није ријеч о ономе што сав народ хоће, јер слабо кад сав народ једно хоће, него о ономе што хоће већи дио његов. Већи дио народа Српскога

не само у Аустрији него и изван ње, који пише Ћириловијем словима, показује књигама својијем да хоће н. п. два гласа своја да пише словима *ћ* и *ђ*. Ја мислим да би се ваљало смијати ономе коме би могао разум поднијети да помисли да држава Аустријска може имати каку корист у том да Срби њезини не пишу овијех гласова поменутијем словима него другијем каквијем; не може дакле бити да Аустријска влада жели у овоме послу радити у наточ вољи својијех Срба, не може бити да она жели из буквице им изгонити или помагати да се изгони слово, које они имају од толико стотина година (*), које им је спомен од умне радње њиховијех старијех и које је по том једна између најдичнијих ствари које су им остале од старијех и којих — као што је познато — имају врло мало, — у кратко: влади Аустријској не може бити мило да буквар, којијем је рада учинити добро својијем Србима, буде писан од Ћириловијех буквица не оном коју већи дио Српскога народа хоће него другом којом. Ако дакле не може бити на ино, него нови буквар треба да је штампан само једном буквицом, онда он не би требало да је штампан оном буквицом којом је штампан, али ни овом којом ја пишем, нити и којом другом него оном којом пише н. п. г. М. Светић, којом сама влада Аустријска пише Србима својим законе и уредбе, којом је она и неколико другијех књига за Српске школе већ штампала. — Али да речемо да је добро што је нови буквар тако написан да из њега не могу дјеца научити читати највише својијех књига него најмање, шта ћемо ако ни то не могбуду? Из новога буквара Србског не могу дјеца научити читати ни њега самога! У буквару на стр. 59 стоји *„јаунце“*, на стр. 60 *„нећакъ“* и на стр. 61 *„чуваркућа“*. У буквици којом је буквар писан нема слова *џ* ни *ћ*, него свуда мјесто првога стоји *дж* (н. п. на стр. 20 *„джакъ“*, на стр. 61 *„бояджія“* и *„пашлиджанъ“*), а мјесто другога *ть;* за што дакле у поменуте три ријечи стоје ова слова? Еда ли за то да би дјеца научила читати и оне књиге које су писане буквицом која има ова слова? Али би онда требало у буквару у којој ријечи да стоји и *ђ*, јер која буквица има данас *ћ* она има и *ђ*, нити би онда

(*) кьсѣмь градѣмь дѣвоюкчамь. — Кулин бан 1189. године. Види „Србске споменике“ (у Биограду 1840.) II. J. Шафарика „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův“ (у Прагу 1851.) и „Извѣстія Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ“ у Петербургу, I, 22, 1852.

требало да ове ријечи стоје на пошљедњијем листовима, који су одређени на што друго а не на то да из њих дјеца *уче* читати. Или може бити да су ова два слова нехотице стављена у поменуте ријечи? Онда би сам буквар био свједочанство колико је буквица која има ова слова обичнија од оне којом је он писан, кад се поменута слова могу поткрасти и оној малини књижевника која не ће да их пише. Биле поменуте ријечи за што му драго овако написане, нама овдје ваља само знати хоће ли их дјеца умјети прочитати. Слово *ѵ* није у буквару нигдје стављено да би га дјеца могла познати, како ће дакле на поменутоме мјесту у буквару прочитати ријеч у којој има слово којега не познају? На стр. 3 у чланку 6 покрај „Ть ть" истина стоји заграђено „(Ѣ ѣ)", али је сав овај чланак заједно с онијем што је пред њим, као што ће се ниже видјети, не само непотребан него још и сметња велика тако да добар учитељ не ће дати дјеци да га уче; а баш да речемо да ће дјеца учити оба ова чланка, питање је не само хоће ли учитељи држати да треба дјеца да уче и оно у њима што је заграђено, него јесу ли она заграђена слова и стављена за то да их дјеца уче? Ова слова ако не стоје са свијем узалуд, не могу ни за што друго стајати него да би учитељи знали како ће учити дјецу да читају *ть*, које опет показује како је необична буквица којом је буквар штампан. Кад би она стављена била за то да их дјеца познаду, онда би она стајала и ондје гдје (стр. 4—18) дјеца уче у ријечима читати свако слово напосе, које им је у буквару стављено да га познаду, — онда би она стајала и у чланку 27 на стр. 15 поред *Ть*, и онда би ондје стајала која ријеч и с овијем словима, као што стоје ријечи с осталијем словима која су дјеца познала. Као год што дјеца не ће умјети у буквару прочитати поменуту ријеч написану словом којега ни видјела нијесу, тако не ће умјети прочитати ни поменуте двије ријечи написане словом које су, истина, могла видјети али којега нијесу учила ни познати ни читати. У буквару је неколико чланака наштампано курсивнијем словима. Први је на стр. 45. Али хоће ли дјеца умјети читати те чланке? Курсивна слова нигдје нијесу у буквару стављена да би их дјеца познала. Да речемо да ће нека познати по обичнима, да ће н. п. курсивно *в* познати по обичноме в, да речемо да ће и *и* и *и* познати по обичноме и, п: али које ће дијете знати да курсивно *г*, *а* и *т* треба читати онако као што је

*

већ научило да се чита г, а, т? У овој невољи могла би се дјеца добро помоћи рукописнијем словима, али по несрећи чланци штампани курсивнијем словима стоје у буквару прије рукописнијех слова. Ето како ће дјеца научити из буквара сам буквар читати. Али све је ово још ништа. У буквару ће од стр. 1 до 25 дјеца учити читати; тако ће на стр. 15 у чланку 26 и 27 научити како се чита *дь* и *ть*, а на стр. 16 у чланку 28 и 29 и на стр. 18 у чланку 35 како се чита *нь* и *ль;* али по тој науци не ће знати прочитати на стр. 64 ријечи „*проповѣдь*“, ни на стр. 44 „*четврть*“, ни на стр. 48 „*премудрость*“, ни на стр. 63 „*челюсть*“, ни ријечи „*есть*“ (која долази на више мјеста), ни на стр. 60 „*зелень*“, ни на стр. 61 „*плесань*“, ни на стр. 44, 46, 47, 49 „*есень*“. Дјеца овијех ријечи у самоме буквару не ће знати прочитати за то јер их буквар нигдје не учи да се *дь*, *ть* и *нь* чита још како друкчије него н. п. у ријечима „*цедь*“, „*ночь*“, „*гунь*“.

Из овога што је дослије казано мислим да се може јасно видјети колико је новијем букваром учињено првога добра које би требало од њега да имамо. Сад да видимо је ли нови буквар тако уређен да дјеца могу из њега што прије научити читати. По гдјечему што је напријед речено не треба нико да помисли да се о овом не може говорити: оно што се из буквара може научити читати, ми ћемо сад гледати може ли се научити што прије и би ли се могло што прије научити кад онијех мана не би било.

Има буквара који су тако уређени да дијете како позна које слово одмах чита ријечи од онијех слова које познаје, н. п. дијете најприје научи изговорити слово *о*, по том позна *к*, па одмах чита ријечи: *ко*, *око*, по том научи изговорити слово *а*, па одмах чита не само поменуте двије ријечи него и *ока*, *као*, *како*, *кока*; за тијем позна *с*, па одмах чита *со*, *ос*, *саса*, *коса*, *соко*, *оса*, *каса*, *косо*, *кос*, *сокак*, *скок*. Свак може ласно помислити како би се дијете радовало кад би научивши само четири слова већ знало прочитати толике ријечи. Оно би се радовало за то што би одмах видјело плод труда својега, плод велики труда малога, плод који би био много мањи кад би буквар био тако уређен да дијете за оно вријеме за које би могло научити читати цијеле ријечи, научи само слова изговарати. Што који посао задаје више радости, — што се више мили ономе који га ради, то се брже свршује; за то би дјеца учећи

читати на овај начин, научила много прије него на онај на који ће учити из новога буквара. У новоме буквару треба дјеца најприје да познаду сва слова, и велика и мала, па ће истом онда почети читати. У буквици његовој има 37 слова; к овоме броју ваља додати најмање још 3 у име великијех слова која се разликују од малијех (А, Е, Б; за слова У, І, Р рећи ћемо да се ласно могу познати по малијема); дакле у новоме буквару треба дијете да научи 40 слова док почне читати. Колико ће дакле у радњи својој бити без оне радости коју би му читање чинило, кад му најприје ваља познати толика слова! и по томе колико ће му радња бити спорија. Ове старине нема ни у једноме новом буквару у Аустрији који познајем, н. п. у Њемачком, Русинском, Чешком, Пољском, Српском Латинским словима, Крањском, Влашком. У свима овијем букварима дјеца у велике читају прије него почну познавати велика слова. Кад велика слова н. п. Нијемче, којему много више требају него Српчету, учи у буквару својему истом на стр. 17, а дотле што год чита све му је написано малијем словима, н. п. на стр. 3 „römer, rom", на што Српче у својему буквару треба да позна велика слова прије него почне читати? зашто да му она сметају да не може читати док и њих не научи? за што је стара ова сметња остала у Српском буквару кад је истиснута из Њемачкога и из свију осталијех који су по Њемачком писани као и он? Истина да се мало нашијех великијех слова разликује од малијех, али за то би још лакше почетак буквару могао бити без њих. — Од ове сметње коју чине велика слова још је већа у новоме буквару Српском друга. Истина, ни нови Њемачки буквар у Аустрији не учи дјецу читати са свијем на онај начин који сам мало прије показао, али се његов начин врло мало разликује од онога. У Њемачком буквару треба дјеца најприје да познаду сва самогласна слова, по том настаје са свијем начин онај: како дијете научи које сугласно слово одмах чита ријечи писане словима која познаје. Ја не видим доста узрока за што би онај који је рад научити читати требало најпре да научи самогласна слова, али је истина да би начин поменутога Њемачког буквара веома био згодан за Српски буквар: кад узмемо да Српски језик има само пет гласова којима се слова зову самогласна: а, е, и, о, у (осим *р*), онда би за Српски буквар између поменута два начина била само та разлика што би дјеца прије него почну читати требало по

једноме само два три слова да науче више него по другоме; кад још помислимо да су гласови поменутијех самогласнијех слова у Српском језику са свијем чисти, да их је с тога сваки напосе ласно изговарати, и да за то сами собом нијесу без милине за дјецу, и сврх тога да је сваки и ријеч (па још нека и дјеци врло мила), онда мислим да би свак могао пристати да у Српскоме буквару буду најпре самогласна слова, желио како му драго да дјеца што прије почну читати. Али се ово може допустити само за поменутијех пет слова, јер ако би буквар и био писан буквицом која има *ы, і, ѣ, є, ю, я*, опет ови дупликати и назови-самогласна слова не би требало да стоје прије читања, као што стоје у новоме буквару, јер би већ много било кад дјеца не би почела читати ријечи док не би и њих научила. На њих би могао доћи ред да их дјеца познаду и у ријечима читају пошто на поменути начин познаду или сва сугласна слова или неколико њих. Али у новоме Српском буквару не стоје прије читања само самогласна слова, на број 12, осим великијех, него и сугласна, па послије свију њих опет настаје онај начин који у Њемачкоме настаје одмах послије самогласнијех; у њему се дакле послије чланка 5 и 6 на стр. 3, у којима су стављена сва сугласна слова, узима да дјеца још не познају овијех слова, него да треба у потоњим чланцима да их уче тако да како које науче одмах читају ријечи са онијем сугласнијем словима која науче. Нијесу ли дакле поменута два чланка са свијем непотребна? Нијесу ли они сметња већ за то што су непотребни, — сметња то већа што је у њима више слова (свега 25 осим великијех и заграђенијех) која ће дјеца учити прије него почну читати? Не треба мислити да ће дјеца имати какву корист од овијех чланака, ако и јесу непотребни, ако и јесу сметња. Какву ће имати дијете корист што ће у њима познати н. п. слово *ш?* Познавши га у чланку 5 на стр. 3 неће ли га са свијем заборавити докле дође до чланка 25 на стр. 14, гдје ће га опет наћи? Не ће ли му га онда ваљати опет на ново учити?

Кад би у новоме буквару и само слова самогласна требало дјеца да уче прије читања, рекао сам да опет не би требало међу њима да стоји *і, ы,* и то за то да би што прије могла почети читати. Али да речемо да и то треба, опет мислим да није добро што ће у новоме буквару прије свију другијех слова дјеца учити *і, и, ы,* слова, која имају један глас, јер ће врло

мален бити плод који ће дјеца опазити од првога труда својега. Научивши дјеца три поменута слова не ће знати прочитати ни три гласа, него само један, а камо ли коју ријеч.

Колико је потребно да дјеца радећи какав посао имају радост у њему, — да их он сам собом мами, да би га што прије свршила, још је више потребно да је из посла њихова уклоњено све што би их могло од њега одбити. Тога ради ваља им дати посао да почну оданде одакле је лакше. У чланку 3 на стр. 2 уче дјеца читати свако самогласно слово са словом *й*, и том је послу њихову почетак: *ій, ый,* по том долази *уй* итд. Овдје ваља запитати: хоће ли се *й* у *ій* и *ый* изговарати, као што се изговара н. п. у *уй*, или се неће никако изговарати, као што се не изговара н. п. у *„великій“ ?* Ако ће се изговарати, онда је велика погрјешка што су најприје стављена дјетету да изговори она слова која је најтеже изговорити; ако ли слова *й* не треба изговарати, онда је опет погрјешка што се дјетету ондје гдје треба да учи изговарати по два слова стављају таква која се не изговарају, па још на првоме мјесту. — Овако се и чланак 4 почиње словима *іи*, која је много теже изговорити него *ія*, која стоје шеста послије онијех.

Кад је овако ријеч о мјестима гдје која слова стоје, ваља споменути још нешто. У прва два чланка стоје самогласна слова, као што „садржај“ показује. Да речемо да је *е* и *я* самогласно, али зар је самогласно и *й*, које стоји пред ова два? Слова *е, я* чине слогове свако за себе, и за то их може ко звати самогласнима; али по чему ће *й* бити самогласно? има ли у Српском језику једна ријеч у којој би *й* чинило слог само собом? — Кад у прва два чланка стоји *и* и *й*, свако напосе, кад „садржај“ каже да су оба ова знака „самогласна писмена“, за што овога пошљедњега нема у чланку 36 на стр. 18 и 19, гдје су, као што „садржај“ вели *„сва* писмена редом и поименце“? Ако *й* није за себе слово пак за то не треба да стоји у буквици, онда н. п. ни Чесима ě, č, ž, ни Пољацима ą, ę, не би била за себе слова нити би требало да стоје у њиховијем абецедама. — Кад у чланку 6 на стр. 3 стоје *ть, дь, ль* и *нь* као особита слова, и кад од овијех прво двоје *(ть, дь,)* стоји и у чланку 36 на стр. 19, гдје је штампана цијела буквица, за што у њему не стоји и *ль* и *нь?* Кад су *ть, дь* за себе слова, за што не би била и *ль, нь?* и кад су на стр. 3 таква, за што нијесу и на стр. 19?

По овоме што сам дослије говорио свак ће напријед знати да мислим да је добро што у новоме Српском буквару дјеца не ће читати најприје само слогове, н. п. ба, бе, би, као у староме, него одмах ријечи н. п. ба-ба, бе-ба, као што је и у Њемачкоме. Али зашто да не читају одмах и оне ријечи које имају на крају сугласно слово и које имају у почетку слога више такијех слова? за што оваке ријечи треба да читају истом онда кад науче читати оне које на крају имају самогласно слово и које у почетку слога имају само једно сугласно? У Њемачкоме буквару, по којему је Српски писан, читају дјеца све оваке ријечи одмах; за што за њих Српски буквар треба да има особите дијелове? Истина, по правопису којијем је писан овај буквар нема ријечи која би имала на крају сугласно слово, него такове ријечи морају имати на крају или *ъ* или *ь*; али кад н. п. у Њемачкоме буквару у почетку стоји rom и rǒmer с малијем r, за што не би могло и у Српскоме стајати у почетку н. п. *боб* без *ъ*? за што да дијете лијепу какву мисао, која би му мила била, која би га мамила на посао, од које би почињало „јачати духом", за што да је не може одмах читати само тога ради што се која од онијех ријечи којима би је ваљало исказати свршује на сугласно слово а послије њега по правопису новога буквара треба још да стоји слово које не треба читати? За што оваке ријечи треба да стоје у особитоме дијелу (чл. 30—35, од стране 16 до 18)? А збиља овај дио и не стоји за то да дјеца науче читати сугласно слово на крају ријечи, него да науче читати *ъ* као што „садржай" показује. Он заузима двије стране самијех ријечи. Зар толико ријечи треба дијете да прочита док научи да се *ъ* нигдје не изговара? Ово је особито неспретно кад човјек погледа на чланак 35, који нема ни пуне 3 врсте: у овоме чланку, као што „садржай" показује, ваљало би дјеца да науче читати *ь* на крају ријечи. Познато је да се ово слово на крају са *н* и *л* изговара у некијем ријечима као *њ* и *љ*, а у некима да стоји без и каква гласа, и да се са *д* и *т* по правопису самога овог буквара изговара у некијем ријечима као *ђ* и *ћ*, а у некима да нема никаква гласа. Кад је дебеломе јеру (ъ), које се свуда једнако чита, т. ј. нигдје не чита, дато онолико мјеста, доиста је и танко *ь*, које толике службе чини, заслужило више мјеста од $2^1/_2$ врсте. Али поменути чланак и није танкоме *ь* дат за то да се покажу све службе његове, него само она у којој се са *л* и *н* изговара као *љ* и *њ*, а то је опет

нова погрјешка. Кад је у њему показана само ова служба слова *ь*, онда је он са свијем непотребан, јер је она већ показана напријед у чл. 28 и 29. — Истина, и у Русинском и Чешком буквару, који ми се послије Њемачкога, по којему су писани, чине најбољи између свију новијех у Аустрији, имају особити чланци за ријечи које у почетку имају по два сугласна слова, али ја опет мислим да могу питати на што је то? Зар је тако тешко читати по два сугласна слова у почетку слога, да дијете не може научити док не зна читати сва сугласна појединце са самогласнијем, и зар ће му онда бити лакше? Ја мислим да има ријечи са два сугласна слова пред самогласнијем (н. п. све, сто, зло), које је много лакше читати него н. п. у Српском буквару на стр. 4 „*во-ю-е*“, гдје два пошљедња слога имају само по једно слово. Али што у поменута два буквара дјеца не ће одмах у почетку читати ријечи са два сугласна него много доцније, то им је у њима богато накнађено тијем што ће — учећи читати овакове ријечи — читати мисли а не саме ријечи. А у Српскоме буквару? у њему ће још једнако читати саме ријечи, међу којима нема никаква смисла, па још какове! Од чланка 37 на стр. 19 до чл. 54 на стр. 22 треба дјеца да читају ријечи којима се — као што „садржај“ вели — „слогъ починѣ съ выше согласныхъ писмена“. Међу овакијем ријечима стоје у поменутијем чланцима и ове овако на слогове раздијељене: *брв-но*, *брш-лянъ*, *брч-ка-ви-ца*, *врг-ну-ти*, *Врд-никъ* (sic), *врш-логъ*, *грк-лянъ*, *држкомъ*, *дрз-ко*, *крм-че*, *мрк-ва*, *мрз-не*, *мрс-но*, *срб-ство*, *срн-дашь*, *шри-ко*. Знамо да слог не може бити без самогласнога слова, за то у првијем слоговима овијех ријечи једно слово мора бити самогласно. Ако је истина, као што у буквару „садржај“ вели, да се ови слогови почињу „съ выше согласныхъ писмена“, онда у њима прва два слова морају бити сугласна, а пошљедње самогласно, и тако би слова *в*, *ш*, *ч*, *г*, *д*, *т*, *к*, *ж*, *з*, *м*, *с*, *б*, *н*, *п* била самогласна! Ако ли ова слова нијесу самогласна, као што доиста нијесу, онда мора бити самогласно једно од онијех која пред њима стоје, а онда се опет поменути слогови не почињу „съ *выше* согласныхъ писмена“, јер још остаје само једно, и онда ријечима с овијем слоговима није мјесто у поменутијем чланцима (осим ријечи „срб-ство“, која би по другоме слогу могла овамо ићи). У истијем чланцима стоје и ове овако на слогове раздијељене ријечи: *вр-лешъ*

(sic), *гр-данъ, гр-ца-ти, гр-ло, гр-ша, др-во, жр-вань, зр-но, кр-тогъ, мр-ва, мр-шавъ, пр-вый, тр-ти.* Први слогови овијех ријечи, који би требало да се „починю съ выше согласныхъ писмена", имају само по два слова, дакле или се и они почињу само с једнијем сугласнијем словом, и онда ни овијем ријечима није мјесто у поменутијем чланцима, или ако се доиста почињу са два сугласна слова, онда не само имамо у њима слогове без самогласнога слова него још имамо нешто што има почетак а нема свршетка. У истијем чланцима стоје још и ове овако на слогове раздијељене ријечи: *„рза-ти, рже, рпа, рка-нѣ, рска-нѣ, рчакъ".* У свакој су овој ријечи по двије погрјешке: 1) друга, трећа и шеста ријеч није од једнога слога него од два, а прва, четврта и пета није од два слога него од три, дакле требало би их овако на слогове раздијелити: *р-за-ти, р-же, р-па, р-ка-нѣ, р-ска-нѣ* (или, као што је у буквару више оваковијех ријечи раздијељено, *рс-ка-нѣ*), *р-чакъ*, 2) кад ријечи *рже, рпа, рчакъ* нијесу од једнога слога него од два, и кад *рзати, рканѣ, рсканѣ* нијесу од два слога него од три, онда међу њима нема ни једне којој би се слог почињао „съ выше согласныхъ писмена" и за то ни њима није мјесто у поменутијем чланцима (једина ријеч *рсканѣ* могла би ондје стајати и то по другоме слогу а не по првом). Кад би добро било што је *рчакъ* написан у једном слогу, онда не би могло добро бити што у петој врсти испод њега стоји *„смр-чакъ"* и у шестој *„смрч-цы"* у два слога. Као што је у ријечи *рчакъ* на поменутом мјесту од два слога начињен један, тако су на стр. 24 у ријечи *Трстъ* од једнога слога начињена два: *„Тр-стъ"!* Шта више на стр. 17 у чланку 31 стоји једно за другијем: *„ре-иъ, ки-иъ, то-иъ, ту-иъ"!*

Кад је ријечима којима се слогови почињу „съ выше согласныхъ писмена" у буквару намијењен особити дио, онда не би требало прије овога дијела у чл. 26 на стр. 15 да стоји *„градьа"*, ни у чл. 35 на стр. 18 *„штаволь"*. Ово је такова погрјешка као кад би н. п. у чл. 7 на стр. 4, гдје се узима да дјеца од сугласнијех слова познају само *б*, пак ово слово уче читати са самогласнијем, стајала и такова ријеч у којој има н. п. слово *ш*. Па и таковијех погрјешака има у новоме Српском буквару. У чланку 16 на стр. 8 и 9, гдје дјеца могу читати ријечи са самогласнијем словима и са словом *н* и другима која су у буквици прије њега, стоји и *„подай"*; тако прије

чланка у којима ће дјеца учити читати *с* и *ш*, у чланку 18 на стр. 10, стоје ријечи: *ри-со-ви* и *ру-ша.*

У буквару треба дјеца да уче читати само оне гласове једне с другима који тако састављени долазе у језику за који је буквар писан, иначе би н. п. у Њемачком буквару ваљало дјеца да уче читати krst, prst, wlk, mltsch. По томе мислим да не би требало у Српском буквару дјеца да уче читати слог *кра* у ријечи „*кра-ви*“ (стр. 21, чл. 45). Кад би тај слог био у Српском језику, нигда не би међу нама могла постати ријеч *нарав.*

Истина и у Њемачком буквару има чланак у којему стоји неколико имена земаља, мјеста, вода и планина и т. д. Али ја бих рекао да то није од потребе дјеци која истом почињу читати, већ ако да науче читати велика слова, али за тај посао мислим да би згоднија била имена мушкиња и женскиња. Ако ли не може бити друкчије, него н. п. Тиролче треба у буквару да чита Debreczin, онда не би требало барем она имена да стоје у буквару, за која се ни одраслу човјеку не може за зло примити ако не зна. Тако н. п. ја не знам шта је у Српском буквару на стр. 24 „*Халиш*ъ“ ни шта су „*Крушне горе*“ и „*Шумава*“.

Колико је у новоме буквару добро што ће дјеца учити читати читајући ријечи а не слогове, толико је зло што ће учећи читати, читати саме ријечи, међу којима нема смисла никаквога. Као што ће се дјеца изнајприје радовати кад виде да знаду читати цијеле ријечи, тако им мора досадити кад за дуго не опазе да знаду читати још више што осим ријечи. Та голијех ријечи, међу којима нема смисла, не може читати ни сваки одрастао човјек, а камо ли дијете. У Њемачком буквару дјеца не познавши још ни свију слова већ почињу читати читаве мисли, н. п. познавши само пет сугласнијех слова већ читају: wir waren arm, и тако дошавши до пошљедњијех слова и њих почињући познавати већ ријечи и не читају него саме мисли. Да је мана велика што овога у Српскоме буквару нема, мислим да не ће нико сумњати кад помисли како би дијете грамзило да све више чита кад би као у Њемачком буквару мјесто сухопарнијех ријечи нашло овако што: der jäger lag im grünen gras, im felde lag der junge has', и кад помисли колики би био добитак дјетету кад би не познајући још ни свијех слова већ читало: wer liess das korn wachsen? или: wer böses

thut, den meide, или: wer lobet faule leute? niemand, или: ein reiner zahn wird nicht leicht krank, или: das Wasser im Meere ist salzig; das Wasser in den Flüssen ist nicht salzig. Ова је мана у Српском буквару већа од свију осталијех, јер се оне све могу поправити, нешто изоставивши, нешто додавши а нешто преиначивши, а ова се поправити не може, јер кад би се поправила онда буквар више не би био овај него са свијем други; толико вриједи ова ствар у буквару, јер се све остало може само превести из Њемачкога буквара, пак је добро и предобро; али овдје превођење слабо помаже: овдје треба дјетету које познаје само неколико слова изабрати ријечи у којима долазе само та слона, пак му дати да чита мисли само тијем ријечима исказане, и то не какве му драго, него такове да их дијете ласно разумије, да је дјетету мило читати их и да му оне млађану душу и разум по мало развијају. Овакову мисао из Њемачкога буквара веома је тешко коју употребити у Српскоме, особито још ако их има више које треба једна за другом да дођу, јер у ријечима којима би се Српски исказале врло се ласно може десити глас којему слова у Српском буквару дијете још није познало. — Истина на стр. 4 стоји „у гаю ѣ гуя“; на стр. 6 „дай за Бога“, на стр. 9 „подай Милану“, на стр. 10 „Радивой коня рани“, на стр. 11 „сомови ѣсу рыбе“, на стр. 13. „немой нарицати“ и „зора пуца“, и на стр. 14 „писари пишу“. Али кад узмемо какве су ове мисли и да су то све, на број седам, које ће дјеца на прве 24 стране читати, и да и од њих једну „подай Милану“ ваља изоставити, јер јој ондје гдје стоји није мјесто, као што је већ казано, онда мислим да слободно можемо ни њих не рачунити.

Сад да видимо хоће ли дјеца читајући нови буквар „јачати духом“, хоће ли се — колико им нејака младост подноси — учити тежити на све што је добро и клонити се свега што је зло, хоће ли почињати познавати свијет, малено знање своје множити. Од овога не ће бити ништа докле год дјеца само уче читати, као што се види из онога што је мало прије казано. Али ће овога бити кад дјеца науче читати, јер су ствари које ће по том читати доиста прекрасне. Њих је највише извађено из Њемачкога буквара, неке су само преведене а неке прерађене. „Предмети за размышляванѣ“ велико су добро у буквару, само је штета што ће веома мало учитеља — а по свој прилици не ће ни један — знати шта им ваља с њима чинити,

кад Њемачки буквар на крају упућује у том Њемачке учитеље, како не би требало упутити наше! — Између осталијех ствари које су извађене из Њемачкога буквара рекао бих да је једна приповијетка веома незгодно прерађена: двије сестрице (стр. 37—38) свадише се око комада хљеба; старија, којој млађа није хтјела дати свој комад за њезин, тури млађу, која падне преко прага и пребије ногу; кад мајка на вриску дотрчи и види шта је, одмах повиче на старију ћерку, а млађа јој видећи сестру гдје се покајала рече да није она крива, него да је „сама случајно преко прага посрнула и пала", — и тако било па и није и млађа сестра стече похвалу. У Њемачком буквару нема ни ове лажи ни пребијене ноге, него једно дијете задиркивало друго, а оно му пријетило да ће га тужити учитељу, а кад се кривац покајао онда му друг опростио. Поменута лаж и похвала за добро лажју учињено особито ружно стоји кад друга прича пред овом учи да „свагда валя истину говорити". — Благости Божијој било би приличније и дјеца би се боље учила поштовању којијем човјек ваља да поштује Бога, кад би на стр. 26 мјесто: да не треба ни помислити „што в Богу *прошивно*", било речено: што Богу није угодно. Тако мислим да ни за матер на стр. 27 не би требало дијете да каже да јој је што „*прошивно*", него да јој није мило. Тако бих рекао да је на стр. 43 блажим ријечима ваљало казати да недјељу треба светковата а не баш овијем: „у тай данъ не валя ништа радити, но само итьи у Цркву и Богу се молити". Уз ове ријечи не могу да не споменем како исту ову ствар казује Њемачки буквар, који је писан за дјецу западнога закона; он вели да је Бог рекао: „der Sonntag bleibe mein! Da will ich euch unterweisen, mir zu dienen, mich zu preisen, gut und fromm vor mir zu sein". Колика ће бити разлика између побожности овијем ријечима утврђене и оне коју Српски буквар препоручује! — Још бих рекао да неке по себи прекрасне мисли у првијех шест чланака „о Богу" (стр. 25—26) не ће рода донијети, н. п. „нема сретье безъ чисте душе". Дијете би требало најприје да зна шта је „чиста душа", па би му истом онда ова мисао била од користи. — Што се на стр. 35 дјетету које је слагало каже: „ниткове вданъ", то мислим да ће бити управо квар дјетету које ушчита; од оваковијех ријечи, које су више псовка него укор, ваљало би дјецу чувати да их ни на сокаку не чују. Од овога није много боље што на стр. 15, гдје дјеца читају само

ријечи, стоји: „тьо-ра-во тьу-ре, тьо-ра-ва ко-би-ла“; истина, врло је добро кад дјеца почињући читати могу наићи на коју шаљиву ријеч, али у овијем ријечима има више руге него шале, а од ње дјецу ваља чувати као и од другога зла. — На стр. 48 стоји да се зими одмарају *„вошьке“* и *„дрва“*. Ово би само онда могло бити добро кад „вошьке“ не би биле „дрва“.

Осим овијех мана, ствари су у буквару, које ће дјеца први пут својега вијеки читати, као што рекох, врло добре. Али што се више човјек томе радовати може, то ће више жалити што оне нијесу тако израђене да би дјетету припала сва корист која је у њима. У буквару стоји н. п. на стр. 26 „да у поступаню са скотовы блага буду“, на стр. 29 „текъ што су два три корака далѣ учинили“. на стр. 31 „ове мое велике радости и сретье ты си узрокъ“, на стр. 38 „безумну лютину свою оплакивала“, на стр. 42 „принудьенъ буде просити“, на стр. 44 „недогледано велика понява“, на стр. 46 „све у зрѣлость приводи“. Овако не говоре ни одрасли Срби а камо ли дјеца; овај ће говор дјеци бити туђ, а с тога хладан, мртав, пак ће учинити те дјеца не ће довољно пазити шта читају, а да онда од њега ни користи не могу имати, ако ће најбоље бити, по себи се разумије. На стр. 32 стоји: „Мало за тымъ изгоре (sic) Добреновом' Отцу кутьа и све иманѣ; отъ те туге и жалости за кратко време умре му и Отацъ“. Овдје се прије може разумјети да је Добренову оцу отац умрьо него Добрену. На стр. 33 стоји: „На то таки ю у нѣдра метне, и преда послѣ Божи, кад' овај додье, говоретьи му:...“ И овдје се прије може разумјети да је говорио Божо него онај други. На овај начин дијете се забуњује, а ко је у забуни онај не може пазити, и тако се опет умањује корист од читања. А шта ћемо рећи, какву ће корист дијете имати од најбоље мисли кад међу ријечима којима је исказана наиђе на такову које не разумије? Али сад ево нас код чистоте језика, коју нам ваља разгледати са сваке стране.

Сваки народ треба да чува свој језик. За то у свакој књизи треба језик да је чист, а највише у буквару, јер се њим најлакше може народу језик искварити. Буквар треба да прочита свако дијете, тако га чита сав народ, па кад друга зла могу из буквара у народ прије̂ћи и најлакше га покварити, те се тога ради толико пази да у буквару нема таковијех зала, како не би могао и рђав језик из буквара прије̂ћи у народ, како не

би могао буквар најлакше народу језик искварити? Да видимо дакле какав је језик у новом буквару Српском.

Зна ли који Србин шта је *шшаволь* (на стр. 18) и *врвса* (19)? (Може бита да су ово какве погрјешке мјесто *шшаваль* и *врвца*.) Хоће ли које дијете погодити шта је на стр. 16 „*льопе*“? (ово може бити да је 3 лице мн. сад. вр. од *љопиши*; али за што је баш то лице употребљено, те ваља нагађати шта је?) Које ће дијете разумјети шта је *маса* и *союзъ*? Зар је Српски језик тако сиромашан да се њим не може ни буквар написати? Па још гдје стоје ове ријечи! Прва у чл. 19 на стр. 11, гдје дјеца треба да науче читати *с*, а друга у чл. 30 на стр. 16, гдје уче читати *ъ*. У овоме пошљедњему чланку стоји и *рабъ*. Тако и у чл. 24 на стр. 13, и у чл. 17 на стр. 9, гдје дјеца треба да науче читати *ч* и *п*, стоји *ча-до* и *па-гу-ба*. Зар нам и за овај посао требају туђе ријечи? Зар без ријечи *маса* и *союзъ* и *пагуба* не би могла дјеца научити читати *с*, *ъ* и *п*? Зар дјеца не би научила читати кад би мјесто ријечи *рабъ* стајало *робъ*, или кад би мјесто туђега *чада* стајало Српско *чедо*? За ријеч „*нрави*“ већ је казано да јој није мјеста у Српском буквару. На стр. 20, гдје дјеца уче читати по два сугласна слова, стоји „*жреши*“ и „*зданіе*“. Зар се ни то не може научити без туђијех ријечи? Ако Срби немају ријечи из којијех би дјеца научила како се читају слогови *жре* и *зда*, онда и не треба то дјеца да уче у Српском буквару, као што не треба да уче ни *нра*. Шта ли ће *почъ* у Српском буквару (стр. 17); зар ни без њега дјеца не могу научити да се *ъ* не чита? — Добра су дјеца Српска и до сад добијала дарове па хвалећи се дружиници својој нијесу говорила да су што „*у награду*“ добила. Зар није и Станко у буквару на стр. 31 могао без „*награде*“ рећи да је добио књижицу с иконицама за то што се добро учио? — Српска су дјеца и до сад чинила љубав једно другоме и једно друго хвалила за то, па нијесу говорила да чине „*услуге*“ нити да су „*услужна*“. Зар без овијех ријечи није и буквар на стр. 39—40 могао похвалити Милоја? — Српска су се дјеца и до сад бојала да им родитељи не дознаду кад би што скривила, па нијесу говорила да ће их родитељи „*казниши*“. Зар без ове ријечи није могао и Радоица у буквару на стр. 27 казати за што није рад да му мајка дозна да је јео зеленијех шљива? И до сад дјеци Српској за гдјекоју кривицу није ништа бивало, пак се није говорило да су „избављена *ошъ*

казни". Зар се ово није могло и у буквару на стр. 38 казати за Стану без ове ријечи? Зар се у причама које читају буквари мора казати да какав свештеник није био ни капелан ни администратор, него баш „*парохъ*" (стр. 29, 33)? — Зар се дјеци не може описати љето не рекавши „*насушшный* хлѣбъ" (стр. 47)? колико ће Срба који су изучили све школе а камо ли буквараца знати шта је ово? — Колико се и како у нашијем народнијем пјесмама опијева гора каква је и у љето и у зиму, па у њима нема „*безлистныхъ* грана". Зар се не може и у буквару без ове ријечи (стр. 48) описати зима? — Кад имамо *живошшњу, биље* и *прорашће*, шта ће нам *живошна* (стр. 33, 42) и *расшѣнія* (48)? — Кад имамо своју *користь* и *часш*, шта ће нам туђа *полза* (48) и *честь* (58)? Ако ли баш не ћемо да знамо за Српску *часш*, зар без туђе ријечи не можемо ни дјеци у буквару казати да онога свагда људи поштују који никад не лаже (стр. 58)? — Кад имамо *тежака*, шта ће нам *землѣдѣлацъ* (60)? — Коц *савјеша* и *свјеша*, код ријечи *савјешоваши* и *свјешоваши*, шта ће нам *совѣтъ* (41) и *совѣшоваши* (11, 41)? — Код *створења* и прекрасне ријечи *швар* шта ће нам туђе *созданіе* (45)? — Кад Срби кажу *шворац* и *створишељ*, за што у буквару њихову мјесто овијех ријечи да стоји *создашель* (25)? — Зар Срби ни о томе како се Бог стара за све што је створио не могу говорити без туђе ријечи „*содржаваши*" (25)? — За што се школа у овом буквару свуда зове *училиште?* а кад је из њега избачена школа, како је могао у њему остати *олшаръ* (стр. 63) а и *црква?* Све нам је, хвала Богу, како ваља, само нам се још треба старати да се опростимо ријечи које говори и пише сва Европа. Осим тога ко се не ће насмијати кад у буквару нађе гдје „мала една дѣвојчица" каже: „я не могохъ претьи, да *у училиште додьемъ*"? Ово је управо: „По што, влаше, кикош"? — У новом се буквару ни слова не зову тако него *писмена*. За што помоћу буквара народ да заборавља своје ријечи? Власи у својему буквару (у Бечу 1853) имају „*слове* чіріліче"; није ли то баш Богу плакати? ријеч нам се и по туђинству разноси, а ми не ћемо за њу да знамо! — У буквару овоме свуда стоји *ошъ* мјесто *одъ* или *од*, н. п. *ошъ нѣга* (30), *ошъ њихъ* (38), *ошъ васъ* (39), *ошъ Милоя* (39), *ошъ Любице* (37), *ошъ радости* (31), *ошъ велике кише* (39), *ошъ јутра до мрака* (47) и т. д. Има ли Србина, који Српски овако говори? Колико ће одраслијех Срба

а камо ли дјеце у први мах разумјети ове ријечи: *ошвика* (50), *ошучи* (40), *ошлази* (29), *ошломи* (37), *ошвела* (36). *ошморъ* (43), *ошмараюсе* (48), *ошморишисе* (43)? Ако ово не значи градити Србима нов језик, ја не знам шта значи. — У буквару на стр. 59 стоји *„правачникъ"* и *„оловка"*. По правилу веома доброме, по којему су нови буквари у Аустрији писани, треба неке ствари по имену казати у буквару. Ако која између овијех ствари нема имена у Српском језику, за њу треба у буквару начинити нову или употребити туђу. О томе нема сумње, али је ли требало стварима које се у буквару зову *правачникъ* и *оловка* дати ова нова имена? Ако је то требало, зар онда није требало нова имена дати и *предикаоници* и *табли* и *харшіи* и *креди* и *сандуку* и *орману* и *комори* и *шољици* и *иконостасу* и *трапези* и *амвону* и *кандилу* и *рипиди* и *нафори* итд. итд. (59—64)? Па кад је н. п. код *огрлача* (стр. 59) и код *вука* (61), за које зна сваки Србин, додано да значе *„япунце"* и *„курякъ"*, није ли н. п. код ријечи *правачникъ*, коју ће ваља да и учитељ сваки — а камо ли ученик његов — први пут у буквару наћи, ваљало додати шта значи? А кад је мјесто које туђе ријечи ваљало градити нову, зар мјесто друге туђе није ваљало употребити Српску, н. п. *ножице* мјесто *маказе* (59)? — Кад у буквару н. п. на стр. 28 стоји *а* пред *о* не само у ријечима *послушао* и *скидао*, него и у *дошао* и *тресао*, за што на стр. 48 стоји *сонице?* за што и у овој ријечи не стоји *а* пред *о?*

Оваку чистоту налазимо буквару у језику кад погледамо какве су у њему ријечи. Сад да видимо како се у њему ријечи мијењају и једна с другом слажу.

Познато је да у Српскоме језику ријечи на *ка*, *га* и *ха* у дат. и сказ. јед. мијењају *к* на *ц*, *г* на *з*, а *х* на *с*. Тако и у буквару на стр. 26, 28, 29 и 37 стоји *„руцы."* Али зашто против овога правила на стр. 30 и 31 стоји *„науки"*, на стр. 48 *„стоки"* и на стр. 52 *„ноги?"* Ако *гдјекоји* људи *гдјекоје* ријечи и говоре овако неправилно, то још не може бити довољан узрок да се и пише неправилно, па још у буквару.

Познато је да се у Српском језику *л* на крају слога претвара у *о* (н. п. *весео*, *раоник*), нити је потребе доказивати да се за то говори *носиоци*, *прашиоци*, *жешеоци*, *крвопиоци* (*) итд., мјесто *носилци*, *прашилци*, *жешелци*, *крвопилци*. Будући да ри-

(*) Шћепан Мали стр. 163.

јечи мушкога рода које се свршују на сугласно слово немају особитога свршетка за имен. јед. као што га имају друге, то се н. п. од род. јед. може добити имен. изоставивши свршетак *а*. Тако бисмо од род. јед. *пратиоца, жетеоца* изоставивши крајње *а* добили у имен. јед. *пратиоц, жетеоц*; али будући да *пратиоца* и *жетеоца* стоји мјесто *пратилца* и *жетелца* само за то да не би *л* стајало на крају слога, а у *пратиоц* и *жетеоц* оно не долази на крај слога, за то се из поменутога узрока у имен. јед. не може *л* претворити у *о*, остаће дакле *пратилц*. Али будући да у Српскоме језику по два сугласна слова (осим *ст, шт, вд, жд)* не могу стајати на крају ријечи, него се међу њих меће *а* (н. п. добар, ован, отац, јунац), за то и у поменутијем ријечима на крају међу *л* и *ц* ваља ставити *а*, и по том у имен. јед. оне овако гласе: *пратилац, жетелац* итд. Што дакле у буквару на стр. 57 стоји *жетеоцъ*, то је погрјешка као кад би ко по имен. мн. libri рекао да је имен. јед. librus. Кад би од имен. *жетеоци* био имен. јед. *жетеоцъ*, онда би не само од сказ. јед. *коцем* био имен. јед. *коцъ* а не *колац*, него би од имен. мн. *воци* био имен. јед. *вок* (или може бити *воц*) а не *волак*, а од женскога *бона* било би у мушкоме роду *бон* а не *болан*.

Овака је погрјешка и *волъ* на стр. 53, 56 и 60; у оној је ријечи претворено *л* у *о* кад не треба, а у овој није претворено кад треба. Претварање слова *л* у *о* јест један између првијех закона у Српском језику. Кад по овоме закону у буквару стоји н. п. на стр. 28 и 39 *жао* а не *жалъ*, на стр. 40 *зао* а не *залъ*, на стр. 59 *сврдао* а не *сврдалъ*, на стр. 60 *котао* а не *коталъ*, на стр. 62 *орао* а не *оралъ* итд., за што против њега на поменутијем мјестима стоји *вол?*(*) Кад се овај закон не би показивао у ријечима најобичнијима, као што је *во*, он се не би могао звати закон, а како се он у овој ријечи показује то мислим да ћу довољно показати запитавши колико ће Срба, који се највише труде да би сазнали законе својему језику, без дугога размишљања знати прочитати ову ријеч са *лъ* на крају? колико ће их бити без дугога размишљања знати треба ли у њој *о* да остане дуго и онда кад за њим стоји *лъ*, или онда да

(*) Што на стр. 4 стоји *биво* и на стр. 10 *соко*, тијем не ћу доказивати да би требало мјесто *волъ* да стоји *во*, јер ове двије ријечи стоје у буквару у ономе дијелу гдје дјеца још не уче читати сугласно слово на крају ријечи, па може бити да само за то немају на крају *лъ*, а да су гдје на другоме мјесту, може бити да би и оне гласиле: *биволъ, соколъ*.

постане кратко? — Овака је погрјешка што стоји *л* и у ријечима „*полдне*“ и „*полноштъ*“ на стр. 43. Осим ове погрјешке у ријечи „*полноштъ*“ има још једна: на крају треба да стоји још *и;* кад би ваљало „*полноштъ*“ или „*поноштъ*“, онда би ваљало и „полданъ“ или „поданъ“, нити бисмо онда имали *подне.*

Мјесто „*Радивой*“ на стр. 10 било би правилније „*Радивое*“ (= Радивоје), као што на стр. 7 стоји „*Любивое.*“

Може бити да се у зват. јед. гдјешто говори и *Милоше,* као што стоји у буквару на стр. 28 и 29, али се говори и *Милошу,* и ово је правилније него оно, као што је правилније *краљу* него *краље,* а ко може од двије ствари бирати једну, мислим да не треба да изабере гору.

Мјесто *поясеви,* које стоји на стр. 10, мислим да је боље *појасови,* јер *еви* мјесто *ови* могу имати само оне ријечи које у староме Славенском језику имају на крају *ь.*

На стр. 52 стоји: „мува има шестъ *ногу*“ и „ракъ има осамъ *ногу.*“ Овдје би мјесто *ногу* боље било *нога,* јер се *ногу* у овом падежу може рећи по правилу само за двије ноге.

Мјесто *вотькій,* које не знам да ли се гдје говори а у буквару стоји на стр. 47, било би правилније *воћака.*

На стр. 32 стоји *изгоре* у трећем лицу јед. сад. вр. Као што не би ваљало у овоме лицу *виде* мјесто *види,* ни *боле* мјесто *боли* (као што и у буквару на стр. 31 добро стоји), тако не може ваљати ни *изгоре* мјесто *изгори,* јер сви ови глаголи иду у један ред.

На стр. 57 стоји *мириши.* Ово је погрјешка као кад би ко мјесто *пише* рекао *пиши.*

На стр. 46 стоји *врши* (triturat). Овај глагол иде у један ред са *жећи* и *пећи.* Као год што би била погрјешка кад би ко рекао *жежеш* мјесто *жеже* или *печи* м. *пече,* тако је погрјешка и *врши* м. *врше.*

На стр. 28 стоји *цокатаютьи* и на стр. 31 *цвркутаютьи.* Кад знамо да се не само свима глаголима другијех редова него и многима овога истога (н. п. писати, уздисати) ова форма разликује од трећега лица мн. сад. вр. само свршетком *ћи,* чим се може доказати да се она већма разликује глаголу *цокотати* и *цвркутати?*

На стр. 32 стоји: „сироче ово могло бы се іошітъ *съ ньима* (т. ј. опанцима) послужити“, и на стр. 40: „лупи *съ ньимъ* (т. ј. тањирићем) о землю.“ Ко год зна да Српски језик има твор.

падеж, он ће знати да овдје пред „*ньима*“ и „*ньимъ*“ не треба предлог. Овака погрјешка мислим да је и на стр. 31: „ала тьусе *съ ньомъ* играти.“ Кад се ко с ким игра, онда се двоје игра и једно друго игром забавља; али младој ласти, која испадне из гнијезда, не може бити до игре, она се не може играти, него може бити само иргачка, дакле ствар *којом* а не *с којом* се неко игра, као год што је н. п. сјекира ствар *којом* а не *с којом* се сијече.

На стр. 26 стоји да је Бог створио „*бодльивъ* чкаль.“ Ондје није главно казати какав је чкаљ Бог створио, него само да је и њега створио, да је створио ствар која нам је са свијем позната кад је кажемо по имену; чкаљ је дакле овдје одређена ствар, а кад се таквој ствари додаје придјев (прилаг. име), онда и он треба да је одређен. Дакле мјесто „*бодльивъ*“ на поменутоме мјесту треба да стоји „*бодльивый.*“ Ово се може видјети и отуда што пред бодљивим чкаљем стоји да је Бог створио и „*горкій* пелен“ а не *горакъ*, и „*сяйный* мѣсецъ“ а не *сиянъ*.

На стр. 41 стоји: „што ми небудешь ты сама *твоіомъ* рукомъ дала“, на стр. 27 „родителѣ *твое* слушай“ и на стр. 25 „видите небо *надъ вама.*“ Кад би ово добро било, онда не би могло добро бити на стр. 35 „зло си радио и самъ *своіой* кутьи штету начинио“, него би онда и овдје мјесто „*своіой*“ требало да стоји „*твоіой*“, нити би добро било на стр. 25 „погледајте около *себе*“ и „любите Бога као Создателя *свога*“, него би онда и овдје мјесто *себе* и *свога* требало да стоји *вас* и *вашега*, за које двоје пошљедње мислим да би сваки Србин рекао да не ваља како би чуо. (Нити је мјеста ни потребе овдје претресати што је г. Ј. Суботић скорице о овој ствари писао.)

На стр. 41 стоји: „нетьу ти никад' выше дирнути оно, што ми *небудешь* ты сама твоіомъ рукомъ *дала.*“ На истој страни стоји и ово: „ако тако лѣнъ останешь.... и *небудешь се поправіо.*“ Ко би данас хтио доказати да су ово погрјешке ваљало би да разложи цијелу науку о нашијем свршенијем глаголима, а за оволики посао нити је овдје мјеста нити би било доста оно времена што сам могао одредити да напишем ово неколико листа. За то ћу само казати да садашње вријеме свршенога глагола *бити*, т. ј. *будем*, са првијем глаголскијем придјевом н. п. *дао*, *поправио*, не значи да ће што бити од онда кад се говори, него да је дотле већ било, н. п. кад ко каже: „што *буде* Бог *дао*“, он не мисли оно што Бог може дати унапредак, него

оно што је већ дао; кад пак мисли оно прво, онда ће рећи: „што Бог *да.*“ Поменуто садашње вријеме *(будем)* овдје показује само сумњу, незнање еда ли је доиста извршено оно што поменути глаголски придјев значи, као год што само сумњу показује и право будуће вријеме *биће* с поменутијем придјевом, н. п. *биће дошао*; ни овдје ни ондје прошлост исказана глаголскијем придјевом не пада у будућност, него она, која би требало да је знана, губи ову снагу своју стојећи везана с будућности, која се нигда са свијем не зна. Овакова прошлост није требала на поменутијем мјестима, него сама будућност. Ондје није требало рећи да се не ће дирати оно о чему се мисли да је већ дато, него оно што ће се у напредак дати; ондје није требало казати да ће „подъ тудьимъ плотомъ умрети“ ко се није поправио него ко још има кад поправити се па то не учини; — мјесто „што ми небудешь дала“ и „ако се небудешь поправіо“, требало је рећи: „што ми не даш“ и „ако се не поправиш.“

На стр. 43 стоји: „седамь дана *чине* єдну седмицу.“ Мјесто *чине* било би правилније *чини*, као што и на стр. 44 стоји „шестъ мѣсецій *иде* у половину године“ а не *иду.*

На стр. 30 стоји: „трудіосе задатке добро научити, особито се радујући, кад є *те* тако добро знао“ итд., и мало даље: „приспѣ време великоме испыту, и Станко се на *томе* . . . тако добро покаже“ итд. Овдје није мјесто ријечи *тај* него ријечи *он;* мјесто *„кад' є те“* и *„на томе“* требало је рећи: *кад их је* и *на њему*, као што стоји и мало ниже: „кад' се испытъ сврши, Станко *съ њега* управо те къ Савви“, а не: *с тога.*

На стр. 31 стоји: „отъ тебе є то врло лѣпо, *да* се трудишь и у науки напредујешь.“ Овдје мјесто *да* треба *што*, као што на стр. 40 стоји „отъ васъ є то лѣпо *што* признаете.“

На стр. 29 стоји: „нетье ни теби моя рука *икад' што* пружити.“ Да бисмо се освједочили да је ово погрјешка, доста ће бити да се опоменемо овијех веома обичнијех ријечи: „нема нигдје ништа.“ Кад би ко о себи рекао коме ове ријечи а онај би му истијем ријечима хтио одговорити да је и у њега тако, он не би могао друкчије рећи, него: „ни ја немам нигдје ништа.“ Што је овдје *ни* пред *ја* то је на поменутоме мјесту у буквару *ни* пред *теби;* што је овдје *немам*, то је ондје *нетье пружити*, а што је овдје *нигдје ништа*, то је ондје *„икад' што“*, мјесто чега би према *„нигдје ништа“* требало да стоји *„никад ништа.“* Кад би добро било: „нетье ни теби икад' што пружити“ онда

би добро било и „ни ја немам игдје што", али из којега је узрока добро казано *„нешье ни шеби"* и *„ни ја немам"*, из онога и даље ваља казати: „никад ништа" као и „нигдје ништа."

Погрјешке су на стр. 25 „штогодъ бы хтѣо" мјесто: што бы годъ хтѣо; — на стр. 28 „кадгодъ ми што кажешь" мјесто: кадъ ми годъ што кажешь; — на стр. 38 „кадгодъ є... погледала" мјесто: кад є годъ погледала; — на стр. 40 „гдѣгодъ бы шта... нашао" мјесто: гдѣ бы годъ шта нашао. Не треба нико да ми за зло прими што и ово спомињем, јер ово иде у граматику као и друго што му драго; а што су ово ситнице, с тога је погрјешку још теже опростити, јер ни онако није никаква дика не гријешити у овако малијем стварима.

Овака је чистота језика у буквару. Оно користи што би дјеци остало од буквара иза онога што ће им пропасти с тога што много којешта не ће разумјети, ја мислим да ће веома умањити — да не речем у ништа обратити — штета коју ће имати од оволике нечистоте.

Још ваља разгледати и правопис новоме буквару, јер осим тога што ни једна књига не треба да је писана без правописа, буквар особито не смије бити тако писан, јер дјецу ваља чувати од свакога нереда.

Кад у буквару на стр. 27 нађемо *„родитељ"* и на стр. 26 *„смилѣ"*, кад нађемо на стр. 25 *„читанѣ"* и на стр. 33 *нѣгова* итд., и кад знамо да сав народ у овијем ријечима *ѣ* изговара као *е*, а *л* и *н* пред њим као *љ* и *њ*, онда можемо рећи да се словом *ѣ* у буквару овом пише глас *е* онда кад пред овијем гласом стоји глас *љ* или *њ*, који се онда пишу словом *л* и *н*. Кад још видимо у буквару на стр. 27 ријечи *„дѣте, мѣсто"*, и кад знамо да ове ријечи у једноме дијелу народа нашега гласе: *дете, место*, у другоме: *дите, мисто*, а у трећему: *дијете, мјесто*, онда можемо рећи да се *ѣ* у буквару пише и ондје гдје један дио народа нашега говори *е*, други *и*, а трећи *ије* или *је* (или *е* или *и*), а то ће бити ондје гдје у староме Славенском језику стоји *ѣ*. Не ћу говорити ваљају ли ова правила, не ћу доказивати колико оно прво грди Славенски правопис, којему се тобоже за љубав држи, ни колико ово друго одваја књижевност од народа застирући му језик завјесом, кроз који га једва може познати. О свему је овом доста говорено. Ја сам рад само показати, како су у буквару држана ова правила. Кад ондје гдје у Славенском језику стоји *ѣ* а Срби говоре једни *ије*, други

е а трећи *и*, треба писати *ѣ*, за што у буквару свуда стоји *нисамь* (н. п. на стр, 33), *ниси* (33, 37) са *и* послије *н*? Кад по реченоме правилу стоји у буквару *ѣ* н. п. у овијем ријечима: *гнѣздо* (31), *грѣе* (42), *лѣкъ* (47), *нѣгда* (42), *нѣкій* (32), *нѣшто* (38), *пѣта* (9), *послѣ* (на више мјеста), *рѣка* (63), *сѣй* (10), *сѣкира* (59), *сѣме* (63), *хлѣбъ* (42), за што у овима стоји *е*: на *бресту* (54), *веверица* (61), *ведро* (39), *ветренястый* (41), *време* (30), *гусеница* (63), *доле* (58, 35), *дремао* (41), *дренак* (47), *дреньине* (63), *ждребе* (20), *куделя* (61), *меуръ* (17), *млеко* (55, 60), *напредъ* (57), *нега* (стр. 8), *илева* (21, 46), *плесань* (61), *пре* (35, 34), *преко* (26), *претьи* (39), *среда* (43), *теме* (62), *тераши* (50), *отера* (39), *потера* (36), *потераю* (48)? За што стоји *и* у *кукуриче* (56) и *прикрыле* (људи поља, 46)? За што и у овима ријечима не стоји *ѣ*? — Кад на стр. 30 стоји *разумѣши* са *ѣ*, за што на стр. 41 стоји *умреши* са *е*? а на стр. 25, 29, 37 стоји *видиши*, и на стр. 42 *тришти* са *и*? Кад на стр. 27 стоји *поболѣли се* и на стр. 39 *смѣла*, на стр. 32 *хтѣло* са *ѣ*, за што на стр. 37 стоји *пожутило* са *и* а на стр. 39 *отнели* са *е*? — Кад на стр. 25, 27, 33 стоји *хтѣо* и на стр. 38 *разболѣо се* са *ѣ*, за што стоји на стр. 35 *видіо*, на стр. 35 *ожедніо*, и на стр. 33 и 31 *сѣдіо* са *і*, а на стр. 39 *иренео* са *е*? — Кад на стр. 46 стоји *вѣе* и на стр. 42 *грѣе* са *ѣ*, за што на стр. 50 стоји *смее се* са *е*? Али не само једнаке ријечи стоје у буквару једна са *ѣ* а друга без њега, него једна иста ријеч стоји час са *ѣ* час без њега, тако н. п. на стр. 36 у натпису над приповијетком стоји *„не оклевай“* а у самој приповијеци на крају стоји *„оклѣва“*. Као год што у буквару није *ѣ* стављено ондје гдје би га по поменутијем правилима ваљало ставити, тако је опет гдјешто стављено гдје му по њима није мјесто. н. п. *лѣшыръ* (63), *сѣдларъ* (61), *лѣши* (на стр. 56 и два пута на стр. 57); тако у ријечи *лѣшиле су* (31) стоје обје ове погрјешке: прва је што послије *ш* не стоји *ѣ* а друга што пред *ш* стоји *ѣ*, којему ондје није мјесто ни по Српскоме говору ни по Славенскоме правопису

Оваки је у буквару дармар и у писању другијех слова.

Кад н. п. на стр. 59 стоји *кожухъ*, на стр. 61 *орахъ*, на стр. 54 и 61 *маховина*, на стр. 12 *рухо*, на стр. 54 и 56 *хладанъ*, на стр. 38 *хрома*, за што стоји на стр. 52 два *ува*, на стр. 17 *меуръ*, на стр. 18 *омушъ*, на стр. 46 *проя*, на стр. 16 *сувъ*, на стр. 54 *сува*, на стр. 56 два пута *суво*, на стр. 54 *рапава*. — Кад на стр. 27 стоји *ухваштити*, за што на стр. 35 стоји *зайштити*,

а не *захиштити*, шта ли ће у овој ријечи *й* послије *за?* — Кад на стр. 12 и 63 стоји *муха*, за што је та иста ријеч на стр. 52 два пута овако написана: *мува?* — Кад на стр. 33 стоји *сиромаху* са *х*, за што на стр. 29. стоји *сирома?* — Кад на стр. 17 стоји *шихъ*, за што на стр. 11 стоји *шіо?* — Кад на стр. 25 стоји *храни* и 23 *Храниславъ* са *х*, за што на стр. 32 стоји *саране* и на стр. 48 и три пута на стр. 46 *раана* без *х?* шта ли ће у овој ријечи два *а* послије *р*? Ваља да за то да се зна да је тај слог дуг; а за што је то у свему буквару само у овој ријечи требало назначити и то баш са два *а?* — Кад на стр. 29 стоји *ихъ*, за што у трећој врсти пред њим стоји *њи* без *х?*

Кад би ко запитао за што у буквару на стр. 9 стоји *рыба*, на стр. 61 *дыня* итд. са *ы*, одговор не би могао бити друкчији него: за то што се тако пише у Славенскоме језику. Али у буквару стоје без *ы* ове ријечи: *навика* (стр. 50), *ошвика* (ibid.), *виме* (8), *дозива* (6), *кобила* (15), *копита* (63), *мошика* (59, 62), *рисъ* (61, 10), *ріе* (9), *шиква* (61). По Славенскоме правопису и у овијем ријечима треба писати *ы*. За што је дакле из њих изостављено у буквару? — А по каквоме правопису стоји у буквару *ы* у овијем ријечима: *савыя* (49), *повые* (9), *повыя* (35), *выси* pendet, (48), *вышнѣ* (53), *крыло* (63)? Ове се ријечи у Славенскоме језику не пишу са *ы*. — За што на стр. 53 стоји *смылѣ*, на стр. 59 *цыпела* са *ы*, а на стр. 26 *смилѣ* и на стр. 13 *ципела* са *и?* — Па по којему правопису стоји *ы* у овијем ријечима: *свым'* (dat. pl. 46), *сасвымъ* (30, 32), *за тымъ* (32)? — На стр. 29 стоји *сы* (es), али ово је по свој прилици штампарска погрјешка.

Овако је и с јеровима. Кад би ко запитао за што у буквару у једној ријечи на крају стоји *ъ* а у другој *ь*, одговора другога не би могло бити него: тако је у Славенском језику. Познато је да се у некијем ријечима у правоме старом језику Славенском пише *ь* а у садашњему *ъ*, н. п. *ножъ* (55), *плачъ* (29), *орачъ* (57), *ковачъ* (57). *мачъ* (17), *мышъ* (61) итд. За оваке ријечи не ћу питати за што су у буквару писане овако с *ъ*. Али за што стоји *ъ* у овијем ријечима: *голубъ* (17), *кнезъ* (20). *Лазаръ* (23), *пастыръ* (60), *данасъ* (30, 41, 58), *ношьасъ* (58), *путъ* (49, 54), *црвъ* (23, 56, 57, 63), *опетъ* (31, 40, 48), *петъ* (52), *шестъ* (44, 52)? за што су и ове ријечи овако писане кад се у њима и по садашњему Славенском правопису пише *ь?* —

Кад по Славенскоме правопису стоји на стр. 43 *седамь* са *ь*, за што на стр. 77 стоји *седамъ* и *осамъ* с *ъ*? — Кад на стр. 17 стоји *мачъ* с *ъ*, за што на стр. 53 стоји *кречь* с *ь*? — Кад на стр. 44 стоји *четвртьь* с *ь*, за што на стр. 19 стоји *врлетъ* и на стр. 22 *иршъ* с *ъ*? — Кад на стр. 62 и 56 стоји *зобь* са *ь*, за што на стр, 46 стоји *зобъ* с *ъ*? — Кад у буквару свуда стоји по Славенскоме правопису *есамь* са *ь*, за што против Славенскога правописа стоји не само *дамъ* (стр. 28), *дадемъ* (стр. 29, 32), *имамъ* (стр. 52), *немамъ* (стр. 28), него и *нисамъ* (стр. 28, 33) овако с *ъ*? — По каквоме ли правопису на стр. 21 и 63 стоји *мравъ* с *ъ*? — За што ли у буквару у другоме лицу садашњега времена свуда стоји *ь* послије *ш*, н. п. *хошьешь* (32), *знашь* (29) итд.? Мјесто њега у Славенскоме језику стоји *и*, па ваља да је од тога *и* постало у Српскоме језику оно *ь*? али мјесто њега не чује се у језику никакав глас, дакле од онога *и* није ништа постало. Или ваља да *ь* за то стоји што је пред њим *ш*? Али би онда требало да је у буквару писано *ь* послије *ш* и у ријечима *Милошъ* (стр. 28), *мышъ* (53) итд. Али стајало за што му драго н. п. на стр. 31 и 35 *видишь* с *ь*, за што у чланцима 30—34, за које вели „садржај" да је у њима „*ъ на своме мѣсту*", за што у тијем чланцима на стр. 17 стоји *видишъ* и *зовешъ* с *ъ*? Ако је овдје слову *ъ* мјесто, као што „садржај" каже, онда у свему осталоме буквару друго лице јед. сад. вр. ни један пут није добро написано.

По два сугласна слова једнака стоје у буквару једно до другога н. п. у ријечима *Еліссей* (23), *Анна* (23), *Савва* (30), *Суббота* (43) јамачно за то што тако данас стоји у црквенијем књигама нашим. У буквици којом је писан овај буквар нема слова *ѳ* и *ѵ*, него н. п. на стр. 23 у ријечима *Юдіта* и *Ева* мјесто овијех слова стоји *т и в*; осим тога на истој страни стоји „*Тьира*" и *Дьурадь*" а на стр. 17 и „*Атьимъ*". Кад дакле у овијем именима могу стајати са свијем друга слова него што би по црквенијем књигама требало, за што у онијем именима у којима стоје по два једнака сугласна слова једно до другога не би могло стајати само једно? Па ако то баш не може никако бити, за што на истој страни у четвртој врсти послије „*Еліссея*" стоји *Філіпъ* с једнијем *п*?

И слово *і* на стр. 23 у именима *Давідъ*, *Еліссей*, *Константінъ*, *Філіпъ*, *Персіда*, *Христіна*, *Юдіта*, и на стр. 34 у имену *Христіани*, и на стр. 44 у ријечима *Іануаръ*, *Іуній*, *Іулій*, *Апріль*

јамачно стоји за то што је тако у црквенијем књигама, а у имену *Інсбрукъ* на стр. 23, и у именима *Америка*, *Африка*, *Тиролска* на стр. 24, и у ријечима *фамілія* на стр. 12 и *арсенікъ* на стр. 40 стоји јамачно за то што се у њима пише *і* у странијем језицима. Као што је речено, у буквару овоме нема *ѵ* и *ѳ*, а нема ни *ѡ* ни *ѕ*. Кад се дакле ријечи у којима би које од овијех слова ваљало писати могу не писати онако као што се пишу у црквенијем књигама или у странијем језицима, за што се не би могле и ове? Кад мјесто *ѵ* може у буквару стајати *и* у имену *„Тьира“*, кад мјесто *ѡ* може стајати *о* у именима *„Платонъ“* и *„Іосифъ“* на стр. 23, кад у једноме имену *„Трифонъ“* на стр. 23 мјесто оба ова слова могу стајати друга, за што и у *„Давідъ“* и *„Інсбрукъ“* не би могло стајати *и* мјесто *і?* Овијем сам рад само казати да разлог за који у буквару у поменутијем ријечима стоји *і*, није никакав. Јамачно је између странога *ѵ* и нашага *и*, између странога *ѳ* и нашега *т* већа разлика него између нашега *и* и *і*; па кад не можемо држати ону, за што да држимо ову, која није никаква, и хоћемо ли имати иоле користи што ћемо је држати? — Па кад у буквару стоји на стр. 44 *Іюній*, *Іюлій* са *Іу*, и *Іануаръ* са *Іа*, за што на стр. 23 стоји *Юдіта* са *Ю?* Кад на стр. 44 стоји *Апрілъ* са *і*, за што на истој страни у шестој врсти више стоји *Априлъ* са *и?* — У буквару стоји *і* и у ријечима *„віно“* (стр. 9, 47, 60), *„віноградъ“* (39), *„виноградске“* (47) за то што је тако данас у црквенијем књигама нашијем. Али ни Руси не пишу у овијем ријечима *і;* у „Словару Церковно-Славянскаго и Русскаго языка“, који је написала царска „Академія Наукъ“ у Петербургу, ријечи *„віно“* са *і* и нема него само са *и*. Кад дакле Руси, који се не само из онијех истијех књига Богу моле из којијех и ми, него који су и начинили правило да се у црквенијем књигама пише *„віно“* са *і*, кад се, велим, они сами не држе овога правила пишући својијем језиком, за што бисмо га се држали ми? — Кад је у буквару толико држан правопис садашњијех црквенијех књига нашијех, да је не само у *„Давідъ“* него и у *„віно“* написано *і*, и да је у *„Іюній“* и *„Іюлій“* написано *Іу*, како може у њему на стр. 44 не само у ријечима *„Іануаръ“* и *„Апрілъ“* стајати ъ на крају мјесто *ій*, и у *„Май“ й* мјесто *ій*, него како може у њему стајати и *„Февруаръ, Сентемберъ, Октоберъ, Новемберъ, Децемберъ“* (стр. 44)? Кад је требало *„Іюній“* и *„Іюлій“* написати по Славенском правопису, зар није

тако трабало написати и остале мјесеце? Кад је требало написати „*Іануаръ*“ са *Іа* у почетку, зар није требало и на крају написати *ій*? Па кад у буквару „*Іануаръ*“ нема на крају *ій*, за што га има „*Іуній*“ и „*Іулій*“? за што и овдје не стоји ъ мјесто *ій*? Који мјесто „*Декемврій*“ пишу „*Децемберъ*“ они се много већма удаљују од црквенијех књига него они који мјесто „*Іуній*“ пишу „*Юній*“, па кад се у буквар није могла примити ова мала промјена, како се могла примити она много већа! Што у буквару стоји „*Децемберъ*“ мјесто „*Декемврій*“, „*Новемберъ*“ мјесто „*Ноемврій*“ итд., ја мислим да су то само погрјешке против Славенскога правописа, а не могу мислити да су ове ријечи у буквару тако написане за то што стране ријечи ваља писати колико је могуће онако како гласе у језику којему припадају, јер би онда и мјесто „*Авраамъ, Гаврійлъ, Іосифъ*“ (стр. 23) могло стајати „*Абрахамъ, Габріелъ, Іосефъ*“. — Довде сам којекако погађао за што у буквару у многијем ријечима стоји *і*, али за што стоји у „*Дафіна*“ на стр. 23 и у „*каранфілъ*“ на стр. 44, погодити не могу. Па кад на поменутоме мјесту стоји „*каранфілъ*“ са *і*, за што на стр. 63 стоји „*каранфилъ* са *и*? — По којему ли правопису на стр. 23 стоји *Гаврійлъ* са *ій*? У црквенијем књигама не стоји у овом имену *ій* него *іи*. А кад би баш и у њима онако стајало као у буквару, опет мислим да би се могло питати за што не стоји у буквару у овоме имену само *и* мјесто *ій*? Кад у буквару стоји *Атьимъ*, дакле *А* мјесто *Іоа*, кад у њему стоји *Дьурадь* дакле *у* мјесто *ео*, за што и у поменутом имену мјесто два једнака гласа не би стајао само један, као што се говори, дакле барем *Гаврилъ*, кад се већ не ће *Гаврило*, као што народ управо говори?

Кад у буквару може стајати *Дьурадь*, за што не би могло стајати и *Трифунъ*, као што Срби говоре, него баш треба да стоји „*Трифонъ*“ (стр. 23), како не говори ни један Србин?

На стр. 15 у имену „*Ка-атъ*“ стоје два *а* по свој прилици ни за што друго него за то што тако пишу Нијемци. Кад би требало пишући имена својијех мјеста више да пазимо како их пишу иностранци него како их ми говоримо, онда би требало да пишемо *Зомбор* мјесто *Сомбор*, и *Митровиц* мјесто *Митровица*, и *Семлин* мјесто *Земун* итд.

Кад на стр. 35, 41 и 42 стоји „*выше*“, за што на овој пошљедњој страни стоји и „*вышше*“? Ово је све једна ријеч, а

што на пошљедњему мјесту друго значи, зар је за то ваља друкчије писати? и зар онда не би требало н. п. и *крај* кад значи *поред* писати друкчије него кад значи *свршетак*?

У буквару свуда стоји *кой* у имен. и вин. јед. (кад је као имен.), н. п. на стр. 43 „ако се у тай *кой* данъ догоди Светацъ.“ Ова ријеч у Српском језику има два слога; за што у буквару има један? за што у њој на крају стоји *й* а не *и*?

У буквару пише *дванайстъ* итд. Овако је са *й* ове ријечи писао и Д. Исаиловић 1847 год. у својему Нѣмачко-Србскоме“ рјечнику, али на три године послије у „Латинско-Србскоме“ рјечнику и он има *дванаесть*. Код овакога свједочанства, да је у овијем ријечима боље *е* него *й*, није потребе потврђивати н. п. ни граматиком „за Црногорску младежъ“ на Цетињу 1838, ни оном „за основне Србске школе“ у Биограду 1850, ни између старијих књига н. п. Доситијевим „Собраніем вещей“ ни између најновијих н. п. другом књигом „Доброга пастыра“ Ђерасима Петрановића.

На стр. 24 стоји: „*Авіа*, *Аустраліа*, *Аустріа*, *Ломбардіа*, *Далмаціа*“; на стр. 28 два пута и на стр. 29 један пут „*Иліа*“, на стр. 23 „*Наталіа*“, на стр. 34 „*Хрістіани*“, на стр. 11 „*Тадіа*“, и на стр. 6 „*кадіа*“. За што у овијем ријечима послије *і* стоји *а* а не *я*? Па ако је у њима за што му драго требало написати *а*, за што је требало *я* а не *а* послије *і* написати у овима: *чинія* (на стр. 60), *ванатлія* (60), *бояджія* (61), *кайсія* (61), *опаклія* (59), *шамія* (59), *хартія* (59), *Шумадія* (15), *тьелія* (15), *цигапія* (13)? Ако је у ријечи *Далмаціа* требало написати *а* на крају, за што послије ње у другој ријечи „*Славонія*“ није требало *а* него *я*? ако је у ријечи „*Наталіа*“ требало на крају *а*, за што пред њом у трећој ријечи „*Кумрія*“ а послије ње у петој „*Тайсія*“ није требало *а* него *я*?

У буквици којом је буквар писан има и слово *е*; али кад у једној ријечи гласови овога слова стоје иза којега му драго самогласнога (правога или у којему су два гласа), онда се они у буквару не пишу словом *е* него словом *е*, н. п. послије гласа *а*: *дае* (на стр. 45), *лае* (56), *каешь се* (35), *повнае* (50), *сяе* (46), — послије слова *і*: *ніе* (27), *Божіе* (26), *разбіемъ* (35), *разбіенъ* (40), *извіе* (36), *піемо* (9), *старіе* (26), *старіему* (30), *койсіе* (62), — послије *о*: *мое* (27), *твое* (27), *свое* (26), *кое* (40), *Милое* (38), — послије гласа *у*: *чуе* (33), *куе* (57), *нѣгуе* (36), *воюе* (4). Само се онда послије самогласнога у сриједи ријечи у буквару пише

є кад је ријеч сложена од једне која се свршује на самогласно и друге која се почиње гласовима *є*, н. п. *поести* (33), *ваєдно* (41) *ниєдного* (29). Ово је правило одржано кроза сав буквар. Али на што је? Кад већ у буквару има слово *є*, за што да се мјесто њега гдје му драго пише друго, па још таково које не показује оба гласа његова него само један? Ко имајући слово *є* не пише н. п. *Божіе*, *мое*, *Милое*, *чуе*, *куе*, него *Божіе*, *мое Милое*, *чуе*, *куе*, од њега ни мало не би горе чинио онај који имајући слова *я* и *ю* не би писао *моя*, *Милоя*, *Божію*, *мою*, *Милою*, *чую*, *кую*, него *моа*, *Милоа*, *моу*, *Божіу*, *Милоу*, *чуу*, *куу*. Ако је ондје слободно оставити један глас не записан, нема узрока за што не би било слободно и овдје. — На стр. 27 стоји „*есамь*“ а на стр. 47 „*есень*“, дакле *е* мјесто *є* и у почетку ријечи. Али на стр. 37 стоји *єси*, и на поменутој страни гдје стоји „*есень*“ одмах у првој врсти за овом ријечи стоји *есень*, осимъ тога има у буквару много ријечи са *є* у почетку. Тако ће оно по свој прилици бити какве погрјешке. Кад би још и у почетку ријечи мјесто *е* требало писати *е*, онда *є* не би било ни од какве потребе.

Правопис којијем је нови буквар писан више је утврђен на коријену него на говору, као што показују ове ријечи: *срдце* (31), *праздникъ* (43), *ластче* (31), *лагко* (43, 55, 39), *патражке* (42, 57), *сглавакъ* (21), *извказати* (25). *листье* (37), *очистьена* (46), *ожалостьена* (27), *гроздье* (47), *гвоздье* (60) итд. Не ћу говорити ваља ли ово, јер је и о томе доста говорено, него ћу само запитати: ако ваља *срдце*, може ли на стр. 26 и 38 ваљати *дѣца* и на стр. 61 *качаръ*? ако ваља *ластче* на стр. 32, може ли ваљати на истој страни *сироче*? ако ваља *сглавакъ* и *извказати* и *извргне* (40), може ли ваљати *испалѣне* (46), *исподизали* (44), *испуцале се* (32), *испаде* (31), *испыш* (30), *успыта* (27), *раскаяо се* (30)? ако ваља *листье*, може ли ваљати *проштьерда* (42)? Кад се пише „съ *празднима* рукама“ може ли неодређено у имен. јед. мушкога рода бити друкчије него „*праздань*“? и може ли се тако писати (н. п. *праздань* лонацъ)? Кад се пише „*лагко*“, може ли неодређено у имен. јед. мушкога рода бити друкчије него „*лагакъ*“? и може ли се тако писати? Кад се пише „*очистьенъ*“ од *очистити*, може ли се од *мислити* писати друкчије него *мислѣнъ*? и хоће ли овако моћи писати онај који ако ништа више а оно барем зна да у садашњему Славенском језику има *помышленіе*?

У буквару на стр. 40 стоји *пріиме*, на стр. 32 *пріиміо*. Кад би ово било добро, нигда не би могло у буквару на стр. 42 стајати *најми*, него би било *наими*.

Ријеч *се* кад стоји послије глагола којему припада свагда је у буквару написана уједно с њим, н. п. *скупесе* (40), *тру дитесе* (42), *увозисе*, *сипасе* (46), *улашисе* (38), *трудіосе* (30), *упокоиласе* (32), *не бојсе* (27), *отимаютьисе* (34) итд. (Вриједно би било знати би ли *се* и онда било овако написано кад глагол има на крају *ъ* или *ь*, и би ли *ъ* и *ь* остало пред *се* н. п. *играмъсе*. Овакога примјера у буквару нијесам могао наћи; истина на стр. 41 стоји „*небудешь се* поправіо“, али може бити да овдје *се* за то није састављено са *будешь*. што не припада управо њему.) Познато је да ријеч *се* не може свагда стајати послије глагола, него да је веома често ваља ставити прије њега, Кад се дакле пише за себе пред глаголом, ја не могу докучити за што не треба тако писати и онда кад стоји послије њега. Да би је одјелито писати ваљало и за то што је сама собом ријеч као и друга каква му драго, није потребе ни помињати. — На стр, 31 стоји „ала *тьусе* съ њомъ играти!“ За ово „*тьусе*“ ја не знам шта бих друго рекао него да је смијешно; према овоме ваљало би н. п. писати: „ала *сисе* играо!“

Ријечца је *не* одвајана у буквару од глагола којему припада, н. п. *не знашь* (29), *не дамъ* (29), *не хтѣде* (28), *не валя* (43), *не могу* (42) итд. Али на стр. 27 и 35 стоји *нетьу*, стр. 34 *нетьешь*, на стр. 29 и 44 *нетье*, на стр. 27 *нетьемо*. За што није *не* и овдје одвојено? Може бити за то што уз ове ријечи стоји (или се само мисли) други глагол у неодређеном начину, дакле што овдје глагол стоји у времену које се у Српском језику изриче двјема ријечима. И доиста да је ово узрок, не могу се сумњати кад на стр. 37 стоји „*не буди* лютитъ“ и на стр. 41 „*не буди* лѣнъ“, а пред овијем послиједњијем на истој страни: „што ми *небудешь* ты сама твоіомъ рукомъ *дала*“, и ниже њега опет: „*небудешь* се *поправіо*“. Дакле по правопису новога буквара кад је глагол у форми која није сложена треба *не* одјелито писати, а кад је у форми сложеној, онда не треба, н. п. кад ко хоће да напише: „не ћу воде“, треба да растави *не* од *ћу*, а кад хоће да напише: „не ћу доћи“, онда треба *не* и *ћу* да састави; тако »*не бијах*« треба раставити кад н. п. ваља написати: „не бијах дома“, а саставити кад ваља на-

писати: „не бијах дошао дома“. Али на што је ова разлика? и може ли за њу бити и каква разлога?

У буквару је *зато* и *зашто* писано уједно, само на стр. 30 стоји *„за то“* растављено. Тако је и *„нашто“* (58) писано уједно, а на више мјеста н. п. на стр. 35 и 37 стоји *на то* растављено. Ја мислим да нема узрока за што се у писању овијех ријечи не би требало држати главнога правила, по којему сваку ријеч ваља одјелито писати а не више њих уједно. По томе мислим да би ваљало раставити и *предамном*ъ (28), јер иначе нема узрока за што се не би ппсало не само *„самном“* мјесто *„са мном“* него и *„сасином“* мјесто *„са сином“*; тако би ваљало да је растављено и *сасвимъ* (36) и *заувѣкъ* (42) и *напоље* (37) и *малочасъ* (30). Кад на стр. 28 стоји *„ни једне“* раздвојено, нема узрока за што на стр. 29 стоји *„ниједнога“* уједно.

Има више ријечи које се у буквару пишу великијем словом, н. п. *Богъ*, *Богобоязливъ* (34), *Твораць* (34), *Создатель* (25), *Анђелакъ* (34), *Црква* (34), *Свештеникъ* (29), *Отацъ* (49), *Майка* (36), *Господнъ Управитель училиштный* (30), *Учитель* (33). Будући да су неке од овијех ријечи у чланку: „предмети за размышљаванѣ“ (59—64) написане малијем словом, н. п. *учитель* (60), *свештеникъ* (60, 64), за то се може мислити да њих по правопису новога буквара не треба свагда писати великијем словом, него само у особитијем приликама. Да речемо да је ово правило са свијем добро, али ако је добро што у „предметима за размышљаванѣ“, гдје се ријечи само набрајају, стоји *„свештеникъ“* и *„учитель“* са малијем словом у почетку, онда не може бити добро што на стр. 18, гдје су опет ријечи само набројене да их дјеца уче читати, стоји *„Монахъ“* и *„Учитель“* с великијем словом; — ако је добро што на стр. 34 стоји *„Му“* с великијем *М* за то што стоји мјесто Бога, онда не може бити добро што на стр. 33 и 45 стоји *„кога“* и на стр. 27 *„свою“* и на стр. 34 „лице *свое*“ с малијем словом, јер и ове ријечи на поменутијем мјестима стоје мјесто Бога; — ако је добро што је на стр. 34 три пута написана *црква* великијем словом, не може бити добро што је на истој страни написана један пут и малијем; — ако је добро што на стр. 33 стоји *„Парохова кћи“* с великијем *П*, не може бити добро што на стр. 29 стоји *„парохове куће“* с малијем *п*; — ако је добро што је на стр. 36 *„Мајка“* написана великијем словом, не може бити добро што је на другијем мјестима свуда и *мајка* и *мати*

написана малијем, н. п. у истоме чланку: „хотьу *мати*“ и „сладка *мати*“ и на стр. 41 „*майко*“. — Осим поменутијех ријечи стоји у буквару и „*Иваньско цвѣтье*“ (53) с великијем *И;* али за што? по свој прилици ни за што друго него што долази од имена, које се свагда пише великијем словом. Али и *смедеревка* долази од такога имена, па за што је она на стр. 47 написана малијем словом? а сврх тога за што на стр. 63 исто „*иваньско* цвѣтье“ стоји с малијем *и?*

Може бити, драги читаоче, да ти се већ досадило читати, али вјерој ми да се и мени досадало писати. Да оволико напишем онога о чему мислим да никоме не ће бити ни од какве користи, на то ми вољу држа само мисао да буквар припада међу најдрагоцјеније књиге у свакога народа, а теби оволико да заглушам, на то ме нагони само жалост што нови Српски буквар није бољи него што је. Ко си, да си, ја се надам да ћеш признати да је велику хвалу од Срба барем својијех заслужила влада која се постарала да се овај буквар напише, а што он није бољи, допусти ми да за то не кривим никога другога него Србе саме: они су криви, јер не умјеше или не хтјеше добру вољу владину употребити себи на корист. — Штампарски посао у овом буквару да је доста рђав, вјерој ми по томе што ти досађујем још и њега помињући.

У Бечу мјес. јан. 1854.

XXVI.

Је ли добро нањ и уњ?

У Гласнику Друштва Српске Словесности VII, стр. 19—20 стои да „говорномъ єзику остав слободa прогутати по ков писме у среди речи или на краю“, и да се „тако може казати“: „*ртель*“ место *пријатель*, и *унь* место *у њега*, и *нань* место *на њега*. Видећи овде велике драгоцености српског језика помешане са стварју, које јамачно нико неће хвалити или бранити, мислим да је слободно и управо дужност опростити их таквога друштва. Пита се дакле: је ли *нањ* и *уњ* скраћено од *на њега* и *у њега*, или простије: је ли *њ* скраћено од *њега*?

Ово *њ* има стари славенски језик како у најстаријим тако и у најновијим књигама. Између небројених примера, које свак

може наћи без великога труда, ево само по један најприличнији нашему *нањ* и *уњ*: страхъ нападе нань (Лук. 1, 12); — бѣси мънози вънидошѧ вънь (Лук. 8, 30). Ово је из Остромирова јеванђелија, а у садашњим црквеним књигама иста мјеста гласе: страхъ нападе нань; — бѣси мнози внидоша в'онь.[1]) Исто се и данас налази не само у нашему језику, као што се у Гласнику на реченом мссту признаје, него и у осталим славенским језицима где више где мање, н. п. у пољскоме (види Bandtke poln. gramm. 1808 стр. 227), у чешком (види Јунгмана slovnik, код речи on), у крањском (види Миклошића vergl. gramm. 3, 193). Читатељи нека изволе пресудити је ли путно ствар овако распрострту изједначити с речју „пртељ", за коју н. п. ја не знам ни српски језик да је има, и не би ли заслуживала да се с њом боље поступа и онда, кад би скраћено било. Али *њ* није скраћено од *њега*, о чему се врло лако можемо уверити.

Познато је да у српском садашњем језику *њега*, а у староме и српском и славенском юго или его, није само винителни падеж, него и родителни. Кад би дакле *њ* било скраћено од *њега*, требало би и у родителном да се говори *њ* место *њега*, а тога нема ни у српском ни у славенском језику. Још више, ваља се опоменути да ни садашње *њега* ни старо юго није управо винителни падеж, него родителни, који је по времену отео место винителном, као што је н. п. учинио и у речи мушкога рода, које значе што живо; и оне данас и у српском и у славенском језику имају винителни падеж једнак с родителним; али није свагда тако било, него што су рукописи старији, то чешће налазимо место таквога винителног падежа други, прави, н. п. из Остромирова еванђелија: иже любитъ сынъ (Мат. 10, 37); призови мѫжъ (Јов. 4, 16); из Шишатовачког апостола: посла сынь свои (1. Јов. 4. 10); из живота св. Константина: боудоу им вь богь (Шафар. památk. 12, 14); из писма краља Милутина: посла юдиночедыи сынь (Аврамовића опис. древ. срб. у св. гори 23). Оваки винителни падеж, једнак с иминителним, имамо у старим књигама и место познијега *њега* или юго, и то је *и*, н. пр. у Остромирову еванђелију: посьла и на села своꙗ (Лук. 15, 15); у Шишатовачком апостолу: видѣвьше и вь црьквы (д. апост. 21, 27); у писму

[1]) Што овде стоји в'онь а не вонь или во нь, то је само погрешка у начину писања, јер нема речи којој би винителни падеж био онь по Славенском правопису.

Стефана Немање: благословихь и всакимь благословлениемь (Авр. опис. древ. 17); Стефан првовенчани у животу св. Симеона: царьскымь лобизаниемь приемь и, ѡблобиза и (3, 8); св. Сава у животу св. Симеона: богь прѣвьзнесе и (1, 37—2, 1). — Кад дакле *њега* или ѥго није прави винитнлни падеж, него родителни, требало би *њ* још пре да стоји за родителни него за винителни, кад би било скраћено од *њега*, а зна се да стоји само за винителни. Код оваквих ствари, које не даду мислити да је *њ* скраћено од *њега*, могу се надати да се већ нико неће ни држати те мисли. Али може бити да ће неко запитати: да шта је *њ?*

Познато је да у славенском језику и у српскоме староме има и ѥго и его и нѥго или него, и тако у свима падежима без слова *н* и с њим. Али се ово *н* домеће само онда, кад падеж стоји с предлогом. Што су рукописи старији, све се боље у њима држи ово правило, н. п. из Остромирова еванђелија: без предлога: слъıшасте хоулꙋ ѥго (Мат. 26, 65), с предлогом: отъиметь сѧ отъ нѥго (Лук. 8, 18); из Супрасалског рукописа: без предлога: на коего ихъ (226), с предлогом: навъıкнѣте отъ нихъ (239); из Шишатовачког апостола: без предлога: гласъ глаголющь ѥмоу (д. апост. 9, 4), с предлогом: рече к нѥмоу (д. апост. 9, 10); Стефан Првовенчани у животу св. Симеона: без предлога: прѣданоѥ ми имь стадо (7, 5), с предлогом: сьстахь се сь нимь (29, 2); из садашњега еванђелија: без предлога: остави ю (Лук. 13, 8), с предлогом: возложи на ню рꙋкꙋ (Мат. 9, 18). Ово је *н* оно исто, које стоји после предлога у сложеним речима: вънимати, вьнити, съньмъ (сонмъ) итд. Овако и поменути падеж *и* кад стоји с предлогом, умеће се међу њих *н*, које се с реченим *и* слива у *њ*, и тако постаје не само *нањ* и *уњ*, него и *зањ* и *поњ* и *крозањ* и *подањ* и *предањ*. Дакле је *њ* стари остатак правога винителног падежа, и мислим да нам се треба радовати што га још имамо.

Може бити да ће когод сумњати да ли је *њ* доиста овако постало; он нека загледа у Ј. Добровскога instit. ling. slav. 498; А. Востокова грамматическія правила Словенскаго языка приложена Остромирову еванђелију § 18; Ф. Миклошића vergl. gram. 3. § 86; П. Ј. Шафарика poč sbaroč mluvn. § 70, — и ово су књиге, између којих је она прва 33 године дана пре на свет изишла, него она мисао у Гласнику, о којој је у овом чланку говор. Ђ. Даничић.

[Срп. Нов. 1856. бр. 143 и 144 од 23 и 24 јула].

XXVII.

Lex Stephani Dušani. Edidit Fr. Miklosich. Fasciulus prior textum continent. Vindobonae apud Frider. Beck 1856. 8, 2. листа и стр. 28.

Из два узрока можемо се радовати овој књижици, која се највећма тиче нас Срба. Законе цара Душана, које у њој имамо, истина према свему што критика може искати наштампао је пре пет година учени Словенин П. Ј. Шафарик у књизи „Památky dřevniho písemnictvi Jihoslovanův" (v Praze 1851), али су ови најславнији споменици српски у тако мало егсемплара свет угледали да се гдегде тврдо држало да и нису као друге књиге намењени свакоме ко би их рад имати. Недостатак који је тога ради још трајао у познавању старога државнога живота нашег и који су осећали многи не само Срби него и страни учени људи, сад је накнадио други учени Словенин Ф. Миклошић прештампавши законик Душанов. Друго је чим нас је ова књига обрадовала то што је она само почетак већему и много знатнијему послу, јер ће за њом — као што обриче у предговору — на скоро доћи друга у којој ћемо добити толковање Душанових закона.

Кад помислимо да се дела људи као што је П. Ј. Шафарик не могу много преиначавати, и да је у споменутом послу Миклошићеву најпрече било између познатих текстова изабрати најбољи за темељ толковању, онда напред можемо знати да се ово Миклошићево издање Душанових закона не може много разликовати од пређашњега Шафарикова. Промене ја сам опазио ове: Штампарске погрешке у Шафарика поправио је Миклошић све (у чланку 2, 31, 54, 113, 130 у натпису 148, 151, 152, 156, 161. 171, 193), само је једна остала непоправљена у чл. 32 властелиноу. Ако није штампарска а оно је по свој прилици писарева погрешка у чл. 22 властельцїи, место чега Миклошић има властельсцїи. Нешто је Миклошић додао што у Шафарика нема: у чл. 76 аще ли пред придеть; — у чл. 152 царь између речи что моу ѥсть и даѡ; — ь у чл. 95 у речи перьпере после речи ѡть млина, исто и у чл. 165 у речи соудинихь, и у натпису над чланком 172 у речи дворьскомь после р. Нешто

је у Миклошића изостављено што у Шафарика има: у чл. 205 а пред ино, ѣ у чл. 6 у речи латинскыѣ и латинскоую, исто у чл. 45 у речи перпер на крају, исто у чл. 64 после т у речи добиткомь, исто у чл. 95 у речи перперѣ после речи отъ села, исто у чл. 193 у речи доушевници, и у чл. 196 у речима владалць цркковни, пред ць и ни. У чл. 109 има Шафарик того а Миклошић тога, у чл. 162 Ш. когогодѣ а М. кагогодѣ, у чл. 174 (у натпису) Ш. соудїихъ а М. соудїахъ. Место ѥ и ꙗ у чл. 162 у речи калоугѣроу, и у чл. 175 у речи исправлыю Миклошић има ѥ и ꙗ. Место ы у чл. 167 у речи поткорныкь у Миклошића стоји и. Нешто је у Шафарику састављено Миклошић раставио и растављено саставио: у Миклошића ни кои у чл. 103 два пута, и самоседмо у чл. 30, 90, 122, 193 и самоседьмыи у чл. 203; тако доиста и смисао иште, а и Шафарик има састављено у чл. 80 самоседмога и 38 самодроугога. У Миклошића у чл. 103 неволнь мислим да није требало састављати, а може бити и нехотице да је састављено, као и кои у чл. 152; лако може бити да је нехотице учињена још која између назначених промена, јер је књига штампана у Прагу, где је није могао Миклошић сам кориговати.

За сваку ону промену не може се сад судити је ли добра или не, јер се не зна зашто је која учињена (ако су све навлаш учињене), а то је по свој прилици Миклошић оставио да каже уз толковање, које многи читатељи јамачно једва чекају. Д.

[Срп. Нов. за 1857 г. бр. 5 од 12 јан.]

XXVIII.

Примјери Српско-Славенскога језика. Саставио их Вук Стеф. Караџић. У Бечу у штампарији Јерменскога манастира 1857. 8. стр. 78 и лист 1, с 1 литогр.

Из књига, из којих су православне српске цркве, „Наших славних цара задужбине“ до скора појале а гдекоја може бити и данас још поје, и које се од садашњих црквених књига наших — као што је доста познато — разликују тим што је у њима језик онолико Српски колико је у данашњим руски, из ових књига имамо неколико чланака у најновијем послу старога по-

сленика на књижевном пољу српском. У предговору (стр. 3—37) разделивши г. В. С. Караџић „стари или прави Славенски језик на језик који се данас зове Бугарски и на Српско-Славенски“, и напоменувши главне разлике између једнога и другога, да би се све могле одмах видети, наводи најпре из рукописа писаног на кожи — као што г. В. С. К. мисли не спомињући у кога је — пре XIII века језиком „Бугарско-Славенским“ слово свѣтаго Кырила философа оучитела словеньскоу ѫзыкоу, које је у ствари, о којој говори, много налик на познати чланак Чрънорнзца Храбра; затим је ставио поговоре из неколико србуља, и то: из октоиха. који је 1494 године штампао војвода зетски Ђурађ Црнојевић (као што се мисли) на Цетињу у Црној Гори, — из службе Божије, коју је штампао Божидар Вуковић у Млецима 1519; — из псалтира, који је штампао син истога Божидара Вићентије у Млецима 1546., — из другога псалтира, на којему стоји да га је штампао Ѥролимь Ꙁагоуровикь властелин которски 1638. у Млецима (Загуровићевих псалтира има и старијих до 70 година), — из јеванђелија, које је штампао їеромонахь Мардарїе у Мркшиној цркви „вь подькрилїе чрьнїе горы“ године 1562, — из пентикостара, који је 1566 штампао исти Мардарије у истом месту „прїи вьсеѡсвещенномь митрополїте смедеревскѡмь кѵрь Ꙁахарїи, по ком припису г. В. С. Караџић суди да је Мркшина црква била негде у данашњој кн. Србији, — из јеванђелија, које је исти Мардарије „повелѣнїемь господина Троꙗна Гоундоулика“ Дубровчанина штампао 1552 у Београду овоме нашем (као што мисли г. В. С. К.), — из јеванђелија штампанога 1537. у кн. Србији, у окр. ужичком под планином Пониквама код реке Биоске на селу Врутцима у манастиру Рујну — из књижице, коју је писао игуман Стефан Паштровић а с његовим благословом штампао Сава еромонахь Дечански 1597. у Млецима код Рампацета; а после свега овога описује три књижице писане прошлога века, за које каже да су у њега, и у којима су различне молитве, а у једној између њих и 12 „побожних приповедака“. За овим предговором иду сами примери, и то најпре „из црквених књига“ (од стр. 38 до 51). Њих има на број 24, најпре је символ вере, потом неколико чланака из псалтира, један из посланица апостолских, неколико молитава тропара и других црквених песама. И ово је све с једне стране стављено како је у „штампаним србуљама“ а с друге како је у „поменутим рукописима“, осим два последња примера, која

није могао г. В. С. К. наћи наштампана, него их је ставио само по рукописима; само још да је код свакога примера забележио поименце из које је књиге! На стр. 52—62 стоји 6 поменутих „побожних приповедака“: 1) ѡ ископавшои ѡчи свое да сахранит девство свое, 2) ѡ некоем воинꙋ, иже бе блꙋдник и зли, и молитвами пресветие богородице спасе се, 3) ѡ девици, иже виде Христа ꙗко дете трилетно, 4) ѡ неповинꙋхь ѡтроковици, имже посла са небес венца васенемрачна владичица, 5) ѡ избавлши се ѡтроче ѿ вод речних, 6) ѡ вадовици ꙋбогои и ѡ богатом человекꙋ. За приповеткама под натписом „како се писало српски прије 150 година“ стављено је најпре писмо, које је „Арсенїе патриаръ“ писао „ва богохранима и благочастива племена“ црногорска и суседна опомињући их да живе по закону, на коме писму истина нема године кад је писано али је назначено да је 1723. преписано са преписа од године 1692; а за писмом по једној од поменуте три књиге: десет заповиеди божих; имена греховъ самртнїх; великихъ добрїхъ делъ; делъ мїлосрдиа тїелꙋ и дꙋши; таинї црковнихъ; заповїеди що заповїеда источна православна матї црква и т. д. и најпосле „како се ваља Богу молити“. Кад је г. В. С. К. завршивао ову књигу, дође му у руке писмо патријарха пећскога Максима вражеграмачком кнезу Раичу од године 1667, где се народу препоручује да не дира у земљу, коју беше владика црногорски Василије купио манастиру Острогу, те је и њега додао ради језика, а како се у писму спомиње владика Василије, додао је још и о животу овога српског светитеља што је могао дознати.

Књизи је приложен велики лист, на ком је снимљено по неколико врста из поменутога бугарског рукописа, из поменуте три рукописне књижице, из књиге М. Дивковића наꙋк карстиански, из рујанскога јеванђелија, из писма српскога које је писао Турчин Турчину нашега времена, и из писма опет српскога које је Али-паша Сточевић писао владици црногорском Петру II. Будући да је последња два снимка доста мучно прочитати, додао је г. В. С. К. на последњем листу обичним словима шта у њима пише, само су у томе додатку нехотице изостављене ове речи Али-пашине, које у снимку стоје: разꙋмиео сам и твои начин што ми пишеш. Ако се сваки овај снимак онако подудара с оригиналом као онај из Дивковићеве књиге, слаба је од њих корист, јер штампа Дивковићеве књиге није онако ружна.

Књига, за коју чланак овај јавља да је на свет изи шла није само за оне који раде о језику, него је особито и за оне Србе који желе што знати о црквеној књижевности народа свога. Књига је ова такова, да се довољно може познати кад се само јави шта је у њој, и по томе било би сувише кад би се к реченоме још што додавало.

Д.

[Срп. Нов. за 1857 г. бр. 5 од 12 јан.]

XXIX.

Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Von Franz Miklosich. Aus dem VII. Band der Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1856. 4 л. 1. с. 42.

Познато је да у Банату има Бугара, који почињу и књиге писати својим језиком,*) али није тако познато да их је до пре двaестину година било и у Ердељу. Знало се истина да је у Брашову (Кронштату) и око Сибиња и Карлсбурга било народа који је говорио словенским језиком, али какви су то били Словени, тако се слабо знало да су их неки етнографи држали за Србе. У овој књизи имамо сведочанство да су били Бугари. Али то је још најмање што се из ње дознаје. Много је знатније што у овој књизи видимо какав је био бугарски језик у Ердељу.

Из места Чергеда (у карлсбуршкој жупанији), где се до скора у протестантској цркви служило бугарски а сад се служи влашки, дође Миклошићу рукопис латинским словима писан, на коме је назначено да је препис од године 1830. Кад је оригинал писан, не зна се. Језик је у рукопису бугарски, које се види како се прочита неколико врста; али је по гласовима (н. пр. ѫ и ѧ, коих нема садашњи бугарски језик) и по граматичким променама (којих у рукопису више има него у са-

*) Прва им је књига и до сад — колико ми је познато — једина ово: Manachija kathekismus za katholicsanske Paulichane pisalj Imre Berecz, misnik. Dalj stampatl Peter Uzun, breshchenski birov. Stampal ij Iossu Beichel u Temisvar 1851. 8. 14.

дашњем бугарском језику) много ближи староме словенском језику него садашњи бугарски, тако да га Миклошић назива старим бугарским и вели да је прелаз (Mittelglied) између старога словенског и новога бугарског језика. У овоме рукопису има катихизис с песмама црквеним и молитвама и неколико врста као почетак бугарско-немачког речника, који је по свој прилици био намењен Сасима, који су долазили Бугарима за свештенике. Овај је рукопис издао Миклошић на свет у књизи горе именованој, Девет страна велике четвртине (4—13) заузима сам рукопис; за њим (стр. 15—35) у азбучном реду истолковао је Миклошић не само по значењу него колико је могао и по постанку све речи, које долазе у рукопису, у ком се толковању и за више речи српскога језика, којима је постанак још у тами, може наћи светлости; тако н. пр. реч iela (која је у нас *ела)* са новогрчким ἔλα доводи Миклошић од шкипетарскога ejani (ходите), а код исте речи и српско *хајде* са бугарским *хаде* доводи од шкипетарскога hajde, чему — будући да се речи hajde у шкипетарском језику не зна корен (в. Hahn, albanes. Studien речн.), — нека буде на овом месту слободно додати да Диц (etymol. Wörterb. der roman. Sprachen I. andare) испоредивши наше *ајде* са влашким aide, aidatzi и млетачким aida обоје доводи од латинског aditare. Најпосле из свега рукописа извео је Миклошић граматику језика његова, коју је ставио после речника.

Да би читатељи могли колико толико познати овај и за језик и за историју преважни рукопис, ево из њега неколико врста, у којима ће само бити латинска слова замењена српским (а по себи се разуме да гдекоје српско слово у Бугара друкчије гласи), и уз гдекоју реч, коју је теже разумети, биће стављено шта значи или ода шта је постала.

(II).... Што ие веара-тар? Веара-ти иест бизуита (истинита, чему још треба додати: надеша), на божа башта свента милла, котра ни е фигадувал (обећао) и ни е деал зарант (ради) Кристуша наш-те господина. — Навади ме кредо-то илли енррвам бога. Йе (ја) веарвам фаф (къ) иедна бога зеесегешна (превечнога) башта, сторилл небе-то и взма-та, йе (и) фаф Йежуша Кристуша, ф тогова свента сина, наше господина, фто са не прегиел (прѣѣмлъ) отт свентиаго духа, родил са ие от чиста девица Мариа, ткинуваха (мучаху) го потт Понтиуш Пилатуша, го растегнуа, умре, и га загребоха, слезе на прапо-

дение (пропаст) и на трети ден отт смарт горе стана, отиде ф небе, седе у господина богу на десна страна бога, от там што би додение, да санди живи и умарли. И веарвам фаф свентиаго духа и свента карстианка черква, свенсум (свецима) заиедно, наш-тим гресим простение, трупни горестанантие и виакунто живение.

Д.

[Срп. Нов. бр. 10 од 22 јан. 1857].

XXX.

Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Griechischen, Lateinischen, Littauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen von Franz Bopp. Zweite gänzlich umgearbeitete Auflage. Erster Band. Erste Hälfte. Berlin F. Dümmler's Verlagsbuchhandlung 1856. 8 л. 1, с. 304.

Није давно било кад се у књижевности нашој мислило да је оном Србину, који ради о своме језику, доста ако зна добро српски. И најмлађи међу нашим књижевницима могу се опоменути кад се почело искати од таковых људи да осим српскога познају и друге словенске језике. Али ни то сад већ није доста, и том је време већ на измаку, ако је и било тако скоро. Као што се најпре осетило да се многе ствари не могу разумети док се не види како је у најближе браће, тако сад и то дознавши, и такове ствари разумевши, видимо да још има других, којих не знамо, па желећи и њих дознати, иштемо — све једним путем идући — да се гледа како је у даље родбине великога народа словенског, како је у Гота, у Грка и Латина, како је у литавском, како је у најстаријем језику у санскритском. Потребу ову мислим да осећа сваки Србин, који је изабрао себи посао да испитује језик народа свога. Што је ова потреба и код нас већ настала, томе се сви можемо радовати, јер је знак превеликога напретка у књижевности нашој за врло кратко време, — знак напретка правога, који се јамачно може наћи и за друге разделе књижевности, све да би било истина да излази књига на број мање него отпре.

У ово неколико речи наћи ће читатељи узрок зашто се ова књига, — писана немачким језиком, спомиње у *„Сриским Новинама“*. Ово је Бопова граматика која је први пут на свет

изишла од године 1829 до 1852., којом је нов пут отворен познавању језика и управо отворена нова наука. Она сад на-ново излази и то сасвим прерађена, јер се до данас много дознало што је било непознато кад је први пут почела излазити; особито је за своенски језик много додано и поправљено. До-сад је изишла прва половина првога дела њезина. У овој половини имамо науку о словима или управо о гласовима језика горе у натпису именованих, и о наставцима, којима постају падежи; и од овога последњега само науку о наставцима за именителни падеж.

Добро би било показати којим примером шта се може за наш језик научити из ове књиге, али може-бити да то не би било угодно (—?) читатељима, који су навикли, а може-бити који су и ради читати на овом месту друго што. Зато ћу завршити ове врсте жељом да би ова књига била и српској књижевности од користи онако као што ће бити другима.

Д.

[Срп. Нов. бр. 16 од 9. фебр. 1857].

XXXI.

Свештене Повѣсти из Старога завѣта.. I. Авраамъ. II. Рута. III. Пророкъ Илія. IV. Пророкъ Данилъ. V. Естира. У Земуну печатано књигопечатњомъ I. К. Сопрона 1857. 16. 72.

Као што се из натписа види, пет „повѣстій“ има у овој књижици. Свака је, осим друге, раздељена на неколико мањих. У првој има таковых шеет с овим натписима: Авраам и Лот. — Бог се јавља Аврааму, — Сарра је родила сина, — Авраам приноси на жртву Исаака, — Смрт Саррина, — Женидба Исаакова; — у трећој: Илија приносе жертву Богу, — Илија при гори Хораву (у овом имену, премда још на једном месту тако стоји, бнће штампарска погрешка место Хориву), — Кончина Ахава и Језавеље, — у четвртој: Три младића у зажареној пећи, — Данил толкује сне, — Идол Вил, — Данил у лавовој пећи (јамачно погрешка место пећини); — у петој: Мардохеј и Аман, — Естир (на више места Естира) излази пред цара, — Узвишење Мардохеја. Свакој од ових пет „повѣстій“ додано је кратко „поученѣ“, које је деци намењено (или, као што у књизи на више места погрешно стоји „наменуто“). Поучења би

ова јача била кад би била мало нежнија (на последњој страни стоји: „Аман је доспео на вешала"!). Ове су „повѣстій" свака за себе врло добре, о чему ни сумње не може бити; али све заједно кад узмемо немамо ништа цело, не можемо наћи главне мисли, која их је скупила, и то је у овој књизи највећа погрешка, која се само оним књигама може опростити, које се пишу да се читају тек од беспослице. При свему томе ради великога добра, које се налази у овим „повѣстима", желимо да се што више читају.

Ω.

[Срп. Нов. бр. 24 од 28. фебр. 1857].

XXXII.

Извори Српске Повјестнице из турскијех споменика извадио и на немачко (!) превео Д. Валтер Ф. А. Бернауер, а у српско (!) превео и издао Андрија Торквато Брлић. Свез I. У Бечу код Ф. Леона 1857. 8. VIII. 90.

Друго име:

Quellen für serbische Geschichte. Aus türkischen Urkunden im Originaltext redigirt und ins Deutsche übertragen von Dr Walter F. A. Behrnauer. In das serbische übersetzt und herausgegeben von A. T. Berlić. I Heft.

И у Турака је било људи који су писали историју свога народа. Како је српски народ имао много посла с Турцима, ласно је знати да се у турским историјама много говори о Србима. Турске су историје понајвише још у рукописима и слабо су познате и у другим књижевностима а у нашој нису познате нимало. Тога ради биће нам од велике користи посао, којим се ради да се искупи и на свет изађе све што се о српском народу налази у турских историка. Почетак је томе послу ова књига састављена из рукописа царске библиотеке у Бечу. У њој имамо шта су Турци написали о бoју на Марици између Срба и Турака године 1364., и о бoју косовском. О првоме имамо речи тројице турских историка: Нешрије, Идриса и Садудина, а о другоме историју нешријеву. С једне је стране наштампан турски оригинал, а према њему с друге стране српски превод, а на дну стоји и немачки превод. На крају је још додано шта о бoју косовском пише Лавеклау, и

најпосле још је споменуто да Хаклендер у најновијем путовању своме по истоку (Hackländer, Reise in den Orient, Stuttgart 1856) пише да у Цариграду у ризници новога сараја и сад стоји оружје Милоша Обилића.

И друга се књига ових извора већ штампа.

Мислим да се неће преварити ко се нада да ће српски народ тако примити ову књигу да би се показало да жели да се настави и брзо сврши овај за српску историју преважни посао. А онима, који се око њега труде, само би се могло препоручити да у српском преводу боље пазе на језик.

Д.

[Срп. Нов. бр. 30 од 14 марта 1857].

XXXIII.

Barth. Kopitar's kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Erster Theil. Wien, F. Beck. 1857. 8 л. 2, с. 380.

Копитар је много писао по новинама за језике, за историју, за народности и за историју правде. Све је то Фр. Миклошић искупио и сад наново на свет издаје у две књиге, од којих је једна ево већ готова. Копитар је у овим чланцима јављао Европи шта се у словенских народа ради за просвету и поправљао погрешне мисли, које би о Словенима пуштали у свет учени Европљани. Он се родио године 1780., очима је дакле својим гледао како је постала садашња српска књижевност, и тако су речи, које у овој књизи о томе имамо — речи поуздана сведока. Али Копитар није само гледао шта се у српској књижевности ради, него је и сам око ње радио, врло много радио. Што је наша књижевност пошла правим путем, на који ју је Доситије извео, а није с њега свратила у беспутице, на томе смо много дужни захвалити покојноме Копитару, који сваком приликом доказиваше Србима да им се тога пута ваља држати. И за то (баш за то) имамо у овој књизи много сведочанства. Из ово неколико речи којима се јавља шта има у овој књизи, сваки ће ласно видети да су ови чланци Копитарови врло знатни за Србина свакога, који је рад боље познати свога народа, онај пак, који успише историју српске књижев-

ности, неће моћи без њих бити. А како су ти чланци били расути по новинама, до којих многоме не би било могуће ни с највећим трудом доћи, свак може ласно судити колико треба да захвалимо Фр. Миклошићу на овој књизи. Овде нема доста места да се појединце спомену чланци, које у овој књизи имамо, и тим да се боље покаже вредност њезина. Ево само неколико: стр. 14—16 Ioachim Stulli, ту имамо читаву историју Стулијева речника, у коју је врло уплетен и књижевник Маријан Ланошовић; — стр. 34—39. Adresse der künftigen slawischen Akademie an den Verfasser des Aufsatzes: „Das Vormalige und das künftige Illyrien", ту Копитар поправља туђе незнање или управо наопака знања о нама; — стр. 49—56. о животу Доситија Обрадовића; — стр. 56. Serbien oder Servien? — стр. 79—93. опет о животу Д. Обрадовића; — стр. 113—120. некрологъ Д. Обрадовићу; — стр. 120—134. реценсија о Хакетовој књизи „Abbildung und Beschreibung der Wenden, Illyrien und Slaven"; — стр. 135—146. „Beiträge zur Übersicht der serbischen Literatur in österreichischen Keiserstaate", ту између осталога спомиње Копитар са особитом похвалом Саву Мркаља називајући га Sprachphilosoph и доказујући да је умео о језику боље мислити него гдекоји најзнатнији странци онога времена; — стр. 189—193. Schulanstalten für die nichtunierten Griechen in den österreichischen Staaten; — стр. 209—211. реценсије о одама Л. Мушицкога „Сѣни Д. Обрадовића" и „моєму пріятелю М. Витковићу", и о буквару П. Соларића"; — стр. 243—257. „Die Deutsche Orthographie, овај знаменити чланак треба да чита свак, који је рад знати какав треба да буде правопис; — стр. 257—265. о Српским Новинама, које су Д. Давидовић и Д. Фрушић издавали у Бечу; — стр. 310—320. реценсија о првој српској граматици В. С. Караџића; — стр. 331—344. реценсија о Чапловићевој књизи Slavonien und zum Theil Kroatien; — стр. 347—369. о Србским народним песмама, и ту има 12 које је Копитар превео на немачки, а међу њима је и Косовска:

„Цар Лазаре сједе за вечеру" —

И друга књига ових чланака скоро ће бити готова. У њој ће осим регистра бити и додаци и поправци Ф. Миклошића.

Д.

[Срп. Нов. бр. 36 од 28 марта 1857].

XXXIV.

Glagolitische Fragmente. Herausgegeben von Dr. Karl Adolph Constantin Höfler, k. k. Universitäts-Professor und Dr. Paul Joseph Šafarik, k. k. Universitäts-Bibliotheker. Aus der Abhandl. der k. böhm. Ges. d. Wiss. V Folge 10 Band. Prag. Druck der k. k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne 1857. 4 с. 62, л. 1, с 5 литогр. листа.

Новембра месеца 1855. године у Прагу у митрополитској библиотеци нађе професор Хефлер на књизи од XI века на корицама прилепљена два листа кожна, писана глаголским словима, и јави за њих П. Ј. Шафарику, те их сад обојица издадоше на свет. У књизи горе именованој најпре (стр. 5—12) Хефлер казује како је нашао речена два листа глаголска и описује књигу, на којој их је нашао. По том П. Ј. Шафарик говори о самим овим споменицима глаголскога писма. Они су у овој књизи наштампани словима глаголским, латинским и ћирилским, а додани су и литографисани снимци. Један је од њих палимпсест, на њему је пре садашњега писма било друго опет глаголско, које се само гдегде види. На једном је од ова два листа десет светилних а на другом из службе велике недеље три антифона, једна седална и два блаженства. Ннје на оба листа једно писмо него два, али су оба по свој прилици једнога времена. Писали су их Чеси, које показују речи: **модлитва, свѣтидълна, въседли сѧ, приснотекоуцъ.** За ове рукописе доказује П. Ј. Шафарик да су писани за првих сто година од доласка Ћирила и Методија у Моравску, а то је између године 862 и 950, а по томе би могли бити најстарији остаци словенске књижевности досад познате. Али откуда глаголско писмо за живота св. Ћирила или тако наскоро по смрти његовој, у народа, коме је он дао службу божију, кад се — по речима П. Ј. Шафарика — зна да је он начинио словенска слова и кад се мисли да су његова слова друга а не глаголска? Ово питање излази из казивања Шафарикова о старини ових рукописа. То би се поуздино могло знати тек онда кад би сасвим познат био постанак словенске буквице глаголске и ћириловске, кад би се за цело

знало која је старија, или јесу ли обе једнога века, а томе Шафарик и сад вели да још није на крај изишао; али опет докле је за сад рад казати да је већ дошао, мислим да наговешћује овим речима: „historische Zeignisse, wie sie zur Zeit vorliegen, entscheiden für sich allein die Sache nicht, indem Cyrill's Erfindung einer neuer Schrift für die Slaven zwar historisch unantastbar feststeht, aber auch die Thatsache glaubwürdig gemeldet wird, dass dessen Schüler und Gehilfe Clemens als nachmaliger Bischof in Bulgarien ein anderes deutlicheres Alphabet für die Südslawen zusammengestellt habe, so dass bei dem gänzlichen Schweigen über die Figuren des einen und des andern eine spätere Verwechslung oder Übertragung des Namens von dem einen auf das andere (ursprünglich hiess das Alphabet nur das slawische, azbuka slowênьskaja) nicht unmöglich wäre." — а то ће просто рећи да је св. Ћирило измислио слова глаголска а ученик његов св. Климента друга, која се после прозваше ћириловска. У овим је речима и одговор Шафариков на горње питање. Је ли одговор добар, знаће се кадгод, а моје је било у ово неколико врста само казати најглавније шта је у овој књизи.

Д.

[Срп. Нов. бр. 38 од 2 апр. 1857].

XXXV.

Liek za objsetnu ženu. Izvorno-narodna gluma u tri ćina Jura Matin Špora. Na Rieci tiskao i izdao Ercole Rezza 1857. 16. л. 4 с. 119.

„A. Molim da se za malo ovdje ustrpite, ali — ako zapoviedate, uputit ću moga otca, kako se vrati, k vami — Б. Požalio bi time dosaditi mu. Ako me ispričana držite, uslobodim se vami očitovati, da me čekanje u ovom času vrlo raduje. — A. Izvolite me dakle nedvornosti odriešiti, ako vas ovdje za malo samu pustim, dok sestru zovnem. — Б. Dopustite krasnu gospodičnu, da mojim očima, samo za kratko doba, jasna prikaza vaše osobe ugodi, da im to vaše milo, krepostju uznosito i nevino srdce na blizu zasine, koje, dok ioš društvo vaše sestre uživah, žali bože — upoznao nisam". — „Zato isto i će me poklon vaše izvanredne pjesme mnogo obradovati". — „Ja to protuslovje lasno u lice otca

slomim". — „Ona zlo nasrće i za malo, ko metulj u plam leteći se ne opeče". — „Vrati mu lepenke, koje Polinar opet udjepi".

Оваким је језиком писана цела ова — комедија шта ли је. У кога је таки разум да му допушта говорити тако недотупавним језиком (па још у драми, где треба више него и у којој књизи језик да је природан), може ли бити много дотупавније и оно што говори? Врло ретко. Још ште што говорити о овој књизи, гледајући на саму ствар, требало би само онда кад би се изузимала од поменутога психологичног правила.

Д.

[Срп. Нов. бр. 47. од 25. апр. 1857].

XXXVI.

Србска Граматика за ниже гимнасіялне классе. Одъ Петра Нинковића, Професора Гимнасіе Новосадске. Друго поправлѣно и умножено изданіе. У Новомъ Саду трошкомъ Ігнята Фукса кньигопечатньомъ І. К. Сопрона у Земуну 1856. 8. VIII. 166.

Године 1848. издало је на свет друштво српске словесности „Србску Граматику" Петра Нинковића. Њу је сад аутор прештампао „поправивши" је и „умноживши". Између старе и нове најзнатнија је разлика што се П. Нинковић оканио *дь* и *ть*, те место њих пише *ђ* и *ћ*, и што је примио *х* у родит. мн. прил. им. и у прошлом времену. У главноме нова је као и стара; а на стару се сад враћати, већ није време; о њој су одавно саставили себи суд читатељи, који маре за оваке ствари, а дужност је сасвим испуњена и према новој књизи и према читатељима кад се каже да у књизи нема ништа што би могло читатељима суд преиначити.

Д.

[Срп. Нов. бр. 48 од 27. апр. 1857].

XXXVII.

Юначке Народне Песме о Кралѣвићу Марку. Изданіе VIII. У Новомъ Саду трошком Ігнята Фукса, печатао І. Каулиціј. 1857. 8 л. 1, с. 103.

Седамнаест народних песама о Марку Краљевићу има у овој књизи. Оне су све прештампане, али не управо из књига В. С. Караџића, него из књиге, у којој их је Каулиција из књига

В. С. Караџића прештампао, и како их је још Каулиција нагрдио, онаке су остале и у овој новој књизи, поред свега што је још године 1845. В. С. Караџић у другој књизи народних песама на стр. 384—387 изреком споменуо неке наказе Каулицине. Да би се читатељи одмах уверили о овим речима, ево неколико примера. На стр. 3. стоји:

Тева м' коя сукобити беда;
Те ме *Тева* на мейданъ *сазива*....
На доброгъ се *Шарца* положіо....
Ал' се Турчинъ неће *да окане*;*)
Сваши Марку десни скут доламе,
Трже Марко *ножъ и ва пояса*

Ови стихови у В. С. Караџића II. п. 61 овако гласе:

Тева м' која сукобити беда,
Те ме *шева* на мејдан *завваши*....
По добру се Шарцу положио.....
Ал' се Турчин *остануши* не ће
Ваши Марку десни скут доламе,
Трже Марко *ноже од појаса*.

На свакој страни има оваких нагрда по неколико. Штета би било ове хартије кад би их се више споменуло. Само ћу још додати да су у песми „Марко Краљевић и бегъ Костадин" (или као што је штампано „Константинъ") стихови 50—53 изостављени, те је изишао смисао сасвим наопак, и што је најчудније — на стр. 18 и 71 стоји:

Већъ за грехе шта в *согрѣшіо* —
Ил' си тешко Богу *согрешіо*.

Књижару који је ову књигу на свет издао требало је само готову ствар изабрати. Видећи га дакле где почиње о свом трошку српске књиге на свет издавати, требало би да га жалимо што није уложио новце своје у добру ствар. Али збиља, у нас што је књига гора, то боље пролази.

Д.

[Срп. Нов. бр. 50 од 2. маја 1857].

*) Ово је и граматичка погрешка место *окани*.

XXXVIII.

Сочиненія Соломонова и Сірахова. Преведена Платономъ Атанацковићемъ, Епіскопомъ Бачкимъ. У Бечу печатано и на продаю кодъ Леополда Грунда 1857. м. 8. с. XX, 330, л. 1, с 4 лика.

Преводи библијских књига доносе особито два велика добра свакоме народу. Прво је што народ боље познаје науку христову, те се боље утврђује у вери христовој, а друго је што је свето писмо књига над књигама, па том важности својом ствара књижевност где је нема, или где је затече даје јој нов живот. Прво се може посведочити тим, што се и незнабошци обраћају на веру христову преводом светога писма, као што и данашњи дан бива; а за друго ево само Немаца и нас: у Немаца је преводом светога писма Лутер поставио темељ књижевности, а у нас ко не зна колика је у књижевности влада светога писма, које имамо? Ради поменута два добра треба ли нам код светога писма, које у цркви имамо, још један превод на народном језику, о томе би већ било сувише говорити, кад ево видимо архијереја, где преводи библијске књиге. Од овога превода можемо се надати првоме добру без најмање сумње; за то нам је преводник тврд јемац. Што се тиче другога добра, оно иде само с истином: да дрво зло не може родова добрих рађати. Сведочанство су катанчићев превод целе библије и стојковићев превод новог завета, који дођоше српској књижевности па и прођоше не оставивши јој ни најмање овога добра. Истина да су ови преводи тако рђави да се не могу испоредито с новим преводом књига соломонових и сирахових али се ни од њега књижевност наша неће подмладити, јер је млађа него што би је он подмладити могао. Да би ова, иначе прекрасна књига могла учинити књижевности и оно добро, требало би у њој да је само оно, што се у живоме народноме језику већ налази барем као семе, које би потом у њојзи и с њоме нашло све што му треба да нарасте велико дрво. Место тога нмамо у њојзи цвеће брано, које некоме може бити лепо, али за дан за два мора увенути, па га онда свак баца. Још јасније да ово казујем, отворио би се дугачак говор о језику много досадан, а од слабе фајде. Д.

[Срп. Нов. бр. 56 од 18 маја 1857].

XXXIX.

Словарь языка словѣньскаго шести главныхъ нарѣчии. Рѳськаго, блъгарьскаго, црькъвьнаго, сръбьскаго, чешьскаго и польскаго, съставилъ Иосифъ Франта Шумавскыи. Часть прьвая нѣмьцьско-словѣньскаа. Erste lieferung, Прага, Bellmann, 1857. 8. XI Aal-anlöthen.

У овој су књизи немачке речи у азбучном реду, па код сваке стоји како се каже руски, бугарски, старословенскн, српски, чешки и пољски, и то словима овим нашим, којима су за гласове, којих у нас нема а други их Славени имају, додана стара словенска али прекројена према овим нашим, и према гласовима, којима се разликују у словенским језицима, искићена гривнама, кучицама и другим труњем. У предговору се каже како треба читати та слова. Реченим језицима нису само протумачене речи немачке него и фразе као у великим речницима, и најбоље ће о богаству овога речника судити читатељи кад им се јави да у њему стоји како се у шест словенских језика зове не само ablativ, absorbiren, achromatisch, addiren, addresse, adjektiv, adjungiren, adjutant, administrator, admiral, advokat, advoziren, affekt, affekzion, akklamazion, akkompagniren, akkord, akkuzativ, akquisizion, aktrice, akzept, akzessit, akzidenz, akzie, него и abbreviatur, aforism, akustik, alchymie, algebra, alkohol и alkoran, и друге таке речи заиста преко потребне не само „pro zpytatele jazyka, ale vůbec pro každého, kdo chce jedno neb druhé nebo více nařeči slovanskýh snad za studium si vziti snad pro praktický život ho užíti.“ Тако вели списатељ о својој књизи, али ја на то не могу не казати, да мислим да му она није ни за кога. За филологе! и то би био филолог, који би код толиких речника, које имају словенски језици напосе, спао на овај, који је извађеи из њих, и по томе нити може бити онако опширан нити онако поуздан. Што се тиче „практике“, како може оно бити практично што је друкчије у практици? како може овај речн. бити за практ. живот, кад се у практичном животу речи пишу друкчије него у њему? а осим тога, многа је реч у овом речнику на свих шест поменутих језика словенских само једанпут записана, па читатељ по реченом накиту

на словима и из списатељева предговора треба да зна како је и за који језик треба прочитати. Може ли ту бити помена од практике? већ ако је практика фантазија. Желећи поштедети списатеља нећу говорити о безпутној мисли, коју изводе неки из његове књиге казујући да се у њој лепо може видети како су словенски језици близу један другоме. Списатељ не каже да је и то хтео показати, а потом ни право немамо говорити о том, особито кад би то била ствар, којом списатељ ништа ново не би казао онима, који би га разумели, а који га не би разумели, њих би само варао.

Код оваких главних ствари, по којима се може судити о целој књизи, није потребе помињати какове су појединце мање, као н. пр. да списатељ за aderlass поведавши се по Шулеку учи, своје филологе и практичне људе да се српски каже *жилосјек* и *крвопуст*; а за affect вели *тоилина* и *врућност*, das heilige abendmahl *тајнаја вечерја*, ablasskram *трговина од опроштеиј*, achselarterie *плећна шипавица*, goldenes ader *златнаја жила*, alle jahre *сваки години*, er ist zehn jahre alt *има десет годин*, итд. итд.

Д.

[Срп. Нов. бр. 78 од 11 јула 1857].

XL.

Die Wurzeln des Altslovenischen. Von Franz Miklosich. Aus dem VIII Bd. der Denkschriften der hpilos.-histor. Classe der kaiserl. Akademie der Wissenschaften besonders Abgedruckt. Wien. K. Gerold's Sohn (Comm.) 1857. 4. л. 1, с. 28.

У овој је малој књизи велико благо: корени старога језика словенскога. Они су раздељени на двоје: прво су корени који се зову вербални, од којих постају глаголи и имена; потом корени који се зову прономинални, од којих постају заменице (pronom.), предлози и остале партикуле. Корени се мењају кад од њих постају речи, и то друкчије који се свршују на самогласно слово а друкчије којима је на крају сугласно; по томе су корени вербални раздељени на двоје. Али како ће се корен променити то још стоји до самогласнога које је у њему; по томе су опет корени са самогласним на крају подељени на седам класа према седам самогласних, која се налазе коренима на

крају: а, и, оу, л, р, ѣ, ъ, а они са сугласним на крају на тринаест класа према тринаест самогласних, који могу бити у корену али не на краја: а, и, оу, е, о, з, ь, л, р, ѣ, ъ, м, ж. Као корени стављени су сви слогови, који у словенском језику у постајању речи или у променама њиховим долазе као корени, кад се одбију наставци, којима промене бивају, а стављени су у форми, у којој се налазе без речених наставака, тако н. пр. исти корен долази као ви глаголу ви-ти, у самоставној речи *завој*, а као вѣ речи вѣ-ньць; исти корен долази као бр глаголу бр-ати, као брн речи *број* и као бра речи бра-тъ; исти корен као ста глаголу ста-ти, као сти промени *стојим* и као стѣ речи стѣ-на: исти корен као дѣ речи дѣ-тя и као ди речима *дој-ка дојим* и *дојити*; исти корен као скоу речи скоу-тъ и као шти речи шти-тъ; исти корен као зр глаголу зрѣ-ти и као зрък речима зрѣц-ати и зрък-ъ. Свакоме је корену додана по која словенска реч, у којој се налази, а на много места додане су и речи садашњих језика словенских, да би се ствар боље потврдила и јаснија била. Тога ради где се год према садашњему стању филологијске науке могло, додане су словенским речима истога корена речи осталих грана индо-европске породице с најпростијим значењем својим, одакле је садашње значење словенских речи потребном светлошћу осветљено; тако се н. пр. за реч *брат* по санскритском језику може видети да му је прво значење било *хранитељ*, а значење *сину* да је дошло од *расти*, *орлу* од *ићи*, *земљи* од *носити*. Овај је најновији посао врло вредногa Миклошића, који је основао историјску науку о језицима словенским, најбоље што учени свет има тога реда.

Д.

[Срп. Нов. бр. 87 од 1 авг. 1857].

XLI.

Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Von Dr. J. A. Ginzel Leitmeritz, A. Senürlein 1857. 8. XI, 174, 132.

У овој историји Кирила и Метода и словенске литургије доказује списатељ да су словенски апостоли у Моравској били римске цркве и да је литургија, коју су превели, била по њезиним уредбама, и то доказује као ствар од највеће важности

у овој историји, а она је врло незнатна, јер онда црква још није била раздељена. Ова је књига особито важна другом половином у којој су скупљене: а) legendae de SS. Cyrillo et Methodio, б) monumenta epistolaria о њима, и в) monumenta historiam liturgiae slawicae illustrantia. Томе је још додано: „Verzeichniss der glagolitischen Kirchengemeinden in den diöcesen von Veglia, Zara, Spalato und Sebenico, in denen der Gottesdinst in altslawenischer Sprache gefeiert wird", одакле видимо да такових општина има 116 са 70 и неколико хиљада душа.

Д.

[Срп. Нов. бр. 95 од 22 авг. 1857].

XLII.

Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ связи съ **Исторіею Народа**. Сочиненіе А. Майкова. Москва, въ университетской типографіи 1857. в. 8, IV. 845.

Само име књиге ове показује да су у њој две особите ствари: језик и државни живот народа српскога. Прво је главно а друго мислим да је додано само да би се могао познати и народ, којега је језик у књизи главна ствар, и зато је „историја народа српскога" стављена напред а иза ње „историја српскога језика". Прва заузима не мало половину целе књиге, говорећи од стр. 59 до 171 о Дубровнику, по том до стр. 205 о Босни, и најпосле о правој Србији до стр. 307. У другој половини, у којој се казује какав је био српски језик у старо време, после говора о споменицима, понајвише код нас штампаним, из којих се може познати стари српски језик, и о знацима, којима су се гдекоја слова замењивала, разлажу се „полугласныя", „гласныя", „согласныя", „склоненія" и „спряженія", и све то како је било од XII до XV века. Из познијих књига није језик показиван једино за то што су стари Срби писали народним језиком само у светским, државним пословима, којих после пропасти државе своје не могавши имати, немаху више шта ни писати народним језиком, а друго што од тога времена настају штампане књиге, а списатељ се хтео држати само писаних споменика, између којих је опет изабрао за свој посао само оне, који су писани ћириловим словима. Ти су спо-

меници употребљени и у народној историји, чим су дојакошње књиге о историји нашој на много места попуњене и поправљене. Још је важнија народна историја у овој књизи с друге стране. Досада што бијаше познато у историји нашој, познато бијаше само с поља; у овој књизи видимо историју српску изнутра. Што се пре мишљаше да су све сама злочинства у нашој историји, пак се само још тражаше кривац, то су великоме уму А. Мајкова народне потребе највећега значења, — потребе, које подмириваху они, бијаху по закону и власни и дужни подмиривати их, и којима кад се та власт и дужност опет по другој потреби узе, а промена немаше кад утврдити се, насташе ствари, које с другима спољашњима спремише пропаст целој држави. Из ових неколико речи, којима сам рад казати како А. Мајков описује нашу историју, мислим да свак може ласно видети колико благо имамо у овоме изврсном послу његову.

Што се тиче другога дела, у ком је говор о староме српском језику, истина о томе имамо још од године 1833. драгоцену књигу П. Ј. Шафарика: „Serbische Lesekörner", у којој су употребљени споменици наши свакога времена, и не само ћириловим словима писани него и латинским. Али се опет оба ова посла веома разликују између себе тим што је Шафарик хтео само доказати да су Срби од старине имали особити народни језик осим црквенога, а А. Мајков казује управо какав је био тај језик. Не могу казати да је у овом другом делу књиге своје А. Мајков сасвим оне среће које је у првом. Истина, и у њему се види исти без умора труд у скупљању потребне грађе, иста необична критичка вештина у састављању једнаких ствари и одвајању различних, исти бистри ум у откривању истине, сакривене од простих очију на много начина. Али поред свега тога има гдешто вере а гдешто сумње више него што треба. Н. пр. Ласно се беше уверити из снимка, приложенога књизи Д. Аврамовића: „Света гора са стране вере и художества", да је ѧ (ꙋ милѧхъ) у обе књиге истога списатеља грешком штампано место ꙗ, а по том се могаше барем сумњати и о другим примерима са тим словом. Како данас у Срба гласи *р* и *ђ* и *ћ*, то А. Мајков није могао сам знати, него му је требало веровати некоме, остављајући њему и да одговара за то; али му то не даде сувишна критика, него га одврати да не огледа великим умом својим протумачити оно што би морао узети да

јест, па га заведе да измишља нешто да јест. Он вели да је *р* свагда сугласно и да се још нешто чује уз њега онде где ми држимо да је самогласно. Што се сад почиње доказивати да санскритско *r* није самогласно, отуда још не долази да ни у староме словенском језику *р* није било самогласно, а кад би и то било, ни онда још не би било пута мислити да је ъ или ь, ишчезнувши свуда — и са најзгоднијих места, још остало уз *р*, које би, и да је негда било свуда сугласно, опет могло постати самогласно као што од сугласнога *в* или *ј* постају самогласна *у* и *и*. За *ђ* и *ћ* вели А. Мајков да нису за себе гласови и да слогови *ђа, ђе, ђу*, нису ништа друго него *дя, де, дю*, а *ђи* и *ђо* ваљао да *ди* и *діо*. Осим живога говора, који о овој ствари не да сумњати, речи *рођен* и *прошен* једном операцијом постају од *родити* и *просити*, па ако у првој слог *ђе* није ништа друго него *де*, онда ни у другој слог *ше* не може бити друго него *се*, па ако греши ко не пише *роден*, онда су грешили и словенски апостоли што нису писали *просен*. А кад А. Мајков тако мисли о гласу *ђ*, онда се не може докучити за што на другом месту претвара *д* у *г* да би добио *ђ*; па кад му је за *ђ* потребно *г*, за што опет на другом месту да би добио *ђ* претвара *г* у *д*, — и код свега тога како опет може и *г* и *д* (у овом послу свом) бити само „дѣло правописанія“ На ове мисли А. Мајкова може се међу нама наћи ко да пристане; да бих се дакле и пред таким читаоцима оправдао за оно што рекох да друга половина ове књиге није сасвим као прва, споменућу од мањих ствари само да Л. Мајков мисли да је нашао од *распети* сад. вр. распѣ, а оно је сасвим правилно од *расути*. — Поред свију оваких ствари, које се према целоме за све словенске језике веома знатноме послу једва могу назвати недостаци, књига ова може бити нашој књижевности од највеће користи, само ако са своје стране учинимо барем толико да у напредак нико између нас не говори о српском језику док не прочита ову књигу.

Д.

[Срп. Нов. бр. 106 од 19 септ. 1857].

XLIII.

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knjiga IV. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. Izdano troškom družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine. S trimi na kamenu tiskanimi slikami. U Zagrebu tiskom dra L. Gaja 1857. 8. VIII, 423.

Да смо књигу ову једва дочекали, није потребе казивати. Како је не бисмо једва чекали, кад се у *„Аркивима“* прикупљају и на свет издају извори наше историје. С тога неће нико тражити да просипамо речи у похвалу ове књиге, њенога уредника и друштва за југословенску историју, и тим да је објавимо читатељима ових новина. Казаћемо само шта нам је донела. Кад бисмо то учинили споменувши по имену ствари, које су у њој, врло бисмо мало учинили, јер се оне не могу доста познати само по имену. А кад бисмо томе додали за сваки чланак да се колико толико позна, не би овде било места. Зато ћемо споменути само неке. На првих 29 страна наштампано је српским словима *„Житије Стефана Дечанског“*, које је писао Григорије, игуман дечански (у почетку XV века). Оно је преписано из рукописа свето-тројичке сергијеве лавре код Москве, у коме су житија српских светаца, и о ком се вели да је петнаестога века. Језик у њему није онај, којим су старе српске црквене књиге писане, него је преобрнут на руски. Погрешака има врло много, које су учињене или у преписивњу или у штампању. Овака житија, не имајући у себи много за историју, највећу важност имају у томе што су прекрасни споменици старе српске књижевности. Али какав је књижевности споменик на језику, који није њезин? С тога би речено житије у *„Аркиву“* тек онда имало потпуну важност, кад не би било руски препис, него српска матица. Наша народна библиотека у Београду има исто житије у српском рукопису. — Што рекох за житије, исто, промениви само имена, ваља казати и за „staroslavenski“ рукопис „пресвитера Козме беседа о богумилима и јеретицима“ (стр. 69—97), који је „старословенски“ онолико колико су садашње црквене књиге из Русије. Између старина „мацедонски“ од С. Верковића (стр. 163—177) две су најзнатније одавно штампане, и то натпис на цркви монастира

Зерзе код Прилипа у „Гласнику“ VI. 1854., — а натпис на хилендарској штаки св. Саве у Д. Аврамовића „*Описанію древностій србски у Светой Гори* (у Београду 1849). Први је боље наштампан у „*Гласнику*“, премда и овде има очевидних погрешака, а други је боље наштампан у „Аркиву“ него у Аврамовића. — Врло су знатна три чланка Фране Рачкога, који до скора би професор богословије у Сењу, па пре неколико недеља отиде у Рим за каноника тамошњему илирском збору св. Јеронима. У једном (стр. 235—280) говори о најстаријој историји јужних Словена до IX века; а друга се два тичу историје славенских апостола. У свима видимо историка према садашњему времену, и радујемо се што се нађе из нашега народа. — Али је у овоме „*Аркиву*“ најзнатније И. Кукуљевића Сакцинскога „izvjestije o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine“ (стр. 305—392). Између небројених драгоцености, које је г. Кукуљевић на томе путу видео и сад или први пут обзнанио или које бијаху познате, он их наново описао онолико колико за нас треба, споменућемо само неке. У Дубровнику у садашњој окружној архиви нађе г. Кукуљевић силу божију старих писама, између којих она, која се тичу наше историје, пописа ставивши у кратко шта је у коме. И у Неапољу у великој архиви нађе старих писама знатних за нашу историју, која такође пописа. У Риму у цркви св. Петра нађе и описа стару икону са славенским натписом, за коју мисли да ју је још Константин философ с братом Методијем поклонио цркви, и која би по томе припадала међу најстарије споменике славенскога христијанства. У Млецима нађе крстионицу од камена с латинским натписом, у ком се спомиње dux Вишеслав, за којега г. Кукуљевић мисли да неће бити други него велики жупан захумски, који је живео на свршетку деветога и у почетку десетога века, по чему би речена крстионица ишла међу најзнатније и најстарије споменике христијанства у нашему народу. Ова је крстионица литографисана и књизи приложена. А тако и сребрн крст, који је — као што натпис каже — начинио краљ Стефан Урош, син великога краља Уроша, отац — не цара Душана, као што г. Кукуљевић вели — него Стефана Дечанскога цркви св. Петра и Павла (из натписа се не зна где је та црква). У натпису се спомиње и епископ рашки Григорије II. Удовица са две „цете“, која се у натпису спомиње и за коју г. Кукуљевић

мисли да је дала прилог на крст, само не зна која је и колики јој је прилог, она је позната из еванђелија (Лука 21. 2). Овај је крст сад у Дубровнику у цркви св. Доминика. Иконе св. Николе, коју помиње Беатило у животу св. Николе Барскога и коју је по латинскоме натпису, који г. Кукуљевић из Беатила наводи, краљица српска Јелена, жена великога краља Уроша, са синовима „Урошем и Стефаном“ (= Драгутином и Милутином, не Дечанским, као што га именује г. Кукуљевић, узимајући и Јелену за жену краља Милутина) приложила цркви св. Николе у Бару (у Талијанској), није видео г. Кукуљевић, јер док је био у Бару није знао за њу, па је није могао ни тражити. И ову икону и другу (ако су доиста две) коју је г. Кукуљевић видео и за коју вели да ју је истој цркви приложио краљ Милутин са својом женом, требаће још боље прегледати и натпис проучити. На њима су и ликови поменуте господе српске.

И остали чланци, који појединце помињати не можемо, сваки у својој ствари доста су важни, само за један ваља казати да би требало да је зрелији и то онде где се без невоље пушта у етимологију.

Д.

[Срп. Нов. бр. 130 од 16 нов. 1857].

XLIV.

Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte, herausgegeben von Fr. Miklosich und J. Fiedler. Zweiter Band. Wien bei W. Braumüller 1858. 8. л. 2. с. 312, л. 1.

У *„Словенској Библиотеци“* излазе чланци за историју и језик словенских народа. Да су у њој чланци важни, то се по себи разуме, кад је издаје Ф. Миклошић. Прву је књигу издао сам, а сад је наставља с J. Фидлером, чиновником у царској дворској архиви у Бечу. За историју српског народа добисмо од J. Фидлера у овој другој књизи „Словенске Библиотеке“ на стр. 288—300 осам писама од год. 1596—1606 из царске тајне дворске архиве у Бечу. У једвом од 24 Априла 1596. пише Висарион, владика херцеговачки, са шест кнезова земаљских цару немачком Рудолфу II. да им је народ наумио отети се од Турака, па моле цара да им помогне како уговори са послаником њиховим фра Домиником Андријашевићем, по коме му

и ово писмо српски писано послаше. У другоме писаном талијински 13 Апр. 1606., ерцхерцег аустријски Фердинанд, потоњи цар, одговара патријарху пећском Јовану, војводама, кнезовима и главарима христијанског народа у Босни, Србији, Херцеговини, Арбанији и т. д. да је примио писмо, које му послаше по својим посланицима, по истом Андријашевићу и по калуђеру пећском Дамјану, и да је за њих писао папи и цару немачком и краљу шпањолском и да се нада да ће им се помоћи да се ослободе од Турака. У трећем српском исте године Априла 30. пише врховни војнички заповедник у Хрватској барон Кисл војводи Грдану и осталим војводама, кнезовима и главарима и народу у Херцеговини, Србији и Арбанији да је од истих посланика примио њихово писмо и да ће се — вели — „брзо веома извршити колико вам смо обећавали толико годишта“, и у име царево и ерцхерцегово обећава им да ће им се оставити све привилегије и још умножити. У четвртом латинском и српском и у петом латинском пише сам цар немачки и краљ мађарски и чешки Рудолф 23 Маја 1606. патријарху пећском Јовану, главарима народним и свему народу „у краљевству српском, бугаском и арбанаском“ да је дознао од посланика њихових Николе Драшковића и Петра Брајковића како желе ослободити се од Турака и његовом помоћу сјединити се с христијанским светом, па обриче да ће им у томе помоћи и још пре свршетка месеца Јулија да ће бити наређено како ће им се помоћи. У шестом и седмом пише талијански исте године 15 Јунија, и то у једном — самом патријарху, а другом — војводи Грдану и осталим кнезовима босанским, ерцхерцог Фердинанд, светује их да се тајно спремају за рат као што су почели и обриче им за то свако добро. Последње је осмо писмо по свој прилици највише покварило овај посао. У њему исте године јавише дужду млетачком ову тајну Зуане Ришњанин и Ђакомо Паскал Которанин, пославши му сва ова писма, која у њих бијаху на остави. — О овакој ствари даде нам Ј. Фидлер у овој књизи и једно писмо рускога двора из царске дворске и државне архиве у Бечу, стр. 282—285. Писано је руски патријарху српском Арсенију године 1689. Дек. 28., дакле на неколико месеци пред што ће цар немачки Леополд I дати истоме патријарху и народу српском знамените повеље од 6. Априла и 21. Августа 1690., на које Срби сасвим приступише к Аустрији. У њему тадашњи владаоци руски, цареви Иван и Петар (Ве-

лики) са сестром Софијом, одговарају патријарху и свему народу његову да су од архимандрита светогорског Исаије примили писмо, у ком их молише да им помогну избавити се од Турака, и да су наредили да на пролеће удари руска војска на Турке у Крму, него патријарх са својим народом да се узда у њих, да буде у слози с молдавским војводом Јованом Шербаном, који је молио Русију да га прими у поданство, па да не траже другога господара. — Ласно је видети како је све ово важно за историју српску онога времена кад су стари наши радили да се ослободе од турске силе. — Сви се турски ратови веома тичу и нашега народа. По том је и за нас знатан у овој књизи стр. 237—269. дневник, који је чешким језиком писао о другоме путовању свом у Цариград год. 1644—1645. и о тамошњој радњи својој посланик цара немачког гроф Чернин. Овај дневник, прилог Ј. Јиречека, још није сав штампан, него ће му свршетак изићи у трећој књизи. Чернин је путовао до Београда Дунавом, а од Београда сувим, дакле преко Србије. — У XVI веку био је барон Херберштајн врло знатан дипломат. Два су га немачка цара слала у Русију државним послом. О овоме путовању много написавши први је упознао Русију с Европом западном. О дипломатској радњи његовој у Русији године 1525—1526. имамо на стр. 63—93. од Ј. Фидлера из тајне царске архиве у Бечу званична акта. Радио је да утврди пријатељство између цара немачког и руског и да помири руског цара с краљем пољским, које је и учинио. Али осим тога у историји по себи знатнога посла, још се и из ближега нас тиче што се у поменутим актима каже да се реченим пријатељством и миром ишло на то да се христијански владаоци сложе и заједнички завојште на Турке. — За српски језик добисмо на стр. 232—236 В. С. Караџића писмо покојном Ј. С. Поповићу *о српској просодији* с новим додацима где се поправљају неке мисли других књижевника о тој ствари, а и гдешто жели и наговешћује што је већ учињено и сасвим показано (н. пр. од Ђ. Даничића како акценти прелазе са самоставних речи на предлоге у првој књизи „*Словенске Библиотеке*“ и у осмој књизи „*Гласника Друш. Срп. Слов.*“; ове последње књиге г. В. С. Караџић још није могао имати кад је оно писао); — а на стр. 93—109., ако ко једва чека *српску синтаксу* Ђ. Даничића, може наћи из ње чим ће се забавити док не буде готова у типографији, и то ствар врло знатну: како

се родителни падеж замењује придевом, а будући да се ту морало доћи и на заменицу *свој*, тако добисмо и одговор на оно што је г. Ј. Суботић о њој писао у „С. Летопису" 1853., I. — Јавивши мало опширније шта у овој књизи управо за нас има, остале ствари не могу него само по имену споменути. Срећом готове су све такове да им се важност може видети из самог имена. Ево их: стр. 1—45 Correspondenz des Gelasius Dobner mit dem Hofrathe von Rosenthal. Von J. Fidler; 46—63 Das Recht von Pekov. Von F. Miklosich; 109—140 Zur Literatur und Geschichte der Slavischen Sprache in Deutschland, namentlich der Sprache der ehemaligen Elbeslaven oder Polaben. Von J. J. Hanuš; 140—141 Zusätze zu meiner Abhandlung: „die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen". Von F. Miklosich; 141—151 Chronicon Poloniae. Von J. Fiedler, 151—170. Chorvatisch-slovenische Märchen aus der Umgegend von Warasdin. Von M. Valjavec; 170—172 Denkmal der neuslovenischen Sprache. Aus einer Handschrift des XV Jahrh. Von F. Miklosich; 170—177 Mistra Jana Husi ortografie česká. Von A. V. Šembera; 197—232 Zur Glagolika-Frage. Von I. J. Hanuš; 270—281 Die altslovenische Legenden von heil. Wenzel. Von F. Miklosich; 286—288 Suffix лъ. Von F. Miklosich; 301—302 Bömische Annalen. Von K. E. Stumpf; 303—307; Volkslieder aus der Gegend von Warasdin. Von M. Valjavec; 307—312 Brief des heil. Brun an Kaiser Heinrich II. Von F. Miklosich.

Велико ће добро бити што ће се у напредак у „*Словенској Библиотеци*", као што у предговору обећавају учени издавачи, спомињати и претресати знатније књиге из словенске књижевности.

Уверен будући да ова књига сама себе довољно препоручује свакоме Србину, који мари за књижевну радњу, само ћу напоменути да добављање књига иде међу начине, којима се можемо јављати свету да смо живи.

Д.

[Срп. Нов. бр. 3 и 4 од 9 јан. 1858].

XLV.

Србскій лѣтописъ за годину 1857., частъ II. Година XXXI, књига 96. Издаѳ матица србска у Пешти. У Будиму писмены цес. крал. свеучилишта пештанскогъ 1857. л. I, с. 170.

„Србскій Лѣтописъ“ има у овој књизи ствари, којима је врло задужио и дневнике и седмице наше да публици обрате нањ пажњу. На стр. 141—170 у „погледу на књижество“, о коме се уобичајило свакојако и говорити и писати, погодио је г. Ј. Живановић главну ствар, и — узевши једно на друго — о свему право суди. Али су особито важни на стр. 80—129 *„старински рукописи“* од г. Адама Драгосављевића; међу њима је на стр. 83—103 тужба општине вуковарске вармеђи сремској прошлога века „што се уводе новине у закон и у обичаје привилегијама потврђене.“ Те су „новине“ црквене и књижевне, а данас се у народу нашем држе онако тврдо као што су се и пре њих држале старине; за то је врло вредно знати како је народ мислио о њима изнајпре. Ова је тужба врло налик на протесте, који се данас у књижевности нашој подижу на данашње реформе. У њој имамо светлости за историју српских слова у аустријском царству, која је врло изашла на глас; из ње се никако не види шта је у *„Гласнику Друштва Сриске Словесности* I“ њом по свој прилици само по чувењу доказивано да је аустријска влада прошлога века хтела увести у српске школе латинска слова, него из ње долази да слова, која је аустријска влада уводила у српске школе, нису била никоја друга, него ова, која су данас уведена у све школе православних Срба с обе стране Саве и Дунава. Да би ово читаоци боље разумели а опет штогод може бити ново чули, додаћу, да Вуковарци у истој тужби, у којој протестују против нових слова, протестују и против Рајићева катихизиса. Тако се свагда просвета мора борити с глупошћу.

Д.

[Срп. Нов. бр. 6 од 13 јан. 1858].

XLVI.

Slovnik umjetnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra L. Gaja 1858. 8. л. 4, с. 112. Agapić-Heinrikus, с ликом Ф. Бенковића и Д. Аврамовића.

Ово је први свезак књиге, у којој су у латинском азбучном реду пописана имена „југославенских умјетника" од најстаријих времена до данас с кратким биографијама. У овом свеску имамо до 300 „југославенских умјетника." Свезака ће бити свега 4—5. Свега дакле даће нам ова књига око 1200—1500 „југославенских умјетника." Доиста ће се сваки „југославенин", који љуби славу свога народа обрадовати толиком броју својих „умјетника", — броју, које му се и у напредак Бог зна докле не би смео надати, а ево га сад већ има, а има га најпоузданије, јер је математичка истина. Али колики је тај број, опет на велику жалост или може бити још на већу радост свију Југославена, који траже славу народну, не можемо да не споменемо да тај број још није ни најмањи део од целога броја „југославенских умјетника". Кад је „југославенски умјетник" у књизи овој сваки онај, за којега је по „југославенским" земљама у каквоме тефтеру записано да га је ко најмио да му начини какву год зграду, колико би се број „југословенских умјетника" умножио када би г. К. знао имена свима Гогама, које се код нас за ово мало времена наимаше да што граде. Па и то је још ништа. Да би број био потпунији, требало би само знати колико душа које године отиде с овога света у „југославенским земљама" па би толико било и „југославенских умјетника", јер кад је „умјетник" свако чељаде, за које се зна да је негда нешто н. пр. навезло, онда је „умјетник" и оно чељаде, за које се данас може знати да је што навезло или откало или опрело или сашило или и скувало и испекло или свиралу начинило од врбе или од трске, а у целоме „југославенству", у које у књизи овој иде и Крањска и Бугарска тешко би се нашло које чељаде, које не би свога века начиниле барем једно од ових и других „умјетничких" дела. Шта више „југославенски" је „умјетник" у овој књизи и онај сваки,

који да новце да се у „југославенској" земљи начини које год од поменутих „умјетничких" дела, н. пр. цар грчки Василије Македоњанин и цар римски Диоклетиан. По томе ако би се у „југославенству" и нашао когод, који не би у животу своме начинио сам ни једнога од поменутих „умјетничких" дела, опет би готово сваки био „умјетник", јер би се тешко нашао ко да не би свога века купио себи каквогод између оних „умјетничких" дела. Најпосле би и сваки странац, чим би ступио на земљу „југославенску", одмах постао „умјетник југославенски", јер би тешко било наћи кога да не би ступивши на земљу „југославенску" дао што за какво год од поменитих „умјетничких" дела, — барем за што кувано или печено. Колико би дакле г. К-у могла дати грађе за овај посао његов н. пр. само наша полиција у тефтерима, где се записују путници.

Али кад се одбију оваке ствари, без којих је г. К. могао бити, онда му је књига велико благо наше књижевности. Врло много има у њој ствари, које се до сад нису знале у нашој књижевности а треба их знати. У њој ће свак наћи људи који међу нама сваку славу заслужују, којих слава сав народ наш дичи. С тога искрено препоручујемо ову књигу поштованој публици а г. К-у желимо да започети посао сврши, за који га не ће заслужена похвала нигда мимоићи.

Д.

[Срп. Нов. бр. 47 од 22 апр. 1858].

XLVII.

Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii edidit Fr. Miklosich. Wiennae apud Guilelmum Braumüller 1858. 8. л. 1, с. XII 580.

У овој књизи имамо дипломе српским језиком писане, које се тичу историје српскога народа. Дипломама су додани записи, који могу што помоћи нашој историји. Где је год г. Миклошић нашао који оваки споменик, узео га је у своју књигу. Налазио их је по различним књигама у архиви бечкој и дубровачкој и по различним местима, у којима је био пре две године путујући на Цетиње, а неке су му и слали пријатељи његови и српске историје. Тако је у овој књизи скупљено 497 споменика. Најстарији је од године 1114, а најмлађа од 1618.

Оно је запис везен на петрахиљу манастира Бање близу Котора, а ово је писмо, у коме калуђери хиландарски моле загребачкога владику Петра Дмитровића за помоћ. До сад је највише наших споменика било заједно у књизи: „Србскій Споменицы“ (у Београду 1840). Али их у њој нема више од 180, Остали које је штампа изнела на свет бијаху расути по многим и свакојаким књигама, између којих се неке у нашем народу једва по имену знаду а камо ли да би их имао ко. Кад се то узме на ум као што треба, онда је сасма ласно видети колико се добра чини и науци и српском народу зборником свију до сад којегде штампаних српских споменика. А ко још зна како су рђаво неке споменике штампали невешти људи, и како је тога ради и оно у њима непоуздано, што може бити добро, тај је за цело одавно желио да се нађе вешт човек па да их прештампа. Та се жеља сад навршила, не може бити боље, јер се тога посла прихватио човек, кога наш нараштај у таким стварима с поносом држи за свога учитеља. Миклошић је споменике у Београду штампане поредио с њиховим оригиналом што је сад у Бечу, и по њему поправио што је требало. Тако је чинио и с другима, којима је могао наћи оригинале или боље преписе. А за који није имао ни једнога ни другога а зна га да нису штампани онако како су писани, њих је поправио како је мислио да је у оригиналу. Знајући да ће нам на тај начин дати текст који ће бити оригиналу ближи него препис, који је употребио. Али није Миклошић само скупио, поправио и на ново штампао споменике наше, за које се у свету већ знало, него у књизи његовој имамо споменика, који до сад нису били нигде штампани. Њих има на броју до 150. Међу њима је најстарији од године 1186, и то је српски потпис на латинском уговору, којим велики жупан српски Стефан Немања и браћа му Страцимир и Мирослав учинише мир с Дубровником; а најмлађи је поменуто писмо хиландарских калуђера од године 1618. Да споменемо само неколико између ових који сад први пут излазе на свет под бројем

22. Св. Сава године 1233 наређује да манастир св. Николе у Врањини не стоји под владиком зетским.

32. Српски краљ Стефан Владислав прилаже села манастиру св. Николе у Врањини.

35. Велики бан босански Матија Нинослав 1240 године обриче Дубровчанима мир до века.

38. Године 1247 Одола син Преденов из Краине обриче да ће Краинци до века бити у миру с Дубровчанима, Дубровчани се заклињу да неће чинити зла Краинцима, и Краинци потврђују заклетву Одолину.

72. Српски краљ Стефан Урош II (Милутин) зида манастир св. Николи у Хвосну близу реке Бистрице и прилаже му села.

489. Српски краљ Стефан Урош II (Милутин) године 1322 зида цркву св. Богородици у Грачаници и прилаже јој села. (Запис на црквеном зиду у Грачаници).

85. Стефан бан Босански и Дубровчани године 1332 уговарају уговор за парнице између Бошњака и Дубровчана.

89. Стефан бан босански године 1333 даје Дубровнику Рат, Стон и Превлаку.

103. Стефан цар српски и грчки године 1351 у Приштини потврђује Которанима права, која им дадоше пређашњи српски краљеви.

142. Стефан Урош цар српски и грчки допушта Дубровчанима да могу слободно трговати по његовој земљи.

195. Српски цар Лазар 1387 године у Крушевцу потврђује Дубровчанима права.

244. Кнез, властели и сва општина дубровачка 1405 године примају кнеза Вукца и брата му Сандаља и мушко потомство њихово за властеле и већнике, дају им двор у Дубровнику и земљу у приморју.

256. Кнез, властели и сва општина дубровачка године 1410 враћају краљу босанском Остоји доходак, двор и земље у приморју, за властеле и већнике примају њега и сина му Стефана и све мушко потомство.

284. Велики војвода босански Сандаљ 1423 године допушта Млечићима да могу ићи преко његове земље у Котор.

339. Турски цар Мурат II године 1442 потврђује Дубровчанима права.

Да су се у турском двору писале наредбе за српске земље српски, то је доста познато, али од турске власти страној власти српски писанога писма до сад нисмо имали. Сад имамо једно тако писмо:

478. Мустафа капетан дунавски пише из Пеште 1536 године капетану острогонском Петру да може краљев посланик слободно ићи у Цариград.

*

И од мађарских краљева имамо у овој књизи српски писаних писама:

403. Мађарски краљ Матија године 1465 даје села Фратру Александру Дубровчанину.

479. Мађарски краљ Јован Запоља 1537 године пише Мехмед-бегу господару од Србије да је примио његово писмо.

480. Исти краљ исте године истоме шаље посланика Фекете Јаноша.

481. Исти краљ исте године препоручује посланика свога Фекете Јаноша Ферхату код Мехмед-бега.

Споменици су разређени хронологичким редом. Изнад свакога је стављено укратко шта је у њему а испод свакога је назначено где је оригинал, ако је оригинал употребљен, какав је печат, ако има, на чему је писан, и још ако је на коме што забележио архивар, или из које је књиге узет, или у којој се књизи спомиње.

У предговору жали г. Миклошић што се у неким архивама још једнако крију од света драгоцени споменици српски. И нама је жао и жалост је то већа, што знамо да има и српских таквих архива.

Мислимо да би срамота била за Србе, кад би им требало препоручивати ову књигу за коју на први поглед право рече неко у овим новинама да не зна важније од ње за српски народ

Д.

[Срп. Нов. бр. 94 од 21 авг. 1858].

XLVIII.

О Криминалномъ Законику.

Много се говори по сокацима како смо насъ двоица — коима є светли господаръ заповедио да српски препишемо првы део криминалнога законика израђенъ у две комисіе и у земальскомъ савету — ружно урадили тай посао. Такій є разговоръ и у самомъ земальскомъ савету повео главный секретаръ нѣговъ писмомъ одъ 19 юнія ове године. Нама є на нашу молбу дано то писмо да одговоримо. Ямачно нико не бы могао више забављати нашемъ послу одъ реченога господина, єръ є онъ — као што самъ у писму каже — *„имао честь быти одређенъ у обе комисіе“* ков су радиле овай законикъ, и

на такомъ є *„месту, да преко“* нѣговихъ *„руку сви закони прелазити мораю“*, па найпоузданіе може знати шта се у законику хтело казати, и по томе найлакше може опазити ако смо мы гдегодъ казали друго него што се хтело. Одговараюћи на поменуто нѣгово писмо, надамо се да ћемо тимъ одговорити и на оне разговоре по сокацима, те ће се многи, видећи шта є у ствари, лакше моћи досетити одкуда онаки разговори извиру и куда шибаю.

Не ћемо ништа оставити неспоменуто што г. главный секретаръ говори о нашемъ послу у реченомъ писму, и штогодъ каже, казаћемо нѣговимъ речима.

У почетку каже г. главный секретаръ да *„законикъ треба да има свою терминологію“*, и *„као што у свакой радньи при свакомъ занату сви алати и орудія имаю свое име“*, — *„тако мора имати и казнителный законикъ за своя поняшія, да бы судія изъ едне речи знати могао о чему се говори“*, а у нашемъ послу вели *„да су млоги термини изостављени, кое є (!) за опредѣлителность поедини поняшія, безусловно нуждно, чега се ни єданъ законикъ познати намъ европейски држава нелишава“*, и найпосле да бы *„трудно было“* кадъ бы се што *„увек описивало“*, н. п. кадъ бы се место речи *капа „морало казаши: оно што се носи на главу“*, (sic) па бысмо се на тай начинъ *„разговарали као што се разговарамо и са маломъ децомъ коя іошшъ незнаю како се све ствари зову“*. Кодъ свега овога што одмахъ у почетку каже, іошъ не доказує ничимъ да у нашемъ послу нема терминологіе ни да намъ є терминологія рђава; а то не доказує ни далѣ у целомъ писму, него само гдегде казуюћи да нисмо казали оно што є требало казати, додає да є томе узрокъ што немамо имена за свашта.

Где годъ онъ каже да нисмо казали оно што треба, мы ћемо доказати да смо казали што треба, а то доказавши не ћемо имати узрока да говоримо о терминологіи. Съ тога ћемо одмахъ овде казати неколико речи и о той ствари. Право каже г. секретаръ да свака радня има свою терминологію, тако н. п. ковачка радня има свою, терзійска свою, тежачка свою. Али нема свака радня свуда и свагда *едну* терминологію; са свимъ є друга н. п. терминологія у вршидби, у коіой се жито млати, а друга у вршидби, у коіой жито газе коньи, а и єдно є и друго вршидба; друга є терминологія у орача, кадъ оре на воловима, а са свим ће друга быти кадъ стане орати парномъ

машиномъ, а и една є и друга радня оранѣ. По томе и терминологія у законима може не быти у свию народа єднака. Осимъ тога, будући да су закони кньижевна дела, може у ньима быти терминологія различна према томе, съ ков стране писацъ узме оно што хоће да постави за законъ; тако н. п. у свакомъ законику криминалномъ треба да се одреди шта ће се чинити съ крадльивцима, па єданъ писацъ може узети крађу и по ньой одређивати све шта треба, н. п. за *крађу* ће быти то и то; другій може узети самога крадльивца, па по нѣму одређивати, н. п. *крадльивцу* ће быти то и то; трећій може узети то обов у глаголской форми, па по томе одређивати, н. п. ко *краде* быће му то и то; и тада прьый може имати терминологію безъ речій *крадльиваць* и *красти*, другій безъ речій *крађа* и *красти*, трећій безъ речій *крађа* и *крадльивац*, па за то опетъ свака та терминологія може быти са свимъ добра. Да тако доиста быва, казаћемо примеръ кои є найближій: у проєкту кои смо прерађивали имаю термини „*саучастіе*“ и „*саучастникъ*“ а нема „*саучаствовати*“; — у проєкту има терминъ „*прикриватель*“ и „*прикривати*“, а нема термина „*прикривательство*“ према ономъ „*саучастіе*“. Терминъ не мора свагда а често и не може быти савъ одъ єдне речи као што г. секретаръ мисли да може и да мора быти, иштући „*да бы судія изъ єдне речи знати могао, о чему се говори*“. Ево му примера изъ самога проєкта: „*извиняваюћа околность*“; ниє ли ово терминъ одъ две речи? — А колико речи има у овомъ термину опетъ изъ ньихова проєкта: „*забрана самосталногъ упражнявања извѣстногъ заната или заниманя*“? Ово є у проєкту име „*казни*“ и ово є г. секретару терминъ, за коимъ жали! а мы велимо да то не може ни быти терминъ збогъ речи „*извѣстанъ*“.

— Найпосле да у термину може быти и цела реченица (Satz), ево г. секретару сведочанства изъ самогъ ньиховогъ проєкта у натпису главе четврте, где стои: „*околности, кое казнь умалюю.*“ Узъ ово іошъ ћемо споменути шта не сме быти у терминологіи, шта є дакле у ньой найглавніе: у законику се не сме єдна ствар на єдномъ месту казати овако а на другомъ онако, него како се на єдномъ месту каже онако є треба казати на свакомъ месту, иначе се мора мислити да є друга ствар, па се законъ не може употребити кадъ бы га требало употребити.

Ко само ово све што рекосмо узме добро на умъ, уверени смо да не може быти незадоволянъ нашомъ терминологіомъ, шта више да ће наћи да є наша терминологія боля одъ оне у проєкту. Не ћемо поминяти изъ проєкта термине, кои нису правдѣни према ономъ народу за кои се законикъ пише, нити по ономъ єзику коимъ се пише, него су правлѣни према другомъ народу и по другомъ єзику. Не ћемо поминяти изъ проєкта термине, кои су садъ у србскомъ законику непотребни, као што су непотребни тежаку, кои воловима или коньма врше, термини кои требаю ономе, кои млати жито цеповима. Не ћемо поминяти онакихъ термина, ков народъ нашъ іошъ не може за садъ разумети, али ков ће онъ и самъ назначити кадъ сазна саму стварь, као што є самъ божіимъ даромъ начинио и остале речи кое говори. Казаћемо само да у нашой терминологіи нема погрешака каквихъ има у проєкту. У проєкту се єдна „*казнь*“ зове: „*губитакъ грађанске чести* за време;“ ту су речи „*за време*“ безъ и какве потребе; ако ли бы г. главный секретаръ рекао да су потребне, онда бысмо га питали за што речи „*за време*“ не стоє и у овимъ терминима: „*лишеніе званія*,“ „*робія*,“ „*затвор*“? — Тако у проєкту има терминъ: „*претериванѣ изъ Србіе, или изъ єднога места у друго*;“ а ту є непотребно све осимъ речи *претериванѣ*“; ако ли бы г. главный секретаръ рекао да є потребно, онда нека каже за што и у термину „*новчана казнь*“ ниє одмахъ казано и колико новаца може быти у ньой?“ — Нема у нашой терминологіи погрешке као што є у проєкту у термину: „*одузиманѣ поєдины предмета*.“ Тай є терминъ у проєкту име „*казни*“, а онъ збогъ речи „*поєдины*“ не може быти име, већъ ако бы речъ „*неко*“ могла коме быти име. — Па све су ове и друге оваке погрешке са свимъ мале и незнатне према томе што се у проєкту єдна стварь не зове у целомъ законику онимъ именомъ, коимъ є єданъ путъ названа, него и другимъ па іошъ и такимъ коимъ є названа друга стварь. Тако се *бой* на єдномъ месту зове „*бой*,“ а на другомъ „*тѣлесна казнь*.“ Тако се у проєкту „*казнима дѣла*“ зову ова три: „*злочинство*,“ „*преступленіе*“ и „*иступленіе*,“ па се опет у § 37 каже „*казнимо дѣло*, дакле она сва три, а треба да се кажу само прва два. — Читаоци знаду да се у проєкту „*преступленѣ*,“ зове само єдно одъ речена три „*казнима дѣла*,“ а у § 36 стои за оба прва, тако да се по проєкту ствари коима ко скриви могу одузети само онда кадъ се ньима учини „*преступленѣ*,“ а кадъ се учини

„злочинство,“ онда не могу! Такихъ погрешака у нашой терминологіи нема. Истина у нашой терминологіи нема имена за две три ствари (тешко ће бити више), али є то изъ узрока, ков напредъ казасмо и кои су са свимъ довольни. А то ниє ни штета никаква самоме законику, єръ смо место имена казали оно што бы се казало именомъ, т. є. дефинирали смо стварь, а нисмо описивали, као што г. секретаръ мисли говорећи како се люди съ децомъ разговараю. А дефиниція є не само равна имену, него се изъ нѣ текъ поуздано и дознає што се управо именомъ хоће да каже.

Далѣ поминюћи г. секретаръ како смо мы написали: *у договору са земальскимъ савѣтомъ, „оставля другима нека суде, да ли є договорь то што є и согласіе, и да ли при свакомъ договараню мора быти согласія, и да ли се Князъ са Совѣтомъ договара, или што є обично Совѣтъ проектира и предлаже, а Князъ само свое согласіе дае, т. є. одобрава оно, што є Совѣтъ за добро нашао.“*

По овимъ речима г. секретара не бы валяло казати ни *уговоръ*, єръ се може и уговарати а да се не уговори. —

Не ћемо овде истраживати єли истина да князъ само *„одобрава оно што є Совѣтъ за добро нашао,“* или іоште што ради. Него ћемо самимъ овимъ речима г. главног секретара доказати да є *„согласіе“* договоръ.

Да буде договоръ, свагда треба баремъ єданъ найпре да каже што да се учини, па онда другій на то да пристане. То исто быва у Србіи између князa и земальскогъ савета кадъ се поставля какавъ законъ. Г. секретаръ самъ каже у овом писму *„да обично Совѣтъ проектира и предлаже,“* — а то є оно што рекосмо да треба прво да буде, да бы быо договоръ; далѣ каже г. секретаръ да *„князъ одобрава оно“* што саветъ предлаже, — а то є опетъ оно што рекосмо да треба друго да буде да бы быо договоръ. Дакле између *„договора“* и *„согласія“* нема разлике, само што є *„договоръ“* србска речь а *„согласіе“* ниє. — Іошъ ћемо и съ друге стране показати речима самога г. секретара да ниє добро што є у провкту стаяло: *„са согласіемъ совѣта“*. Г. секретаръ самъ каже да *„Князъ свое согласіе дае“* на оно што саветъ предлаже. Кадъ *„князъ дае согласіе“*, или кадъ є по речима самога г. секретара *„согласіе“* княжево, онда ниє добро што се речима *„у согласію совѣта“* каже да є *„согласіе совѣта“* а не княжево.

Одмахъ иза тога споминѣ што смо казали *„постависмо и поставлямо“*, место доякошнѣга *„опредѣлили смо и опредѣлюемо“*, па и то оставля другима да суде є ли добро. Ништа лепше не може быти одъ онога што смо казали; закони се не *деле* нити *пределюю*, него се *поставляю;* одъ поставляня су и добили име закони кои се зову поситивни. Што смо дакле казали, оно са свимъ одговара ствари кою є требало казати.

Найпосле у уводу іошъ поминѣ како смо место знака § ставили речь *„членъ“* говорећи да *„мало важности полаже на то“*. Мы смо то учинили єдно за то што се оно мора казати место чега стои онай знакъ, быо знакъ какавъ му драго, и мислимо да є у србскомъ законику болѣ казати србску речь *членъ* него грчку *параграфъ*, а друго нисмо мы нрви, кои то чинимо, єръ и у францускимъ и у многимъ немачкимъ законицима стои исписана речь членъ (article) место онога знака.

Оволико мимогредъ каже у уводу о нашемъ послу. Иза тога текъ управо говори у 26 чланова шта по нѣговимъ мислима не валя. Да бы се подпуно видело шта каже и чимъ доказуе, ставићемо одъ слова до слова шта у комъ члану говори. Иза свакога члана нѣгова ставлямо нашъ одговоръ.

1. Г. секретаръ каже:

„Комисія е одма у почетку заменила насловъ са „„законикъ за злочинства и преступе у княжеству србскомь.““ Могло бы се овде питати да ли е добро речено у Княжеству Єрбскомъ, и да ли бы се могла по нѣму, граматично толкуюћи, казнити она коя нису у Княжеству Србскомъ учинѣна“.

Што г. главный секретаръ овде пита, то бы се могло мислити само онда кадъ бысмо казали „законикъ за злочинства и преступе *учинѣне* у княжеству србскомъ“; али мы нисмо казали *„учинѣне“*, а кадъ нисмо, онда се оне речи наше могу „граматично толковати“ двояко: прво овако: „законикъ, кои є за злочинства и преступе у кн. срб.“, друго овако: „законикъ за злочинства и преступе, кои су у кн. срб.“ Прво значи да є ово у княжеству србскомъ законикъ за злочинства и преступе, ту є дакле казано и где є ово законикъ и за што є. Друго значи да є ово законикъ за оно што є у княжеству србскомъ злочинство и преступъ; ту дакле ниє казано где є ово законикъ, него само за што є и да є то у Србіи, за што є ово законикъ. То є „граматично толкованѣ“, а по нѣму не

излази где треба да буде учињено оно за што ће бити овај законикъ. Ономе дакле питаню г. главнога секретара нема места по „граматичномъ толкованю“. Али то доказавши сами показасмо да се оне речи могу разумети двояко. То є истина, али ниє никакво чудо, єръ є оно само „граматично толкованѣ“. Зна се да „граматично толкованѣ“ не може свагда быти довольно да се разуме штогодъ, што є са свимъ правилно граматички казано. н. п. „*жене вичу*“ граматички се може „толковати“ да *жене некога вичу* и да *жене неки люди вичу*, па опетъ є оно добро казано, нити се може другчіє казати, было єдно или друго. А было што граматички добро или зло казано, свагда треба да дође и логичко „толкованѣ“, кадъ се хоће што да разуме. А логичко „толкованѣ“ како годъ што ће за речи „*жене вичу*“ показати кадъ што одъ реченога двога значе, тако ће са свимъ поуздано показати и шта значе оне наше речи: „законикъ за злочинства и преступе у кн. срб.“ Првоме граматичномъ „толкованю“ овихъ речій нема логичко „толкованѣ“ шта додавати ни мењати, него ће га подудараюћи се съ ньимъ потврдити налазећи да є логички добро што є законикъ у Србіи и што є за злочинства. Другимъ се граматичкимъ „толкованѣмъ“ не ће задовольити логичко, єръ у нѣму неће наћи где є законикъ, а то му треба, єръ законикъ мора негде быти законикъ, а негде, кадъ се не зна где, толико вреди колико нигде, єръ може и не быти онде где башъ треба. За то ће и логичко „толкованѣ“ оставити оно друго граматичко и остати при првомъ. Али ни логичко „толкованѣ“ не ће у ономъ другомъ граматичкомъ наћи да су у Србіи учињена злочинства и преступи, за коє є овај законикъ, єръ за што се само каже да є у Србіи, оно не мора быти у Србіи и учињено: у Србіи има толико ствари коє нису у Србіи начињене. Кадъ се онимъ нашимъ речима каже само да є у Србіи овај законикъ за злочинства и преступе, онда злочинства и преступи могу быти где му драго учињени, као што и сама злочинства и преступи могу быти каква му драго дела, докле самъ законъ не каже коя су, а кадъ то стане казивати онда мора казати хоће ли и изванъ Србіє учињена дела быти злочинства, за коя ће се по овомъ законику судити, а то є у законику казано.

Ко бы се држао само „граматичнога толкованя“ безъ логичкога, као што чини г. секретаръ, онъ бы и у проєкту, кои смо преводили, речи: „*обшти казнишелный законикъ за*

Княжество Србію", могао „граматично толковати" да ће се по томъ законику „казнити Княжество Србія".

2. Г. секретаръ каже:

„У § 1. место раздѣленія на **злочинства, преступленя** *и* **иступленя**, *езикословна комисія назвала е оно прво „„***велико злочинство**"" *друго „„***мало злочинство**"" *а треће „„***преступъ**"". *Између осталога што бы се овде могло примѣтити најглавніе е то што она дѣла, коя су са „мало злочинство" означена, по већой су части такова дѣла, за коя нити народъ каже да су злочинства, нити бы се онай, ко е учиніо, злочинцемь назвати могао. Коме бы на примѣръ пало на паметь да онога кои какво велико зло дѣло изъ несмотрености или небреженя али нехотице учини, злочинцемъ назове. Исто тако кои бы кога увредіо или друго какво манѣ преступленѣ учиніо. Не види се узрокъ за што ніе онда Комисія сва казнима дѣла са речи* **злочинствомъ** *означила, пакъ ій онда поделила на* **велико, среднѣ** *и* **найманѣ** *злочинство, те бы онда баръ знали да е и онай злочинацъ. кои у заказано време улицу испредъ свое куће непочисти. По нашемъ мнѣнію болѣ бы было, да е она разделила на* **злочинства, велике** *и* **мале преступе**, *еръ е кодъ овы само за то разлика учинѣна, што друге власти о ньима суде".*

На све ово са свимъ довольно одговарамо питаюћи на последнѣ речи: а за што друге власти суде? — Што смо мы учинили, учинили смо за то што є између злочинства великога и малога (или „злочинства и преступленія") манѣ разлике него између малога злочинства и преступа (или „преступленія и иступленія"). А да є манѣ разлике, уверили смо изъ самога овогъ законика тимъ што се у нѣму самомъ и о єдномъ и о другом говори у єдномъ разделу, а за преступе саме оставлѣнъ є особитый разделъ, коєга іошъ и нема у свему овомъ што смо прерађивали него ће текъ после доћи; а тако є и у другимъ криминалнимъ законицима; а да є доиста између злочинства великога и малога манѣ разлике него између малога злочинства и преступа, о томъ се може свакъ уверити најлакше по томе што и г. главный секретаръ признае да за злочинства велика и мала суди єдна властъ, а за преступе са свимъ друга.

3. Г. секретаръ каже:

„Комисія желећи исбрисати изъ казнителногъ законика речи казанъ (sic) *и казнити пала е одма у ту погрешку, да е*

одма у другомъ § казала сасвимъ друго него што се хтело казати. Параграфъ тай гласи овако:

„„За кое дело ніе у закону пре него што є учинѣно казано да ће се и како осудити онай кои га учини, за оно се не може нико ни осудити.““

„Овай є параграфъ погрешно израженъ по томе, што ни єданъ законикъ непропису̀е да ће се ко осудити и како, него само казнь за дѣла опредѣлява, а дал' ће ко быти и како осуђень или неосуђенъ, то зависи одъ многи други околности кое Судъ при суђеню у виду имати мора“.

Найпре напоминѣмо да є овде г. главный секретаръ наше речи на два места изврнуо, у чему є найзнатніе то што є место нашихъ речій *„на што“* написао *„како“*. Ево како є тай параграфъ гласио у проєкту:

„Ни єдно дѣло неможе се као казнимо сматрати ни казнити, ков законъ ніє као казнимо означіо, и за таково казнь прописао, пре него є оно учинѣно“.

А мы смо то превели овако:

„За ков дело ниє у закону пре него што се учини казано да ће се и на што ће се осудити онай кои га учини, за оно се не може нико ни осудити“.

По овоме законику, ко се годъ на што осуди, онъ треба да поднесе оно на што се осуди; о томе нема ни найманѣ сумнѣ, єръ се редомъ каже за свашта шта є дужанъ ко поднети кадъ се осуди; по томе кадъ се у закону каже да се тай и тай не може ни *„осудити“*, само се одъ себе разуме да по закону не може ни поднети оно на што ниє осуђенъ.

По чему смо дакле казали *„са свимъ друго него што се хтело казати“?*

Осимъ тога, речь *осуђиваши* место *казниши* стои п у самомъ проєкту у § 25, где се хтело казати да чиновници не могу доћи на робію.

Овде ћемо іошъ напоменути што су и читаоци сами ямачно опазили да г. главный секретаръ у овомъ § *„дѣла казни“* а не люде за дела ньихова!

4. Г. секретаръ каже:

„§ 3. кои гласи „„незнанѣ закона никога неизвинява““ преведен є овако „„Незнанѣмъ закона нико се не може правдати.““ Чудо є да комисія одриче обвинѣномъ право да се може незнанѣмъ закона правдати, кадъ у § 61 у првой точки стои, да ће

казнь быши маня ако онай кои дела учини ніе знао колико ће зло нѣга за то снаћи. Онъ се заиста може тиме правдати и може му много помаћи, само е пытанѣ оће ли се са свимъ опрвдаши, као што у некимъ случаима и тога има."

Требало є да є г. секретаръ најпре доказао да речь „*извиняваши*," коя стои у проєкту, не значи „*правдаши*"; а кадъ онъ то и не доказує, нити ко може доказати, онда у § 3 мы нисмо казали ништа друго него што є было у проєкту, нити мы коме што одричемо, него ако се што одриче, одриче комисія, коя є писала проєктъ и у коіой є быо и г. секретаръ. — Што іошъ каже да се ко може и правдати и оправдати по § 61 незнанѣмъ закона, да видимо. Место, коє поминѣ, гласи у проєкту овако:

„*За* **олакшаваюће** *околности сматраће се*:

„*1. Ако* **кривацъ величину** *опасности и казнимости своѓъ дѣла увиђао ніе.*"

То смо мы превели овако:

„*Свакомъ ће се* **кривцу** *кривица узимати за* **маню**:

„*1. ако ние разумевао* **колико** *зла може изаћи изъ нѣгова дела и какво ће велико зло нѣга самога за то снаћи.*"

Да смо овде друго казали него што є у проєкту, то не каже ни г. секретаръ, него іошъ потврђує да є добро што є у овомъ §, па само ньиме доказує да ниє добаръ § 3, єръ се, вели, доиста може ко правдати и оправдати незнанѣмъ закона. Али є по свему томе добаръ и § 3, єръ є са свимъ друго незнанѣ закона у § 3, а друго у овомъ, а ту разлику показує речь „*величина*" у проєкту, а у нашемъ преводу речи „*какво велико*"; у трећемъ се § не да да се ко брани говорећи н. п. нисамь знао да ниє слободно красти, а у § 61 допушта се *кривцу* да се може бранити доказуюћи да ниє знао у какво ће се зло увалити па и то текъ доказуюћи да ће изъ нѣгова дела изаћи оноликo зло колико є изашло. То є у § 61 казано са свимъ ясно, и то г. секретаръ ниє разумео! Али има іошъ єдна разлика између оба ова §, кою є много лакше разумети. У § 3 говори се о *правданю*, а у § 61 нема помена о *правданю*, него се само *кривица узима за маню*. Друго є правдати кога а друго є узимати му кривицу за маню. Правда се онай кои одбія одъ себе кривицу, кои доказує да є правъ; а коме се кривица узима за маню, тай не одбія одъ себе кривице, тай є већъ кривъ, тай се не правда. Не ће се дакле нико по § 61 правдати незнанѣмъ закона, као што г. секретаръ мисли, него

му се може само кривица узимати за маню. И по томе 61 § и 3 ни мало не сметаю єданъ другоме.

5. Г. секретаръ каже:

„Смешно є, што комисія у §. 4. каже да є Србинъ онай „„кои припада у србску државу,““ заръ онъ не сме рећи да є грађанинъ србскій него кадъ га ко пыта шта є? да мора одговорити припадамъ у србску државу.“

У овомъ се § каже ко се мисли у закону, где се каже само Србинъ. А єсмо ли то смели на тако важном месту казати онако како бы г. главный секретаръ хтео? Не бы ли онда свакій селякъ и варошанинъ имао право мислити да се тай законикъ нѣга не тиче? па на што бы онда быо тай законикъ? Найвише тога ради нисмо смели оставити у томъ § *„грађанина“*, и мислимо да є тай узрокъ врло важанъ. Не смевши то учинити, и не хотевши коєкако ковати нову речь изъ коє не бы народъ могао лако разумети оно што се не сме оставити да не разуме, казали смо место єдне речи оно што она значи, а то є дефиниція, за кою напредъ у овомъ одговору рекосмо да вреди онолико колико и само име. У ньой смо узели државу у правомъ нѣзиномъ значеню, т. є. као друштво, и по томе у речима: *„кои припада у србску државу“* мисли се свакій измећу онихъ, кои сви заєдно собомъ чине државу у Србіи. У томе є казано све што є требало казати нити има шта смешно, него є смешно што г. секретаръ мисли да се по §, у комъ се само каже ко є по овомъ законику Србинъ, може ко питати шта є; а іошъ є смешниє што мисли да се на питанѣ: „шта си?“ мора одговорити „грађанинъ“, као да се не бы могло одговорити и ковачъ и секретаръ и пандуръ.

6. Г. секретаръ каже:

„У § 6. могло бы се породити пытанѣ ећели се криваць издати страной власти да га казни, кадъ тамо сиои само суђенѣ.“

Лепъ „пород“! Кадъ у закону стои да се Србинъ не ће издавати страной власти ни да му суди, како ће се издавати да га „казни“? Заръ бы се коя држава понизила или управо отимала да готове криминалне пресуде странихъ власти на странимъ поданицима само извршує?

7. Г. секретаръ каже:

„Шта бы се у § 8. и 10. на последнѣ точке могло одговорити, кадъ бы тамо закони постояли али тіи небы дѣло кавнили, него бы га само регулирали.“

А шта бы се на то питанѣ могло одговорити по истимъ параграфима у пројекту кои смо прерадили? Ако се по њима може што одговорити а по нашемъ преводу не може, онда смо текъ мы криви.

8. Г. секретаръ каже:

„У §. 15 подъ броемъ 3. стои „„сужаньство““ нама се чини да бы требало казати сужанство еръ оно долази одъ прилагателногъ Сужань.“

Г. се главномъ секретару чини ово што говори, а мы знамо да *сужаньство* долази одъ самоставне речи *сужань* и да мора остати *сужаньство* као *учительство* одъ *учитель*.

— Подъ истимъ броемъ каже г. секретаръ.

„Подъ броемъ 5. истога параграфа место лешенія ванія стои „„да изгуби државну службу.““ Мени се чини да є овде више казано него што треба, еръ пандури, погранични стражари, Солдати служе такође државу, а на њи се сигурно ніе овди мислило.“

Шта є државна служба то се зна изъ науке како годъ што се изъ науке зна шта є право; а ако то г. главный секретаръ ниє знао пре, а онъ є баремъ могао дознати изъ кньиге: „Државна служба и државне слуге“, изъ коє се види да ю є писао ауторитетъ, коєму се мы кланямо и коєму се и г. секретаръ мора поклонити; у той се кньизи оно што є г. главномъ секретару *„ваніе“* никако друкчіе не зове него онако како га мы зовемо, и съ найвећомъ радошћу признаємо да насъ є управо кньига найвећма утврдила, те смо остали при томе да ту речь употребимо. Изъ те бы кньите г. главный секретаръ могао дознати да н. п. *пандури* нису нити могу быти у овомъ смислу *државне слуге*.

— Іошъ каже подъ истимъ броємъ:

„Подъ броемъ 6. стои: „„да плати глобу““. Я знамъ да се подъ глобомъ разуме кадъ се одъ кога што неправедно одузима. Каже се оглобіо народъ, а да є тако позивамъ се на лексиконъ Србскій одъ Г. Вука Караџића подъ речи „„глоба““, и небы желіо да србска влада буде глобаръ коє Г. Вукъ преводи са немачкимъ „Erpresser“ и латински „extorquor“ т. є. неправедный извяватель отимачъ и пустаія“.

И мы „се позивамо“ на тай речникъ и то местимице на речь „глоба“ као и г. главный секретаръ; а у томъ речнику за *глобу* не стои ништа друго да значи него „Geldstrafe, mulcta“,

а то є управо оно што се у законику хоће; осимъ тога „позивамо се“ на Душановъ законикъ, — на законикъ Петра I владике црногорскогъ одъ године 1798, — на законикъ садашњега кнеза црногорскогъ Данила, — где глоба значи управо оно што и у нашемъ законику треба. — А што *глобаръ* значи немачки Erpresser а латински (као што є г. главный секретаръ изъ речника, на кои се позива, исписао место extortor) extorquor, то има свой узрокъ осимъ осталога у самомъ наставку *ар*, коимъ се показує не само да ко ради какавъ посао, него іошъ да га толико ради да є већъ смешно или ружно — према ономе шта се ради; тако н. п. по речнику на кои „се позива“ г. главный секретаръ, ябучаръ и кобасичаръ ниє само онай кои има посла съ ябукама и кобасицама, продаваюћи ихъ или кобасице правећи, него и онай кои ихъ радо єде. Томе узрока нема у самимъ речима ябука и кобасица, нити ће — ради онога што значи ябучаръ и кобасичаръ, — ябука и кобасица быти што друго него што єсть.

— Подъ истимъ броємъ іошъ вели:

„Подъ числомъ 8. „„да изгуби име поштенога чевека,““ место „„да се лиши грађанске почести.““ Быти поштенъ човекъ имати име поштенога човека, независи одъ државе него одъ самога човека и одъ публике како мњніе о њему има. Држава може лишити кога неки грађански права при свемъ томъ што онъ кодъ народа може име најпоштенијегъ човека имати, као што напротивъ Држава може кога са свима одличіяма обасути кога цео народъ за непоштена човека и вуцибатину сматра“.

Колике є различне ствари овде смешао г. главный секретаръ у речи „држава“! Осимъ тога, не пита се у законику какавъ є ко коме, него какавъ є по закону. Али да видимо каква є разлика између речи нашихъ и онихъ у проєкту. Г. главный секретаръ ниє ни єдне ни друге казао онако како су. У проєкту то место гласи овако:

„Губитакъ грађанске чести за време.“

То смо мы казали овако:

„Да изгуби име поштена човека.“

И у проєкту се нешто *губи* као и у нашемъ преводу. А звало се како му драго оно што се губи, не вреди ништа ако у законику не стои шта є. По томе нема ни најманѣ разлога

страху да ће само име те ствари узети коме више него што законъ каже. Изъ онихъ се нашихъ речи не може извести ништа друго да значе него да ће се кривацъ предъ закономъ држати за непоштена човека, а то не само у самой ствари єсть (по § 36), него и речи, коє г. главный секретаръ препоручує место нашихъ, ништа друго не значе.

— Подъ истимъ броємъ іошъ каже г. секретаръ:

„Подъ броємъ 9. „„да му се одузме оно чимъ є скривіо.““ Я мыслимъ да се не може казати сь чимъ скривити, *него само скривити, а* с' чимъ *се може дѣло извршити“.*

Овде бы се отворио дугъ говоръ кадъ бы требало доказивати шта значи у србскомъ єзику падежъ у коме стои *„чимъ“*. Али то овде доказивати не треба, єръ є доказано у другимъ кньигама. За то упућуємо г. главнога секретара да учи граматику, па ће наћи да є *„чимъ“* у нашемъ преводу са свимъ на своме месту, и да може ко не само *скривити* него и *кривъ быти чимъ*. — А какавъ є у проєкту быо терминъ, за кои насъ г. главный секретаръ кори што га нисмо задржали? Ево тога *термина: „Одузиманѣ поєдины предмета“.*

То є име *„кавни“!* Ко може докучити да се тимъ именомъ хтело казати оно што смо мы казали? а доиста се хтело казати оно, а не — да судія може узети кривцу какве годъ *„поєдине предмете“*, кои немаю съ кривицомъ ништа.

— Іошъ вели подъ истимъ броємъ:

„Подъ броємъ 10. стои: „„Да му се затвори радня““, *место* „„да му се забрани свой занатъ *или* заниманѣ *самостално* упражнявати““. *Я бы желіо знати да ли комисія и како разуме да се затвори радня Лекару, Аркитекту, Бабици и овима подобнима, да ли и они држе фабрику или и дућанъ па да имъ се затвори“.*

Мислимо да ни найманѣ нисмо мы криви што г. главный секретаръ мисли да се може затворити само оно што има врата. — Што н. п. лекаръ као лекаръ ради, то є безъ и какве сумнѣ радня, а радня се може и отворити и затворити, наравно онако како се радня отвора и затвора, а не онако како се отвораю и затвораю врата или фабрика; та и човекъ се затвора другчіе него врата и фабрика.

9. Г. секретаръ каже:

„У § 20. нема имена како се зове оно што се по томъ параграфу губи“.

Тай § гласи у насъ овако:

„Ко се осуди на смрть или на робію или у сужаньство, одъ онога дана кадъ му пресуда буде снажна губи:

„1. право на државне . . . . службе . . . .“

Ко може казати да є истина да у томъ § нема имена ономе, што се по нѣму губи? А да шта є речъ *„право“?*

А какво име има у истомъ § у проєкту, где стои одъ слова до слова овако:

„Осуђеный на смрть, робію или ваточеніе губе по самомъ закону чимъ пресуда извршителномъ постане право,

„1. На сва државна . . . . званія.

„2. Све чиновє, достоинства, титуле и право носити знаке одличія или почести.

„3. Све пенвіе или благодѣянія . . . .

„4. Право быти изборный или конпремисный (sic) *Судія....“*

Шта се по брою 2 и 3 овога § губи? еда ли *„чинови“* и т. д.? ако є то, онда како може пре броєва стаяти речь *„право“*, и какавъ бы смисао было, кадъ бы се одвоило све што є у бр. 1, па одмахъ читало што є у бр. 2 и 3? а ту и треба да свакій разделакъ подъ тимъ броєвима има смисао за себе безъ другога. — Ако ли не треба да се мисли да се губе *„чинови“* и *„пенвіе“*, него права ньи, како може стаяти брой 2 и 3 безъ речи *на* у почетку? и какавъ є смисао безъ те речи?

10. Г. секретаръ каже:

„У § 22. увета є речь затворница место затворъ. Да ли є што съ тимъ добивено и да ли іошть ко тако говори, оставлямъ другима нека суде“.

То место гласи у проєкту овако:

„Осуђеный на затворъ употребляваће се у апсеничкомъ заведенію на онай радъ кои є онъ пре тога радіо . . . .“

А мы смо то казали овако:

„Осуђени у затворъ држаћв се у кући затворници, онде ће радити послове кое су и пре радили“ . . . .

Ко не види да се овде каже где ће быти затворъ, и да *„кућа затворница“* не стои место *затвора* него место онога што се у проєкту зове *„апсеначко заведеніе“?* Затворъ и кућа затворница може быти све єдно само ономе коме бы пивница была пиво, коме бы певница была певанѣ, коме бы берберница была берберлукъ.

11. Г. секретаръ каже:

„У § 23. стои: „„Гди се затвору траянѣ одређује на дане и месеце““ место „„Гди се казнь затвора опредѣлява на дане и месеце““, Шта є болѣ нека други о томе суде.

Тай § у проєкту гласи овако:

„Гди се затворъ на дане и мѣсеце опредѣлява, онде се подъ даномъ разумеваю 24 сата, а подъ месецомъ 30 дана.“

То смо мы превели овако:

„Кадъ се затвору траянѣ одређује на дане и месеце, узима се у данъ двадесетъ и четири сата, а у месецъ тридесетъ дана.“

Нисмо дакле казали *„затвору траянѣ“* место *„казань затвора“* него место *„затворъ“*. А *„затворъ“* се у свакомъ смислу не може одређивати на дане и месеце, него се тако може одређивати само траянѣ нѣгово. За то смо ставили ту речь.

12. Г. секретаръ каже:

„У § 25. на краю стои „„кадъ се криваць после снажне пресуде ухвати.““ Я мыслимъ да се хвата само онай, кои бежи, а не може св узети да сви они кои се осуђую бегаю“.

Ако г. главный секретаръ не може замислити, а онъ нека самъ огледа може ли се ухватити и онай кои спава, а и двоица седећи єданъ до другога у найвећой любави могу ли ухватити єданъ другога. Или валя да и грозница хвата люде само кадъ беже?

13. Г. секретаръ каже:

„У § 26. стои: „„да ће се Чиновницыма и свештеницыма заменьивати робія сужанствомъ““ место „„Да ће се они место робіе осуђивати на сужанство.““ Комисія є вальда мыслила да се оны мораю найпре на робію осудити, пакъ да имъ се ова после замени, а то се првымъ проєктомъ ніе хтело.«

Ту є г. главный секретаръ измећу нашихъ речи изоставио речь *свагда*, коя иде у главно. У насъ стои: „Чиновницима и свештеницима *свагда* ће се робія заменьивати сужаньствомъ.“ Што каже да бы место тога требало казати: *„да ће се место робіе осуђивати на сужанство“*, — та бы разлика текъ онда была потребна, кадъ бы се чиновникъ или свештеникъ могао кадгодъ осудити и на робію и кадъ бы кривца, кои буде на робіи па се опрости робіе, законъ чимгодъ разликовао одъ кривца, кои буде у сужаньству па се опрости сужаньства. Али кадъ по овомъ § чиновникъ не може *нигда* быти на робіи, и кадъ законъ не чини никакве разлике измећу онога кои є было

на робіи и онога кои є было у сужаньству, са сваке є стране све єдно: стаяло у закону да ће се чиновникъ и свештеникъ *„осуђивати место робіе* на заточеніе“ као што стои у проєкту, или да ће му се *„робія свагда заменьивати* сужаньствомъ“. Знамо да у некимъ законицима ниє све єдно *заменити* кривцу то и то тимъ и тимъ и *осудити* га на то и на то, и ту смо разлику и мы оставили где треба, али є нисмо хтели чинити онде где іой нема разлога.

14. Г. секретаръ каже:

„У § 29. стои: „„На глобу се може кривацъ осудити и узъ друго““ *што се по овомъ закону кривцы осуђую. Ми бы желили знати шта є то друго и како се вове?“*

На то є одговоръ у нашимъ речима, коє онъ иза нашихъ наводи али не као наше и не безъ знатне погрешке. Мы смо казали: *„На глобу се може кривацъ осудити и узъ друго на што се по овомъ законику кривци осуђую“.*

Ту речи *„на што се по овомъ законику кривци осуђую“* показую *„шта є то друго“*. А поимєнце шта *„то друго“* може быти, не стои ни у проєкту; у нѣму то место гласи овако: *„Новчана казнь може и споредня быти“*. Ту управо нема одговора ни на питанѣ: чему „новчана казнь може быти споредна“? а у насъ є на то одговорено ясно.

15. Г. секретаръ каже:

„У § 32. на краю стои: „„А осуди ће се на друго *ако заслужуе да му се* оштріе *суди““. Овде бы се могло пытати шта значи оно друго, и далѣ шта значи оштріе и блажіе судити? есу ли то два различна поступка кодъ суда. Мы мыслимо да судъ о свачему на єданъ начинъ судити мора, па према величини кривице само на већу или маню казнь осуђивати“.*

На питанѣ шта значи оно *друго* у § 32 на краю, не бы се могло одговорити кадъ бы тай край было самъ за себе нешто; али у каквой беседи може ко, а особито у каквомъ закону може юриста тражити да му речи коє су везане съ другимъ саме собомъ покажу све шта се говори? А у насъ є казано найпре шта є и *єдно* и *друго* па се онда каже кадъ быва прво а кадъ друго. Тай § гласи у насъ овако:

„Кадъ се по закону кривацъ може осудити или на глобу или на бой, и кадъ се може осудити или на глобу или у за-

творъ, осуђиваће се на глобу, ако заслужује да му се блаже суди, а на друго, ако заслужује да му се суди оштріе".

Што узъ то г. главный секретаръ іошъ пита: „шта значи *оштріе и блажіе* судити?" на то мы велимо да суђенѣ — было на првоме суду или коѥ му драго — *у начину својъ* не може быти ни блаже ни оштріе, као што онъ мисли да може быти питаюћи: „ѥсу ли то два различна поступка кодъ суда?" него може быти и блаже и оштріе *по ономе што собомъ донесе*, а собомъ донети може само оно што ѥ — као што сам каже — „према величини кривице."

16. Г. секретаръ каже:

„*Исто тако у § 40. и 41. стои:* Узъ друго *што*". *Пакъ светъ нека погађа шта значи то друго.*"

Овде ѥ оно исто што ѥ было подъ броѥмъ 14. и 15. Кадъ у закону (§ 41) изрекомъ стои: „никаквога кривца ниѥ слободно осудити на друго што осимъ онога на што у овом закону стои да се кривци осуђую," онда не може быти „*погађаня*" шта значи то „*друго*", него се за цело зна шта ѥ „*то друго.*" А кадъ се каже (§ 40) да се кривацъ не ће осудити на то и на то само посебице, него текъ іошъ уза што друго, а зна се на што се може осудити, и кадъ се іошъ поредъ свега тога каже да ће то быти само онда кадъ законъ изрекомъ каже и кадъ у томъ закону мора стаяти изрекомъ шта то друго сме быти, онда опетъ „*погађати*" не треба ни найманѣ, већъ ако погађати значи проучавати законикъ."

17. Г. секретаръ каже:

„*У § 42. стои:* „„*Да ће судъ* одређивати *колико ће* башъ **осудити**"". *Овде као да ће судъ два посла имати, єданъ, да найпре одреди меру, а другій да одсуди, као да се суђенѣ у другомъ чему а не у опредѣльиваню кривице и одређиваню казны састои. Исто тако и оно „башъ", колико ѥ на своме месту невнамъ и чини ми се да бы се безъ свакога страха као излишно могло сасвимъ изоставити.*"

То место гласи у проѥкту овако:

„*Онде гди прописана казнь ніе савршено опредѣлена, него ѥ означенъ найвишій и найнижій степенъ казни, судъ ће у дозволѣномъ простору кривца осудити на онолико, колико нађе, да овай према величини кривице заслужује.*"

А мы смо то превели овако:

»Кадъ є за какво злочинство у закону казана само најманя и највећа мера онога на што ће се криваць осудити, онда ће судъ према величини кривице одређивати одъ једне до друге оне мере колико ће башъ одсудити.“

Ако су овде доиста особита *„два посла“* као што г. главный секретаръ налази, заръ судъ нема више послова око кривца него само єданъ? Осуђиванѣ є посао суду свагда, было законъ, по коме осуђує овакій какавъ се у овомъ § поминѣ или другчій; али кадъ є овакій, онда судъ осимъ онога посла, кои има кадъ осуђує кривца по коме му драго закону, треба іошъ да одреди колико ће быти онога што бы само одсудио, да є законъ, по коме кривца осуђує, друкчій. То се у овомъ § каже, и то є стварь, кою є валяло казати. — А што се тиче старе наше речи *башъ*, коя се налази у найстаріимъ рукописима словенскимъ и коя собомъ већма утврђує што се узъ ню каже, она на овомъ месту врло много помаже да оно што се каже речью *„колико“* остане између єдне и друге мере, коя се напредъ каже: Да речемо да є *„излишна“* за гдекога, али ніє *„излишна“* за свакога, а мы смо се трудили, колико є годъ могуће, да законъ буде такій да га свако може разумети. Та и цели су закони гдекои за многога *„излишни“*, па се опетъ безъ ньихъ не може быти. — Штета што є г. главный секретаръ замрчио неколико речи коє є подъ овим броємъ на краю было написао и у коима є — као што се іошъ види — было казао кадъ се сва речь на овом месту не бы могла изоставити.

18. Г. секретаръ каже:

„У § 46. стои: „„кадъ се одређуе на што ће се криваць осудити““ место „„На колико ће се осудити““ єръ тамо є разговоръ само о величини казни а не каква ће казнь быти“.

Да се види о чему є говоръ (а не разговоръ), ето тога § цела, како є у проєкту:

„При опредѣляваню казни за покушенѣ злочинства, Судъ ће иматп у виду удалѣніе таковогъ одъ извршеня самогъ казнимогъ дѣла, и по томе може сићи до четврте части оне казни, кою бы криваць заслужіо да є дѣло злочинства извршіо.“

А ми смо то казали овако:

„Кадъ се одређуе на што ће се криваць осудити за започето злочинство велико, гледаће се колико є далеко учинѣный почетакъ злочинству до самога свршетка нѣгова, па ће се према

томе одсуђивати кривцу најмањѣ до четвртине онога што бы заслужио да є злочинство са свимъ извршио.“

Изъ последньихъ се речи овога § у самом почетку види да се у нѣму не говори само *на колико* ће се кривацъ осудити него и *на што;* и мы смо у преводу казали обоѥ, само што смо казали разговетніѥ него што ѥ у проѥкту, али то валя да ниѥ погрешка; или може быти да г. секретару *четвртина* не значи *колико?* — Кадъ бы у овомъ § быо *разговоръ* **само** *о величини казни, а не каква ће казнь быти“*, као што г. секретаръ мисли, нека намъ каже у коме бы § было казано *„каква* ће казнь“ быти за започето велико злочинство? и шта бы помагало што бы у овомъ § было казано *колико*, кадъ се не бы знало *чега?*

19. Г. секретаръ каже:

„У Глави трећой, Комисія є превела **Саучастникъ** *са речи* **Другаръ.** *Мени се чини да и ова измена ніе найсретнія, єръ бы се слѣдствено извести могло да су сви они, кои какавъ посао заеднички раде другари, а то народъ не чини, и што се овде нерадн свакій путъ у друштву.“*

У насъ до речи *„другаръ“* одмахъ стои: *„у злочинству,“* а ко съ кимъ што ради, онъ му ѥ у томъ другаръ, шта више, другаръ може ко быти другоме и само тимъ што ѥ онакій какавъ ѥ другій. Нека се опомене г. секретаръ пословице: „ако ѥ неко лудъ, не буди му другъ,“ па ће се уверити да ѥ добро што смо казали. А што вели да *„се овде не ради свакій путъ у друштву“*, то ниѥ ни потребно, єръ ко пристаѥ у оно што другій ради, ниѥ му само другъ у коме годъ смислу, него се узима као да и самъ оно ради. Найпосле ни *„другъ“* ни *„саучастникъ“* неће быти ни ѳданъ за кога законъ не каже да ѥсть, а то ѥ казано и у проѥкту, па смо казали и мы.

20. Г. секретаръ каже:

„У § 51. Комисія ніе намъ казала како се зове онай кои злочинца прикрива, а то є врло нуждно при решаваню правногъ вопроса за каквогъ се злочинца ко сматраши има, кое є пре свега нуждно опредѣлити, да бы Судъ знаши могао по комъ ће га § судити.“

Мы мислимо да за савъ тай посао не треба ништа знати него дело коѥ се учини. И ако ѥ тако, законъ ѥ потпунъ и безъ мане. Ако ли се злочинцу а и преступнику не може судити докъ му се не зна име, коѥ, по делу своѥмъ добія, као што г.

секретаръ вели, онда се можемо надати да ће намъ врло обогатити єзикъ у другой половини криминалногъ законика, ако га онъ и далѣ узради, єръ колико годъ буде злочинства и преступа, по свакоме ће валяти начинити име за онога ко га учини. Тако ће н. п. за онога, кои не почисти улице, требати у законику име н. п. *улицонепочистителъ*, єръ му иначе нема суда. И тада ће нашъ законикъ не само быти богатіи ручима одъ свакога на свету него ће быти и осимъ свію законика на свету.

21. Г. секретаръ каже:

„У § 54. ніє казано да бы Судія знати могао кадъ због чега криваца или участникъ не бы быо кривъ или бы быо манѣ или выше кривъ, да се то на друге неодноси. Овай бы се параграфъ могао и тако разумети кадъ бы се између выше криваца и саучастника єданъ и то кои првый на редъ дође изъ разны околносши, нашао да ніє кривъ или да є манѣ или выше кривъ, то да се то оныма другима не рачуна, ма кодъ ньи исте околности быле. А то є све само зато испало што комисія нема имена за оно што причинява да се криваца ослободи или да є манѣ или выше кривъ.

Свашта се може свакояко разумети према разуму онога коме се каже. Али има єданьъ разумъ за кои се мисли да є у свакога човека. Што се тако каже да се тим разумомъ разуме, оно є добро казано. А мы мислимо да смо тако казали § 54, кои г. секретаръ каже да не разуме. Ево како є у проєкту:

„Извиняваюће, казнь умалююће, олакшаваюће или отешчаваюће околности, кое у ползу или на терећъ кривца или єдногъ одъ сакриваца или саучастника падаю, неће се узимати у призренѣ при осуђиваню другихъ сакриваца или саучастника.“

А мы смо то казали овако:

„Што злочинцу или комъ другару нѣгову не бы было кривице, или што бы му се кривица узимала за маню или за већу, на то се не ће гледати осуђующу друге другаре.“

Мы мислимо да бысмо срамотили разумъ човечій, кадъ бысмо на оне речи г. секретара доказивали шта є овде казано и по чему є доиста то казано, докле годъ не бы онъ стао *доказиваши* да смо друго казали.

22. Г. секретаръ каже:

„Насловъ Главе 24. гласи: „„Коме нема кривице и коме се узима кривица за маню и коме за већу.““ Кадъ Комисія ніе хтела да намъ каже како се зове оно, што чини, да ко ніе

никако кривъ или да є манѣ или выше кривъ о чему се нарочито у овой глави говори, онда бы болѣ было да є казала „„Ко ніе кривъ и ко є манѣ и ко выше кривъ.“ “ Но башъ због тога што є комисія избегавала да то крсти морали су іой и параграфи 62. 63. 64. 65. и 68. онако недоступавни испасти, у коима се свима са пантоминомъ говори са „онай“ **онога, са чега,** *у место да нам каже право име онога, на кога се позива.“*

У проєкту є быо надписъ:

„О извиняваюћимъ околностима онима кое казнь умалюю. О олакшаваюћимъ и отешшаваюћимъ околностима.“

А мы смо место тога надписали:

„Коме нема кривице, и коме се кривица узима за маню, коме ли за већу“.

И у францускомъ є криминалномъ законику онай раздео где се говори о стварима о коима се говори у четвртой (а не као што г. секретаръ каже у двадесеть-четвртой) глави србскога законика, исто овако надписанъ како смо мы надписали према надпису кои є быо у проєкту. Може ли г. секретаръ доказати да су и Французи у томе погрешили, кадъ ничимъ не *доказуе* да смо мы погрешили? А што намъ препоручує іошъ другій надписъ, мы прво велимо да се много коєшта може казати добро одъ више руку; а друго да се речи: *„ко ніе кривъ и ко є манѣ и ко выше кривъ“* доста знатно разликую одъ речи: *„коме нема кривице, и коме се кривица узима за маню, коме ли за већу“*. Кривъ ниє ни онай кои не учини зла дела, а овде є дело учинѣно, па опетъ нема кривице. Іошъ є лакше опазити да є друго кадъ є ко н. п. манѣ кривъ, а са свимъ друго кадъ се коме кривица узима за маню.

Што споминѣ *„пантомиму“*, молимо га да намъ каже где є научіо да су речи а особито речи *овай* и *што* пантомима. До садъ се пантомима звала знаци, коє бы вешти люди чинили своимъ теломъ, хотећи ньима место речи показати другоме шта мисле. А речи су *онай* и *што* у свему свету и по свима граматикама и речницима до садъ быле речи као и друге коє му драго, и може быти да нема у свету єзика безъ ньихъ, нити є безъ ньихъ могао и г. секретаръ написати ову своју критику, као што су читательи могли видети на више изъ нѣговихъ речи, а и како бы безъ ньихъ могао казати оно што подъ броємъ 1 каже: „казнити *она, коя* нису у княжеству србскомъ учинѣна“? Тако и у проєкту има између осталога: „о из-

виняваћимъ околностима, и *онима кое* казнь умалюю", и то є у термину, као што смо већъ напоменули. — Ако є *онай* и *што* речь као и друга коя му драго, онда съ њихъ не може ништа быти *недотупавно,* него што є *недотупавно,* недотупавно є по себи, быле речи ков му драго. Измећу онихъ петъ параграфа, за ков г. главный секретаръ каже да су намъ *„морали испасти недотупавни"*, доста є да покажемо само єданъ, єръ са чега є г. главномъ секретару недотупаванъ єдан, исто оно долази и у остала четири. Ево првога измећу њихъ, како є быо у проєкту:

„Ако бы судъ кодъ злочинства, кое за собомъ доноси казнь смрти, наишао на олакшаваюће околности, то ће онъ такову замениши робіомъ или заточеніемъ одъ 10 до 20 година".

А мы смо то казали овако:

„Ако се кодъ злочинства, за кое законъ доноси смрть, нађе што одъ онога са чега бы се по члану 61. кривица узимала за маню, кривцу ће се смрть замениши робіомъ или сужаньствомъ одъ десетъ до двадесетъ година".

Зна ли г. главный секретаръ за француско се que? зна ли да те речи нису ништа друго него наше *оно што?* зна ли како су Французима миле те речи? па хоће ли рећи да є за то францускій єзикъ *„недотупаван"?*

23. Г. секретаръ каже:

„§ 66. Осимъ тога што са свимъ друго каже него што се кшело казаши. са позиванћмъ на § 61 нема смысла".

У проєкту гласи тай § овако:

„Пришворъ кои є окривлћный за време изслћдованія и безъ свое кривице одлежао, узеће се при опредељаваню величине казни као олакшаваюћа околность".

А мы смо то превели овако:

„Време, за кое ко, особито безъ свое кривице, буде затворенъ докъ му се судило, узимаће му се као да є што одъ онога са чега бы се по члану 61 кривица узимала за маню".

Г. секретаръ говорећи о криминалномъ законику за важніе држи казати само да є *„позиванћ"* на какавъ параграфъ *„безъ смисла"* него показати шта налази да смо казали друго него што се хтело казати. Што се тиче првога, валя да ниє узео на умъ (а то врло добро зна) да смо мы главу четврту и шесту проєкта саставили у єдну, и по томе да смо у § 66 морали напоменути § 61, ков смо тимъ пре учинили, што у

некимъ законицима ово, што є у проєкту наређено особитимъ параграфомъ, стои у єдномъ параграфу съ онимъ што є у проєкту наређено у § 61. Што се тиче другога, стварь намъ се чина тако ясна да мислимо да се г. секретаръ само помео броєвима одъ §, коє особито мислимо по томе што іошъ єданъ путъ поминѣ истый § место другога као што ћемо видети подъ 25.

24. Г. секретаръ каже:

„§ 56. врло є рђаво штилизиранъ због тога, што дае нападнутомъ право, да брани свое право, али не и свою или другогъ личность, коя є основъ свакогъ права“.

Тай § гласи у проєкту овако:

„Исто тако злочинства и преступленія нема онде, гди є дѣло у нуждной одбрани учињно. Одбрана є она нуждна, безъ коє се настоєће праву противно нападанѣ одъ себе или другога одклонити не може.“

А мы смо га превели овако:

„Ни онай не ће быти кривъ нити ће се осудити кои што учини у обрани онєликой, безъ колике не бы могао одбранити себи или другоме право, докле ко незаконито напада на то право“.

Є ли истина да овай § *„не дае* бранити личность“? Коима се речима то закрађує? или заръ се у проєкту *и за личность* више каже него у нашемъ преводу? Заръ г. секретаръ мисли да у речи *право*, кадъ тако само стои, ниє и *„право на личность“* и свако друго право? и заръ се онда не брани и *„основъ“* кадъ се брани све што є на нѣму? и мисли ли г. секретаръ да онай кои има право бранити какавъ *„основъ“* тимъ самимъ већъ има право бранити и оно све што є на *„основу“?*

25. Г. секретаръ каже:

„У § 66. каже се на краю: да ће се деца предаваши родитељима и туторима **да имъ ови учине што имъ е у власти.** *Да ли се овде не бы могло разумети и то, да родитељи такову децу излюбе и обдаре, што є найприродніе у ныховой власти“.*

Овде мисли г. секретаръ § 57 а не 66, єръ у § 66 нема спомена о ствари о коіой говори, као што су читаоци видели подъ 23.

Што овде каже г. секретаръ да бы се могло разумети изъ нашихъ речи, то бы се могло разумети текъ онда кадъ бы

оно быле наше речи што онъ каже да су. У насъ предъ речю *„учине“* нема *„ови“* него има *„трема кривици“*, а є ли кривица ономе кои учини злочинство така да є *„најприродніе“* да га родитель за ню полюби и обдари, то нека каже г. секретаръ. А мы ћемо споменути шта бы се могло разумети изъ речи коє стоє у проєкту место овихъ нашихъ; тамо стои да ће се дѣца *„предаваши родительима или туторима, да ій* ови сами *казне“*. Шта излази изъ тихъ речи? не излази ли да бы отацъ или туторъ могао и убити дете, коє учини злочинство? Само за то што смо додали речи: *„што имъ є у власти,“* требало бы г. секретаръ да намъ є захваланъ, а не да изврће наше речи, нити да дира у оно што свакій види да є управо како треба.

26. Г. секретаръ каже:

*„Последня точка § 77 гди се о траюћимъ злочинствама говори, речь „„*чинити““ *и по томе и цела точка нема смисла“*.

То место гласи у проєкту овако:

„Кодъ продужены казнимы дѣла застарелосшь починѣ одъ дана учинѣногъ последнѣгъ казнимогъ дѣла; а кодъ траюћи одъ дана, кадъ они престану“.

Мы смо то превели овако:

„Коє се злочинство наставля у више дела, нѣму време за коє ће застарети починѣ одъ дана кадъ се последнѣ дело учини; а коє злочинство еднако трає, нѣму то време починѣ одъ онога дана, кадъ се престане чинити“.

Овде дакле по речима г. секретара речь *„чинити“* нема смисла. По чему нема? Речь поредъ другихъ речи може быти безъ смисла само онда кадъ се оно што она значи не може мислити узъ оно што значе друге речи, коє съ ньомъ стоє. Валя да є дакле *„чинити“* безъ смисла за то што съ ньомъ стои злочинство, коє г. секретаръ зове *„траюће“*. А заръ се *„траюће“* злочинство не чини? и може ли што быти злочинство докъ се не учини? Злочинство се *„траюће“* чини докле годъ трає. Ко за живота єдне законите жене своє живи съ другомъ као са законитомъ женомъ, онъ чини злочинство докле годъ тако съ ньомъ живи. Тако злочинство починѣ застаревати одъ онога дана кадъ се престане чинити, а то є одъ онога дана кадъ оно двоє престану незаконито живети као мужъ и жена. Па кадъ се то каже, шта є онда безъ смисла? Или заръ нисмо мы то казали? или се хтело друго казати? или найпосле може ли быти да г. секретаръ ниє разумео што є казано у законику,

кои є, као што самъ каже, два пута у комисіяма радио и трећій путъ као секретаръ земальскога савета?

Ово є све што нашемъ послу забавля г. секретаръ земальскога савета, и ово є нашъ одговоръ. Завршуюћи своє писмо г. секретаръ іошъ уверава да су све ово што є рекао *„само површна примѣчанія“*. Мислимо да се безъ и чіега увераваня може видети да є у целоме писму г. секретара ово на завршетку најистинитіє.

М. Т. Янковићъ.
Ђ. Даничићъ.

[Срп. Нов. бр. 79 од 7 јуна 1859].

[На ово је одговорио Рајко Лешјанин у додатку 92 броју ових новина, али тога додатка нема у егземплару Нар. Библиотеке].

XLIX.

Србска писменица. Написао Ј. И. Издао А. С. У Новом Саду, брзотиском епископске књигопечатње 1860. (мал. осм. 72 стр.).

Која књига не поправи погрјешке других књига својега рода или не изнесе нове истине, које није било прије ње у књижевности, она нема права да буде у свијету. Те се ријечи могу читати врло често и у других народа. С тога не треба нико да се чуди ни да му је жао, ако се кад чују и у нашој књижевности. А ми смо у томе још и бољи од других, јер се оне ријечи не могу у нас често понављати; ми се својски за то старамо, трудећи се да не пишемо много. Онака је књига и ова „писменица“. Не само није поправила ни једне погрјешке, која прије ње не би била поправљена, нити изнијела какве истине, која прије ње не би била позната у нашој књижевности, него је обогатила нашу књижевност погрјешкама многим и таким каквих још није било.

Сама деоба глагола наших, једна од најзнатнијих ствари у нашем језику, тако је према познатој већ много бољој погрјешна да би се лако могла написати онолика књижица, колика је цијела ова „писменица“ кад би требало да се свакоме само објаве јасно све погрјешке, које су само у том дјелићу њезину. А то ће са свијем познати човјек иоле вјешт овом послу, кад само чује да се у овој „писменици“ глаголи као

што су *мити, лити, стати, знати, усути, чути,* изузимају између свијех других, и долазе на завршетку као некакав додатак, па се за њих каже да и они имају „врсне уметке" тако да *мити* и *лити* стоји мјесто *„миити* и *лиити"*, а *стати* и *знати* мјесто *стаати* и *знаати*, а *усути* и *чути* мјесто *„усуути* и *чуути"*. Колико је то по себи довољан знак како у нас у знању својега језика напредују и они, који о њему пишу, опет је за историју те науке међу нама велика штета, што тога знака не можемо видјети у цијелој красоти његовој, а ту би му красоту дали разлози, који су могли писца навратити да у тој ствари одступи од онога што је познато, и узме оно што је узео.

За оне, којима није посао граматика, да споменем само мало — што може бити мање, да би и они могли познати ову граматику колико толико.

Ту су *тај, овај, онај* ријечи онаке каква је и *слаб* (т. ј. адјективи). оне се мијењају са свијем онако као *слаб,* само што избацују крајње *ај:* дакле као што се каже *слаба човјека, слабу човјеку,* тако се говори *та човјека, ту човјеку,* тако ова „писменица учи српски *чисто* говорити".

Тако је у њој *слаба* и *слабога* све једно; по тој се науци може не само казати *слабога* мјесто *слаба,* него и *слаба* мјесто *слабога.*

Ријечи *стадо, чопор, целеп* у овој су књизи на стр. 12 „придеви" (т. ј. адјективи! — јест доиста), то је на стр. 32 и *јато,* а на страни 10 стоји да је и *стадо* и *јато* „именица" (супстантив).

Писац не признаје да имамо у заповједном начину прво лице множине, него вели да је „по књишки": *читајмо.*

Зар је покњишки, што у рјечнику В. С. Караџић на стр. 511 стоји:

Него *бјеж'мо* ноћас из сватова.
Побјезимо Грбљу питомоме.

Писац не признаје да српски језик има падежа више од 6. Не ћу на то помињати ништа друго, него мислим да је доста само запитати: кад писац за добро налази поменути по штогод и покњишки, како се може чинити невјешт овим народним стварима:

Каква тебе оћера невоља.
Врат ломити, по гори ходити.

По *хајдуци*, по лошу занату. — Нар. пјес. 3, 1.
Да иштемо свилу по *везиљах*
А ибришим конце по *терзијах*. — Нар. пјес. 1, 397.
Љуби цара по *недри свилени*. — Нар. пјес. 2, 163.

По његовој граматици који ће падеж бити ово?

Тако се писац чини невјешт и падежу:

Тешко *Турком* тргујући с Марком. — Нар. пјес. 2, 348.

Писац не признаје средњем роду прво и друго лице у прошлом времену сложеном. Дакле се не може узети да штогод средњега рода говори о себи или да му ко говори о њему у том времену! Да не идемо далеко. У самој овој књизи има из народних пјесама свједочанство, које потврђује да има оно, о чему се у њој каже да га нема; на стр. 17 стоји:

Ој давори ти *Косово* равно,
Шта *си* данас *дочекало* тужно!

Међер је писцу слабо могла помоћи и она обилата грађа, коју захвално помиње у „поговору".

Многи кажу: ко говори о каквој књизи треба да је спомене и с добре стране. Премда држим да се то не може искати за сваку књигу, опет ћу радо казати све, што је добро у овој, а то је што се у њој казују мисли (онаке какве су) врло разговијетно и чистим језиком.

Ђ. Даничић.

[Видов дан, бр. 3 од 20 апр. 1861].

*

[Нисам могао наћи *Трговачке Новине* у којима су у 27. бр. и у додатку изишла два одговора Даничићу, од којих је један — веле — писао Алимп. Васиљевић, на који је Даничић одговорио чланком:]

У Биограду 30 апр. 1861.

На оно што сам казао у броју 3 овијех новина о *„српској писменици"*, коју је написао „J. И.", изађоше јуче овдје у Биограду у једанпут од два господина некакве ријечи наштампане од једнога у *„Трговачким Новинама"*, а од другога на особитом комаду хартије, који се разносио уз исте *„Трговачке Новине"*. Оба та господина хоће оним ријечима својим да побију оно што ја рекох, а и друго којешта што ја нигда нијесам ни писао ни говорио ни мислио нити мислим (као н. пр. да је она *„писменица" „гора од најгори"*, — да се ја „трудим" познату диобу глагола *„под своју заслугу да подметнем свету"* и т. д.),

и да покажу којешта чега нема у свијету (као н. пр. да од покојнога Ханке има некаква диоба глагола, и ја да сам њу узео, и т. д.). — Али ко може тврдити да су ријечи *стадо, чопор, џелеп, јато* придјеви (адјективи), као што тврде ова обојица, тај по моме мишљењу свједочи о себи сам да ни о каквој граматичкој ствари није кадар мислити, а по томе ни говорити. За то по мојој мисли оне ријечи њихове о оном реферату мом и о осталим граматичким пословима мојим не могу бити говор, па за то на њих не може бити ни одговора ни једном ни другом. Него у ријечима једнога њих има нешто што није граматичка ствар, о чему дакле још немам свједочанства да не може говорити. На то одговарам.

Један од њих каже да је моја мала српска граматика, која је изашла на свијет прије једанаест година „збрка *грађе* с брда, с дола, *коју прибра* В. С. Караџић", а ја је (вели за мене) „ни уредити не умех". — Је ли та моја граматика каква „збрка", и колико је која год граматичка грађа г. В. С. Караџића могла пристати у овај мој посао, и колико ондје има моје грађе и јесам ли ја грађу своју или г. В. С. Караџића умио уредити, то су граматичке ствари, о којима — како рекох — онај супарник мој није кадар говорити, о којима дакле ни с моје стране не може бити одговора; нити сам тијех ствари ради навео оне ријечи. Има у њима и друга ствар. Те се ријечи могу разумјети — и јамачно ће их највише читалаца разумјети овако: да сам ја пишући ону малу граматику употребио грађу, за коју је одавно већ и штампано да је има у рукопису г. В. С. Караџић. На тај смисао онијех ријечи држим да сам дужан одговорити, и одговарам да то није истина. Ено г. В. С. Караџића још'те жива, хвала Богу! Нека ме његовим свједочанством сапре ко год хоће, ако није овако како ја кажем. Коме ли ни то не би било доста; још је у животу и моја сва ондашња грађа, на име сви придјеви и глаголи које сам ја за онај посао морао „прибрати" све, па може и тијем бити послужен у свако доба.

Ђ. Даничић.

[Видов дан бр. 8 од 2 маја 1861].

*

[На ово је опет одговарао Ал. Васиљевић на истом месту и Даничић њему чланком:]

У *Биограду* 8 Маја 1861.

Један од оне двојице, што се подигоше да прославе најновију *„сриску писменицу“*, опет у *„Трговачким Новинама“* изађе, али само да докаже да није истина што сам ја казао да у свијету нема диобе глагола *од* Ханке. Да би то учинио, из силнога мноштва књига, које су му о *тој ствари* познате изабра *правопис* чешки покојнога Ханке, па том књигом доказује да диоба глагола — као што сам изријеком каже — има *„у* Ханке.“ Кад дакле има нешто *у* кога, онда је оно *од* њега. Тако аргументовати може само онаки логик какав је граматик онај коме је *стадо* адјектив.

Ђ. Даничић

[Видов дан бр. 11 од 9 маја 1861].

*

[И на ово је опет на истом месту одговорио Ал. Васиљевић и Даничић њему чланком:]

У Биограду 12 Маја 1861.

Баш за то сам и написао оно неколико ријечи у броју 11 овијех новина што је и без граматике самом логиком или самијем здравијем разумом могао онај што се у *„Трговачким Новинама“* изврзао на ме дознати да у бр. 28 истијех новина није оборио оно што је устао да обори, т. ј. да није доказао да има диоба глагола од Ханке. А од куда мени диоба глагола, и какав би красан граматик српски био онај који — још године 1850 — не би знао диобе глагола с друге стране него би је тражио и нашао тек у чешком правопису покојнога Ханке, као што се у бр. 29 *„Трговачких Новина“* опет о мени трабуни, и који у оно вријеме не би знао за диобу још бољу и од оне Добровскога, то је са свијем друга ствар; та ствар иде у историју граматике; а о коме сам казао да мислим да није кадар говорити ни о самој граматици, по себи се разумије да о њему мислим да није кадар говорити ни о ствари која иде у историју њезину, да му дакле о тој ствари није ни прије могло нити сад може бити одговора од мене. Што се тиче грдње, мислим да ће у нас бити који паметан човјек, пред којим ће она пасти на онога од кога је, а за друге није ми стало ни најмање.

Ђ. Даничић.

[Видов дан бр. 13 од 13 маја 1861].

L.

[У *Трговачким Новинама* бр. 29 и 30 Ал. Васиљевић је опет написао неки „галиматијас“ о правопису, на који му је Даничић одговорио чланком:]

У Биограду, 21 маја 1861.

Од неко доба појавио се с тророгим вилама у „*Трговачким Новинама*“ некакав — филолог ли је, јуриста ли, богослов ли, ти га боже знаш — који каже да је пре педесет година заспао па се сад пробудио, те још бунован онако иза сна пита којешта о филологијским стварима, на што је бог зна колико пута одговарано било док је он спавао. Доиста оба чланка у бр. 29 и 30 *Трговачких Новина*“ — осим говора, којим писац показује да је са свим погодио што је изабрао себи за символ тророге виле, — таки су галиматијас, да он сам мора држати за велику срећу што му се дала прилика, те је у бр. 32 истих новина казао у неколико ријечи шта је говорио у два пређашња велика чланка.

Из поменутога трећега чланка види се прво да господин с тророгим вилама држи да пре годину дана укинути државни закон о правопису није био „забрана правописа“, него „*само забрана измењиваня кириличны писмена*'.“ Али знамо да по оном закону није било слободно изоставити *ъ* и *ы*, а кад се што изостави, зар се оно онда *мења?* Знамо да је „кирилично“ *ѳ* и *д* по оном закону било слободно са свим наопако извртнути у о и д, а зар се што не *мења* кад се наопако изврне? Знамо да има „кирилично“ слово „ѣ“ и „ѧ“, па је место тих слова по оном закону било слободно штампати „б“ и „д“, којих међу кириличким словима нема; знамо да има „кирилично“ слово „ѥ“ и „ѩ“, па је место њих било слободно штампати *латинска* слова „а“ и „е“; зар то није „*измењиванѣ* кириличны писмена“? Или ..... али нисам се најмио да говорим што је педесет година говорено и што би само на срамоту народу српском било кад би се још морало говорити. — Био какав му драго „духъ“ онога закона, био он „забрана известногъ каквогъ правописа“, — или био „забрана измењиваня кириличны писмена“, или „имао намѣру фиксирати извѣстный какавъ право-

писъ", — све је једно, јер је главна ствар: је ли државна власт имала право поставити онај закон, па ако није имала тога права, онда пада све оно. Господин с тророгим вилама, кад брани онај закон, ваља да мисли да је правопис ствар, о којој државна власт има право постављати законе; ако то доиста мисли, онда је он — поред свега што је изашао да као јуриста покаже „духъ" у закону — и јуриста онаки какав је и филолог, или још гори.

Друго је и последње што господин с тророгим вилама мисли да је *„влада слободна у томе да може каквымъ правописомъ 'оће, печатати књиге за свое школе."* И на то може бити одговор врло кратак. Ако се влада бирајући којим ће правописом штампати школске књиге нема ни на што друго обзирати него на *своју вољу*, онда јој је без сумње слободно што каже господин с тророгим вилама. Али као што у свима другим пословима владиним сила божја ствари одређује шта треба влада да хоће или каква треба да јој је воља, тако је и у овом; и кад господин с тророгим вилама то не зна, онда тим потпуно потврђује што већ рекох да онолико зна шта је држава и државна влада колико зна шта је правопис. — Није никакво чудо, кад ко што не зна, него је жалост што у нас још може бити да онаки људи јавно говоре или пишу.

Знам да је грубо ово што кажем. Али држим да се не може свагда нити је свагда добро говорити друкчије него како ко заслужи, и да онај господин с тророгим вилама оним кочијашким говором у првом чланку свом није заслужио ни овако да се о њему говори.

Ђ. Даничић.

[Видов дан. бр. 18 од 25 маја 1861.]

*

[Ал. Васиљевић је на ово одговорио у *„Световиду"* од 30 маја,[1]) а Даничић њему чланком:]

У Београду 31 маја 1861.

Сад је господин с тророгим вилама готово са свим питом. И сам му је символ сад у „Световиду," у који се преселио, онаки како га је цивилизација дотерала. Ако му је у тој промени што помогао мој чланак, биће ми врло мило, јер се могу надати да ће ми још рећи хвала; и ако у њој још узнапредује, онда мислим да неће чекати да га ја именујем, него ће се по-

[1]) У примерку Световида у Нар. Библиотеци баш тога броја нема.

*

трудити што пре да сам допуни тај недостатак. — Па сад у синоћњем „*Световиду*“ шта говори?

Најпре би требало да споменем како каже да су „измене“, које сам ја напоменуо у прећашњем чланку, „учинѣне пре него што се кнѣзъ Милошъ родио.“ На то бих могао казати и лако доказати да међу оним „изменама“ има доста таких које не само нису постале пре покојнога кнеза Милоша него су и међу нас дошле тек после познатога закона — нема неколико година. Али би то све биле бесмислице према ономе што даље каже безимени мејданџија.

Каже да *промене учињене* у нашем правопису *пре закона*, „кога“ је он „тежњу и духъ потражио“, „*немаю никакве свезе*“ с истим законом. То ће рећи да тај закон није забрањивао промене у правопису које су биле пре истога закона. Зна ли безимени мејданџија шта каже? Познато је да је куд камо пре овога закона учињена промена да се пише љ, њ, ј; — та дакле промена по речима безименога мејданџије није била забрањена оним законом; онај закон по „духу,“ који му је нашао безимени мејданџија, није био забрана оним словима него му је била обрана. А кад је то „дух“ оном закону, онда су тај закон наопако разумевали и они који су га поставили и они који су га после њих држали и вршили, јер знамо да су и једни и други тим законом прогонили из Србије она слова, а по „духу,“ који је нашао безимени мејданџија у оном закону, требало би да су бранили та слова. — Па и сам безимени мејданџија како је могао подигнути хајку на та слова законом, за који он сам мисли и каже да им је обрана? — Треба ли још питати је ли то јуриста? Тешко је запитати еда ли би и други човек тако могао употребити свој разум у такој прилици, а камо ли јуриста.

Хоћемо ли још?

Ја рекох у првом чланку да је све једно, био дух онога закона какав му драго, јер је главно: има ли државна власт право постављати законе о правопису. На то безимени мејданџија каже да са мном „не може имати никаква посла,“ јер се ја — као што он мисли — држим „права у абстрактномъ и философичномъ смыслу“, а он се држи „права статутарнога или емпиричнога.“ Не мислим изгонити безименога мејданџију из његове сфере, него ћу и сам пристати на његово „статутарно или емпирично право“; премда и оно ваља само онда кад се слаже с разумом или с „правомъ у абстрактномъ и фалосо-

фичномъ смислу.“ Је ли дакле макар на том подножју државна власт имала право поставити онај закон? На том подножју требало би пре онога закона да је био опет други какав год закон, који би државној власти дао оно право. Да такога закона нема ништи га је било, то безименом међанџији као „статуарномъ и емпиричномъ“ јуристи мора бити врло добро познато. А кад зна да нема закона који би државној власти дао оно право, па опет мисли да је она имала то право по „статуарномъ или емпиричномъ праву,“ онда он не зна ни шта му треба да би то могао доказати. — И људи који толико разумеју *свој* посао, имају кад и немају стида пресуђивати о пословима са свим другога реда!

Ако и каже безимени међанџија да је „предметъ“ његов „право статуарно или емпирично“ а не „право у абстрактномъ и философичномъ смислу“, опет није хтео пропустити да не покаже барем примером да је и у овом другом вешт као и у оном првом. На моје речи да државна власт нема права постављати законе о правопису, он напомиње како „млоги философираюћи о праву доказую да држава нема право казни смрти диктирати.“ Тај би пример сметао оним речима мојим тек онда кад би ти философи доказивали — не да држава „нема право казни смрти диктирати“ — него да нема права постављати законе о злочинству. А што је тај пример узео безимени међанџија против оних мојих речи као јуриста, тим је показао да је у јуриспруденцији тако далеко дотерао да још не распознаје о *чему* је закон од онога *шта се о чему* поставља за закон, — а моћи то распознавати треба пре него што се почне учити која му драго наука.

Најпосле прима ми за зло безимени међанџија што нисам „опроввргао мнѣния Вуића и Малетића“ о правописном униформитету у школским књигама. То мени није био посао у оном чланку на који одговара безимени међанџија. А с каквим образом може он то забављати, кад врло добро зна зашто није могло бити одговора поменутој господи, баш да би се налазило за потребно одговорити? Ако ли мисли да то нема ништа с његовим образом, нека ми допусти да само именујем њега и кажем тај узрок. — Што безимени међанџија поменувши правописни униформитет додаје да је слабо оно што је у бр. 8 ових новина писано о тој ствари, и да ће оно „исподъ нулле вагнути,“ на то, кад се мени говори, имам право и одговорити,

— и одговорам да мени баш тај суд безименога мејданџије посведочава да оно што је у овим новинама писано о тој ствари са свим ваља, јер о чему је год до сад говорио безимени мејданџија, све видесмо да пред њим стоји наопако.

Ђ. Даничић.

[Видов дан бр. 21 од 3 јуна 1861].

LI.

[Смрт П. Ј. Шафарика]

δ. Црни глас допаде нас синоћ.

Умрьо је **Павле Јосиф Шафарик** у Прагу у среду 14 овога месеца у подне.

Знало се поодавно да му се приближио последњи час. И опет једва проговарамо, јер изгубисмо што се не може ни премерити а камо ли прежалити.

Изгубисмо човека најврснијега међу Словенима, — најврснијега, колико је ум најврсније у човека.

Знао је покојник о Словенима све што се у његово време могло знати, — могло знати трудом, према ком је сваки труд ништа, и умом, колико може бити у човека.

И казао је свету то што је знао.

Што сад који му драго Словенин зна о своме народу, од њега је научио. И још свакоме врло много остаје да учи о своме народу из његових књига.

Он је свакоме народу словенском показао шта је, — шта је историјом, књижевношћу и језиком. Показао је толико да још нико није могао то све ни примити.

Он је прво упознао народе словенске једне с другима, или управо трудио се упознати их, а до њих самих још много стоји да се знаду овако како их је Шафарик једне другим показао.

Па ми Срби осим свију Словена бијасмо у особитој љубави у такога човека.

Сврх свију заслуга, које је Шафарик стекао у свију словенских народа, још је особито нас Србе задужио. Не треба ли да се поносимо што је таки човек, један од првих људи свога времена у Европи, био учитељ у првој знатнијој школи српској, — у новосадској гимназији? А то је још најмање. Кад се у нас самих мислило да народни српски језик није

ништа друго него покварени језик садашњих црквених књига, а по томе и народ српски да је некакав изрод, беше Шафарик први који доказа да су тим народним нашим језиком говорили наши краљеви и цареви, да је био пре онога црквенога, и по томе да народ наш није никакав изрод него да је самосталан народ као који му драго други, који има свој језик од како је. Тако је Шафарик био који нас је спасао од нас самих. — То је била прва заслуга његова особито за нас. Од то се доба без прекида трудио показати свету колике су заслуге наших старих књижевном радњом са сваке стране. И том труду његову круна би што изнесе на свет најдрагоценије споменике наше књижевне, које су накит књижевности словенских народа.

Покој му души! То може и треба да каже сваки Србин, сваки Словенин. Али сваки који жели Шафарику покој души, треба да зна да се та жеља може навршити само онда, ако се потруди из све снаге да семе, које је Шафарик посејао, буде пало на земљу родну.

[Видов дан бр. 27 од 17 јуна 1861].

LII.

Die slavischen Elemente im rumunischen. Von Fr. Miklosich. Wien 1861. K. Gerold's Sohn Comm. 4, 70.

У овом из „Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Bd. XII" на по се штампаном делу темељно као што све ради Миклошић показује што има из словенскога језика у румунском или колико су Румуни Словени. Ово за познавање румунскога народа преважно и за филологију колико општу толико и за словенску на по се драгоцено дело почиње писац разлажући име румунскога народа: споменувши најпре народно име *Румуни* (рѣмѫнъ), које по законима румунског језика одговара латинском Romanus, доказује да су се другим именом, којим су Румуни познати у других народа, именом *Влах*, звали стари Келти, па после њих прозвали Немци оне народе који се населише у земље старих Келта, т. ј. народе романске, а од Немаца примише то име Словени, те њим прозваше суседе своје Румуне. То име добивши не зна се управо за што — епитет *„црн"* пређе и међу Византинце, те код њих поста име Μαυρό-

βλαχοι, с којега је преведено *Каравласи*, и које у Италијанаца поста Morlacco тако да нема разлога везати име наших Морлака за море. — Иза тога прешавши на ствар врло тамну истражује како је и кад је постао румунски народ и његов језик. Против покојног Шафарика, који је држао да су Румуни постали тек V или VI века из смесе старих Гета, Римљана и Словена, и против Копитара, који је узимао да постање румунског језика пада још у оно време кад су се Римљани први пут утврдили на источном приморју адријатског мора, доказује Миклошић да је румунски језик почео постајати у почетку II века, кад се велико мноштво Римљана населило на левом брегу доњега Дунава; то доказује језиком румунским налазећи у њему не само много класичних речи из времена Августова него и многе друге ствари из латинскога језика у старијој форми него што су у језику талијанском и француском. Уз то напомиње да су они насељеници римски били покупљени из свега римскога царства, у ком је било много различних народа, и да не може бити да су земље, у које се населише, биле пусте, па тим потврђује да ни они насељеници нису били сами Римљани и да су се са староседеоцима — у Дакији с Дацима а у Мисији с Гетима — помешали, и тако се римски језик смешао са страним језиком и у материји и у форми. У ту смесу дође од VI века још и језик стари словенски исто онако као што се она два језика смешаше, т. ј. што у садашњем румунском језику има из словенскога оно налази Миклошић да је тако и да га је толико да се не може узети да је само прешло од једнога народа другоме, него да је постало из смесе њих самих. И то су три главна елемента у румунском језику, поред којих примише Румуни у свој језик и од суседа: Мађара, Грка и т. д. незнатне ствари. Што у граматици и у речнику румунскога језика обузима између она три елемента словенски, то је рад био Миклошић показати и сјајно показао у овом делу. Али пре него ће прећи на тај прави свој посао није хтео оставити својега читаоца да му од обилатога знања својега не изнесе и оно што ће му барем у главном показати докле се у румунском језику простиру и друга два елемента. У том је врло знаменито што Миклошић казује за староседелачки елеменат румунскога језика, за језик дачки или гетски, и тим износи на видело језик, којега не само сад нема него од којега се ни споменик никакав није сачувао. У свима садашњим језицима — на балканском

полуострву, у језику новоме грчком, румунском, бугарском и српском налази Миклошић заједничких ствари, којих нема ни у једноме језику сродном с онима, ни у староме грчком, ни у латинском, ни у језицима словенским нити се из њих могу разумети, и за то Миклошић те особине заједничке поменутим језицима држи да припадају у први староседелачки елеменат румунскога језика и тим особинама потврђује да је тај елеменат сродан с данашњим језиком арбанаским тако да су стари Даци и Гети били племе народа илирскога, коме су потомци садашњи Арбанаси. Између таких особина, које Миклошић набраја многе, да споменемо примера ради само једну, која се веома тиче нашега језика; тако је само из језика старих Гета, који пре нас живеше у овим земљама и после међу нама пропадоше могло доћи, те глаголом који значи *хотети* казују будуће време и Срби и Бугари и Румуни и нови Грци и племе арбанаско Тоске.

Словенски елеменат с *граматичке* стране налази Миклошић у румунском језику само у постајању речи, у коме румунски језик има више словенских наставака, којима прекраја речи које иначе нису словенске, н. п. са словенским наставком *ица* има: вълпицъ (vulpecula), са *ище:* пепенище (ager reponum). — Много је јачи у *речнику* румунском елеменат словенски, и ту га показује Миклошић с две стране; најпре показује како је словенски језик многим речима латинским преиначио у румунском језику значење према својим речима, тако н. п. лат. lumen у румунском лѫмѣ преко словенскога свѣтъ, које значи и lumen и mundus, изгуби своје значење и доби место њега само оно друго словенске речи; а иза тога наводи све речи које румунски језик има из словенскога стављајући најпре како која реч гласи словенски и шта значи, па одмах додајући како гласи и шта значи у румунском језику.

У додатку јавља Миклошић што је до скора било готово са свим непознато етнографима да и у Истрији од Учке горе (Monte Maggiore) до Жумберка има Румуна, али само до 3000 или 6000 душа, па и то се готово већ са свим пословенило. Од њихова језика додаје Миклошић неколико примера и мали речник.

Похвалом завршити реферат о овој књизи, те дужности опрашта референта само име славнога писца њезина.

Ђ. Д.

[Видов дан бр. 71 од 16 септ. 1861].

LIII.

СРБИМА.

ПОСЛАНИЦА ИЗ МОСКВЕ.

У ЛАЈПЦИГУ
КОД ФРАЊЕ ВАГНЕРА
1860

[8° стр. 100. — На српском и руском језику. — Српски текст је овде штампан данашњим правописом и превод је поправљен.]

Много вам је, браћо, милости дао Господ Бог последњих година: ослобођење од несносног јарма дивљег и неверног народа, независност и самосталност у јавним пословима, могућност умног, наравственог и духовног развијања у духу Хришћанства које нас је просветлило, и напослетку, могућност да помажете напредовању и срећи своје мање браће поукама и примерима својим. Тако сретне добитке постигли сте ви вашом властитом храброшћу, а дѣлом и помоћу и симпатијама једнокрвног и једноверног вам народа руског, а понајвише благословом Бога, који је уредио прилике политичког живота да се прекрате невоље и понижења којима је Он вековима искушавао вашу веру и ваше трпљење.

Ми не бисмо могли а да се не радујемо таким Божјим милостима кад би се оне излиле на сваки други, нама сасвим туђи народ, али никоме не можемо ми тако сачуствовати као вама и осталим Словенима, нарочито православним. Никакав туђин (ма како он био добар и добро мислио) не може се у том с нама испоређивати, јер за њега сте ви ипак туђи, а за нас, Срби, ви сте земна браћа по роду и духовна браћа по Христу. Нама је мио ваш спољни изглед, који сведочи о крвном родству с нама; мио нам је ваш језик, који звучи као наш рођени; мили су нам ваши обичаји, који потичу од истог корена с нашим властитим обичајима. Искрено, дакле, и из дубине душе захваљујемо Богу за милости које на вас излива, и молимо Га да продуљи и увелича вашу срећу и прослави вас сваком правом славом духовног добра и општег напредовања пред свима народима.

Добар сте почетак учинили.

Никад се неће заборавити ваше трпљење под многовековним јармом, сјајна храброст у доба ослобођења, а највише разум и осећање правде, што вас је недавно ослободило од управитеља, тобожњег заштитника, а у ствари издајника срп-

ског народа. Таки прекрасни почеци обећавају и прекрасну будућност. Народ српски који је већ стекао поштовање других народа, неће никад унизити своје достојанство. — Али ми знамо да после искушења, кроз која сте ви већ прошли, пред вама су друга, не мање опасна, и ако изгледају мање тешка. Слобода, то највеће благо за народе, налаже на њих у исто време и велике обавезе, јер много што шта прашта се за време ропства ради самога ропства, и извињава се несрећним утицајем туђег јарма. Слобода удвојава људима и народима њихову одговорност пред људима и пред Богом. С друге стране, слобода и благостање веома је саблажњиво, и многи, који су у несрећи сачували своје достојанство, подлегли су искушењима кад су се од видне несреће ослободили, и тако заслуживши Божју казан, навукли су на себе горе несреће него што су биле оне од којих су се једном ослободили. Сваке спољне и случајне несреће лако се могу савладати; шта више, оне често, искушавајући народну снагу, укрепљују је и васпитавају за будућу славу. Али пороци и слабости, који се увуку у живот и у душу народну, разједињују његово унутрашње биће, поткопавају у њему све основе животне, постају за њега извори неизлечних болести, и спремају му пропаст баш у — по изгледу — цветно време његова благостања и напредовања. — Зато нека је допуштено нама, браћи вашој, која вас воле љубављу дубоком и искреном и којима је тешко на души при свакој помисли о ма каквом злу које вас може снаћи — нека је допуштено нама да вам се обратимо с неким опоменама и саветима. Ми смо старији од вас у садашњој историји и прошли смо кроз различнија, иако не тежа искушења, и молимо Бога да би наше искуство, и сувише скупо плаћено, било на корист нашој браћи, и да би их наше многобројне погрешке сачувале од многобројних опасности, које су у своме почетку често невидљиве, али су у својим последицама веома убитачне. Јер опасности за сваки народ порађају се у њему самом и проистичу често из најплеменитијих и најчистијих принципа, али који нису јасно схваћени или су сувуше једнострано развијени. — Зато вас молимо, браћо, не окривљујте нас да смо поносити људи који уздајући се у своју мудрост хоће да вам дају ма какве лекције, него верујте у нашу братску љубав, која хоће да знање стечено многим и горким искуствима не остане за вас без користи.

*

Прва и највећа опасност која прати сваку славу и успех јесте поноситост. — За човека као и за народ могућна су три вида поноситости: поноситост духовна, поноситост умна и поноситост спољњих успеха и славе. — У сва три вида она може бити узроком потпуног пада човекова или пропасти народне, и сва три вида сретамо у историји и у савременом свету.

Најочитији пример духовне поноситости налазимо не у Риму (тамо је све духовно више маска него принцип) него у доцнијих или данашњих Грка. Богу је било угодно изабрати њихов језик за прослављање његова имена, а њих за распростирање вере у свету. Незаборавна је памет (спомен) њихових мученика, незаборавна је слава њихових духовних учитеља! Од њих су се просветлили многи народи; и ми, Словени, од њих смо добили најбоље своје благо, истинито познање Бога и Спаситеља нашег, чисто од сваке јереси и лажи, којима су помрачени западни народи. Са захвалношћу и искреним уважењем спомињемо ми тако велике трудове и заслуге Грка. Али ради тих заслуга они су се понели до безумности. Славу својих прећашњих бораца за веру преносе они на себе и китећи се њоме узносе се пред другим народима и презиру своју по Христу браћу. Веру, којој су служили њихови преци, не држе као општу свих који је исповедају, но као своју, грчку, и себе као једине синове Цркве, а друге као слуге и посвојчад. Из тог убитачног извора истиче: мржњз на све народе, који не одобравају те њихове неумесне прохтеве, а нарочито на нас Словене; жеља да нас потчине или држе у турском ропству да би преко Турака над нама господарили; непријатељство према нашем језику, који би, кад би могли, избацили из храмова Божијих и из употребе у служби црквеној, сасвим противно ономе што су радили њихови првоучитељи; и, напослетку, така окорелост срца да је племенима словенским тежи православни Грк него мухамеданац Турчин. То је познато целом свету. Разуме се да су и друге страсти, као користољубље и властољубље, узрок овој мржњи грчкој на Словене, али први узрок је духовна поноситост, због које, као Јевреји у старини, готови су да себе држе јединственим избраницима Божијим, а све друге народе нечим нижим, и створеним да служе изабраном племену грчком. То су плодови њихове духовне поноситости: мржња на све народе и умно слепило које им не допушта да увиде своје властите користи. Нека би Бог дао да се исправе од тог страшног порока. Ми их и сад волимо као браћу и учитеље наше, али још ревносније бисмо се ми старали о њихову добру, па и крв бисмо своју проливали за њих, заборављајући свако зло и сећајући се само њихових заслуга и велике Божије благодати која је дата њиховим прецима.

Духовној поноситости грчкој одговара умна поноситост свих западних народа. Богу је било угодно да их огради од онаких беда какве су се сручиле на Грчку и на племена словенска, и да им олакша напредовање у развијању наука, уметности и грађанског живота. Они су се користили милошћу Божијом и достигли висок умни развитак. Али заслепљени својим успесима, они су, с једне стране, постали (као што је познато) потпуно равнодушни к вишем добру — Вери, и остају

и даље у слепилу духовном; а с друге стране — постали су не доброчинци осталом човечанству (за што су били позвани) већ његови непријатељи, увек спремни да притискују и поробљавају друге народе. Горко искуство и сувише је јасно то доказало Словенима; па и у целом свету лаће европских народа нису весници мира и среће већ весници рата и највећих беда. Свак зна охолост једног Енглеза или кога му драго Немца (ма колико сиђушна била његова рођена отаџбина), презирање свих осталих народа у свету, жељу да ногама гази сва њихова права и да их гради немоћним оруђем у своју корист. Убитачно семе рађа убитачан плод, и непријатељство западних народа, а нарочито Енглеза и Немаца, према свима, рађа природну и праведну мржњу свих народа према њима. То је казна за умну поноситост.

Обраћајући се к вама, браћо наша, с најискренијом љубављу, не можемо затајати од вас ни наше кривице.

После многих и тешких претрпљених невоља од најезде с истока и са запада руска земља ослободивши се милошћу Божијом од непријатеља раширила се на далеко по земној кугли, на целом пространству од Балтичког Мора до Тихог Океана, и постала највећа данашња држава. Сила је родила поноситост. И кад је утицајем западне просвећености унакажено уређење староруског живота, ми смо заборавили захвалност Богу и скромност, без чега од Њега не може добити милости ни човек ни народ. Оно, истина, у време великих општих опасности ми смо на речима и изретка заиста постајали смирени у души, али није тако било опште расположење нашег духа. Том материјалном снагом, којом смо се одликовали пред другим народима непрестано смо се хвалили и једино смо се старали да је увеличамо. Наше старање било је упућено да умножимо војску, да повисимо приходе, да застрашујемо друге народе, да ширимо — некад и неправедно — своје области; а да уводимо суд и правду, да укрћујемо насиље осионих, да штитимо слабе и који су без заштите, да чистимо нарави и да узвишавамо дух — то нам се чинило некорисним. О духовном усавршавању нисмо ни мислили; кварили смо народну нарав ственост; и на саме науке, о којима смо се божем старали, гледали смо не као на развијање Богом даног нам разума, већ једино као на средство за увеличање спољне моћи државне, никад не помишљајући да само духовна моћ може бити сигуран извор и саме материјалне снаге. Како је наопак би правац нашега рада, како је богопротивно било наше развијање, сведочи то, што смо у нашем слепилу начинили робовима више од двадесет милиона наше слободне браће, сељака, и што смо од општег разврата (пијанства) направили главни извор државних прихода. То су били плодови наше поноситости. Рат, и то праведан рат, предузет против Турака да олакша судбину

наше источне браће, постао је за нас казна; Бог није дао нечистим рукама да изврше тако чисто дело. Савез двеју најсилнијих држава у Европи, Енглеске и Француске, издаја Аустрије, коју смо ми спасли, и непријатељско расположење готово свих осталих народа принудили су нас да закључимо недостојни мир; границе наше су сужене, а војено господство наше на Црном Мору уништено је. Хвалимо Бога што нас је казнио ради наше поправке. Сад смо увидели наше заблуде, сад ослобођавамо своју потлачену браћу (сељаке), старамо се увести правду у судове, умањити разврат у народним наравима. Дај Боже да се дело нашег покајања и поправке не заустави, да добар почетак донесе и добар плод у нашем духовном очишћавању, и да насвагда познамо да само љубав, правда и скромност могу донети народу (као и човеку) милости од Бога, и добро расположење људи.

Свакојако је поноситост материјалном силом по самој својој природи нижа од поноситости духовне и умне; она управља све тежње људске крајње недостојном циљу, али се зато она не укорењава тако дубоко у душу, и лако се од ње може поправити што се њена лажност покаже при првим неуспесима и несрећама у животу. Несрећни рат нас је уразумио; а тврдо се надамо да успеси (кад Богу буде угодно да нас њима обрадује) неће нас увући у пређашње заблуде.

И ви, браћо наша Срби, лако можете подлећи таком искушењу према другима, према нашој заједничкој браћи. Пред једнима можете се поносити гледајући њихову слепоћу у Богопознању; пред другима гледајући њихово робовање; пред многима, гледајући њихову слабост. — Али помислите да ваше боље Богопознање није од вас самих, већ од милости Божје: оцеви ваши завештали су вам Православље, као што су другима завештали јерес, а лакше је очувати и одржати истину него од наслеђене лажи вратити се истини. За то се имате зашто радовати, али немате повода поносити се. — Тако и робовање не даје повода к презирању. Успех у борби често зависи од прилика које ни највећа храброст не може победити. Зар и ви сами нисте дуго робовали? зар дуго није робовала и Русија под Татарима? и ето Господ је ослободио прво нас, а потом и вас, а Бугари, чије се царство на далеко славило, сад су под јармом, и Чеси, чији су напори достојни сваког дивљења, преклањају главу под туђом владом. Таква је сада воља божија, а будућност је непозната; јер иако по несрећи велики део Словена робује под туђином, сви они по својој храбрости достојни су слободе. — Исто тако и слабост неког племена не даје вам право да га презирете, јер често слаби и незнатни у свету постају најјача оруђа воље Божије. Зато не вређајте браће ваше презирањем, које пада теже него и само ропство, већ имајте на уму да су вам они равни, иако

мање сретни. Ви, по милости Божијој православни, слободни и силни привлачите к себи искреним пријатељством слабе, ослепљене и који су у ропству. Нека сваки Словенин, из ма ког краја он био, видећи вашу братску љубав према њему, буде готов помагати вас добрим жељама, срдачном наклоношћу и заједничким радом. То заповеда Бог, а то је и ваша властита корист. Бог је тако уредио судбу данашњега света, да је најлепша човечија врлина, т. ј. братска љубав, у исто доба једини спас Словена од непријатеља и угњетача, које сами знате, и није их потребно именовати. Хвалимо Бога за његову свету вољу.

Ми знамо да има словенских племена која се још ничим нису прославила, док се ви још из старине можете похвалити многим сјајним делима. Али и тога ради немате повода поносити се. Иако сте се и у пређашња времена одликовали јунаштвом, сетите се колико је у летописима вашим записано вашег разврата, издаје, међусобног крвопролића, братоубиства, па чак и оцеубиства, од чега се нехришћани гнушају. Зар се из тога не види да света Вера, која је озарила ваше претке није продрла у срца њихова и постала, као што би требало, за њих извор светости и врлине? За те њихове пороке и због њих Господ Бог казнио је многа њихова поколења. Ми ово не говоримо да бисмо вас, нашу драгу браћу, вређали, но да бисте ви, одбацивши сваку поноситост и појмивши како своје кривице тако и казан Божију, унапредак тежили свакој врлини и свакој часној слави, достојној хришћанског народа, и да бисте стекли поштовање и љубав од свакога, чему сте, као што смо рекли, добар почетак учинили.

*

Заиста, Срби, велике милости даровао вам је Бог, веће, држимо, него што ви и сами знате. Здравље је једно од највећих блага за човека, али га он позна тек кад га изгуби, или кад види туђе болести и упореди са својим здрављем. Тако и ви можете познати своја преимућства само упоређивањем с недостацима других друштава (на што ви још нисте обраћали пажњу), или отвореним признањем тих друштава, која су искуством познала своје слабости и узроке им. Нека вам то сазнање послужи као опомена да бисте могли избећи погрешке, које други народи нису умели избећи, и да се не бисте, примајући оно што је добро и корисно, заразили оним што је зло, које се често меша с добрим и неприметно је за неискусно око.

Прва, најважнија и неоцењива срећа ваша, Срби, то је јединство ваше у Православљу, т. ј. у вишем знању, вишој истини, у језгри сваког духовног и наравственог напредовања. Ваше јединство у Вери тако је да за Турчина речи „Србин" и „Православни" значе исто. То најбоље од свих блага треба да цените више свега, и да чувате као зеницу ока, јер у самој ствари шта је Православље него зеница унутрашњег духовног ока.

Хришћанство није по свету посејано насиљем, нити је насиљем разрасло, већ побеђујући свако насиље. И према томе оно не треба да буде насиљем чувано, и тешко онима, који хоће да силу Христову бране слабим човечијим оружјем! Вера је ствар духовне слободе и не трпи никакве принуде; јер истина вера побеђује свет, и не тражи светски мач за своју победу. Зато поштујте сваку слободу савести и Вере да нико не би могао вређати истину и говорити да се она боји лажи и да се не сме борити с лажју оружјем мисли и речи. Служите Божијим заповестима не с бојажљивошћу и сумњањем у њину моћ, већ смело и с мирним уверењем у њину победу.

Али, с друге стране, имајте непрестано на уму значај и достојанство Вере. Веома се варају они који мисле да се вера састоји само у вероисповедању, или у обредима или чак у директним односима човека к Богу. Не. Вера прожима цело биће човеково и све његове односе према ближњем. Она као невидним концима или жилицама обухвата и преплеће сва чуства, сва убеђења, све тежње човекове. Она је као неки бољи ваздух, који претвара и мењује у човеку свако земаљско порекло, или је као нека најсавршенија светлост која озарава све његове погледе на друге људе и на унутрашње законе који га везују с њима. Према томе Вера је виши друштвени принцип, јер и само друштво није ништа друго до видни облик наших унутрашњих одношаја према другим људима и наше везе с њима.

Здраво грађанско друштво оснива се на појмовима његових чланова о браству, правди, суду и милосрђу, а ти појмови не могу бити једнаки ако је друштво састављеио од људи разних Вера. Јеврејин и Мухамеданац исповедају једнога Бога као и Хришћанин, али јесу ли њихови појмови о правди и милосрђу једнаки с нашима? Неко ће рећи да они не знају ни таинства свете и приснопоклоњаеме Тројице, ни љубави Божије која нас је спасла кроз Христа, и да је према томе разлика међу нама сувише велика; али ми знамо да и међу Хришћанима, осим истине Православне Цркве, нема потпуно јасног појма ни потпуно искреног чуства браства. Тај појам, то чуство васпитава се и снажи само у Православљу. Није то случајно што се само у земљама православним очувала општина и светиња општинске пресуде и покорност свакога пред решењем браће. Верско учење васпитава душу чак и ако нема друштвеног живота. Католик тражи власт личну и ван свога друштва, као што је навикао покоравати јој се и у верским стварима; протестант иде у личној слободи до слепог самопоуздања као и у свом уображеном Богопознању; такав је дух учења њихове вере. Само православни, задржавајући своју слободу, покорава се једногласној одлуци општинске савести. Зато је народна општина могла сачувати своја права само у православних; зато и Словенин, ако није православни, не може бити потпун Словенин. То с тугом признају и наша

браћа, која су обраћени на западњачку лаж. То се исто огледа и у свима пословима суда и правде, и у свима појмовима о друштву, јер основа томе лежи у братству.

Нека је свако слободан у вери и њену исповедању. Нека нико не буде угњетаван и гоњен због ствари Богопознања и Богоисповедања, велимо нико па ма то био (сачувај Боже) и Србин који би скренуо с истинитог пута; нека вам он ипак буде брат, иако је несрећан и заслепљен. Али такав нека не буде ни законодавац, ни управитељ, ни судија, ни члан општинског збора, јер је друга његова савест а друга ваша. Велики Апостол народима вели: „зар вас Хришћане није срамота да вам суде незнабошци? нека вам суде браћа". Зато иноверац нека за вас буде гост, кога заштићавате од сваке неправде, и који се користи свима правима као и ви у приватном животу, али он не треба да буде пуноправан грађанин или син великог Српског дома који суди с браћом у пословима општенародним. Бог вас је избавио од унутрашњег разједињења, немојте допустити разједињење у самим недрима савести народне и општенародног духа. Тешко нам је помислити да сви Словени нису Православни, али верујемо да ће се и они сви временом просветити истином. Ми их од срца волимо, и готови смо увек пружити им руку братва и помоћи против свакога, али мислимо да се ни они неће наћи увређени овим искључењем, и сами не би хтели у ваше друштво уносити семе раздора и разномишљења ради љубави према вама.

*

Међу вама има богатих и сиромашних, исто тако као силних и слабих, здравих и немоћних, умних и глупих. Али шта би ви рекли о закону у коме би се наређивало да тај и тај буде богат, а тај и тај сиромах; или тај и тај да буде силан, а тај и тај слаб; или тај и тај да буде паметан, а тај и тај да буде глуп? Би ли био паметан такав закон, и би ли био сагласан са Хришћанством: зар ви сви нисте људи? зар сви нисте Словени? зар сви нисте Срби? Ви сте срећни над све народе у томе што сваки Србин гледа на Србина као њему равна, и међу вама нема виших и нижих, осим по служби народној која људма одређује разне чинове према заслугама или потребама државним. Чувајте ту једнакост и достојно цените то велико благо? Не допуштајте никакве законе, никакве мере владе, никакве обичаје који би могли уништити братство. У свима другим земљама заведен је таки наопаки принцип да се једни сматрају племенити а други ниски по крви: „тај и тај није ми раван", или „тај и тај не може бити у нашем друштву, јер је ниског порекла", или „тај и тај не сме просити моју кћер, јер није од племените куће" итд. Из велике неправде ниче велико општенародно зло: поноситост тобожњих, виших, злоба и завист тобожњих нижих, а из тога проистиче раздор и општа слабост. Нека то зло остане код оних код којих

се већ налази и потиче из историске прошлости. Не калемите на себе болест од које вас је Бог избавио. Не заборављајте пример Пољака, ваше једнокрвне браће! Тамо су неколике хиљаде сматрали себе народом, а народ су сматрали стоком једва достојном имена човечијег, и држава је Пољска пала и поред свих ратних успеха, све своје храбрости и све своје славе. Не заборављајте ту лекцију. Нека судија суди, нека управитељ управља, нека кнез кнезује како је и потребно друштву, али ван своје дужности нека сваки Србин и сад и свагда буде једнак са својом браћом!

*

Многоме којечему, браћо, морате се ви учити у народа, којима је Бог изодавна дао слободу од спољњег угњетача, и могућност да посвете своју мисао усавршавању у наукама и у уметности. Ви сами видите и није потребно доказивати вам какву моћ даје наука човеку и како му она покорава и саму природу. Али наука даје још и више нешто: она шири границе богоданог нам разума, просветљава наше умне погледе, открива тајне Божијег света и чудеса Његове творачке премудрости. Стицати науку не само да је неопходно за друштвени живот, него је и обавезно ради испуњења воље Божије, која нам је дала разум као многоплодно поље, које не треба да лежи запарложено и зарасло у трње незнања и лажних мисли, него да се украшава жетвом знања и истине. И тако, велимо, да треба много добрих и корисних знања да добијете од других народа (Немаца или којих других) да би достигли онај степен умнога развитка за који сте позвани. Али знање још није право просвећење. Знање је раширење умног богаства, а право просвећење је поред тога још развиће виших принципа нравствених и духовних. Добити знање није веома тешко, али је виши задатак човеков добити више нравствено развиће. Многи људи, који су услед животних прилика остали без научног знања, али дубоко прожети нравственом светлошћу, ближи су правом просвећењу, него људи који много знају, али су без духовне моћи и живота духовног.

Верујте нама, Срби, који знамо и који смо на себи, а унеколико и на нашој отаџбини, искусили болести садашњега света. Многи и најбољи људи у целој Европи завиде вам на вашим преимућствима иако их потпуно и не познају. И та је завист разумљива, јер јединство вере, закон и осећање братске једнакости, заједница живота и простота нарави така су блага који се не купују ни знањем ни појединачним напорима ни државном моћи ни уређењем. Ви приступате развијању ваших умних богастава, и, разуме се, треба још многому којечему да се научите. — Али ви прилазите томе не као сиромаси већ као богаташи, не као нижи међу народима, већ као

виши, јер све оно што имају други, ви можете добити с невеликим трудом, а оно што је ваше властито, Богом дано, то они добити не могу. Чувајте та своја блага и високо их цените! Поноситост је велики и убитачан порок, али је исто тако убитачно и самоунижење, које не зна цене даровима даним нам од Бога. Нека вам наше погрешке буду опомена и лекција.

И ми смо имали многа од тих преимућстава, која ви сад имате; нека у мањој мери, н. пр. братска једнакост и простота живота, а нека чак и у већој, н. пр. снагу и силу општинског уређења. И ми као и ви услед историских догађаја дошли смо у додир с Европом и њеном просветом. С тугом смо увидели своје незнање и туђе знање. Ми смо заволели то знање и трудили смо се да усвојимо његово благо; и били смо у праву, јер је така обавеза човекова. У слепом обожавању туђег богаства ми нисмо умели распознати његову злу примену, и заборавили смо своје више богаство. Нама се чинило да земље учениje од нас превазилазе нас у сваком погледу, да је сваки њихов обичај, свако уређење боље од нашег властитог. Уместо да смо се учили туђему како је требало, ми смо се стали на њих угледати, подражавати им. Уместо правог смисла просвећења, уместо унутрашњег језгра мисли које је у њему, ми смо стали примати његову форму и спољни изглед. Уместо да пробудимо у себи самотворну снагу разума, ми смо стали изреда примати све што је туђи ум створио, слепо у то вероватн чак и кад је лажно, тако, да оно што је требало у нама да пробуди крепку радљивост мисли и духа, потопило нас је у дуги умни сан. — Суд смо примили од Немаца с његовом тајношћу и с његовим формалностима, које не допуштају приступ човечијој савести; управу смо уредили на немачки начин, која не одговара нашим властитим потребама; грађанским и војничким чиновницима дали смо туђа имена; војску смо на немачки начин преобратили у покретне машине противно духу народном, и стезати те машине наказним хаљинама као ланцима који не допуштају слободно кретање делова тела; красно и удобно одело наших предака замењивали смо ружним оделом западних народа, о којем некад неће моћи људи помињати без подсмевке; мењали смо све своје обичаје да би примили туђе, и непрестано их мењамо како их туђинци мењају; напослетку (срамота је то и помињати) и сами језик свој, велико наречје словенског говора, најстаријег и најбољег од свих човечјих говора, презирали смо, напуштали у писању, у друштву, па чак и у пријатељском разговору, и замењивали жалосним муцањем најоскуднијега од свих европских језика (француским). Такво је било наше безумље: такви су били појави кад је материјалну поноситост државе пратило самоунижење народно. Али то самоунижење није било у народу, већ само у вишој класи која се оцепила од народа; она је хтела да се угледа у свему на туђина, хтела је да изгледа

*

туђин, и за народ је туђин и постала. Ишчезло је свако поверење, свако духовно општење, свака размена мисли. Разум милионâ остао је бесплодан за друштво које се закључало у тесне границе невеликог броја хиљада људи који су пристали да се одреку од свих својих рођених обичаја. Ти људи у место за просветом јурили су за њеном сенком поносећи се тим што су у очима народа изгледали као Немци, а народ је бежао од правог знања видећи у њему као неку вражију и за руски народ убитачну силу. Погрешка виших увела је у супротну погрешку ниже, и наше слепо клањање европском знању и просвети заустављало је за дуго времена развиће знања и просвете у руској земљи.

Није потребно, браћо, објашњавати вам какве су убитачне последице биле овог унутрашњег разједињења, какво је мноштво погрешака проистекло из те једне, каквим неправдама и страдањима у приватном, каквом бестидношћу у јавном и каквом слабошћу у државном животу кажњени смо били због овог нашег поклоништва туђинству. Ни сад се нисмо избавили, и скоро се нећемо избавити од горких плодова тога поклонства. Ми то видимо и осећамо свуда и у свему, али вама, који живите далеко, то не може бити тако очигледно. Зато сматрамо за врло потребно да вам изнесемо бар један пример, по коме ћете моћи судити о осталом.

Свима је познато да су брегови Црнога Мора пре цара Петра Првог припадали Турској, и само је ушће Дњепра било у рукама руских козака, наше браће Запорожаца. Они нису имали ни лађа, ни могућности да их граде. На лаким чамцима често и на ораницама пуштали су се они на бурно море, страшно још из старине морнарима, страшно и сада поред свег савршенства морске пловидбе, и налетали су хиљадама на брегове вечних непријатеља хришћанског имена. Од Батума до Цариграда ширили су страх и трепет. Трапезунт и Синоп и сама утврђења Боспорова дрхтали су пред њима. Турске флоте, које су слободно шетале Средиземним морем и често претиле обалама шпанским, француским и талијанским, скривале су се у пристаништа пред чамцима запорошким. Не хвалишемо се, но говоримо истину, а сведоци су нам сами турски летописи и још неваборавно предање у причама. У целој Европи нема ниједнога народа који би се могао похвалити тако дивним храбрим делима на мору. И опет без хвалисања можемо рећи да северњаци нису ни у чем уступали својој јужној браћи. Зар се није могло надати да ће руска флота с таким људима далеко наткрилити флоте других народа кад се чамци замене јаким и силно наоружаним бродовима? Такав успех не само да је био вероватан, већ смело тврдимо био је несумњив. Али, морамо признати, очекивања се нису испунила и поред неоспорне храбрости наших морнара. Откуд така недаћа? Зашто да људи

који су на мору далеко били над својим такмацима постану им једва равни? — Узрок је сасвим прост. Они су постали сасвим други људи, а не они који су били пре. Цар Петар почео је први градити у нас велике лађе по угледу на холандске (и за то му част и слава!); али паметном послу он је додао велику лудост. Имена свих делова лађе, све речи које се тичу пловидбе, све речи за команду он је узео од Холанђана. Какве су се јавиле последице? Таких немачких речи, таких имена која су за руско ухо без икаква смисла, и која руском уху не представљају ништа, накупило се на хиљаде. И сад ступа на лађу будући морнар, човек кога је Бог обдарарио необичном окретношћу и смелошћу, човек као и они који су у стара времена са уским чамцима разоравали обале Црнога Мора, потресали Цариград и уништавали турске флоте — али он не ступа сад у морнаре, већ у ђаке. Он мора да учи напамет хиљаде бесмисланих речи, које му необично звуче, и у том бесмисленом учењу пролазе године његове ватрене и живе младости. У место да заволи свој посао, да стече морнарско искуство он постаје равнодушан и добија чак као неку одвратност од свога посла, од своје лађе, па и од самога мора. Прођу године, и морски јунак претвори се у полумртви немачки речник. Он ће, истина, вршити своје дужности зато што је хришћанин и Рус, али прави морнар у њему је безповратно изгубљен. — По томе примеру судите, браћо, о свему. — Сва руска земља претворила се у једну лађу на којој се чују само речи немачке команде.

По милости Божијој ми смо почели сад долазити к себи и враћати се своме језику, своме рођеноме духу. Нас је спасла вера, коју нисмо изневерили; спасла нас чврстина народа, који се није саблазнио примером више класе; али се болест не лечи брзо, а изгубљене године не повраћају се. Нека вам наш пример буде лекција! Учите се у западних народа, јер је то веома потребно; али се не угледајте на њих и не верујте им, као што смо се ми у својој слепоћи угледали и веровали им. Нека вас Бог сачува од те страшне напасти.

Туђ ум треба у вас да буди радљивост вашег властитог ума, и том радљивошћу ви ћете се све више и више уздизати. Ви не треба на себе да калемите туђи живот, јер ћете накалемити на себе не туђе здравље већ туђу болест. Да речемо још више: оно што у другом народу не само да није штетно, већ је чак и корисно, то ће код вас постати почетак зла и погибли. Свако живо створење има своје законе бића, свој ред и свој склад на чему је основан његов живот, и што са своје стране одређује својства његових појава и плодова. Али то што је у једном живом створу уредно и складно (јер је сагласно с његовим бићем), кад се накалеми на други, чије је биће основано на другом закону, постаје извором нереда и несклад-

ности. Нико не може певати туђим гласом, нити лепо ходити туђим ходом.

Тако и унутрашњи живот неког народа долази у неред и у нескладност ако допусти да се у његове жиле улију струје туђег живота. Зато строго просуђујте туђе мисли пре него што их примите, и не будите брзи на увођење новина, осим ако би корист од њих била јасна и несумњива

*

Ви имате много једнокрвне браће ван граница ваше кнежевине, која вам искрено желе добра, и својом образованошћу и знањем могу вам често принети много користи. Примајте их с љубављу, саслушавајте њихове добре савете, користите се њиховом срдачном службом са срдачном захвалношћу, али и ту будите опрезни. Често бива да су они живели и образовали се под силним упливом туђинских принципа, рецимо н. пр. немачких, и заволели су их. Често се догађа да су по навици примљеној из детињства они несвесно изменили склад свога унутрашњег живота и свога ума, научили су се н. пр. да умножавање формалности држе за државничку мудрост, да притисак држе за услов поретка и реда да је тачност у актима јемство тобоже боље и верније него човекова савест, да је чиновничко мешање у све и чиновничко туторовање над свима једина заштита општег мира и поретка, и напослетку, научили су да немачку извештаченост сматрају за право образовање, а словенску простоту за остатак старинске дивљине. Разуме се да њих не треба за то кривити, јер је њихова заблуда сасвим природна, али вас молимо да се од ње чувате, а њих молимо да не верују сувише у своју уображену мудрост, и да имају на уму да они не ступају у вашу дружбу као најчистији и најбољи, већ као људи мало изопачени, који треба да своју душу оперу од туђе заразе. Простота је виши степен у друштвеном животу него најстарија извештаченост, и сваки принцип који истиче из духа и савести узвишенији је од формилности и административног пискарања. Прво је живо и живи, друго је мртво и умртвљава. Оставите ово друго Аустрији.

Истом таком речју обраћамо се и к вашим младим сограђанима, чедима православне Србије која су своје научно васпитање добили ван границе рођене земље у туђим крајевима на западу, а можда чак и у нашој Русији. Нема сумње они су стекли много умнога блага за обогаћење своје отаџбине, и другим начином не би га могли стећи, али ретко који, а можда ниједан није остао без икаква штетног страног утицаја. Они сами не треба да се сувише уздају у себе. Прекидање живе везе с отаџбином за неколико година не остаје сасвим без штете; много добрих и природних осећања — иако само за време — утрну, много саблажњивога и нечистога поткраде се у душу. Нека сваки вративши се стави се као на искушење!

Нека се сваки опет потпуно саживљује са својим народом док се сам не осети опет правим, простим Србином, који се само научио којечему у других народа. Нека заслужује ваше поверење, пре него што стече поверење у себе самога.

*

Ни строгошћу ни законима не могу се сачувати обичаји од кварења. Строги закони само показују да друштво није тврдо у своме убеђењу, и под њиховом уображеном заштитом тајни извор наравственог кварежа расте док не одоли или измени сам закон. Често се строгост закона преживи и помаже оно од чега је пре требало да брани. Тако н. пр. у нас су некада мислили да оштрим и неразумним законима сачувају руске обичаје да се не промене на туђе, а после је цар Петар стао кажњавати смрћу или робијом не само оне који су се држали руског обичаја у оделу, него и оне који су тако одело правили онима који су га желели носити. Тешко је поверовати у таку безумну строгост против домаћих обичаја, али да ми не измишљавамо сведок нам је зборник руских закона, и признајемо да је извор потоњој оштрини у лудости ранијих божем заштитних мера. Само унутрашње уверење и осећање народно чува обичај, који истиче увек из душе, из унутрашњег живота. Нека у вас буде заштита српском обичају не строгост закона, већ друштвено презирање оних који га руше. — Ми знамо да обичаји не могу до века остати непромењени, и да потребе живота мало по мало мењају или прилагођавају их према променама самога живота. Унутрашњи осећај народни одређује колико је потребно то мењање. Тако н. пр. сам језик прима из туђих језика потребни притицај туђих речи за именовање предмета или појмова којих нема по природи појединих крајева или по животном уређењу становника. Не треба, разуме се, да Србин измишља своје називе за прекоморског тигра или крокодила, за енглеског пера, за француску моду или немачку дипломатију; али зашто би ви (као ми) стали искати туђе речи за предмете и појмове који могу добити имена из вашег рођеног језика? Изгледа да је тако притицање туђих речи ситна погрешка, али није тако. То је непосредна и велика штета од које је тешко избројити све последице. Узрок је њен умна лењост и немарност према свом властитом језику, а последице су: сиромашење самог језика, т. ј. сиромашење мисли народне, која је недељива од језика, погибаона примеса туђег живота и често рушење најсветијих начела народног живота. Дајте ма каквој власти туђе име и сви њени односи према народу измениће се и добиће други вид који се неће скоро поправити. Назовите свету веру религијом и покварићете и само православље. Тако је важна, тако много значи реч човечија, богом дана јој сила и печат њена величанства. Ми смо вам већ показали како је штетно за нас било туђе називање

свих предмета за морску пловидбу, а могли бисмо вам показати још много и много других примера. А шта да кажамо о несрећној Пољској? Рано је ступила она на тај погибаони пут, на који смо ми стали доцније, и, надамо се, само привремено; рано је она искварила свој живот том усменом туђинштином. *Шљахта, кастелани, маршалки, рицари, војти* нагрдили су њену словенску простоту, њене друштвене односе: народ се расцепио по пола, и клица будуће пропасти пала је, разрасла се баш у време тобожње државне силе. Пољска се поносила тиме што је у њој цветао римски језик (заједно с римском религијом); Пољска се поносила тиме што су се у Француској њима Французи дивили лепоти речи њихових панова; а народна реч и народна мисао спавали су као запарложено поље које човеку не доноси никаквих добрих плодова. Последице су вам познате. Тужно нам је говорити о погрешкама и гресима пољским, али смо дужни опоменути вас на несрећне примере код других народа, и, као што видите, непристрасно говоримо и о самима себи.

Обогаћавајте ум знањем језика, али не допуштајте у себе говор туђим језицима. Нека онај који у Србији говори туђим језиком, буде цењен онако као што се цени папагај. Нека шепури своју њубу на свом седалу.

*

Изгледа да се сав обичај састоји из ситница, али он сам није ситница. Чега би н. пр. важног могло бити у оделу? Зар није свеједно како је човик одевен и како су сашивене крпе којима се он покрива? Та то је сасвим мртва ствар и не може утицати на живот. Тако и у нас говоре, али ви томе не верујте. Благородство душе човечије тако је да и мртва ствар добија од ње жив значај и утиче на живот. Промена народног одела на западно потиче од злог извора, од презирања онога што је своје и од клањања пред оним што је туђе. Слаже ли се тако осећање с братољубљем и с оним поштовањем које је сваки човек дужан одавати својој земљи и своме народу? Та би се промена могла опростити кад би се чинила ради удобности па и ради лепоте, али процените сами чега лепога и удобнога има у западњачком оделу почињући од везеног кафтана и посипања главе белим прашком до садашњег фрака и вратне мараме? О женском оделу да и не говоримо; оно је увек било или нагрдно или непристојно, а често обоје заједно, и нагрдно и непристојно. Западно одело непрестано се мења и непрестано се управља по такозваној моди. А шта је то мода? Тамо негде (понајвише у Паризу) мали круг људи одреди према свом нахођењу крој хаљине или начин чешљања, а остали Французи, а за њима и остали народи, то одмах примају не усуђујући се да посумњају да је то лепо, ма како оно било ружно. Промислите беспристрасно о узроку тога

подражавања и уверићете се да оно долази од душевног робовања тако званим вишима, а где је робовање тамо душа губи своју чистоту и благородство. Народно је одело слободни народни обичај; слободно је у нечему и мењати га ради боље удобности (јер је и сам обичај тако постао), али угледање на западно одевање није ништа друго до признање робовања укусу такозваног вишег друштва. Нека они којима је драго то признање буду уважавани онако како заслужују, т. ј. као што човек уважава мајмуна.

*

Многом којечему, као што рекосмо, треба да се учите у странаца, а често и да се користите њиховим услугама. Умејте их ценити, награђујте их, волите их и захваљујте им за користи које вам доносе; али их не примајте у своје друштвено браство, сем ако би били православни, а нарочито православни Словени, јер вам они нису туђинци. Ми велимо користите се њиховим услугама и према користи коју дају и награђујте их, али то све ми говоримо о пословима трговине, наука и уметности; у грађанске ваше послове они не треба да се мешају. — А шта да речемо о ратним пословима? Часно је и праведно бити се за своју отаџбину и своју браћу, часно је и праведно бити се за сваку правду човечију; али има људи који не питајући за кога ће и за што се бити иду у најам да се бију за туђине и за туђе државе. Они за новце продају своју крв и крв оних које ће убијати, и има царева и народа који је купују. Нека ни једно ни друго не буде код вас, благодарних и јуначких Срба. Оставите којекаквим Немцима да се продају за убице, а храбром Напољу, часној Енглеској и глави римске религије папи да их купују! Нека при њима остане така гадост. Држимо да не би требало ни да вас опомињемо за то, али ви сте ступили у друштво других народа код којих је појам о томе шта је часно а шта нечасно врло колебљив и неодређен, и по невољи морамо вас опоменути на то зло, које још није довољно обелодањено и осуђено, и према томе може саблазнити људе, ако им се то не каже. И ми смо у старо времена имали Немце да се за нас бију, зато смо им после доста и робовали.

Не подајите се саблазни да будете Европљани! Та се реч сада често употребљава, а какав јој је смисао? Шпанци, Шведи и Французи подједнако су Европљани, па јесу ли налик један на другога? Врло мало имају они заједничкога. — Да та реч не означава неки виши ступањ развића духа човечијег? Красно ми је то више наравствено развиће у народа који себе заштићује рукама најмљених убица, и још и не увиђа гнусност свога греха; а ти народи су такође Европљани. Лепо ми је то наравствено развиће код народа који су направили савез да спасу народ који је од вајкада непријатељ хришћанству и законима човечанским, а тај савез је савез европских држава. Дивно је

наравствено развиће народа чији представници готови су братимити се с таким потурицама као што је Омер-паша! Врло је на ниском ступњу наравствено достојанство Европе. Ту недавно приликом једног бродолома Црнац, Африканац, да би спасао своје другове да не помру од глади, добровољно је жртвовао свој живот, и ти другови, европски Немци, примили су ту жртву, и појели га. Ко је био виши пред људима и пред Богом? Или црнац Африканац који је дао свој живот да би спасао браћу, или Немац који га је појео да би продужио свој живот? Где је ту част европскога имена? И заиста полуримски и немачки народи међу собом не хвале се њоме. Они, или боље рећи њихови агенти и посланици и наша браћа која су изневерила своје народне обичаје, употребљавају ту реч као вешт мамац за Словене, да би им натурили духовно ропство, и по несрећи често се ми хватамо на ту обману! — Тежите за именом човека, и још више именом хришћанина, и да стечете све оно чиме се тако име оправдава, а ни мало не гледајте да ли ћете достићи свој високи циљ европским путовима или којим другим. Не одевајте своју умну слободу кицошким оковратником с натписом „Европљанин."

*

Чувајте простоту својих нарави. Једино у њој наћи ћете јемство друштвене снаге и друштвеног здравља; у њој је корен праве храбрости и способности ка самопожртвовању. Нека Србин у својој отаџбини не гледа да се разликује од своје браће ничим другим сем услугама учињеним својој отаџбини или словенским земљама. Ако би он и заслужио почасти у другим земљама, шта је вама стало до тога? За њега би било непристојно да се тиме хвали пред вама, и ви не треба да му допуштате таку сујету. Рецимо да га страни владаоци и уважавају и да су му за што било захвални, он нека се хвалише знацима тога уважења или захвалности ван Србије, а на скупу Срба то не треба да буде. И да ли ће похвала енглеске краљице или аустријског цара бити похвалом и у вашим очима? Ми сумњамо. Нека се Србин кити само наградама добивеним од народног мишљења и од српске државе. Ако се деси да његов рад баш у другим земљама буде на корист или част његовој отаџбини и браћи, нека сама Србија о томе суди и награђује га, о туђ суд и туђе награде не треба да допуштате. У самим почастима и знацима одликовања будите опрезни. Нека она буду наградом само за службу општу. Ко је послужио отаџбини може од друштва добити сведоџбу своје службе, али не допуштајте и одбацујте свако спољашње одликовање за труд који човек хришћанин уложи за корист свога ближњег или за испуњење закона Христова. У томе он већ не служи људскоме друштву већ вишему судији, својој савести и томе ко суди његовој савести, Богу. Свака друштвена награда, сваки знак одликовања

био би увреда за само дело и поруга на суд који је виши од вашега. Ми знамо да други народи допуштају себи таку противзаконитост, но ви бежите од тога с презрењем. Помислите сами би ли се ви усудили прикачити на груди Апостолу Павлу какву златну плочу за његово апостолство? Тако судите, само у мањој мери, о сваком делу које се учини ради савести и Бога, била то милостиња или спасење људи с опасношћу свога живота, или духовни труд. Шта може н. пр. бити неразумније. и, рецимо још више, шта може бити богопротивније од знакова одликовања датих људима за проповеди, поуке или за црквену управу? Зашто не би давали награде и за пост и за молитву и за дарове исцељења? Друштво награђује за друштвену службу, но и то не треба да буде повод сујети; зато би вам ми саветовали да награђујете само старце који су свршили своју службу, да би их свак могао познати на сабору и радовати се гледајући на заслужног старца; а ономе који још служи нека буде наградом сама његова служба, његова дужност и ваше поверење к њему.

*

Презирите раскош, она је сама по себи недостојна паметних људи, и учинила би да плаћате данак другим народима. Не поводите се за њима. Разликујте предмете који служе правој удобности живота од предмета раскоши. Први чине и сиромаху живот бољим (н. пр. боље осветљење, јака и лака одећа, несагориво посуђе и др.). а други служе само разнежавању богатих. Не мешајте уметност, која изражава најбоље тежње душе човечије и облагороћава је, с кицошлуком и увесељењем, које душу унижава. О свему томе ми ни од кога нисмо могли чути опомене, и падали смо, а често и сад падамо у погрешке штетне и по јавни и по приватни живот. Још и сад смо готови подједнако ценити великог песника који прославља своју отаџбину и позоришну играчицу, чија је уметност само за презирање. — Ви сте за сад још сиромашни, као људи који су се недавно ослободили ропства. Али ваша је земља богата дарима божјим, а ви сте трудољубиви: богаство се ваше мора увеличати. Не употребљавајте ново богаство на празан блесак и раскош! Нека богаташ употреби сувишак свога богаства на помагање сиротиње (разуме се не идући на руку ленствовању) или на општу корист и опште просвећивање. Нека буде у земљи српској та света раскош да за трудољубивог човека у њој не буде нужде и оскудице. Нека су богато и сјајно украшене цркве: храмови божији! Али у вашим приватним кућама нека буде скромност као и у вашем домаћем животу. Раскош појединог човека чист је губитак за друштво и краћа од њега, и треба да се од ње гнушате. Кадифа и златоткане материје пољских панова оденули су Пољску у дроње, а и ми се немамо чим похвалити. И у самим државним и јавним зградама гледајте на простоту која ипак може бити лепа. И у њима раскош, кићење

и блесак свагда су на штету правој користи, па кад и изгледа да нису штетни, штетни су тим што служе као знак друштвене поноситости и државног самохвалисања, а обоје је противно Богу. Знајте, Срби, да је она земља велика у којој нема ни оскудице у сиромашних ни раскоши у богатих, у којој је све просто и без сјаја осим храма божијег. Таква је земља у истини силна, Богу угодна и од људи поштована.

*

По свету се о вама разноси велика хвала коју ви, држимо, заслужујете, хвала о чистоти ваших нарави. С тим је скопчана светиња и сила породичких веза, срећа и права радост живота, народно здравље, и — непосредно или посредно — сви услови друштвеног напредовања. Нека не буде поштован у друштву онај који је нечастан у свом домаћем животу, онај који нема савести или је не слуша у свом личном послу, неће је слушати ни у јавним пословима, па му не треба поклањати поверење, јер одликујући поверењем порочне људе само друштво постаје саучесник њихових порока. Немају право они који веле да и таким људма треба давати да врше грађанске дужности ради њихове памети. Напротив уклањајте их из јавних послова, јер ће се и међу добрима наћи људи исто тако паметних и који више заслужују ваше поверење. Мора се, напослетку, рећи да појединa корист, коју би могла причинити друштву памет поквареног човека у јавном послу, много је мања од рђавог примера који се даје поверавањем јавних послова таком човеку.

Ви ћете одсад бити много више у додиру с другим народима, и не поводите се за њима, нарочито за Французима и Немцима, што они не пазе на чистоту нарави. У томе погледу Енглеска је испред свих народа, а од чистоте домаћег живота зависи и политичка моћ државе. У многих народа влада ружно и богопротивно мишљење да чистота нарави више личи жени него човеку. Презирите тако мишљење! Од владања човека зависи и владање жене, и кад би човек као јачи, круна божијег саздања, тражио од слабије жене оне врлине које сам нема, то би било не само непаметно него и непоштено.

*

Нека буде строг суд јавног мишљења, јер без тога нећете избећи од постепенот кварежа нарави, али се клоните неразумног подозрења и неповерења, и не отурујте од себе покајнике и не вређајте их. Али законски и кривички суд нека буде милостив. Сетите се да за сваки преступ више или мање има кривице до друштва које слабо чува своје чланове да се не саблазне, или се не брине о хришћанском образовању за младости њихове. Не кажњавајте преступника смрћу. Он се већ не може бранити, а јуначкоме народу срамота је убијати човека

без заштите; хришћанину је грешно лишити човека могућности да се покаје. Одавно је у руској земљи укинута смртна казна. и сад нам је свима одвратна, и не примењује се више у кривичном суђењу Тако милосрђе дика је православном словенском племену. Од Татара и учених Немаца остале су нам сурове казне, али ће скоро ишчезнути и последњи њени трагови. Будите, велимо, милосрдни у казнама, али нека ваше милосрђе буде паметно. Боља је и по изгледу строга казна, али која погађа кривца, него божем блага, али која погађа и његову породицу. У такој је казни више неправде него милосрђа. Многи траже да казна не срамоти кривца, и мисле да је то човечно. Али то је велика заблуда. Свака казна (осим духовне утехе) тим самим срамоти човека што је она насиље које се над њим врши; али он је већ изгубио част својим преступом, и казни, као последица преступа, циљ је поправка и нимало не увеличава бешчашчење, јер се човек не срамоти тим што трпи по невољи, већ тим што чини по својој вољи. Свако друго схватање личи само људима који не верују у достојанство духа човечијег, н. пр. Немцима од којих је и постало, а не Словенима. Праведност и милосрђе у казнама састоји се у томе да не буде никакве излишне суровости, и да невини ни у колико не страда за кривога. И зар нема н. пр. више правде у кинеском суду (премда ми, разуме се, ни то не бранимо), у коме се каткад кажњавају оцеви за децу коју су васпитали, него у суду европском, у коме се каткад кажњавају деца за оцеве на које они нису могли имати никаква утицаја? — Казном, велимо, не срамоти се преступник, али она може бити срамота за онога ко је изриче, али и у том треба имати здраво схватање. Човек се не бешчасти испуњавајући непријатну дужност коју му је дало друштво ради одржања мира и живота своје браће. Стражар који стоји код тамнице, и — тако рећи — везује преступника, постаје оруђем кажњавања, али се тиме не бешчасти; то исто важи и за све привремене извршитеље војеног или грађанског суда. Бешчастан је занат онога који је свој живот посветио сталном извршивању казни — занат џелата. Свуда је он презрен као лице безнаравствено које унижава човечију природу; али да ли је достојно поштовања друштво које је створило тај занат који понижава човека, па га после презире за оно што је само криво? То је или лицемерство или фарисејска лаж. Уредите кривичне законе тако да вам не буде потребан џелат. Име тога заната бешчасти закон и друштво које тај закон има. Најпосле нека у вашим судовима буде више савести него формалности, и тада ће српски суд уважавати сви народи. Тако је било у старо доба код словенских племена; тако је сад у Енглеској и она се тим дичи. -- Још да речемо: нека не буде никаквог свечаног извршења казне, јер сваки посебни преступ и његово кажњавање по себи је општа жалост.

Дајте места савести и у грађанском суду. Срамота је да у друштву имају већи значај законски прописи него правда и добра савест, а то често бива у других народа. Не умножавајте међусобно тужакање и парничење, јер је то зло за мир и братску љубав. Ми држимо да би сваки спор требало решавати изборним судом, и ако у њему не буде сагласности нека га реши општина; а ако је спор међу члановима разних општина, нека га решава суд људи из треће општине, да не би било раздора међу општинама. Више се држите општинског суда и општинских уредаба. Ту је више правде него игде на другом месту, а осим тога људи се привикавају да траже поштовање у своје браће. Где сеоски или градски збор решава послове, тамо се од младости васпитава у човека здраво схватање о законитости и справедљивости, и уништава се погибаона равнодушност за опште послове, која је тако обична у многих народа. Општински збор је школа за народ виша од сваког књижевног васпитања, и не може се заменити никаквом књижевном мудрошћу. Општинске скупштине спасле су дух и разум руског сељака и поред ропства у које га је оковао неправедни закон.

Добро би било кад би збор решавао сва дела једногласно. Тако је од старине био обичај у Словена, а од Немаца нам је дошло да се броје гласови, као да је божем мудрост и правда на страни већине гласова, кад у самој ствари та већина врло често зависи од случаја. Помислите и на то, да тамо где се дела решавају по већини гласова, пропада или бар слаби жеља да се браћа убеде, и зато слаби и сама тежња ка сагласности у савести и у разуму. А где се не може постићи једногласна одлука, боље би било предати да реши један човек кога цени и поштује цео збор. Савест и разум једног човека који ужива опште поверење даје више наде на правилно решење него играње на број гласова. У енглеском кривичном суђењу потребна је једногласност свих поротника за осуду, и њихов суд уважава цео свет.

Ви сте хришћани, ви сте православни, нека вам дакле буде правда изнад свега! Не верујте да би икаквом народу неправда могла бити основом дуговечног успеха и среће. Она ствара против њега злобу других народа, и опкољава га душманима. Има на свету много људи који мисле да је допуштено добар циљ постићи и рђавим путем. Тако, као што је познато, уче језуити. Али тако учење строго осуђују апостоли. Свака неправда долази од лажи и од мрачнога духа, а њега не можеш друкчије натерати да служи божијој светлости осим побеђујући га правдом. Не можеш га ни преварити, јер је сва његова памет усредсређена на превару. Ако се некад и учини да се злим путем постигао добар циљ, то је само обмана, и не треба томе веровати. Од рђавих средстава остаје у самом добру квасац

који привидно добро претвара у неочекивано зло, и неразумни људи чуде се после тој промени, а не воде рачуна о путовима божије правде, која је увек непромењива. — Ми се, браћо наша Срби, усуђујемо опоменути вас на то, јер неки од вас, као што је познато, навикавајући се на живот туђих народа навикавају се и на њихове лажи, нарочито у дипломатским односима, и мисле да тиме могу послужити својој отаџбини. Варљива је така нада. У лукавству не може се превазићи ни језуит ни аустријанац, али се оно лако побеђује искреношћу и простотом; у томе, је сила, и то права сила. Она не само побеђује, но и обезоружава душмане.

*

Ви сте створили у себе власт. Покоравајте јој се и снажите је да не би пали у безвлашће и слабост; али чувајте у себе и слободу, а нарочито слободу мишљења како усменог тако и писменог. Она утврђује силу духа, царство правде и живот разума у народу. Без ње се заглушују сва добра начела, као што се види из искуства многих народа. Она је потребна грађанима, а можда је још потребнија самој власти, која без ње упада у неизлечиву слепоћу и спрема самој себи пропаст.

Ми велимо чувајте слободу мишљења, и чувајте је не само од власти него и од вас самих. Нека се исказује свако мишљење, ма како оно било непријатно вама самима. Ако је оно справедљиво, оно ће се распространити на опште добро; а ако је лажно, оно ће се изобличити опет на опште добро, јер је правда паметнија од лажи, А шта бива тамо, где се мисли не смеју исказати из страха. Истините пропадају, јер воле светлост, а лажне, које воле таму, не будући изобличене, шире се као потајна зараза и заражавају собом и саме изворе живота. Саслушајте све, изобличавајте лаж, и ви ћете победити својом вером у силу истине која је од Бога.

Не говорите много о праву и о правима, и много не слушајте оне који вам о томе говоре, него слушајте радо оне који вам говоре о дужностима, зато што је дужност једини живи извор права. Сазнање свога права за онога који је силан не значи ништа сем што освештава његову самовољу, а за онога који је слаб оно не вреди ништа, зато што је слаб. Сазнање дужности веже силнога, ствара и освештава права слабих. Себељубље говори о правима; братољубље о дужностима.

Поштујте своје духовне пастире! На њима је велика одговорност пред Богом, и право је да буду у великој почасти код људи, али не допуштајте да они себе величају црквом мимо остали народ. У томе будите врло осетљиви за своју част, јер сте ви сви чланови Цркве Божије. Латинско духовништво себе

назива црквом одстрањујући грађане или држећи их за бесловесну стоку, зато у њих и нема праве Цркве. Источни патријарси и епископи открили су недавно ту латинску лаж, и заслужили су тиме велику и вечну захвалност од свега православног хришћанског света, иако на жалост многи од њих у самој ствари нису сасвим верни свом сопственом учењу угнетавајући права народа, и таком својом неверношћу дају против себе оружје иноверцима у Бугарској.

Напослетку, старајте се о образовању и раширењу знања по свему народу српском! Старајте се да би оно свима било приступно. Раширење сваких знања не само што је потребно ради опште користи, него и за саму справедљивост, јер живот богаташа и иначе има много преимућства над животом сиротиње, па је ли право да само богаташи за себе задрже то велико благостање? Волите и унапређујте науку не само због непосредне користи коју она доноси друштву и појединим људима у друштвеном животу, већ још више зато она раширује и укрепљава разум, тај велики дар божији. Знајте и то да где наука ужива слободу и поштовање ради ње саме, тамо је она и многоплодна и силно помаже општем добру; тамо пак где је примају као најамну радницу, тамо је она слаба и не приноси плодова самоме друштву. То смо ми унеколико сами искусили, па чак и сад то осећамо.

Чувајте дакле и развијајте у себи све добре принципе! Будите верни православљу и сложни у духовном просвећивању! Не напуштајте никада братску *једнакост* и будите сложни у целини народној! Тежите ка образованости и правди, и будите сложни у постизавању сваког општег добра и разумног савршенства.

Остало што је справедљиво и корисно вам, казаће вам ваша рођена памет. Ми смо држали за своју дужност рећи вам оно што смо дознали из искуства, и подсетити вас на погрешке у које лако може пасти народ улазећи у непознату му област умних односа с другим европским народима. Друга словенска племена пре вас су ступила у те односе, и како их није имао ко опоменути од опасности, тешка је била њихова судбина. Чеси и Пољаци потпали су под туђу власт; ми смо се спасли, али тек сад се почињемо опорављати од болести, која нам је претила духовном смрћу. Нас је спасло, као што смо рекли, чврстина народна, свето православље и милост божија; али неће тако брзо ишчезнути трагови болести; нећемо скоро постати правом руском земљом која живи духом руске самобитности. Био би грех и срамота ако наше искуство не би послужило на корист нашој млађој браћи, која ступају на ново поље друштвеног живота, вама, и кога још Бог призове, јер се ми надамо да ће дан Божије милост сићи и за све друге.

Може бити ми вам нисмо све казали, или смо казали нејасно, или шта више и погрешно. Ви, браћо, попуните што није речено, разумите што је казано нејасно, исправите што је погрешно, а наше речи, речи од срца и од љубави примите с љубављу и милошћу.

Срећна и силна била Србија на радост свих Словена; уважена била од свих народа!

Примите наш братски поздрав.

У Москви 1860 године.

Алексјеј Хомјаков, Михаил Погодин, Александер Кошељев, Иван Бјељајев, Николај Јелагин, Јурij Самарин, Пешар Бесонов, Конспаншин Аксаков, Пешар Баршењев, Феодор Чижов, Иван Аксаков.

*

[На ову књигу изашао је у *Даници* за год. 1861 бр. 5 од 20 фебр. овај]

Допис.

Из *Београда*. Шаљем вам овде нешто из једне прелекције професора историје књижевности у лицеју београдском, Ђ. Даничића. Држим, да је вредно, да се зна и у ширем кругу.

.....Сад нам је на реду наука, коју би требало избрисати између наука, коју би ваљало одмах укинути и у нашем лицеју, око које се ви, господо, сви осим тројице узалуд три године дана мучите и дангубите, — ако ће се веровати онима једанаест апостола, који су писали познато вам без сумње *„Посланіе изъ Москве“*.

Та је наука: јуриспруденција, наука о правди.

До сад се мислило и свагда у свету и у животу засведочавало, да је она држава најсрећнија, у којој је „закон највиша воља, којој се свак покоравати мора“.

Али сад они московски апостоли кажу, да није тако; кажу да *народима не шребају закони*, него *место закона шреба да буде савесш*.

Дакле владалац не треба да је везан ни за што, него за савест. Ако му дакле савест подноси, да се угледа на Нерона или Калигулу, ако му савест као Нерону и Калигули подноси, да чини најгрђа тиранства — то ће бити право. — И то проповедају људи, који хоће слободу, али који — као што се већ из тога види — или не знају, шта хоће, или не знају, шта говоре.

Никаква дакле није слава Солону, што је дао Атињанима законе. Никаква није слава, која се досад давала римском народу ради закона његових. — Никаква слава није ни нашем

Душану, што је дао Србима законик. — Ништа нису толики највећи људи у роду човечијем, који се и данас труде дознати и свету обзнанити, шта је право. — Јер по новом јеванђелију московском не требају народима закони, него се треба држати савести. Сама ће савест казати сваки пут, шта је право.

Коме дакле чиновнику поднесе савест, да покраде народну касу, то ће бити право.

Коме савест поднесе, да убије оца, то ће бити право. — А шта неће савест подносити, кад буде све право, што се чини по савести?

Коме судији (ако поред савести још требају судије) поднесе савест, да метне кога у кргу, то ће бити право.

Коме судији поднесе савест, да обеси човека, који у новинама каже за каквога великога господина, да не ваља, шта ради, то ће бити право.

То је ново јеванђелије московско, које Србима проповеда не један апостол, него свих једанаест (а дванаести, знате, куда се део).

Без сумње ће бити Срба, који ће га оберучке примити, као што се радо прима и друго све, што не ваља. И што су који Срби чистији — јер знате да се проповеда, а може бити и сами држите, да има чистих и нечистих Срба, — што су, велим, који чистији, или што који за чистије себе држе, то ће може бити радије примити ново јеванђелије. Јер они у безазленој чистоти својој не ће знати — или не ће хтети знати, да има људи без савести и да нису у свију људи једнаке савести, па да се баш за то и постављају закони — и да закон није ништа друго, него општа људска савест, која се изриче у закону за то, да — ако би у кога била кад друкчија савест — да се не држи те своје индивидуалне савести, него да се држи оне опште савести, како би људи могли опстати један поред другога.

Кад већ споменух ту књигу, коју је саставило једанаест глава руских књижевника, да не мислите, господо, да у њој има и паметније што?

У њој се н. п. као бог зна како тврда и важна истина казује, како су Руси пре, не знам колико стотина година били добри матрози, а сад не ваљају ништа за то, што се све ствари на руским лађама зову немачким именима. Али кад би истина било, да су негда руски матрози били онаки, онда не би ни

дошло било до тога, да се оне ствари на руским лађама зову немачки, него би још пре имали Руси за њих своја имена, нити би било потребе, да цар Петар велики иде сам собом у Холанд и онде сам учи градити лађе. — А да би баш истина било, да су руски матрози негда били бољи него сад опет не може бити истина, да су сад *за што* гори, што се ствари на њиховим лађама зову немачки. Јер кад би било истина, да су руски матрози за то рђави, што ствари на својим лађама зову немачки, онда би било истина, да су и руски свештеници рђави хришћани за то, што се готово све ствари у цркви зову грчки: дискос, путир, стихар, фелон, петрахиљ, апостол, јеванђелије, тропар, кондак итд.

Али је то о матрозима у новом јеванђелију беспослица. Него — између свега је најзнатније, што московски апостоли проповедају, да ниједан народ не може ни у глави ни у срцу имати — ни знати, ни осећати — шта је братство, осим народа словенскога, и то само онога који је православне вере.

Дакле само православна вера има у себи силу, да може у народу учинити братство.

Али што може учинити тако важно што, оно само мора бити веома важно. Ако што има у православној вери тако важно, то су начела науке Христове, јер од њих важније нема ништа ни у њој, нити игде. Та су начела у јеванђелију. А јеванђелије је у свију хришћана једно. Ако дакле од тих начела хришћанских долази братство, онда оно мора бити у свију хришћана. А кад апостоли московски кажу, да га у свију нема, него само у православних словенскога рода, и да долази од вере, онда оно братство долази од особина, којима се православни хришћани разликују од осталих.

А какве су те особине?

Прва је и главна догматичка за светога духа: „иже оть отьца исходештаго". — А могу ли те речи имати онолику силу, да у народу једном учине нешто, чега нема ни у једноме другом? да учине више, него што може учинити само јеванђелије цело?

Друга је особина н. п. што се православни хришћани причешћују хлебом, у ком има квасца, а други хлебом без квасца. — А може ли квасац имати силу, да учини у народу братство?

Трећа је особина н. п. православни пост. — Али каква глава може замислити, да какво му драго јело са зеитином

или с маслом може учинити тако чудо, да у каквом народу има братства или да га нема?

Па да још у пркос разуму кажемо, да таку чудотворну силу има или она догма, или квасац, или пост, или која му драго особина православне вере, како може бити, да те особине православне вере нису исто учиниле и у других народа исте вере — у Грка и у Румуна — него само у Словена? Како може то бити, кад догматика православна — као што може бити већ знате, или ако не знате, а оно ћете скоро учити — каже, да је вера православна општа, т. ј. приступачна свима народима тако, да који је приме, уживају потпуно и подједнако сву корист, која је у њој? — Казати дакле, да вера хришћанска није једнима народима оно, што је другима, значи обарати догме њезине; и ко их обара, онај пада у јерес. С те дакле стране, кад би још били у обичају црквени сабори, могли би они московски апостоли бити проглашени за јеретике. Па опет хоће они нас да уче „православију". И ми их може бити још и слушамо.....

*

[Као одговор на ово изашао је у 7 броју (10 марта) овај]

Допис из Београда

„Нека се слободно искавује свака мисао".
Къ Сербамъ, Посланіе изъ Москви.

У петом броју *Данице* штампано је „нешто из прелекције професора историје књижевности у лицеју београдском, Ђ. Даничића", о „Посланію изъ Москве", које су, као што он, Ђ. Даничић, шалећи се вели, написали једанајест московских апостола.

Ако је то тако, онда мора да Ђ. Даничић није добро загледао, кад је оне цитате вадио из поменуте књижице. Јер нити тамо има, да „народима нетребају закони, него место закона треба да буде савест", нити су тамо оне и онаке особине православне вјере, као што их Ђ. Даничић у својој прелекцији рећа.

О суду, закону и савјести ево шта се тамо на стр. 79. вели: „У суду грађанском и кривичном будите милосрдни. Сјетите се, да је кривица свакога човјека већа или мања кривица самога друштва, које слабо чува своје чланове од саблазни, која је коријен свему злу, а то је зло: немарност о њиховоме хришћанском одгајивању за младости". На стр. 85: „Најпосле дајте у суду више мјеста савјести него форми, и тада ће српски суд поштовати сви народи. Тако је негда било у свију

Славена, тако је сада у Енглеској, и она се тиме дичи. — — Дајте мјесто савјести и у грађанскоме суду. Срамота је, кад наличје (форма) закона има у друштву веће значење него сама правда и добра савјест".

За вјеру, а нарочито за православну вјеру, ево шта се тамо говори на стр. 25., 27. и 29.: „Прва је неизмјерна срећа ваша: јединство ваше у православној вјери, јединство у језгри свакога духовнога и наравственога напретка. Тако је чврсто ваше јединство у вјери, да је за Турчина име Србина и православног једно исто. То најдрагоцјеније благо ваља вам као своје очи чувати, јер заиста, шта је друго за нас православна вјера, него видјело и очи умнога и духовнога живота? Није се силом посијала вјера Христова по свијету; не силом, но побјеђујући сваку силу, узрасла је она. Тако нетреба она силом ни да се чува, и тешко ономе, који хоће моћ христове науке да брани немоћу људскога оружја. Јер истинита вјера побјеђује свијет, а непроси мача његова за своју побједу. Зато, поштујте слободу савјести и вјере! — — Врло се варају они, који мисле, да је вјера само проста вјероисповјед, или обреди, или и прави одношаји човјека к Богу. Није само у томе вјера; она пробија вас живот човјечиј и све одношаје његове к ближњему. Она је као неки љепши зрак, претварајући и измјењујући у човјеку свако земно начело, или као нека савршенија свјетлост, која освјетљава све његове наравствене појме и све његове погледе на друге људе и на унутрашње законе, који га вежу с њима".

И оно, што Ђ. Даничић вели: „Али је то о матрозима у новом јеванђелију беспослица. Него између свега је најзнатније, што московски апостоли проповедају, да ниједан народ неможе ни у глави, ни у срцу имати, ни знати, ни осећати, шта је братство, осим народа славенскога, и то само онога, који је православне вјере" — није онако, већ овако: „Рим-папинац тражи власти, која би била у једноме лицу и стајала ван друштва, као што се је научио покоравати такој власти у вјери. Протестант прегони у личној слободи до слијепог поуздања у самога себе, као што прегони у својој вјери. Само православан задржавајући своју слободу, но смирено сазнавајући своју слабост, покорава се једногласном суду општинске савјести. Отуда то и јесте, што народна општина није сачувала своја права изван земаља православних". И ово је ваљало најпре оборити, па би оно друго пало по себи; а не намјештати, па обарати оно, чега у поменутој књижици нема. Тако је у својој прелекцији изопачио Ђ. Даничић и „дискос" и „петрахиљ"; тако су му изопачени и његови „чисти и нечисти Срби".

Шта Ђ. Даничићу би, те онако нагрди људе, што написаше ону књижицу, за братинску љубав и за своју муку и невољу — незнам. Али свакако није лијепо од њега туђе ријечи и мисли, по својој вољи, наврtати на своју воденицу!

Ј. Илијћ.

*

[Поводом Даничићева чланка изашао је у Летопису Матице Српске св. 102 стр. 131. 1861 овај чланак:]

НЕКОЛИКО РЕЧІЙ

г. Ђ. Даничићу, као одговоръ на нѣгову пресуду кньиге:
„Къ Сербамъ посланіе изъ Москвы"

У петомъ брою овогодишѣ „Данице" читао самъ єданъ дописъ изъ Београда, кои намъ донесе нешто изъ єдне прелекціе г. Ђ. Даничића, професора историе кньижевности у лицею београдскомъ. Дописникъ држи, да є вредно, да се зна и у ширему кругу.

Не знамъ да ли є истый дописъ са знанѣмъ г. Даничића у „Даницу" ушао или не; но морамъ искрено исповедити да ми є врло жао, што самь га тамо нашао.

А жао ми є съ тога, што у нѣму г. Даничићъ изриче смртну пресуду кньизи, о коіой иначе тамо само узгредъ говори, и кою бы валяло пустити или да сама о себи говори, или є потанѣ развидети, пре него што бы категоричку пресуду о ньой изрекли; єръ овако површна, више софистичка но у строгомъ смыслу критичка пресуда, у станю є яко шкодити, и изгледа више, као да смера на неко преокупованѣ мненя, изъ кога обично више или манѣ тенденція провируе.

Кадъ є вечъ ова пресуда изишла, држимъ за дужность и од моє стране шта рећи што бы такође вредно было да се и у ширему кругу сазна, ћутати значило бы овде грешити: єдно противъ сами себе, пуштаюћи, да се ова по насъ одъ неоцењиве вредности кньига рекли бы отимице изопачуе, безъ довольногъ разлога куди, и тиме нѣномъ распростираню на путъ стае; а съ друге стране противъ сами писалаца нѣзины, кои су доиста у србской кньижевности много друкче одпоздравлѣ заслужили, но што є оно тамо.

Кньига, о коіой є овде говоръ, изишла є лане у Липисцы и писали су є люди, кои су сви были у нашимъ земляма, кои су темельито проучили нашъ народъ, нѣговъ єзыкъ, нѣгову повесницу, кньижевность и свеколикій животъ народный. Они намъ говоре отворено о свему, што су тамо видели, што су искусили и дознали; говоре єднако о нашимъ светлымъ и тавнымъ странама исто онако као и своима; немогу имъ се пребацыти никакве прекривене тежнѣ, никакве пристрасти, до може быти те єдне, што и сувиша любе србскій народъ и нѣговъ матеріялный и дуовный напредакъ. Люди као што су были покойный Хомяковъ и Конст. Аксаковъ, као што є и сада Погодинъ, другій Аксаковъ, Єлагинъ, Кошелѣвъ, Чижовъ, Безсоновъ доказали су вечъ и другимъ своимъ делима, да су заслужили, да се о ньима у србской кньижевности съ много већимъ поштованѣмъ говори, но што се то тамо чини. А най-

манѣ приличи ово багателисанѣ професору кньижевности у найвишемъ српском научномъ заводу!

Навешћемо изъ саме кньиге оно, што имъ є дало повода да ову посланицу на Србе управе: „ . . . Велике ваше патнѣ, подъ коима сте толико векова стеняли, ваша сяйна храбрость, кою сте при ослобаѣаню, вашъ разумъ и чуство правде, ков сте у найозбильніимъ тренутцыма указали, немогу се никада заборавити. Тако лепи почетци, обеѣавају и лепу будућность. Србскій народъ, кои є вечъ стекао поштованѣ у други народа, неће нигда оцрнети свога образа. Али ми знамо, да вас после искушеня, коя сте прошли, очекую іошъ друга искушеня не манѣ опасна, ма да се чине да су манѣ тешка . . . многи кои су у невольи сачували свое достоянство, подчинили су се искушеню, кадъ се неволя одъ ньи одклонила, заслужили су гнѣвъ божіи, и пали у неволю гору, но што є она, одъ ков су се избавили. Свакой споляшной случайной несрећи може човекъ лако одолети; шта више оне кушаю народну снагу и тиме є утврђую и негую за будућу славу; али опачине и слабости, ков се увуку у животъ и душу народа, растроиће нѣгово унутрашнѣ быће, подкопаће у нѣму свако живо начело, породиће у нѣму неизлечиве болести, и учиниће, да пропадне башъ онда, кадъ буде споляшнѣ найболѣ цвао и напредовао. Нека буде дакле дозволѣно нама као браћи вашой, кои васъ искрено и дубоко милуємо, и кои зебемо у души, кадъ помислимо, да васъ може снаћи каково зло — нека намъ буде дозволѣно обратити се къ вама съ неколико опомена и савета. Мы смо старіи одъ васъ у истории; мы смо прошли крозъ различніа, премда не тежа искушеня, и молимо Бога, да наука, за кою смо скупо платили, послужи на користь браћи нашой, и да многобройне погрешке наше опомену васъ на опасности, ков се често невиде у почетку, али имаю опасне последице; єръ опасности за свакій народъ ничу у нѣму самомъ и произлазе често изъ найчистіи и найблагородніи начела, но коя се несазнаю ясно, или се развію пре вечъ єдностранo. Дакле мы васъ молимо, браћо, непотварайте нас гордошћу, као да бы смо се уздали у свою мудрость, те да вамъ предаємо какву науку, но веруйте нашой братской любави, коя оће да знанѣ, ков смо добили крозъ многа и горка искуства, неостане по васъ безъ користи . . . . . Друга славенска племена раніе су одъ васъ ступила у дружбу съ другимъ европскимъ народима, и ньіова є судба была тешка, єръ не беше никога, кои бы ій напредъ опоменуо на опасности, ков ій постићи могу. Чеси и Поляци пали су подъ ту власть; мы смо се спасли, но и сада текъ се починѣмо опоравляти одъ болести, коя намъ є претила дуовном смрћу. Насъ є спасло постоянство народа, света православна вера и милость божія; но іошъ неће брзо изчезнути трагови болести, іошъ за дуго неће наша земля быти права руска земля, нити ће живети у духу руске самосталности. Быо

бы грей и срамота, кадъ наша патня неби послужила на користь нашой млађой браћи, коя ступаю на ново полѣ друштвеногъ живота, вама и кога іошъ Богъ призове, єръ мы се надамо, да ће данъ милости божіе осванути и за све друге... Ако вамъ што нисмо казали или ако се где неясно изразисмо, или погрешно, а ви, браћо, попуните што ніе казано, поправите што е погрешно и неясно; примите речій наше, кое иду изъ срца и любави, са любави и добротомъ".

Изъ ово неколико наведены редака ясно е увидети, изъ каквога е побуђена, съ каквомъ намеромъ и съ коіомъ е любављу ова посланица написана. А у колико се савети, начела и опомене кое намъ доноси, за упутне и паметне сматрати могу, найрадіе бы волео, да сама кньига, као што горе реко, за себе говори. Али пошто г. Даничићъ у дотичной прелекціи изрично тврди, да у ньойзи нема ништа паметнога, не могу да неразвидимъ изближе те важне разлоге, по коима кньигу тако строго осуђуе, — и то тимъ више, што самъ о противномъ увереиъ, и што бы желео, да се тако рећи свака речца изъ нѣ златнымъ словима у срце свакогъ Србина уреже.

Пре свега г. Даничићъ и не говори своимъ ђацыма о духу кои изъ целогъ дела просіява, не наводи имъ повдины мислій у свези и целости, као што су тамо представлѣне, но бира изъ целога найназочнія места и речи, кое за себе остаю наравно смешне и безъ правога смысла, а особито іошъ ако се криво свате или отимице изопаче. Овай поступакъ доводи до тога, нашто се никадъ ни смерало ніе.

Тако одма у почетку говори г. Даничићъ своимъ ђацыма, да се до сада мыслило и свагда у свету и животу засведочавало, да е она држава найсретния, у коіой е законъ найвиша воля, коіой се сваки покоравати мора. Али садъ — вели далѣ, кажу московски апостоли, да народима нетребаю закони, него место закона треба да буде савесть. Дакле — продужуе, владалацъ нетреба да е везанъ ни за шта, него за савесть. Ако му савесть подноси да се угледа на Нерона и Калигулу, и да чини найгора тиранства — то ће быти право. Коме чиновнику поднесе савесть, да покраде касу, то ће быти право, коме савесть поднесе да убіе отца и то ће бити право. и т. д. и т. д.

Питамъ г. Даничића, дали збиля мысли, да су поменути Руси на такве абсурдности и помыслити, а камо ли такво што написати и нама препоручити могли? Я би се стидео такве наказе поиме кодъ іоле паметногъ човека предпоставляти, а особито, кодъ люди, кои збиля знаю шта говоре. До таквы ресултата могу само они доћи, кои поменуту кньигу или никада у рукама имали несу, или су само гдешто у ню завирили, па забележили што имъ се непонятно учинило, али никако они, кои су е онако проучили као што се зактева, пре но што бы пресуду изрећи смели.

Люди као што су Калигула и Неро и њима подобни, чиновници, кои краду народну касу, сынъ кои убіє свога оца, заръ могу ти люди имати какве савести? Па рецымо башъ да московски апостоли доиста тврде, да є само оно право, што се са савешћу слаже, є ли тиме речено, да є и оно право, што чине люди, кои немаю никакве савести? А да има люди безъ савести, то наводи изрично и самъ г. Даничићъ. Дакле кои су то люди безъ савести, ако несу Калигула, Неро, оцоубица и њима подобни? а при свемъ томъ г. професоръ говори и кодъ њи о некой савести!

Добро, дакле ніє право све што се са савешћу слаже. Место савести валя да законъ управля. А є ли све право што се са закономъ слаже?

По ликурговомъ закону слободно є оцу, ако му се слабачко чедо роди, изметнути га да скапа, — єли то право?

По старомъ квиритскомъ закону смедоше веровници свога дужника, ако имъ не беше у станю дугъ исплатити, на онолико делова исећи, колико є њи было, — є ли то право?

У законима св. Стевана, краля мађарскогъ, стои ако се ко брецне само на човека и увати за балчакъ, да га є слободно таки истимъ мачемъ погубити, — єли то право?

У чланку од̃ душановог законика стои: Ако ли се свадє два и біютсє: дрꙋги ниткѡ ѡть воинь да имь непомажеть акѡ ли ко поможеть; да имь се рꙋке отсекꙋть. — Е ли и то право?

Мыслимъ да ће мы допустити свакс, ко є иоле у юриспруденцію загледао, да има илядама стары, а тако исто и новы, па и найновіи закона, коима се освећую найвећа безаконя. Summum jus, summa injuria.

Свакій законъ, кои не одговара чистой савести човека, неможе быти правъ. па писао нѣга Солонъ, или Юстиніянъ, или Душанъ, или Бахъ и Голуховски, Хаџићъ или Црнобарацъ. Законъ, као што самъ г. Даничићъ каже — ніє ништа друго, но обшта людска савесть, коя се за ту у закону изриче. Али ако се у законима, као у онымъ, што самъ горе навео, изриче што за обшту савест, што є управо противъ савести и здравога разума: да ли су државе у коима су такви закони „найвиша воля коіой се свако покоравати мора“, да ли су велимъ и те државе збиля тако сретне, као што то г. професоръ тврди?

Ако є тако, онда є свака држава сретна, єръ є у свакой држави законъ найвиша воля, коіой се свако покоравати мора.

Али я држимъ да є само она држава сретна, у коіой є законъ збиля изразъ обште савести, у коіой є савесть основа целогъ правногъ іой живота.

Слава и частъ свима законодавцыма, кои створише онаке законе, као што ій савесть прописує; али не хвала онима, кои намъ црне бруке и неправде за савесть наметнуше.

„Дайте у суду — вели посланица — више места савести него форми, и тада ће се србскій судъ уважити у свію народа.

Тако є было у старо доба у свію Славена, тако є сада у Енглеской, и она се тиме дичи . . . Срамота є, кадь сама форма закона има у друштву веће значенѣ, него сама правда и добра савест. . . А найвише држите се сваке обштинске уредбе и свакогъ обштинскогъ суда. У нѣму є више правде, него у свакомъ другомъ, па крозъ нѣга и люди привикую се тражити поштованѣ своє браће. Где сеоска или варошка скупштина решава послове, тамо се већъ зарана одгая у свакомъ човеку здравый поямъ о законитости и правди, развія се разумно суђенѣ и уништава штетна и врло обична у многи народа равнодушность къ обштинскимъ пословима. Обштинска є скупштина за народъ школа, коя є виша одъ сваке науке и неможе се заменити никаквомъ кньижевномъ мудрошћу. Обштинска скупштина спасла є духъ и разумъ руски селяка, негледећи на робство, у коє ій є заковао бьио неправедный законъ".

Ово самъ зато навео да виде читательи, да немисле руски апостоли, да є све право, што се коме прићуди; но да є право, и то єдино право то, што цела обштина, састоєћа се изъ найстарій, найразборитіи и найсавесніи люди за право пронађе. Овай поямъ о праву лежи съ єдне стране у самой већъ крви славенской — као што ће то свакій познавалацъ стары іошъ неокужены правны установа славенски признати, а друго одговара пуно духу православне вере, као што ћемо то ниже показати.

На овакомъ пойму права оснива се автономія обштина и жупа, као што су негда у насъ и у други Славена постояле; ово є начело темель свеколикогъ правногъ живота свію уставны држава. Ове су найсретніє. Учимо се, и неодбацуймо мудра савета. —

Г. Даничићъ наводи іошъ єдну беспослицу изъ поменуте кньиге, и чуди се како є то мотуће, да су руски морнари постали гори но шта су некада были, и то просто изъ узрока, што се ствари на ньіовымъ лађама зову немачки.

„Мы смо дошли, вели посланица, као и ви уследъ историски догађая у дотицай съ Европомъ и нѣзиномъ просветомъ. Са жалошћу увидесмо своє незнанѣ и дивисмо се вештини странаца. Мы замиловасмо то знанѣ, и старасмо се, да присвоимо себи то благо, као што є дужность човечія. Алъ у слепомъ поштованю туђегъ блага, несмо умели разазнати и рђаве стране нѣгове, а наше природно благо заборависмо са свимъ. Нама се чинило, да државе, коє насъ надвишую наукомъ, треба да насъ надвишую у свачему, и да су сви ньіови обичаи, све ньине уредбе болѣ одъ наши. Све смо туђе почели не само познавати, као што и треба него и слепо примати. У место смисла просвете, у место унутрашнѣ єзгре мысли, коя се у ньой обявлює, почели смо примати нѣзине форме и споляшну люску; у место тога, да пробудимо у себи животворну снагу ума, примисмо безъ разбора све плодове туђи мисли, и веровасмо имъ безусловно ма да су и лажни

были... Ово слепо кланянѣ туђинству уродило є горкимъ плодомъ; то видимо и осећамо у свему." За тимъ се наводи као примеръ како су руски морнари надвишавали негда вештиномъ и юнаштвомъ на мору све друге европске народе, а сада. єдва се могу упоредити съ њима. Узрокъ є простъ. Одкако є великій Петаръ почео градити бродове по начину холандскомъ — што му є на славу, умешао є у разумно дело многе неразумности. Имена свію бродовны делова, све речи односеће се на морнарство, све речи команде приміо є такођеръ одъ Холандеза. И оваки за руско ухо бесмислены речій накупило се илядама. Садъ ступа на бродъ новый морнаръ, човекъ коме є Богъ дао чудну окретность, вештину и смелость, наликъ на оне, кои су у старо доба потресали на своимъ трошнымъ лађицама обале црнога мора, устрашавали Цариградъ, и разбіяли турске бродове; али садъ онъ неступа у морнаре него у ђаке. Треба му утувити иляде бесмислены и неразбориты речій, и у томъ бесмысленомъ ученю пролазе године живе и свеже младости. У место да му се омили посао, у место морнарскога знаня, пада у равнодушность а често и омрзне на свой посо. Прођу године и морскій юнакъ претвори се у мртвый немачкій речникъ. Ово є исто онако, као кадъ бы се црногорскій юнакъ неколико година у каквой пруской милитарной-академіи у немачкой команди вечбао, па онда отишао да по њоой брани своє кршовите врлети. Знанѣ є корисно, али само єзгра нѣгова, форма є обично шкодна, ако се неудеси према постоећимъ околностима.

„По овомъ примеру, вели књига — судите браћо, и о свему другомъ. Сва земля руска претворила се у бродъ, на коме се чую само речи немачке команде. Почели смо се опамећивати и враћати своме єзыку, своме народномъ духу; но болесть се тако брзо не лечи, а изгублѣне године већъ се неповратише више. Нека вамъ нашъ примеръ послужи за науку. Учите се у западны народа: безъ тога не може быти. Али не маймунишите имъ, неверуйте имъ као што имъ мы у нашемъ слепилу маймунисасмо и веровасмо. Нека васъ Богъ сачува одъ таке напасти."

Ова є опомена башъ како треба за насъ, кои се тако радо прилюблюємо свему што є туђе. Нећу да говоримъ о нашой науцы, књижевности и вештини, ту стоимо горе него што сами мыслимо. Што є народъ, простъ народъ створіо народнимъ духомъ задануте повзіе, то намъ є све и сва, а друго немамо тако рећи ништа, чимъ бы се достойно подичити могли. Наука у строгомъ смыслу стои намъ врло ниско, или болѣ рећи никако; што имамо то є обично мртавъ одблесакъ на западу већъ застарелы гледишта. Има где где и премного немачкогъ Gelehrsamkeit-a, али тимъ манѣ самосталности, тимъ манѣ правога истинитог напредка. А у нашъ соціялный животъ увукла се ова кужна зараза туђинства тако дубоко, да іой нећемо

скоро моћи све шкодне клице почупати. Заиста да несу „Драй Мушкатире“ и „Цванцигъ яре нахер“ истиснуле изъ руку наши српкиня „Љубомира“ и друге корисне српске књиге, другче бы стояли данасъ са свешћу и просветомъ народномъ. Добро є Бранко рекао:

„Ни зубуна нити пеленгаћа,
Ко што чине друга права браћа,
Ни шубара ни доколеница,
Ни црвини убави капица,
Ни долама оне српске дике,
Нити тока, јуначке прилике,
Нит' о плећи пушак' и гуњева
Ни за пасом убојни ножева —
Ништ' од тога само јад и руга
И још ово: „Ваш покорни слуга!“
Слуга богме, али туђи јада
Туђи јада, туђи накарада.“

Но оставимо „ту беспослицу.“

Најзнаменитіє є, а уєдно и најсмешніє како г. Даничићъ сваћа руске апостоле и њину науку гледе вере и братства.

Чуди се како є то, да само православна вера има у себи силу, да може у народу учинити братство; єръ, вели, ако се та сила састои у начелима христове науке, та су начела у еванђелію, а єванђеліє є у свію хришћана єдно, дакле и братства морало бы быти у свію хришћана. А кадъ ніє тако, онда мора быти да у онымъ особинама лежи та чаровна сила, коима се разликую православни хришћани одъ други. А те су особине: да духъ светый непроизлази одъ оца и сына, но само одъ оца; што у лебу, коимъ се православни причешћую има квасца, а коъ други нема; што они посте. а други не. „Па, вели, каква глава може замислити, да какво му драдо єло са зейтиномъ или съ масломъ може учинити такво чудо, да у каквомъ народу има братства, или да га нема?“

Читаюћи овако размишлянѣ, рекли бы да ће ово быти пре нека врста афектованя, неко геніялно кокетованѣ г. професора предъ своимъ ђацыма, него да доиста у овомъ обзиру на тако нискомъ гледишту стои.

Начела христове вере єсу свугде єдна иста — о томе нема сумнѣ, єрь є и єванђеліє у свію хришћана єдно исто. Сви су люди єднаки међу собомъ, сви су они єднака деца божія, и отуда изилазећа любавъ къ ближнѣму, то є основа целогъ єванђелія, целе вере христове. Па опетъ немали заръ различни конфесія, коє имаю исту науку за темель, али є друкче сваћаю, друкче тумаче, друкче у животъ приводе? Те тако свака и другимъ плодомъ ураћа.

Благостанѣ и сигурность, то є основный каменъ сваке државе на свету, па заръ нема различны држава? Нема ій абсо-

лутны, уставны, република сваке врсте? Све ове имаю у очима благостанѣ и сигурность, све за овимъ теже, само є различанъ путъ кои ій къ цели води. А има ій и такви, коє странпутицомъ ударе, те наменѣну целъ нигда и не постигну.

Ніє свака држава за развитакъ праве слободе, братства и єднакости — а за цело ни свака конфесія, ма да имъ у основи леже єдна иста начела.

Єръ, као што и сама посланица напоминѣ, врло се вараю они, кои мысле, да се вера састои само у простой веро-исповеди, или обредима, или просто у одношаима човека къ Богу. Ніє само у томе вера: она пробія цело быће човека и све одношає нѣгове къ ближнѣму; она као некомъ невидльивомъ мрежомъ заваћа и преплеће сва чуства, сва побуѣеня и тежнѣ нѣгове, она расветлює све моралне пойме нѣгове, све погледе на светъ, на друге люде и на унутрашнѣ законе, кои ій вежу съ ньима.

„Зато є вера такоѣеръ найвише друштвено начело, єръ само друштво управо ніє ништа друго, него споляшня поява наши унутрашны одношая къ другимъ людима. Здраво граѣанско друштво оснива се на томъ, како поняю поєдини чланови нѣгови братство, правду, судъ и милосрће. А ти поймови немогу быти єднаки у различны вера. Али мы знамо да и у хришћана, осимъ православны, нема ни подпуно ясногъ пойма, ни подпуно срдачногъ чуства братинскога.“

Поєдине вере и конфесіє имаю, некажемъ изключно али као важни фактори яка уплива на развитакъ политичкогъ, моралногъ и дуовногъ живота поєдины народа; у свима овымъ одношаима, дає се упливъ вере, ако є и невидльивъ врло лако распознати.

Дед' да промотримо мало изближе стваръ, па ћемо се уверити, да у православію има много више живля за развитакъ правога братства, но у осталымъ хришћанскимь конфесіяма.

Поєдине хришћанске секте, ако се и неразликую у самымъ начелима, коя имъ за основу служе, али є разлика у начину сваћаня и разумеваня исты начела. Два парничара препиру се, што о истомъ праву о истомъ предмету различно суде. Свето писмо ако и єсте основа свеколике вере христове, то га мора римска црква онако сваћати, као што то римска єрархія, а наиме папа, као врьовна глава исте прописує. Латинско дуовништво зове себе црквомъ, изключуюћи народъ, и држећи га за неразумно стадо; оно є за себе задржало монополъ разумеваня, и може прекраяти и градити нове догме кадгодъ му се прокте. У римской є цркви єданъ авторитетъ, єдна глава, єданъ єзыкъ, она є пуно монаркична. Римпапинацъ тражи и у друштву власти, коя бы была у єдномъ лицу и коя бы стояла ванъ друштва, као што се научіо покоравати такой власти и у вери. Има ли у овакой вери довольно живля за развитакъ

правога братства? Може ли овака црква своимъ упливомъ ићи на утемељенѣ и остваренѣ идеѳ братства у политичномъ и друштвеномъ животу оны народа, кои су нѣномъ уплыву подвргнути? Што ѳ овай уплывъ већій, тимъ ѳ маня нада, да ће га игда быти. Погледаймо редомъ крозъ целу повесницу свиколики католички држава, ніѳ ли башъ у овыма начело абсолутизма найяче овладало, ніѳ ли се у ньима до своѳ вршне точке узвило? Има нешто изнимака. али валя знати, да црква ако и ѳсте главный, ипакъ ніѳ ѳдиный факторъ, кои решава судбу и животъ поѳдины народа.

У протестанской цркви влада друга екстрема; што ѳ у римской до крайности централизовано, то ѳ овде до крайности децентрализовано; тамо ѳ ѳданъ авторитетъ разумеваня найвише истине, овде ій има толико, колико и личностій. Протестанатъ претера обично у свима одношаима живота, ослаияюћи се слепо на себе самога, па тако претерує и у своіой вери. И у оваквом свађаню нема довольно темеля за развитакъ идеѳ праѳога братства, али ѳ спасена слобода личности, слобода разума, а тиме и достоянство човека, кои нетрпи никакве, а найманѣ дуовне вериге.

Реформація ѳ учинила читавъ превратъ на западу. Ово се неодноси само на цркву, него и на свеколикій политичный, друштвеный, моралный и дуовный животъ западны народа. Кадъ су се распа ли ѳдномъ ланци римске автократіѳ, потекле су животне струѳ поѳдины народа яче и буйніѳ но икада. Европа ѳ добила новый видъ, ступила ѳ у нову епоху политичногъ живота. Реформація ѳ подгризла коренъ старомъ абсолутизму, а раскрчила пута уставности, и куда ѳ годъ допрла, допръо ѳ и зракъ уставне слободе, као што то видимо у Енглеской, старой Батавіи, Швайцарской, Шведской и Норвешкой и т. д. Са реформаціомъ пала ѳ исключна госпоштина латинскогъ ѳзика, место нѣга добише народни ѳзици своѳ достоянство, почеше се развіяти народне кньижевности, науке добише новъ полетъ, а особито филозофія отргнувши се ѳдномъ за свагда педантичны окова римске шоластике, и ступивши на полѣ раціонализма, израженогъ у пуной и неограниченой слободи разума. Да су све ово по већой чести плодови реформаціѳ, неће ми нико паметанъ одрећи. ма да се ово не сме приписати разлики у поѳдинымъ догмама, или другимъ особинама протестантске цркве, по ономъ гледишту, са кога протестантска црква при сматраню найвише истине излази, и коѳ се и неотице морало одазвати и прећи и на све остале области човечія духа и живота на западу.

Протестантска црква уступаюћи пуну слободу личноме разуму пада у грей несматраюћи слабость и ѳностраность личнога разума. У колико греши католичка црква одричући разуму сваку слободу, у толико греши и протестантска уступаюћи му и сувише слободе. У првой ніѳ братства, ѳръ влада

безусловна покорность према трећему, а у другой ніѣ зато, єръ се састои изъ сувишногъ и слепогъ ослањаня на себе самога.

Само православна црква, задржаваюћи свою слободу, но уєдно припознаваюћи и свою слабость, покорава се у свему єдногласномъ суду остале сабраће, заєдничкомъ обштинскомъ већу и договору. У нашой цркви нити се могу октроисати догме, нити ій може свако по своме разуму кроити, — ньи є у станю само заєдничкій договоръ васеленскогъ сабора изрећи и осветити.

„Отуда башъ и произлази то, да народна обштина ніє сачувала своя права нигде изванъ земаля православны . . . Ніє то случайно што се текъ у тымъ земляма сачувала обштина, светость обштинскогъ договора, и непрекословна покорность свакога предъ єдногласнимъ судомъ браће“.

Са овога гледишта изилази наша православна црква, и у овоме има збиля найвише живля за развитакъ истинитогъ братства. Подъ упливомъ православне цркве развиле су се зарана слободне, самоуправне обштине по целой Русіи и Србіи. Налазимо ій и по свима другимъ славенскимъ краєвима, пре но што су іошъ прешли у хришћанство, єръ ово чисто хришћанско начело одговара пуно духу славенскомъ, као што су по нѣму Славени были по начелу хришћани далеко пре но што су се крстили. Они су єдини безъ крви и мача изъ чистогъ убеђеня у хришћанство прешли, сами своєвольно позиваюћи хришћанске проповеднике, да ій у свою веру обрате. Римски и германски народи обратише се текъ мачемъ приморани, и примивши хришћанство у виду каголицизма, примише оно исто абсолутно начело, коє є римска имперія одъ вайкада заступала.

Іошъ єдно. Ако бы у пркосъ разуму, вели г. Даничићъ, и допустили да православна вера има ту чудотворну силу да начини у народу братство, зашто га неучини и у Грка и Румуна? У г. професора, мыслимъ да има и добри и рђави ђака; прелекціе су єдне исте, па има кои се користе изъ ньи, а има, кои немаю никакве користи. А ніе ни чудо, єръ знамо, да према єдномъ предмету нису у свію люди єднаке склоности. Вера ніе калупь коя єднаке люде производи. Она є медіумъ, кои оно што се већъ у духу и срцу народа наоди или далѣ развія, или га угушуе. О римскимъ народима већъ самъ говоріо, а о Грцыма наоди се добро разлаганѣ у самой посланицы на ст. 9—13.

Оволико у одговоръ г. Даничићу; а о самой кньизи другій путъ.

Ђ. Вукићевић.

*

[У Даници за 1862 г. бр. 1. 10 јануара у одбрану Даничићеву изашао је овај]

Допис

У „Даници“ од 1861. године изашоше још у првим бројевима (5 и 7) два чланка, који се тицаше познате књиге, што се у то доба рашири по српским крајевима: „Къ Сербамъ посланіе“. Оба чланка беху врло противни међу собом. Један удараше на ту књигу, а преко ње на најновију руску политику према Србима, а други ту књигу брањаше, додајући јој најчистије жеље и тежње, које могу бити у једног народа словенског према другоме.

Рад' ове исте ствари, а у другом смислу, донесе и *„Срб-скій Лѣтописъ“ за 1860 II* један повелики чланак, којему је име: „Неколико речій г. Ђ. Даничићу, као одговоръ на нѣгову пресуду књиге: „Къ Сербамъ посланіе изъ Москвы“.

Тежња је новога века та, да народи сваки својој народности и самом себи самосталност задобију. За овим морају ићи најпре и сви словенски народи сваки својим путем. У горњим стварима питање је било: јесу ли Руси верни помагачи словенским народима у природној њиховој тежњи, која им допада по времену, у којем су, или се само намећу Словенима осталим за учитеље, тежећи за својим старешинством? Све се узима према „посланију“ и апостолима, што се испод њега потписаше.

Тога ради вредно се обазрети на нешто, што је писао г. И. Аксаков, уредник листа „День“, који он издаје у Москви од 15 Октобра 1861 године. У првом броју „Дња“, под рубриком „Славянскій отдѣлъ, говори се најпре, како је јавно мишљење у Европи сила, најјача, најсилнија, така, да јој ништа не може наудити. Казује се даље, како је руска народност слабо заступљена на том бојишту, па прелазећи на позив руске народности, црта се он овим речима: „Наша сила въ Европѣ — сочувствующій и связанный съ нами родствомъ крови и духа, міръ Славянскій вообще, и міръ Православный въ особености, выступаетъ теперъ на поприще исторіи. Славянъ, свободныхъ отъ чуждаго ига нѣтъ нигдѣ, кромѣ Россіи. Кромѣ Россіи, вездѣ славянскую народность гнетутъ или Немцы или Турки. По мѣрѣ возростанія политическаго могущества Россіи, возрождались въ порабощенныхъ племенахъ: надежда на избавленіе отъ позорнаго ярма и чувство славянской народности. *Освободить изъ-подъ матеріальнаго и духовнаго гнета народы Славянскіе* и даровать имъ даръ *самостоятельнаго* духовнаго, и пожалуй, *политическаго* бытія, *подъ сѣнію могущественныхъ крылъ Русскаго орла* — вотъ политическое призваніе, нравственное право и обязаность Россіи. — Но сознаемъ ли мы и сознаютъ ли Славяне — наше призваніе и наше право?“ ... (Т. ј. Словенски свет уопште, а нарочито православни словенски свет, који с нама једнако осећа и свезан је с нама по крвном сродству, који нам је снага у Европи, — тек сад излази пред историју. Словена слободних нигде на другом месту нема

ван Русије. Осим Русије, свуд по осталим местима гњаве народност Словенима или Немци или Турци. Како пак растијаше Русији политичка снага, тако се пробудише у потресеним племенима: надање, да ће се избавити од оштрог ропства и осећање словенске народности. Да се ослободе испод материјалног и духовног притиска словенски народи и да им се дарује самосталио духовно, па и политичко биће под окриљем моћних крила рускога орла — јесте политички позив, наравствено право и дужност Русији. — Али, да ли знамо ми и да ли знају Словени наш позив и наше право?....)

И г. Аксаков је један од „апостола". Ко дакле ушчита ствари, што их горе споменух, вредно је, да прочита и ово из „Дња". За то се и латих, да то објавим и српском свету, нек му је приступачније. А ја са своје стране не бих рекао, да ће се игда ослободити словенски народи, ако Русији буде позив као што хоће г. Аксаков и ако се он наврши. Јер не знам, за што је услов њиховој самосталности баш и *„окриље моћних крила рускога орла?"*.....

Ст. К. Новаковић.

*

[Као одговор на ово изашао је у 3 броју истог листа од 31. јануара овај]

Допис.

У 7 броју ланске Данице ја сам нешто одговорио на „Прелекцију" Ђ. Даничића, којом он хоћаше да наружи књигу „Къ Сербамъ Послаиіе" и људе, што је написаше.

А сад у 1. бр. овогодишње Данице изађе један дописник, па наводећи неке речи из руског листа „День", који издаје И. Аксаков у Москви, правда Ђ. Даничића *с политичке* стране, јер је, вели, и И Аксаков један од „Апостола", што се на оној књизи потписаше.

Ја незнам, како може дописник правдати Ђ. Даничића с *политичке* стране, кад ни Ђ. Даничић у својој „Прелекцији", ни ја у своме одговору на ту „Прелекцију" ништа о политици говорили нисмо.

Али најпосле нека би И. Аксаков и рекао што у своме листу „День," што се неби слагао с оним, што је у књизи „Къ Сербамъ Посланіе" речено, — он сам ту књигу писао није. Па и сви, што се на тој књизи потписаше, да се нешто сад те књиге одреку, ја мислим, да се тиме тој књизи цена побила неби, ако су у њој написане мисли истините; јер оно, што се једном за истину призна, само се *разлогом* порећи може.

Али, колико се из дописа види, И. Аксаков у своме листу „День" није ништа рекао, што се са књигом „Къ Сербамъ посланіе" слагало неби. Од чега дописник зазире, то је све, што И. Аксаков, Русима говорећи, рече, да је позив Русије, да под

окриљем моћних крила Рускога орла ослободи Славенске народе. А како ће друкчије рећи? Ваљда се дописник и Ђ. Даничић боје, да нас Руси, на тај изговор, пода се непритисну? Богме ако то у садање време може бити на силу и без наше воље, ми се тога убојати нећемо, а ја волим веровати, да ни то истина није, него празно викати. Зар је Русима земље и државе мало? Ето их, где већ почињу викати, да им је и Пољска, коју су у глупа времена, и то кривицом Пољака, засвојили, одвише, и тај разлог може у многоме којечему и паметан бати. Кад се кака потреба може на леп начин намирити, немора се намиривати *силом*. Код данашње свести славенских народа, код јасно признате потребе, да се један од другог не одвајамо: зар има још нешто, што се разумно желети може? Негујући самосталност и слободу славенских народа ван Русије, Русија би задобила љубав и поверење, што би и по њу и по сав словенски народ могло бити од непрегледне користи, као што би и највећа несрећа била, кад би се и данас крв братска пролевала на рачун празне славе, од које нико никакве хасне нема.

Ј. Илић.

LIV

Почетак српске књижевности.

(Из лекције професора Ђ. Даничића).

Стара књижевност српска — колико је данас знамо, — овога се периода (XI—XV века) и поче и сврши. Јер и држава српска овога периода и поста и пропаде. — Кажем: колико је данас знамо; јер се за најстарије књижевне споменике наше није знало *до скора,* па тако може бити да ће се дознати још за које старије, за које нам сад ваља држати да их нема. А осим тога узрока, по коме већ *можемо* мислити да је у Срба било књижевности и пре најстаријих за сад познатих споменика, има и други узрок, по коме смо *дужни* то мислити. То смо дужни мислити по томе што су најстарија књижевна дела наша, која сад знамо, така да се не могу држати за првине. Она не уступају најбољим делима других народа својега времена и својега реда, — других народа, у којих се књижевност у оно доба развијала у највећи јек, — не уступају ни стварју ни формом: ни мислима, ни стилом, ни самом граматичком правилношћу. Нису то дела људи, у којих се тек почињу књиге писати и читати, него су дела људи, у којих се одавно већ добро зна шта је књига, — у којих не само они, који пишу

књиге, знаду шта књизи треба, него и они који читају знаду о књизи судити. Најстарије су књиге наше из времена Немањина; то су биографије Немањине од његових синова: Стефана краља првовенчаног и св. Саве. После њих имамо све више књига; али ако их је све више, оне нису боље од оних старијих, него су све горе што су млађе. После ћу казати за што је то; а о оним, што рекох, рад сам напоменути да је стара књижевност наша била у најбољем цвету за времена св. Саве; дакле почетак, који за сада знамо српској књижевности, био јој је време кад је најлепше цветала. А кад је у то време најлепше цветала, морало је бити време и кад је никла и до цвета приспевала. То је време било пре Немање: по томе дакле пре Немање било је у Срба књижевности премда сад немамо књига из тога времена.

Ово налазимо само умом, размишљајући о ствари. Али имамо томе и не малу потврду: имамо историско сведочанство. Стефан краљ првовенчани у животу оца својега Стефана Немање каже како је Немања истребио јерес — и да је то чинећи *спалио много јеретичких књига.* Та је јерес била Аријина, — т. ј. по свој прилици онака какву знате да је учио *Богумил.* Она је у Србији била *пре* Немање, — и књиге, које је Немања спалио, биле су писане пре њега. — Не можемо дакле ни најмање сумњати да је још пре Немање било у Срба књижевности, премда из тога времена немамо књига. А што их немамо, томе је може бити највише узрок што их је Немања спалио и што су се без сумње и после Немање спаљивале.

Та ствар коју добијамо у историји књижевности, — не мало обасјава политичку историју нашу пре Немање, која је јоште врло тамна и замршена, — обасјава је потврђујући да није без темеља што се гдегде спомиње да су Срби у једном крају садашњих земаља својих — у јужном приморју адријатском — имали пре Немањина времена државу доста велику, јаку и сјајну, јер да није било тога политичкога живота, не би могло бити ни онога књижевнога, за који сведочи потоња књижевност времена Немањина.

Још нешто. Имамо једну ствар правописну, — правописну, дакле — како би неко мислио — незнатну, а врло је знатна за питање, око којега се бавимо, — питање, које је — како видите веома важно. И за то важно питање од велике је помоћи речена „незнатна" ствар. У најстаријем споменику, који

имамо цео, — старијем за 10 година од најстарије хрисовуље Немањине, — у писму Кулина бана босанскога имамо слово ѣ. Јамачно тога слова није први пут написао у томе писму нити га измислио „Радоје дијак бањ", који је то писмо писао, него је било у то време у обичају у велике. А кад су Срби имали кад — и опазили потребу — додати ново слово за свој језик писму ћириловском, ко може мислити да нису много писали док су до тога дошли?

У историји је нашој Немањино време револуција на боље, која је прекинула са старијим временом све, па отворивши ново боље време — као да је учинила те се у заборав баци и занемари што је било пре. И то може бити да је — осим осталога — узрок не мали што од времена пре Немање немамо књижевних споменика.

Ово угледавши у тами која је у историји нашој пре Немање, сад се већ можемо вратити на оно што рекох, да књижевна дела наша после Немањина времена нису све боља него све горе; можемо тражити томе узрок. Немања је сабравши — као што сам и синови му веле — сабравши „погыбьшіеѥ чести отьчьства своіего", задахнуо српски народ новим животом државним. Тај је државни живот јако покренуо и књижевност. То се показало у делима књижевним, која сад имамо из самога почетка тога новога времена, у књижевним делима Немањиних синова. Али одмах за сина Немањина, за првога краља, већ почеше настајати ствари, које бише на штету и на сметњу ономе започетом веселијем развијању државнога живота а прекоњега и књижевном напретку. Прва је од тих ствари буна кнеза Вукана на брата првога краља. Таке су се сметње чиниле и после без престанка, — сметње, које не дадоше народу ојачати у државном животу. Опомените се прегона између Радослава и Владислава. Опомените се шта Урош велики нађе од сина Драгутина. Опомените се раздора између Драгутина и Милутина. Опомените се — може бити — заслужене слепоће Дечанскога. Опомените се како нам први цар дође на престо. — Ти су потреси и преврати чинили те је државни живот у самом народу без престанка све већма падао поред свега што су се границе српској држави једнако ширили. Оне су се ширили, јер је у народу српском доиста било снаге за државу. Али није било другога, што — осим фисичке снаге — треба држави, — од чега управо и долази снага, — што снагу још већма

развија и чини још већом; — а то је тежња појединих људи к јединству народном; то је осећање у појединих људи да су само делићи једне целине, — целога народа, — који целину сви заједно собом чине а осим које ни један није ништа, као што ни ње бити не може без оне свезе између њих у њихову осећању. Тога није било; а што тога није било, — што се то непрестаним раздорима потирало, — што се унутрашња, морална сила, која рађа фисичку, није могла развијати; — што је у нас тако било: — што није било тежње к јединству, и што је тој тежњи сметало свашта што се год помислити може, с тога је наш државни живот без престанка падао, поред свега што се држава ширила. А то је узрок, те је и књижевност наша била слабија у време, у које се чини да је држава наша била у највећој сили, — слабија у то време него што је била у почетку и њеном и свом; јер је у почетку државе наше било у народу више живота државвога него после. Кад кажем: слабија књижевност, не мислим број књига него вредност њихову. — Тако држим у историји нашој да више вреди време Немањино него Душаново; више вреди жупанство Немањино него царство Душаново; више значи што се за Немање Срби уједиише него што за Душана узимаше Цариград. Из жупанства Немањина изађе краљевство; иза Душанова царства махом се отвори пропаст.

*

Језик у старој књижевности нашој беше онај, који нам беше у цркви, т. ј. стари словенски па посрбљен. И у других народа сва књижевност беше изнајпре само црквена, па се после и остала постајући уз њу држаше језика, којим већ беше почета књижевност т. ј. језика црквенога; за то у свију народа, у којих језик црквени не беше народни, требаше стотинама година докле се људи освестише, па се ослободише писати језиком не црквеним него народним; требаше таким народима стотинама година докле им наста народна књижевност, а дотле трошише силе своје умне на књижевност која будући на туђем језику оста им туђа. Није могло бити друкчије ни у нас. Али опет језик, који беше у нашој цркви, није нам био са свим туђ, него је био сродан нашему народном, и за то није био књижевности онолико сметња колико другим народима беху њихови црквени језици. Осим тога наши стари главне особине тога језика заменише особинама својега језика, као што чи-

нише Руси и остали Словени, који у цркву примише језик стари словенски. Тако црквени језик приближише језику народном, а њим и књижевност приближише народу. — Али немојте брже боље да се понесете тим. То колика беше корист књижевности, опет исто толика беше и штета. Корист је доиста била што тај језик није био са свим туђ, — што није био таки да га народ ни мало не разуме. А кад је то већ корист, очевидно је да би много већа била кад би у књижевности био језик не онај који народу није са свим туђ, него онај који је са свим његов, — кад би био језик не онај који народ мало разуме, него онај који разуме са свим, т. ј. народни. Што те веће користи није било, тим је онај мешовити језик црквени био од штете српској књижевности, као и руској књижевности језик руске цркве. И та је штета то већа, што је ближи био тај језик народном, те је теже било после одвојити се од њега него што би било да је био са свим туђ, — а требало је одвојити се од њега, ако је требало имати народну књижевност. Што је већа била корист од тога језика, то је теже било одвојити се од њега, као што је теже бацити ствар која је од колике толике користи него ону која није ни од какве. А што је теже било одвојити се од тога језика, то је већа штета била народној књижевности. И то је узрок, те се у оних народа, у којих је црквени језик био са свим туђ, н. пр. у Немаца, у Чеха, много пре почела народна књижевност па је и напредовала силније него у оних Словена који имаху у цркви језик ни са свим туђ ни са свим свој. Од тога се мешовитога језика црквенога свима Словенима, који га у цркви имају, тако тешко било одвојити да су га једва у наше време заменили у књижевности народним језиком, а гдекоји га ни данас још не могу са свим да замене. И од тога је мешовитога језика дошло, те у тих Словена тек у наше дане посташе народне књижевности, — а у неких још нису ни постале, него тек постају. А кад те књижевности сада тек постају, и кад је томе, што тек сада постају, узрок онај језик, онда мислим да је очевидно колика је од њега штета — поред све користи која је била изнајпре.

У Срба, рекох, био је у књижевности стари језик словенски па посрбљен, као што је у Руса био порушен. Али с те стране има нешто врло важно за историју наше књижевности, — нешто што је на дику нашима старим, — што је у нас боље него у Руса, — што показује да су Срби у књижевности да-

леко били у напредак одмакли испред Руса. У првим књижевним споменицима нашим оно је посрбљивање словенскога језика већ са свим свршено, — нема у њима ни најмање колебања хоће ли се што у словенском језику посрбити или не, него је већ посрбљено све што се држало за потребно да се посрби, — и то је утврђено правилима тако да нити се од онога што је једном посрбљено одступа и к словенском повраћа, нити се од онога — што је остављено словенски одступа и меша српским. (Н. пр. место ѫ свагда ъ, место ѧ свагда ѥ, вокал ѧ свагда ѧ.) За све је већ стално правило у *првим* споменицима нашим, које сад имамо. У Руса није тако. Срби у најстарије време, из којега имају књижевне споменике, имаху и *свој* књижевни језик, ако и прекројен од другога. А Руси тога немају. Први Рус, за којега се зна да је написао књигу, или од којега има написана књига, писао је језиком не словенским па порушеним, него језиком по све словенским. То је Остромирово јеванђелије, и његов писац Григорије ђакон. Оно је из XI. века. У то дакле време Руси још нису имали особитога *свога* књижевнога језика, ако ће бити и прекројен од другога. А за Србина се не зна, који би у најстарије време писао језиком другим а не *својим* књижевним. Па и после тога времена Руси су се пишући књиге колебали неколико стотина година, — русили словенски језик без правила неколико стотина година, док су словенски језик у својим књигама порусили онако како су га Срби имали посрбљена у прво време своје књижевности. А управо ни до данас још није тај црквени језик у Руса дошао до правила онако сталних и онако с разумом сложних, у каквима га налазимо у српској цркви још у прва за сад позната времена наше књижевности. (Н. пр. у руским књигама црквеним, које су од скора ушле и у нашу цркву, негде се ѣ пише а негде не пише; ѫ и ѧ измешано је, измешано је и ъ и ѫ, а на супрот законима самога руског језика). Што Срби у најстаријим за сада познатим књигама својим имају стална правила за језик којим су писали, и тих се правила постојано држаше, — то нам је још једно сведочанство да је књижевност у српског народа много старија него што су најстарији споменици који су нам остали. Јер правилност она није могла постати од један пут, него је дуго времена морало бити колебања, док се дошло до онаке правилности, — требало је времена *то више* што је *теже* сложити два језика;

а *два* језика сложити, и за оно, у чему се сложе, поставити правила, и њих се постојано држати, — то је још много теже него поставити правила за писање *једним* језиком.

. . . . . Изнајпре Срби добивши црквене књиге, преведене на стари словенски језик, само их преписиваху, јер не беше потребе преводити их из нова. Али није радња њихова остала на томе. После ћемо видети да су наши стари и саме црквене књиге из нова преводили, кад наста потреба. Видећемо да је архиепископ Никодим за краља Милутина сам из нова превео типик И још пре за св. Саву видећемо да имамо разлога држати да је још он сам превео номоканон. А и сами они преписи са старих словенских превода нису били само преписи; за њих је требало и труда и знања више него за обично преписивање; ти су преписи пола преводи, јер је у њима ваљало старе словенске рукописе посрбљавати пишући их језиком какав је био у Срба у цркви. Колико знања иште и колико поштовања заслужује тај посао, мислим да ласно можете судити ако мало само промислите шта бисте могли одговорити на питање: колико би се данас нашло наших богослова или других учених Срба, који би умели какву год данашњу црквену књигу преписати тако да сви русизми буду замењени србизмима? Слава, која припада нашим старима за тај посао, тим је још већа што се ми данас не прихватамо за таки посао, који су они вршили онако вешто, него смо у рахатлуку своме задовољни и весели што умемо само читати у цркви онако како су Руси написали. Може бити да когод за то баш и не ради тога посла да би на речени начин умножили славу својих старих. . . Али ја мислим да би се наши стари слабо радовали таком старању за њихову славу, него да би волели кад бисмо се ми трудили да их у добру претечемо; јер нерадњом, противном њиховој радњи, показујемо да смо им недостојни потомци, а таки потомци не подижу славе својих старих него их срамоте; а кад бисмо се трудили да их претечемо у добру, онда би они осим славе, коју сами стекоше својим трудом, имали још и ту што би се могли поносити својим потомцима.

. . . . . Таки су преписи највише библичке књиге.

. . . . . Између свију српских дела овога реда најзнатније је данас једно *јеванђелије*. Оно се нашло у Србији у манастиру Никољи. И сада је имање тога манастира. Нашао га је и први обзнанио свету В. С. Караџић 1826. године (у Даници). Што се

нашло у манастиру Никољи, за то је већ прозвано у ученом свету *никољско*. Што кажем да оно већ има у ученом свету своје име мислим да вам то већ напомиње да је оно важно. Рукопис је на кожи врло лепој, и писан је врло лепо; украшен је арабескама вешто рађеним, и — што је веома знатно — међу шарама долазе кринови, који су знаци негдашњој владалачкој породици у Француској. Покојни је Шафарик мислио да је то јеванђеље писано за краљицу српску, и то за жену краља Уроша великога, Јелену, која је родила Србима великога краља Милутина а била родом Францускиња. Преписано је из рукописа глагољскога; а то се зна отуда што у њему долазе најстарије речи и форме словенске, које се налазе само у најстаријим глагољским рукописима. Тако се у јеванђелију никољском налазе најстарији споменици самога старога словенског језика. С тога је већ важан тај рукопис за целу филологију словенску. Осим тога веома је важан и на по се за наш језик српски. То је најстарија до сад позната *црквена* књига у којој има слово *ѣ* (у самој речи: јеванђелије). Тако н. пр. у том се рукопису име јеванђелисту Јовану каже *Јован*, управо како народ говори. Осим свега тога има у том рукопису још нешто, са чега је тако важан да му се величина важности у овај пар још не може ни премерити. У њему има места тако преведених, да по мислима — не мојим него — покојнога Шафарика сведоче да је то особит превод јеванђелија, са свим други од познатога превода. Није тешко помислити колико важно може то бити за историју превођења светога писма на словенски језик, и колики део у тој радњи може допасти српском народу на по се.

Па где је сада та драгоценост српска, тако важна и за језик стари словенски и за језик српски и за историју превођења св. писма и (може бити) за радњу српскога народа у тој историји? — — — —. У последње време знам да је била у покојнога професора А. Вукомановића до његове смрти. Али сад где је? — Је ли повраћена манастиру, чија је? шта ли би? Ништа нисам могао разабрати..... Него се тешим тим што знам да сам дужан мислити да има когод ко зна такође да му је дужност чувати да српски народ не изгуби тога блага својега.

[Видов дан бр. 18. и 19. од 10. и 13. фебр. 1862).

LV.

Службе свецима Србима.

(Из лекције професора Ђ. Даничића.)

Овога су периода (XI—XV века) живели готово сви Срби који су се посветили, — од Стефана Немање до кнеза Лазара. Тада су написане и службе њима. Говорећи о св. Сави напоменух да му је сабор светогорски препоручио те је написао живот и службу своме оцу, св. Симеуну. То сведочи Доментијан у животу св. Саве. У делу Доментијанову, штампаном овде у Београду, место које би било томе сведочанство гласи само овако: „по сихъ скончавшихъ оутрьнїаа славословїа таже и божьствноую светоую слоужбоу, пакы светаго (Саву) призвавь проть съ всѣми игоумени и старци и съ всѣми пришьдьшими и благословивше и житїе прѣподобнаго (Симеуна) писанїемь паметно ставити и съ светими празновати. То би било само сведочанство да је св. Сава написао живот својега оца, а за службу нема у тим речима помена. Али покојни Шафарик каже да Доментијан пише да је св. Сава написао и службу св. Симеуну. А како је могао то казати? Ево како. О делу Доментијанову говорећи Шафарик каже да у њему на свршетку стоји да је Доментијан послао дело своје у Србију „на благословеніе“. Тих речи нема у делу Доментијанову штампаном у Београду. То је знак да је Шафарик имао препис дела Доментијанова друкчији од онога по коме је штампано у Београду. Имамо томе и јасније сведочанство. Покојни Шафарик (lesekör. 86) наводи ово место из дела Доментијанова: соултань посла емоу проводитѣла доры до горы синанскиѥ. А то место у издању београдском гласи само овако: соултан же до Сїнаискыѥ горы проводештихъ его оуготовавь (стр. 192). Друго место које наводи Шафарик (lesekör. 86) гласи овако: и идѣ w господѣ радоуѥ се доры въ гороу синаискоу. А то место у београдском издању гласи само овако: прїиде же светыи въ светоую гороу Сїнаискоую (стр. 192). То су јасни знаци да је у покојнога Шафарика био препис друкчији. А осим свега тога најважније је што покојни Шафарик пише (Jahrbüch. der Liter.) да се његов препис дела Доментијанова разликује од онога што је штампано

у Бечу 1794, а београдско се издање у самој ствари не разликује од бечкога онако јако како Шафарик пише да се разликује његов препис. Може дакле бити да у препису Шафарикову оно место гласи друкчије и боље по ком је он казао да је по сведочанству Доментијанову написао св. Сава службу своме оцу. Тако о томе немамо за што сумњати. Премда те службе сада немамо, јер по суду Шафарикову није Савино дело она служба што је сад служимо св. Симеуну, опет је нама у овај пар довољно што се из сведочанства Доментијанова види да је у нас био обичај да се свецу напише служба на скоро пошто се посвети. Друкчије није готово ни могло бити, јер кад се ко посвети треба му служити службу чим дође дан у који се преставио. Без особите службе могло би проћи тако да се на дан његов служи обична служба с обичним песмама, па тропар само да му се отпоје другога каквог свеца његова реда, н. пр. ако је светац био владика, да му се отпоје тропар који се поје другом свецу који је био владика, само име тога другога свеца аамениви његовим. Али како је светаца српских било који су се веома поштовали, н. пр. св. Сава и св. Симеун, који су се поштовали тако да се од њих доводио нов живот српском народу, — њих ради називао се српски народ новим Израиљем врло често, — за то је тешко мислити да се спомен њихов прослављао без особите службе. — Осим тога има и познијих примера да се мањим свецима, чим се посветише, одмах и служба састављала. Тако за св. Ђурђа новог, којега 1515. спалише Турци у Софији за то што се није хтео потурчити, којему је спомен 11. фебр., може се са свим поуздано извести из живота и службе његове, што има у једном рукопису у народној библиотеци у Београду, да му је и службу и живот написао човек који га је за живота заклањао од Турака, а то беше, као што се у канону сам именује „попъ Пеш“. Кад се дакле у та несрећна времена писаше службе свецима на скоро по смрти њиховој, како се то не би чинило у старије време, — у време, у које се црква српска славно подизала? — А имамо и још нешто, врло красио, по чему бисмо могли поуздано казати да смо овога периода имали и службе свима свецима својим који су живели овога периода. Опомињете ли се Србина *Пахомија* прозваног *логотета*, којега спомињасмо у руској књижевности? Знате да је тај калуђер светогорски (XI в.) дошавши у Русију у Новгород по препоруци тамошњега

архијепископа написао животе и службе многим руским свецима, те сад Руси молитве, којима се моле својим свецима, и песме, које им у славу певају, имају од Србина. А кад је у оно време било у Срба тако да су могли и другим народима радити оваке послове. како не би имали таке послове већ урађене себи? — Може се дакле право мислити да су Срби овога периода имали службе свима својим свецима тога времена. Али врло мало има рукописа писаних овога периода, у којима би биле те службе. А ни за једну се не каже у њој ко ју је саставио. Али то ни најмање не смета држати да су оне постале овога периода. и то свака на скоро после смрти онога свеца, којега прославља. Јер што сам већ више пута напомињао, опет напомињем, за многе се — и то најдрагоценије ствари наше старе књижевности није знало до скора, па као што би пре неколико година погрешио ко би мислио да је оно сва стара књижевност наша што се онда од ње знало; тако бисмо и ми сад могли погрешити кад бисмо се са свим везали за оно што је сад познато; као што су многе старине наше изашле на видело тек у наше дане, тако може бити врло лако, те ће се наћи рукописи старији. у којима ће се посведочити ово што говорим, т. ј. да су овога периода написане службе свима свецима нашим, који су живели у то време.

Да споменемо књиге у којима сада имамо те службе. Том ћемо приликом видети којим свецима сад имамо службе и од кога времена имамо коју сад.

Најстарије службе Србима свецима нађох у једном бугарском рукопису. Он је у народној библиотеци, писан је на кожи, и без икакве сумње припада у овај период, и то у средину његову. А свеци Срби којима су ту службе, јесу св. Сава и св. Јевстатије, архиепископ српски старији (јер су била два); а да је то служба том старијем, који је био архијепископом 1278. до 1285. и коме (како пише Гиљфердинг и сад леже кости у Пећи у ћивоту, види се не само из краткога живота који је такође у том рукопису уз службу и у коме пише да је после овога Јевстатија био архиепископ Јаков, него и отуда што му је спомен у овом рукопису 4. Јан. у који дан бива спомен светоме архиепископу Јевстатију и по записима: у рукопису архиепископа Никодима штампаиим у Гласнику XI а за архиепископа Јевстатија другог зна се (н. п. из истих записа) да се преставио 16. Августа. Што је тај рукопис бугарски, то је знак да су и

Бугари славили те српске свеце, као што су и Срби славили неке бугарске, којима се службе налазе у српским рукописима (н. пр. Јован Рилски, Ромил, св. Петка). Тај је рукопис минеј за месец Декембар, Јануар и Фебруар, — минеј општи, у коме су правила свецима које слави цела православни црква. А то је опет знатно, јер се тим речена два свеца наша изједначују с осталим свецима. Тога нема ни у минејима које данас Руси штампају а ми их из Русије доносимо; у тим се руским минејима српски свеци не удостојавају части да стоје међу свецима осталих народа и самога руског народа; него правила њихова штампају Руси башка, — у особитој књизи. која се у Срба зове *србљак* за то што су у њој службе српским свецима. Али што је најзнатније још нисам казао. Служба св. Сави у том бугарском рукопису са свим се разликује од службе за коју се до сад знало и коју ми сад имамо за св. Саву, т. ј. у том су рукопису са свим друге молитве и песме св. Сави него што их имамо у другим књигама. Како је тај рукопис старији од других у којима имамо службу св. Сави, може бити да је и сама та служба старија. И још нешто имамо у овој служби знатно. У србљацима које штампају Руси нема у служби првом архиепископу српском пролога, т. ј. краткога живота његова; нема га ни у минеју нашем, који је 1538. штампао у Млецима Божидар Вуковић, нема га ни у рукопису једном, такође минеју, писаном на хартији, у коме сам нашао службу св. Сави исту која је у млетачком и у србљацима што их штампају Руси; и тај је рукопис у народној библиотеци. А у овом бугарском минеју има у служби св. Сави и кратак живот његов; а тај исти живот има и у једном млађем рукопису српском у народној библиотеци, али без службе, јер је тај рукопис само пролог. — Није мање важно ни ово што треба да кажем за службу св. Јевстатију. Томе свецу Срину нема службе у србљацима које нам штампају Руси, а ни у рукопису је до сад не нађох ни у једном осим овога бугарскога. Данас дакле ми служећи из руских књига не певамо особитих песама томе свецу својему, а негда су му их певали и Бугари. У тој служби, како сам већ напоменуо, има и пролог. — Што је тај рукопис бугарски, то још не може бити сведочанство да је ова служба св. Сави и ова св. Јевстатију бугарско дело, него преваља мислити да је дело српско, — да су Срби, којима су ти свеци најпречи, спевали оне песме, па Бугари примивши од Срба оне

свеце примили с њима и службу њихову преписавши је по обичају језиком црквеним својим, као што су и Срби примајући свеце Бугаре примали и службе њихове.

У народној библиотеци има рукопис на хартији писан од прилике на крају XV. века. Пре не може се по правопису мислити да је писан, а ни много после није писан, јер у њему има запис из прве половине XVI. века (године 1538); у то је дакле време већ био написан. У том су рукопису животи неколико светаца Срба. Из њега је наштампан у Гласнику XI. живот краља Стефана Дечанскога. У том рукопису има и служба краљу Милутину. Ово је дакле најстарији за сад познат рукопис, у коме имамо службу томе свецу.

У минеју који сам већ споменуо, штампаном у Млецима 1538., минеју празничком, у ком су правила само за повеће празнике преко целе године, у њему имају службе српским свецима, али не свима него само тројици: св. Симеуну, св. Сави и св. Стевану Дечанском. (У тој књизи има службу и св. Петка.) Та је дакле србуља најстарија за сад позната књига у којој има служба св. Симеуну и Стефану Дечанском, и најстарија у којој долази служба св. Сави.

У народној библиотеци у Београду има други рукопис писан на хартији. О њему је била реч још у Гласнику I, па је казано да је на кожи, по том је разглашено и даље да у Београду има на кожи оно што је у том рукопису. Него је у Гласнику IX. говорено на ново о њему, те је јављено да је на хартији. У њему су црквена правила за неке дане. А прво је служба кнезу Лазару с кратким животом. Тај је рукопис писан тек 1692. године. А писао га је Ћипријан калуђер Рачанин, не казавши одакле је преписао. То је најстарији до сад познат рукопис, у ком има служба кнезу Лазару. У том рукопису има и чланак познат под именом запис на покрову кнеза Лазара, а с тога чланка може овај рукопис још особито бити важан, као што ћемо видети после мало.

Покојни је Шафарик обзнанио (Jahrb. der Liter.) да у манастиру Раковцу у Срему има рукопис у ком су само правила Србима свецима, и то говоро свима. Ово је дакле најстарија до сад позната књига, у којој има своје службе највише наших светаца, на број дванаест. Али је рукопис писан тек 1714. Писао га је калуђер Максим по заповести игумна раковачкога Теофана. Ту су службе овим свецима: Симеуну,

Сави, Стефану првовенчаном, Милутину, Стефану Дечанском, цару Урошу, кнезу Лазару, деспоту Стефану Ђурђевићу, Анђелини (жени његовој), — владици Максиму и Јовану деспоту (синовима њиховим) и Стефану Штиљановићу. Осим св. Симеуна, Саве и деспота Јована, сви други имају у том рукопису једни кратак пролог а други опширну биографију а неки једно и друго. — (Да споменем овом приликом да у овом рукопису има и живот цара Стефана Душана, који је написао патријарх Пајсије.)

После овога рукописа први је србљак, у ком су службе свецима Србима, штампан 1761. у Римнику у Влашкој. Штампао га је владика арадски Синесије Живковић, и то језиком оним, којим Руси штампају црквене књиге. То је Србљак који су после прештампавали Руси. Али ни у тим руским србљацима нису службе свима свецима Србима, него осим поменуте дванаесторице, који имају службу у раковачком рукопису, још само архиепископ Арсеније (први после св. Саве) има службу у данашњим србљацима.

Питање је ко је коме свецу написао службу? Кад бисмо то знали, добили бисмо неколико књижевника, за које сад не знамо. Осим службе св. Симеуну, за коју већ говорих како Доментијан сведочи да је писао св. Сава, али за коју такође споменух да ова што је сад служимо св. Симеуну не ће бити дело св. Саве, једну само имамо, којој се помиње писац. То је служба Стефану Дечанском. А писац помиње се да је игуман дечански, потоњи митрополит кијевски Григорије Цамблак, којега већ знате из руске књижевности. То се помиње на једном месту у кроникама нашим. Говорећи о Стефану Дечанском крониста каже: „сьписа слоужбоу его и житїе Грїгорїе Цамьблакь“ (Шаф. 61). Али се то нигде више не спомиње; само се за живот Стефана Дечанског за цело зна да га је написао Григорије Цамблак, а за службу треба још тражити потврде. Како се ни у једној служби не именује писац, тешко ће се и кад моћи за цело знати ко је коју писао. А да би се колико толико могло дознати, требало би нам најприје имати старије рукописе, који би били потпуно сведочанство да су службе нашим свецима спеване скоро после смрти њихове, а не много доцније. Пошто бисмо се о том уверили, онда не знајући јоште ко је коју написао, ваљало би узети на ум да су сви свеци наши овога периода били једни владаоци и други архиепископи. Има-

јући то на уму, најпрече би било мислити да се тешко могло држати да је коме другом а не највишем поглавару црквеном дужност начинити службу владаоцу — врховном господару земаљском; архиепископу пак исто тако да је тешко други ко пре за дужност држао начинити службу а не онај, на кога је прешла власт његова. Из тога би излазило да је свакоме владаоцу и архиепископу писао службу архиепископ, који се затекао по смрти његовој; тако н. пр. да је св. Сава писао службу оцу своме св. Симеуну, а наследник Савин Арсеније да је писао службу св. Сави и Стефану првом краљу. Не знајући за цело да је било друкчије ја држим да је било овако како ми се чини најприличније да је могло бити.

Рад сам овом приликом споменути још једну врло лепу ствар. А управо мислим да сам је дужан овде споменути, јер колико је до сад позната, држим да је везана за питање код кога се бавимо. Та је ствар позната под именом „запис царице Милице на покрову кнеза Лазара“.

Знате без сумње да и у Срему има манастир Раваница, и да су у тој сремској Раваници и сада кости кнеза Лазара. Оне су пренесене онамо из задужбине Лазареве, старе Раванице у Србији уз ратове између Турака и Немаца на крају XVII. века. Уз те ратове калуђери раванички побегоше од турске силе понесавши кости Лазарове. Побегавши с њима у Маџарску, — како гласи један запис из тога времена, — настанише се најпре чак у С. Андреји више Будима; а кад се учини мир, онда се с многим хришћанима вратише у Срем у Фрушку Гору, и онде нађоше пуст манастир Врдник, који је био опустео такође од турске силе. Тај манастир понове и у њему су сад кости Лазареве, које су пређе биле у Раваници, за то се и тај манастир прозове Раваница. Овде је Лазар покривен свиленим покровом, на ком има велик запис везен златом. У запису су последње речи: Ѥфимиꙗ оусрьдьно приносить сиꙗ тебѣ, светыи. Дакле је покров приложила Јефимија и запис је њезин. Али ко је та Јефимија? — Калуђери раванички приповедају да је покров везла царица Милица. Верујући то покојни Шафарик кад је 1851. наштампао тај запис у своме зборнику српских споменика, напомену да се зна да је царици Милици било име у калуђерству Јевђенија, па кад се у том запису именује Јефимија, онда, вели, можемо се радовати што дознајемо отуда како је било право име царици Ми-

лици; било јој је, вели, право име Јефимија, па су је од мила звали Милица, а у калуђерству је променила име Јефимија на Јевђенија. Али та радост не би за дуго. На скоро се доказа да та Јефимија није била царица Милица, — дакле ни онога покрова да није везла царица Милица. На тај начин изгубисмо радост коју ми имасмо што мишљасмо да од царице Милице имамо тако драгоцен споменик. Али нам се тај губитак богато накнади другом радошћу што дознасмо да нам је и тај и други драгоцени споменик од друге Српкиње, — што дакле дознасмо још за једну славну Српкињу. Године 1853. дођу у Београд калуђери Хиландарци, и међу другим старинама донесу један завес са „царских двери“ цркве хиландарске. На томе је свиленом завесу извезен свилом и златом Исус и поред њега с једне стране Јован Златоуст а с друге Василије велики. Па на том завесу има запис исто онако извезен; и у запису пише да га је приложила „Ѥфимиꙗ монахи, дьщи кѥсара Воихне, нѣкогда же деспотица“ 1399. године (10 година после боја косовскога). Тај је Воихна био један од првих људи за времена Душанова. Та је дакле Јефимија и по оцу знатна Српкиња, али је још знатнија по мужу. Муж јој је био брат Вукашина краља, Угљеша, а Угљеша је био прво ћесар па после и деспот. Деспот је био први до цара, а ћесар трећи, а између њих севастократор. Завес је тај Јефимијин изашао овде у Београду литографисан цео, а запис је из њега и штампан у Гласнику V. Покојни Шафарик кад дозна за тај завес, одмах призна да је и онај покров на ћивоту кнеза Лазара везла иста Јефимија која је и овај завес. Запис дакле, који је до скора био познат под именом „запис царице Милице на покрову кнеза Лазара“. Сад се зна да није њезин него калуђерице Јефимије негдашње деспотице, жене деспота Угљеше.

У том је запису читава мала похвала и молитва кнезу Лазару, пуна топле љубави побожна срца према кнезу Лазару.

За ове красне речи Јефимијине није се до скора знало да се још где налазе осим покрова Лазарева. А ко би и мислио да се могу јоште где налазити кад су запис на покрову! Али у рукопису Ћипријана Рачанина од 1692., који смо пређе спомињали, и за који знамо да је у њему служба кнезу Лазару, — у том рукопису има исто оно што је на покрову кнеза Лазара. Правило за службу коме свецу обично се завршује краћом или дужом похвалом. Место таке похвале у поменутом

рукопису у правилу за службу кнезу Лазару на крају стоје оне речи Јефимијине. Само на покрову нема неколико последњих врста, које има Ћипријан, и те су врсте управо онаке каквима се обично свршује молитва или похвала овога реда, а нема у Ћипријана имена Јефимијина, које има на покрову. И то је изашло у Гласнику IX. Како су те речи дошле у то правило кнезу Лазару у том рукопису? На то би најлакше било помислити да их је Ћипријан преписао с покрова Лазарева. Али кад се узме на ум да је Ћипријан остало правило Лазарево преписивао из старијег рукописа, онда се може мислити да су оне речи Јефимијине прешле у Ћипријанов рукопис из старијег каквог рукописа, у ком је уз правило о кнезу Лазару била обична похвала као што је у рукопису Ћипријанову. У тој се мисли човек утврђује што боље проучи онај запис. У њему има места која сметају мислити да је написан само да буде натпис на покрову. Онде стоји: „на моꙗ малаа приношенїа призри, и вь многа вьмѣни сїа“, па се одмах иза ових речи каже каква су „приношенїа“ и шта су „сїа“, али се не помиње да је то покров, него се каже: „не по достоꙗнїю бо тебѣ похвалꙋ принесохь, нь по силѣ малаго ми разꙋма“. По тим речима та су „приношенїа“ не покров, него „похвала“, дело не руку, као што би био везен покров, него дело „разꙋма“, по томе бих рекао да се може са доста разлога мислити, и ја доиста мислим, ако и нисам још уверен, да је овај чланак био у правилу кнеза Лазара обична права похвала, или, ако не то, а оно да је Јефимија у свом ексемплару од службе Лазареве написала оно као поговор у похвалу кнезу Лазару од своје стране; па било једно или друго, она га после навезла и на покров, а из рукописа се после преписивало, и тако у књигама дошло до калуђера Ћипријана. Ствар би се могла расветлити кад би се нашли старији рукописи, у којима би била служба Лазарева; ако би се овај чланак нашао у најстаријим рукописима место друге какве обичне похвале, као што је у рукопису Ћипријанову, онда би се потврдила моја мисао не мало. И ако би се потврдило да је тај чланак од свагда похвала у правилу Лазареву, онда би се дошло до другога нечега још важнијега. За правило кнезу Лазару још се не зна ко га је писао. Ако би се дакле посведочило да је овај Јефимијин чланак од свагда у правилу кнеза Лазара, могло би се с разлогом мислити да је калуђерица Јефимија, којој је кнез Лазар чинио

онолико добра, као што сама каже, и која је њега онако побожно поштовала, — могло би се, велим, мислити да је она писала службу кнезу Лазару, — и тада би се оне речи: „не по достоанію во тебѣ похвалоу принесохъ, нь по силѣ малаго ми разѹма“ прекрасно тицале целе службе кнезу Лазару.

[Видов дан бр. 23, 24 и 25 од 22, 24 и 27 фебр. 1862].

LVI.

Lexicon palaeoslovenico — graeco — latinum emendatum auctum edidit Fr. Miklosich. Vindobonae Guilelmus Braumüller 1862. *а — жєзлъ* на 192 стр. у в. 8.

Ваља јавити за књигу која стоји у књижевности свију народа словенских у првом реду и словенске народе изводи у заједницу с осталим народима јевропским у умној радњи таку да међу делима првих књижевника у Европи имају и Словени своја. О таком делу говорити врло је тешко за човека који припада народу, који је скоро 500 година био одвојен од просвете па у свему назадовао. Барем за себе не могу то да не кажем. А ово напомињем за то што нисам рад ни да се надају читаоци да ћу им показати сву вредност овога дела и висину коју заузима.

Пре дванаест година (1850) речник старога словенскога језика први који би заслуживао то име доби учени свет од Миклошића а помоћу светлога кнеза нашега, којему беше и посвећен. После осам година поче излазити у Петербургу трошком царске академије други речник старога језика словенскога, дело, око којега се — као што сам каже — трудио тридесет година стари на гласу словениста А. Востоков. Како онај први Миклошићев речник беше писан само за прву потребу, и како Востоков имаше много више и много обилнијих извора него Миклошић, а пред собом имаше и готов посао Миклошићев, с тога није ни могло бити друкчије него дело Востокова премда му много недостајаше опет надвиси Миклошићево у гдечем а особито у мноштву речи. Али не оста за дуго тако. Тек што се доврши речник Востокова, у другој половини прошле године, ево на ново речника Миклошићева поправљена и умножена тако да сад опет од Миклошића имамо најбољи речник старога језика словенскога као што пређе имасмо од њега први.

Како је обилан речима нови речник Миклошићев, могу показати ови бројеви: Од речи бєскласиє до бєспорочьнъ било је у првом речнику Миклошићеву 29 речи, а сада их има 62, дакле више него још једанпут онолико колико у првом. Међу тим речима, које на том месту нови речник Миклошићев има више него стари, а то је на број 33, има их 26 којих нема у Востокова. Дакле је самим речима нови речник Миклошићев више него четири пута богатији од речника А. Востокова.

Али није само мноштво речи, чим човека доводи у чудо нови речник Миклошићев, кад помисли како су ретки извори и како је мало времена прошло од старога издања до новога; него што тако обиље налази читалац кад погледа како је све израђено, исто се тако и у томе разликује нови речник од старога и од речника А. Востокова.

Речима нису казане само главна значења него и друга у која прелазе главна. Тако н. пр. реч бєсѣдовати, која је у старом издању имала значење ὁμιλεῖν, а Востоков томе још додао συντυχεῖν, сад у Миклошића има још пет значења: φθέγγεσθαι, φάσκειν, διαγορεύειν, λαλεῖν, προσομιλεῖν.

Осим различних значења казује Миклошић и како се реч употребљава с истим значењем. Тако н. пр. за реч бъıстръ, за коју је у првом издању казао само да значи ταγύς и ὀξύς, па тако само остало и у Востокова, сад је још назначио да се у првом значењу употребљава за ноге, за коња, за трчање и у моралном смислу: бъıстръ въ почитании; а за друго значење додаје да долази за вид, за ум, и сврх тога још је додао значење σφοδρός, γεγωνός.

Код речи, које су постале од самога корена па од њих постале друге, казује Миклошић и корен какав је. Тако није било у првом речнику његову а нема ни у Востокова. Тако н. пр. код речи бєсѣда показује корен у санкритском bhas, splendere, а зна се да се боја и глас често казује једнако. За корене потеже, који су се у словенским језицима какогод изменили, казује како је дошао те су онаки какви су. Тако за корен у глаголу бѣгати, који је у санскритском bhudž и латинском fugere, у готском biugan, каже да се тај корен *буг-* раширио узевши у себе ѣ, па се онда *у* пред ѣ претворило у в, па онда в због б испало. Показујући тако корене наводи Миклошић и из других језика племена индоевропскога речи које се у њима налазе од истога корена.

А не само корене него и поједине потеже речи осветљава Миклошић дубоким знањем својим и дивном оштротом разума својега, показујући како се у којој речи исти корен словенски променио н. пр. за глагол блъстѣти показује да је постао од речи блъскъ, па се пред ѣ претворило к у ц, а онда се опет сц претворило у ст, као што се шч претвара у шт. Тако н. пр. за реч бо (enim) узима корен бъı (бъıти), којему је додано о за наставак па се пред о променило ъı у в, па онда в иза б испало.

Велика је добит што је Миклошић узео у речник и стране речи, н. пр. аминь, архіепископъ. Таке су речи, веома важне не само за историју просвете него још особито и за језик онога народа, у који су прешле, јер оне на најочевиднији начин доказују много којешта у језику о чему би се без њих могло јако сумњати, као што чини н. пр. адрѣфато или како је Миклошић узео адрѣфатъ од грчкога ἀδελφάτον.

За све речи, сва значења и све примере каже Миклошић извор где је што нашао. За многе речи ретке и знатне каже све изворе у којима се налазе. Врло мало има речи без те потврде, и то су — како сам за сад опазио — само између оних којима у првом издању није био назначен извор, и понајвише су са свим обичне, о којима и не може бити знатне сумње.

За нас је Србе још особито важно што — колико се у овај пар може опазити — највише богатства свога, које напоменух, и у речима и у значењу, има нови речник Миклошићев из извора, који су остали од старе наше књижевности и до којих је тек у најновије време могао доћи Миклошић. То је опет прекрасно сведочанство колики део допада нашима старима у развијању старе словенске књижевности.

Обично се у нас мисли да су овака дела само за оне који се особито баве око језика. За то ћу напоменути да ће н. пр. јуриста, који би хтео писати о Душанову законику, на највећу радост своју наћи у овом речнику шта су били бабуни потврђено тако да већ не може бити сумње. Тако ће и ботаник српски моћи за наше у књижевности нашој још непознато деветсиље шта је у других народа словенских и од куда му то име. Тако и онај књижевник који би имао посла с вилом наћи ће у овом речнику ствари, које ће му врло пристати, — и тако сваки књижевни посленик може наћи у овој књизи много којешта, на чему ће бити захвалан писцу њезину.

Премда знам да нисам овим врстама показао свега блага, које је у овом новом делу Миклошићеву, опет се надам да сам га барем толико показао да ће читаоци, који доиста маре за књижевност, пожелети да би Бог дао да г. Миклошић што пре доврши ово дело и да се семе које њим сеје прими у умовима нашим на срећу и напредак народа српскога.

Ђ. Даничић.

[Видов дан бр. 36 од 24 марта 1862]

LVII.

Књижевност богословска у Бугара.

XI—XV вијека.

(Из лекција професора Ђ. Даничића).

. . . . . Из пређашњега периода (V—XI вијека) што год сада има у словенској књижевности богословској, све је готово урађено у самијех Бугара. Остали Словени једни немају ништа а други готово ништа. А из овога периода (XI—XV вијека) Бугари немају готово ништа. Премда би ласно било из политичкога живота њихова разумјети им сваку сиротињу књижевну, — јер изнајпре докле још бјеху у снази скоро без прекида ратоваше, а кад ослабише онда се опет други преко њих бише. — Срби с Грцима, Мађари с Турцима; — али опет не да се мислити да им је књижевност била онако сиромашна како се данас зна, — не да се мислити за то што су се и други Словени тек сад скоро пробудили па траже споменике од старе своје књижевности и налазе их све више, тако да се сада тек почиње дознавати стари књижевност њихова; — а Бугари — што се тога тиче — заспаше најдубље, — одоцнише највећма, па је од старе књижевности њихове за сада познато мање него и којега другога народа словенског, у којега је доиста било књижевности. Али што је за сада од ње мало познато, погрјешка би било по томе мислити да је то све, — да више није ни било.

Има из овога периода да се спомене — готово — само једно до сад познато дјело бугарске књижевности богословске. То је: *живот и служба светога Јована рилскога*. То је писао патријарх трновски *Јевшимије*.

У Бугарској од града Софије на југ код Дубнице има и сада знатан манастир Рила (на картама Рило), који је у стара времена био још више на гласу него сада, — готово као Света Гора. У том су манастиру кости поменутога Јована, бугарскога народнога свеца, који је живио ондје гдје је сада манастир, па се за то зове *Јован рилски.* Живот његов са службом, дјело патријарха Јевтимија, налази се у више рукописа. И наша народна библиотека у Биогрруду има један у ком је то. А то је дјело и штампано; штампано је први пут у Кијеву 1671., а послије је по рукописима који се налазе у Бугарској штампано и овдје у Биограду, и то првијех година како се отворила овдје штампарија, године 1837. А штампала су га два калуђера рилска: Неофит и Јоасаф. Али су га штампали не онако како су га нашли у рукописима, него онако, како су од скора Бугари — по несрећи као и ми — почели у цркви читати и пјевати, — не језиком црквеним својих старих него језиком црквеним руским; штампали су га само за садашњу црквену потребу, која се — по несрећи — и у Бугара као и у нас разликује веома од потребе која је науци. Тога ради ово дјело, ако и јест штампано, опет за науку вриједи толико колико и да није штампано. И по том остаје жеља колико да Бугари истражују и друге до сад у науци непознате споменике од старе своје књижевности, толико и да ову драгоцјеност своју на ново штампају онако како треба науци.

Јован је рилски на гласу међу свецима словенског рода. Добро је дакле знати о животу његову колико се може. Једно за то, а друго да бисте познали и ово — готово — једино књижевно дјело бугарско овога периода, рад сам вам казати шта је у њему. Казаћу оно из њега што највише вриједи.

Јован је живио на крају IX-тога и у првој половини X-ога вијека. Родом бјеше *Бугарин* из села којему је име *Скрино* близу града којему је име Сръдьць (сада Софија). Имао је једнога брата. Кад му умру родитељи, разда сиромасима што је имао, па отиде у манастир (не помиње се име манастиру); ондје се само постриже, и остане мало нѣкое врѣме ради обѫченїа. Послије отиде у шуму и ондје се намјести начинивши малоу колибоу шть храстїа. Оданде се пресели у једну пећину (пештероу тьмиоу зѣлѡ). Тада му дође синовац, којему бјеше име *Лука,* дође крадом од родитеља својих и удружи се с Јованом. Али дође отац по Луку и поведе га кући; а у путу

уједе змија Луку, те одмах умре. Јован проведе дванаест година у пећини, па се онда пресели у пустињу рилску, гдје му храна бјеше сланоутькь, који ондје расте. У тој пустињи живљаше Јован на једној врлети близу ријеке којој је име Рыла и близу планине којој је име Книшава. Тада *цар бугарски Петар* дође у Срѣдьць и ондје чује за Јована, па пође да га види. Али се не може испети на висину, нити му Јован хтје сићи. Од тада се оно мјесто докле бјеше изашао цар пењући се к Јовану прозове *Царев врх*. Ондје је живио Јован седам година и четири мјесеца. За то је вријеме и лијечио многе. А многи дођоше к њему, те живљаху с њим, и у пећини начинише цркву. То би почетак манастиру рилском. Јован умрије кад му бјеше око 70 година, 18. августа 946, и ондје би погребен. И на гробу му биваше чудеса и лијечише се болесници. Послије га пренесу у град Срѣдьць у *цркву св. Луке*. Послије би сазидана црква у његово име и би пренесен у њу, гдје чињаше чудеса. За владе цара Андроника Маџари оплијенивши грчку земљу до Срѣдьца, однесоше Јована у Маџарску у Острогон (Острїгѡнь). И ондје биваху чудеса на ћивоту Јованову; али владика острогонски одвраћаше народ говорећи да зна све свеце, а за тога ништа не зна. Иза тога владика онијеми, па онда покајавши се припаде ка гробу Јованову, те се излијечи. Послије краљ маџарски врати у Срѣдьць кости Јованове године 1187 (҂ѕхсє по рукопису, а по штампаноме ҂ѕхє = 6605 = 1097). Кад бог благоволи ѡбновити бльгарьскоую дрьжавоу, па наста цар бугарски *Јован Асен*, он узевши од Грка Срѣдьць нареди да *патријарх трновски Василије* са свештенством пренесе Јована у стони град Трнов (иначе у рукопису и Трапезица). У Трнову начинише цркву светоме, и докле се црква не доврши Јован лежаше седам дана у мјесту близу Трнова, које се зове Крьстьць. Тај пријенос Јованових мошти из Срѣдьца у Трнов бјеше (по рукопису биоградскоме) године 1195 (҂ · ѕѱг ·)

То је језгра у књижевном дјелу патријарха трновскога Јевтимија.

Како видите, живот је Јованов празан — као најобичнијега испосника. С те стране — у самој ствари — не може ни ово дјело патријарха Јевтимија бити друкчије него празно. Али могу бити у њему лијепе мисли о побожности Јовановој, — може бити Јевтимијево поштовање према Јовану рјечито казано, — може бити појезија у похвалу Јовану и у славу богу, који

је дао у Јовану углед другим људма како ће овога свијета угодити богу и т. д. Може бити да има то, чим би дјело Јевтимијево могло бити још знатније за историју књижевности бугарске него самим животом какога му драго свеца. Али — по несрећи — ни тога нема. Ово је дакле дјело Јевтимијево са свијем слабо.

Иза самога живота има неколико стихова у похвалу Јовану. Између њих су неки доиста лијепи, а били би дика Јевтимију и богата накнада за сву празнину самога чланка, кад би се доиста знало да су његови. Да видите неке — не по руски како су штампани него како би Србин написао у старије вријеме:

Иоань, славни сладькопѣснивыи, пѣсни доуховныѥ по срѣдѣ поустыхь и непроходимыихь гор пѣвыи!

Иоань, ластовица слаткоглаголиваꙗ, чистымь оумомь дьнонощьно сьбесѣдовавыи богови!

Иоань, поустыни рыльскыѥ свѣтило и оукрашениѥ!

Иоань, чьсть бльгаромь велиꙗ!

Особито би последњи стих био знатан за вријеме Јевтимијево показујући понос народни у писца. Али јесу ли ти стихови доиста Јевтимијеви? Стих што је пред пошљедњим не приличи времену кад је Јован лежао не у рилском манастиру него у Трнову. Осим тога у рукопису што је у народној библиотеци нема тих стихова. За то се јако бојим да не буду те стихове начинили и додали калуђери сами који су ово штампали. Тада би и пошљедњем стиху била вриједност са свијем друга.

За патријарха трновскога Јевтимија не зна се кад је живео, не знамо дакле ни кад је управо писао ово дјело. То признају и сами калуђери рилски у књизи у којој су штампали службу Јовану рилском. А то је знак врло жалостан како је историја бугарске још тамна. Има у историји више књижевника, за које се не зна управо кад су живјели. Али су они куд и камо старији од Јевтимија, или ако су његова времена а и млађи, за њих се не зна ни шта су били. Али за човјека, за кога се зна да је био патријарх, — први старјешина црквени каквом народу, — не знати ни у које је вријеме живио, то је страхота. А кад се не зна ствар и у политичкој историји тако важна, онда није чудо што се у књижевној историји бугарској овако мало зна. Али опет од прилике барем можемо колико толико знати кад је Јевтимије живио. Кад узмемо на ум да је патријарх

бугарски био Васильје онда кад су мошти Јованове пренесене у Трнов и да се тај пријенос приповиједа у дјелу Јевтимијеву, онда је дјело Јевтимијево постало — дакле и Јевтимије је био патријарх послије тога пријеноса, послије године 1195. Кад још узмемо на ум да Јевтимије не помиње како су кости Јованове пренесене опет из Трнова у рилски манастир, онда је дјело Јевтимијево постало — дакле и Јевтимије је био патријарх — прије тога другога пријеноса, а то је (као што ћемо мало послије видјети) прије године 1469. Живио је дакле Јевтимије између године 1195. и 1469. а ту је опет толико времена за живот човјечији да се не можемо подичити што толико дознасмо.

И прије овога Јевтимијева дјела био је описан живот Јована рилскога. Јер сам Јевтимије каже: ꙗже прѣжде нась о нѥмь не хытрѣ нѣкако и гроубѣ сьписаше се, сиꙗ мы по лѣпотѣ, ꙗкоже ключимо ѥсть, оусрьдно сьповѣдати потьштахомь се. А тијем се изријеком свједочи да је још било књижевних дјела у Бугара овога периода.

Уз овај живот има и служба Јовану рилском. Не зна се за цијело је ли и њу писао Јевтимије. Али нема ништа што би сметало мислити то. Службе нема у рукопису који је у народној библиотеци.

К овом дјелу патријарха трновскога Јевтимија има у рукописима још додатак: како су мошти Јована рилскога пренесене из Трнова у манастир рилски. И то су штампала она два калуђера рилска у истој књизи. Они су то штампали у особитом чланку, а у рукопису је биоградском састављено у једно с дјелом Јевтимијевим. То је „ѡ обновлѥнїи светїе обытѣли ꙗже вь Рылѣ, и како пакы прѣнесень бысть ѡть Трьнова въ монастирь рыльскыи“ — као што стоји у рукопису биоградском — „сьписано послѣдьнимь вь дїацѣхь Владиславомь граматикомь“ То се каже и у књизи штампаној. Ни за Владислава се не зна кад је живио, али је тако описао ово преношење Јованових костију да је тешко мислити да га није сам гледао. Живио је дакле јамачно кад је то преношење било, а оно је било године 1469.

Владислав у своме чланку описује само мали дио из живота Јована рилскога, али како се разликује од Јевтимија! Описује ствар врло просту, — ствар, која сама по себи није трајала неколико дана, али колико важних историјских ствари јавља из најближега времена, — ствари везаних за овај догађај који описује! Што год говори све му је у лијепом реду, све

говори с достојанством и с топлим осјећањем. За само ово дјело ваља му признати да је био и разуман и учен човјек. Како је и сам овај догађај доста непознат, а уњ су уплетене ствари које се и Срба тичу, надам се да ћете радо саслушати из овога дјела Владислављева извод — што је могуће краћи.

Кад се пренесу кости св. Јована из Среца у Трнов, прође неко вријеме. Онда навале Турци и на грчке и на бугарске и на српске земље. Дошавши у Маћедонију побише са свијем *српску војску* која се бјеше искупила ондје на води *Марици*. Иза тога на *Косову пољу у љутом* боју потпаде српска држава под Турке, али и цар турски изгуби живот: *усред разбоја* погибе од *српских војника*. Мало по том узеше и бугарске земље. Тада изгорјеше и опустјеше многе цркве и манастири. Тако опустје и манастир у пустињи рилској, у коме је пређе живио Јован а послије га из темеља бјеше прекрасно сазидао кіесарь Хрелꙗ, у калуђерству назван Харитон.*) Кад ратови утолише, онда три *Бугарина, брата*, родом из села (које се у штампаном именује *Граница*) близу *Велбужда*, сва тројица *свештеници*, који осташе удови те се покалуђерише, а *синови* по пльти *владике у Крупнику Јакова*, по имену *Јоасаф, Давид* и *Теофан*, дођоше у пустињу рилску, не за једно него један за другим, и нашавши све разорено осим цркве и „пирга", све из нова сазидаше и то помоћу ктитора кѵрь Геѡргїа. Старјешина им бјеше најстарији брат. Кад се разгласи да су подигли манастир, дође им из *Филибе* (града филипова) *протопоп* по имену *Јаков*, и јави им — што се већ било заборавило — да су се сачувале у Трнову кости Јованове. Најстарији брат већ тада бјеше умрьо, а старјешина над свијем калуђерима бјеше брат му *Давид*. Послије мало времена дође опет неко и донесе им исти онаки глас какав им бјеше донио протопоп Јаков. Калуђери не верујући да се послије толико времена и иза толикијех пријегона још налазе мошти Јованове, пошљу једнога између себе да се увјери. А кад се он врати и посвједочи, онда брзо јаве то *царици Мари*, кћери *деспота Ђурђа*, жени цара Мурата, *која тада живљаше на селу* код града Сѣра (сѣрьскога града), па је замоле да се постара да се могу пренијети кости Јованове из

*) Хреља је умрьо и погребен у истом манастиру године 1346 (҂ · ѕѡнд ·), а зидао је манастир године 1335 (҂ · ѕѡмг ·). Тако му пише на гробу, а то јављају калуђери рилски у књизи у којој су штампали службу Јовану рилском.

Трнова у манастир рилски (вь Рылѣ). Она им обрече да ће то учинити, па кад отиде султану Мехмеду, добије од њега писмо на кадију трновскога да даде кости Јованове калуђерима рилским. Вративши се Мара на село, дозове калуђере и да им оно писмо царево. А они вративши се у манастир изберу између себе неколико и пошљу их у Трнов. Међу тијем посланицима бјеше старјешина брат игумнов *Теофан* а остали (по рукопису) їеромонахь Варлаамь, и братъ Кіеласїе, прѣзвитерь Їѡаннь иже ѡтъ Бѣлчина (?) и прочїи нѣцїи. Кад дођу у Трнов, Трновљани не хтједоше им дати Јована, али после велике распре по заповијести кадијиној дадоше. А калуђери *натоваривши на кљусе* однесоше свете кости. Кад дођу на воду којој је име *Росита*, а то се вода излила, те из најприје не смјеше загазити. Али тада изађе мирисан дим из ћивота. То их охрабри, загазише и пријеђоше. Кад дођоше к никопольскомꙋ градꙋ, срете ихь вельмоужь (којему је у рукопису на страни додао и име Богдань жоупань), и замоли их те се уврате к њему у кућу. Сутра дан испрати их с народом до ријеке глаголюмїе Осма. Одатле за неколико дана дођу у Срѣдьць и унесоше ћивот у *велику цркву св. Ђорђа*; идѣже и светыи краль онь иже баньскыи словомыи лежить Милоутинь. Из тога мјеста јаве у манастир да иду, и остану ондје шест дана. Ондје једна богата жена начини ковчег ѡть древесь не гниющихь, за који даде сто новаца (пѣнезь), те уњ метнуше свеца, а муж оне жене, којему је у рукопису на страни записано и име Геѡргїе ктїтѡрь, купи за *шест златника* покров (свѣтлоу поняванцоу) на ковчег. Из Средца седми дан испратише их многа господа и остали народ на коњма и пјешице, до мјеста Лѣшнице, а свеца ношаху *на носилима*. Од тога мјеста понесу свеца *на раменима*. Чујући народ по околини да носе Јована, скупе се многи на води којој је име Юрьмань у једном селу дан и по далеко од манастира. Ондје их дочека игуман рилски с неколико калуђера, међу којима (како је у рукопису на страни записано) бјеше и *ђакон Гаврило*. Оданде дођу у метох манастирски, који се зове *Орлица* и стану у *цркви апостола Петра и Павла коју бјеше у том мјесту из темеља сазидао сам игуман Давид*. То је било у очи Петрова дне. Овдје се нађе и *владика Јосиф*, такође брат по пльти игумну, па послије празника игуман и владика и калуђери понесавши ћивот дођу на мјесто којему је име *Врбица* ниже саставака двије велике ријеке *Риле* и *Илијине*. Ондје их дочекују

сви калуђери рилски, те сви заједно пјевајући унесу мошти у цркву 30. јунија године 1469 (ѕ · ѕцоѕ · , у рукопису, а у штампаном ѕ · ѕцои ·). Иза тога јавише царици Мари како су пренијели свеца, и она отписавши им како се радује томе даде посланику понꙗвицоу свѣтлоу, којом ће се покрити ћивот у част свецу а њојзи на вјечни помен.

Рад сам био овијем изводом да познате дјело Владислава граматика, за које се још не може за цијело казати да припада у бугарску књижевност, јер се још не зна је ли Владислав био Бугарин и је ли ово писао црквеним језиком бугарским. Мило ће ми бити ако сте видјели да је ово дјело тако да је вриједно било толико га познати.

[Видов дан бр. 11 и 12 од 24 и 26 јан. 1863 г.]

LVIII.

Србска Граматика, (езыкословіе, Sprachbuch) израђена Димитріємъ Чобићъ, народнихъ србских школа управителѣмъ у Панчеву. У Вел. Бечкереку 1862. кньигопечатня Ф. Павла Плайца. 75 стр. 48.

Видећи овдје име овој књизи нека не мисли читалац да ће се она овдје препоручити; то би много било, јер она сама по себи не заслужује ни то да се о њојзи јавно каже само да не ваља ништа. Други је са свим узрок за што стоји овдје њезино име и овај чланчић.

Негдје је у војничкој крајини узнемирио људе глас да је власти тамошњој предложено да уведе у мале српске школе ову књигу. Тога се ради пише ово неколико ријечи, и оне су по том намијењене само поменутој власти; а што су њојзи намијењене, с тога је довољно казати о овој књизи само оно што она треба да зна, и с тога је потребно казати онако како ће она најбоље разумјети.

Ова је српска граматика гора од најгоре њемачке граматике. Довољан је један примјер да се то посвједочи. Јамачно нема њемачке граматике у којој би се учило да се њемачки говори „du war“; а у овој граматици стоји на стр. 42 да се тако говори српски („ты быя). По том једном примјеру може се и с мало разума врло добро судити колико писац ове гра-

матике зна језик о ком је написао граматику и по томе каква му може бити граматика и у осталом.

Кад је ова граматика гора од најгоре њемачке, онда ће без сумње власт које се тиче и сама знати да уведавши ову граматику у српске школе не би учинила српском народу у свом подручју ни онолико добра колико би учинила њемачком народу кад би у њемачке школе увела најгору њемачку граматику.

Ђ. Даничић.

[Видов дан бр. 60 од 25 маја 1863]

LIX.

Милош Светић поета.

Из лекција професора Ђ. Даничића.

Јован Хаџић, у књижевности Милош Светић, родио се у Сомбору у Бачкој 1799. Учио се у карловачкој гимназији и у пештанском универзитету, гдје сврши јуридичке науке. Послије је још учио у бечком универзитету законе аустријске. Године 1826. постане доктор права. Владика му је новосадски био ујак, те је и он живио у Новом Саду и био тамошњој бачкој консисторији адвокат. До године 1837. био је управитељ новосадске гимназије и општински кмет у Новом Саду. А речене године на позив покојнога кнеза Милоша дође у Србију да пише законе. Око тога је провео девет година, и написао сав *„Законик грађански“*. Послије је опет живио у Новом Саду. Кад се умири буна у Мађарској године 1850. постане предсједник окружнога суда у Новом Саду. Али на скоро буде постављен у пензију.

Он је од младости па до скора био веома на гласу. Изашао је на глас да је врло учен, премда учености није ничим показао, — него се само тако мислило. Па што се мислило да је учен, с тога се мислило да је и поета велики, јер је пјесама још највише писао. Али од како прирасте млађи нараштај, који је рад о људима судити не по гласу који се о коме разноси него по дјелима, од то доба Светић паде са свијем, премда још има људи старијега нараштаја, којима још зуји у ушима слава Светићева, која се разносила у њихово млађе доба.

Прво му је поетско дјело било које је пјевао године 1821., дакле кад му је било 22 године: то је лирска пјесма, одзив на

једну пјесму Мушицкога. Име је том првенцу Светићеву: *„Одзивъ младога србскогъ духа на гласъ арфе шишатовачке“*. У самој тој пјесми Мушицкога, на коју се одазвао Светић, нема поезије ни најмање; правога поете она није имала чим распјевати. У својој пјесми Светић одзивајући се обећава да ће памтити ријечи Мушицкога и моли га да и у напредак онако младеж упућује. То је у првом поетском дјелу Светићеву, — поетском по томе што је у стиховима. — Послије је пјевао Светић више лирских пјесама, понајвише ода, размјером римским, а гдјекоју пјесму и размјером народнијех пјесама српских. Највише су пригодне: на какав догађај, — коме у славу, на дан или на смрт. Осим тога теме су готово свијем осталијем пјесмама његовијем распре које је имао у књижевности или друге неприлике које се тичу само његова приватнога живота. Така му је ствар и онда кад се у каквој пјесми обраћа управо самом народу. У пјесми н. п. којој је натпис *„Сриском роду“*, ко би мислио да не ће наћи ништа друго него *„да правомъ добру вѣнце треба даваши“?* гдје поета опет само себе разумије. И та је пјесма од године 1838., кад је поета био у пуној зрелости. Тако у пјесми, којој је име *„Гласъ Србина“*, опет од године 1838., није ништа друго него похвала што је поети допало да пише законе. А године 1840. тјешећи у пјесми једнога пријатеља својега (покојнога Стојана Симића) каже му:

„Та не тугуй врстный Стояне!
„Кадъ су твоѳ и садъ соляне“.

Може ли бити што прозаичније од таке утјехе?

Знатно је у Светића и то што је *мало* пјесама спјевао. Од године 1821. до 1846. само 59, дакле на годину по 2 (с нешто разломака), а међу њима има их врло малијех, од неколико стихова. За то су га и карали по новинама, али неправедно, јер нијесу узимали на ум да Светић кад би могао пјевати не би могао ћутати. Та малина на броју потпуно се слаже са слабошћу која је и у том малом броју његовијех пјесама.

Колико се опомињем свега што је којегде писано и говорено о Светићевијем пјесмама, за најбољу пјесму његову држи се *„Првый прелазакъ Црнога Ђорђа изъ Сербіе у Сремъ около 1787.“* То је епопеја. Дакле се огледао Светић и у епској поезији. То је једна између врло мало пјесама његовијех, у којима је што друго а не он сам. Ту је догађај из народа, или управо догађај који Светић мисли да је нашао у народу. То пошљедње

не би пјесми много сметало. Што је тај догађај у њој, то је једино могло учинити да се та епопеја држи за најбоље дјело Светићево. А и да би било најбоље, опет рђава би била логика по којој би то много значило. Пјевао је ту епопеју године 1838. А пјевао је римским размјером. Већ с тога Светић том епопејом и не припада међу народне поете. А кад је већ у том туђем руху догађај из српскога народа, има ли што друго српско у тој пјесми? Ту је Карађорђијев отац, Карађорђијева мати и Карађорђије. Па хоћете ли држати да чујете, *Србина*, кад вам у тој епопеји говори Карађорђије:

„Ладомь и дебелымь гранаты' дрва' покривенъ я онде" —?

Или, ако вам је тешко познати *Србина*, може ли вам се учинити да чујете *Карађорђија*, кад вам у Светићевој епопеји говори:

„Срдце и душа, сва природа внутреня тресла се одъ стра'" —?

Или хоће ли вам доћи пред очи *отац Карађорђијев*, кад из његовијех уста чујете у овој пјесми:

„Скоростю мунѣ похитатће яростни къ плѣну и крви" —?

Или хоће ли вам се учинити да чујете *матер Карађорђијеву*, кад зачујете гдје у овој пјесми говори:

„Я ако погинемъ съ моега супруга поступка ружногъ" —?

У тој дакле епопеји српској немате Срба. А то није само форма. Али ако и јест та пјесма прије свега слабо српска, опет би могло у њој бити поезије. Каква је дакле фантазија? Без памети. Што се догоди, догоди се само с тога што не бјеше памети. Све се концентрује око смрти Карађорђијева оца, а она се догоди с тога што се Карађорђијев отац без премишљања отиште од куће, па му тек онда паде на ум да не „крочи за Ђорђевымь трагомь", по што с много народа прођоше и „милу" Загорицу и Жабаре и цркву Стефанову и Опленац и Тополу и Космај и Неменикуће и већ падоше на Саву. — Али је још најгоре што ова пјесма нема свршетка. У њој се у почетку задаје посао Карађорђију; каже му се да *„Богъ хоће, небо и светци, турска да престане сила"*, и да ће Ђорђије *„сакрушити врага"*, али треба најприје да иде у Крушедол, а даље ће га тамо *„упутити майка Анђелија"*. Треба дакле да *„престане турска сила"* и Ђорђије да *„сакруши врага"*; у Крушедол треба само тога ради да иде. Кад тамо, а поета одведавши га у Крушедол умукну. Не ћу казати да је то за друго, за што

би могло бити, него за то што поету издаде снага, чему није он крив. Име које је поета дао пјесми није му могло дати власти да не доврши што је почео.

Светић је и преводио пјесме страних поета. Превео је из Омирове Илијаде пјесму I. и XIV, доста рогобатно и сметено толико да је и смијешно, н. пр.:

„Сынъ то бѣше Летинъ *а и* Зевсовъ."

Превео је мали комад из Виргилијеве Енеиде, далеко — далеко заоставши иза пријевода Вука Маринковића. Највише је преводио Орацијевих пјесама; такође *врло мале* комадиће из Клопштокове Месијаде и из двије драме Шекспирове. Ти су комадићи тако мали (по неколико стихова) да се човјек мора чудити што их је превео, — и на што су они комадићи? Ако је за то да познаду Срби те поете, — а само би то и требало да је узрок, — онда је Светић сам слабо познавао те поете, кад је мислио да ће њихову величину показати оно неколико стихова. Да је он њих познавао и познајући поштовао, би он требало да је мислио да ће се огријешити о њих ако мјесто великих дјела њиховијех онако мајушне комадиће из њих даде Србима. Тако је превео по неколико стихова и Гетових и Шилерових. Више је Хердерових пјесама превео. Превео је и неколико „славенских" ода Мушицкога. Чудан посао! То ми се чини да највећма показује сиротињу поетског дара Светићева. Не могући сам урадити онако што, што је налазио урађено у Мушицкога, а желећи показати да ради нешто, па не умијући ни наћи себи посла, кад му не иде од руке, — латио се да прерађује посао урађен. — Више вриједи што је превео стару пјесму руску *о рату Игореву* (1842.) и Лесингова *„Натана"* (1861). А између свијех не само пријевода него и оригиналнијех дјела ја бих рекао да му је најбоље Орацијево писмо „de arte poëtica", које је превео 1827. У том је дјелу природнији и живљи него и у ком другом. А још је вриједно знати за пријеводе његове да је највише бирао да преводи оне ствари у којима макар како из далека има што налик на његов приватни живот или књижевни рад. То је врло знатно у њега, јер показује карактер и слабост поезије његове, — поезије, којом се само око себе бави.

Видов Дан за годину 1864. бр. 67. и засебно.

LX.

Književnik. Časopis za jezik i povjest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Uredjuju i izdaju (podporom Matice Ilirske) Dr Rački, V. Jagić, J. Torbar. Godina I. U Zagrebu 1864.

Овога „часописа“ излази свака три мјесеца по једна свеска од десет великих табака. Овијех дана добисмо му четврту свеску, којом је навршио прву годину. У њему су чланци за језик, за историју и за природне науке; једни су опширне *„расправе“* о стварима које иду у поменуте науке, а други су „критике“ о новим књигама које се тичу тијех наука. Ове прве године своје донио нам је таких „расправа“ десет за језик и историју књижевности, седам за историју, географију и статистику, и седам за математику и природне науке; а критика имамо у њему о 23 дјела. Мислим да може бити од користи, ако овдје именујем људе који су радили у *„Књижевнику“* ове године, ево их: И. Кукуљевић Сакцински велики жупан у Загребу, др. Ф. Рачки каноник у Загребу, М. Месић професор академије загребачке, А. Вебер директор гимназије загребачке, В. Јагић професор гимназије загребачке, Ф. Б. Поринек професор гимназије загребачке, Ј. Костић професор гимназије загребачке, И. Пексидер професор гимназије загребачке, др. Ф. Ј. Ткалац професор гимназије загребачке, Ј. Торбар професор реалне школе у Загребу, Ф. Ерјавец професор реалне школе у Загребу, др. П. Матковић професор реалне школе у Загребу, В. Сабљар у Загребу, Б. Шулек у Загребу, Ц. А. Бакотић професор гимназије ријечке, С. Љубић професор гимназије ријечке, И. Бартулић професор гимназије сењске, В. Пацел професор гимназије вараждинске, Ж. Вукасовић професор гимназије осјечке. На број не може се код нас казати да их је мало (деветнаест); али заиста ни оно што су урадили за годину дана није мало, све заједно кад се узме, није мало ни по спољашњој величини ни по унутрашњој вриједности. Кад је ријеч о књизи у којој има више чланака па још тако различитих као у овој, нико неће тражити да чује суд о сваком појединце, него се може надати само суду о цијелој књизи, суду, у ком се гледа на главно које се може наћи у свијем чланцима. А најглавније што налазим у *„Књижевнику“*

у једно је и најважније за нашу књижевност; то је научна озбиљност. Без ње нема напретка у књижевности, а ње у књижевности нашој има мање него ичега другога што треба књижевности, и што ње нема, за то баш нема и другога којечега. Она сама добавља похвалу ономе у кога је и ондје гдје је од више стотина година, а како јој се не бисмо радовали, како је не бисмо ми поштовали, како бисмо похвалу за њу одрекли „*Књижевнику*“ ми, у којих су дјела научне озбиљности још првине? Разумије се од себе да је та научна озбиљност у „*Књижевнику*“ у једнијем чланцима јача, у другим слабија; али и у најслабијима, — какви мислим да могу казати да су Шулекова „Obrana ahavca“, Пацелов „Naglas“ и Веберов „hrvatski heksametar“, — очевидна је барем тежња за њом, чиста од бенетања надрикњишкога. Уздајући се у ту озбиљност посленика „*Књижевникових*“ не бојим се да ћу кога између њих увриједити, ако желећи читаоцима овијех врста обратити пажњу на „*Књижевник*“ речем да су по мом мишљењу чланци г. г. Рачкога и Јагића душа „*Књижевнику*“ ове године; чланци онога првога историјски а овога другога чланци о језику и историји књижевности далеко надмашају друге и важношћу ствари своје и опширним разлагањем и дубоким претресањем и обилатим знањем и оштрим суђењем. Радњу њихову гледајући дужан сам ово казати, ако се и не слажем с њима никако у гдјекојим главним ресултатима које у радњи својој наводе. — Похвале коју је „*Књижевник*“ с праве научне стране заслужио у пуној мјери, не може ни најмање окрњити што говорећи о њему не могу с друге стране премучати да ће Србин који зна и осјећа да је Србин, који није откинут од прошлости своје, — оне коју зна и осјећа, наићи у „*Књижевнику*“ на мисли које ће му бити врло немиле. То су мисли које излазе све из ове једне: да су имена Србин и Хрват два имена једнога народа, Не гледајући може ли та мисао бити истинита или не, ја мислим да у њој самој нема ништа што би морало бити врло немило Србима, јер, како је ја разумијем, требало би по њој да Срби за себе говоре да су и Срби и Хрвати, а Хрвати опет за себе да говоре да су и Хрвати и Срби, па кад би се и једнима и другима досадило носити два имена, онда би дошло да се изабере једно, а које би више заслуживало да се изабере и по томе које би било изабрано, о томе мислим да Србин нема ни најмање узрока сумњати. Али се у „*Књижевнику*“ не разумије та мисао тако; и

што се ни у њему не разумије тако, него се она мисао стеже, те се хоће радо да се Срби називају ако не само Хрватима а оно барем и Србима и Хрватима, а не ће се никако да се Хрвати називају и Хрватима и Србима, премда је у њих настала она мисао те би они требало још први да је изврше, то је што мислим да мора Србину бити врло немило. Држим да пе може бити да она мисао остане још дуго да се не разумије потпуно ондје гдје је постала, и за то сам увјерен да ће мало но мало нестати из *„Књижевника“* поменутих немилих ствари. — Али свакојако треба да захвалимо *„Књижевнику“* на послу што је до сад урадио и да му желимо сваки напредак у научном раду, а да би му напредак био јачи и сјајнији потребно је највише да најближи земљаци његови престану нагонити га да силе, какве су Јагићеве, за које су послови много већи и важнији, које им могу откривати много знатније ствари, и које би не само далеко више користи могле приносити народној књижевности него јој и пред страним ученим свијетом образ освјетлати, троши на ствари ништаве које само срамоте оне којима су још потребне, као што је доказивање да не ваља писати vȅk, pèrvi, pušakah.

Премда посленици „Књижевникови“ добро знаду да им ваља јако пазити на правилост и чистоту и љепоту народнога језика, ипак мислим да не може бити с горега ако им се то и изријеком препоручи, да не би у *„Књижевнику“* било ствари, као што су: *почем* (I part. praet. act. 131. 134), *шатари бјеше* (132), *штиоц* (136. 137), *у Босној* (334), или: *„долажаше све више у опреку са црквеним правописом“* (456), а најпослије и *„словјенски“*, које је по мом мишљењу данас погрјешка као што би било н. пр. *дрвјен* или *тебје, рибје.*

Ђ. Даничић.

Видов дан бр. 127 од 7 нов. 1864.

LXI.

СРБЕНДА И ГОТОВАН

БЕСЕДА КОЈУ ЈЕ

ВЛАДИМИР ЈОВАНОВИЋ,

б. пр. професор велике школе и редовни члан српског ученог друштва у Београду био намеран да говори 26. Јануара т. г. на главној скупштини српског ученог друштва, но коју је г. К. Цукић председник друштва забранио.

У НОВОМ САДУ.

БРЗОТИСКОМ ЕПИСКОПСКЕ ПЕЧАТЊЕ.

[8° стр. 20].

Господо!

Да се усаврша у Србину све што га човеком чини, да се развије снага и очува понос народа, да буде свакоме и свима добро: то је узор прерођеној Србији.

Да се обавештавамо и договарамо: то је пут, који води томе узору.

Да предњачи у јавном збору: на то је позвано друштво, које је састављено да негује општу свест.

Свакојако је на свом месту, да се у овом друштву запитамо: *идемо-ли управо нашем државном узору?*

Ја сам рад да о томе реч поведем. Ту је сва жеља моја, да се само разумемо у ствари која нас се толико тиче. Молим Вас дакле, послушајте што ћу да беседим, па судите хоће ли то бити тако. —

Крепки уздањем у себе наши стари узвисише се над собом и основаше темељ узору коме тежимо.

Светске „изјелице“ беху „подигли велики зулум, изнели свакојаке беде и навалили глобе на Србина.“ Али наши стари „дигоше се на оружје,“ и српска „крвца која беше из земље проврела,“ претвори се у отров онима, који су се неколико векова њоме гојили. Тако нестаде робства, које је спречавало човечански развитак и унижавало име Србина; тако васкрсе *слобода,* без које ни човек човеком, ни Србин Србином неможе да буде.

Но још се и даље простреше дела наших стари.

Они увидоше, да се извојевана слобода може очувати и развити тек ако Србин буде живео сам о своме лебу. *„Своја кућа, своја слобода“* говораху они. И они развише сву бригу, *да кућом слободу ујемче као што су слободом кућу утврдили.* У оно време они још нису могли мислити на усавршана оруђа

и установе за привреду, што само у дугом миру благосов доносе. Али у својим *задругама,* у својој *вредноћи* и у својој *штедљивој простоти* нађоше они прве основе за самосталан живот у земљи, којој је још суђено, да се брани од дивљих нападача. Удружење радних сила и капитала било је непремјено главни услов за привреду српског народа, који је оноликим зулумом, глобом и војнама био онако разређен и осиромашен. И наше старе у њиховим задругама дивно је руководила мисао: *„Ђе је браће, ту је и дијела.“* Добро употребљење времена и стеченог блага; уздржавање од ненуждног трошења и наклоност: да се од онога што претече преко подмирења разумних потреба, штеди пре свега за будуће користи; напросто, вредноћа и штедња такође су суштаствени услови за сталну тековину и принову народне имаовине. И сви ти услови сједињавали су се у приватном и у јавном животу наших стари. Они су се одушевљавали пословицом: *„док смо живи, радимо; кад умремо, лезимо;“* — они се *„нису пружали даље од губера;“* — они су сматрали *„да је штета, што дијете издере и пијан попије;“* — они су засведочили *„да је штедња прво течење:“* они *„часа непочасише,“* они *„у радише, имадоше; у штедише, бих и више“.* —

Србин „жели да је од свакога бољи, а од сина да је гори,“ но ми, скромни синови, питамо: *да нисмо гори од наших стари?*

Ако је по *утврђивању куће слободом,* ту ми „ником поничемо и у црну земљу погледамо,“ кад нам наша браћа Црногорци помену јунаштво наших стари.

Ако је по *утврђивању слободе кућом,* и ту ми нисмо оно што су били наши стари. Наши стари поштовали су српске обичаје и имале су *сложне* задруге, које су уједињеним силама и капиталима могле учинити оно што поједини неби могли. А ми? Ми смо се укалупили у „форме“ „копиране“ са стране, те имамо више парница него задруга, више инокоштина него у њима производне снаге. — Покретани духом вредноће и штедње наши стари напредовали су у привреди и имућности. А ми? Ако би рекли да смо и ми вредни и штедљиви: ваља да то и докажемо напретком у привреди и имућности. Тај напредак морао би се огледати најпре у већој привредној вештини, него што је била у наших стари, у остварењу проналазака и наука, помоћу коих би са једнаким радом и капиталом производили више него наши стари, или би једнаке вредности производили са мање рада и капитала него они. Но где су нам знаци таког напредка? Истина у нас је више „школа,“ више „књижевника“ и „књига,“ него у наших стари; али на практичном пољу привреде још је све по старом, неусавршени алати и оруђа, неусавршени начин преноса, и скоро нигде доказа да је наша „ученост“ остварена рукама привредника. А на што да дужим беседу, да укратко кажем: оно што ми зовемо напредак, далеко је од онога чиме се карактерисао напредак наших стари.

У нас је више „непредвидимих извора“ и „изванредних потреба;“ у наших стари било је више стеченог блага и задовољених потреба. У нас је више пера и спора; у наших стари било је више дела и створа. У нас је више крстова и ордена; у наших стари било је мање грехова и издајства. У нас је више „господе“ у наших стари било је више привредника. Мимо тога, ми црпемо без накнаде земљу, коју наши стари крвљу и костима својим беху наплодили; ми таманимо а неподмлађујемо гору, коју нам они оставише у аманет као тврдињу за независност српску; ми трошимо ђердане, које смо наследили од њих, а сами нештедимо „беле новце за црне дане;“ ми једемо што су они стекли, а сами неприврећујемо за наше потомке!

Толико се разликујемо ми од наших стари! И сви ми, сви смо живи сведоци те разлике. —

Као скромни синови испод стида питамо: *одкуд толика разлика између нас и наших стари?*

Отворите новију историју па ћете се уверити, да нисмо какви су нам били стари, одкако почесмо губити веру у оно у шта су се они уздали. Наши стари уздали су се у оно што је најчеститије у српском народу; у оно што се развија из свију Срба, али се уздиже на личним страстима и заблудама, те над свима независно влада; у оно што простим речима *„ваља се“* и *„не ваља се“* осветљује сваком Србину шта је добро, а шта зло; у оно што из гусала говори српском срцу, што води Србина на сабор и скупштину, што вечито уједињава и чува српски род: у *дух српског народа!* Јест, у тај дух уздали су се наши стари; тај дух храбрио је у почетку овог века, да је

„Земан даш'о ваља војевати“;

тај дух учинио је, да се српски народ из себе прероди, да слободом кућу и кућом слободу утврди, и тако даде нова сведочанства о вечитости својој.

Но ми? Ми као да се не уздамо толико у себе, у српски дух, колико у нешто ван себе у *„спољашње околности“*. Питам вас, није-ли се у нас у извесно доба оснивала сва надежда на *Цариград,* као на прву спољашњу околност? И шта нам је донела та околност? Донела нам је наваду, да се *„господује на душеку све дуван пушећи и каву пијући“*, да се *„удара намет на вилајет,“* да се *„арчи благо народа“*, а да се никоме недаје рачуна о томе, да се *азијатски дангуби и троши.* Тако би задан први удар вреднећи и штедњи српској. — Питам вас даље, није ли се другом приликом зависило од *Петрограда,* као од друге спољашне околности? Није ли та околност донела нам *„титуле и чинове“*, небројене *„чиновнике“* и златне *„униформе“*, и учинила да сваки црквени или народни празник буде изговор, да се понавља укус за *„спољашње околности“* ? То је био нов удар простоти српској, нова провала између *„господе“* и народа. — Нису ли најпосле ушли у ред наших спољашњих

околности и *Беч* и *Париз*? Нису ли отуд спопале нас горопадне *„моде“*, *„балови“*, *„салонски луксуз“* и раскошне забаве? Тиме су подведене фамилије, које беху *„почествоване“* позивом на „торжествено проводење“ да и даље распростиру „моде“, „балове“ и остало разметање.

Тако се дотерало, да се без зазора грди као *„простачко“*, *„гејачко“*, *„паорско“*, *„грмаљско“*, *„шумадинско“* накратко као *„лоше све што је наше“*, а да се уздиже као *„нобл“*, *„фајн“*, *„отмјено* и *господско“*, *све што није наше.* Тако се успело, да се и у приватном и у јавном животу нашем одели један нов круг, круг *„отмјених“* за разлику од *„простих.“*

У своме животу прости осташе верни српским обичајима, и они се вазда диче именом: *Србенда.* „Отмјени“, ухватише се у коло „спољашњих околности“, те их називаху час *„Цариградлије“*, час *„Русомани“*, час *Швабе,* час *Парижлије* или општим именом: *готовани,* кои чекају да све готово споља дође.

Промотримо ли точније приватни и јавни живот Србенде и готована: онда опажамо ову разлику:

Србенда живи у своме дому; *готован* „у квартиру под кирију.“ *Србенда* застире скромно али широм своје собе; *готован* „меблира“ обично крајеве голих соба са „канабетима“ и „фотељима.“ *Србенда* се рани простом али крепком и здравом раном; *готован* пробира јела, слади се „покерајима“, „гефроренесом“, и осталим „посластицама“, он се пои „шампањом“ и „хинеским чајом,“ он пуши „американске цигаре.“ Он испразњује „апотеке.“ *Србенда* носи скромно али чисто и дуготрајно одело; *готован* се одева „по моди“, и његова „друга половина“ невиди се из свиле и кадифе, из златног веза, из „шлингераја“, „штикераја“, „чипака“ и „карнера“, и она за љубав „моде“ баци често непоабане аљине, које би још дуго носити могла. У *Србенде,* „радња је за човека а штедња за жену;“ у *готована* „вересија“ је за човека, а расипање за жену. У *Србенде* жена је „кућаница;“ у *готована* она је „госпоја;“ у стидљиве кућанице мери се женски образ вреднођом, у бледе госпоје одскакањем наобручане „кринолине;“ кућаница налази највећу радост у својој деци, коју она собом гаји, госпоја собом псе на крилу држи, а децу јој туђинка негује, ако јој за руком није испало да их на свет и недонесе. *Србенда* има своје благе дане и своју славу; *готован* своје „соаре“ и „ручкове са великом кашиком.“ *Србенда* је уверен да много добија онај, који свашта некупује, а *готован* „купује и што нетреба, па продаје и што треба.“ *Србенда* „увече мисли шта у јутру ваља да ради;“ *готован* све о „кредиту“ виси. *Србенда* подмирује своје праве потребе, он вазда рачуна шта је за њега и његов дом, и вазда тежи да оно што му претече преко нужна трошка, пре свега употреби на ојачање своје привредне снаге и на повећање имаовине своје; *готован* троши вечито без рачуна и вечито без мере жртвује он будућност садашњости.

У јавном животу *Србенда* хоће да се троши на обште народне потребе и на оно што је свему народу од користи; *готован* хоће да зна само за свој лични „укус.“ *Србенда* хоће да се свака народна жртва мери коришћу коју народ заиста имати може од те жртве; *готован* вели да је број „деловодних нумера“ мера за трошење народњег блага. *Србенда* хоће да буде *што мање и што ваљанијих и вреднијих државних слугу*; *готовану* се допада да се пошто по то „намножава канцеларискн персонал.“ *Србенда* хоће да су заслуге, способност и поштење потреба државне службе; *готованов* „чун“ може да плови тек по реки „интрига,“ „удворавања“ и „подлости.“ *Србенда* мисли, да је *земаљска управа* све боља што је простија и јефтинија, а све је простија и јефтинија, што више *слобода* служи за основ јавном миру и поредку; *готован* неможе да се „регулише“ без „шпиона“ и „силеција.“ *Србенда* је душу дао за војника, али Србенда мисли да се главна снага државе састоји у *слободним установама*, јер само за *слободу* „сваки је Србин војник;“ *готован* полаже све на „униформу,“ на „жесточајшу каштигу“ и у последњем часу на „банду“. *Србенда* поштује *науку,* он шаље своје синове у просвећени свет да се уче, он подиже школе и на своме огњишту, само он хоће науку која учи да се у зноју свог лица свој леб једе, која доводи човека у сагласност са собом и светом, која се слаже са истинским потребама живота, и која уздиже дух народа, *готовану* је наука оно што води „господству,“ а не радњи, што изводи човека из себе самог и света, што неможе да се сложи са животом и што убија дух у народу. *Србенда* признаје и потребу *јавних грађевина,* само он хоће, да се оне слажу са његовим стањем и да правом коришћу правдају трошак кои се на њих чини. Ту он вели, *„шта ће мени кула на пенџере, кад ја немам ништа у пенџере,“* и он своди пажњу поглавито на оно без чега се не може да буде; он подиже чесме, калдрмише вароши, просеца и гради друмове и оснива оно што је вредно његовог зноја и трошка. Напротив *готован* хоће пре свега „парк с' водоскоком,“ „салоне,“ „тријумфалне капије,“ „истинске развалине од уображеног театра.“ *Србенда* се брине да *општински трошкови* буду сведени на праве потребе; *готован* неизкључује из општинских рачуна ни трошак на „фајерверке“, на „ракстле“, на „балове“ и јавно разметање. *Србенда* има срца за *добротворне цели*, и он мисли да је милостиња за немоћне и убоге, а награда за заслужне; *готован* окреће главу од немоћних и убогих, оцрњује заслужне, а иште пензију за дембеле и награду за протуве. *Србенди* је време благо, и он хоће да се са временом напред иде; *готовану* је време терет а напредак отровна стрела. *Србенда* се радује *сабору и скупштини, готован* „затвореном кругу“ и мејани, којој надева име „салон“: ту он држи „балове,“ ту „свадбу,“ ту се у новце „карта,“ ту „лумпује.“ *Србенда* ни одморно време не арчи, он тада челичи своје мужке

прси јуначким песмама и гуслама; *гошован* арчи и радно време на „игру“ и „музику,“ у коју „швалерским“ песмама лечи „заљубљено своје сердце.“ *Србенда* се диви слави својих предака, несмеће с ума своју браћу која у робству цвиле, а клања се великом духу српском који Црној Гори онакве соколове даје; *гошован* пева химне Султану, подвикује да „у Србији нема људи“ и доводи у сумњу значај српских јунака, које он назива „мала племена српска.“ *Србенда* се бори за слободу и јавност; *гошован* се облизује око „самовлаштине,“ око „цариградских берата,“ око „царских ордена,“ око „тајних фондова.“

На кратко *Србенда* и у приватном и у јавном животу корача стално и одсудно на основу српских обичаја; *гошован* кривуда по *„такту,“* који се мења као што се мењају „спољашње околности,“ и за који он и сам признаје, да је увек такав, да се несме развити никаква делатност, да ваља само ћутати и вребати, као да би се још и у данашње време могло жњети а да се несеје. —

Чудна је то провала коју су изриле „спољашње околности“ између Србенде и готована; чудна је странпутица која нас одваја од правца што наше старе вођаше државном узору!

Било је времена, кад се све што долази од „спољашњих околности“ означавало као *„напредак цивилизације.“* Ама, кад упоредимо све што су нама „спољашње околности“ донеле са оним што се заиста зове *цивилизација:* налазимо да је то далеко, далеко једно од другога.

Цивилизација је развитак човека, усавршање његових личних способности, његових личних осећања, његових личних мисли; он је даље, развитак народа, развитак народне слободе и привреде, развитак народних врлина. Напросто, цивилизација је оно што даје снагу народу оно у чему се уједињавају сви основи народног живота, оно што се зове човечански напредак народа, оно за што у почетку ове беседе рекох, да је узор младој Србији.

Ако би дакле и оно што нама дође од „спољашњих околности“ било цивилизација: онда би нас то водило непрестаном напредовању из године у годину. То напредовање огледало би се, пре свега, у *развитку слободе и утврђењу сигурности лица и имаовине.* Јер што је подпунија та слобода и сигурност, што је слободнији развитак мисли и радње, и што је извесније, да ће они који раде и штеде слободно располагати са оним што зараде и заштеде: све је увиђавнији, све вреднији и штедљивији народ, све јача воља за производну радњу и тековину. Споменуто напредовање исказивало би се даље, остварењем *основа удружења* у што ширем кругу и што сталнијем правцу. Јер тек уједињеним радним силама и капиталима даје се снага народу. Осим тога, наше напредовање означавало би се *прелазом науке у занатске вештине,* чиме се повећава производност човечије радње и чини да природа све више за човека ради. Најпосле речено напредовање представило би се у *што једна-*

чијем уживању произведених добара, у личном и друштвеном благостању, у добру свакоме и свима.

Но камо, који пријатељ народњи може показати таке знаке цивилизације као створа „спољашњих околности"? Камо, ко незна како некад под утицајем тих околности искрсоше *Дракони*, који поставише себи задатак, да одузимљу овом народу оно што му они нису дали, да га лише *слободе* — те прве и свете тековине старих јунака србских? Сви ви памтите она времена ужаса, кад се овоме народу на сурвинама унутрашње слободе поповало: да је слобода противна благостању, да ваља жртвовати слободу лица, слободу састанка и збора, слободу радње и располагања са имаовином, па да друштву добро буде. Сви сте били сведоци, како се тада насиљу надевало име „политична нужност", а изазивању и распаљивању крвавог грађанског рата „јавни мир и поредак"! Сви знате, колико је живих привредника, колико стеченог капитала прогутало то насиље, то навлачење на буну. Сви знате, како су тада обарани основи јавне правде, како су извртани стари и сваки час по буџацима фабриковани нови „закони," не за одбрану, већ за напаљање невиности! То све ви знате, а ја вас питам: је ли могло бити и воље, да се привређује и штеди онде, где се тако титра са законом и правом, где су личност и имаовина у опасности, где царује сила песнице? Једва је ту могло бити наклоности: да се привређује, да се извесна садашњост жртвује сумњивој будућности, да се просипа зној и троши капитал на ово што лако може да небуде од користи привреднику или његовој фамилији, што један силеџија кад хоће може спалити као „Дробњакову мејану у Рипњу" што се може „конфисцирати" као „преким судом у шабачком логору," што могу опљачкати у „четири ока" „комисари," „полицаји", „суђаје," „буљукбаше," „апсанџије" и „стражари" — сви из школе која у Гургусовачкој кули свој вршак достиже.

Ко незна даље, како се под утицајем, „спољашњих околности" увуче „шпионисање" и „партијско интригование" међу једнокрвну браћу? то сви знате, а ја вас питам: је ли се могао снажити дух удружења онде, где се од брата небрат прави, где се неповерење и освета сеје? Ту ни задруга не може да сложна остане, а камо ли да би се ту и ван фамилије ширило и тврдило удружење привредних сила.

Ко незна, како се под владом „спољашњих околности" делила наука као „теорија," од остварења као „практике"? То сви знате, а ја вас питам: је ли могло бити усавршања у привреди онде, где се званично доводе у сумњу вечне истине, где се проповеда да права наука „још није за наш народ," а „игри," „музики" и „церемонији" све се жртвује? Ту није могло бити напредка у радиности, ту је радња више мука него корист, ту се много времена, много капитала, много зноја без накнаде трошити мора.

Најпосле ко незна, како се силом „спољашњих околности“ „метуше у џеп“ они који порезу плаћају? То сви знате, а ја вас питам: је ли и може ли бити свакоме и свима добро онде, где се на страни неколицине, талири слажу, а већини се „досуђују:“ батине, шиба, церићи, топузи, нацаци, секире, тамнице, обори, рупе и точкове. Ту не може ни спомена бити о општем добру, ту се само „талираши“ о трошку народа ширити могу.

Тако је јасно, да се у оном што нам „спољашње околности“ донеше, не показује никакав знак цивилизације. И кад нам све каже, да нас то чини горим од наших стари: онда хоћемо ли упорно остати оваки као што смо, или ћемо да се покајемо и поправимо?

Заиста, господо, морамо се ужаснути кад из дубљине ове урвине у коју су нас стропоштале „спољашње околности,“ погледамо на планине потреба које се над нашим главама подижу! Није то мала промашка, застати у великом послу *јединства и независности српске,* па јести готовину и живкарити „из руке у уста.“ Није то мали грех: несамо оставити Црногорце и Херцеговце, да они једини проливају крв за будућност српску, већ још и *унутрашње* основе српског живота рушити. Није то мала заблуда: кад ми овде „уводимо у наше салоне нове игре“ и „нову музику,“ кад јавним разметањем одводимо пажњу од правих савремених питања и заводимо на странпутицу младе и нежне умове, кад хладујемо и уживамо оно без чега се може бити, а браћа наша у Црној Гори од голотиње и глади умиру, или у Ерцеговини, у Босни, у старој Србији и у Бугарској у робском чемеру кору леба једу! Загледајте у књигу извоза и увоза нашег н. пр. у 1861/2 па ћете видети, како ми усред сиротујуће и гладујуће браће наше издајемо на страну рану и нужне ствари, а купујемо: „рађена цвећа“, „злата клобоце“, „вунице“, „артије за цигаре“, „дувана бошче“, скупоценых вина: „шампања и виланера“, и осталог дражећег пића за 3,643.258 гроша чаршиских!

Такве промашке, такве заблуде и греси, такво закидање онога што је нужно и трошење на оно што није нужно, жигосани су злим последицама у историји цивилизације. Друга је то ствар, кад се благује у једној *богатој* земљи, која и производи и троши и непрестано производи колико јој треба. Ту је благовање угодно друштвеном напредку; као што је угодно и српском народном духу, да се онде *„ђе је царевина“* и *„ђе су ризнице пуне блага“*, служи јунацима вино „златном купом“, или да они ту носе „по долами златне токе“ и опасују „сабље у злато обливене“. Ама кад се из једне државе, којој се треба над собом усилити, те да вредноћом, штедњом и производним употребљењем заштеде дође до пуне снаге своје, кад се из такве државе даје нужно у размену за ненужно: онда такво жртвовање правих потреба наводи, да се троши без накнаде више него што се производи; да се прождиру капитали; да се

смањује народна имаовина; да они кои ништа неприврeђују и који се зову *ладолежи*, пландују о трошку оних који привређују; да се сујетном сјајношћу ограђују надувени од скромног света; да се глоби народ и воде гнусне спекулације, какве могоше смислити тек *Фердинандо II* (владалац шпански), *Карло II* (владалац инглески), или *Луи XIV* и *Луи XV* (владаоци француски); да се зноjем и крвљу народа исплаћује хладовање неколицине!

С тога такав правац трошења осуђује историја цивилизације, која доказује, да се у питомоме свету неможе обстати другачије, већ или *да се производи више него што се без накнаде троши, или да се мање без накнаде троши него што се производи;* која учи, да се људи друже, не да један живи о трошку другог. већ да се узајамно подпомажу; која налази, да је све јаче и напредније друштво, што су једначије подељена добра у народу; и која сведочи, да се огорчавају и до гњева подижу страдајући делови народа, кад се у времена несреће и оскудости неколицина о обштем трошку размеће.

Па и дух српског народа противан је свему томе што осуђује историја цивилизације. И он је одвратан од трошења што води надувености, којом се вређа чуство братства и скромности, чуство по ком *„царски ваља и требује“* да и *„цар славу служи“*. Јер:

„Док цар Степан на ногу стајаше,
„Стајаше му свети Аранђео,
„Стајаше му на десном рамену,
„Милује га крилом по образу. —

А кад „владике“ и остала „ришћанска господа“ наведоше српског цара Степана,

„Те он седе с њима за трпезу,
„А још није ни славе напио, —
„Слугам даде, да му славу служе,
„Расрди се свети Аранђео,
„Удри цара крилом по образу,
„Па отиде из царева двора“.

Још мање може српски дух трпети јавно разметање које води глоби и угњетавању, јер *„Са шта оде Србин у хајдуке“?* Старина Новак одговара:

„Кад Јерина Смедерево гради,
„Па нареди мене у аргатлук,
„Аграговах три године дана,
„И ја вукох дрвље и камење
„Све уз моја кола и волове,
„И за пуне до три годинице,
„Ја не стекох паре ни динара,
„Незаслужих на ноге опанке,

„И то бих јој брате опростио;
„Кад сагради Смедерева града,
„Она стаде па и куле зида,
„Па наметну намет на вилајет,
„Све на кућу по три литре злата, —
„Ко имаде и предаде благо;
„Ко предаде онај и остаде;
„Ја сам био човек сиромашан,
„Неимадо да предадем благо,
„Узех будак, с' чим сам аргатов'о
„Па с' будаком *одох у хајдуке*".

А колико је тежка неправда Србину, кад народ страда, а великаши благују, види се најбоље из ове клетве:

„Ви пијете и попијевате,
„Сиротиња у невољи цвили!
„Тко је вама коње набавио?
„Тко је вама чоху порезао?
„Тко ли вам је поков'о оружје?
„Разма једна сиротиња раја.
„Пак с Турцима рају завадисте,
„И Турцима сада издадосте"!
„Шта чините? да вас Бог убије!
„Шта чините, јер се небијете?!"

Но страховитост положаја у који су нас вргле „спољашње околности", не само да се историски означује, него се она осведочава и проклетством од чега већ страдамо. И усред тога проклетства, усред заплета од *дугова, парница, лажних „облигација", „интабулација", „секвестара", „банкротства"* и *„стецишта над презадуженим имаовинама"* усред тих претеча пропадања и развраћања: ко може да непризна, да је крајње време, да се покајемо и поправимо!

И хоћемо да се поправимо!

Но како да се поправимо?

Видели смо како су добро стајали наши стари који су се у себе уздали те су слободом кућу и кућом слободу тврдили. Видели смо, како је обртање око „спољашњих околности" и рушење унутрашње слободе узрок, што смо назаднији и несретнији од наших стари. Само нам се каже, како да се поправимо. Да тражимо себе у себи, да се ставимо под закриље српског народног духа, духа слободе: то је једини правац спасења нашег. Дух слободе обновио је државу нашу, дух слободе и нас ће укрепити: у слободи је кључ за поправку, у слободи јемство за будућност нашу.

И хвала Богу! Данас се на све стране увиђа да тек онде где се свачије право поштује, где слобода једино опредељава личност, где су услови живота за све једнаки, да тек ту друштво може крепко и стално развити се. И нема здравог разума коме

данас неби било познато, да општи интерес није ништа друго већ збир личних интереса, да се тек заштитом лица заштићује друштво. Данас је обште познато, да само слободним употребљењем својих права припомаже сваки општем добру, да негом личне слободе свачија реч и свачије дело постаје оруђе друштва, и да се тек неспреченим развитком личних сила, личног ума и личне радње постизава оно што се зове интерес друштва. Зна се данас. да друштво није аветиња која личности ждере, већ је оно добри дух који закриљује и снажи личности.

Па кад је општа свест за слободу, кад је слобода дух српског народа, и кад је у слободи јемство за будућност нашу: онда може ли бити озбиљнијег позива за обавештеног Србина, него да у слободној земљи слободно живи и ради? И коме је приличније да даде примера тој општој дужности него ученом друштву српском, које је себи задало да истински истини служи? „Без друштва нема јунаштва, без збора нема договора", вели српска пословица: покажимо да смо дорасли за друштво и договор!

Но шта може друштво ово за будућност српску?

Друштво може да науком развије у младежи чуство дужности према ономе у чему сваки Србин себе види, према *народној слободи.* Па онда друштво може да науком снажи чуство уздања у себе, чуство *поноса српског,* и да светским искуством крепи дух *привреде,* чиме се утврђује слобода.

Наравно да је *слобода штампе,* први услов за такву радњу друштва. И где се на уста владаоца чује овај глас народни: „Да подижете на положеном већ темељу стуб; но не стуб од камена који би био трошан, као и све остало што је рукотворина човечија; него стуб сазидан *развијеним духовима српских синова,* који несамо да зубу времена на супрот стаје, него се са вековима све то јаче у своме темељу утврђује, ту мора да умукне сваки противан глас. па и глас за *цензуру* — ту „трошну рукотворину" нечовечију. И који верни слуга може радити у пркос тој свечано изјављеној жељи српског владаоца; који српски син може слободну Србију на ћутање сводити? Ни један који је веран народној влади, ни један прави Србин не може бити противан истини: да се само на основу *слободе* и *јавности* могу *развити духови српских синова.* Слобода развија умове, а јавност их сједињава у општу свест; без слободе нема развитка, без јавности нема јединства.

И ми, дакле кои смо позвани да служимо духовном развитку српских синова, примимо к срцу позив нашег владаоца и учинимо предлог: да нам се ујемча *слобода штампе,* те да, „разборитим и постојаним корацима корачамо напред к науци"!

Но то није све што учено друштво у ово време има да учини. Још је оно дужно да отвори своја врата сваком народном пријатељу, који се осећа позван да служи духовном развитку синова српских. Стидно је то да сваке године дангубимо око

питања: ко је достојан да буде уведен у наш ред. Искључивање од реда могло је бити само језуитска потреба, али наука тек у јавности своје достојанство налази. Нека се дакле једном за свагда узакони: да може бити члан српског друштва за науку сваки поштен Србин или пријатељ српски, који хоће да припомаже цели друштва. Тако би учинили да служи развитку српске свести све што јој служити може, и старо и младо, и мужко и женско, и они који су близу и они који су далеко, и перо и новац, и свако друго достојно средство.

Најпосле друштво може да отвори у своме стану *вечерње и недељно предавање* наука; да уобичаји *путничке скупштине* за научне цели; и да издаје онако често и онако редовно свој *„Гласник"*, као што му је једном приликом предложено. Таквим предавањем, таквим скупштанама, и таквим „Гласником" силно би припомогли развитку и уједначењу мишљења; њима би најбоље докучивали истинске потребе народа и доводили општу науку у сагласност са тим потребама; њима би најбоље распростри свест о правим условима српског народног живота; њима би најпоузданије угушили ону лакоумност и оно сујетно разметање што су нам навукле „спољашње околности"; њима би најживље неговали вредноћу и наклоност: да ограничавамо садашње уживање ради будућих користи, да упоређујемо садашњост са будућности и израчунавамо садашње жртве и будуће накнаде, да побеђујемо блудеће жеље и бринемо се о што бољој судби свега српског народа ма где он био; да на просвету наше деце на њихов напредак у животу, на њихову будућаост жртвујемо, много више, него на своје собствено садашње благовање; накратко, да радњом, штедњом и производним употребљењем заштеде ојачавамо изворе народне снаге и подижемо „стубове који ће се са вековима све то јаче утврђивати у темељу своме".

То све може учено друштво, и ја данас предлажем да оно и учини то што може.

Друштво је дало лепих сведочанства о својој готовости да учини све што је у интересу општем. Ту се нарочито има споменути *преглед наука* (енциклопедија наука), што је оно у најновије време узело у посао, по предлогу свог подпредседника. То ће бити круна свему досадашњем друштвеном раду. Али од позива: да на пољу слободе и јавности развија српски дух, нити је било нити може бити лепшег позива за учено друштво. Рђавим примером и глупошћу унето је у нашу земљу много којешта што није за овај народ, и што би било самоубиство за њега у садашњем положају његовом. Треба једном да отворимо очи и да видимо сво неваљалство, што је са стране донето. Пробудимо се дакле ми, који хоћемо да друге будимо; пробудимо се као прави синови наших стари, и као што је време извор живота: докажимо да умемо ценити и производно употребити своје време! Доста су нас и у умном кругу раз-

двајале неумне партајске страсти; доста се и по књижевном пољу блудило за „госпоштином“; доста је било неплодне „регуле“ из „биро'а“ доста неслоге и пакости исподмукла: време је да се озбиљно за науку заузмемо.

Наука је јавна истина, истина која се нецрпе из неколико ограничених мозгова већ из светског проматрања и искуства. Она незна за суд неколико оракулских одборника већ се развија из човештва, и као дело вечности она се уздиже над сваком личном и пределном оградом, и тек у слободи и јавности налази она своје поље. Недангубимо дакле на странпутицама, већ пођимо управо државном узору нашем. Историја нам правац означује, време нам руку пружа, владалац нас рабри, потреба народног живота покреће нас, све нас напред зове. И пођимо напред?

Неусилимо ли се, да учинимо што се очекује од учених Срба: онда знајмо, да је на нама тешка одговорност за нашу укоченост. Знајмо, *да се дух српског народа најпосле сам собом брани!* Јест, он је увек будан, али устаје само у одсудан час. Он сагиње главу у несрећи, но не да се под њом сломије, већ да она прелети преко њега. Он је прекаљена љубав према роду своме, но не у том смислу, да се само погине за отаџбину, већ да се *одбрани* српски народ. Он ради само после дугог уздржања, но кад ради његова радња неостаје без значаја. Он нерадн као у грозници. већ је обавештен, и никад неоставља народ подељен у мишљењу. Он је способан за жртву, и кад он устаје сви сложно устају и све у глас кличе:

„Бићемо се море до једнога, —
„Изјелице', кам пореза наша?“

Тако је правилна и стална сила српског духа! у њему је тајна свега оног неспоразумлења што дели „изјелице“ од народа, чију крв они пију.

Тешко грешнику који оседи противећи се српском народном духу! *Слава младежи на којој српство остаје, и Србенди кога гусле буде* када гуде:

„Дрина водо! племенита међо,
„Између Босне и између Србије!
„Наскоро ће и то време доћи,
„Кад ћу ја и тебека проћи,
„И честиту Босну полазити!“

*

[На ово је одговорио Даничић, овом брошуром без потписа:]

СРБИН СРБЕНДИ.

У БЕОГРАДУ.
У ШТАМПАРИЈИ АЛЕКСАНДРА АНДРИЋА
1864.

[8°, стр. 14]

Благо нама, ето нашег сунца! — повика у мени срце играјући од радости што они између нас који мисле да су им озебле руке сада већ не треба да чекају да „сине сунце, да огреју руке да потерају по Косову Турке;“ а тако од радости повика срце у мени кад прочитах прве три врсте од једне академичке беседе, коју беше намењо нашој — не смем казати: српској, јер је то име малено патриотском беседнику, него да се узмем на ум и промислим мало како ћу по његовој вољи казати, — коју дакле академичку беседу беше намењо србендастој академији један између *најдостојнијих* чланова њезиних, о чему се јамачно ни он не сумња. Али што даље читах, то се радост моја све већма обраћаше у жалост; а жао ми све већма бејаше за то што не допаде Београду слава да се у њему роди то сунце, а тако му је близу била, него се те славе удостоји Нови Сад у туђем царству; и та жалост моја бејаше то тежа што сам уверен да је са мном искрено дели сваки — не смем казати: Србин, него по патриотизму у намери сметенога беседника велим: Србенда, и да је дели то искреније што је који србендастији.

Без сумње сваки читалац већ по себи, по радости коју је сам осећао ових дана, зна и без овога увода да је то сунце српско грануло у прилогу „Србскога Дневника“ по имену „*Србенди и Готовану.*“*) Јер ту на десет малих листа стоји као сунце јасно шта је српском народу најпрече и како ће најлакше до тога доћи. — Доиста когод намишља што радити треба најпре да смисли шта ће радити. Та истина, које не може свак ласно знати, сјаје се одмах у почетку, па се за чудо оштро, тако да не може бити око тога распре, у две у три речи каже шта је „*наш државни узор*“ т. ј. шта је „*узор прерођеној Србији,*“ или другим речима „*коме узору треба да тежимо,*“ или шта треба да радимо; та се најтежа ствар, како рекох, врло јасно у две три речи каже, каже се овако: „*да буде свакоме и свима добро:*

*) Беседа коју је г. Владимир Јовановић написао да говори у главној седници Друштва Српске Словесности 26. Јануара 1864.

што је узор прерођеној Србији." За цело нити је кад у старо време било нити сада има једне цивилизиране или нецивилизиране државе, којој би био *„узор: да буде свакоме и свима добро;*" него је без шале то само Србији *„узор*"; све су друге старе државе имале и све садашње имају са свим друге *„узоре*"; и за то ниједнога другога човека осим србендастога академика није могло бити достојније да пронађе то, нити је и где било достојније место да се тај проналазак прогласи него што је србендаста академија.

Том је проналаску важност тако велика да се сада још не може ни оценити, него ће се у свој сјајности својој показати тек онда кад се онај *„узор*" наврши. За сада се тек од прилике може мислити, како ће онда красно бити у Србији: онда се не ће моћи нигда догодити да *„ко љети хладује зими гладује*", него ће свакоме бити добро; .... не ће се нигда догађати да *„ко хрче не срче*"; не ће тада бити *„тешко*" него *благо — „томе ко памети нема*"; .... неће тада у Србији бити *„тешко*" него ће бити *благо — „ногама под лудом главом*"; .... не ће се тада у Србији моћи догађати да *„незнајшу рђа бије*"; .... не ће се нигда догодити да *„богаш једе кад хоће а сиромах кад може*"; .... не ће се нигда догодити да *„пије вино ко има новаца, а ко нема сједи код лонаца*"; .... не ће се тада догађати што Црногорци веле: *„богати на мазгу сједе, а сиромаси иду на ноге*".... не ће се тада у Србији догађати да *„ко бесједи шта хоће, мора слушати шта неће*", него ће он и онда слушати само оно што хоће; .... не ће тада у Србији бити *„тешко*" него ће бити *благо — „оном свакоме јунаку, што не слуша свога старијега*"; .... неће тада у Србији бити прилике да *„бог помаже, али нема коме.*"

Тада ће без сумње повртети к нама и Французи и Енглези и Американци да виде шта је држава; али ће се тада без сумње барем у србендастој ученој академији, у којој су *обавештавања* на месту, наћи когод да их — може бити *„испод стида*" — обавести да је така држава само за Србенду.

Ако су ти, драги читаоче, ова мудра *обавештавања* Србендина из којега му драго узрока по вољи, можемо ићи за њима до краја, премда бих волео да их сам тражиш у беседи Србендиној, јер би ти радост била потпунија.

Будући да има људи таких којима је *„море до колена*", за то је и писац оне академичке беседе врло ласно пронашао

*

не само онај *„узор“* за којим треба да идемо у државном животу, него и начин којим се може врло лако и учинити оно што је у оном *„узору“*. У томе му је помогло знање врло ретко да најпре треба познати зло, па му је онда лако наћи лек. Потрудио се дакле открити зла, која на путу стоје оном *„узору“*, а у томе га није изневерила ни засведочена оштрина разума његова, ни опширна ретким трудом стечена ученост, него се и једна и друга у том пункту још сјајније показала него у откривању самога онога *„узора.“*

Зло је дакле у Србији много којешта; зло је пре свега, вели, што у Србији једни људи *живе у своме дому* а други *седе по туђим кућама под кирију*. То је грдно зло, и баш га за то није лако разумети. Промисли само, драги читаоче; јер је то грдно зло и за газде и за кирајџије. Промисли само какав је један онај човек који и ако нема толико новаца да може озидати кућу или купити готову, опет има толико да може поштено плаћати кирију; а што се газде тиче, промисли само какав је жалостан живот човеку, који има не само кућу у којој сам живи, него има још коју, која му носи кирију. Ако не видиш колико је то зло, онда треба да учиш народну економију; само се бојим, не ће те ниједна доста *обавестити,* јер ће то зло бити у тој науци нов проналазак, којему ће се и знаменити, теби без сумње познати државни економ Рошер за цело још више обрадовати, кад га дозна, него што се могао радовати српском преводу својега дела.

Зло је у Србији и то, вели државник србендасти, што једни људи *„застиру скромно али широм своје собе,“* а други имају *канабета и фотеље*, и то „по крајевима голих соба.“ Без све шале то ће бити велико зло; јер ено како пропада Француска и Енглеска са својих канабета и фотеља, на којима се не ради ништа друго него дембелише, а гле како цвета Турска, где нема тих беспослица па нема ни дембела да на њима дембелишу, и где се често ни *„скромно“* ни *„широм“* собе не застиру а још чешће нити се има чим нити се има шта застрети.

Такође је велико зло у Србији, вели Србенда, што се у њој једни људи хране и *„простом али здравом“* храном, а други једу *„покераје“* и пију *шампањско вино* и *„испразњују апотеке.“* Кад то не би било тако грдно зло, ја бих и једнима и другима казао: на здравље! и замолио бих те, драги читаоце, да им и ти од срца то кажеш. Али од бриге што је то тако грдно зло,

заиста нити би ти имао кад то казати нити мени пада на ум да те за то молим. Него хвала богу што ће с тога зла пре нас испропадати редом оне државе у којима се једе више *„иокераја“* него код нас и у којима се пије више шампањскога вина него код нас у којима има више апотека те их се и *„испразњује“* више него код нас; а докле дође ред на нас, да ако се дотле бог смилује, те нама за љубав учини да не роди више ни пшеница ни шећер за *„иокераје“*, и да не роди више шампањско вино, и да апотеке стоје вазда пуне; па ако и тада опет буде богу воља да се сви људи не хране једнако, може бити да ће се у мудрости досетити, те ће нам учинити барем ту милост да се они који су дотле јели *„иокераје“* у напредак хране *„простом али здравом“* храном, а који су се дотле хранили *„простом али здравом“* храном да се од тада не морају хранити ничим.

Зло је у Србији велико, које се не би смело ни споменути на другом месту него у ученом друштву, што су једне жене *„стидљиве“* и њима се *„женски образ мери вреднођом,“* а друге нису таке, и њихову је образу мера *кринолина*. Није мала ствар стидљивост женска; и за то је овај проналазак мере за стидљивост женску од превелике користи и за државу и за свако чељаде посебице, и мушко и женско; а тим је проналаском и кринолина, поставши *„мера образа женског“*, дошла до важности којој се јамачно нигда није надала ни она ни онај који ју је изумео, и коју важност сада видећи не може ни женска страна а камо ли мушка пожелети да кадгод изађе из обичаја тај знак по ком је са свим лако познати стидљивост, коју је иначе врло тешко било и показати а још теже познати.

Велико је зло, каже Србенда, што у Србији неки *„имају своје благе дане и своју славу“* а други не само то него имају и *„соаре и ручкове са великом кашиком.“* То би се зло без сумње умањило кад би бивали ручкови без кашика; али ће опет остати толико да ће с њега Србија за цело пропасти; али ако и јест очевидно да ћемо пропасти с тога зла, опет се можемо тешити тим што ће то зло пре досадити Русима, који немају ни своје славе ни крсних имена, па докле у том пропадању ми будемо онде где су сада већ Руси, дотле ће проћи још много времена, јер код нас и ко има *„соаре“* и ко нема, сваки још̀те има и *„благе дане и своју славу.“*

Особито је велико зло у Србији, што један хоће, како каже Србенда, да је *„број деловодних нумера мера за трошење на-*

родног блага." То је доиста велико зло, колико без сумње и свако друго споменуто. Јер како ће се по тим „*нумерама*" знати колико је и каквих послова преко године било у којој канцерији, и по том колико људи и како треба плаћати у тој канцеларији? То би се много лакше и поузданије могло дознавати кад би се пазило колико чавака преко године гакне изнад које канцеларије.

Може бити да би ти, драги читаоче, мило било да изнесем још које наше зло из ове академичке беседе; али их има врло много а ниједно није мање страшно од ових, па које мноџине које страхоте њихове ради не смем их дирати, него бих те молио да сам читаш ту беседу, ако се у себе уздаш да те не ће ухватити грозиица од ње, а том би приликом још дознао, ако до сад не знаш, да има људи, од којих *што један веже сто* других *не може раздрешити.* Остављајући ти дакле да сам разгледаш у тој беседп остатак наших зала, могу већ приступити крају. А крај је тој беседи још најзнатнији, тако да све што је напред није ништа према крају, које управо не би требало ни да помињем, јер се то и „*само каже*" у рођених беседника, који сврх тога у месту најзнатнијих беседника не пропуштају развити свој дар још док уче њихов језик.

Приближујући се дакле крају у својој беседи србендасти академик показује „*правац спасења нашега*" од свију зала која је набројио. Немам ли дакле право што рекох да је крај најзнатнији? Тај је „*правац*" лако нашао и показао. јер се по свему што је дотле говорио „*само каже*", а може бити и за то, што је, како вели, „*једини*" а нема их више. А тај *правац* није ништа друго него „*дух слободе*", јер је тај дух „*дух народа српскога*". Заиста као што ни оних зала, која се у беседи набрајају, нема ни у једнога другога народа осим српскога, и као што ни онај „*узор*" који је србендасти академик нашао за српски државни живот, још није био „*узор*" државном животу ниједнога другог народа осим српскога, тако ни „*дух слободе*" није дух ниједнога другога народа осим српскога. То премда се и *само каже*, опет беседник није пропустио доказати и објаснити народним умотворинама, у којима нико неће казати да се не показује најбоље дух народни. Што би се у којој умотворини народној показао са свим други дух, то неће долазити отуда што пословице и песме народне имају за познавање народнога духа своје особито значење, које треба

знати, него ће то бити отуда што таке духу србендастом противне умотворине народне нису народне него су их без сумње рђави људи донели са стране као *„покераје и кринолине“*. Јер ко је казао: *„Боље у гроб но бит' роб“*, тај не може бити да је казао и ово: *„Робом икад, гробом никад“*; а будући да је оно прво без сваке сумње казао Србин, за то није био Србин који је ово друго казао; и будући да се у оној првој пословици показује дух српски, за то дух који се у овој другој показује није српски. Тако није био Србин ни онај који је први казао: *„Бежанова мајка пева, а Стојанова плаче.* Није могао бити српски дух у онога који је први казао: *„Јачему капом а нејачему шаком“*. Није био Србин који је казао: *„Чија сила онога и царство“*. Није био Србин онај од кога су јуначки Црногорци примили пословицу: *„Ко се јачему не умоли, та се не обрани“*. Није био Србин који је први изрекао: *„Од како се ослободи, од онда се осрамоти“*. — Све ове и друге умотворине нису народне српске, и по том нема сумње да је *„дух слободе“* и *„дух српски“* једна ствар, а отуда се опет *„само каже“* да ниједан други народ осим српскога није тога духа, јер би онда српски народ био као и остали народи. А да је тај дух једини лек народу српском од свију његових зала, и то се *само каже,* јер све што има дух може се само својим духом лечити, то то је доказано и сваки се дан доказује на појединим људима, у којих је болестан дух, па се ничим другим не могу излечити нити се лече него својим духом.

Види се да је беседник са свим по нарави генија беседничкога сву снагу духа својега, многом науком чврсто укрепљена, скупио на крај своје беседе.

Тако силним духом нашавши у *„духу слободе“ дух народа српскога,* а у том опет духу *„једини правац спасења нашег“*, нађе са свим *„наравно“* и то, да је за радњу на том *правцу „први услов слобода штампе“*. Доиста та слободна штампа, будући *„први услов“* радњи *слободнога духа*, без којега *„услова“* наравно ни у старих Грка и Римљана није могло бити никакве слободе, мора бити слобода над свима слободама. То јој не може нико одрећи; и без сумње ту силу његину добро познајући србендасти академик, и у ту се силу уздајући, држи да ће слободном штампом учинити крај свакоме злу нашем, и које је разложио у својој беседи и које није. Доиста која би друга сила осим силе слободне штампе могла забранити да се не једу

„покераји“ и не пије шампањско вино? — Ако ниједна друга слобода не може натерати жене да скину кринолине, како их не би могла натерати слобода над слободама, слободна штампа, за коју је доказано да све може особито у рукама таких људи који штогод раде раде само за народну срећу, а великим духом својим и силном науком својом знају шта је срећа народна, и која слободна штампа, будући да је ради народне среће на свету, *наравно* има и ту силу да забрани к себи приступати онима за које она зна да је не употребљавају на срећу народну. — Кад је слободна штампа слобода над свима слободама, како се њојзи не би морала покорити слобода по којој многи људи седе не по својим кућама него по туђим? Како се дакле не би могло њом искоренити то зло у Србији и свако друго? — Јест, слободном ће штампом за цело укинити србендасти академик и то зло што су неке Српкиње нероткиње, јер и то до скора нечувено зло помиње међу осталима; о том нема сумње јер што до 99-те године Аврамове мила Сара његова није родила Исака, зна се за цело да је то било за то што није било слободне штампе, и кад је бог јавио Авраму да ће добити сина и да ће бити семена његова колико звезда на небу, *само се каже* да је тада проглашена слободна штампа, а што се и Аврам и Сара чудише томе обећању, то је било са свим *наравно*, јер нису знали колику силу има слободна штампа. — И још веће женско зло, које се у академичкој беседи такође помиње, и које се без сумње имало коме у србендастом ученом друштву напоменути, укинуће беседник слободном штампом, — зло што неким женама у Србији, како каже, *„испада за руком да дете̂та не донесу на свет“*; а то тако речито говорећи јамачно је за утеху онима којима је хтео говорити имао у намери постарати се слободном штампом и да се онима женама којима то *„испада за руком“*, али у том послу и сам̀е заглаве, барем та несрећа не догађа. — Еле, као што *„нам се само каже“*. сва ће нам зла укинути слободна штампа; а будући да нам је једно од главних зала сиромаштво народно, којега је ради и грађена академичка беседа и којега се јединога ради и набрајају у њој остала зла, слободна ће нас штампа опростити и њега, и учинити нам државу богату, у којој ће, као што се беседник јемчи, слободна штампа допустити да се носи свила и кадифа, као што је и у српском царству било слободно; јер су у њему пре него што се почела носити свила и кадифа

биле *„ризнице пуне блага“*, које је без сумње данашњи Србенда бројио, а то се благо није могло стећи нити се стекло друкчије него слободном штампом.

То је од краја до краја беседа србендастога академика. Али мудрост и ученост његова није така да би и на крају имала краја, него дотеравши до краја још се пресипа, па напомиње својој дружини да је *„стидно да сваке године дангуби око читања: ко је достојан да буде уведен у наш ред“*. Што се учена друштва других народа не *„стиде те дангубе“*, то је *наравно* за то што је — како је у беседи већ показано — дух других народа са свим друго нешто а друго дух српски, па се отуда *само каже* да што је њима дика оно је нама срамота, и што је ученим друштвима других народа срамота, оно је србендастој академији наравно дика. Тога ради србендасти академик на крају своје беседе предлаже својој дружини: „да отвори своја врата сваком народном пријатељу, *који се осећа позван*, да служи духовном развитку синова српских“. Да се таки предлог могао учинити само у србендастој академији, то се *„само каже“*, кад онога што је *„српски дух“* нема ни у којега другог народа. А тај је предлог осим оне за — мал не рекох Србина, — осим оне за Србенду *„стидне дангубе“* требало примити и за то, што је, како вели академик *„искључивање од реда могло бити само језуитска потреба“*. Отуда опет *„само се каже“* да није имао стида — барем србендастога, — него је без сваке сумње имао *„језуитску потребу“* онај који је казао да је *„тешко мудрому међу будалама беседити“*, и да је *„лакше камење уз брдо ваљати него се с лудим разговарати“*, а особито онај који је рекао да *„у млин гусле не ваљају“* и да *„није свачији посао испод села пропевати“*.

На крајњем крају своје беседе у патриотској ватри није се србендасти академик дао занети да се не сети и младежи, него јој без сумње са свим нехотице и са сним патриотски, немајући ни мало на уму себе, повикује: *„слава младежи, на којој спаство остаје и Србенда!“* Да у тим речима као прави патриот није имао себе на уму, и то се *„само каже“*, јер да је и младеж и себе и још кога имао на уму, могло би му место оних речи пасти на ум да као никакав патриот повиче:

„Не ваља прије лећети докле крила не нарасту“,

или:

„Пусто расло, махнито старало“.

LXII.

О СВЕТИЋЕВУ „ОГЛЕДАЛУ.“

РЕЦЕНЗИЈА

Ђ. ДАНИЧИЋА

Из Видова дана 1865 бр. 28—32 [9—20 марта] прештампано други пут.

У БИОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1865

[8° стр. 32]

ОГЛЕДАЛО СРБСКО за єзекъ, повѣстницу, и смѣсу књижевну. Издаватель и уредитель Дръ Іованъ Хаџић-Светић. Година I. У Новомъ Саду 1864.

Добисмо осам свезака овога *„Огледала“* за пошлу годину. Излазило је сваких пет недјеља по два табака. Чланци у њему бјеху намијењени историји политичкој, књижевној, језику, и свакојаки, као документи о стварима врло неједнаке вредности, пјесме преведене и једна оригинална, поетичке приповјетке понајвише преведене. Посленици бјеху осим самога уредника г. г. др. Божидар Петрановић, Јаксим Новић, Венијамин Бороцки, неки „J. T.“ и „Један ђак“. Најглавнији су чланци самога уредника, и за то мислим да се поменути другови његови не ће срдити што ћу се око његова посла више забавите а о њихову само неколико ријечи казати, колико ми се чини потребно да би се читаоци упознали са Светићевијем *„Огледалом Српским“*. Име је Божидара Петрановића добро познато у нашој књижевности; али чланци његови који су штампани у *„Огледалу“* из његове историје опште књижевности нијесу за периодске књиге; мислим да није потребе да из ближе казујем шта су периодске књиге. — И Јоксим је Новић доста познат из књига својих, а за чланке његове у „Огледалу“ довољно ће бити да додам само да *М. Светић каже:* „Овако люди раде кои се духу и истини кланяю“ (с. 89). — Ко не зна какви су послови Вен. Бороцког, довољно ће их познати, ако напоменем да за један од два чланка своја у *„Огледалу“* хотећи јавити читаоцима одакле су му вели: „изъ Књиге: Die gemischten Ehen. Стр. 122—124,“ које много показује какво је и само *„Огледало“* а особито

каква му је редакција. — Од „J. T.“ има у *„Огледалу“* само једна пјесма, и то оригинална — А онај „Један ђак“ и да се није тако потписао на свом чланку, не би била тајна да је ђак, баш да би му било и 50 година.

Али су — како рекох — најглавнији чланци у *„Огледалу“* самога уредника. Познато је да је М. Светић, радио у различним раздјелима књижевности, и да му је критика дала свједочанство да је у свима једнак. Али једногласан суд различних људи није могао Светића ничему научити, него он једнако тера познатим начином својим без базиса и методе учене радње, и по томе од новога рада његова у *„Огледалу“* има књижевност наша само свједочанство да он ни кадар није знати што. И у *„Огледалу“* има чланака његовијех о језику, и у њима је исти онаки какав је био прије 27 година у „Ситницама Єзикословнимъ“: нити износи какве истине, нити показује иоле разборитости и озбиљности у тражењу истине, него — нека нико не мисли да и најмање прегоним кад кажем: булазни — и ништа више. Тражи н. пр. (с. 121 и 122) одакле је Фрушкој Гори име, па напоменувши да учени људи држе „да є Фрушка гора то исто што и Франкохория“ вели „да бы онъ рекао да они нису добро прочитали ту речь у старим кроникама, и да ће то пре бити Frangohoria, єръ у србскимъ хроникама налази се да су овдѣ обитавали Фроуги, и то су Фрыги, Фрузи. Phryges“; — њему ни на ум не пада да би му требало најприје разлог по ком би смио сумњати да учени људи нијесу добро прочитали у старијим кроникама; нити му пада на ум да би му ваљало потражити какав се народ мисли у нашим кроникама под именом *Фрузи*, кад још не зна да се не мисли други него онај од којега је у страним кроникама *„Франкохория“*; не пада му на ум да би за његову мисао требала каква свеза између Фрига у малој Азији и Фрушке Горе, да би требало показати што су имали Фризи из мале Азије у Сријему да би се од њих могла прозвати она гора; не пада му на ум да Phryges не би могло гласити у старом словенском фрѫзы. И тако поступати усуђује се у ствари која је са сваке стране претресана, којој је размишљено све што њему ни на крај ума није, па се тек тако дошло до ресултата, на које се он подиже онако дјетињски не мислећи ни најмање. А говорити о чему не мислећи и не узимајући на ум што треба на ум узети, не зове ли се булазнити?

Од филологијских послова Светићевијех много су важнији у *„Огледалу“* његови историјски послови, — важнији за то што се из ближе тичу самога народа, а у темељитости својој нијесу нити могу бити друкчији од осталијех послова његовијех, јер ко у једном послу покаже слаб разум не може јачега разума показати ни у другом, не може, јер га нема; сврх тога колико је и за саме историјске послове Светић спреман, показао је и посебице *„Духомъ Србскога народа“*, којим је добио од ученога Руса И. И. Срезневскога у органу царске академије петербуршке свједочанство да „није ни филолог ни археолог“.*)

Сада је историјским пословима својим у *„Огледалу“* дао лакшу форму, — форму од мемоара, назвавши их *„Споменци изъ моега Дневника“*. За мемоаре се иште само оштро опажање и вјерно казивање. Али за опажање треба оштар разум, а то је по све слаба страна Светићева; а за вјерно казивање треба љубав к истини; ње опет не може бити без разума, који ће познати истину, и без добре воље, која ће пристати за истином. Што љубави к истини треба разум, с тога већ по несрећи не може ње бити у Светића; а што се тиче добре воље потребне да би могла бити љубав к истини, држим да је познато сувише из распре Светићеве с покојним Вуком да у срцу Светићеву на мјесту љубави к истини стоји пакост. Светић се у свом дневнику није задовољио двјема реченима потребама које су довољне мемоару, него је додао и суд, и то не само појединим догађајима, него тако да му се приповиједање догађаја растопило у суђењу о њима. Суд у мемоарима премда није потребан, али није ни од штете за ствар; од штете је за ствар само онда када се као у Светића приповиједање изгуби у суђењу; него самоме писцу мемоара може бити од штете кад дода суд, јер онда без потребе навлачи на се оштрију критику изједначујући посао свој с правом историјом. Између многога којечега непотребнога за суђење о политичким стварима у историји да споменем само најобичније што је потребно и за друго свако суђење: потребан је разум којим ће се познати ствар о којој се суди, и потребна је љубав к правди и пажња према човјечности и у достојанству и у слабостима њезиним. Колико се само то може налазити у Светића, мислим да се ра-

*) Види у Даници 1864 бр. 17 стр, 271. 272.

зумије из онога што већ рекох. А по свему овоме може се напријед знати какав је Светићев дневник; може се напријед знати да је историјско дјело какво може изаћи из слаба разума и пакосна срца. Томе би довољно свједочанство била само једна ствар коју ћу споменути: у дневнику свом не помиње Светић, *ниједнога* добра да је учинио кнез Милош. Треба ли се већма чудити тупоме разуму, који није могао опазити ни једнога добра, или пакости, која је хтјела тражити само зло? Али да видимо тај дневник из ближе.

Најприје ћу напоменути да се управо не зна што је Светићев „дневник". У историјским се дневницима налазе ствари писане онда кад се догађају, и које су се догодиле пред онијем који их записује. Отуда и имају главну вриједност. Тако и Светић почиње свој дневник од арханђелова дне 1836; али се одмах враћа натраг, те прича шта је бивало од божића 1834. Није дакле писао дневник онда кад се што догађало, нити пише само оно што се на његове очи догађало. Осим тога он пише да је то и то било „15 Феб. у Второкъ" (с 193), „21 Феб. у Понедельникъ" (195), „13 Марта у Неделю" (198), „20 Марта у Неделю" (199). „9 Мая у Понедельникъ" (203); по таким би ријечима ваљало мислити да је то прави дневник; али како може бити прави дневник кад Светић пишући у њему под 27. јан. 1838 додаје: „премда Кунибертъ и нѣга споминѣ"? како је могао Светић 27. јан. 1838 знати кога Куниберт спомиње у књизи штампаној године 1855? Или кад је то прави дневник шта му значи име? за што га је Светић назвао „*Спомени* изъ моега дневника"? Ваља да за то што му је — као што је године 1854—55 издајући прву књигу својих дјела разгласио по новинама — прави дневник са осталим хартијама пропао, те сада пише на ново колико се опомиње; али ако је тако, како се може опомињати којега је дана не само у мјесецу него и у недјељи шта било? Како се може н. пр. опомињати да је аустријски консул године 1838 писао ноту влади својој баш 2 маја? (стр. 203) чим је тај дан тако знатан за Светића да га је запамтио? или како може од слова до слова наводити н. пр. „оловкомъ назначене точке" које је Вашченко дао Вучићу (с. 166)? Могу ли то бити „*спомени*"? На што је то забашуривање? за што се замећу трагови? показује ли се тако љубав к истини? је ли тијем мислио Светић задобити вјеру у читалаца? или је то оштар разум, који тако вјешто умије сам себе чувати?

Који су ради најлакшим начином сазнати вриједност дневнику Светићеву, за њих се сам Светић врло добро постарао тијем што у дневнику свом показује врло јасно како је разумијевао сам свој положај у Србији. Познато је и Светић сам каже у свом дневнику да је био позван у Србију да пише законе, т. ј. да израђује пројекте за законе; тај му је посао био дат чим је прешао у Србију; ту закони бјеху законик грађански, криминални и поступак судски; пород тијех закона би му један пут дато да у друштву с другим одређеним људима ради и пројект за устав; ово пошљедње би посније узето од њега влашћу којом му бјеше и дато, и остављени му бише они послови такође влашћу истом којом му бјеху прије дати. У том положају сваки би и најобичнији разум без икакве тегобе морао знати да има посла само с државном влашћу, која га је дозвала и дала му да јој уради што је мислила да јој од њега треба; морао би знати да он у том положају нема ништа ни с овијем ни с онијем консулом ни с распрама међу консулима, ни с овијем ни с онијем „старјешином“ ни с распрама међу „старјешинама“ самијем, ни с распрама међу „старјешинама“ и кнезом. Али Светићев разум не домаша дотле да би могао познати сам свој положај, него мисли и јадикујући изријеким каже да „у борби између кнеза Милоша и народних старјешина, између настојаваня русскогъ конзула и енглезскогъ и Аустрійскогъ, и између свога позива и дужности, *ніе ни он могло остати недирнутъ*“ (с 202). Шта више, положај свој, по коме му је био посао само израђивати у комисији пројекте за задане законе, тако је зло познавао Светић да је мислио као што на истој страни изријеком каже да му је „позивъ и дужность“ било радити „*о утврђеню уставности*“ и сврх тога још и „*старати се* да законъ у земљи *овлада*“, чим Светић себи присваја легислативну власт показујући да је по разуму његову у онога легислативна власт коме се да да изради пројект за какав закон. — Кад Светић није био кадар ни сам свога тако јаснога положаја познавати, може ли се ко од њега надати познавању туђих положаја? кад он сам своме положају налази позиве и дужности које му не припадају никако, да какве ће позиве и дужности налазити положају других људи? кад сам о себи тако привиђа, да шта ће привиђати о другим људима? и каква историја или историјски дневник може изаћи из такога фантазирања?

Како је Светић могао тако наопако познавати свој службени положај, томе се нико не ће чудити кад у дневнику његову нађе да Светић разумом својим ни дотле не досеже да би знао за најпростају пристојност која се иште не само између владаоца и других људи него и између свакога старијега и млађега. Пишући (с. 137) како га је једном походио кнез Милош, приповиједа Светић сам како је на поласку кнежеву у својој соби уклопио кнезу у руку карту од Србије да кнез сам од њега понесе *„спомень те посѣте“*, и Светић ни сада не зна да се то не пристоји свагда ни према равноме а камо ли према владаоцу.

Да се боље може познати вриједност дневнику Светићеву, за то се Светић сам постарао и тијем што није пропустио показати у дневнику свом да га је писао непоштен човјек, који је непоштењем својим уплетен у саме догађаје које описује. Непоштење је Светићево у томе што је у послу за који је плаћен чинио невјеру господару који га је плаћао: са савјешћу се Светићевом подударало да посао који му је давао кнез српски не ради онако како је кнез хтио него онако како су желели противници кнежеви. То сам он приповиједа у свом дневнику, нити се приповиједајући то стиди него се још поноси, чим доказује да и не зна да је то невјерство и да не осјећа да је то непоштено. А и изван самога посла свога био је Светић кадар као странац у служби кнежевој везати се с противницима кнежевим тако да је био један од њих; ни тога непоштења својега не осјећа Светић, него још хвалећи се сам казује н. пр. како су противници кнежеви „склапали руке око њега“ (с. 202). Па још и даље иде невјерство Светићево; он сам казује (с. 203) да је консул аустријски послао у Боч кнезу Метерниху његов пројект за устав српски заједно с његовијем „основима“, и још казује да је консул аустријски 2. маја писао својој влади „у три отношења“, и додаје шта је у ком било. Светић, истина, не каже какав је био пут којим је његов пројект за устав с „основима“ дошао до аустријског консула, ни какав је био начин којим је Светић дознавао шта је аустријски консул писао својој влади; али то показује ствар сама довољно да се види колико су Светићу на души биле дужности његове, према српској влади, и шта је у тој ствари био сам Светић, који и не мислећи да ће само још јасније потврдити то, не пропушта у свом дневнику жалити се како је владалац српски

„намѣштао уводе, да мотре ко къ нѣму долази". Овај положај Светићев између Српске владе и аустријског консулата помаже мало јасније видјети и за што се у Бечу забрањивало писати против Светића, за што се и у Новом Саду с тешком муком добило од цензуре допуштење да се може штампати Шерголићева реценсија о Светићеву законику, за што се и мој *„Рат за српски језик и правопис"*, кад сам у Бечу хтио штампати, необично дуго цензурисао и најпослије чак од врховне цензурне власти дошао писан одговор да се не може штампати „aus höheren politischen Rücksichten". — Од човјека који је у догађајима које описује био невјера и невјерством постао партизан, и који се у свом дневнику не каје за то нити правда него у томе још налази себи дику, какав се може чекати историјски дневник, у ком треба да је највећа објективност?

Још ваља имати на уму што је многима познато да је Светић и саме оне људе, којима је био партизан докле су му могли новчану жеђ гасити, послије ружио, а на име године 1850 не само не устежући се него још тражећи прилике на више мјеста говорио за све људе без разлике којима је тада влада у Србији била у рукама, да упропашћују земљу. Не помињем ово за то што бих мислио да је у томе суду свом кадар био Светић погодити истину, него помињем за то да се и с те стране колико је потребно за суђење о историјском дневнику види карактер писцу његову.

Али да се пустимо у сам дневник Светићев.

Много којешта не спомиње Светић што је прије потребно за ствари које казује, а много којешта казује што не треба никоме. Приповиједајући опширно о Милетиној буни и доведавши побуњенике већ у триумфу у Крагујевац додаје: „но догоди се у Крагуєвцу неспоразумлѣнѣ међу нѣкима старѣшинама", те „се разиђоше" и „оста стварь почета а недовршена" (с. 67), и тако завршује Милетину буну, и ниједном ријечју из ближе не каже какво је било то „неспоразумлѣнѣ" и око чега. То не налази за потребно казати, а за потребно држи јавити свијету да кола која су га довезла у Земун вративши се празна нијесу могла „за неколико дана изъ Варадина у Новисадъ прейћи" од леда мјесеца декембра (с. 134). — Тако приповиједајући опширно како су се владали један према другоме кнез Милош и Вучић, по што се завадише, и дотакавши се узрока завади, каже само шта је „особито озлоѥдило"

Вучића, и то вели да је био један чланак у немачким аугзбуршким новинама (с. 70); али што је дало узрока кнезу или барем шта је кнез држао за узрок да омрзне на Вучића, то није ни на крај ума Светићу да каже; то не мисли да је вриједно казати, а за важно држи споменути да је аустријски консул године 1836 „изъ гостилника давао доносити єло“ (с. 129), и не пропушта јавити свијету (с. 131) како је кад је „посѣтио“ гимназију у Крагујевцу „споменъ ове посѣте“ његове „сачувао се у пѣсми Исидора Стояновића онда професора бившегъ, коя є печатана у Голубици кн. I. стр. 217“. — Тако приповиједа опширно појединце шта је чињено да би се Вучић помирио с кнезом Милошем и како је Вучић постојано одбијао све, па у један пут каже: „онъ се (кнез Милош) пре одлазка измирио съ Вучићемъ“ (с. 167), и не налази послије онолико одбијања за потребно ниједном ријечју казати како се измирио, на који начин; а за потребно држи пишући XIX вијека дневник забиљежити да је 11. јан. 1838 „догодило се землѣтресениє“ (с. 136).

Особито радо приповиједа Светић у историјском дневнику свом што се само њега тиче и никога више, — да, што се и њега самога само у познатој сујети његовој може тицати, која је така да га нагони да пише о себи и оно што га чини смијешним. Тако н. пр. приповиједајући (с. 168) како је био у Тополи, не пропушта додати како су сељаци видјевши га „єданъ другога гуркаюћи запиткивали: Боже, ко ли је овај?“ — како је тада Светић чуо „по некій гласъ гдѣ шапће: та не може быти другій него башъ сынъ Карађорђевъ“, — и како је на то други рекао: „та єстъ брате и наликъ на њга“. Ово задовољство које сујета Светићева налази и у том што би могао бити налик на некога кога високо цијени и које му је толико да га није пропустио наштампати, може бити да је Светићу отворило вољу да учини „шалу“ коју сам наивно приповиједа (с. 132), а то је да понуди кнеза Милоша: „да князъ за петъ година' слуша Светића, а после пет година' да Светићъ слуша док є живъ“, само је штета за задовољство Светићево што је ту шалу Светићеву и кнез Милош узео за шалу. — Тако говорећи о једној вечери код енглескога консула, на којој је био и кнез, и споменувши да је између осталих гостију на тој вечери био и он са својом женом, побринуо се забиљежити и на ком је мјесту ко сједио, па наравно и он и његова „су-

пруга“ (с. 162). А по томе се можемо надати да Светић дошав у свом дневнику на годину 1844. не ће изоставити да не јави свијету како је он у својој соби гомилу низама послуживао слатким сам у својим рукама држећи послужавник, — не ће изоставити ако не за то да се види каква је у оно вријеме била љубав с Турцима, и оно барем за то да не остане сакривена од свијета гостољубивост његова. — Споменувши сујету Светићеву у бирању ствари које ће зиписати у дневник, мимогред ћу напоменути да се у тој сујети наравно и испиње изнад других људи, чим не само баца под ноге историјску истину него још и вријеђа људе, и то тако недотупивно да их вријеђа у исти мах кад их тобоже хвали. Тако н. пр. говорећи (с. 37.) о једном господину и похваливши га ријечима да је од „природе бистаръ, пунъ духа и разума“ додаје да га је с тога одмах „*облюбио*“. Не ћу застати код саме пошљедње ријечи, коју је Светић тако несрећно употребио; нека буде доста што је Светић доиста хтио казати: рад сам напоменути само да је господин, о коме Светић тако говори, онда кад је Светић дошао у Србију по ријечима самога Светића имао собу до двије собе дане Светићу, и „отправљао дужности ђумрукџиѳ“ — службу онда знатну, — и иза тога на скоро постао „подполковникъ“ (с. 131.), па о таком човјеку говорећи Светић онаким ријечима показује да се у сујети својој осјећао узвишен над њим као над каквим ђачетом или писарчићем.

Светић казује у свом дневнику и оно што су му други приповиједали, и то прима за готово не гледајући колико се што може вјеровати ономе који му је приповиједао нити гледајући колико у самом оном што је слушао може бити истине. Да споменемо само једно, што и Светић држи за врло важно. Светић каже (с. 70.) да је кнез Милош бавећи се у Цариграду „исподъ руке искао одъ порте ферманъ да погуби седамъ старѣшина' србских“. Сам додаје да су му то казивали противници кнежеви, и опет му не пада на ум да о томе посумња, него држећи за цијелу истину још додаје да је то „особито“ пагубно било. О томе је ваљало Светићу посумњати већ за то што су тако казивали противници кнежеви, и већ за то му је ваљало узети на ум шта други о том говори; ваљало му је узети на ум да други говоре да је то са свијем измишљено, да су то измислили противници кнежеви, да су измислили за то да би Вучића, који се између оне седморице још држао

кнеза, оцијепили од кнеза и на своју страну привукли, и да би самом народу омразили кнеза и могли по самом народу почети мутити. Да је Светић хтио узети на ум овако двојако казивање, може бита да ни сам не би сумњао које је истинитије; али ако би још хтио сумњати, онда би му ваљало запитати себе и одговорити: каква би невоља могла бити кнезу Милошу да тражи онаки ферман од Турака, кад је он по Светићеву дневнику био таки да од њега није био сигуран ни живот ни имање? шта би му могло сметати да не погуби оне људе и без фермана? на што ли би му могао бити онаки ферман? ваља да да би се послије имао чим оправдати? пред ким? пред портом? а не би ли му се пред њом ваљало правдати још прије него што би га добио? или би му онај фермаи био на то да би се могао оправдати пред владама европским? а може ли Светић мислити да је кнез Милош тако слабо познавао фермане турске да би могао мислити да би му у тој ствари ферман помогао кад би дошло до правдања пред европским владама? или би се пред својим народом хтио кнез Милош оправдати турским ферманом? то би још најсмјешније било кад би Светић могао помислити, — кад би могао помислити да кнез Милош, који се у народу највећма држао јавним својим непријатељством према Турцима, није знао да би сав народ узнемирио, кад би смртне пресуде турске извршивао над „старјешинама" српским.

Из тијех неколико примјера мислим да се види довољно колико је разума показао Светић мотрећи шта му ваља забиљежити у дневник. Да видимо мало колико је кадар био разумјети оно што је забиљежио. Изабраћу најприје неколико најлакших ствари.

Приповиједајући Светић како је био у Тополи вели: „дођемо къ цркви, гдѣ на десној страни женске препрате почиваю кости избавителя Србскогъ подъ мермерномъ простомъ плочом", па додаје: „плоча є сва искапана воскомъ одъ свѣћа была, ков побожни християни и почитательи великога покойника као нѣкомъ светителю пале и на гробъ мећу" (с. 160). Ни таку најобичнију и најпростију ствар није кадар Светић разумјети; не зна да би ондје свијеће горјеле и капале и да није никаквога гроба, да је тако по свијем црквама, и у самом Биограду, да свијеће пали свак за своје мртве и приљепљује на под, кад другога мјеста нема.

*

Приповиједа (с. 202.) да је енглески консул Хоџес 17. апр. давао ручак дипломатски друговима својим и знатнијим Србима „неузимаюћи ни у какавъ обзиръ политичка међусобна односшеня“; — рад је казати узрок томе, па вели ријечима: „по свой прилици да од себе сваку сумню одбиѣ“. Тако погађа узрок, а узрок је са свим близу: сам Светић одмах на другој страни каже да је Хоџес на скоро за тијем, и то 1. *маја* ишао у Крагујевац кнезу, а 9. *маја* отишао из Биограда пут Цариграда. И Светић не види у том одласку ништа за оно што прича, нити му пада на ум да промисли какву би сумњу имао од себе одбијати Хоџес, кад је радња његона свима била позната и сам је Светић казује опширно.

Према томе како Светић у ова два примјера с толиком бригом открива догађајима узроке и значења, чини ми се смијешно како оставља без тога друге врло знатне догађаје и прибјегава случају. Тако н. пр. говорећи (с. 66.) о кумовању на ком је уговорен преврат, вели да су „старѣшине“ дошле у Крагујевац *„чувши* да ѣ княгиня ондѣ“; дакле само случајно дођоше, — да није била кнегиња ондје, не би они ни дошли били, — нити су дотле тражили прилике да се састану, нити су се тада управо намјестили? „Овако саставши се“, приповиједа даље Светић, „дођу до разговора, како бы *съ народомъ* кнеза было лѣпимъ начиномъ было *силомъ* у самовольству ограничили“. Дакле како се случајно саставе, тако случајно само дођоше и до тога тако крупнога разговора, и могли су случајно и не доћи до такога разговора, ако су се и састали. — И значење уговарању буне на кумству против самога кума оставио је Светић случају, да случајно ко опази, а њему није стало да значењем које има кумство у Срба поможе да се боље позна карактер онијех Срба који су тако марили за ту светињу да су је могли и на зло употребити.

Говори Светић (с. 198—199) како је комисији која је по наредби кнежевој радила пројект за устав писао кнез 16. марта да оставе тај посао, па се жали како је „князъ радню око Устава часъ угађао часъ разгађао, а најпосле са свим разгодио“. А зна се, и Светић сам на истој страни каже да је 20. марта (дакле после 4 дана) стигао „ферманъ изъ Цариграда, коимъ се налаже князу да пошлѣ Депутате у Цариград“, да се тамо начини устав. Ко не види ту са свијем други узрок за што је на 4 дана пред што ће доћи тај ферман кнезу у

руке наређено да се комисија више не бави око устава? само Светић не може ди види у тој наредби што друго него разгађање. — Тако на истом мјесту казујући како је кнез између шесторице што бијаху у комисији која је радила пројекте за законике једнога послао неким послом у Крагујевац а једнога пустио кући, који се послије неколико дана вратио (с. 201 до 202), налази да је то било само да се радња комисији „разгађа", а одмах иза тога сам признаје да је комисија и без она два члана „свакій данъ држала засѣданія" (с. 200).

Пошљедња два примјера доведоше нас до најзнатније стране Светићева дневника, гдје показује Светић колико је кадар разумјети дјела тадашње државне главе српске. Али „самовољство", „насиље", „тиранство", то су једини извори из којих Светић изводи све што је у Србији бивало од најпростијега догађаја до најзнатнијега, чиме по мом мишљењу нај јаче показује осим зле воље и слабост разума својега, тако да се у писању историје ни за длаку није подигао изнад кафанских политичара и свакидашњих најпростијих памфлетиста.

Приповиједа (с. 169) како је кнез Милош заповједио да се исијеку ликови његовијех синовица из Тиролове Уранијe 1838. и томе веома карактеристичном дјелу, које врло помаже разумјети много којешта најважније у тадашњем државном животу, није кадар наћи Светић ни узрока другога ни значења другога осим самовољства. Много би било тражити од њега да види да је ту иста идеја по којој н. пр. у старих Јелина није било слободно женама ићи у театар. Или ће ваља да и у том обичају јелинском он видјети тиранство и варварство?

Тако показујући самовољство кнеза Милоша пише Светић по казивању Лазе Зубана (с. 37) да нико није смио казати кнезу Милошу да што не зна, него је „кодъ нѣга морао свакій свашта знати". Светић не мисли да би требало најприје да је нашао одговор на питање: јесу ли ти људи и долазили ка кнезу друкчије него издајући се да знаду оно што њему за државу треба? Је ли н. пр. исти Л. Зубан дошавши у Србију казао кнезу „да се сва теория знаня нѣгова" — као што додаје Светић — „састояла у изученю петъ гимназійских школа у Новомъ Саду?" или и сам Светић дошавши у Србију је ли казао кнезу и је ли ко могао помислити да је он истина изучио универзитет и постао доктор права, али опет да је врло рђав јуриста и да не зна написати грађанскога законика? а то је

тек послије показао свијету Шероглић,[1]) или ако Светићу није доста Шероглић, а он нека се опомене кореспонденције коју је пошто се умирила Мађарска имао као окружни судија с покојним Стојаковићем; Стојаковић је онда био земаљски судија у Темишвару, па су преко њега долазили пред земаљски суд и судски послови Светићеви, али је у тијем пословимв Светићевијем било тако неразумијевање закона да је Стојаковића као Србина било срамота онаке послове од Србина износити пред земаљски суд, него их је прерадившм враћао Светићу као пријатељу натраг да их препише и наново пошље, и Светић му је на томе писмено захваљивао. — А да није истина да нико није смио кнезу Милошу признати да што не зна, ено сам Светић потврђује одмах на другој страни (38) приповиједајући како је Давидовић „више пута' књазу грворио да одъ свију радина' на законима онъ понајвише о томе разуме, али признаѥ да то ниѥ нѣгова струка и да ниѥ за то приправанъ, но да треба тражити људе кои су управо одъ закона' и коима ѥ то главна наука". Па и самога Светића долазак у Србију с Лазаревићем шта свједочи друго него да је кнез Милош не само знао да не може сваки свашта знати, него по томе знању свом и поступао? И Светић то не видн; историјски поглед његов тако је кратак да не обузима ни њега самога.

Самовољство налази Светић и у томе што, како пише, кнез Милош „никако *ниѥ хтѣо понятн*, да онъ као књазъ не треба да буде судия" (с. 137). Јамачно су читаоцу пале у очи ријечи „*ниѥ хтѣо*", које јасно показују карактер Светићев, који га је дотле довео да није видио како ће сам себе осрамотити тима двјема ријечима. А што се тиче цијеле изведене мисли, Светић није био кадар опазити да је сав народ онда тако мислио и да данас маса народа тако мисли, о чем има примјера сваки дан, и по томе да ни кнез Милош изишавши из самога тога народа није могао друкчије мислити, и да је то за државни живот нешто са свијем друго и са свијем другога значења него самовољство.

И расправа које су бивале између аустријске владе, особито зарад границе, Светић налази узрок само у самовољству српскога кнеза. По ријечима Светићевијем (с. 39) аустриски је консул имао „закониту радњу са књазомъ Милошемъ" а кнез

[1]) Види Бачку Вилу IV. У Новом Саду 1845. с. 114—181; и Реплику, у Новом Саду 1847.

је Милош био „неограниченый и самовластный господаръ, нити се научио везати се на уговоре, нити је трпио да му се вольи нѣговой на путъ стаѳ"; што је то тако било, „отуда се међу њимь и консуломь често рађао сукобъ и неповольство". Мислим да се и дјеца морају смијати такоме Светићеву разумијевању ствари које бивају између двије сусједне државе.

И пријатељство у ком је кнез Милош био с енглеском владом доводи Светић само из жеље његове да би самовољно владао. Премда је радња енглескога консула с кнезом српским у том пријатељству позната била свакоме, премда је Светић сам опширно казује; премда напомиње готово све моменте који би требало да су му отворили очи и довели га на више мисли, премда између осталога сам каже да је „у оно време како свию великих сила' тако и Енгзеске найвећа жеља и тежња бѣла, одбити уплывъ Русиѳ од Србиѳ па и од осталих христяна у Турской" (129), ипак он није кадар у тој ствари опазити више мисли; он не може да види гдје се кнез српски бори да би се „покровительство" и то једине Русије замијенило Србији гарантијом свијех великих сила европских; то не може Светић да види, јер наћи у историјском дјелу мисао и значење њезино, то није посао за историјски разум Светићев.

Кад Светић у свезама кнеза Милоша с Енглеском није кадар видјети ништа друго осим самовољства, онда је наравно што ни раздору који је тада био између кнеза и руске владе не види узрока другога осим самовољства кнежева. Напомиње и о тој ствари готово све по чему би човјек иоле разуман могао добро видјети шта је било; али Светић у свему томе није кадар видјети ништа друго него да је Русија „нагонила кн. Милоша на законито владанѣ, на постановлѣнѣ устава и закона" (с. 130); — и што вели да је казао кнез Милош имајући на уму то наваљивање: „да онъ не ће трпити да му се тко мѣша у нѣгову управу" (с. 166), — у тијем ријечима кнежевијем не види Светић ништа више осим самовољства, не види ту ни мало обране унутрашњој самосталности, која је у оно вријеме така била да је — као што и Светић (с. 133) прича — посланик руски кнез Долгоруки држао да му је посао објављивати по Србији штампане наредбе кнеза српскога. Светић је и ту тако кратковид да не види ни како сам против себе говори. Каже да је Русија нагонила кнеза Милоша да постави устав, а о самом уставу, који је 1836 послала Русија кнезу да

га постави, сам каже да је у њему, „са свим изостављена страна политична, но се захтјевало нарочито да се саставе грађански и криминални закони“ (с. 195). По самом дакле приповиједању Светићеву Русија није наваљивала на кнеза да постави устав, као што исти Светић каже, него само да постави законик грађански и криминални. Што се тиче самијех тијех законика, Светић сам приповиједа да су још прије тога наваљивања у велике рађени законици и сам је Светић баш тога посла ради већ био у Србији онда кад је оно наваљивање бивало; оно се дакле у велике радило на што је по ријечима Светићевијем Русија наваљивала, и тај је посао био баш у његовијем рукама, и он врло добро зна — као што и каже — да таком послу треба времена, — па опет поред свега тога он још не види да није било пута наваљивању из онијех узрока. А, што се ипак по ријечима Светићевијем наваљивало, у том Светић не види ништа друго осим жеље да Србија дође до законитог стања; њему да боље види није могло помоћи ни то што сам каже да је Русија „у заштиту узимала“ противнике кнежеве, и то оне, за које сам каже да су расписивали по народу „да се књазъ Милошъ уклони съ княжества“ (с. 67); ни то га није могло опоменути да промисли не ће ли оном наваљивању бити узрок што се жељело помоћу тадашњих противника кнежевијех учинити да се кнез одврати од пута на ком се удружио с Енглеском. Премда је Светић живио усред тијех сплетака, ипак су оне биле и остале далеко од разума његова.

И раздору између кнеза Милоша и људи које Светић назива „старјешинама“, не види он узрока другога осим самовољства кнежева. Он вели да су „старјешине“ радиле да „законъ мѣсто самовольства заузме“ (с. 38), да кнеза „у самовольству ограниче“ (с. 65), да га „принуде да изда уставъ и законъ народу“ (с. 66). Што се тиче закона, Светић сам приповиједа да је још до Сретеније 1835 било спремљено сила божија закона, и сврх тога да је он сам још године 1836 био позван у Србију ради закона; и Светић у тијем дјелима српске владе није кадар видјети да је и кнез желио да се поставе закони, него његова памет налази у томе противно. А што се тиче устава, да не помињем да се још од године 1835 једнако о уставу радило и да је неколико предлога било израђено, као што и сам Светић казује, напоменућу само, што такође и Светић прича, како се кнез Милош љутио што је руско министарство у једном

предлогу за устав изоставило „сву политичну страну“, — љутио се тако да је по ријечима Светићевијем „огорченъ противъ Русиѣ ополчио се“ (с. 126). То је било још године 1836. Па што се кнез тако по ријечима Светићевијем љутио на устав без политичне стране, у томе није кадар Светић опазити да кнез жели устав, него разум Светићев у том налази „тежнѣ противу уставности.“ Али баш да се допусти да кнез Милош није хтио ни закона ни устава него да је хтио бити самовољан, питање је: је ли истина, како Светић узима, да је закон и устав било што су тражили противници кнежеви, и је ли самовољство било на што су устајали? Светић сам приповиједа како је комисија која је била одређена да начини пројект за устав, и у којој је био и Светић, почела један дан (21 фебр. 1838) читати старија четири пројекта, а „сутра данъ предъ подне дође“ к њему један, „а после подне“ други од најглавнијих људи који су искали устав, да га „пытаю ѣ ли већъ готово“; то приповиједајући додаје сам Светић: „ово наводимъ, да се види, како су понятиѣ имали најглавнии људи о оваковой радньи законодательной (с. 196). Али по таком „понятію“ о тој радњи није кадар Светић дознати какво су „понятиѣ“ имали и о ствари која ваља том радњом да се уради, т. ј. о уставу самоме, него је у његову разуму оно устав што су они чекали од радње о којој су имали онако „понятиѣ“, и у његову је разуму оно устав што су с таким „понятиѣмъ“ о њему тражили од кнеза. Светић није кадар помислити да ња ријечи, које не разумију они који траже да се испуни оно што она значи, мора бити друго шта. Осим самога устава, је ли истина што Светић каже да су закон тражили противници кнежеви, да су хтјели да не буде самовољства? То су показали кад су сами завладали, и ево шта о томе пише сам Светић у првој књизи својих дјела у коментарима о својим пјесмама; на страни 209—210 говорећи о времену између одласка кнеза Милоша и доласка кнеза Михаила помиње како су се „већъ при првомъ почетку и постанку Намѣсничества достоинства княжескогъ, кадъ ѣ Вучићъ нѣке себи неугодне чиновнике *самовольно* и безъ суда прогнати хтѣо, распре и цѣпаня породила“, како су „нѣки у томе поступку сматрали првый коракъ *новога самовольства*“, како су се „старѣшине све већма раздваяле, *еданъ другога* понизити и у сѣнку бацити старао се“, — и даље на стр. 212 говорећи о времену око 1846 вели: „у оно време већъ су нѣки

уставобранительи *и устава и закона наситили се были*, и радо бы по старой науци, кою су болѣ разумѣвали, управляли.“ То су ријечи самога Светића, па он опет пишући свој дневник није кадар видјети да оно за чим су ишли противници кнеза Милоша није било ништа друго с њихове стране него њихово самовољство. Није чудо што је тако било, чудо би по мом мишљењу било да они нијесу били самовољни. А што се кнез Милош као државна глава опирао томе самовољству множине, томе узрока не тражити у природном закону по коме постаје држава него га тражити само у самовољству кнежеву може само слаба глава каква је Светићева, премда се не устежем казати да слави кнеза Милоша ни најмање не смета што је био и самовољан. У околностима у којима је одрастао и постао оно што је био, није могао бити друкчији, и у околностима у којима је стварао Србију и управљао њом потребно је било с његове стране самовољство; друкчији човјек или не би могао ни доћи на његово мјесто, или ако би дошао не би ништа свршио. Али борба која је била у Србији за његове прве владе, није била борба с његовијем самовољством, — за то и јест трајала и послије одласка његова и послије године 1842; него је била борба коју држава постајући носи у себи, у којој се сатиру самовољства свачија, да би држава дошла дотле да у њој буде *закон највиша воља*.

Из овијех примјера, у којима су и најпростије ствари и најзнатнији историјски догађаји, мислим да се довољно види колико је Светић кадар разумјети историју. То може бити да је знао и пријатељ Светићев, који му је у *„Огледалу“* (с. 252) припријетио да се „страши“ да не добије од њега одговор да „ни најманѣ“ његову „очекиваню одговорио ниє.“ А по том се може доиста поуздано знати и како би изгледале све ствари које приповиједа Светић, кад би их узео да опише ко са стране супротне оној с које их гледа Светић, и већ тога ради правије и истинитије.

Имам још само казати да ми је жао српске књижевности што је још у томе стању да може у њој излазити на свијет онако безумље какво доноси Светићево „Огледало“ у чланцима својега уредника.

Ђ. Даничић.

*

[Као неки одговор на ову критику изишао је у 28 бр. *Србобрана*, од 8 апр. 1865 овај допис из Београда]:

п. Београд 5. април.

[14 штампаних реди изостављено, јер не спада на ствар].

У „Видовдану“ читали сте критику Даничићеву на Светићево Огледало. Овде се свјестна интелигенција крсти од чуда, да је он могао под именом критике онаку накараду и то под својим именом у свет пустити и то у свет, у коме још живих људи има, коима је све оно добро познато, што се у „Огледалу“ говори. Наравно да се из те накарадне критике, у којој се ништа логично и историјски докази не разлаже, ништа друго није могло докучити и научити, него да је она наруџбина, коју сервилни чиновници, на мниму славу неких извршују. Независни лист „Световид“ рече о последњој свезци „Огледала“, да би се њеним садржајем и изображени од нас народи поносити могли, а плаћени чиновник Даничић покрај свога највећег незнања новије повестнице српске има образа у плаћеном „Видовдану“ грдити Светића зато, што овај истину говори.

Заиста велика је жалост наша имати књижевнике без поштења; којима није идол истина, него собствена корист. Народ наш покрај свег напредовања у свести својој морат' ће тргнути натраг, ако се наши млађи књижевници не науче уједно поштовати, што је право и поштено.

*

[Даничић је на ово дао овај кратак одговор:]

У броју 28 *„Србобрана“* од 8. ов. м. има једна кореспонденција из Биограда од 5. ов. м., у којој дописник између осталога помињући моју реценсију о Светићеву *„Огледалу“* вели да је она *„наруџбина“*, — да сам ја који сам је написао *„сервилан* чиновник“, — да не знам за „образ“, — да сам „књижевник *без поштења*“, — да ми „ниє идол истина него *собствена корист*“.

Под таке ријечи своје није се дописник *„Србобранов“* потписао јамачно по оном свом разумијевању поштења по ком мени прими за зло што сам се потписао на својој реценсији о Светићеву „Огледалу“. Али ја онаке ријечи, какве је наштампао дописник *„Србобранов“* не потписавши се под њих, држим за пасквилу, а на пасквиле нијесам вољан одговарати. Него ако се дописник узда да може бранити оно што је у поменутом допису свом о мени рекао, или ако је он од оних књижевника *„коима е идол истина“*, или ако је он од оних људи коју су

ради — као што он препоручује — да се *„поштује што је право и поштено“*, — позивам га нека се именује, па ћемо се онда разговарати да може чути и судити ко год хоће.

У Биограду 12. апр. 1865.

Ђ. Даничић.

Видов дан бр. 41. од 13 апр. 1865.

*

[Уместо дописника уредник, П. Нинковић написао је]:

Привремени одговор г. Даничићу.

У последњем броју „Видовдана“ од 13 апр. т. г. одговара г. Ђ. Даничић на допис из Београда, који је у бр. 28. овог листа штампан и у ком се између осталог и његова резенција на Светићево „Огледало“ спомиње. Г. Даничић називајући тај допис пасквилом, за то, што се дописник није подписао, позива га, да се именује, „па ћемо се онда“, вели „разговарати, да може чути и судити ко год хоће“. Докле дописник на овај тобожни одговор сам не одговори, дужност је уредничка своје дописнике бранити, и зато ћемо ми овде само некоју точку из Даничићеве рецензије на основу позитивних дата претрести, па онда свјет нека суди, да ли г. реценсент поштује што је право и поштено.

Да би г. Даничић свет уверио, да је Светић уобште незналица, и да нема разума, између осталог спомиње неку „кореспонденцију“, коју је по што се умирала Мађарска имао као окружни судија с покојним Стојаковићем; Стојаковић је, вели, онда био земаљски судија у Темишвару, па су преко њега долазили пред земаљски суд и судски послови Светићеви, али је у тијем пословима Светићевијем било тако неразумевање закона, да је Стојаковића као Србина било срамота онаке послове од Србина износити пред земаљски суд, него их је прерадивши враћао Светићу као пријатељу натраг, да их препише, и наново пошље, и Светић му је на томе писмено захваљивао“.

Ми позивамо мужеве од струке, да се јавно изразе, има ли и можели бити у овом наводу Даничићеву једне мрве истине? Даничић и то још не зна, да судски послови не могу се назвати приватни, нити се звати Светићеви или Стојаковићеви, него, као што јесу: целог суда, у коме истина појединi референти предане им послове свршују, али се они свагда у сједници после претресају и закључују, и после вишем суду под-

носе, кои их или одобри или преиначи; и ако их из каквих му драго узрока натраг поврати, то чини суд суду, званичним путем, а не Стојаковић Хаџићу као пријатељ пријатељу!

Из овог, што смо до сад навели, могло би се казати да г. Даничић неразумје тока судски послова и да је ту не Светића, него самог себе као незналицу објелоданио и осрамотио. Али кад узмемо и то, да у оно време, кад је г. Хаџић у Н. Саду био предсједатељ земаљског суда, Стојаковић није био земаљски судија у Темишвару, него тек при организации суда у војводини и кад је г. Хаџић био пензиониран, — за члана врховног земаљског суда наименован; кад даље узмемо, да Стојаковић у то време није најбоље с г. Хаџићем стајао, и да је баш он највише о том радио, да Хаџић дође у пензију, о чему ми ако узтреба, јасне доказе можемо навести: то онда непорично стоји: да је г. Даничић с гореспоменутим измишљеним фактима хотимице и свјестно хтео г. Светића пред светом на најпростији начин опасти, и тим морални убица Светићев постати.

Рецензент опадајући даље вели: да Светић има „слаб разум, злу вољу и пакостно срдце".

Овако о Светићу могу говорити само они, који или по „наручбини" пишу, или из „сервилности" (удворавања) или из каквих му драго других узрока, нимало не обзирући се на поштење и истину. Овако до данас, колико је нама познато, није се нико, ни од наших ни од страних учених мужева усудио о Светићу ни приватно много мање јавно говорити, до једног можебити покојног Вука и његових „пошљедователља".

Да се Светић и зрелим разумом и добром вољом и родољубивим срдцем у народу нашем одликује, то држимо, да би излишно било овде доказивати, почем о том нам стоје свуда и у књижевном и у приватном грађанском животу нашем небројени и најјаснији докази, које сваки види, осим само безсавјестних људи Али да нам се не би пребацило, да смо ми овде себи предузели да Светића само хвалимо, ено између осталог најбољег доказа о том и у прошлости и садашњости, Светић као ђак полаже основ Матици српској, и у тесну свезу ступа с најученијим и најродљубивим Србином, митроносним пјевцем, Лукијаном; ено га после бесплатна уредника Срб. Летописа, а доцније безплатна управитеља новосадске гимназије; ено сабора од 1842, 1861 и 1864, свуда видимо Светића не само од прве српске општине, него од целог заступничства на-

родног одликована редким и једногласним поверењем у решењу најважнијих саборских задатака. Овај рад и живот Светићев, народној користи посвећен, види и уважава сваки Србин, који нема себичних тежњи, само „оштар разум“ Даничићев не опажа га, него по обичају садашњег млађег нараштаја грди стариег, бољег и заслужниег од себе.

Што даље читамо рецензију Даничићеву, све то већма излази, да реценсент није имао предмет пред очима, који критикује, него личност уредника „Огледала“, и по том да није он ни могао писати праву критику, из које се читатељи могу чему научити, него грдњу, која у очима паметних срамоти само оног, који место критике грдњу пише.

Ако би се што Светићу основано пребацити могло, то је: што је сувише добар и онде где би требало да је строг и зао. — Нема ни једног од садашњих опадача његових, коме није он каква добра учинио, и то не само речма, него и делом. Ко зна, би ли и сам г. рецензент своју славну (!) рецензију на Светићево „Огледало“ данас писао, да му није Светић у Бечу као ђаку још у нужди помагао. Онда је Светић био Даничићу сва надежда, од које је зависило, да живи, и науке продужи, или „у Дунав скаче“, онда је Светић имао и „разум“ и добро срдце; онда је он био ђаку Даничићу све; а данас? данас Светић нема ни „разума“! — И оваки људи усуђују се говорити о том „што је поштено и право“.

Ово смо укратко овде зато навели, да се боље осветли поштење Даничићево, и провала између одношења ђака Даничића и одношења чиновника Даничића према Светићу. —

Даничић позива нашег дописника да се подпише, пак онда ће се, вели, с њиме разговарати. На то му одговарамо, да код србских новинара није узакоњено, да се у дописима дописник подписује; паметни људи не гледе ко пише, него шта и како пише? Но ипак, кад је Даничићу више до имена стало, него до саме ствари, ми ћемо му и ту жељу испунити, само нека нам великоможним своим упливом јамчи, да нашег дописника не ће после заболети глава. У осталом је ли Даничићева реценсија права „наручбина“ или не, о томе нека сами наши читатељи пресуду изреку на основу нашег привременог одговора; коме за боље осветлење ствари још и то додајемо: да је та реценсија најпре штампана била у министарском листу „Видовдану“ после да је у државној типографији из њега прештампана

у форми брошуре, која се не само покрај „Напредка“, него и покрај „Данице“ по нашем народу разтуривала. То још није било доста, него је стотинама ексемплара преко „Видовданова“ карловачка дописника Р. и других овако славних! мужева у Карловци Н. Саду и т. од куће до куће ношена и поклањана. Ово растурање брошуре и њено наметање сваком је упало у очи, и многи су јавно говорили, да је „наручбина“, која је књижевности свагда пак и овом приликом више шкодила, него користила. Шта пак о њој суди наша млађа интелигенција, доста ће бити, ако јој ipsissima verba овде наведемо: „да Даничићева реценсија не заслужује име критике“.

Ово смо укратко имали казати о личности Светићевој, која се у растуреној овуда брошури даничићевој онако непоштено напада, и Даничићу на неке само точке његове реценсије, не упуштајући се у критику онога, што се о кнезу Милошу у „Огледалу“ и рецензији спомиње; обширан одговор нека или сам г. Светић, или наш београдски дописник даде — ако за вредно нађу, јер на концу своје злехуде реценсије, где каже: да му је „жао српске књижевности, што је још у томе стању, да може у њој излазити онако безумље, какво доноси Светићево „Огледало“ — не знамо, чему да се већма дивимо: или арогантној научености, или наученој арогантности и сујети Даничићевој, каквој до данас у нашој књижевности нема пара, и која је вредна више смеха и жаљења, него одговора.

П. Нинковић

Србобран 1865 г. бр. 31 и 32

*

[На ово је Даничић написао:]

Господину П. Нинковићу

У броју 31 и 32 „*Србобрана*“ од 17 и 21 пр. м. има од уредника његова г. Петра Нинковића „*привремени одговор*“ мени. У том одговору, којему као да је сам писац видео да ће вриједност за мало трајати па га назива „*привременим*“, каже г. Нинковић да ја у „*Видову дану*“ од 13 пр. м. „*одговарам*“ на допис београдски који је штампан у 28 броју „*Србобрана*“, и „докле дописик на овај тобожни одговор“ мој „сам не одговори, дужност е“ — вели — „уредничка своє дописнике *бранити*“, па за то г. Нинковић написа овај одговор.

Мислим да није до мене кривица што г. Нинковић није разумио онијех неколико врста мојих, које назива „одговором". Ја ондје нијесам ништа одговарао, него сам још изријеком казао да не ћу да одговарам на чланке који су пасквиле онијем шта се у њима каже без имена онога који каже, па сам само позвао дописника да се именује. Позив није одговор. Али у г. Нинковића видимо да јест позив не само одговор него и нападање, јер он вели да се подигао да *„брани"* свога дописника; он дакле у томе позиву налази и нападање, или мисли да обрана може бити и онда кад нема нападања. Али г. Нинковић и не брани свога дописника, наравно, јер га нема ода шта бранити, него рекавши да хоће да брани дописника мрда око Светића да би га повратио од смрти. коју мисли да му ја зададох називајући ме „моралним убицом Светићевим". Што г. Нинковић говорећи да је рад бранити свога дописника брани Светића, по томе би могао ко помислити да је биоградски дописник „Србобранов" и Светић један човјек; али ја никако не мислим то, премда је аргументација дописника *„Србобранова"* по све онака каквом толико година Светић заварава свијет.

Рекавши г. Нинковић да хоће да брани свога дописника па у забуни мјесто њега бранећи Светића каже да ће у свом *„привременом одговору"* „само некоју точку" рецензије о *„Огледалу"* Светићеву „на основу позитивних дата претрести". Премда каже да ће претрести „само некою, ипак није претресао „само некою" него само једну. Кад је г. Нинковић нашао за добро претрести само једну између оноликих ствари које сам рекао у својој рецензији о Светићеву „Огледалу", онда би се ваљало надати, да ће та једна бити така да се све друге морају заљуљати кад се она „претресе". Али она није така, него стајала она или не стајала, Светићево *„Огледало"* остаје онако какво сам показао да је; и што је г. Нинковић мислио да ће бити доста ако само ту једну ствар претресе, тијем је врло добро показао колико се разумије у књижевном раду, премда није сада први пут то показао. Сврх тога та је ствар једна страна личности Светићеве; па што је г. Нинковић отварајући распру са мном о Светићеву *„Огледалу"*, изабрао да претресе само ту ствар, тијем је показао да му је више стало до личности Светићеве него до Светићеви дјела, — да држи у књижевности личност каквога књижевника за претежнију од дјела његовијех. А тијем је г. Нинковић дао жив примјер по ком се позњијему

нараштају а већ и садашњему млађему не ће требати чудити како је могао Светић неко вријеме бити на гласу а и сада како га може цијенити г. Нинковић; јер ће у том примјеру видјети да је у нас било вријеме — и да за г. Нинковића још траје то вријеме — кад се мислило да личност даје вриједност дјелима а не дјела да дају вриједност личности.

Ја сам у рецензији својој о Светићеву *„огледалу“* између осталога доказивао да није истина што каже Светић у свом дневнику да је код кнеза Милоша морао сваки свашта знати. Да бих доказао да то није истина, навео сам више аргумената, између којих два обузимају самога Светића. Не може ми се казати да сам ружно поступио према личности Светићевој што сам и таке аргументе употребио, — ни сам г. Нинковић то не каже, јер су аргументи којима се супарник доведе да сам себе бије најјачи, а таким се аргументима најбрже свршује ствар, које је врло потребно и за ствар и за супарнике и за публику, и по том су таки аргументи најпречи. Између напоменута два аргумента један гласи: „Светић је врло рђав јуриста“. Тај сам аргуменат опет утврдио на друга два. Између ова два пошљедња аргумента један је она једна ствар коју је изабрао г. Нинковић из моје рецензије да претресе. Ту ствар држи г. Нинковић да је једна „точка“ моје рецензије, и тако је назива; а ни за кога није тешко видјети да то није једна „точка“ у мојој рецензији, него један аргуменат једнога аргумента једне „точке“. И ствар која је то у мојој рецензији претресајући г. Нинковић мисли да може позвати *„свет“* да саслушавши како ће је претресати *„суди да ли г. рецензент почитује што є право и поштено“*.

Тај један између два аргумента моја о јуристичком знању Светићеву, који је изабрао г. Нинковић да претресе, јесу ове ријачи моје; „Стојаковић је онда био земаљски судија у Темишвару, па су преко њега долазили пред земаљски суд и судски послови Светићеви, али је у тијем пословима Светићевијеи било тако неразумијевање закона, да је Стојаковића као Србина било срамота онаке послове од Србина износити пред земаљски суд, него их је прерадивши враћао Светићу као пријатељу натраг да их препише и наново пошље, и Светић му је на томе писмено захваљивао“. Ја ни тијех ријечи нијесам оставио без потврде у својој рецензији, него сам их потврдио позивајући се на самога Светића ријечима: „нека се опомене кореспонденције коју је по што се умирила Мађарска имао као окружни судија с по-

којним Стојаковићем". И докле год не би Светић сам казао да таке кореспонденције није било или да је се не опомиње, дотле онијем ријечима мојим не треба друга потврда. Али г. Нинковић зна нешто чим мисли да ће побити оне моје ријечи. Он вели: „у оно врѣме, кад ѳ г. Хаџић у Новом Саду био предсѣдатель земальског суда, Стояковић ниѳ био земальски судия у Темишвару". Те би ријечи г. Нинковића само онда могле нешто вриједити према мојим ријечима кад би значиле да у оно вријеме није Стојаковићу био посао износити пре земаљски суд у Темишвару судске послове Светићеве; јер је у томе снага мојих ријечи према ријечима г. Нинковића а не у питању је ли Стојаковић у оно вријеме био земаљски судија или се како друкчије звао језиком тадашњих судова аустријских. Да је г. Нинковић к онијем ријечима својим додао још само шта је био у оно вријеме Стојаковић у Темишвару, ријечи би његове, којима је мислио моје побити, гласиле тако да их ои јамачно не би смио ни казати.

То је све чим је г. Нинковић у *„привременом одговору"* свом мислио побити и ону једну ствар из моје реценсије претресајући је „на основу познатих дата", и то су му та „позната дата". А што је још око тога намотао, оно су ријечи које просипају они који немају што казати на ствар, и које тијем жешће просипају чим мање могу што казати на ствар, и тако неприликом у којој се налазе још јаче утврђују ствар коју би ради били оборити. И та је неприлика г. Нинковића толика да не само говори што се и не тиче ствари а камоли да би је могло потрести, него још говори као да не зна шта говори. Тако каже да ја „не разумијем ток судских послова" и да сам тијем неразумнјевањем „само себе као незналицу обѣлоданио и осрамогио", кађ да сам ја кад показивао како разумијем „ток судских послова". и као да би било за кога срамота не разумијевати оно што нигда није ни казао да разумијева нити тражи нити му треба да разумијева. — Тако каже да ја „још ни то не знам да судски послови не могу се назвати приватни, нити се звати Светнћери или Стојаковићеви", као да сам ја кад назвао судске послове приватнима и као да ријечи моје „судски послови Светићеви" могу значити што друго, а не послови које је радио Светић као судија. — Тако каже да сам ја „хотимице и свѣстно хтео г. Светића опасти", као да се може и нехотице што хтјети. — Тако каже да г. Стојаковић „у то

врєме ниє найболѣ с г. Хаџићем стаяо, и да є баш он найвише о том радио да Хаџић дође у пензию, о чему ми ако узтреба, ясне доказе можемо навести", као да се то мене и најмање тиче, и као да прије тога времена није могао Светић добро стајати са Стојаковићем, и као да нијесу могли у то вријеме баш за то рђаво стајати што је Стојаковић морао Светићу враћати послове и Светић их примати, поред свега што му је на том захваљивао, и као да би какво чудо било ако је Стојаковић познавши Светића да је незналица у судским пословима радио да Светић дође у пензију, и као да није могао Стојаковић о том радити и за то да би и Светића и народ свој сачувао од веће срамоте. — Тако најпослије назива мене „моралним убицом Светићевим", сметнувши с ума да тијем сам постаје свједок да је Светић био слабе моралне грађе кад га је могла морално убити моја реценсија.

Тако је г. Нинковић свршио свој посао, којим је хтио „претрести некою точку" моје реценсије о Светићеву „*Огледалу*".

Али је то само једна половина „*привременог одговора*" његова. У другој половини опет говори нешто, али не претреса ништа из моје реценсије; јер претресати што у оваким пословима значи разглéдати је ли тврдо на чем је што основано, па ако није обарати га да падне и оно што је на њему основано; а г. Нинковић не чини то у другој половини својега „*привременога одговора*". Ту он само напомиње да сам ја у реценсији казао нешто о Светићеву „разуму и срдцу"; али се не дотиче разлога по којима сам то казао, него само казује шта он зна о Светићеву „разуму и срдцу". Што се и та ствар, коју је још једину нашао за добро г. Нинковић барем споменути у свом одговору, тиче личности Светићеве, отуда се на ново потврђује оно што с те стране рекох говорећи о оној првој ствари, коју је г. Нинковић рад био претрести. — Ту каже г. Нинковић да ја велим „да Светић има „слаб разум, злу волю и пакосно срдце"". Мимогред ваља да напоменем да ја нигдје нијесам те ријечи тако једну за другом казао, и остављам г. Нинковићу да их тако употребљава држећи за двије различне ствари злу вољу и пакосно срце — тако без икакога додатка к злој вољи. Али нек сам и онако казао; не ће ми сметати у распри с г. Нинковићем. Како рекох, г. Нинковић само спомиње да сам то казао. Али ја сам казао факта и из њих сам изводио оно

што сам казао. Г. Нинковић нити одриче она факта, нити каже да сам нелогички изводио из њих оно што сам казао. Што сам дакле казао, оно ако је он и споменуо, ипак га се није ни дотакао а камо ли га оборио. Г. Нинковић, како рекох, само казује како он о Светићу мисли; будући да се то мишљење његово не дотиче разлога на којима је мој суд о Светићу основан, то ја немам узрока за што га не бих оставио при њему, које тијем прије чиним што г. Нинковић додаје својему мишљењу о Светићу своје разлоге, који се тако слажу с мишљењем његовијем да још чине Светића смијешним, ода шта моје противно мишљење добија још више вриједности. Г. Нинковић каже „да се Светић и зрелим разумом и добром вољом и родољубивим срдцем у народу нашем одликује"; а то доказује овијем разлозима, које вели да је нашао „и у прошлости и у садашњости"; и то: 1) што је „Светић као ђак полагао основ Матици српској, 2) што је „у тѣсну свезу ступао" с владиком Мушицким, 3) што је био „безплатан уредник срб. Лѣтописа", 4) што је био „безплатан управитель новосадске гимназије", и 5) што је био на народном сабору године 1842, 1861. и 1864. Не испитујући појединце шта вриједи што у сваком од овијех пет разлога својих помиње г. Нинковић, — не испитујући како је чудо учинио Светић с Матицом, шта је изашло из „тѣсне свезе" Светићеве с Мушицким, шта вриједе Љетописи које је Светић уређивао и шта значи што их је „безплатно" уређивао уз друге послове не пуне двије године, шта вриједи што је Светић био управитељ гимназије новосадске и колику су плату имали управитељи те гимназије прије Светића, и шта је радио Светић на саборима у Карловцима и шта то вриједи, — не испитујући све то појединце, само ћу казати да ако је у томе сва зрелост разума Светићева и сва добра воља његова и сва родољубивост срца његова, онда је свега тога толико да би се могло на ум узети само ондје гдје се не зна за више, али да би се и ондје ваљало прије стидјети што се не зна за више него се поносити што се нашло толико. По томе није чудо што г. Нинковић не види да се та зрелост разума Светићева така каку он налази у свијех пет својих разлога, прекрасно слаже са слабошћу разума Светићева, коју сам ја нашао у „*Огледалу*" његову; а по томе се опет не може замјерити г. Нинковићу што показује да не зна да добра воља Светићева, у смислу у ком је узима у својим розлозима, може бити врло

добро састављена не само са слабим разумом него и са злом вољом, о којој сам ја говорио у реценсији, а исто тако и са слабим разумом и с пакошћу да може бити састављена сва родољубивост срца Светићева, коју г. Нинковић налази у својим разлозима.

Тако је г. Нинковић утврдио своје мишљење о Светићу у другој половини својега „*привременога одговора*". Али је и њу искитио исто онако као прву. Тако каже да сам ја „опадајући" говорио оно што у тој половини помиње. Али опадати се не може истином, него опада онај који каже на другога што није истина. Видјели смо да се г. Нинковић не само није ни дотакао оних мојих ријечи а камо ли их оборио, него да је разлагањем својега мишљења о Светићу још боље потврдио моје ријечи. По чему дакле може оне моје ријечи називати опадањем? — Тако каже да само они могу говорити о Светићу да „има слаб разум, злу волю и пакосно срдце" који „или по наручбини пишу или из сервилности, или из каквих му драго других узрока, ни мало не обзирући се на поштенѣ и истину". Али г. Нинковић ничим не доказује то што каже; напротив својим разлозима о зрелости ума Светићева и о његовој доброј вољи и родољубивом срцу још потврдивши да је истина што сам ја казао, сам је оборио она сва три своја „или"; јер истину не треба наручивати, нити се истина говори из сервилности, нити јој треба зазирати од поштења, већ ако је г. Нинковићу Светић тако страшна звјерка, да мисли да нико не смије истину о Светићу казати без наруџбине и без сервилности, или му се чини да је Светић тако чудесно створење овога свијета да је истина о њему непоштење. — Тако г. Нинковић, споменувши да сам ја казао „да Светић има слаб разум и злу волю и пакостно срдце", вели: „овако до данас, колико є нама познато, ни є се нико од наших ни од страних учених мужева усудио о Светићу ни приватно много манѣ явно говорити, до єднога може бити покойног Вука и нѣгових пошлѣдователя". Што се најприје тиче „наших учених мужева", г. Нинковић овијем својим ријечима даје мени и покојном Вуку и његовијем „пошлѣдовательима" већу славу него што заслужујемо, јер да се г. Нинковић мало више обазрео по српској књижевности, нашао би и између оних „наших учених мужева" који нијесу „пошлѣдовательи" Вукови више њих који су се доиста „усудили явно говорити", или писати и штампати о

Светићу исто онако као ја, по чему би ваља да могао мислити да су се и „приватно усуђивали“ тако говорити. А што се тиче „страних учених мужева“, има доста и њих који нијесу много боље писали о Светићу; а што нијесу баш онако као ја, томе може бити узрок што их се као странаца мање тичу дјела Светићева и што би тако се упуштајући у дјела његова показали му сувише части. А најпослије баш да се није ни код нас ни код странаца онако о Светићу до сад писало, него да би било онако како је г. Нинковићу „познато“, ипак отуда не би долазило да је Светић бољи него што сам га показао, већ ако би г. Нинковић у поштовању своме према Светићу могао поднијети да о себи мисли да се „и зрелим разумом и добром вољом и родољубивим срдцем у народу нашем одликује“ већма него Светић за то што о њему још ни ја нијесам онако писао како сам писао о Светићу.

Особит дио *„привременог одговора“* г. Нинковића мислим да је гдје говори како је Светић податљив а ја како сам му незахвалан. Он каже: „нема ни једног од садашњих опадача његових (Светићевих), коме није он (Светић), каква добра учинио, и то не само рјечима, него и дјелом. Ко зна“ вели, „би ли и сам г. рецензент своју славну рецензију на Светићево *„Огледало“* данас писао, да му није Светић у Бечу као ђаку још у нужди помагао. Онда је Светић био Даничићу сва надежда, од кога је зависило, да живи, и науке продужи, или у Дунав скаче“. К овијем ријечима додаје г. Нинковић: „ово смо укратко овдје зато навели, да се боље осветли поштење даничићево, и провала између одношеня ђака Даничића, и одношење чиновника Даничића према Светићу“. — Г. је Нинковић и овијем дијелом својега одговора показао да је достојан ученик Светићев, јер је тако и Светић у своје распре свагда уплетао ствари које немају ништа са стварју о којој је распра, да би одвратио пажњу читаоцима од ствари о којој се препире и тако забашурио прави свршетак распре. Ја ћу на то казати само неколико ријечи прелазећи од ријечи г. Нинковића на ствар о којој је отворио са мном распру. Мислим да је врло чудновата ствар што по ријечима г. Нинковића нико други не „опада“ Светића него само они којима је по ријечима г. Нинковића Светић добра чинио, и како су они баш сви једнакога карактера у томе. Г. Нинковић на једном мјесту у свом одговору каже на мој суд о Светићеву раду да ја „по обичаю садашњег

млађег нараштаја грдим старијег, болђг и заслужнијег од себе"; ако је то обичај у садашњег млађег нараштаја, онда и садашњи млађи нараштај опада Светића, и ако по ријечима г. Нинковића „нема ниједнога од садашњих опадача" Светићевих „коме није Светић каква добра учинио, и то не само рјечима, него и дјелом", онда доброчинства Светићева не допиру само до овога или до онога човјека него обузимају „садашњи млађи нараштај", и онда је н. пр. и покојном Бранку, од којега ваља да ни ја нијесам жешћи „опадач" Светићев и који може бити да свога вијека није ни видио Светића, био Светић доброчинац, и један Бранко оде на истину онако страшно незахвалан Светићу. Што се мене тиче, морам признати да се ни најмање не опомињем ни оне невоље из које вели г. Нинковић да ме је избавио Светић ни оне помоћи Светићеве; него ако би ме Светић хтио опоменути тога обојега, које он мора знати боље него г. Нинковић, ја ћу онда за цијело дати потпун рачун о својој „незахвалности." А сада прелазећи на ствар питам: баш да бих ја био незахвалан Светићу, престаје ли за то бити „поштено и право" оно што сам о њему писао? не може ли и најнепоштенији човјек написати штогод што је врло поштено и са свијем право? Или г. Нинковић мисли да није поштено што за добра која вели да ми је чинио Светић не мислим или не говорим друкчије о књижевним дјелима његовијем или барем што не ћутим? На то му велим да за поштено држим не одрицати се увјерења својега ни за како благо на свијету; и да за једну између најсветијих дужности својих држим, колико ми год умне силе допуштају, одбијати зла која с најдубљим увјерењем налазим да чини српској књижевности Светић. — А што г. Нинковић хоће да „освјетли провалу између одношења ђака Даничића и одношења чиновника Даничића према Светићу", он да је сам мало боље погледао у оно што је рад био другима „освјетлити", видио би да те „провале" нема, јер сам ја још био ђак и тек је била прошла прва година бављења мојега у Бечу кад сам написао „*Рат за српски језик и правопис*", у којему је мишљење моје о Светићу исто онако какво је данас, послије 20 година. А што г. Нинковић „освјетлујући ону провалу", хоће да покаже да је срамота што по његову знању сада мислим друкчије него што сам мислио кад сам био ђак, ја му честитам што се до сада сачувао од те срамоте, и не ћу му завидјети ако се до гроба од ње сачува.

Послије свега говора о Светићу, враћа се г. Нинковић на својега дописника биоградскога. па вели „да код србских новинара није узаконѣно, да се у дописима дописник подписује, и додаје: „паметни люди негледе ко пише, него шта и како пише". Знам добро да није „код србских новинара узаконѣно да се у дописима дописник подписује", али мислим да је и „код србских новинара узаконѣно" да дописи не смеју бити пасквиле; и баш за то што сам гледао шта и како пише дописник „*Србобранов*" и нашао да је написао пасквилу, позвао сам га да се именује и своје име заложи за своје ријечи и тијем сачува допис свој да му не остане пасквила. А оне ријечи да „паметни људи негледе ко пише, него шта и како пише", рђаво разумије г. Нинковић, јер како их он разумије, морали би бити луди људи код којих је „узаконѣно" да се дописници потписују на својим дописима, и оне би ријечи по разумијевању г. Нинковића значиле да је свакоме свашта слободно чинити кришом, а не да у књижевну распру не ваља уплетати личности него се ваља држати ствари; и како г. Нинковић разумије оне ријечи њему би самоме једнако вриједила похвала за његов књижеван рад од какога ђака његова и н. пр. од истога Светића. А најсмјешније је што баш овога часа видјех у најновијем „*Србобрану*" бр. 35 од 1 маја како г. Нинковић поред све ове аргументације позива друге људе да му се именују, и то ни за што друго него — како сам каже — „да зна с киме се явно разговара." — Што још иште г. Нинковић да му се ја за дописника његова „ямчим да га не ће заболѣти глава" ако се именује, мислим да и г. Нинковић то држи за шалу, којом хоће да каже да му се дописник није рад именовати, које ја узимам за знак да се стиди својих ријечи.

На свршетку понављајући г. Нинковић што је већ један пут рекао да је моја рецензија о Светићеву „*Огледалу*" наруџбина, потврђује то новим аргументом додајући да је не само уз „*Напредак*" и „*Даницу*" разаслана, него још да је „у Карловцима и у Новом Саду и т. д. од куће до куће ношена и покланяна". Г. Нинковић не зна колику ми је радост учинио што је и ово пошљедње јавио свијету, ако је баш тако, и та би ми радост само онда могла бити још већа да је г. Нинковић именовао људе који нијесу жалили тога труда, да би се барем по њиховијем именима видјело како се тијем потврђује оно што је хтио г. Нинковић потврдити.

Што најпосле вели г. Нинковић да „наша млађа интелигенција“ каже да моја „рецензија не заслужује име критике“, нека г. Нинковић тјеши тијем и себе и Светића.

У Биограду 3 маја 1865.

Ђ. Даничић.

Видовдан 1865 бр. 50—52, и засебно.

LXIII.

Grammatica della lingua serbo-croata (illirica) **compilata da Pietro Budmani. Fascicolo I. Vienna** 1866, 146 str. u 8.

Dva su razloga da se iz svega srca radujemo ovoj knjizi: jedno što je knjiga neobično dobra, a drugo što je od mlada pisca, od kojega kad su mu prvine već ovako temeljne, s punijem pravom valja se nadati velikomu dobru. Pisana je ova knjiga očevidno za gimnazije u Dalmaciji, i ne znam treba li se većma radovati ili žaliti ali je istina, da je bolja od svijeh oficijalnijeh knjiga, iz kojih se i s ove i s one strane Save uči narodni jezik, i ne samo bolja, nego se one ne mogu ni porediti s njom. Ko zna da one gramatike, kojima su se vlade naše do danas trudile pokazati svoje staranje za škole, još ni onamo nijesu prispjele, gdje je nauka o jezicima slovenskim došla bila gramatikom Dobrovskoga prije četrdeset godina, on će potvrditi što rekoh, čim malo samo zagleda u gramatiku g. Budmana, jer će odmah vidjeti da je ona ragjena po načelima koja se danas u nauci drže, da su prava i istinita. Od tuda je ovoj knjizi velika istinitost i velika jasnoća, i u tom obojem glavna joj je vrijednost. Ali se nalazi i nedostataka, oni nijesu taki da bi mogli znatno umaliti glavnu vrijednost, i dolaze koje od namjere koju je pisac imao, koje od teškoće same stvari, koje od tuda što neke stvari još nijesu dovoljno pretresene u književnosti, a koje — rekao bih — i od tuda što se mladost rado i vrlo lako zanosi da pronalazi novo što nezadovoljna ovijem što je već učinjeno.

Na prvijeh je 16 strana prvi dio: ‚fonetica‘, gdje su u tri glave (‚dell' alfabeto, dell' accento, eufonia‘) istina najprostije ali najpreče stvari iz nauke o glasovima. Ostatak je sav drugi dio: ‚etimologia‘, koji opet ima dva glavna razdjela: prvi je ‚della flessione de' vocaboli‘. U substantiva uzima B. tri ‚deklinacije‘ dijeleći ih po drugom padežu jed.: *a, e, i*. Iz naučnijeh razloga neće biti

uzeo tu diobu, jer u nauci ni jedan padež nije pretežniji od drugoga; nego je valja da iz praktičnih razloga tako razdijelio. Ali ja ne mislim da se radi praktički, kad se uzima, da se prije deklinacije zna štogod, što tek iz deklinacije treba da se dozna. U opće ne mogu vjerovati da je jako praktički odregjivati koliko imade deklinacija ili konjugacija a osobito starati se da ih izagje što je moguće manje. Od te ‚praktičnosti', kojoj su konjugacije *am, em, im* morale omiljeti, došli su u haos glagoli i u najviše naših gramatika, i B. je imao sa svijem pravo što kod glagola nije htio biti tako ‚praktičan'. Prema sadašnjem stanju naših padeža, njihova obličja, njihovijeh osnova i nastavaka, mislim da se i u nauku griješi i u praktičnosti da se ne ostaje ni za jednom drugom diobom kad se substantivi radi svojih oblika najprije razdijele po rodu, kao što je i u mojim ‚oblicima'. Na taj način mislim, da se najzgodnije mogu naši sadašnji padežni oblici sastaviti sa starijim i da se može učiniti sve žto nauka ište, jer se dobija potpuna sloboda za to. Riječi srednjega roda sastavljajući s riječima muškoga roda za to, što su u više padeža jednake, griješi se o isto načelo po kom se uzimlju zajedno, po kom se samo gleda koliko su padeži jednaki, ili različni; jer ako i jesu i jednijem i drugim riječima neki padeži jednaki, ipak su im drugi padeži (nominativ, akuzativ i vokativ jednine i množine) sa svijem različni tako, da riječi srednjega roda imaju osobinu, kojom stoje same za se prema svijem drugim riječima: jednakih padeža imaju i riječi ženskoga roda na *a* s riječima muškoga roda, pa ih niko ne sastavlja: množina ili malina jednakosti ne presugjuje, ako ima išta čim stvari nikako ne idu u jedan red. U ostalom sama je deklinacija u B. posve dobra; za čudo mi je samo što na str. 28 veli ‚*Turčin* fa nel. plur. *Turci, Turaka,* corne se il nom. sing. forse *Turak*', koje će reći da od *Turčina* nemamo pravilne množine, — misao, koja je i u ‚Književniku' branjena, premda je u mojim ‚oblicima' pokazano da ništa ne može biti pravilnije nego što je množina *Turci* od *Turčin* isto onako kao što je *Srbi* od *Srbin,* ili *gragjani* od *gragjanin;* kad od *Turčin* otpadne za množinu skrajnje *in,* kao što otpada od *Srbin,* mora se *č,* koje stoji mjesto *k* radi glasa *i* koji u *in,* opet povratiti u *k,* a to se *k* u nom. mn. pred nastavkom *i* mora promijeniti na *c;* a što je u *Turčin č* mjesto *k* pred *i* a u *Turci c* mjesto *k* pred *i,* to ne bi trebalo da navraća onoga koji piše gramatiku da izmišlja nepravilnosti, i još onda po što je pokazano da nepravilnosti nema, jer ne bi trebalo da smeće s uma da je *i* od *in* u tijem

riječima druge naravi, a druge *i* u nom. mn. kao što je *i* u *majčin* druge naravi a druge *i* u *majci*, i kao što je *e* u vok. jed. (bože) druge naravi a druge u ak. mn. *(roge)*. Još sam rad napomenuti, da je pogrješka što na str. 32. kaže B. da osnove riječima kao što je *ime*, u nom. jed. ‚perdono la consonante finale'; kad bi to bilo istina, bilo bi n. p. u star. slov. ili u nom. имѧ ili u gen. имѧнѣ, a nije ni jedno ni drugo; može biti da je B. onako rekao radi praktičnosti, ali mislim da praktičnost ne smije ići dotle da mjesto istine stavlja štogod što nije istina, nego je njojzi posao samo lakim, razgovijetnijem načinom pokazati istinu. — Glagole je razdijelio B. po osnovama na poznati način; ali je glagolima kao što je *držati* dao osobit razdio u petoj vrsti; manje je prava imao to učiniti nego da je glagolima kao što je *vojevati* dao osobit razdio u šestoj vrsti, jer kako u *vojevati* stoji *e* mjesto *o* isto tako u *držati* stoji *a* mjesto *ъ*; pa da je glagolima kao što je *držati* dao osobit razdio megju glagolima kao što je *vidjeti*, onda bi samo ono učinio što bi učinio da je glagolima kao što je *vojevati* dao osobit razdio megju glagolima kao što je *kupovati;* tako bi glagoli barem ostali u svojim vrstama, i bilo bi samo nepotrebno cjepkanje a ovako prenesavši rečene glagole iz jedne vrste u drugu otrgao ih je od onih s kojima su jednaki upravo po onome po čemu ih dijeli i smiješao ih s onijem s kojima nemaju ništa. Od toga nije manja pogrješka što B. nije dao osobit razdio glagolima kao što je *gnati* nego ih stavio zajedno sa glagolima kao što je *pisati:* tako je morao sam sebe poricati, jer rekavši za te glagole da im je ‚nastavak prve teme *j*' (str. 75) morao je poslije kazati za glagole kao što je *gnati* da ‚il 1. tema non assume il caratt. *j*' (str. 96.), da i ne pominjem neprilike u koju je došao B. sa glagolima kao što je *trovati* i *kljuvati*. To su još male stvari u konjugaciji, jer se i uz njih sami oblici glagolski mogu pravo saznati, kad se samo to traži; ali B. iznosi i oblike kojih nema: kod velike razboritosti koja se u cijeloj knjizi obilno pokazuje, ja se ne mogu načuditi kako je B. mogao postaviti kao osobite glagolske oblike: a) ‚gerundio presente plètûćî, plètûć, b) ‚patricipio presente attivo plètûćî, -ćâ, ćê', c) ‚gerundio passato vézâvši, vézâv', d) partie passato att. 1. vézâvši, -šâ, -šê'; sve su to ili paticipia ili gerundia, a oboje nikako nijesu, jer jedno ne može biti dvoje. Tako megju ‚tempi semplici' nalazi B. i ‚presente nel condizionale' i dodaje da taj oblik imamo samo od glagola *biti* esse (str. 67) i taj je presens condicionalni: bih, bi, bi, bismo,

biste, bi (str. 102) a poznato je da to nije ništa drugo nego okrnjen aorist, koji je negda cio činio istu službu; što je dakle sada krnj, za to je po mišljenju g. B. prestao biti aorist i pretvorio se u presens condicionalni i postao osobit jednostavan oblik! U osobitom razdjelu govori B. o složenijim oblicima glagolskim, i to je vrlo dobro, ali tu navodi osim ostaloga i ‚suggiuntivo da futuro: ako skočim', tu su oblici ‚kad uspišem', i ‚kad budem pisati', i ‚da sam znao' i ‚kad budem vidio'; kad je B izrijekom opravio u sintaksu, ‚modo ottativo', ne znam za što nije to učinio i sa svjema ovijem oblicima a bez sumnje bi ne samo konsenkventnije nego i pravije bilo. — U drugoj je polovini ‚etimologie' postajanje riječi (‚formatione de vocaboli'). O stvari tako velikoj, koja jošte nije dovoljno obragjena, ne bi bilo pravo u knjizi tako maloj tražiti više nego što je učinio g B.; ali samo malo više jasnoće veoma bi povisile vrijednost tom razdjelu. Kad za riječi koje postaju nastavkom **x** kaže g. B.: ‚si formano senza suffisso', tijem se stvar jako zamračuje, i mladići bi mnogo naučili i na veliku stranu jezika sa svijem drugačije gledali kad bi mjesto onoga što B. kaže, mogli doznati da nijedna riječ ne postaje bez nastavka, a nastavak da može i otpasti i to ili po vremenu (vuk) ili odmah, budući da se sastanu glasovi koji ne mogu stajati zajedno (boj). Što je B. razdijelio nastavke po logičkom značenju (koje je veoma prevrtljivo), tijem se stvar istina skraćuje ali i jako zamršuje, da i ne spominjem da su u tom dijelu gramatike glavna stvar elementi od kojih postaju riječi i načiu kako to biva, a logičko značenje vrlo je sekundarna stvar i tijem manje važnosti što je knjiga manja; razdijelivši onako nastavke sam je sebe nagnao da o jednom nastavku govori više puta, a više različnijeh nastavaka ujedno napomene. I o složenijem riječima što govori nije dovoljno jasno. Vrlo je dobro ali nije dovoljno što veli: ‚la composizione della parole consisto nella riunione si due *temi* in un vocabolo solo'; k tijem riječima ne dodaje nigdje ništa više, a po tijem riječima trebalo bi samo da se sastave dvije teme pa je gotova riječ složena, a nije tako, nego još treba nastavak kao i za proste riječi (govor je o najobičnijim složenim riječima, a ostavljam one koje postaju kad se na gotovu riječ samo veže što sprijed n. p. ne-prijatel, pre-dobar, i nekolicinu onijeh za koje bi se moglo misliti, da je i u njima za gotovu prostu riječ svojim načinom naprijed vezana druga, koje dakle i ne bi postojale od samijeh tema n. p. vucibatina). Za to su složene riječi sve ‚derivate' a ne, kako B. uzima, samo one koje

postaju od gotovijeh složenijeh riječi n. p. tvrdoglavstvo, i samom načelu naše kompozicije protivne su riječi: talvolta perè manca la primitiva parola composta, così p. e. il vokabolo Crnogorac Montenegro è da considerarsi come derivato da parola composta, sebbene Montenegro non si dica Crnogora ma Crna Gora' (str. 123). *Crnogorac* postaje upravo od riječi *Crna Gora* isto onako kao *gologlav* od *gola glava*, samo drugim nastavkom; tako *božogrobac* upravo od *božji grob* a ne od ‚božogrob', koji mora g. B. da izmišlja. Baš što se ne govori ‚Crnogora' nego ‚Crga gora', što se ne govori ‚božogrob' nego ‚božji grob', to bi baš trebalo da je odbilo Budmana od onijeh suposita, osobito kad nema ništa što bi na njih nagonilo: kad bi ta suposiata mogla biti u našem jeziku, za što se ni ista ni druga takova ne govore? zar im nije bilo ili nema dosta prilike održati se? Upravo za to što se suposita ‚Crnogora, božogrob' ne mogu služiti s našim jezikom u samom načelu, upravo za to mnoge nove složene riječi naših književnika, koje su načinjene kano sa suposita, nijesu ništa drugo nego nakaze: n. p. riječ *‚velevlast'* samo bi onda mogao jezík naš podnijeti mjesto *velika vlast'* (ili bolje *sila*) kad bi se u nas govorilo *krivovrat* mjesto *kriv vrat*, ili kad *golobrad* ne bi bio onaj u koga je gola brada nego bi bio *golobrad = gola brada*[1]) S takim suposicijama ide se još dalje, i neka mi bude slobodno ovom prilikom kazati i o tom šta mislim, premda se već ne može ticati knjige Budmanove radi kratkoće njezine. Kaže se n. p. za riječ *brzoplet* da je u njoj složen adjectiv i substantiv, a u riječi *kotlokrp* da je složen substantiv i substantiv, izmišljaju se dakle substantivi *plet* i *krp* pa se uzima da se taki gotovi substantivi sastavljaju s drugim riječima u ovijem složenijem; kad bi to pravo bilo onda bi i za složene adjective *crnook, bosonogv* aljalo izmisliti adjective *ok* i *nog*, onda bi i za složeni glagol *mirbožati* (govoriti: mir božji) valjalo izmisliti ‚mirbož', ili za *bogoraditi* (govoriti: boga radi) valjalo izmisliti nomen *‚bogorad'*, ili glagol *raditi* u značenju: radi vikati, onda i za riječ *zlovolja* (u značenju: onaj koji je zle volje) valjalo bi izmisliti substantiv *volja* u značenju: ko ima volju. Neka mi se oprosti ako sam udario u absurda. Naše složene riječi, o kojima je govor, postaju po istijem zakonima po kojima i proste, samo

[1]) Nikoga ne treba da prevari ‚Biograd', on ne ide ovamo: kad bi išao ovamo, glasio bi ‚Bjelograd'; u njemu su sastavljene riječi Бѣлъ градъ, gen. Бѣла града, kao što se sada govori u Vučitrnu, Vućitrna mjesto staroga Бѣлчин трънъ, Бѣлчина трънa.

što proste postaju od korijena ili od drugih riječi a složene postaju od dvije ili od više prostih, bile one od kojih postaju složene — substantiv ili adjectiv ili glagol itd., i bile one koje slaganjem postaju — substantiv ili adjectiv ili glagol itd.; kao što *okat* postaje od jedine riječi ‚oko' kad je karakterski znak samo *oko*, isto tako mora *crnook* postati od riječi »crno oko' kad je karakterski znak *crno oko*; ili šta ima čega radi bi trebalo postajanju riječi *crnook* tražiti drugi zakon, i čim bi se moglo opravdati otstupanje od zakona koji se drže u postajanju prostih riječi? — a kao što *crnook*, *bosonog* postaju od ‚crno oko' ‚bosa noga', tako *brzoplet*, *kotlokrp* ne postaju ni od čega drugoga nego od ‚*brzo plesti*', ‚kotao krpiti'; i za samu riječ *hitroprelja*, od koje se druga polovina i sama govori, ne mogu nikako mislitti da su u njoj samo sastavljene riječi ‚hitra prelja' — one ne mogu biti sastavljene kao što ne mogu riječi *božji grob* ili *Crna gora* biti sastavljene u ‚božogrob' ‚Crnogora' nego tvrdo držim da kao što *prelja* postaje od ‚presti', sa svijem tako *hitro prelja* postaje od ‚hitro presti'. — Ne znam kako će biti za školu, ali je za nauku vrlo dobro što je B. dodao i pravila akcentima, i zasluga mu je s te strane to veća, što je pravila o akcentima u glagola sam morao tražiti. Ali mu se prvo glavno pravilo mora odbaciti u kom veli: ‚in un vokabolo nun vi può essere più di una sillaba accentata' (str. 7); držeći se toga pravila veli n. p. da riječi *nejak nepravda* samo na slog *ne* imaju akcenat a drugi slog da je samo prosodički dug, premda istijem riječima kad su bez sloga *ne* slogovi *jak* i *prav* glase isto onako kao kad su složene i premda im kad nijesu složene g. B. priznaje akcenat na istijem slogovima; šta više da bi spasao svoje pravilo toliko je konsekventan B. da istina priznaje akcenat na prvom slogu akusativu *ljude*, ali kad je pred njim predlog, onda veli da samo predlog ima akcenat a akusativu slog *lju* biva samo prosodički dug i drugačije ga bilježi, premda taj akusativ posve jednako glasi bio pred njim predlog ili ne bio. Ne znam kakve je imao B. razloge za to, ali svakojako mislim da ih je prema ovome, što je prije njega uragjeno o toj stvari dužan bio kazati! Nijesu rijetke riječi kojima je B. dao akcenat kojega nemaju ili barem kojega ja ne mogu potvrditi: tako piše zádužbina (str. 9) m. zàdužbina, nápredak (26) m. nàpredak, nàstavak (110) m. nástavak, cigánče (20) m. cȉganče; tako veli da riječi gospòda, grdòba, sramòta čistòća, veličìna imaju u dativu gȍspodi, gȑdobi, srȁmoti, čȉstoći, vȅličini i da im je svjema i u akus. jed. taki akce-

nat (str. 41) i da zlâto, mêso ima i lok jed. zlátu, mésu (40), da dîo ima u gen. dijèla, u dat. dijèlu, u instr. dijèlom (24, 26), da pâs ima u gen. pl. pâsâ (34), itd, koje sam osobito dužan napomenuti i za to što se g. B. poziva na moje članke.

Napomenuvši znatnije nedostatke u ovoj knjizi mislim da baš za to mogu s većim pravom kazati, da trud g. Budmana zaslužuje svako poštovanje i da s radošću valja očekivati drugi svezak koji će skorim izaći i u kom će biti sintaksa.

U Zagrebu dec. 1866.

Gj. Daničić

Književnik, knj. III. str. 586

LXIV.

Gramatica della lingua serbo-croata (illirica) compilata da Pietro Budmani. Fascicolo II. Vienna 1867 str. 147—248 u 8.

Za što je prva polovina ove knjige već hvaljena (vidi Književnik III. 586), sve je ono u uvršnoj mjeri i u ovoj polovini u kojoj imamo cijelu sintaksu, istina kratku, kako treba za škole, ali vrlo dobru. Kako nam osim nauka o padežima bez priedloga i s priedlozima (koja u ovoj knjizi zauzima str. 160—216) ostali dijelovi sintakse gotovo ni malo nijesu obradjeni, morao ih je g. Budman sam obradjivati; a, koliko se u maloj školskoj knjizi može, obradivši ih vrlo dobro, učinio je te je knjiga njegova prava dobit nauci o našoj sintaksi. Premda pisac sam kaže da je u tijem dijelovima rad bio prema najprečoj potrebi dalmatinskih gimnazija samo da pokaže razlike izmedju naše sintakse i talijanske, ali i što s tom samo namjerom govori, sve je dragocjeno za svakoga ko je rad te dijelove naše zintakse poznati više i bolje nego što se može iz drugih knjiga. Osobitu pohvalu zaslužuje što je kazano o sintaksi glagola i njegovijeh oblika (str. 216—241): tu su, kao što se od sebe razumije, samo glavne stvari, ali je svaka pogodjena sa svijem vjerno, tako da mislim da bismo imali pravo željeti da nam taj dio sintakse onako potanko kako već imamo izradjen jedan, ili još i bolje, izradi g. B., koji je u tom tako dobro upućen a u kojega su sile još mlagjahne koje se ne mogu zastrašiti ni tegobom toga posla ni dugim vremenom za nj potrebnijem.

Gj. Daničić.

Rad jugsl. Akad. II, 231—2. 1868 g.

LXV.

De mutacione contiguarum consonantium in linguis slavicis. Scripsit Martinus Hatala. (Ex actis regiae scientiarum societatis bohemicae, Series V. tom. XIV) Pragae 1856.[1]) 104 s. u 4.

U ovoj je knjizi pisac rad pokazati kako se u slovenskim jezicima mijenjaju konsonanti kad dva ili više dolaze jedan do drugoga

K tome poslu svojemu pristupajući napominje razliku medju vokalima i konsonantima riječima znatnijih filologa, Grima, Šafarika i Pota, koji se svi slažu u tom da su „vocales elementa fluida, consonantes autem solida" da su „consonantes corpus, vocales anima", da su „vocales sexui muliebri, consonantes virili conferendae" (s. 3—5). Iz te same razlike tako pokazane izvodi pisac da su „vocales longe pluribus vicissitudinibus obnoxiae quam consonantes" (6); a iz toga opet izvodi da su — „consonantes quodam modo majoris momenti vocalibus", i svrh toga jošte ne samo da su „mutationes consonantium faciliores" nego i „digniores explicatu quam vocalium (6). Tom logikom — oko koje mislim da ne bi bilo nikakve koristi zabavljati se kao što mi se i samo ono poetičko poregjenje vokala s konsonantima čini da je bez koristi, — tom logikom dolazi dalje pisac do toga da treba žaliti, što su u svijem jezicima „mutaciones vocalium longe melius explicatae et accuratius descriptae quam consonantium" (6), a na ime Šlajher da je zaslužio ukor što je u svojoj knjizi „die deutsche sprache" „de vocalibus fere triplo copiosius doceat quam de consonantibus" (7), ako i jesu po riječima samoga g Hatale »vicissitudines consonantium germanicarum minus contortae aut impeditae quam vocalium' (7). Tako nalazi da je i u dosadanjem obradjivanju slovenskih jezika jer i sam Miklošić „vocales slavicas pariter multo copiosius pertractat quam consonantes", premda je veli, poznato „Slavos in vcalibus immutandis inertiores, in consonantibus autem transformandis longe magis industrios fuisse Germanis' (7). Ali iz ovoga poregjenja, mislim ne izlazi da se u slavenskim jezicima više mijenjaju konsonanti nego vocali; pače to i ne može biti ako će ostati istina ona općenita misao koju pisac izvodi iz razlike medju konsonantima i vocalima, to jest da su

[1]) Izišlo je na svijet lani.

„vocales longe pluribus vicissitudinibus obnoxiae quam consonantes"; a kad iz toga poregjenja ne izlazi da se u slovenskim jezicima konsonanti više mijenjaju nego vocali, onda iz njega ne izlazi da nije dobro što je Miklošić o vocalima govorio više nego o konsonantima. Ali budući da je Miklošić tako činio, a tako je činio i sam g. H. poslije Miklošića, zato misli pisac da je „operae pretium de mutationibus consonantium imprimis contiguarum quaestionem instituere (7). Ali ako treba razloga pisanju o kakoj stvari, mislim da ne može biti razlog što se o istoj stvari manje pisalo nego o drugoj, već može razlog biti što se pisalo manje nego što je trebalo ili se moglo, ili manje nego što sada treba ili se može, ili što se nije pisalo onako kako je trebalo ili se moglo ili kako sada treba ili se može.

Kazav tako o čem će pisati, i rečenim načinom pokazav da je to potrebno, rad je dalje pisac „u kratko" razložiti i utvrditi način kojim će to činiti (rationem, qua id exsecuturus sim, breviter exponam et in tuto collocem (7). U tom najprije veli da još nije vrijeme porediti jezike slovenske s drugima više nego njih same poznavati, i žestoko kudi Šlajhera što po njegovu mišljenju tako čini gradeći za jezike indoevropske tako zvane „grundformen", koje g. Hatala naziva „monstra" (7—10). Mislim da bi svak rekao da nikad ne može ni doći vrijeme kad bi kakvu god stvar trebalo više porediti s drugima nego nju samu poznavati; a jesu li slovenski jezici, osobito poslije djela Miklošićevijevih, toliko poznati da se mogu uzeti u poredjenje s drugim jezicima, to mislim da se dovoljno posvjedočava samijem tijem što ih je isti Bop, koji je osnovao komparativnu nauku o jezicima, uzeo u svoj posao; da poregjenje može biti i treba da bude samo onoliko koliko su poznati jezici koji se porede, i da će poregjenje biti to veće i bolje što se više i bolje poznaju jezici, po sebi se razumije; ali iz toga nikako ne izlazi da se sada još ne smije sa slavenskim jezicima ništa drugo činiti nego se samo truditi da se više poznadu, pače baš poznavanje njih samijeh onijem poregjenjem raste i jača i sve bolje biva, i ja se ni malo ne ustežem kazati da mi Sloveni najznatnije što o svom jeziku znamo, imamo upravo od tuda što su jezici naši porogjeni s drugima, i smio bih zapitati: bi li sam g. H. svoj jezik bolje poznavao da nije bilo toga poregjenja? Što se tiče Šlajherovijeh „grundformen", može biti da je Šlajher u kojoj pogriješio, ali nije o tom pitanje, nego se pita: je li dobro graditi „grundformen"? jer je to pitanje a ne ono prvo mogao imati na umu g. H. hoteći pokazati način kojim misli raditi; ali kad g. H. govoreći o slovenskim jezicima sam

za dobro i potrebno nalazi graditi „grunformen“ za njih, kao što ćemo odmah vidjeti, onda ne mogu razumjeti s kakvim razlogom zabavlja Šlajheru što baveći se jezicima svega plemena indoevropskoga postavlja za njih „grundformen“. Iza toga pisac kazuje svoj način ovijem: 1. da će gdje treba porediti jezike, postupiti „provide et moderate“, koje mislim da je potrebno u svakom poslu, dakle da slabo pokazuje ono što čitalac čeka; 2. da gdje god postavi „formas vocum fictas“ (grunformen), ne misli da su se one upotrebljavale, u čem osim priznavanja da su „grundformen“ potrebne, ne znam šta još ima što bi pokazivalo način g. Hatale; 3. da će se u svom poslu držati puta Betlinkova, o kojem više ništa ne kaže nego misli posao u kom je Betlink popisao konsonante kojima se počinju riječi u starom slovenskom jeziku.

Iza toga je pisac rad pokazati šta je za njegov posao uragjeno od Dobrovskoga do sada; pa spominje Dobrovskoga, od kojega ima samo da spomene da je znao da „consonae non solent duplicari“; da je znao šta od г u гнатн biva u presensu (12—13); spominje i Šafarika, kako je mislio da svi sibilanti osim *s* postaju od dva guturala, čega, veli, nije mogao dokazati niti će ko dokazati (13); pominje i šta je Šafarik znao ali smetnuo s uma (nec ingnoravit, sed solum memoria lapsus non respexit 13); spominje Betlinka opširno razlažući njegov članak, u kom je 1852 iz Miklošićeva rječnika dokazao kojima se konsonantima počinju riječi u starom slovenskom jeziku, i napominjao da bi dobro bilo sabrati sve konsonante koji po dva ili više dolaze u srijedi riječi, kao što je i za druge jezike činjeno; spominje i Miklošića, pa premda se u Miklošićevijem djelima nalazi gotovo sve, o čem g. Hatala piše ovu knjigu, t. j. promjene suglasnijeh kad dva ili više dolaze zajedno, ne pominje toga ni jednom riječju, nego kao da je rad u ovoj knjizi samo popisati konsonante koji dolaze u početku i u srijedi riječi žali što toga nema u Miklošićevoj gramatici (17). Ne može se misliti da Miklošić nije znao da znatni filolozi i o tom pišu, jer o tom piše i sam Grim, kojega je, kao što i g. H. napominje, izabrao Miklošić sebi za ugled; a što ipak ne samo prije 15 godina u prvom dijelu svoje gramatike nije o tom pisao, nego se ni do današnjega dana kod tolikih silnih stvari, koje je o slovenskim jezicima napisao, nije nakanio da i o tom piše, jamačno je imao svojih razloga, koje mislim da nije teško naći, i samo ću dodati da bi najprije trebalo pokazati šta je tijem izgubljeno ili šta bi se dobilo da je o toj stvari pisao, pa bi se tek onda moglo žaliti što je tu stvar zanemario. K ovome

što napominje od dojakošnjega rada o ovoj stvari dodaje jošte i svoja djela, pa veli (18) kako se istom godine 1854 naštampavši svoje „zvukoslovi“ uvjerio i to iz pomenutoga članka Boethlingkova da na ovu stvar treba bolje paziti, i kako je odmah 1854 obećao da će o njoj pisati, ali ga bolest i druge nezgode smetoše, te istom sada svoje obećanje ispunja i to ne sa svijem (19); ali ako i nije mogao prije ispuniti toga obećanja, opet je „occasionibus, quecunque ad rei hujus cognitionem promovendam interca offerebantur, avidissime usus“ (19) u predjašnjim djelima svojim, od kojih osobito napominje za češki jezik svoju „srovnávaci mluvnice jazyka českého a slovenského“ (1857). Premda ni u toj gramatici nijesu nabrojeni konsonanti, koji dolaze u početku i u srijedi riječi, a ostali zakoni o promjenama tijeh glasova isti su u njoj koji se nalaze i u Miklošićevim djelima, i isto su onako protumačeni kako ih je protumačio Miklošić, samo je cio posao drugačije razredjen, u čemu je Miklošić vjeran Grimu a Hatala se drži drugih, ipak pisac nalazi da su se i prije nego je dospio da svoje obećanje ispuni, svi ostali filolozi slovenski razdijelili u nauci o konsonantima na dvoje, tako da se jedni drže Miklošića a drugi njega, i broj ovijeh posljednjijeh veli da je 1, i za potvrdu ne propušta imenovati toga jednoga; ali i taj jedan ako se u čemu držao razlaganja koje se čini da je bliže Hatali nego li Miklošiću, mogao je imati osim djela Hatalinih još i druga koja pred očima n. pr. vrlo hvaljenu njemačku gramatiku od Rumpelta, a nije mu za cielo ni na kraj uma bilo da se tijem može izvesti nauka o konsonantima, koja bi se rezultatima i najmanje razlikovala od nauke Miklošićeve, jer u onom u čem rekoh da je razlika izmedju dojakošnjega rada Hatalina i Miklošićeva nema stvari na kojoj bi se mogle — kao što g. H. hoće — osnivati različne škole. — Najposlije pominje i Šlajherovu radnju oko ove stvari, pa veli da je on malo uradio, i to hoće da dokaže najprije tijem što Šlajher nije govorio o slovenskim konsonantima kad stoje u početku riječi nego samo kad stoje u srijedi i na kraju (21); ali ako Šlajheru nije bio posao nabrajati konsonante ni u početku riječi ni u srijedi ni na kraju, nego kazati zakone koji se na konsonantima pojavljuju, pa nikakoga zakona nije našao koji bi se pojavljivao zato što koji od tijeh glasova stoji u početku riječi: čini mi se sa svijem jasno da nije ni mogao ništa govoriti na po se o konsonantima slovenskim na početku riječi. Da je Šlajher malo uradio za naše konsonante, hoće g. H. da dokaže još i tijem što Šlajher uzima da svako izbacivanje tijeh glasova u slovenskom jeziku

biva najprije asimilacijom, iza koje nastaje geminacija koja se u slovenskom jeziku ne trpi; toj misli Šlajherovoj nema g. H. ništa drugo da stavi na suprot nego opet samo misao da glas može i bez asimilacije ispasti, ali da bi se baš i jačim čim moglo dokazati da je Šlajher u toj stvari pogriješio, opet što bi ostalo njegova rada o konsonantima, mislim da ne bi bilo malo nego vrlo mnogo.

Iza svega toga još jednako pristupajući pisac k posln svome, da pokaže kako se mijenjaju konsonanti kad dva ili više dolaze zajedno, postavlja pitanje: za što se tada ti glasovi *mijenjaju?* pa odgovara da stari Sloveni „contignas consonantes potissimum ideo mutare consueverunt, ut in mediis vocabulis acervos earum dissimiles iis, quibus in initiis vocum utebantur, evitare possent" (23). Da bi taj odgovor svoj potvrdio pokazuje koji konsonanti po dva i više u starom slovenskom dolaze u početku koji li u srijedu riječi (23—44). Premda za sve konsonante koje postavlja zajedno nije potvrdio primjerima da doista dolaze zajedno, ipak valja reći da je pokazao da su konsonanti koji dolaze zajedno u srijedu riječi ponajviše isti koji dolaze i [u] početku (plerumquea ejusdem generis 25) ili kako malo dalje veli: in mediis vokabulis reapse plerumque consonantes simillimas iis, quae in illorum initiis colliduntur, inter se concurrere (26); ali se tijem ni najmanje ne dokazuje ono što je pisac rad tijem dokazati, t. j. da za to dolaze u srijedi riječi taki glasovi što isti dolaze u početku, ili kako pisac kaže da se konsonanti za to mijenjaju da ne bi u srijedi dolazili drugačije nego što dolaze u početku. Istina pisac dokazuje dalje (44—47) da se ne može upravo znati za što se sredina i početak tako divno slažu (mirabilis illius concentus causae remotiores); ali kad bi se i znalo to, ni onda ne bi bilo dokazano da su konsonanti u srijedi riječi za to onaki što su onaki u početku; ti uzroci dakle, za koje pisac veli da se ne mogu znati, nijesu ni potrebni za njegovu stvar; ali ako se mnogomu koječemu i ne mogu znati uzroci za što biva, mogu se znati zakoni po kojima biva, i to je sa svijem dovoljno da se misao g. H. ili održi ili padne, a po tome mislim da se može za cijelo znati da konsonanti po dva ili više dolaze u srijedi ponajviše onaki kaki dolaze u početku, ne za to što taki dolaze u početku, niti se *mijenjaju* za to da bi u srijedi riječi bili onaki kaki su u početku, nego za to što i u početku i u srijedi stoje pod istijem zakonima, a tijem i ono drugo o čem pisac misli da ze može pravo znati, t. j za što se sredina i početak „tako divno" slažu, prestaje biti tajna, i samo još napominje da je riječ o starom slovenskom je-

ziku a u njemu sredina riječi nije ništa drugo nego početak sloga, a i u početku je riječi početak sloga. — Pokazavši tako da su konsonanti koji u starom slovenskom jeziku dolaze u srijedi riječi najviše isti koji dolaze u početku riječi, rad je pokazati kako ta stvar stoji u ostalim jezicima slovenskim (48), koji izgubivši ъ i ь dopuštaju da dolaze jedan do drugoga glasovi koji su u starom slovenskom rastavljeni. Budući da u starom slovenskom dolazi ъ i ь poslije р i л, za to pisac razlaže najprije kako su prošli u ostalijem jezicima slovenskim glasovi р i л po što je iza njih otpalo ъ i ь; ali prije toga drži za potrebno raspraviti pitanje je li u starom slovenskom jeziku р i л bilo i suglasno i samoglasno ili samo suglasno, premda to pitanje staroga slovenskoga jezika — odgovorilo se na uj kako mu drago — ni malo ne mijenja onoga što je pisac rad pokazati u ostalijem jezicima slovenskim; pa dokazuje da su р i л u starom slovenskom jeziku svagda konsonanti, kao što su dokazivali i drugi, megju njima i Šlajher; ali mislim da se još ne može reći da je ta stvar svršena, nego i poslije dokazivanja g. H. ona ovako stoji: iz samoga staroga slovenskoga jezika ne može se dokazati ni da su р i л svagda konsonanti ni da su kad kad i vocali, jedno za to što im izgovora ne možemo čuti a drugo za to što se na pisanje ne smijemo sa svijem osloniti, ostali pak jezici slovenski, u kojih treba tražiti pomoći, ako se ne će priznati da više svjedoče da su ti glasovi bili kad kad i vocali, valja reći da svjedoče na obje strane jednako; i k tomu bih još dodao da još nije dovoljno pretreseno ni ocijenjeno što u ostalijem jezicima slovenskim ima za to pitanje. Iza toga kazuje kako ръ i лъ i рь i ль pošto je otpalo ъ i ь glase u ostalijem slovenskim jezicima (53—62); tu osim stvari već dovoljno poznatih izmedju koječega što je kao nepoznato do sada rad bio istaći napominje da se u nas „nikada ne svršuju riječi“ na samoglasno *r* (57), a poznato je da imamo samoglasno *r* n. p. *tr* (utr, zatr) u 2. i 3. jed. u aoristu; tako opet veli da je kod nas bilo „olim certe in usu“ *uo* mjesto лъ (58), i za potvrdu napominje дꙋожань, Бꙋокасикь iz spomenika štampana u Miklošića monum. str. 101; ali u istom spomeniku stoji i хꙋмскомь, хꙋмьсцемь, Бокосавь i ꙋплꙋкеніе; g. H. valja da ne misli da je to sve zajedno bilo „in usu“, nego nešto od toga odbija pisaru na nevještinu, a tada je dužan bio dokazati da дꙋожань ne stoji nevještinom pisarevom. Pokazavši tako šta se s glasovima *r* i *l* dogodilo u ostalijem jezicima slovenskim pošto izotpadaše ъ i ь, želeći — valja da —

pokazati šta se dogodilo s ostalijem konsonantima po što i iza njih izotpadaše jerovi, dokazuje da je bilo vrijeme „cum praeter bulgaricam reliqne quoque linguae slavicae tam a vocabulis quam a syllabis in consonantes exeuntibus vehementer abhorrerent itaque compositis consonantibus suis bulgaricae simillimae essent“ (63). Da je bilo to vrijeme, ne znam komu treba dokazivati; jedno za to, a drugo što g. H. došavši dovde još nije svršio ono što je počeo pokazivati svijem ovijem što govori o ova dva glasa, niti se više na to vraća, i najposlije što dokazujući da je rečeno vrijeme bilo napominje stvari koje donekle pokazuju ono što je ovijem govorom o *r* i *l* počeo, s toga rekoh da je *valja da* to htio pokazati ovijem dokazivanjem na koje sada prelazi. A da je rečeno vrijeme bilo, tomu iznosi g. H. svjedočanstva, od kojih prvo glasi: „quaedam recentiorum linguarum nostrarum plane nihil cedunt, aliae autem sine dubio longe praestant palaeobulgaricae studio vocabula a consonantibus *j*, *v*, *h* et *g* potius quam a puris vocalibus incipiendi“ (63); kako se tijem riječima posvjedočava da je bilo vrijeme kad su i ostali jezici slovenski mrzili na konsonante na kraju riječi i slogova, ja ne mogu dokučiti. Drugo svjedočanstvo tomu veli pisac da je što „pleraque vocabula slavica adhuc terminantur vocalibus, compositis autem consonantibus longe pauciora quam simplicibus“ (73), a da bi to potvrdio, ne zadovoljava se ničim manjim nego napominje očenaš u 12 prijevoda, pa kazuje koliko se u kojem riječi svršuje na samoglasno, koliko li na suglasno (63). Iza toga nabraja iz svakoga slovenskoga jezika konsonante, koji po dva ili više mogu u njemu stajati na kraju riječi (64—75), čim je pokazao, premda sam ne kaže, da su u nekim jezicima slovenskim, po što su izotpadali jerovi, došli na kraju mnogi konsonanti, koji u starom slovenskom ne dolaze jedan do drugoga. Treće svjedočanstvo da je bilo vrijeme kad su i ostali slovenski jezici mrzili konsonante, na kraju riječi i sloga, veli pisac da je što „Slavi generatim a consonantibus geminandis adhuc quam diligentissime se obstinent“ a isto iako i „a consonantium ejusdem generis collisione“ (76); potvrgjujući ovo svjedočanstvo napominje izmegju ostaloga češko *sejže* mjesto *sežže*, i *soukednej* mjesto *soukenny*, te nam *j* u prvoj riječi i *d* u drugoj moraju svjedočiti da je njima za to ukinuta geminacija da se slogovi *se* i *ke* ne bi svršavali na konsonante! Četvrto svjedočanstvo veli pisac da je što se n. pr. u nas *l* na kraju riječi mijenja u *o* (78); ali je bilo vrijeme kad smo mjesto toga *o* govorili *l*, te može piscu isto tako

biti svjedočanstvo da je bilo vrijeme kad Sloveni nijesu mrztli na konsonante na kraju riječi ili sloga. Peto svjedočanstvo da je bilo vrijeme kad su osim staroga slovenskoga i ostali slovenski jezici mrzili na konsonante na kraju riječi ili sloga nalazi pisac u tom što na tijem mjestima „nasales consonantes vel acervos ab *n* et *m* incipientes in vocabulis mediis et finitimis plerique Slavi aequabiliter sed suo quisque more tractant“ (78) ne držeći za potrebno ni jedne riječi dodati kojom bi to svjedočanstvo potvrdio ili nagovijestio šta je tijem riječima mislio. — Tako na str. 78 završuje pisac svoj govor o mržnji slovenskih jezika na konsonante na kraju riječi ili sloga, u kom je govoru istina mimogred pokazao koji konsonanti po dva ili više dolaze u slovenskim jezicima na kraju riječi, ali se ni u njemu ni poslije njega ni jednom riječi ne dotače onoga na što je govorivši kako se „divno“ slažu konsonanti u srijedi riječi s konsonantima u početku riječi u starom slovenskom jeziku rekao na str. 48 da pokaže kako je prema toj slozi u ostalijem jezicima slovenskim, eda li se u njima sredina i početak riječi tako divno slažu medju sobom, i slažu li se s početkom i sa sredinom riječi staroga slovenskoga jezika.

Tako preko tri četvrtine knjige svoje provedavši čitaoca, kojemu se ne dosadi pratiti ga po nebrojenim i svakojakim stranputicama, na posljednjoj četvrtini (od str. 79) počinje i svršuje što je u imenu knjige svoje obećao, t. j. promjene suglasnijeh kad dva ili više dolaze zajedno. Taj posao dijeli na dva dijela. U prvom je „generalis consonantium (valja razumjeti: contiguarum) mutatio“, koja biva „modo omnium gentium communi“. Tu govori o stvarima kao što je u ruskom глубже mjesto глубше, u starom slovenskom дръголиѥ m. дръколиѥ; a za ostale promjene koje bivaju ovijem, „općenitijem“ načinom upućuje čitaoca da se vrati natrag i traži ih po uvodu, gdje se mimogred spominju. Iza toga govori kako se u pravopisu pojedinijeh plemena slovenskih slabo pazi na ovake promjene (80—81). — U drugom je dijelu „specialis consonantium mutatio“, koja biva „modo speciali sive Slavorum proprio et peculiari“ (82—104); a ona je opet: 1. trajectio, 2. elisio, koja je ili aphaeresis ili ecthlipsis ili apocope, 3. adjectio, koja je opet ili prothesis ili epenthesis ili epethesis(!), 4. dissimilatio, koja je ili mutatio consonantium in vocales, ili mutatio consonantium in alias, ili contusio. U ovijem razdjelima razlaže pisac kako se mijenjaju konsonanti kad dva ili više dolaze zajedno. Ali to je dio nauke o glasovima koji je u novije vrijeme obradjivan u svijeh Slovena;

na ime u Miklošićevoj knjizi o glasovima sav je onaj dio nauke o konsonantima obradjen za sve jezike slovenske, i g. H. samo preradjuje taj isti dio dopunjujući ga može biti gdje gdje, koje poslije 15 godina ne bi bilo teško ni neobično, ali mu ne dodajući nikako drugoga, za kojim žali što ga u Miklošićevoj knjizi nema. A i da nije mislio g. H. da će napisati nešto čega nema Miklošić, nego da je htio samo dopuniti Miklošićevo djelo, tako je malo onoga čim g. H. dopunja, da ako i jest po sebi dragocjeno, ipak je kao dopunjivanje k Miklošićevu djelu jedva vrijedno spomena, i knjiga g. H. ne mogući više dopuniti Miklošićeve knjige izašle prije 15 godina, još joj više podiže vrijednost. O tom se nije teško uvjeriti, ako se koji god od pomenutijeh razdjela u knjizi g. H. isporedi s onijem što se već nalazi u Miklošića; ja uzimam jedan izmedju razdjela koji su u knjizi g. H. najznatniji i najpotpunije izradjeni, uzimam premetanje (trajectio str. 82—85). Tu najprije napominje g. H. konsonante *l* i *r* kad stoje pred drugim kakvim konsonantom, pa i ne govori što bi se o toj stvari imalo govoriti nego upućuje čitaoca k Miklošićevu djelu ne samo za stari slovenski jezik nego i za ostale, i samo dodaje k Miklošićevijem primjerima još nekoliko, koji ne dokazuju ništa što ne bi već bilo dokazano primjerima Miklošićevijem. Iza toga govori o premetanju istijeh glasova *l* i *r* kad pred njima stoje drugi konsonanti: pa izmedju 17 primjera, kojima to premetanje potvrdjuje, 12 su isti koji se nalaze i u Miklošića, a g. H. ima samo 5 novijeh, i to su iz staroga slovenskoga гарвань (koje Miklošić pominje samo za bugarski jezik), iz bugarskoga *čolêk* (mjesto чловѣкъ), iz novoslovenskoga *gaber*, iz poljskog *pokrzywa* i iz maloruskoga кирниця. Za ostale konsonante nabraja 23 slučaja, u kojima se mogu premetati, i od ta su 23 sučaja samo 3 što se ne nalaze n Miklošića a nije potrebe jako sumnjati o njima: to su a) premetanje glasova *svt* u staročeškom *stvietise* prema свѣтѣти сѧ, b) premetanje glasova *zvn* u staročeškom *vznieti* prema звѣнѣти, i c) premetanje glasova *nb* u češkom *znobiti*, koje g. H. drži da stoji mjesto *zonbiti* od зѫб. Ali ako se tijem koliko toliko i popunja knjiga Miklošićeva, opet g. H. nije sačuvao svoje knjige da ne bude siromašnija od Miklošićeve: g. H. ne pominje da se glasovi *dn* mogu premetati, a Miklošić to spominje i potvrdjuje našim *plandovati*. Najposlije i primjeri kojima g. H. potvrdjuje sve slučaje osim tri napomenuta isti su koje ima Miklošić tako da su za sve slučaje koji ovamo idu jedva dva ili najviše tri primjera dodana k Miklošićevijem.

Ali ni onda kad se samo za se prosudi ono što nam pisac daje u ovoj knjizi, ne će sud biti povoljniji. Ostaću i u tom pri premetanju: i prije svega napominjem da pisac sa svom marljivošću navodi sve oblike u kojima se nalazi kod nas riječ вєтъхъ: *vegd* (koje u tom padežu držim da ne može tako biti) i *vet* i *vetah* i *vedah* (o kojem pošljednjem sumnjam),[1]) da bi tijem i bugrskim *veht* potvrdio premetanje glasova *th;* ali uz tu promjenu ne pominje druge koja joj je sa svijem blizu, jer biva na istijem elementima i na istoj riječi; ne pominje premetanje glasova *tš,* a ona se nalazi kod nas u *izveštati* prema *ovetšati,* čemu je jamstvo Vukov rječnik. Ovaj nedostatak i ono obilje napominjem za to što mislim da je u obojem očito svjedočanstvo (kojemu bi se iz drugih razdjela moglo dodati i više) da knjiga g. H. nije postala samostalnom radnjom, kojoj prije svega treba uredno i postojano traženje po izvorima, nego samo marljivijem upotrebljavanjem svega onoga što je o istoj stvari koje gdje već napisano ili što je slučajno do ruku došlo pa samo priliku dalo da se pogleda i u izvoru: da je g. H. u samijem izvorima tražio što mu za taj posao treba, a da nije samo negdje gdje je o istoj stvari pisano naišao n. p. na *vegdi* (koje je dobro navedeno), pa onda istu riječ gledao u izvoru i po njemu stavio *vegd,* onda ne bi moglo biti da ne nadje i *izveštati* i da ne postavi još jedan slučaj za premetanje. — Osim toga ako se pogleda kako je pisac upotrebio gradju rečenim načinom skupljenu, što je od nje načinio, lasno je odmah opaziti da pisac stvari veoma različne ni malo ne razlikuje nego ih smiješane slaže u gomilu. Razdijelivši svoj posao na razdjele, koje sam spomenuo, u samijem razdjelima redja stvari samo po slovima na kojima biva ono o čem govori ni malo ne gledajući na način kojim biva, premda od toga načina dolazi te je i ono što biva veoma različno. Tako n. p., da ostanemo kod premetanja, govoreći o njemu i ne pominje da premetanja ima od više ruku, nego ih svakojaka miješa čineći se i nevješt razlici njihovoj, samo ako su slova koja se premeću ista; tako uz prvi primjer гарванъ prema гавранъ odmah dodaje drugi кропива prema коприва, i tako ide do kraja ne gledajući na razlike u premetanju, a razlike su velike i mnoge: izmedju 43 primjera koja navodi, jedva ih ima 20 jednakih s onijem prvijem, t. j. gdje se dva konsonanta stojeći jedan do drugoga premeću tako da promi-

[1]) Ovo je samo po krivoj naših rječnika etimologiji, gdje Stulli i Dellabella iz Palmotićeva primjera *vedhu* odjeću (tako oni pišu) izvode nominativ *vedhi* i *vedah.*

jene mjesta, a ostala 23 primjera ne samo se razlikuju od ovijeh nego i medju sobom na više načina; medju njima je ova razlika u premetanju: 1. premeće se vocal i konson. u slovačkom *žmikat'* mjesto *žimkat'*; 2. premeće se konson. i vocal u maloruskom кирниця mjesto криниця; 3. konson. preskaće iz sredine sloga na kraj u češkom *habr* mjesto *hrab*; 4. konson. iz sredine drugog sloga preskače u sredinu prvoga u češkom *provaz* m. *povraz*, u starosl. кропива m. коприва, u bugarskom tъfrës m. трѣзвъ; 5. dva konsonanta vokalom rastavljena mijenjaju mjesta jedan s drugim u poljskom *pokrzywa* m. *kopriva mružyć* m. *mhuryć*; 6. dva konsonanta rastavljena vokalom i konsonantom mijenjaju mjesta u maloruskom колопнѣ m. коноплѣ, ведмѣдь m. медвѣдь; 7. dva konsonanta rastavljena konsonantom i vokalom mijenjaju mjesta u maloruskom пагнôсть prema staroslovenskom пазногъть. Nijedan od ovijeh 7 načina ja ne bih smio reći da je „trajectio *contiguarum* consonantium“ kao što čini g. H. jer od dva konsonanta koji dolaze jedan do drugoga vidimo da se samo jedan miče s mjesta, pak što biva u prvom od ovijeh sedam naćina mislim da je jednako s našim prostim *ih*, koje mijenjajući *h* na *g* i premećući se glasi po nekim krajevima *gi*; a osim toga vidimo gdje se ne premeće samo jedan od dva suglasna koja dolaze zajedno nego se premeće i suglasno koje nema do sebe i drugoga suglasnoga n. p. od *konoplje* u maloruskom *kolopnje*. Izmedju ovijeh sedam načina pet pošljednih mislim da valja smatrati kao zalijetanje na premetanje slogova, ili kao nesvršeno premetanje slogova. A što pisac navodi za premetanje slogova *sv*, *cv* i *šv*; bugarsko *sъvne* (prema čemu i mi imamo *osavnuti*, koje g. Hatala ne spominje), bugarsko *cъvtь* i naše *cavtim* i poljsko i lužičko *ševc*, u tijem primjerima ja ne mogu naći nikakoga premetanja, nego mislim da su se samo stekli konsonanti, te je od volje stajalo megju koje će se umetnuti vokal, isto onako kao što se kod nas u *tama* umeće *a*, a u *tmica* neumeće se, ili kao što je naš *šavac* dobio *a* medju prvim i drugim konsonantom a *švalja* nije. Premetanju „contignarum consonantium“, i to „acervorum in *l* et *r* cadentium“ navodi g. H. za primjer i češko *ratolest* „pro лѣторасль et лѣтораст'ль“; ali koje su tu „consonantes contignae“ koje se premeću? ni jedno od oba konsonanta koji se premeću nema pred sobom nikakoga konsonanta s kojim bi činio „acervum in *l* ili *r* cadentem“, niti se premeću sami consonanti nego se s njima premeću i vokali, tu dakle imamo podpuno premetanje slogova, o kojemu g. H. ne govori u svojoj knjizi,

jer govori samo o konsonantima kad dva ili više dolaze jedan do drugoga.

Mislim da se ni to ne može odobriti piscu što ne razlikuje stvari koje su različne vriednosti po jezike o kojima govori, nego mnogo koješta što u svijem jezicima slovenskim biva prema jezicima svega plemena indoevropskoga stavlja naporedo s koječim što samo u ovom ili onom jeziku slovenskom biva prema drugom slovenskom jeziku, ili što samo u istom jeziku biva u jednoj riječi prema drugoj, ili što u istoj riječi u istom jeziku biva i ovako i onako. Naše n. p. *sve* prema *vse* naporedo stavlja sa КѢАСЬ prema „kaus"; tako češko *mlha,* koje u istom češkom jeziku glasi i *mhla,* naporedo stavlja sa *kamen* prema sanskritskom *açman;* tako govoreći o izbacivanju glasa *v* našu riječ *srab,* koja u nas samijeh glasi i *svrab,* naporedo stavlja sa korijenom СѪН prema sanskritskom *svap.* Ako je taku komparativnu raduju mislio pisac napried kudeći je i rekavši da će u njoj biti umjeren, onda bih ja drage volje pristao na njegov sud o njoj i žalio bih što je g. H. bio samouvjeren u njoj a nije se je sa svijem ostavio.

Da se ne bi uvlačile krive misli u poznavanje našega jezika, mislim da sam dužan još spomenuti da g. Hatala misli da se kod nas mijenja *d* pred *s* u *j* u brojevima koji se gdje gdje govore n. p. *jedanajst* itd. (str. 103, 64, 65); ali se u tijem riječima ne pretvara *d* u *j,* nego *ae,* koje je u tijem riječima općenito i običnije nego *aj,* samo brzim govorom neki izgovaraju kao *aj,* čemu je potvrda *dvaest (triest, četr'est),* gdje ni brzi govor ne može da pomjeri glasa *e,* te je očevidno da je *d* samo ispalo. Tako misli g. H da je kod nas u riječi *majka* pretvoreno *t* u *j;* a ne može biti sumnje da *majka* ne postaje upravo od *mati* nego od *maja,* o čemu se može više vidjeti u Glasniku 12, 484—5.

Pored svih nedostataka, koji nijesu mali, knjiga je ova puna dragocjenih stvari i ondje gdje se čitalac ne bi slagao s piscem, i zahvalnost koju će tijem stvarima u svakoga naći bila bi velika, da je sam pisac nije umalio trudeći se svačim i svuda umaliti zasluge većih od sebe i tijem obričući više nego što je mogao učiniti.

Gj. Daničić.

Rad jugosl. Akad. II, 192 1868.

LXVI.

Гласник српског ученог друштва. Књига VI. (свеска XXIII. старога реда.) Књига VII. (свеска XXIV. старога реда). У Београду 1868. 8. 2 l. i 242 str.; 2 l. i 338 str. u 9 litogr. snimaka.

Osim ove dvije knjige Glasnika dobismo prošle godine od učenoga društva srpskog jošte tri knjige: „Српске народне приповијетке понајвише кратке и шаљиве скупио Вук Врчевић“ (8. 8 l. i 243 str.), „Српске народне игре које се забаве ради по састанцима играју скупио и описао Вук Врчевић“ (8. 3 l. i 81 str.). i „Протокол шабачког магистрата од 1808. до 1812. године“ (8. 6 l. i 222 str.) kao prvu knjigu drugoga odjeljka Glasnika, koji je odjeljak namijenjen „gragji za noviju srpsku istoriju“. Spomenuvši ove tri knjige, od kojih treća ima mnogo gragje za narodno običajno pravo, rad sam samo posvjedočiti da se radnja učenoga društva srpskog od neko doba jako širi, čemu će se svaki prijatelj naše književnosti od srca radovati, premda ne mogu zatajiti da mislim da je prijeka potreba da ta radnja više zahvata nauku nego izdavanje narodnijeh pripovijedaka i igara, do kojih bi i bez učenoga društva mnogim drugim putovima i načinima mogla doći naša književnost. Ali da radnja učenoga društva sve veća biva, pokazuju i same dvije u natpisu imenovane knjige Glasnika, od kojega je prije obično izlazila samo po jedna knjiga na godinu.

U Glasniku XXIII. nalaze se dva povelika članka prevedena s ruskoga, od kojih jednom niti je pisac imenovan niti je kazano da je prijevod. Priopćujući učeno društvo u svom organu prijevode, ako će bog zna kako znatni biti za nas, istina, izlazi pred svijet s više knjiga, ali po mom mišljenju navlači na se sumnju da zadatka svoga dobro ne poznaje. — U trećem članku slikar g. S. Tordorović upoznaje nas kao umjetnik sa zametkom pinakoteke u Biogradu, ako se i zametkom mogu nazvati zbirke o kojima govori. — Veliko je dobro učinio g. St. Novaković što je iz originala priopćio povelju kralja Stjepana Ostoje, koja je bila štampana latinskim slovima po prijepisu g. I. Kukuljevića u Arkivu II. str. 36, odakle je i Miklošić preštampao prepisavši je ćirilskim slovima

(Monum. serb. (CCXXXVII). Bojim se, biće g. Novakoviću kod sve pažnje na str. 52. u vr. 6. iza „онене“ slučajno izostalo „третине“, koje stoji i u Kukuljevića i u Miklošića. Neka mjesta zlo napisana trudio se g. Novaković razmrsiti; ali ja ni malo ne sumnjam da „нась дванадесете ѿ дȣнадесете племенȣ“ (str. 51. vr. 17) treba čitati „нась два на десете ѡд двою на десете племенȣ“; imena koja idu iza tijeh rieči daju doista taj broj i glava i plemena, samo „и Сьтоемарь“ treba razdijeliti „ись Тоемарь“, te čitati „изь Тоемарь“ (ili „изь Стоемарь“) i brojiti medju plemena; tako i „ѡд онию дȣ дилȣ“ (koje je na str. 52. vr. 14. tako naštampano, a na str. 49. „ѡд донию дȣ дилȣ“) za cijelo nije ništa drugo nego „ѡд онию двою дилȣ“, jer se malo više i pominju „два дила“, kojih se ove riječi tiču; a „два дила ѡд ѡдȣмрьтиа“ i „дилȣ ѿ дȣмрьтьнию“ (str. 52, vr. 6 i 14) treba čitati „два дила ѡдȣмрьтиа“ i „дилȣ одȣмрьтьню“, a s tîjem valja isporediti: „тада да ѥдань дрȣгомȣ ѡдьȣмире“ (Mikl. monum. serb. str. 394). — Dragocjen je i mali zapis pisan god. 1737. o bježanju patrijarha Arsenija IV. iz Peći — Od g. Il. Ruvarca, profesora u bogoslovskoj školi karlovačkoj, našim istoricima jamačno već dobro poznatoga razboritim istraživanjem po narodnoj istoriji, koje je pokazao u više članaka a naročito prošle godine u člancima priopćenim u novosadskoj „Matici“ o kraljicama i caricama srpskim, imamo u ovoj knjizi Glnsnika raspravu u kojoj se trudi pronaći i ntvrditi red kojim su patrijarsi pećski nastajali jedan za drugim. — Na filosofske poslove g. M. Kujundžića, koji u ovom Glasniku razlaže što je do sada uradjeno u nas za filosofiju, trebalo bi po mom mišljenju više pažnje da obrate naši književnici njegove struke, jer bih rekao da su ti poslovi njegovi prvi samostalni u filosofskom dijelu naše književnosti. — Pravi je dragi kamen, koji pored najdragocjenijih djela naše književnosti ni malo ne gubi ni vrijednosti ni sjajnosti, kritika g. Č. Mijatovića, koju dobismo u ovoj knjizi Glasnika: koliko ja znam, još nije nikada u našoj književnosti tako duboko i tako potanko razlagano šta je istoriografija, kao u toj kritici.

U Glasniku XXIV. prva su dva članka o školama u Srbiji. U prvom, kome je natpis »*Škole u Srbiji*«, sekretar ministarstva prosvjete g. M. Milićević pripovijeda što je kad činila vlada u Srbiji za škole, od najnižih do najviših, i u tom ni najmanje ne odstupa od objectivnosti, i to one koju daje arkiv ministarstva prosvjete. U drugom, nazvanom „istorijski razvitak gimnazije beogradske“,

upravitelj iste gimnazije g. Gj. Maletić kazuje takogjer ono što je vlada naregjivala za tu gimnaziju, ali prati naredbe sudom, a sud mu je vrlo blag i malim zadovoljan. Oba su članka jednaka tijem što se ni jedan ni drugi ne dotiče onoga što nije činjeno za škole, osobito pribiranje učiteljskih sila kako nije padalo na um ministarstvima, isto tako ne pada na um ni pripovjedačima njihove radnje. Ali ako bi se i željelo u oba članka više kritike, opet ono dobra, što su škole u Srbiji doista učinile, rekao bih da nije ni dovoljno ni ozbiljno procijenjeno. — U pošljednja su dva članka starine: u jednom tipik sv. Save za Hilandar, a u drugom 18 povelja. Od tipika, u kom je sv. Sava postavio pravila manastiru Hilandaru, poznati su bili samo natpisi od glava u koje je razdijeljen, i cijela druga glava i nekoliko riječi još iz dvije glave. To je obznanio 1847. i 1848. D. Avramović u knjigama „Описаніе древностій србски у Светой Гори“ (u Biogradu 1847) i „Света Гора“ (u Biogradu 1848). Cio je izašao godine 1866 u knjizi XX. Glasnika učenoga druš!va srpskog, ali ne onaki kaki je u rukopisu u kom se sačuvao nego preveden prošloga vijeka na tadašnji crkveni jezik u oblicima i u samijem riječima, pa s toga prijevoda opet pri štampanju tobože obrnut u oblicima na staro. Grdnu pogrješku učinjenu tijem izdanjem jamačno je poznalo društvo postaravši se za novo izdanje po prijepisu koji je s originala dobilo od ruskog arhimandrita u Carigradu g. Leonida. Ali kakvo je to izdanje?

Izdavač sam kaže izrijekom (na str. 169.) da je „prepisujući morao dijeliti riječi, da bi se razumio smisao“, i dodaje da mu je to „dalo dosta posla“. Tomu na suprot odmah u prvoj vrsti ispod natpisa (str. 171) stoji кваши. Koliko je posla imao izdavač dok je „razumio smisao“ po kom je trebalo tako staviti a ne „к ваши“, to može samo on znati. Tako su još na više mjesta po dvije i po tri riječi ostale sastavljene u jednu, n pr. отпрѣдниχъ (str. 179, vr. 5), скончавшежесѧ (179, 17), исповѣдаитежѧсѧ (180, 10), боюносѧ (173. 4. 192. 4), коншилисѧ (192. 5), мнимисѧ (186, 29, 212, 21), оукажетъмоусѧ (190, 24), радоуитемїсѧ (215, 27), новѣсѧ (205, 19), соудьжѧ (201, 23), заксѧ (185, 10); tako postupajući izdavač načinio je riječi kojih nema, n. p. законченїꙗ ради (194, 13), koje je trebalo naštampati: за конченїꙗ ради; tako: застрѣлъчевѣχъ ради навѣтъ (216, 8), koje je trebale naštampati: за стрѣлъчевѣχъ ради навѣтъ; tako: безъ χарида подвизаетъ сѧ (190, 4), koje je trebalo naštámpati:

без хари да подвизаеть се. i t, d. Kao što je izdavač sastavljao što nije trebalo sastaviti, tako je i rastavljao što nije trebalo rastaviti, n. p. дрьзновени еже (201, 15) mjesto дрзновение же; a kao što je ne sastavljajući što trebalo je sastaviti od više riječi pravio jednu, tako je rastavljajući što nije trebalo rastaviti od jedne riječi često pravio dvije, n. p его же (224, 1—2), ими же (171, 14), koje je vrlo često tako rastavio premda je često i sastavljao ne samo tu riječ kao što treba, n. p. еже (224, 2), имже (188, 19), nego je još i prijedlog pisao s njom zajedno, n. p. занеже (177, 14, 81, 1.) Kako je izdavač sastavljajući što nije trebalo sastaviti gradio riječi kojih nema, tako je rastavljajući što nije trebalo rastaviti uništavao riječi koje imaju u rukopisu, n. p. mjesto многотварно naštampavši много тварно (196, 4), mjesto подьиконома naštampavši под иконома (198, 22), mjesto ига naštampavši и га (179, 9. 202; 12), koje je opet gdjegdje naštampano kako treba ига (181, 1. 210, 20). Da se i smisao izvrće a često i uništava nezgodnijem sastavljanjem i rastavljanjem riječi, lasno je znati. Jedan primjer neka pokaže sve tro,e, t. j. kako je izdavač i uništio riječ koja se u rukopisu sačuvala, i načinio drugu koje nema, i svaki smisao ukinuo, a sve samo tijem što je jednu riječ rastavio u dvije i s drugom je sastavio: „сие бо творимь не милованиꙗ ради нѣкоюега, ѣко се инѣмь мнить искоупы не ради“ (191, 12), to je trebalo naštampati: сне бо творимь не милованиꙗ ради нѣкоюего, ѣко се инѣмь мнить, и скоупыне ради, koje je za sada jedini primjer iz najstarije naše književnosti za riječ kojoj je nominativ скоупынꙗ ili starije скоупыни (avaritia).

Izdavač je i „znake smisla“ pometao, jer oni „čine te se riječima može razumjeti smisao“. Kako je u tom postupao neka pokaže ovaj primjer, jedan izmegju mnogih: „его же (t. j. егоже) оставихь живы вь келицы, тои оученика си (224, 3). Je li izdavač razumio i kakav smisao svijem ovijem riječima i na po se riječi тои, stavivši pred nju „znak smisla“?

Riječi koje su u rukopisu skraćene, kao što se na str. 171 izrijekom kaže, štampao je cijele, osim prve strane rukopisa. Čemu je trebalo izuzeti prvu stranu, osobito kad je od nje snimak priložen, ne ću pitati; ali čemu iza onoga mjesta gdje se kaže da se poslije prve strane rukopisa „skraćene riječi ispisuju cijele“, čemu odmah iza toga mjesta na istoj strani stoji skraćeno раждигаеми? čemu su i dalje mnoge riječi ostale skraćene, n. p. na str. 179 njih deset? Bojim se ne će biti ničemu drugomu nego da se nagje

više svjedoka da se na štampanje ovoga spomenika nije obratila ona pažnja koju zaslužuje. Ni ono što se htjelo skraćeno štampati nije štampano bez pogrješaka: u samome natpisu, koji je na prvoj strani rukopisa, mjesto riječi отьче, koja je u rukopisu skraćena, štampano je samo ѿ, a u rukopisu, kao što svjedoči snimak, nije tako nego ѡ pa iznad njega ч; tako opet u natpisu благослови, koje je u rukopisu skraćeno „блви“, naštampano je tako da mjesto в stoji е. — Je li izdavač dobro čitao skraćene riječi, o tome se ne može mnogo govoriti, jer ih je mnoge ostavio skraćene, a za druge se ne može bez rukopisa za cijelo znati jesu li u njemu skraćene i po tome jesu li dobro pročitane. Nešto se samo može po priloženim snimcima kazati, a nešto po načinu skraćivanja koji je iz drugih rukopisa poznat nagagjati. Nikakim se razlozima ne može opravdati izdavač što je čitao i štampao свѧтоую i пресвѧтаго (224, 24, 26), koje je u rukopisu skraćeno, kao što se vidi iz snimaka; ni malo ne sumnjam da je u rukopisu skraćeno od срѣдѣ što je izdavač štampao вь срдѣ срьдца (192, 8); izdavač je naštampao мѣдницe (209, 5) i мѣдьнїцe (209, 7), ali od Avramovića (Opis. drev. str. 10) znamo da je ta riječ dajbudi na prvom mjestu skraćena tako da д stoji iznad ѣ, po tome dokle se ne bi dokazalo da na drudom od ta dva mjesta nije skraćena ja mislim jednako što sam još u rječniku rekao da treba čitati мѣдѣница; što je izdavač pročitao высосрьдь (190, 13) i to će u rukopisu biti skraćeno tako da je valjalo štampati высокосрьдь; mjesto недѣлe nije izdavač imao prava štampati неделe (188, 18), jer snimak svjedoči da je ta riječ na tom mjestu u rukopisu skraćena, premda je tako skraćena da nema ѣ, a д stoji iznad е; što je izdavač naštampao богомати и (178, 17), snimak svjedoči da je to u rukopisu skraćeno, a smisao iste dativ u kom stoji u snimku i riječ koja je do te, mjesto štampana dva ии u snimku je їи, za prvi od ta dva znaka može se misliti da je ostatak od р, a ako i nije to, opet po rečenome nije teško pogoditi da je trebalo štampati матери ili матері и; što izdavač ima сего радь (210, 20) i to mislim da je u rukopisu skraćeno tako da ь nema a д stoji iznad а, te nije trebalo čitati радь nego ради, ili ako nije skraćeno, onda je na kraju ї a ne ь; i тажь (183, 30) mislim da je skraćeno u rukopisu na isti način, te je trebalo čitati таже; ni ижь (192, 16. 198, 12. 202, 14) mjesto иже ne mogu vjerovati da stoji u rukopisu, premda na pošljednjem mjestu stoji i u snimku: u fotografskom snimku s kojega je načinjen litografski, vrlo je lako moglo

od nerazgovijetna є postati nešto nalik na ь, od čega opet u litografanju lako postalo pravo є; što izdavač ima „поменоутиє прѣжде почившихь братиꙗхь нашихь“ (200, 29), mnogo mu ne dostaje u cielom ovom poslu po čemu bi mu se moglo vjerovati da je tako u rukopisu, za to mislim da mjesto хь u sve tri riječi stoji znak koji zamjenjuje м.

Štampajući cijelo što je u rukopisu skraćeno išao je izdavač tako daleko da je slova u kojima su skraćivanjem sastavljena po dva rastavljao u slova koja su u njima sastavljena. To se može doznati kad se štampano isporedi sa snimcima. Tome ja mislim da nema zabave; ali zabaviti valja što nije kazano da je ta promjena učinjena da bi se znalo kako je u rusopisu, i što izdavač u tome nimalo nije postojan: štampao je n. p. молитвоу (179, 8) sa оу, mjesto kojega u rukopisu kao što se vidi iz snimka stoji ȣ, a na istoj strani štampao je послȣшати (179, 19) sa ȣ, mjesto kojega u rukobisu stoji оу. Tako je i ѿ ne samo rastavljao nego mu je i mjesto ѡ pisao о, n. p. оть (178, 10), отложити (188, 7) premda na oba mjesta u snimku stoji ѿ, ali je opet ostavljao; ѿ (179, 20). Rastavljajući ovo složeno slovo nije svuda uzimao na um da u rukopisu iznad ѡ stoji д a ne т, te je štampao оть (179, 20. 198, 25. 199, 6), premda na tijem mjestima u snimku stoji д iznad ѡ. Tako i onda kad ѡ nije ujedno sastavljeno s т, zamjenjuje ga slovom о, ali često ostavlja i ѡ, n. p. обрѣзти na str. 177, vr. 25, a više njega u prvoj vrsti ostavio je ѡправда, premda u snimku na oba mjesta stoji ѡ.

Ko isporedi štampano sa snimcima naći će da je izdavač vrlo često naštampao ї gdje je u rukopisu и, a opet и gdje je u rukopisu ї; tako je n. p. ї mjesto и: ѡглашенїє (179, 10), помышленїꙗ (188, 5), хотѣнїꙗ (199, 11), соугласїє (202, 9), противословїꙗ (202, 21), чтенї (224, 13) itd., a и mjesto ї naštampano je na jednoj (202) strani jedanaest puta, u riječima наставника (vr. 14), соупротивнословникомь (16), соупротивно (17), отрицающимь (18), сами (20), поставить (24), поспѣшите се (25), вашихь (25), исповѣдати (27), вьнимаѥ (27).

Snimci pokazuju da je izdavač često stavljao є gdje je u rukopisu ѥ, n. p. моего (202, 12), подобаеть (203, 4. 224, 27), потьщанїємь (203, 4), koje u snimku sa svijem razgovijetno stoji моѥго, подобаѥть, потьщаниѥмь.

Iz snimka se vidi da je stavljao и mjesto ы a ы mjesto и, n. pr. малихь (198, 5 ozdo), велицы (224, 3), koje u snimku razgovijetno stoji малыхь, велїци.

Kako se vidi iz snimaka, izdavač nije pisao ь svuda gdje je u rukopisu nego ga je često izostavljao, a gdjegdje ga je opet dodavao gdje ga u rukopisu nema, n. p. смоущенїꙗ (203, 23), прѣднихь (179, 5), слоужбы (188, 12), подобно (188, 13), праздники (188, 18), имже (188, 19), манастырскоую (199, 9), различнои (202, 17), прискрьбнымь (223, 30), скончавати (224, 13), сьхранивше (224, 19), неизреченноую (224, 23), a u snimcima se razgovijetno može čitati u tijem riječima ь: сьмоущениꙗ, прѣдьнихь, слоужьбы, подобьно, праздьники, имьже, манастырьскоую, различьнои, прискрьбьнымь, сконьчавати, сьхранивьше, неизреченьноую; tako je štampano кь (179, 7) a u snimku je samo к.

Sve ovo dovle spomenuto kad čovjek vidi, mogao bi zapitati: je li što mislio izdavač kad je tako odstupao od rukopisa čas na jednu čas na drugu stranu? Ali su to sve sitnice prema drugim razlikama izmegju štampanoga i snimaka; njih gledajući čovjek jedva može od čuda vjerovati svojim očima, i već mu ne treba da pita za pamet, nego je natjeran pitati gdje su same oči bile izdavaču kad je prepisujući mogao mjesto jednoga razgovijetno napisana slova vidjeti drugo sa svijem različno, i kad je mogao vidjeti i dodati i slova i čitave slogove kojih u rukopisu nema. Poredeći štampano sa snimcima nalazimo naštampano: наставниче (178, 17) mjesto наставници; приложїмти (179, 4) m. приложїти; иерею (179, 17) m. иерѣю; сконьчавше (179, 17) m. сконьчавшї; исцѣлениѥ; предложить (188, 13) m. прѣдложїть; пребывающа (198, 23) m. прѣбывающа; оужикомь (199, 6) m. оужикамь; монастырѣ (199, 6) m. манастырѣ; наложите (202, 26) m. наложитї; волѣ (202, 14) m. воли; имѣете (203, 9) m. имѣите; оть монастыре (203, 20) m. оть манастырѣ; боудете (203, 3) m. боудѣте; непреклоньнь, непреклоньнь (203, 12) m. непрѣклоньнь, неприклоньнь; (от) торьгноутиꙗ (203, 22) m. (от) трьгноутиꙗ; нѣкаꙗ (203, 8) m. нѣкоꙗ; всевидѧщї (203, 19) m. всевидещї; оузькаꙗ (223, 31) m. оуськаꙗ; иматі (223, 27) m имать; пльтьского (223, 28) m. пльтьскаго; сквозѣ (223, 31) m. скозѣ; соудилищї (223, 10—11) m. соудїщї; Савва (224, 11) m. Сава; заповѣданиымь (224, 17) m. заповѣданымь; сьврьшїмь, оутврьдимь (124, 24) m сьвршїть, оутврьдить; поклоненїе (224, 28) m. покланѣниѥ (gdje su u štampanome u jednoj riječi četiri pogrješke); животворѧщаго (224, 26—27) m. животворещаго; ктиторовь (224, 11) m. ктиторовоу; чести (224, 15) m. чистї; памѧть (224, 14) m.

паметъ itd; prepisujući riječi храмъ ѣко vidio je izdavač ѣ, kojega nema, te je štampao храмъ вѣ ко (178, 17); prepisujući земльни ангели небесьни человѣци vidio je и, kojega nema, te je naštampao земльни ангели и небесни человѣци (171, 16); na drugim mjestima opet nije vidio što u rukopisu sa svijem razgovijetno stoji, te je izostavio, i naštampao n. p. нѣколико (178, 1) m. и нѣколико; tako господа бога (224, 25) m. господа і бога itd.

Kad je izdavač tako činio što je razgovijetno napisano i dobro sačuvano, lasno se može misliti kako je čitao teža mjesta. Izmegju više takih mjesta koja se nalaze u snimcima napomenuću samo ona koja se bez velikoga truda mogu bolje pročitati nego što ih je štampao izdavač: „ніне“ (179, 9) za cijelo će biti „и сне“; — „всѣкъ створи“ (198, 2 ozdo) prije će biti „всѣкы твори“; — „не сблоудемъ ню“ (198, 5 ozdo) treba čitati несблоуде(ние)мъ ню (ako ne ію).

Da je izdavač tako čitao i one dijelove od kojih nije priopćio snimaka, po sebi se razumije. To svjedoče silna mjesta u kojima nema smisla, i u kojima je teško pogoditi gdje je pogrješka i kakva je, te se bez rukopisa ili dobra prijepisa ne mogu popraviti. Ali ima u tijem dijelovima i takih pogrješaka izdavačevijeh, koje se bez muke mogu poznati i popraviti. Izmegju mnogo njih da spomenem samo neke, n. p. тѣчи (195, 24) jamačno je zlo pročitano mjesto тѣги; вѣскоу (195, 29) m. выноу; враздою (187, 31) m. врьздою; подати (183, 13) m. падати, тамоужде (203, 23) m. томоужде; — jamačno u rukopisu stoji і a izdavač ga je čitao ѥ, te je naštampano ne misleći da ne može biti: пречестиѥ (177, 4) m. причестиѥ; пречѣщати сѧ (181, 23) m. причѣщати сѧ; пречестить (182, 20—21) m. причестить; пречѣщающихъ сѧ (187, 12) m. причѣщающихъ сѧ; непречестьноу (187, 3) m. непричестьноу; непречестнї (206, 15—16) m. непричестнї; пречестьникъ (197, 5) m. причестьникъ; непрѣязниньнаго (179, 22) m. непрязниньнаго; bez sumnje je tako і проситѥ (183, 18) m. проситї; оутаитѥ сѧ (192, 7) m. оутаитї сѧ; боудѥ (195, 16) m. боудї; isto tako божеи (173, 31. 174, 27. 175, 6) m. божїи; сънеде (175, 5) m. сънїде; реще 181, 10) m. рецї; повѣждающѣѥ (175, 1) m. повѣждающїѥ; — kao što je izdavač і čitao ѥ, tako je opet jamačno ѥ čitao і, te je naštampao: боещї (185, 24) m. боеще; просещї (185, 25) m. просеще; a mjesto toga svojega і stavljajući и (kao što je naprijed dokazano iz snimaka) štampao je i и mjesto ѥ: исповѣдающи (185, 25) m. исповѣдающе; вси (220, 7)

m. вск; ваши (213, 10) m. ваше (na tom mjestu i Avramović opis. drev. 11 ima ваше); jamačno je tako izdavaču postao i понидѣльникъ (193, 12) m. понедѣльникъ i нидѣлѣ (181, 3) m. недѣлѣ; — u starim se rukopisima može često od vteta i iščiljela ѣ učiniti da je ь, a ko ne razbira eda li je ono doista što mu se učini da jest, on će uzeti jedno za drugo, kao što je učinio naš izdavač naštampavši: вьчероу (192, 16) m. вечероу; isto je tako pronašao izdavač: лѣствичьны (180, 21. 187. 29) m. лѣствичьны; — vidjeli smo kako izdavač umije mjesto ѣ staviti ѣ, bez sumnje je tako stavio i свѣтынемь (181, 23) m. свѣтынѣмь (свѣтынѣмь); tijem načinom, i pored njega ne brinući se hoće li svako slovo napisati, štampao je i старѣшїне (216, 6) m. старѣишине. U rukopisu, kako svjedoče snimci, dolazi kad kad ѧ mjesto ѣ, i to ne samo gdje je u starom slovenskom jeziku ѧ nego još češće i ondje gdje je u starom slovenskom ѣ, n. p. ѧцѧ (179, 5), wглашанїѧ (170, 10), ѣжѧ (198, 26), съмѣрѧньство (202, 17), нїколижѧ (203, 2); jamačno naišavši izdavač na ѧ, pa misleći da je ѧ i ѩ sve jedno, naštampao je n. p. глаголѧ (186, 14), сметѧ (190, 1), приказоуѧть сѧ (196, 23), kao što je i na str. 203 u vr. 18, od koje je priložen snimak, štampao прїемлѧ, gdje u snimku stoji ѧ mjesto ѩ. — Ova nevještina i nepažnja izdavačeva ne da vjerovati ni ovako što da stoji u rukopisu: жаждемь (173, 12) m. жеждемь; вседрьжитель (187, 4) m. вседрьжитель; состава (180, 7—8) m. състава; приточьникъ (208, 16) m. причьтьникъ; токмо (187, 27) m. тькмо; неомовеные (213, 20) m. неомьвеные; покровено (186, 2) m. покрьвено; потонькоу (184, 12) m. потьнькоу; но (181, 19. 198, 3) m. нь; гостомь (206, 5) m. гостемь (za pošljeduje i Avramović opis. drev. 10 potvrgjuje da je u rukopisu гостемь).

Premda se iz svega ovoga dovoljno može vidjeti s kolikom je nepažnjom izdavač radio svoj posao, opet mislim da je vrijedno spomenuti i ovo: na str. 179 stavio je megju dvije riječi „. . . .“, a nigdje nije kazao za što je stavio niti na tom mjestu što ne dostaje, kao što se srećom vidi iz snimka; tako je na str. 181 cijela vrsta zagradjena a nigdje nije kazano za što; na str. 180 dvije i po vrste „колѣнопокланѣнїѧ“ do „виноу“, dva puta je naštampano. A koliko je pri izdavanju ovoga spomenika i bezumlje bilo u poslu, može se osim napomenutijeh stvari suditi i po tome što je n. p. na str. 204 u vr. 15 i 16 naštampano „заповѣдаю Бамь“ s velikim Б i „и Язь“ s velikim Я.

Iz svega ovoga mislim da se dovoljno može vidjeti da ovo izdanje djela sv. Save vrlo malo može koristi donijeti nauci i da u najznatnijim stvarima, a to bi mogle biti one koje se u drugim spomenicima ne nalaze, nepouzdano budući upravo nije ni na što. Vrlo je velika žalost što se u našem narodu još i danas mogu ovako na svijet izdavati najdragocjeniji spomenici njegovi.

Osobitu pažnju rekao bih da zaslužuje u pisaca naše književne istorije što se ne samo dvije glave, 24-a i 25-a, tipika studeničkoga, iz koga ih je priopćio Šafarik u serb. lesek. na str. 119 i 120 nalaze od riječi do riječi pod istijem brojem i u ovom tipikn hilandarskom, nego se i iz drugih glava više rečenica, koje je takogjer priopćio Šafarik u istoj knjizi iz tipika studeničkoga, nalaze i u hilandarskom, n. p. ига агрипнїа есть u studeničkom u lesek. 89 i u hilandarskom u Glasn. 181; ига се комоу слоучить u studeničkom u lesek. 89 i u hilandarskom u Glasn. 200; ига не хощете u studeničkom u lesek. 89 i u hilandarskom u Glasn. 202; и еще бочить се и прить се u studeničkom u lesek. 85 i u hilandarskom u Glasn. 190; сметае чтенїе u studeničkom u lesek. 85. i u hilandarskom u Glasn. 190; благослови ѡтче, потреба мїе семоузи u studeničkom u lesek. 106 i u hilandarskom u Glasn. 191; да да имь стан (ста н?) · в · работника u studeničkom u lesek. 89 i u hilandarskom u Glasn. 220; безь хари да двигнеть се u studeničkom u lesek. 81, a u hilandarskom безь хари да подвизаеть се u Glasn. 190. Kako studenički tipik još nije obznanjen moglo bi se po ovom što spomenuh misliti da je sv. Sava i Studenici i Hilandaru postavio isti tipik, može biti s malijem promjenama.

Isti je archimandrit Leonid priopćio i povelje; poslao ih je učevnom društvu snimljene fotografijom, te ih je sa snimaka prepisao za štampu dr. J. Šafarik. Izmegju njih osamnaest neke su do sada bile samo spominjane, a cijela nije bila štampana ni jedna. Najstarija je pisana godine 1349 a najmlagja 1496. U njima car Dušan, despot Jovan Uglješa, despot Jovan Dragaš, car Lazar, carica Milica, despot Gjuragj Branković i neka vlastela srpska i vojvode vlaške daruju manastirn ruskom u svetoj gori zemlje i druge priloge. Vrlo su znameniti ovi spomenici, jer u njima osim ostaloga ima stvari o negdašnjem narodnom pravu i industriji koje se u drugim do sada poznatim spomenicima ne nalaze. Ali su naštampane onako kao i tipik hilendarski, te ni od njih ne možemo imati one koristi koju bismo imali da je izdavač bolje razumijevao svoj posao. Spo-

menuću samo jedno, u čemu može biti da naš izdavač nije pogriješio, ali mi najmanje jamstva nemamo da nije pogriješio: naštampao na str. 259 ime selu Хларе, a K. P. Dimitrijev-Petković, kojemu nemamo uzroka manje vjerovati nego archimandritu Leonidu ili dr. Šafariku u ovom poslu, naštampao je iz istoga spomenika istom selu ime „Длавѣ“ (Обзоръ аѳон. древ. str. 48). Pitam: kod takoga izdavanja starih spomenika može li se što drugo činiti nego nastajati da se na novo izdadu kako treba.

Gj. Daničić.

Rad Jugosl. Akad. VI, 204, год. 1869.

LXVII.

Старинный сборникъ сербскихъ пословицъ. А. Гильфердинга. С. Петербургъ 1868. стр. 112.

U ovoj knjižici, štampanoj na po se, ‚изъ Записокъ Имп. Рус. Геогр. Общества по отдѣленію этнографіи, т. II 1868‘ obznanjuje učeni, za naš narod zaslužni Rus, g. A. Giljferding poslovice našega naroda, koje se nahode u biblioteci male braće u Dubrovniku u rukopisu pisanom godine 1697. One se nazivaju u rukopisu ‚proričja‘, a ta je riječ jamačno samo književnički prijevod latinskoga ‚proverbia‘. Pisane su u tom rukopisu latinskim slovima, ali su iz ćirilskog rukopisa prepisane, jer su prvijem slovom svojim razredjene po redu ćirilskih slova s malijem zastranjivanjem, koje samo pokazuje da je prepisivač iznajprije htio promjeniti red, ali se poslije okanio toga. Tko je ove poslovice sabrao i prvi popisao, ne zna se; a ne zna se ni tko ih je u sadašnji rukopis prepisao: po pismu uvjerava izdavač da su prepisivala trojica. Što u ovom zborniku ima mnogo poslovica za koje se može misliti da su postale u Bosni, i mnogo koje su postale u Dubrovniku, po tome izdavač misli da je zbornik postao u Bosni pa iz Bosne prenesen u Dubrovnik i ondje ga umnožili dubrovačkim poslovicama prepisivači; ali iz istijeh razloga i potome što u zborniku ima gdjekoja poslovica (ili kao poslovice u običaj uzeta riječ) koja se je teško igda mogla čuti u Bosni ili u Dubrovniku (n. pr. madžarska ‚szegény legény‘, koja je naštampana ‚šegin legin‘ ili ‚Jedno Vloh dosći popsovat mjestački‘, uz koju je sabirač zabilježio ‚Poljak‘ hoteći kazati da je poljska), meni se čini priličnije da je zbornik sastavio čovjek koji je mnogo putovao po svijetu, a najviše se bavio po Bosni i u Dubrovniku, te sâm

popisao i dubrovačke poslovice kao i ostale, megju koje su dakako mogli i prepisivači dodati po koju. Da je sabirač bio fratar ili pop, to je teško misliti, jer u zborniku ima poslovica koje njima mogu biti vrlo neugodne; ako li bi ipak bio čovjek toga reda, zasluživao bi pohvalu za toliku objektivnost; a da je bio katolik, kao što izdavač napominjo, o tome rekao bih da se ne može sumnjati.

Premda ne znamo koje je godine Ignjat Gjorgić pisao svoj zbornik poslovica, koji je do slova P naštampan u ‚Danici ilirskoj' godine 1864—1867, ali ako se uzme na um da su Gjorgjiću bile tek 22 godine kad je ovaj što ga je Giljferding obznanio prepisivan iz starijega rukopisa, onda mislim da se može bez ikakve smetnje držati da je ovaj stariji od Gjorgjićeva. Ali je i mnogo obilatiji, jer poslovica koje se počinju n. p. slovom A nema u Gjorgjićevu zborniku više od 33, a u ovom dubrovačkom ima ih 123. A i čistiji je od Gjorgjićeva: u Gjorgjića ima poslovica koje nikako nijesu narodne, nego su mogle biti samo megju književnicima u običaju, ako ih nije i preveo Gjorgjić, n. p. ‚Bismo i mi pod Trojom', ili ‚Elene nu da ne bi, Troje se znalo ne bi'; a u dubrovačkom zborniku osim one dvije naprijed spomenute i može biti još koje onakve, teško je naći koju da bi se moglo posumnjati je li čista narodna, n. p. ‚Bolji mudri jes protivnik, neumjetni neg prijaznik'.

Nije potrebe spominjati da je Vukov zbornik poslovica obilatiji od ovoga, ali je vrijedno znati da ovaj prema svome vremenu nije mnogo siromašniji od Vukova: koje pravijeh poslovica koje drugih kao one u običaj uzetijeh riječi ima u Vukovu rječniku [?! zborniku?] nešto više od 8000, a u ovom ima 3565. Toliki je broj doista na pohvalu sabiraču; a što je u svoj zbornik uzimao osim pravijeh poslovica i druge kao one u običaj uzete riječi, n. p. ‚Jegjupčit', — ‚Svoju gusti' (gudjeti), ‚Udrit' na seka' (gdje *ka* mislim da je kao u mene-ka, tebe-ka), to nam osim dobra koje je učinio poznavanju jezika može biti znak s kolikom je ljubavlju i s kolikom pažnjom radio svoj posao, te je i tijem zaslužio u nas poštovanje. — Ima u ovom zborniku mnogo poslovica koje se nalaze i u Vukovu od riječi do riječi (n. p. ‚Pleti kotac kako ti i otac') ili malo drugačije (n. p. ‚Sjedi kruše da te ijem' u Vuka: ‚Iezi hljebe da te jedem'; ‚Domaći razlog na trgovištu ne izlazi' u Vuka: ‚Domaći konat na putu ne valja ništa'), a tijem ne gubi vrijednosti ni najmanje, budući vrlo potreban i vrlo dobar izvor za istoriju poslovica Ali ima u njemu i poslovica kojih nema u Vukovu, i to veoma lijepijeh i inače znamenitijeh, n. p. ‚Ako ti je crevlja tijesna,

čemu ti je svijet prostran?' — ‚Lezi bez večere, da ustaneš bez duga'. — ‚Časna smrt proslavi vas život', — ‚U koga je glava utla, za ludu mu je bareta dupla' — a osobito koje su iz narodnoga života istekle i čuvaju istoričke spomene, n. p. ‚Šaptom Bosna poginu' — ‚Miloš cara ubode, a sam zdravo ne uteče', itd.

Dragocjenost ovijeh poslovica koju dovle nagovijestih postaje još mnogo veća kad im se pogleda na jezik. Koji se bave istorijom našega jezika naći će u njemu znamenitijeh stvari, n. p. akusativ riječi *konj'* glasi u ovijem poslovicama jošte starinski *konj;* ‚i na *konj* i pod *konj'*, — ‚Sve što veće sebra moliš, sve ga veće na *konj* sadiš'; — tako sadašnji glagol *žvatati,* koji ni u Mikalje nije drugačiji, u ovom je zborniku još starinski *žvati:* ‚Prascu daj žvati, a nemoj mu svojte iskati'; — nalazi se ovdje i nemilo poremećen infinitiv: u glagola prve vrste kojima bi se taj oblik svršivao na dva suglasna kad bi se odbacilo krajnje *i,* kao što biva i u ovom zborniku, često ostaje *i* ali se još jednom dodaje nastavak *ti* cio ili češće bez pošljednjega *i,* n. p. ‚Gladna uš ne umije nego *uvjestiti'*, — Bolje znano zelje *jestit'*, — Gdje ne može lav *uljestit,* uljeze osica', — ‚*Upastit* u more do grla a ne skvasit se'; može bi[ti] da je to nalik na maloruske infinitive *strigti, pekti,* i na slovačke *moct', piect';* — osobito će leksikografi naši naći golemo blago u ovijem poslovicama; da spomenemo samo dvije riječi: sadašnja naša riječ *kučine,* koja i u Mikalje glasi tako a ne drugačije, u starijim spomenicima nema nastavka *ina,* nego glasi кльци (vidi u mom rječniku kod кльк), pa i u ovijem poslovicama dolazi bez toga nastavka, samo je ženlkoga roda: ‚Zapleten kako pile u *kukah';* riječ koja je do sele poznata tamo [samo?] iz Marulićevijeh pjesama i još tako da se ne može znati što znači (daj budi ja joj značenja još ne mogoh dohititi), dolazi i u ovom zborniku, te prem da stoji u poslovici takoj da joj značenje još ostaje nepoznato, opet imamo za nju nov primjer a tijem imamo i potvrdu za ona mjesta na kojima stoji u Marulića; poslovica u kojoj stoji ta riječ glasi: ‚Što je *ozoja, ozoja'.*

U rukopisu u kom imamo ove poslovice bilježeni su i akcenti; nijesu ih bilježila sva tri prepisivača, nego samo drugi i treći, a ni oni ih nijesu na svakoj riječi bilježili, nego na najviše njih, niti na svakom slogu nego ponajviše samo na onom koji im se činio akcentom jači. Obojica imaju tri znaka za akcenat: ^, ´, `; ali skoro svaki od ta tri znaka pišu mjesto svakoga od sadašnja četiri znaka: pokazaću nekoliko primjera, uz koje ću staviti broj

pod kojim je štampana poslovica iz koje je primjer; poslovice pod brojem manjim od 821 pisao je drugi prepisivač, a pod većim treći: ^ za sadašnji ^ (ili ˆ) često: pût 496, zêc 521, vonjâ (3. sing. praes.) 715, dôm 831, brâdu 868; ^ za sadašnji ´ često: zîma 587, hvâliti 457, zatûci 412, slâna 1118, svêtac 1216, ljûbav 1310; ^ za sadašnji ` često: zêmlja 423, dôbro 522, srêbra 524, žênu 528, rȇkoh 518, izgûbit' 531, otvôrit' 532, prôdat' 379, ûmit' (lavare) 654, bîser 954, vôda 2090, gônit 889, govôri (imperat.) 1365; ^ za sadašnji ˜ u drugoga prepisivača rijetko a u trećega često: rjêzat 459, kôzle 637, kôla 849, slâtka 1118, lâko 1190, dr̂ži (imperat.) 1324; — ´ za sadašnji ^ često: róg 377, rép 403, gácá (pl. gen.) 476, uzróká (pl. gen.) 649, zdrúži (praes.) 488, znȁ (praes.) 402, imȁ (praes.) 711, mogú (3. pl.) 702, ishodí (praes.) 596, gledȁ (praes.) 806, bugariš 565, lóv 994, narečȇ (praes.) 1010, otečȇ (praes.) 1010, pláća (praes.) 1196, ljúbi (praes.) 1307; ´ za sadanji ´ regje: pitat' 408, zímom 485, ljúbav 1308, pláćaju 1304; ´ za sadanji ` vrlo rijetko: zmíje (gen. sing.) 498, drúžbe 1249; ´ za sadašnji ˜ vrlo rijetko: pústi (3 sing. praes.) 965, 1270; — ` za sadašnji ˆ dosta često: ràgja (praes.) 571, znà (praes.) 705, otpadà (praes.) 804, izgubì (praes.) 586, stojì 473, lovì (praes.) 562, drugì 692, dobrè (gen. sng. fem.) 524, zovù 1026, nudè 884, vodòm 1363, goròm 1363; ` za sadašnji ´ vrlo rijetko: ljùbit' 1311; ` za sadašnji ` dosta često sèlo 456, ìgra (nom. sing.) 683, rùčica 536, dò kraja 1223; ` za sadašnji ˜ dosta često: svàk 453, pàs (canis) 392, zlà 461, kàko 685, kàd 1113. Nekolika primjera sa dva akcenta na jednoj riječi već su spomenuta; dodajem još ova tri primjera u kojima je ^ za sadašnji ´, a ´ i ` za sadašnji ^: kîpí (3. sing. praes) 1300, ljûdì (pl. gen.) 489. prijatêljà (pl gen.) 703. Kao što se ne može misliti da su svi slogovi koji su u ovijem primjerima različno zabilježeni doista bili različni po akcentu (n. p. vonjâ, gledȁ, otpadà), tako se ne može misliti ni da su svi slogovi koji su različno zabilježeni doista različni bili. S toga akcenti pobilježeni u ovom rukopisu vrijede samo toliko koliko se slažu sa sadašnjom akcentuacijom našega jezika, te potvrgjuju da je i onda kad je rukopis pisan bila ovakva kakva je danas. Akcenti pobilježeni u ovom rukopisu pokazuju nam samo gdje je bio akcenat, a kakav je gdje bio, toga rukopis ne može pokazati iz razloga rečenoga. Tome se ne treba čuditi, niti žaliti na ljude koji su prije kojekakvih dvije

stotine godina tako pisali, kad pogledamo kako se danas nevješto pišu akcenti po što je pokazano kako ih treba pisati. Ali i ona vrijednost koja rekoh da pripada akcentima u ovom rukopisu nije mala: kad nam rukopis pokazuje gdje je bio akcenat, pa ga ondje i danas imamo, onda nam rukopis već na pola svjedoči da je i onda kad je rukopis pisan akcentuacija u našem jeziku bila onaka kakva je sada; a to će svjedočanstvo biti i potpuno, ako uzmemo da su akcenti kojima nam rukopis samo mjesto pokazuje, bili onaki kakvi su danas, pa tomu ne samo ništa u rukopisu ne smeta, nego još i koju potvrdicu nagjemo. Tako n. p dragocjeno je što dativ *čovjeku*, koji danas u nekim krajevima glasi *čȍvjeku* a u nekim *čovjȅku*, u ovijem poslovicama imamo s akcentom na drugom slogu, ‚čovjèku' 453, prem da nam sam znak ` , koji u njima dolazi mjesto sva četiri sadašnja znaka, ne može jamčiti kakav je bio akcenat na tom slogu; tako što u ovijem poslovicama nalazimo n. p. ‚zà malo' 379, ‚pò šteti' 417, ‚zà knjige' 479, ‚zà gaće' 480, ‚nà dlake' 542, od tuda doznajemo vrlo znamenitu stvar, t. j. da je još onda kad je rukopis pisan akcenat prelazio na prijedlog s riječi na kojoj bi stajao bez prijedloga, i to akcenat ˝ promijenivši se na ` , kao što i danas biva; tako nalazeći u ovom rukopisu n. p. ‚zà zube' 477, ‚zà riječi' 479, doznajemo da je još onda kad je rukopis pisan, pred slogom s akcentom ˆ dolazio akcenat, kao što i danas biva, i to u oba navedena primjera ˝ , mjesto kojega rukopis ima ` , kao i u drugijem prilikama; najposlije što u rukopisu nalazimo n. p. ‚dò kraja' 1223, ù zemlju' 420, ‚ù glavu' 386, od tuda doznajemo ne samo isto što već spomenuh, nego jošte da se akcenat koji te riječi imaju u nominativu mijenjao u navedenim padežima, kao što i danas bivà, i to u prvoj riječi ˆ na ˝ , u drugoj ` na ˝ , u trećoj ´ na ˆ , jer bez te promjene ne bi bilo akcenta na prijedlozima pred tijem riječima. To sve zajedno sa ‚ûmit'' (= ùmit', lavare) i ‚izgûbit'' (= izgùbit') otvora nam i potvrgjuje gotovo svu sistemu sadašnje naše akcentuacije.

Mislim da sam dovoljno nagovijestio vrijednost ovoga zbornika; sada da vidimo kako je izdan. Prije svega mislim da valja žaliti što nije izdan megju nama, jer kako je teško dobavljati knjige iz Rusije i na malo a kamo li po vîše, koliko bi nam ove trebalo, i koliko je ona jamačno samo u malo eksemplara na po se štampana, s toga ne može biti ni spomena od dobra koje bi — da je kod nas štampana — mogla učiniti našoj književnosti, kojoj

i pripada; a što se tiče učenijeh ljudi, kojima je ovo izdanje valja da i namijenjeno, Rusi bi je isto tako mogli dobiti iz naših zemalja kao što je i mi dobijamo iz Rusije, i svrh toga dobili bi u njoj za cijelo bolji tekst nego što ga sada imaju.

Izdavač je ovaj zbornik pisani latinskim slovima štampao ćirilskim. O tome mislim da ne može biti pametna prepiranja. Takogjer mislim da se nije vrijedno prepirati ni o tom što je izdavač gdje u rukopisu ima *a* ili *oe* pred *r* štampao *a* ili *ъ* nalazeći da je „вѣроятно, что въ тогдашнемъ произношеніи неопредѣленный гласный звукъ слышался явственнѣе въ этихъ словахъ, чѣмъ у нынѣшнихъ Сербовъ“ ali propustivši kazati po čemu se čini da je to „вѣроятно“; još manje bi vrijedno bilo prepirati se o tom što je izdavač ne kazujući ni kakoga razlega pred takim glasom u početku riječ štampao još ': 'ърђа; nije se vrijedno prepirati ni o tom što je u opće štampao izdavač pravopisom koji nije ni ruski ni srpski, nego svakojako skrpljen, te je n. p. primio ћ i ђ, ali je htio ukloniti, ‚безобразныя и противныя духу кириллицы Вукова начертанія љ i њ, držeći da je, ‚благообразно' i po ‚духу кириллицы': болі 189, пошлі 56, судні 209, ніву 2390, хранитъ 101, битъ (esse) 193, ушъ 232, кокошъ 545 i t. d.

Ali je ovaj zbornik štampan tako da mnoge poslovice u njemu nemaju smisla ili su dobile smisao koji im ne pripada a samo za to što su zlo naštampane. Što je n. p. pod br. 1236 ‚Lijepo je *dati* druzi drobe'? a da je ‚dati' rastavljeno u ‚da ti', ne bi moglo biti sumnje u smislu, koji se potvrgjuje i tijem što je u riječima ‚druzi' i ‚drobe' na drugom slogu zabilježen akcenat, i koji dolazi i u poslovici 1096 ‚Kruh izrjezen bez truda je blagovan'; — tako 95 ‚Ako sam ispeta, nijesm uzeta' mjesto ‚i speta'; — 143 ‚Bogatstvo udi onomu, *koga* u dobro ne obći' mjesto ‚ko ga'; — 489 ‚Za nevolju od ljudi, i *dabi* tko sudi' mjesto, ‚da bi'; — 512 ‚Za vruću peć jedan cvijet *dostaje*' m. ‚dosta je'; — 629 ‚Izet izdnomora' pošljednje treba razdijeliti daj budi na dvoje ‚izdno mora'; — 691 ‚Igram *obikuću* bana', ako je dobro pročitano, treba ‚obi kuću'; — 767 ‚*Igrali* medvjed na (?) susjeda, rasprem kuću, ter ga čeka(m)' m. ‚igra li'; 874 ‚Jezik je *odmala*, ki ne nahodi ispora' m. ‚od mala'; — 1338 ‚Мнози шильковью вола, да мали су орачи', treba ‚šiljkovi u', ako je u ostalom dobro pročitano; — 1660 ‚Ne straši se *dati* kruh ne opljesnivi' mjesto ‚da ti'; — 1859 ‚Niti hvalim Radojka *nije* dobra djevojka' mjesto ‚ni

je'; — 2065 ‚Откривенѣ съ купьѣрте' mjesto ‚otkriven je' i mjesto ‚купьѣрте' treba ‚kupijerte'; — 2232 ‚Prosijanje' mjesto ‚prosijan je'; — 1725 ‚Njega grlici u mrvici' mjesto ‚nije ga'; — 1602 ‚*Njemu* dlake na jeziku'; i 1604 ‚Njemu šila pod jezikom' mjesto ‚nije mu'; — 768 ‚*Jako* se *nacjelivamo*, dobro se hoćemo' mjesto ‚i ako' i ‚ne cjelivamo'; — 2638 ‚Sjesti *nakrv* (‚накарвъ') m. ‚na krv'; — 3561 ‚Što ima činit' mjesec *sraci*' m. ‚s raci'. — Takih primjera ima i više, a kao što su u tijem poslovicama riječi zlo sastavljene, tako su u drugima zlo rastavljene, n p. 73 ‚Ako *iz cvieta*, ali ne ostane', mjesto ‚iscvjeta'; — 1467 ‚*Moja muča* što se većma penje, to većma svoju sramotu kaže' gdje ‚moja muča' treba sastaviti i mjesto prvoga *a* staviti *e:* mojemuča (majmunica) kao što stoji pod br. 1693: ‚Najljepša mojemuča gruba je'; — 1319 ‚*Mojemu* ne igra u vjeru', mjesto ‚mojemun' kako po svjedočanstvu samoga izdavača stoji i u rukopisu; — 1597 ‚Nije toliko zlo *ko ga* ubiju, koliko kad mu ne dadu plakat'"; mjesto ‚koga'; — 1794 ‚*Ne spora* su djeca kad se načnu' mjesto ‚nespora' (kao što izdavač ima u poslovici 353 Dinari su *nespori* ko i djeca); — 2610 ‚*Sve mu* je lijek razmi jednoj smrti' m. ‚svemu'; — 2677 ‚Spencao je kao *i za* nokata', m. ‚iza'; — 3370 ‚Hudi ljudi kad *na stanu*, dobri pogju svi na stranu', m. ‚nastanu'; — tako cijepajući riječi još im je izdavač jednu polovinu sastavljao s drugom riječi: 363 ‚*Dovede nje* do klanca', mjesto ‚doveden je'; — 2238 ‚*Potrebni jemu* je nego kruh koji ije', mjesto ‚potrebnije mu'; — 3123 ‚*U borakti* mjesica' m. ‚uborak ti'.

Osim pomenute diobe pokvarene su u ovom izdanju poslovice i tijem što su pojedina slova zlo čitana i štampana; naprijed kod ‚njega' mjesto ‚nije ga' vidjesmo da slova *i* i *j*, koja jamačno u rukopisu stoje jedno mjesto drugoga, nije izdavač raspoznao, te je štampao jedno gdje bi trebalo drugo; takih pogrješaka ima više: 3423 ‚*Cjukanje* ti slišim, ma ti gnijezda ne nahodim' m. ‚cijukanje'; — 2391 ‚Посьяхъ я ніву а друзѣмъ жетва би', m. ‚posijah'; — 2886 ‚Тьа у Мируновъ джардинъ' m. ‚tja' ili ‚tija', a i ‚джардинъ' mjesto ‚ђардин', u rukopisu ‚giardin' kako izdavač dodaje; — 1131 ‚*Karanije* od baba ne mijesi pogače' m. ‚karanje'; tako je jamačno i ‚prću' m. ‚prćiju' u poslovici 283; — ako bi i u rukopisu stajalo, opet je pogrješka i nije trebalo štampati bez popravke: 1598, ‚*Nije* budi mećava da pometeš, ni oganj da popališ', mjesto ‚ni'; — 1022 ‚Kad godi i tko *nje* podrani, dobro se nastani', m. ‚ne'; — 301 ‚Dobro je iskorijepit' zlobe da *ne* zlobnijeh', izdavač

dodaje da je, вѣроятно ошибка не вмѣсто nje', ali ko zna šta je tu ‚da', on će znati da nema ‚ошибке' u ‚ne', nego će biti u ‚zlobe'; — take su pogrješke učinjene i drugim slovima, i može biti da su neke štamparske a neke i pisarske, ali za cielo ne sve; spomenuću samo znatnije: 58 ‚Ali je triba *poporit*'' ali gospodarit'', m. ‚popovat''; — 282 ‚Da se riječi *kupaju*, manje bi ih se govorilo', m. ‚kupuju'; — 2152 ‚Od žene *karljive* i od kuće kapljive ukloni me bože' m. ‚karljive'; — 531 ‚za žegju *ugatit'*, osla izgubit'' m. ‚ugasit'; — 608 ‚izgubit' *brodidva*, ponos i kiriju', m. ‚brodidbu'; — 1232 ‚Lud junak ludo *počine*', m. ‚pogine'; — 456 ‚Za selo koje se vidi ne trebuje *provodit'*, m. ‚provodič'; — 1867 ‚Ne vjerovat' dokle sveti ne *počku* mirakula činit', m. ‚počnu'; — 1898 ‚Nejma za *tupit'* kruha, a kupuje *moska'* prvo m. ‚kupit'', a drugo po svoj prilici m. ‚smoka'; — 1914 ‚На тако лице тако *наничье'* m., naličje'; 3488 ‚Sto se većma *tijesno* tre, to je kruh bolji', mjesto ‚tijesto'; — 1095 ‚Kruh *tug* draži je' m. ‚tugj'; — 1518 ‚Na oganj *uglja* ne ljevaj' m. ‚*ulja*'; — 2849 ‚Tih je kao *uglje*' m. ‚ulje'; — 3094 ‚*Ugljem* oganj gasit'' m. ‚uljem'; — 105 ‚Ako cvjeta ali ne *ocrni* m. ‚ozrni'; — 292 ‚Dat sebru prst, da t' svu ruku *obsine* m. ‚obzine', a štampano je i ‚ruki' m. ‚ruku'; — 671 ‚Jedni znaju a drugi *sjaju*' jamačno mjesto ‚zjaju'; — 1514 ‚Ne dava se peći koliko *sja*' mjesto ‚zja'; — 2563 ‚Sebar mnogo sia, a malo ždere' mjesto ‚zja' ili ‚zija'; — 2738 ‚Svaki ovan visi o svojojsi nozi' mjesto ‚svojojzi'; — 3012 ‚Tko se vele *obsire*, malo prede' m. ‚obzire'; — Jamačno je gdjekoji glas u rukopisu različno pisan a gdjekoji različni jednako, a izdavač nije znao kako gdje treba, te je zlo naštampao, n. p. 13 ‚Ako hoćeš biti zlo *poslužan*, plati naprijeda', m. poslušan'; — 18 ‚Ali kučka ubij, ali *šrnji* razbij', m. ‚žrnji'; — 2619 ‚Svak bi rad *ražažvano* jesti' m. ‚razažvano'; — 2313 ‚Privrtaj *carom* junače, eda bih te dopala', može biti m. ‚žarom', u rukopisu, kako izdavač napominje, ‚zfarrom'; — 328 ‚Davat: žela za pelo', m. ‚šela' prema 3451 ‚Šela za pelo'; 737 ‚*Istući* hranicu izgubi glavicu' m. ‚ištući'; — 36 ‚Ako si sam *zamršio*, sam i *odmrši*', m. ‚zamrsio', ‚odmrsi'; — 302 ‚Dje pase, da pase, *lje što* da se doma oteli' m. ‚ljesto', u istoj poslovici stoji i ‚otjeli' m. ‚oteli', i to, kako pisac dodaje, u samom rukopisu; — 908 ‚Kad (griješkom mjesto *kud*) pase, da pase, lie što da se doma oteli' m. ‚ljesto' a i ‚oteli' u rukopisu je ‚otjelli'. — Dosta ima i drugih svakojakih pogrješaka, n. p. 130 ‚Budi pečenica, bude i ražog', jamačno m. ‚ražanj'; — 257 ‚Dva trećemu *voska* je', m. ‚vojska';

— 389 ‚Za nevolju babu *vogje*, jer djevojke ne *nahogju*‘, m. ‚vode i ‚nahode‘; — 131 ‚*Banovićе* Banovac, ako ne ima ni novac‘, a oslovićе oslovac, ako bi imao svioni pokrovac‘, m. ‚banović je‘ ‚oslović je‘; — 72 ‚Ako *nije* Božić, *Božić kaže*, a ono *ti je* djeca‘ mjesto čega jamačno treba: ‚ako *ne će* Božić *kaše*, a ono će djeca‘; — 61 ‚Ako nijesam nevjestom bila, a ono sam *izapolo sag*ledala‘, jamačno mjesto ‚iza plota gledala‘. — I tijem je izdavač gdjekoju poslovicu sa svijem pokvario što je neke riječi štampao velikim slovima: 980 ‚Kad se kokotu tli dadu, i Petra se primi‘, m. ‚petra‘; — 3025 ‚Uzmi na Brusu‘, m. ‚brusu‘; — i dvije poslovice načinio je izdavač od jedne, pod 1163 i 1164

‚Knez je bez balota‘.

‚Kupus pogrijevan‘.

a to je za cijelo jedna poslovica — Što izdavač nije znao pročitati ili nije razumio u gdjekojoj poslovici, stavio je zagragjeno latinskim slovima bez ćirilskoga prijepisa; tako je n. p. naštampao pod 700 ‚Яаохъ...?‘ (Jaohsive) међи на туђой земли‘, ali kome je iole poznat naš sadašnji jezik, znaće što je *si* u toj prilici, a *ve* je poznato iz spomenika (vidi u mom rječniku кѣ i вѣ), te imamo u toj poslovici nov primjer za tu riječ, koji je tijem dragocjeniji što je rjegja ta riječ, po tome nema sumnje da je trebalo naštampati, ‚jaoh si ve‘ itd.

Ovakih stvari, koje je lasno poznati da su pogrješke i lasno popraviti, ima još mnogo; ali ima mnogo i takih, s kojima se ne može ništa činiti bez samoga rukopisa i kojima bi osim rukopisa trebalo mnogo truda da se razumiju i poprave.

Iz svega što rekoh mislim da se dovoljno vidi da ovaj dragocjeni zbornik treba na novo štampati

Gj. Daničić.

Rad Jugosl. Akad. XII, 201; 1870 г.

LXVIII.

Слово святаго Ипполита объ антихристѣ въ славянскомъ переводѣ по списку XII вѣка, съ изслѣдованіемъ о словѣ и о другой мнимой бесѣдѣ Ипполита о томъ же, съ примѣчаніями и приложеніями. *К. Невоструева.* Москва 1868. 8. 51 и 119 и 256 стр.

Dogodilo se je već više puta da se kakvo grčko djelo našlo bolje očuvano u slovenskom prijevodu negoli u grčkim prijepisima,

tako da se je grčki original mogao slovenskim prijevodom popuniti i popraviti. Tako je i ovo. Megju djelima sv. Ipolita, koji je živio na kraju II i u prvoj polovini III vieka, nahode se dvije besjede o antihristu, koje su obje i štampane grčki; od njih jednu drže da nije Ipolitova nego da ju je neko drugi napisao na njegovo ime; ona je od davna poznata u slovenskoj crkvenoj književnosti i slovenski štampana; od prve pak, koja je i u grčkim rukopisima vrlo rijetka, nije se do sada znao slovenski prijevod, nego ga sada u ovoj knjizi iznese na svijet mnogo zaslužni za staru književnu historiju slovensku K. Nevostrujev, i to po rukopisu pisanu XII ili u početku XIII vijeka. U grčkom tekstu, više puta preštampavanom, na više mjesta očevidno nedostaje ponešto. Kao što su i izdavači opazili; taka su mjesta u slovenskom prijevodu bez nedostatka imajući po nešto što sa svijem pristaje bez i najmanje zabave; na taj se način popunjava našim prijevodom grčki do sada poznati original. U grčkom tekstu ima na više mjesta što god, što se ne slaže dobro sa smislom, te su izdavači gledali popraviti; na takim mjestima slovenski prijevod često ili potvrgjuje dosadašnje konjekture ili ima drugo što, još mnogo bolje; na taj se način slovenskim prijevodom popravlja sadašnji grčki tekst. — Po sebi se razumije da je i za slovensku filologiju znatan rukopis obznanjeni u ovoj knjizi; pisan je ruskim načinom onoga vremena, ali je prepisan iz starijega, i to očevidno bugarskoga. — Pred tekstom je stavio učeni izdavač literarno-istoričku raspravu o ovom djelu Ipolitovu, a tekstu je dodao ruski prijevod i grčki original, prateći ga dragocjenim primjedbama i prilozima, megju kojima je i ona druga besjeda o antihristu, koja nosi ime Ipolitovo, a nije njegova.

Ovo je nekoliko vrsta namijenjeno samo tomu da bi za ovu knjigu doznali i oni čitaoci „Rada", koji još nijesu mogli za nju doznati s druge strane. A nadam se da se i po ovom što rekoh može suditi kako je i ovijem trudom krasno uzvisio učeni izdavač dosadašnje velike zasluge svoje za slovensku filologiju.

Gj. Daničić.

Rad Jugosl. Akad. XIII, 230, год. 1870.

LXIX.

Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольскаго. Изданіе Московскаго публичнаго и Румянцевскаго музеевъ. Москва 1870. — 8. III. str. i 468 stupaca, po dva na jednoj strani, i 64 str.

Ova knjiga pripada megju prve potrebe svakome ko se bavi istorijom stare književnosti slovenske. Undolski je oko godine 1840 počeo kupiti slovenske rukopise i za 25 godina nakupio ih preko 1350. Oni su po smrti Undolskoga godine 1866 kupljeni javnome muzeju u Moskvi za 25.000 rubalja, te su u ovoj knjizi popisani i opisani. Manje ili više opširno opisano ih je samo 579 u katalogu koji je glavni dio ove knjige, a katalogu je dodan kratak pregled svijeh znatnijih izmegju onijeh koji su u katalogu i izmegju ostalijeh, tako da je taj pregled ne samo dragocjena i veoma potrebna dopuna katalogu nego i sam sobom može poslužiti da se cijela zbirka pozna, koliko je najpotrebnije. Najviše rukopisa ima iz XV—XVIII vijeka, ali su za to oni prijeko potrebna dopuna ostalijem zbirkama, u kojima se najviše gledalo na najstarije rukopise.

Želeći obratiti pažnju naših literarnih istorika na ovu zbirku, spomenuću iz nje nekoliko rukopisa izmegju onijeh koji se nas ponajbliže tiču. Tu je pod br. 25 nomokanon srpski, koji je godine 1305 pisao episkop raški Grigorije II, kako sam kaže u zapisu, koji je cio priobćen; znatno je što pisac, kojega je malo godina rastavijalo od sv. Save, kaže da je sv. Sava *obnovio* srpsko kraljevstvo (кралевьство ѡбнови и ѡсветиї вь срьбьсцѣи земли), i da je sv. Sava preveo nomokanon (изиде на свѣть нашего ѥзыка божьствьное се писаниѥ njegovijem потьщаниѥмь и любовию многою и желаниѥмь) i iz rukopisa sv. Save da je episkop Grigorije ovo prepisao (сиѥ книги писаны быше изь архиѥп(искоу)плихь книгь). Poznato je da imamo srpski nomokanon i stariji ne samo od ovoga nego i od najstarijega za sada poznatoga ruskoga, pisan godine 1262, koji se pominje [u] Miklošićevu rječniku (1862—5) na str. XII, gdje je i zapis iz njega priopćen i koji je sada u biblioteci jugoslavenske akademije. — Pod br. 75 ima minej srpski XIV vijeka za septembar-februar, i u njemu za 14 jan. služba sv. Savi, drugojačija od poznate; početak je kanona: пастира

христов(ѣ)хь ѡвьць и наставника спасению вѣрнихь; znam da u Biogradu u narodnoj biblioteci ima rukopis bugarski pod brojem (ako se ne varam) 15, pisan na koži, i u njemu služba sv. Savi drugačija od štampane; slaže li se ova s ovom, mogu lako znati biogradjani. — Pod br. 101 ruski rukopis XVI vijeka, gdje megju službama ruskim svecima ima i sv. Savi; po priopćenom početku prvoga i drugoga kanona ne razlikuje se od štampane. — Pod br. 231 imà minej ruski za januar iz XVI vijeka, i u njemu na dan 14 pohvala sv. Simeunu i sv. Savi, koja počinje: „свѣтла и просвѣщена всечестнихь отецъ возсїѧ памѧть; пресвѣтлою бо зарею и славою просвѣщающе сѧ и намь осїѧваютъ“. — Pod br. 364 život sv. Save od Domentijana, pisan XVI vijeka, ruski po citatima, ako su vjerni, i jednak sa srpskim štampanim u Biogradu 1860, donesen iz Svete Gore, 1517. Isto pod br. 365, ruski XVII vijeka, ali može biti skraćeno, jer nema pristupa koji je u biogradskom izdanju na str. 1—3. — Pod br. 1254 i 597 (na str. 16, 41 i 44 dodatka) dva zbornika, prvi XVI a drugi XVII vijeka, u kojima je takogjer život sv. Save, kod prvoga je od njih zabilježeno slovima „kr“ da je kratak ali kako oba stoje prema pomenutome djelu Domentijanovu, ne možemo razabrati. — U nekoliko rukopisa XVI vijeka br. 230, 357, 563 i 1254 (na str. 42 dodatka) djelo Srbina Kiprijana mitropolita moskovskoga: život Petra mitropolita moskovskoga i pohvala. — U tri rukopisa, pod br. 371 XV vijeka, br. 374 XVI vijeka i br. 372 XVII vijeka djelo Srbina Pahomija logoteta: život Srgja Radoneškoga. — U dva rukopisa novijega vremena, br. 232 (u katalogu) i 1421 (na 16 strani dodatka) život Jovana Biogradjanina djelo Grigorija Camblaka. — Pod br. 1420 (na 16 strani dodatka) život Stefana Srbina (valja da Štiljanovića). — U dva rukopisa, br. 563 XVI vijeka i 297 XVII vijeka, život Gjurgja novoga mučenika (kratovca), djelo koje je po zapovjesti arhiepiskopa novgorodskoga pisao pop novgorodski Ilija 1539.

Moglo bi se spomenuti još više ovakih stvari, ali mislim da i ovo dosta pokazuje koliku pažnju zaslužuje u nas ova knjiga.

Gj. Daničić.

Rad Jugosl. Akad. XIII, 231, od g. 1870

LXX.

Законик Стефана Душана цара српског. 1349 и 1354. Издао и објаснио Стојан Новаковић. У Биограду 1870. XXVI i 108 str. u m. 8.

Ova mala knjiga pripada megju najveće dragocjenosti u srpskoj ili hrvatskoj književnosti — ne baš za to što je u njojzi zakonik Dušanov, nego osobito za to što je u njojzi posve ozbiljna, temeljita naučna radnja, koja je u nas — osobito na istočnoj strani — još vrlo rijetka a više nam treba nego išta drugo, jer se po mom mišljenju sve drugo iz nje ragja a bez nje nam je sve drugo zaludno i varljivo Kad bi u ovoj knjižici bio samo zakonik Dušanov onako kako je doista u njoj, ja joj se ne bih mogao radovati; ali što još u njoj imamo tako je da bi po mom mišljenju bilo na čast i najnaprednijoj kojoj mu drago književnosti; s toga upravo čestitam našemu narodu što je u književnosti svojoj dobio ovo djelo, čestitam i vrijednomu piscu što je dosadašnje zasluge svoje ovako krasno povisio.

U predgovoru se napominju svi rukopisi Dušanova zakonika za koje se dosele znalo, — opisuje se rukopis po kom je u ovoj knjizi naštampan i za koji izdavač misli da je pisan na kraju XV ili u prvoj polovini XVI vijeka, — pominju se sva dosadašnja izdanja i prijevodi Dušanova zakonika na druge jezike (njemački, poljski, francuski) i što je god znatnije o njemu pisano. Na tome će svemu svak biti zahvalan g. Novakoviću. Još je veliko dobro učinio u predgovoru što je iz Srb. Ljetop. 1828 IV preštampao zanemareni pogovor Dušanov k zakoniku (str. XXIII—XXVI).

Iza samoga teksta, na koji ću se vratiti, ide veoma dobar „tumač", u kom izdavač „članak po članak što se tiče jezika i nepoznatih riječi objašnjuje" zakonik. Tumaču je pomoćnik „stvarni registar", koji je dodan na kraju pod natpisom „rječnik", da bi se lakše moglo naći gdje se o čemu govori. Tu je posao g. Novakovića izvrstan i najveće pohvale dostojan: jer premda n. pr. оудава, koju ova rukopis ima na mjestu gdje je u Šafarikovu izdanju jamačno griješkom дава, nikako ne može biti „raspra" (str. 74), na koju se po Šafarikovu tekstu moglo misliti, niti бабоуньска рѣчь (str. 98—99) može biti tamna poslije Miklo-

gićeva rječnika (vidi u njemu БАБОУНИ, БАБОУНЬСКЪ), opet sve što bi se u tumaču moglo naći nedovoljno, a što danas i ne može biti bolje, pretežu dobra koja su u njemu tako da se n. pr. pred samijem onijem što je rečeno za jedinu riječ оуздание (str. 86 do 90) gotovo gube svi nedostaci.

Što se tiče teksta, već rekoh da se njega samoga radi ne bih radovao ovoj knjižici; to je za to što izdavač nije štampao zakonika Dušanova redom kako je u rukopisu, nego je članke njegove doveo u neki „logički red" ili u sistemu u kojoj se od prilike danas pišu zakonici. Ja se ne mogu načuditi što ga je na to navratilo. Kaže do duše u predgovoru neke razloge, ali oni niti su jasni niti su dovoljni. Što — hvala bogu — „sad ne rije[1]) po starim pismima samo filolog, nego isto toliko istorik, pravnik, ekonomista, istražilac crkvenih zapleta, i svi stručnici koji se o jednoj ili o drugoj strani narodnoga života bave" (str. X) — za to niti je već došlo niti će kada doći vrijeme da izdavaocima starih pisama bude posao nešto drugo nego što je svagda bilo, a njihov posao nije davati starim pismima „drugi oblik", nego to može biti posao onima koji bi o starim pismima što pisali. Ako je g. N. htio ovaj spomenik „staviti u ruke svakome" (str. XI), od tuda još ne izlazi da mu je trebalo dati onaj oblik koji mu je on dao, jer ako je Dušanov zakonik za *svakoga* u obliku koji mu je dao g N., po čemu ne bi bio za *svakoga* u pravom svom obliku? svrh toga ugagjajući na ovaj način svakome nije g. N. ugodio upravo onima kojima ovaj spomenik najviše treba, koji će najviše posla imati oko njega, koji najviše koristi mogu donijeti književnosti trudom što će polagati oko njega, i kroz kojih ruke treba on još mnogo i mnogo puta u svakojakim pravcima da progje da bi mogao biti od prave koristi „svakome"; njima je posao g. N. oteštao i gotovo nemogućnim učinio. Ako bi se našlo ljudi koji bi osjećali zadovoljstvo čitajući ovo izdanje, oni valja da promisle: čini li im to zadovoljstvo sam tekst? i ako čini: bi li im manje zadovoljstva činilo izdanje Šafarikovo ili Miklošićevo? Ali će to njihovo zadovoljstvo skupo plaćati oni kojima ne će biti dosta da samo čitaju izdanje g. Novakovića, nego bi radi bili i više nešto s njim činiti; da ne pominjem ništa drugo, pitam samo: koliko bi muka trebala da se ovo izdanje sa samijem svojim rukopisom isporedi? niko ne će reći da to nigda ne će trebati, jer bi inače slobodno bilo spaliti svaki rukopis kad

[1]) Vuk u Pismima str. 25 zaboravljajući nekome što je napisao da čovjek „zariva sjemena", veli da „svinja zariva".

*

se jednom naštampa, — Pomenute tegobe radi dodat je iza svakog članka broj pod kojim isti članak stoji u Safarikovu izdanju i u rukopisu ovoga novoga izdanja; ali je to slaba pomoć. — Natpise koje rukopis ima pred „svakim člankom“ izostavio je g. N., kako veli, za to što „čisto ꙗvare ono što bi trebalo da urade“ (str. XIX); ali je to velika šteta a ne „dobit“, jer, osim svega drugoga, zna se da se gdjekoja riječ, koja se ne tiče samo lingvista, do sada našla samo u takom natpisu u dosadašnjim izdanjima Dušanova zakonika (n. p. скоубежь отьбои); nije li vrijedno nije li potrebno znati nalazi li se taka riječ i u ovom rukopisu na istom mjestu?

Tekstu svoga rukopisa, koji naziva prizrenskim za to što je iz Prizrena donesen u Biograd, dodao je u dnu g. N. iz Šafarikova izdanja — kako kaže — „sve iole znatne razlike, ticale se one jezika, pravnog smisla ili i samog pravopisa“ (str. XVII). To je zaista vrlo dobro. Ali izmegju jednoga i drugog rukopisa ima razlika koje g. N. nije spomenuo a nikako nijesu manje znatne od mnogih koje je spomenuo. Kao megja dokle je u tom išao, t j. koja pokazuje koje je razlike držao za vrijedne spomena, može se uzeti što je u svom članku 5 kod riječi по правдѣ dodao da je u Šafarikovu izdanju „по правди“ (upravo je ondje по правьди); ali na istom mjestu, u istoj rečenici, u kojoj je ta razlika ima i drugih razlika koje g. N. nije spomenuo a mnogo su znatnije od spomenute: to mjesto glasi u Nov.: да соуде и врьше како ѥ по правдѣ, a u Šaf.: да соуде сьврьше по правьди; tako u prvoj riječi, u natpisu cijeloga zakonika poslije datuma ima razlika koje g. N nije spomenuo a nije manje znatna od one koju rekoh da je spomenuo: ta je riječ u Nov. сіи a u Šaf сь; evo još nekoliko razlika takih i znatnijih, kojih g. N. nije spomenuo: opet u natpisu u Saf законьникь поставлꙗемь .... сь прѣѡсвештеннымь, a u Nov. nema ovoga сь; u Nov. čl 7 да нѣсть вольнь господинь цар ни краль ни госпожда, a u Šaf. ... царь или краль или госпожда; u istom članku ако, a u Šaf. аште; u Nov. čl. 18 до сїегазїи събора, тоузїи земьлю да си имаю, a u Šaf. до сицеваго сьбора, тоу земьлю да имають; u istom članku комꙋ, a u Šaf. коемоу; u istom članku правьды, a u Šaf. правде; u istom članku властѣле, a u Šaf. властели; u istom članku ѡть съда напрѣда, a u Šaf. ѡть садь напрѣдь; u istom članku аште сѣче, ѡногазїи да не тежи, a u Šaf. а што посѣче, ѡноу земьлю да не тежи; u istom članku колико ѥсть трѣбе трьгꙋ, толикозїи, a u Šaf. колико ѥсть волꙗ трьгоу, толико; u Nov. čl. 28 што

сьмь записаль, а п Šaf. што е записаль царь; u istom članku прѣдь царство ми, a u Šaf. прѣдь цара; u Nov. čl. 51 повелѣва царство ми, a u Šaf. повелѣніе царьскѡ; u Nov. čl. 63 да се храни, a u Šaf. да пїтаютъ се; u Nov. čl. 70 да се иждевѕ, a u Šaf. да изгнаютъ се; u Nov. čl. 81 кои се сѕ шбратили, a u Šaf. кои се боудоутъ прѣкратили. Ovakovih razlika, kojih g. N. nije spomenuo, a izmegju kojih su neke — kako se vidi — od najveće važnosti a ni jedna nije manje znatna od mnogih koje je spomenuo, ima vrlo mnogo. Ko se želi još bolje uvjeriti, neka poredi ovo izdanje sa Šafarikovijem i Miklošićevijem. Po tome svak neka gleda koliko se može pouzdati da u ovom izdanju ima „uporedno izdanje Šafarikova izdanja i ovoga (prizrenskoga) rukopisa“ (str. XVII).

Što se tiče vjernosti kojom je tekst naštampan, koliko se može bez rukopisa suditi, s radošću velim da nijesam ništa opazio po čemu bi se smjelo o njoj sumnjati. U čl. 153 nije teško poznati da je ili pisarska ili štamparska pogrješka тада m. тата; štamparska će biti pogrješka i u čl. 11 прїемь m. прїель; vrlo je nemilo što je u čl. 58, kojega nema u prizrenskom rukopisu, nego je uzet iz Šafarikova izdanja, naštampano да метєхаа m. да не метєхаа.

O vrijednosti rukopisa koji je naštampao g. Nov. moglo bi se mnogo govoriti, ali i ovaj par i na ovom mjestu neka bude dosta ovo što ću reći. Prizrenskim se rukopisom očevidno popravljaju mnoga mjesta u dosadašnjim izdanjima; tako n. pr. mjesto оудавлєно u čl. 143 Šaf., potvrgjuje prizrenski rukopis (čl. Nov. 214), upravo kako sam u rječniku (kod riječi оудавити) opazio, da treba гоушено; tako mjesto продавьць u čl. 151 Šaf., gdje mu teško može biti mjesto, u prizrenskvm je проводьчїа (čl. Nov. 85); — mnogo koješta vrlo važno ima u prizrenskom čega u drugim nema (vidi čl. Nov. 45 73 itd.). Ali nije samo bolji tekst prizrenski na mnogim mjestima, nego je po mom mišljenju bez svake sumnje i stariji tako da se sada pokazuje prema njemu da je tekst samoga hodoškoga rukopisa, o kom se za Šafarikom misli da je pisan oko godine 1390, upravo iskvaren u poznije vrijeme od prilike po nauci Konstantina filosofa. Tako mislim osim drugoga koječega znatnijega i po mjestima kakva su neka izmegju onijeh koja sam naprijed poredio, za koja bi mogao ko god misliti da su pomlagjena i u njima tražiti drugo nego što ja nalazim, i kakva su upravo i ova: Nov. čl. 65 зговараю се старцїи, Saf. čl. 15 съвѣтъ

имѹще сь старци; Nov. čl. 80 ниедина свадьба да се не оучины безь вѣньчанїа, Šaf. čl. 2 ниединь бракь да не бываеть безь вѣньчанїа; Nov. čl. 73 да рече ѡномѹзи, Šaf. čl. 22 да вьзвѣстить ѡномоуи; Nov. čl. 77 да га ѡбличїи, Šaf. čl. 4 да ѡбличить егѡ, itd.

Što rekoh tvrdo se nadam da će se potvrditi, ali treba još dobro proučiti ne samo oba teksta nego osobito oba rukopisa njihova, prizrenski, koji je u Biogradu, i hodoški, koji mislim da je u Pragu. Tada će zakonik Dušanov ne samo dobiti zaista drugo lice, nego će i mnoga pitanja koja zadaje stajati drugačije nego danas, i trud koji se oko toga položi biće naplaćen obilatijem i krasnijem plodom, a učeni će ispitivač i tada još biti zahvalan g. Novakoviću na ovoj knjizi pored svega što ovdje nijesam mogao premučati, i ta će hvala vrijediti više od one koja mu može biti sada dolazi od „svakoga."

Dr. Gj. Daničić.

Rad Jugosl. Akad. XV, 178, год. 1871.

LXXI.

Сербско-русскій словарь. Составилъ П. Лавровскій. Изданіе Отдѣленія Рускаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ. Санктпетербургъ 1870. 1 l. i 5 str. i 806 stupaca, po dva na jednoj strani. u v. 8.

Mogli bismo se ponositi što Rusi nalaze da im treba učiti naš jezik, i što se te potrebe radi lati da napiše ovaj rječnik — ponajviše za učenike universitetske — duboki ispitivač slovenskih jezika P. Lavrovski a na sviet ga izda sama carska akademija u Peterbnrgu. Ali mislim da bismo se više mogli zastidjeti što sami još nemamo svojim jezikom protumačena ruskoga rječnika, jer ako Rusima treba učiti naš jezik, mnogo više treba nama učiti njihov, jer mnogo više možemo mi naučiti iz njihove književnosti nego oni iz naše. Istina naši se prevodioci kojekako pomažu velikim rječnicima ruskim, ili takovim u kojima su ruske riječi protumačene stranim jezikom; ali koliko imamo i takih prevodilaca? šta li će cijeli naraštaj, kojima ne može biti dosta ono malo prijevoda, niti im se može sve prevesti, niti bi se smjeli zadovoljiti prijevodima? Koliko mi je poznato, u svemu je narodu našemu jedini Biograd

gdje se uči ruski jezik u školi, i to samo u bogosloviji, pa kako se i ondje uči? najviše tamošnjih bogoslovaca ne zna drugoga osim svoga narodnoga, niti im se predaje koji drugi jezik osim staroga slovenskoga i ruskog; jedina bi im dakle ruska književnost osim narodne mogla biti pristupačna kad izagju iz škole; a koliko mogu naučiti ruskoga jezika, kad niti imaju ruskoga rječnika svojim jezikom protumačena niti se mogu pomagati ruskim rječnikom koji bi bio protumačen kojim drugim jezikom? pa i s onijem što tako nauče šta mogu dalje činiti bez rječnika? Kaka je dakle korist od vremena i truda tako potrošena, kaka li od plate učiteljske? — Po tome mislim da ovaj rječnik g Lavrovskoga valja najprije pozdraviti od srca željom da bismo što prije dobili i srpski ili hrvatski rječnik protumačen ruski.

Ovaj je rječnik namijenjen prvoj potrebi, praktičnost i kratkoća glavni su mu zakoni, riječima su data samo glavna značenja, — po jedno ili po više, ako ih imaju, bez odvoda i razvoda glavnih značenja i bez primjera i fraseologije. Po tome ovaj rječnik u glavnom pripada megju najbolje rječnike u kojima se spajaju dva — osobito dva živa jezika, da, ja bih rekao: megju jedino dobre i jedino potrebne, jer kad se učenik uputi onoliko koliko se ovakim rječnikom može uputiti, onda mu može trebati još samo prostran rječnik onoga samoga jezika koji je rad još iz bliže poznati.

Za svoje djelo upotrebio je g L. osim Vukova rjnčnika jošte i Drobnićev i Parčićev i tumačenja turskih riječi priložena Vukovim „Srp. nar. pjesmama iz Hercegovine“ (u Beču 1866), Petranovićevim „Srp. nar. pjesmama iz Bosne i Hercngovine“ (u Biogradu 1867); i Novićevoj „Lazarici“ (u Novom Sadu 1860). Pošljedna tri izvora mislim da nijesu bila potrebna ovom rječniku, jer riječi koje se u njima nahode a u Vukovu ih rječniku nema jednake su u vrijednosti s onijem njemačkim i talijanskim i francuskim riječima, koje se mogu čuti po gdjekojim našim gradovima a koje nikome ne pada na um unijeti u rječnik hrvatski ili srpski; pomenute turske riječi, nalazeći se jednom u štampanoj knjizi, mogu ući potpunosti radi u prostran riečnik, ali ovaj je mali mogao biti bez njih tijem prije što će ih u knjizi u kojoj se nahode čitalac naći i protumačene. Što se tiče Drobnićeva i Parčićeva rječnika, u njima ima mnogo riječi kojima se ništa ne može zabaviti, koje se nalaze i u starijim rječnicima i od kojih mnoge i narod govori a Vuk ih nije imao prilike čuti; ali u oba ima i takavih riječi koje se ne bi smjele primiti ni u najprostaniji rječnik, prvo zato što ne pripadaju u knji-

ževnost, jer su od nevješta književnika skovane i od njega jedinoga jedan jedini put upotrebljene i može biti prvi put se na svijet pomolile u samom rječniku, jednom ili drugom od oba; a drugo što ih literatura ne može i ne smije u se pustiti, jer su nakaze; take su riječi n. pr. biserosklop, brojogonetka, gvozdotek, gibomjerstvo, gibostroj, gradobrana, gustojmer, jamožitelj i t. d. tako su i mnoge druge riječi koje se čine da su bojle. Sve je ove i mnoge druge ovake riječi g. L. primio u svoj rječnik, a osim onoga što o njima rekoh mislim da ga nije mogla na to nagnati ni praktičnost, za kojim je težio, jer je teško misliti da će igda ikome od onijeh za koje je ovaj rječnik pisan doći do ruku koja knjiga pisana onakim riječima, a kamo li da bi je čitao, ako bi je i čitao, ne bi mu moglo biti krivo što bi se oko onijeh riječi mučio isto onako kao i rodjeni Srbi ili Hrvati. Svakojako dakle mislim da bi bolje bilo da pomenute riječi nijesu ušle u ovaj rječnik; ali kad ih je pisac već htio uzeti, mislim da ih je trebalo kakogod obilježiti da se zna odakle su uzete. Turske je riječi g. L. bilježio zvjezdicom, kao što je činio i Vuk; ko uzme na um da je Vuk pisao svoj rječnik najviše za Srbe i Hrvate, a poznaje stanje naše književnosti, on može lasno priznati da je Vuk dobro činio što je tako biljezio turske riječi; ali čemu ih je trebalo bilježit u rječniku g. Lavrovskoga? za što izmegju svijeh stranijeh riječi samo turske da nose zvjezdicu? ako su take časti dostojne mehana i makaze, eda li ta čast manje pristoji riječima birt i škare? s praktične stane, ako o njoj može tu biti govora, isto je toliko vrijedno bilo i spomenute riječi iz Drobnićeva i Parčićeva rječnjka kakvim god biljegom obilježiti; a sa strane iole naučne, s koje se ni najmanje ne bi smetalo praktičnosti, bilo je to prijeko potrebno, jer je od najveće važnosti, koja je učenome piscu poznata koliko i kome drugom, i koja ni za same one kojima je ovaj riječnrk pisan ne može biti neznatan, eda li se riječi kao glasba (muzika) glat i golot (kristal), glatiti (kristalisati), gorljivost (revnost) i mnoge druge, koje ima g. L. nahode u rječniku kakav je Vukov ili ne.

Pisac kaže u predgovoru da je riječima iz Drobnićeva i Parčićeva rječnika dopunjao Vukov; po tome bi se moglo misliti da je uzeo sve riječi iz ona ova rječnika, ali nije tako, nego vrlo mnogih riječi koje ima Drobnić i Parčić, nema u rječniku g. L.; za što su one izostavljene, ni to se ne kaže u predgovoru, a još je gore što se ni po riječima koje je g. L. primio, ne može dokučiti za što je druge izostavio: kakav može biti razlog što nije primlje-

na stara riječ gȕsa u pravom svom značenju, kao što je imaju i oba rječnika, nego je za Vukom, koji je samo nespretno pokazao značenje, izjednačena s gusarom, i jošte joj rod ženski, koji u Vuka ima, promijenjen na muški?! ili za što i iz ona dva rječnika nijesu primljene riječi: brštan (koji ima i Vrančić i Mikalja), ili garbiš (garbiješ, koji ima i u Mikalje i u poznijim rječnicima), ili gustijerna, ili gundevalj (u Delabele gundovaj, u Štulića gundovalj) itd.? ili kad je iz jednoga od ona dva rječnika mogao g. L. primiti n. p. bunjivost, za što je izostavio: besposlenost, grdnost, grkost itd ? ili kad je primio kazniti, za što je izostavio kazan, koju isti rječnik ima? Samo vrlo malo i to na brzu ruku zagledajući u pomenute izvore, našao sam u njima vrlo mnogo riječi, kojih nema u rječniku g. L.

Da pogledamo kako je upotrebljen Vukov rječnik. G. je L. uzimao i vlastita imena pokranja, mjesta, brda, rijeka itd. i od njih dalje izvedene riječi, adjectiva i substantiva; tako ima n. p. Banat, banatski, Banaćanin, ima Banjani, Bar, Kapela, Karlovac i Karlovci, Krušedol, a da ni najneznatnijeh izmegju ovijeh imena nije odbacivao, mogu pokazati Karašica (rječica u Slavoniji) i Bataljuše (po Vuku „u tršićkoj planini jedno brdo po kome su negda bili vinogradi pa bataljeni"). Ali zaludu će se tražiti u g. L Bačka i Bačvanin i Bačvanka, zaluda će se tražiti i Bosna i bosanski i Bosanac i Bošnjak i Bošnjanin itd. zaluda će se tražiti Banja Luka, i Banjska, i Bijeljina i Biograd. Ovakih imena, kojih g. L. nije primio, a koja ni po čemu nijesu manje znatna od onijeh koja je primio, nabrojio sam u Vukovu rječniku kod samoga slova B preko sedamdeset samijeh vlastitijeh, osim drugih iz njih izvedenih, a s njima bilo bi preko stotine. Može se naći i to da je pisac primio koje od ovakih imena a nije primio druge riječi izvedene iz njega, ili nasuprot da je primio riječ izvedenu iz ovakoga imena a samoga imena iz koga je izvedena nije primio, n. p ima Karlovac a nema karlovački, nasrprot ima kruševački a nema Kruševac. — I ljudska je vlastita imena, muška i ženska, primio g. L, i stavio ih na po se na kraju kao dodatak. Kad ostala imena vlastita nijesu odvojena nego stoje megju drugima riječima, mislim da nije bilo razloga odvajati ova; ali ćeš i tu zaludu tražiti mnoga imena; muškijeh imena koja se počinju n. p. slovom B nema g. L. više od četrnaest (i od njih jedno, brajko, nije po Vukovu rječniku vlastito), a ja sam ih pod istijem slovom u Vukovu rječniku našao na brzu ruku još sedamnaest čistijeh narodnijeh, dakle samijeh onijeh koja

se počinju slovom B nema u g. L. ni polovine, n. p. Bajčeta, Berisav, Blagoje, Bogosav, Boroje, Branko, Budimir, Budisav itd.

Da bi se vidjelo kako je g L. postupao sabirajući ostale riječi iz Vukova rječnika u svoj, mislim da sam dužan prije svega spomenuti da g. L. nema u svome rječniku ni *boga* ni *brata*. Videći to mogao bi čovjek u prvi mah pomisliti da g. L. nije htio stavljati onijeh riječi koje su u ruskom i srpskom jeziku jednake, ali će u tom rječniku naći n. p. *bukvar* i *sestru*, koje obje riječi tako i u Rusa glase, i baš za takve riječi kaže pisac izrijekom u predgovoru „оставнлъ и ихъ, какь наглядное свидѣтельство того что въ лексическомъ составѣ имѣетъ сербское нарѣчіе общаго съ нашимъ языкомъ“, i osim toga veli da mu je „задача состояла главнимъ образомъ *въ возможно полномъ подборѣ словъ*“. Ne će li po tome mladi Rusi kad stanu učiti iz ovoga rječnika srpski, pa u njemu ne nagju *boga* ni *brata* a nagju *lialaha* i *burazera*, pomisliti da su Srbi izgubili one općenite slovenske riječi, te sada ne zovu boga bogom nego halahom, niti brata bratom nega burazerom? ko će više, Russi ili Srbi, biti zahvalni piscu na takoj pouci? Ovakih sa svijem običnijeh riječi kojih u g. L. nema, ja sam u Vukovu rječniku kod samoga slova B nabrojio osim spominjanih vlastitih preko osamdeset, niti se jamčim da sam sve izbrojio; primjera radi spomenuću neke: ban, barutni, bašica, bezbožan, bezbožnik, bezakonik, bezvjernik, bezgrješnost, blatance, bobati se, bogomoljstvo, bogorodica, bogorodičin lan, božogrobac, bojak, bravetina, brzoplet, bujadnjača. Poredio sam i slovo G u oba rječnika, pa sam isto našao; ni tu nema u g. L. mnogih riječi, n. p. gatka, gvozdenzuba, golubak, grgeč, gromovnik, gunjina, itd. itd. iz ovijeh se primjera već vidi da često nema riječi izvedene iz druge koja je primljena; tako ima u. pr. boduo a nema bodulice; ali često ima riječ koja je izvedena iz druge, a one iz koje je izvedena nema, n. pr, ima belovljev a belov se ne nahodi, ima kašičarev i kašičarov a kašičar se ne nahodi, ima bitanženje, kaldrmljenje, a nema bitanžiti se, kaldrmiti itd.

Dosta često nema ni onijeh riječi na koje pisac kod druge riječi upućuje čitaoca da joj vidi značenje. i tako ni u toj riječi koja je primljena nema značenja; n. p. u rječniku stoji „Bela crkva i sm(otri) Bijela crkva, a Bijele crkve u rječniku nema; tako stoji „belovljev, sm. bjelovljev“, „britvurina sm. britvetina“, „buač sm. buhač“, „gaćurine sm. gačetinje“ (koje će bitl štamparska pogrješka n. gaćetine), „gluvara, sm. gluhara“, gluvac, sm. gluhać, „gra-

bilović sm. grabilak“ (koje će biti štamparska pogrješka m. grabilac), „graorovina sm. grahorovina“, greška sm. griješka“, „grlja sm. grlica“, a tijeh riječi koje bi valjalo vidjeti nema. Premda se s malo samo pažnje moglo učiniti da toga ne bude, jer je mjesto ovijem riječima na koje se čitalac kod drugih upućuje blizu onijeh drugih, često u istom stupcu, te se još u korecturi moglo opaziti da ih nema, ali opet ja mislim da su to stvari kojih ne bi bilo vrijedno spominjati, jer se u rječniku vrlo lako mogu dogoditi, i više su nesreća, za koju bi valjalo žaliti pisca, nego krivica, za koju bi ga slobodno bilo koriti, i za to ih se ne hih ni dotakao, da ih sam pisac ne drži za tako važne da u predgovoru spominjući prvo kako Vuk u svom rječniku vrlo često upućuje čitaoca kod jedne riječi k drugoj da joj gleda značdnje i po tome kako Vuk pod riječi „čekmedže“ veli po riječima g. L »*smotri škrobija*« (koje je u g. L. pogrješka jer je u Vuka *škrabija*.) a kod ove „*smotri fioka*“, a *fioke* nema u rječniku, veli da te stvari u Vukovu rječniku čine „замѣтный недостатокъ его образцоваго въ другихъ отношеніяхъ словаря“ G. L. navodi samo ovaj jedan primjer po kome u Vukovu rječniku ne bi bilo riječi na koju se čitalac kod druge riječi upućuje da joj vidi značenje; ima li još koji taki primjer, ja ne znam, a vidjećemo odmah koliko i ovaj pokazuje ono što g. L. hoće da kaže, t. j. da u Vukovu rječniku nema riječi na koju je kod druge riječi uputio čitaoca da joj traži značenje, te „въ концѣ концевъ остаешся все-таки безъ значенія“; ali ako bi i bio još koji, za cijelo mislim da ih u cijelom rječniku Vukovu ne će biti onoliko koliko takih primjera navedoh samo iz dva slova iz rječnika g. Lavrovskoga. A šta pokazuje navedeni primjer iz Vukova rječnika? U Vukovu rječniku stoji doista „fijoka“ na svom mjestu, a kod riječi „škrabija“ naštampano je „fioka“; sva je gakle pogrješka Vukova u tome što je istu riječ jedan put naštampno sa *j* a jedan put bez *j*; a baš da ni „fijoke“ sa *j* nema u Vukovu rječniku, je ii Vuk ostavio riječ „*škrabija*“ bez značenja i uputio čitaoca da joj značenje traži kod „fioke“, koje nema? Kod *škrabije* ne stoji u Vuka, kako g. L. veli, samo „smotri fioka“, nego ondje stoji njemački „Schublade“, k čemu je još dodano „cf. fioka“; je li tom njemačkom riječju i skraćenjem „cf“ ostavljeno da se »*škrabiji*“ traži značenje kod fioke“? Ni kod *čekmedžeta* ne upućuje Vuk čitaoca da mu traži značenje kod *škrabije*, kako veli g. L. nego mu je kod njega samoga stavio značenje; ondje stoji „Schublade, forulus, cf. škrabija.“ — Što se tiče u opće Vukovijeh če-

stijeh upućivanja od jedne riječi k drugoj g. L. nalazeći da se s njih „напрасно тратитъ время“ i da „возбуждаютъ въ молодомъ человѣкѣ невольное нетерпѣніе и охлаждаютъ желаніе дальнейшихъ поисковъ по цѣлому словарю“, veli da je u svome rječniku upućivao samo na one riječi koje se počinju istim slovom kojim se počinju riječi kod kojih upućuje, te su tako blizu jedne drugih. Meni nije posao ovdje napominjati da li se može biti i Vuk držao ovoga mehaničkoga pravila, koje je sebi postavio g. L., da je htio pisati rječnik onima kojima je dosadno ići od jedne riječi k drugoj značenja radi; niti sam rad dokazivati da su taka upućivanja i preko pravila g. Lavrovskoga kod mnogih riječi vrlo potrebna njih samijeh radi i vrlo korisna za čitaoca, tako da ono malo vremena što se na to potroši ne propada nego se bogato naplaćuje; niti sam rad razbirati da u pravilu kojega se držao Vuk postojano koliko je mogao, i po kome se kod riječi manje običnih samo u nekom kraju (n. p. brivati, bričiti), upućuje na riječi najobičnije i općenite (n. p. brijati), pa se kod ovijeh pošljednjih osim značenja pominju još i one prve sve, da, velim, u tom pravilu ima misao koja nikako nije na odmet ni za onaki mali rječnik kakav je g. Lavrovskoga. Nego mislim da sam dužan spomenuti da se ni g. L. nije sa svijem držao svoga pravila, već n. p. kod riječi „ђед“ upućuje na riječ „дјед“, kod riječi „ћешити“ upućuje na riječ „тјешити“, dakle na riječi koje se počinju drugim slovima; svrh toga kod riječi „*badalj*“ (= bâdalj) za drugo značenje njezino upućuje na riječ koja se počinje slovom *o*, na *obad;* a osim toga ne vjerujem da može biti na korist djelu g. Lavrovskoga što je pomenutome pravilu svome za ljubav u. p. kod svake ove riječi „ljeb“ i „hljeb“, „ćeti“ i „htjeti“, „ćetati“ i „cvjetati“, stavio značenje podjednako ne nagovještavajući ni najmanje svezu u kojoj stoje jedna prema drugoj.

Mnoge riječi imaju u g. L. drugi oblik nego u izvorima iz kojih su uzimane, tako n. pr. badrlica m. badrljica, i nasuprot grljica m. grlica; tako što je u Parčića bolnište, bolništvo, bolnost, u g. L. je boljnište, boljništvo, boljnost; tako što je u Vuka Gorčile, u g. L. stoji Gorčilje, i još mu je promijenjen muški rod na srednji; tako u g. L. riječi brašanjica, burnjik, kalotinje imaju *nj* m. *n*; tako je bepće, binjašće sa ć na đ, „bireč“ mjesto Parčićeva i Drobnićeva „bi reć“; tako bečar, a stoji na svom mjestu i bećar; tako ima g. L govedjaca m. govečaca, gdje je valja da htio popraviti Vuka misleći da je toj riječi bliže *govedji* nego ne-

upotrebljavana *govečad* (govedčad); tako buljok m. buljook, gingera m. gingara (koje ima Parčić) gočabija m gočobija gusomata m. gusomača, kajgama m. kajgana, kantukača m. kantunača itd.; gdjekoje su riječi promijenjene tako da se jedva mogu poznati, n. p. bjelijanja m. bjelijanka, branjevica m. branjenica, bujadovača m. bujadnjača, Karišica m. Karišnica, tokrešnji m. tokoršnji itd., ima i барв, баргљати, a to je Drobnićevo bàrv = brv, bàrgljati = brgljati, a na svom mjestu stoji i брв, бргљати; o nepravijem riječima koje je g. L. primio od Parčića ili Drobnića n. pr. budioc, graniti, ne treba ni govoriti poslije onoga što već rekoh; ima g. L. i glagol *gnuti* po Parčiću, ali Parčić izrijekom kaže da se taj glagol govori samo složen s prijedlozima a g. L. toga ne pominje. — Substantiva je g. L. pretvarao u adjectiva; tako su bizin, bjelobrk, grubijan, u njega adjectiva i imaju sva tri roda; a Alaman je u njega нарћчие i znači „жадно:“ I rod je pretvarao g. L.: volio je za Parčićem staviti da je *goropad* muškog roda, nego vjerovati Vuku, koji s primjerom pokazuje da je ženskoga. A ima i takih riječi g. L., kojih u izvorima njegovijem nikako ne nahodim, n. p. aždaja, bičkariti, bujavica, galeina.

Ako se pogleda kako je g L stavljao značenja riječima, naći će se svakojakih pogrješaka: nekim se riječima značenje ne može ni doznati ili za to što kod njih pisac upućujući čitaoca na druge da vidi značenje a njih nema, kako sam već pominjao, ili za to što upućuje na riječ koja u rječniku stoji dva puta, svaki put s osobitijem značenjem, ili jedan put samo ali sa dva ili više značenja, n. p. kod riječi *badelj* (koja takogjer stoji dva puta) upućuje se na *badalj* a dva su badlja različnoga značaja, te se ne zna kod kojega treba tražiti značenje badelju; tako se kod *gogj* upućuje na *god*, a god stoji dva puta: jedan put kao subst. a drugi put kao adverb., te se ne može znati je li *gogj* substant. i pripada li mu značenje onoga prvoga, ili je adverb. sa značenem drugoga; tako se kod riječi *gospojina* upućuje na *gospodju*, a kod nje su stavljena dva značenja, te se ne može znati pripada li i njoj oba značenja ili samo jedno, i ako jedno, koje od ova dva, a doista joj samo jedno pripada; — riječima specialnoga značenja pisac često daje generalno i na suprot, n. p. riječ *bratac* prevodi g. L. „брат“, a naš je bratac od slova do slova ruski „братецъ“, kao što i pisac prevodi našu riječ „braco“; tako kod riječi *bobac, grebak, groja, gusa* (gúsa) pisac kaže samo *vidi, bob, grab, groznica, guska*, a one su riječi hipocoristica od ovi-

jeh kao što je i u Vuka zabilježeno; tako za *baburaču* kaže samo da je „žaba“, *baliti* u drugom značenju samo „плакать“, „kadiju“ prevodi samo riječju „судья“, kao da bismo svakoga sudiju zvali kadijom, a trebalo ga je razlikovati onako kako je sam g. L. razlikovao *bulu* rekavši za nju da je „турецкая женщина“; na suprot „basulja“ je u g. L. „родъ животнаго, похожаго на свинью, a to je prava svinja s nekom osobinom; — mnogim riječima nije g. L. na drugi način pogodio značenje ili je kazao sa svijem zlo, n. p u njega je *gad* „змѣя, гадъ, гадина“, tu nije kazano upravo ono što treba, a što ne treba kazano je na prvom mjestu; kod adverb. *god* ne kaže pisac ništa drugo nego da znači „всегда, гдѣнибудь“, po čemu n p. „ko god stoji“ trebalo bi ruski prevoditi „кто всегда ili гдѣнибудь стоитъ“; glagolu *geačiti* dao je pisac ono značenje koje pripada samo refleksivnome *geačiti* se; *govedji* je isto što je u Rusa говяжій, i ne znam za što nije g. L. tako preveo nego „рогатаго скота“; *gužva* je u g. L. „гибкій прутъ, вѣтвь“, ali vitku prutu treba mnogo podnijeti dok postane gužva; *badalj* (bàdalj) koji Vuk opisuje ovako: „oštro gvoždje usadjeno u ostanj, te se njim volovi tjeraju“ i dodaje latinski stimulus, g. L. tumači „*бичь*, которымъ пастухи выгоняютъ скотъ“; *biljarica* je u g. L „гербарій“ a razlika je golema megju njima, i u Vuka stoji jasno što je; *kitnice*, koje je g. L. primio od Parčića, prevodi „продажа галантерейныхъ товаровъ,“ a u Parčića stoji „merci di galanterie;“ *godža* prevodi g. L. „бѣликъ, бѣлый конь“ jamačno za to što u Vuka kod te riječi stoji „vide ђога“, a piscu se učinilo da je ђога; *bezribica* je u g. „молодая птица, слетокъ“ premda u Vuka pored popularnoga njemačkoga imena „nestling, nesterl“, koje mu je jamačno neko kazao, stoji i latinski „cyprinus alburnus minor“; *bobovnjak* prevodi g. L. „жирная курица“, — premda ni u akademskom rječniku (od 1847) ni u Daljevu ne nahodim da se ta trava tako zove, opet mi se čini da se gotovo ne može pomisliti da je g L. samo preveo „fette henne“, koju je našao u Vuka kod te riječi, jer Vuk najprije kaže izrijekom da je to „trava“ pa dodaje i latinsko ime: sedum telephium. Gdjekoje riječi koje su sa svijem istoga značenja g. L. često prevodi različno: da ne spominjem *gluhe* i *glušne nedjelje*, od kojih je prva u g. L. „недѣля передъ Вербнымъ воскресеніемъ“, dakle ako dobro razumijem, isto što i cvjetna, a to nije, a druga po Parčiću „недѣля страстей“, premda opet *glušnica* nije u g. L. po Parčiću „domenica di passione“ nego po Vuku = gluha; spo-

menuću samo da riječi istoga značenja a obličja samo dijalektički ili samo ortografski različne različno prevodi: tako je n. p. u njega *ćedilo* „подойникъ“ a *cjedilo* „сосудъ для цѣженія“; tako mu je *fijoka* sa *j* „выдвижной ящикъ“ a *fioka* bez *j* „отдѣленіе, покой“. — Kod gdjekojih riječi koje imaju po dva ili više značenja kazuje g. L. samo jedno premda su i druga takova da ih je trebalo kàzati, kao što je i pisac činio kod drugih riječi: tako n. p. kod *balavca* ne pominje ribe koja se tako zove; kod *brazdaša* ne pominje da se tako zovu susjedi kojima zemlje dijeli brazda; kod *bugariti* ne pominje značenja koja i sam ima kod *bugarenja* = „оболгареніе“, kaže samo „пѣть о богатырскихъ подвигахъ“, koje opet niti je vjerno Vukovu rječniku niti se podudara s drugim značenjem koje sam g. L. stavlja kod *bugarenja*, gdje stoji „запѣваніе жалобной пѣсни“.

Suviše bi bilo da se dalje upuštam u pojedinosti; ali još dvoje mislim da treba spomenuti. G. je L. stavio riječi u sva tri naša govora s objema razlikama južnoga govora, kao što je i Vuk činio. Mislim da bi za ovaj mali rječnik bilo bolje kad bi u njemu bio samo jedan govor, a tako mislim osim drugih razloga i za to što bi onda rječnik bio još mnogo kraći, a u kratkoći, za kojom je pisac težio, ima mnogo dobra, a drugo i za to što bi onda mladićima, na koje se pisac najviše obzirao, mnogo ugodnije bilo pitati rječnik nego sada na više mjesta treba po po stupca i više da prelaze čitajući jedno te jedno, n p. „belac gledaj bijelac“ itd. ono što bi se tijem izgubilo moglo bi se u predgovoru naknaditi u nekoliko vrsta poukom o našim dijalektima. Ovo isto vrijedi i o riječima u kojima se po nekim krajevima ne izgovara h. — Najposlije mislim da valja još spomenuti da pisac nije stavljao akcenata ni na naše ni na ruske riječi, a bilo bi i s praktične i s naučne strane vrlo koristno da je to učinio: osim svega drugoga koliko je nezgodno n. p. što je pisac jedan put stavio riječ *muka* (bez akcenta) pa kod nje jedne kaže značenje i od múke i od mȕke, ili što je n. p. riječ *badalj* stavio doista dva puta, ali bez ikakve razlike, pa joj jedan put dao značenje od badlja a drugi put od bàdlja!

Mislim da se iz svega rečenoga vidi da je ovaj rječnik u glavnom vrlo dobar, ali da u njemu treba mnogo koješta izostaviti, promijeniti i dodati. Da bi bog dao da ga pisac još mnogo puta preštampa obazrevši se — ako za dobro nadje — na ono što je ovdje nagovješteno a po čemu je i drugo lasno opaziti.

Dr. Gj. Daničić.

Rad Jugosl. Akad. XV, 182, год. 1871.

LXXII.

Брикнеров приказ

Даничићевих Korijena.

Dank der Bemühungen verschiedener Männer, vorzüglich aber den mühevollen Leistungen eines Gj. Daničić ist die serbische Sprache unter allen slavischen die in Bezug auf Grammatik, Geschichte der Formen u. a. best erforschte; Felder, die im Gebiete mancher anderen Slavine (z. B. Polnisch, Russisch) noch immer brach liegen, sind im Serbischen schon mit grossem Fleisse angebaut und haben sich als sehr ertragsfähig erwiesen, und wie gesagt, Gj. Daničić ist mit derjenige, der durch Veröffentlichung alter Texte, durch eine Geschichte der serbischen Formenentwikelung, durch eine sorgfältige Stammbildungslehre sich um das günstige Resultat wesentlich verdient gemacht hat.

Der grosse Vorzug aller Arbeiten von Daničić, ausserordentlicher Fleiss und grosse Umsicht bei der Sammlung und Zusammenstellung des gesammten Materials, hat sich auch in dem vorliegenden Buche, welches ein Wurzelwörterbuch der serbischen Sprache liefern soll, ausnehmend bewährt. Es umfasst dasselbe den Wortschatz des Serbischen, wie er im Wörterbuche Vuk's vorliegt, der Verfasser hat auch eigene und fremde Nachträge zu demselben ausgebeutet; ausgeschlossen sind von der Betrachtung natürlich die Fremdwörter und diejenigen Wörter, von denen der Verfasser, ob entlehnt oder nicht — nicht bestimmen konnte: schade dass die letzteren nicht besonders verzeichnet worden sind; auch sind alle Wörter genau und deutlich accentuirt. Indem wir nun mit grösster Bereitwilligkeit die so mühevolle und fleissige Leistung des erprobten Forschers anerkennen, dürfen wir doch zugleich nicht die Bedenken verschweigen, die wir gegen die Anlage des Werkes vorzubringen hätten. Das Wurzelwörterbuch einer Sprache hat vornehmlich zwei Pflichten zu erfüllen: einerseits der Stammbildungslehre, anderseits die Bedeutungslehre reichliches und zuverlässiges Material zuzuführen; der ersten hat auch Daničić durch seine Osnove Genüge gethan; durch sein neuestes Werk aber ist die letztere nur wenig gefördert worden.

Schon mehrfach wurde die Sucht des geehrten Verfassers, bei der historischen Betrachtung des heutigen Serbischen auf urindo-

germanische Fictionen hinzuweisen, von diesem blossen Schemen sich bei der Beurtheilung der wirklich vorhandenen strotzenden Lebensfülle leiten zu lassen, ohne Billigung hervorgehoben (vgl. Jagić, Archiv II, S. 158 und 162). Doch während bei der Oblici und Osnove dieses heranziehen unerwiesener indogermanischen Formen und Wurzeln sich nur als störendes Accessorium erwies, ist dasselbe zum Grundfehler des vorliegenden Buches geworden, so dass wir an einer ersprisslichen Lebensfähigkeit desselben beinahe zweifeln können. Wie ist es möglich, den gewaltigen Reichthum der lebenden Sprache in die angeblich wenigen — es ist ja Fick gelungen, IV^3, S. 92—120 alles auf circa 66 Urwurzeln zu reduciren — indogermanischen Urwurzeln hineinzuzwängen: müssen sich da nicht Laut und Bedeutung den bedenklichsten Verrenkungen unterwerfen, um nur in den Schubfächern untergebracht werden zu können? Wenn z. B. pag. 237—246 eine Wurzel skar mit den Bedeutungen: bohren, sich drehen, springen, bewegen, schlagen, stossen, arbeiten, schütten, bedecken, füllen, krachen, schreien, brennen angeführt wird, und dieser Wurzel das s abfallen, ein v zugesetzt werden kann u s. w., so darf man sih nicht wundern, wenn von dieser Wurzell alles abgeleitet wird: Mensch. schwarz, Ruder, Schiff, Vortheil, Ahorn (S. 243: „značenje može biti mahati"), neigen, Koth, Rinde, ganz, fluchen, Stirn, weinen, Familie, Kinnbacken, Kreis, Knie, stechen, Nächster, Feuerstein, Heu, splitterig, Staar, Weinstock, Block u. s. w. u. s. w.; nnd wenn nun von dieser Wurzel noch ein skark; skarg. skart, skard, skarp, skarb, (skarbh), skarm. skars, skarsk mit der stehenden Formel: u nekim njegovijem značenjima dalje ili drukčije razvijenim abgeleitet werden, ja wenn skar selbst mit skan, skag, skat, skad, skap, skabh, ski, skis auf die Urwurzel ska, mit der nun vielleicht die Urwurzel kan, ka u. s. w. identisch ist, zurückgeführt wird, ist daraus, sogar gesetzt den Fall, dass alles dieses Reduciren richtig ist, irgend ein Nutzen für die Entwickelung unserer Kenntnisse von Stammbildung und Bedeutungsmodifikation zu ersehen? Und dieses Verfahren wiederholt sich durch das ganze Buch: S. 278—303 wird eine Wurzel spa mit ihren Ableitungen spak, spa*k*, spag, spad, span, spar, spark, spar*k*, sparg, spart, spard, spardh, spars sparsk, spas, spi, spis, spu, spur, spus aufgestellt und nun werden die armen serbischen Wörter unter Anwendung von Gewaltmassregeln in diese unnatürlichen Verhaue hineingetrieben! S. 2. ff. wird ein ak (1) sehen, ak (2) winden, ak (3) schreien, a*k* (1) stechen, zerreissen, a*k* (2) von umbekannter Bedeutung bei Zahlwörtern aufgeführt u. dgl. mehr.

Meinem dafürhalten nach würde das Buch ganz andere Dienste leisten können, wäre das Material nach slavischen, nicht nach indogermanischen Wurzeln geordnet worden. Zwar sind auch slavische Wurzeln etwas unreales, unbelegbares, aber sie sind ja noch Fleisch und Blut gegen die Abstractionen Fik's, und was das wichtigste, die Bedeutungen, die wir ihnen beilegen können, lauten doch wesentlich anders, als jene berichtigten: gehen und: leuchten. Hätte der Verfasser anstatt jener ak (1), ak (2), ak (3), a*k* (1) a*k* (2) ein ok, os, kam-, anstatt eines ghar (S. 71—75) ein gal, gor, zel, žel angesetzt, die Uebersichtlichkeit, die Möglichkeit, der Entwickelung der Bedeutungen sicher nachzugehen, wäre ganz anders ausgefallen.

Noch einer schwer wiegenden Einwurf hätte ich der vor liegenden Arbeit zu machen: der Verfasser erklärt so gut wie alles. Wer mit dem heutigen Stande der etymologischen Forschungen einigermassen vertraut ist, sieht ein, wie gar wenig positiv sicheres wir heute wissen; Etymologien, die seit jeher nachgebetet und geglaubt waren, wedren heute beseitigt; über blosse Wahrscheinlichkeit hinauszukommen, ist ja in den meisten Fällen noch gar nicht möglich, und wie oft tönt uns noch immer geradezu ein non liquet entgegen: hier die ars nesciendi zu üben, ist unbedingt nothwendig. Und was für Kriterien haben wir denn zur Bestimmung der Richtigkeit ähnlicher Versuche: nur die strikte Befolgung der Lautgesetze; sonst bleibt das Etymologisiren ein Spiel des Zufalls, ein blindes Glück. Daničić hat die meisten Wörter auf ihre Wurzel zurückgeführt, aber wie? weder Laut noch Bedeutung werden irgendwie streng beachtet. Um von einem fictiven ak, winden, zu pająkъ, Spinne, zu gelangen, wird S. 2 gesagt: korijen dobiva ozad n od nastavka na; gefährlicher wird die Tour, um von einem ad, aufschwellen, zu sъdravъ, gesund, zu kommen: ad bekommt von hinten n: and (geschwächt zu ind, ęd in serbisch jedar, dicht), „ali u slovenskim jezicima n otpada (wozu war es denn überhaupt gekommen?) a sprijeda dolazi prijedlog sa (also sa — ad, pa jedno od dva a, koja se tada sastanu, otpada a koje ostane glasi u slovenskim jezicima ъ“ (5. 7). Opet wird S. 122 = o + po + na + t erklärt, vgl. damit Jagić, Archiv II, S 369. Sebar, Aekersmann, soll nach S. 211 fol. gendermassen entstanden sein: „die demonstrativpronominale Wurzel sa wird mit der pronominalen Wurzel bha zusammengesetzt; in dieser Zusammensetzung lautet des Vocal von sa e und der Vocal der zweiten Wurzel fällt

vor dem Suffixe ab: in der Bedeutung verbleibt die Einheit, sich so entwickelnd, dass sie ein Gemeingut anzeigt, in dem man Theil an dem hat, was man arbeitet"! Ebenso erklärt der Verfasser viele Präpositionen: od (S. 6.) gehört zur Wurzel at ire, za zur Wurzel ga ire (S. 48), na wird S. 8 auf an zurückgeführt, indem ein a hinten angesetzten, ein a vorn abgefallen und das gebliebene a verlängert worden ist"; S. 5 wird vermuthet, iz gehe in der Bedeutung: gnati probijati auf die Wurzel ag führen zurück, zu der auch (S. 4) os axis gehört, da das g vor dem s des Suffixes abfiel. Sogar Partikeln und Interjectionen weiss der Verfasser auf Wurzeln zurückzuführen: alà sei gleich der Ausrufung a + Wurzel ra „sehen", ako wenn = a + ka, sehen, eben daher kommen tko und koji, evo = a + va schen, eto = a + ta sehen, eno = a + na sehen!! Die Partikel li gehört zur Wurzel ri fliessen (S. 179), die Interjection vaj zu va wehen; jazъ ist gleich j + pronominale Wurzel a + Wurzel gha, sehen u. s w. u. s. w. Lehnwörter sind nicht immer ausgeschieden, vatra z. B. hat nichts mit Wurzel va (S. 188) zu schaffen, sondern ist entlehnt.

S. 31 werden einige Beispiele für das räthselhafe ko, ča als ersten Thei von Zusammensetzungen angeführt, ich vermisse z. B. komorač und morač Fenchel (Rječnik von Parčić, Zadar 1874. S. 236 und 317). Ob ku in kuveo, überreif, dasselbe ko — sei ist zweifelhaft.[1]) Bei der Aufzälung der Ableitungen von tužiti, klagen (S. 84), könnte man turovan male affectus mit Jagić, Archiv I, S. 433, hieher zu stellen willens sein, als neuen Beleg für r aus ž. Ich möchte noch fragen, was hat bei der Ansetzung von Wurzeln b neben bh zu thun; das Indogermanische hat kein b und das Slavische kein bh.

Aber, wie gesagt, jedermann muss an diesem Buche den musterhaften Fleiss hervorheben; nur ist zu bedauern, dass die leitender Gesichtspunkte nicht anders gewählt worden sind; jedenfalls wird ein besonnener Etymologe darin reichliches und zuverlässliches Material für weitere Forschungen finden.

Dr. A. Brückner.

Archiv f. sl. Philol. III, 155—8.

*

[На ово је Даничић одговорио брошуром]:

[1]) Ein R. B. hat in der Beilage zur Zora von 1876. S. 161—168 über „propon къ" gehandelt; trotz mancher interessanten Einzelnheit ist der Versuch als misslungen anzusehen.

*

An meinen jüngsten Recensenten.

In dem, von Herrn Dr. V. Jagić in Berlin herausgebenen „Archiv für slavische Philologie". III. Bd. S. 155—158, ist von Dr. A. Brückner eine Anzeige meiner „Korijeni" erschienen, welche mich zur folgenden Erwiderung veranlasst *)

Ich will mich nicht bei dem Gallimatias aufhalten, den mein Recensent gleich in der Einleitung ausspricht, indem er behauptet „das Wurzelwörterbuch einer Sprache habe vornehmlich zwei Pflichten zu erfüllen", und sogleich (wie es scheint, billigend) hinzufügt, der ersten jener beiden Pflichten eines Wurzelwörterbuches sei „auch schon durch meine Stammbildungslehre Genüge gethan", als ob etwas eine vornehmliche Pflicht des A sein könnte, was auch B genügend zu Stande gebracht wird.

Aber die „Sucht auf die urindogermanischen Fictionen hinzuweisen" die mir Recensent ebenfalls in der Einleitung vorwirft, kann ich nicht mit Stillschweigen übergehen, und muss den Recensenten, falls er anders seinen eigenen Worten einen gewissen Werth beilegt und die Literatur nicht für einen Spielplatz hält, ernstlich fragen, ob er im Stande wäre jenen Vorwurf zu rechtfertigen? Wo hat er in meinen Werken irgend eine „Sucht" entdecken können? Kann er eine Sucht darin sehen, dass ich nach gewissenhaften Wahl eines Princips bestrebt bin, meine Arbeit nach demselben einzurichten? Oder findet er eine Sucht in dir Wahl des Princips selbst? Das letztere scheint auch der Fall zu sein, da der Recensent hinzufügt, es sei nur etwas, was er als Sucht zu bezeichnen beliebt, schon „mehrfach", nämlich beim Erscheinen meiner beiden früheren Arbeiten, und zwar von einem und denselben Recensenten, namentlich von Dr. V. Jagić, „ohne Billigung hervorgehoben worden". Ist es aber eine Sucht zu nennen, wenn ich mich von Werken eines Schleicher oder eines Fick mehr angezogen, als durch rügende Worte eines Jagić abgeschreckt fühle?

Mein Recensent kann es nicht billigen, dass ich die Wurzeln nicht in der Gestalt, in welcher er sie in den slavischen Sprachen sieht, sondern in einer Gestalt aufführe, aus welcher jene slavische hervorgegangen ist. Da dies eine petitio principii ist so halte ich es nicht für angemessen, mich darüber sei es an dieser Stelle oder

*) Um die Umbefangenheit des Lesers nicht zu beeinträchtigen, fuge ich hier die ganze Anzeige wörtlich bei:

„Dank den Bemiehungen . . . . . etc.

überhaupt in einen Streit einzulassen. Wenn aber mein Recensent behauptet, „die Uebersichtlichkeit, die Möglichkeit, der Entwickelung der Bedeutung sicher nachzugehen, wäre ganz anders ausgefallen", wenn ich die Wurzeln in slavischer Gestallt aufgestellt hätte, so muss ich dagegen erklären, dass ich in diesen Worten den Beweis erblicke, dass mein Recensent von einer Wortwurzel, ihrer Bedeutung und deren Entwickelung, überhaupt von einem Wurzelwörterbuch keinen Begriff hat. Ich verzichte auf die Erörterung der Frage, ob es gerathen sei der Uebersichtlichkeit auf die der Recensent so viel Gewicht legt, zu Liebe einen Irrthum aufzustellen, und will nur fragen: wenn ich z. B. anstatt drei ak. die der Recensent zur Unterstützung seiner Behauptung auführt, nach seinem Wunsche ein ok, oder anstatt zwei a*k* ebenfalls nach seinem Wunsche ein os angesetzt hätte, wäre daraus nicht das Gegentheil von alle dem hervorgegangen, was mein Recensent erwartet? Oder wenn ich nach seinem Recept für kamy anstatt a*k* kam als Wurzel gesetzt hätte, welch einen Begriff von der Wurzel und welch ein Verständniss der Sprache würde ich dadurch an den Tag gelegt haben? Und vollends, was „die Möglichkeit, der Entwicknlung der Bedeutungen sicher nachzugehen" betrifft, — sollte es meinem Recensenten bekannt sein, dass in einer Sprache sehr oft ganze Reihen von Vordergliedern zwischen der ursprünglichen und der erhaltenen, und eben so oft ganze Reihen von Mittelgliedern zwischen einer und der anderen erhaltenen Bedeutungen der Wurzel vermisst werden, und dass diese in einer Sprache vorkommenden Lücken kaum mit Zuziehungen aller verwandten Sprachen ausgefüllt werden können. Ist jedoch alles dies meinem Recensenten bekannt, dann sollte ihm auch nicht verborgen sein, dass an „die Möglichkeit, der Entwickelung der Bedeutungen sicher nachzugehen" im Wurzelwörterbuche einer Sprache gar nicht gedacht, noch weniger aber diese Möglichkeit in unserem speciellen Falle durch blosse Umwandlung der von mir gebrauchten Wurzelgestalten in die slavischen geschaffen werden kann.

Mein Recensent glaubt eine Unzahl von schrecklichen Lautverrenkungen in meinem Werke gefunden zu haben, welche natürlich nur daraus entstehen konnten, dass ich mich nach seiner Meinung um die Lautlehre wenig bekümmert habe Allein wenn es auch wahr wäre, was übrigens mein Recensent nicht beweisen zu müssen glaubt, dass ich von dem einen oder dem anderen der in der Lautlehre bisher aufgestellten Gesetze abgewichen bin, so würde

daraus nach meiner Meinung noch nicht nothwendig folgen, dass ich Unrecht und die Lautlehre Recht habe. Denn wenn mein Recensent des seligen Glaubens lebt, dass die Lautlehre überhaupt und die slavische insbesondere schon in allen Punkten perfekt und für alle Zeiten abgeschlossen sei, und in diesem Glauben keine Ahnung davon hat, dass, wie die Lautlehre für ein Wurzelwörterbuch unentbehrlich ist, in demselben Masse von einem Wurzelwörterbuch ein Gegendienst der Lautlehre geleisten wird, so kann seine Seligkeit an der Sachlage eben nichts ändern, und bei der Hochachtung gegen die grossen Leistungen auf dem Gebiete der slavischen Lautlehre hege ich die Ueberzeugung und hoffe gerade bei den um die slavische Lautlehre am meisten verdienten Männern keinen Widerspruch zu finden, wenn ich meinem Recensenten gegenüber die Ueberzeugung ausspreche, dass in meinem Werke hie und da Dinge gefunden werden, welche, wenn nicht als nächste Veranlassung, so doch wenigstens als willkommene Stütze dazu dienen werden, um die slavischen Lautlehre manches ihrer bisherigen Gesetze theils vollends aufzugeben, theils zu modificieren, und manches neue Gesetze aufzustellen. Dazu wird freilich ein anderer Gebrauch desselben erfordert, als es derjenige ist, den mein Recensent davon machte oder zu machen im Stande war.

Der Recensent hebt weiter meine Erklärung der Entstehung einiger Wörter hervor, um eben seiner Entrüstung Ausdruck zu geben. Ich glaube aber, dass seine Entrüstung eben so wenig jene Wörter behindern kann, nach meiner Erklärung entstanden zu sein, wie meine Erklärung, falls unrichtig, sie hindern kann, auch eine andere Entsehungsweise befolgt zu haben. Doch bei Erwähnung eines Wortes, nämlich sъdravъ, worin ich, gestützt auf aind. sândra, gr. ἀδρός, wie ich schon in meinen Osnove bemerkte, die sogenannte Nasalierung der Wurzel und den Ausfall des dieselbe bewirkenden *n* annehme, lässt sich mein Recensent zu einer Begründung seiner Entrüstung herbei, was er freilich nur mit der Frage thut: „wozu war es (nämlich das *n*) denn überhaupt gekommen?“ Diese Frage, so allgemein, ohne näheres Eingehen auf die Sache, ausgesprochen, scheint mir nicht vernünftiger zu sein, als es die Frage wäre: „wozu denn mein Recensent auf die Welt gekommen sei?“ Wollte Recensent mit jener Frage im allgemeinen die fast bei jedem Worte wiederkehrende Erscheinung läugnen, nach welcher etwas, was ursprünglich für die Entsehung eines Wortgebildes nothwendig war, später abgeworfen wird? Oder wollte er blos den Zusammenhang

von sъdravъ mit einer nasalierten Wurzel läugnen? Dazu reicht aber jene allgemeine Frage, ohne besonderen Grund, nicht aus, da sie durch Anerkennung der neben erwähnten unlängbaren Erscheinung ausgeschlossen wird, Uebrigens gesteht ja mein Recensent selbst, „wie gar wenig positiv sicheres wir heute wissen", in der Etymologie nämlich; es ist demnach nicht nur möglich, sondern selbstverständlich, wenn auch von meinem Recensenten nicht nachgewiesen, dass ich in manchen Punkten einen Irrthum begannen habe, welcher, wenn er auch nicht zu denjenigen gehören sollte, welche in den Werken der grössten Meister, denen ich mich nicht im entfernsten an die Seite stelle, nicht selten angetroffen werden, doch in keinem Falle grösser sein kann, als z. B. derjenige, welcher *uzda* aus *u usta dati* („usto — da) entsehen lässt, ein Irrthum, welcher natürlich die K. Universität zu Leipzig nicht hindern konnte, meinem geehrten Freunde Dr V. Jagić das Doctordiplom zu ertheilen (Siehe dessen „Leben der Wurzel dê" S. 54.) Wenn aber *uzda* aus **u usta** *dati*, und zwar nicht auf dem Standpunkte „der urindogermanischen Fictionen", sondern im Gegentheil auf dem Standpunkte der slavischen wurzelgestallten, welche mein Recensent für „Fleisch und Blut" hält, abgeleitet werden darf, bin ich es ihm allein, der nach der Meinung des Recensenten „so gut wie alles erklärt", und ist es mein Standpunkt allein, gegen den mein Recensent jener Vorwurf erheben und dem er die ars nesciendi, um die ich ihn übrigens nicht beneide, anempfehlen zu dürfen glaubt?

Am Schlusse, für welchen mein Recensent die schwersten Einwürfe aufgespart zu hsben scheint, drückt er seine Verwunderung darüber aus, dass mir, wie er meint, „ala = a + ra sehen", ist, ebenso „ako = a + ka sehen", „evo = a + va sehen", „eto = a + ta sehen", „eno = a + na sehen", und sogar „jazъ (ego) = a + gha sehen". Es ist aber etwas merkwürdiges, vielleicht noch nie dagewesen, was den Recensent in diese Verwunderung gesetzt hatte. In jedem der angeführten Beispiele nämlich, an der Stelle, wo der Recensent „sehen" setzt, habe ich im Buche „koji vidi". Mein Recensent hat also meine Worte „koji vidi", mit welchén ich den Leser auf die betreffende Wurzel verweise, für eine Bedeutung der Wurzel angenommen. Ob Jemand, der ein Buch dermassen versteht, für befähigt gehalten werden kann, über dasselbe ein Urtheil zu sprechen, und wenn er es dennoch thut, befähigt ist, über „besonnene Etymologen" oder überhaupt über

Besonnenheit zu sprechen, — die Beantwortung dieser Frage überlasse ich dem Herrn Dr, A. Brückner, von dem ich mit dem herzlichen Wunsche scheide, es möge ihm gegönnt sein, recht viele so schleehte Bücher zu schreiben, wie das meine ist, welches er beurtheilen zu können glaubte.

Gj. Daničić.

Agram 31. März 1878.

*

[Брикнер је на ово одговорио чланком]:

Zur Entgegung.

Der Unterzeichnete hat im dritten Bande dieser Zeitschrift S. 155—158 das Werk von Gj. Daničić, Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srbskom jeziku (Agram 1877) angezeigt, darauf hat Herr D eine, Agram 31 März 1878 unterzeichnete Erwiederung (7 SS. in 8°) unter dem Titel „An meinen jüngsten Recensenten“ veröffentlicht; ich sehe mich genöthigt, auf dieselbe zu antworten, indem ich im Voraus gegen den etwas brisken Ton derselben protestire, da die Fassung meiner Anzeige dazu nicht berechtigte.

Allerdings will ich gleich hier gestehen, dass ein Vorwurf den ich Herrn D. machte (S. 158), er habe die Partikeln *ala, ako, evo, eto, ono* und das Pronomen *jazъ* aus *a* + Wurzel *ra, ka, va, ta, na* und *gha* „sehen“ abgeleitet, nur auf meinen Missverständnisse beruht. Als ich nämlich zum Behufe der Anzeige das Werk von Anfang an durchsah. fiel mir gleich auf der ersten Seite auf: uzvik a sastavlja se s korijenom ra (koji vidi), te biva: ala'; da nun *ra* auch sehen bedeutet und *koji vidi* sowohl *quem vide* als auch *qui videt* bezeichnen kann, fasste ich es im letzteren Sinne auf, zumal eine Zeile darauf ein: vidi kod korijena Va folgt, und die Annahme einer derartigen Erklärung dieser Worte von Seite Herrn D.'s mir nach der Proben, von denen ich vorher beim Nachschlageu mich besonders interesirender Wörter Einsicht genommen, nicht mehr auffällig sein konnte; nach diesem ersteu Fehler — mit *koji vidi* verweisst nämlicb D. nur auf die betreffende Wurzel — sind die fünf übrigen gemacht: meine Flücktigkeit hat sie verschuldet und ich nehme den erhobenen Vorwurf rückhaltlos zurück; ob dagegen die daraus von D. gezogene Folgerung: „ob jemand, der ein Buch dermassen versteht, für befähigt gehalten

werden kann, über dasselbe ein Urtheil zu sprechen, und wenn er es denoch thut, befähigt ist, über besonnene Etymologen oder überhaupt über Besonnenheit zu sprechen?" stichhaltig ist, darüber sollen die Lesor des Archivs selbst entscheiden

Die Anzeige war von mir kurz abgefasst worden, weil, was an dem Werk zu loben ist, Vollständigkeit und Genanigkeit, ich nach vollster Gebühr hervorgehoben zu haben glaubte, dagegen jeder einzelnen Missgriff zu beleuchten nicht für meine Aufgabe hielt; jetzt will ich im Anschluss an die Erwiederung D.'s ausführlicher die schon früher gemachten Einwendungen begründen.

Der „Gallimatias" meiner Einleitung, wo ich an ein Wurzelwörterbuch zwei Forderungen stellte, und hinzufügte, einer derselben sei durch D.'s Osnove bereits Genüge gethan, ist doch nicht so arg, wie D. ihn sich vorstellt; denn indem ein Wurzelwörterbuch alle Worte einer Sprache besondern Wurzeln zuweist, lässt es uns ja zugleich erkennen, welcher Theil des Wortes nicht zur Wurzel gehört, durch diese Scheidung arbeitet es also der Stammbildungslehre vor; indem diese umgekehrt alle Worte einer Sprache nach den Suffiixen ordnet, lässt sie uns wieder den bedeutungsvollen Theil des Wortkörpers, die Wurzel, erkennen; ein sorgfälltig ausgearbeitetes Wurzelwörterbuch und eine ebensolche Stammbildungslehre decken sich somit theilweise, beide haben genau denselben Gegenstand, den Wortschatz einer Sprache, zu behandeln, nur löst das Wurzelwörterbuch seine aufgabe, indem es beim Worte gleichsam von vorne, die Stammbildungslehre, indem sie von hinten, vom Suffixe anfängt; man mustere nur D's Osnove und man wird sich von der richtigkeit meiner Behauptung überzeugen, dass mit sorgfältigen Registern versehenen Osnove einem Theile der Aufgabe, die wir an ein Wurzelwörterbuch stellen, vollkommen Genüge gethan haben. Indem einerseits ein Wurzelwörterbuch Worte von vershieden abgestufter Bedeutung derselben Wurzel zuweist, liefert es der Bedeutungslehre das derselben nothwendige Material. Ich halte diese Auseinandersetzung noch immer für klar und richtig

Hierauf fragt mich D., ob ich im Stande sei, den ihm von mir gemachten Vorwurf einer Sucht nach urindogermanischen Fictionen zu recbtfertigen. Da ich „meinen Worten einen gewissen Werth beilege und die Literatur nicht für einen Spielplatz halte", so will ich Herrn D. diese Sucht, oder da ihm das Wort zu

missfallen scheint, diesen Fehler nachzuweisen. Wen jemand ein Wurzelwörterbuch des Französischen oder des Neuhochdeutschen mit Zugrundelegung urindogepmanischen Wurzeln schriebe, würde jeder Romanist oder Germanist den Kopf dazu schütteln und sagen müssen: Sie haben im Princip geiret, sie hä ten nach italischen, resp. germanischen Wurzeln das Wörterbuch anordnen sollen; der Abstand zwischen den wenigen indogermanischen Wurzeln und der Wortmenge der lebenden Sprache ist viel zu gross, als dass Sie mit irgendwelcher Aussicht auf Erfolg diese Lücke ausfüllen könnten; Sie hätten unbedingt die Mittelstufe, die Wurzeln des Italischen, resp Germanischen nicht überspringen dürfen. Diese Worte sind für ein Wurzelwörterbuch des Serbischen ganz ebenso gültig; es liegt mir nur ob zu zeigen, was für Uebelstände aus dieser Zugrundelegung urindogermanischer Fictionen erwuchsen.

Da wie bekannt die Zahl der indogermanischen Wurzeln bei Fick, dem D. folgt schon eine gar beschränkte ist, so gebot die Vorsicht, diese Zahl nicht noch mehr einzuschränken, und daraus ging das Streben hervor, jede Ficksche Wurzel auch im Serbischen nachzuweisen; so wird S. 41 eine Wurzel *kak* sich erheben aus dem einzigen *soko* Falke mit seinen Ableitungen nachgewiesen; um ein *kvan* (stinken) auch im Serbischen belegen zu können, wird S 40 gelehrt: „aus *knu* welches auch *kvan* lautet, entsteht *kni* (!), *k* verwandelt sich im Slavischen in *g*«, und se wird *gnoj gniti* in ein *kwan* hinein, gezwängt, nach einer Methode, die mich wenigstens an das „reim dich oder ich fress dich" erinnert; ebenso muss das Serbische die Wurzel *ga 2* „gehen", kennen, es werden also hicher 1. *gaće* Hosen, 2. mit Vocalausfall *g-njat* Schienbein, 3. vielleicht die Präposition *za* gezählt (S. 48); ebenso wird S. 61 auf Grund des einzigen *ne-z-grapan* ungehobelt (beachte poln. ńezgrabny dass.) eine Wurzel *garp*, S 79 wegen *glumac* Schauspieler eine Wurzel *ghru* von *ghar*, S. 224 wegon des einzigen *sedra* Stalakit, die Wurzel *sindh* tröpfeln, S 107 eine Wurzel *dva'k* »*kretati, tiskati* ići teći" wegen des einzelnen *dveka* Wagenschmiere, ein *garsk* wegen *graštiti* raffen S. 63, ein *gusk* wegen *gušter* Eidechse S. 68 aufgestellt. Diese Wurzelmanie zwingt den Verfasser, *kukolj* auf eine nasalirte Wurzel *kak* zurückzuführen, obwohl er S. 34 zugesteht, dass der Bedeutungsübergang unbekannt sei (diese Zurückführung scheint mir also ganz überflüssig) u. dgl. m. Die beiden andere Werke D.'s, die Istorija oblika und die Osnove leiden an demselben „Princip"; aber was sich bei ihnen

als blosses störendes Beiwerk[1]) erwies, hat in der Korijeni grossen Schaden angerichtet. Es ist nämlich ein sehr bequemes und deshalb äusserst verlokendes Hilfsmittel, diese Schleicherischen Urformen und diese Fickischen Urwurzeln: ohne sich irgendwie abmühen zu müssen, klaubt man aus dem betreffenden Worte ganz mechanisch — den Vorwurf werde ich nachher begründen — irgend ein Wurzel[2]) oder ein Suffix heraus und bringt es in einem der bekannten Schubfächer unter; ob diese selbst richtig aufgestellt sind, dafür lässt man Schleicher und Fick sorgen; wie gesagt äusserst bequem, aber — äusserst unwissenschaftlich. Anders gestalltet sich die Sache, sie kostet mehr Mühe, wenn man, wie für die Korijeni zu erwarten war, anstatt von Fickischen Fictionen, von slavischen Wurzeln ausgegangen wäre. Freilich — eine Unzukömmlichkeit ist nicht zu lengnen: es gibt im wirklichen Sprachleben keine slavischen Wurzeln; als das Slavische sich aus dem Kreise der Schwestersprachen aussonderte, war die Wurzelperiode längst vorüber; slavische Wurzeln haben nie wirklich existirt, ebensowenig wie slavische Stämme; da wir aber bei einer wissenschaftlichen Behandlung der Sprache das Ansetzen solcher nicht gut entbehren können, da wir von einem slavischen Stamme *robo- apạti — synсй-* sprechen, obwohl ein derartiger Stamm in der slavischen Ursprache nicht hat wirklich existiren können, so ist es uns ebenso erlaubt, slawische Wurzel anzusetzen. Wenn also der Verfasser anstatt einer urindogermanischen Fiction *ghar* die slawischen Fictiven V. *gal, gor zel žel* angesetzt und unter diese die serbischen Wörter vertheilt hätte, so wäre folgender Vorurtheil gewonnen: anstatt einer Unmasse von Wörten unter einer Wurzel wäre durch diese Theilung einer jeden slavischen Wurzelform eine leichtere übersehbare Wortsehaar zugefallen, in der sich zugleich ein einheitlicher Bedeutungstypus („brennen" bei *gor*, „grün" bei *zel*, „klagen" bei žel etc.) leicht herausmerken liess, ein doch wohl nicht zu unterschätzender Gewinn. Ebenso wenn

[1]) Es ist bezeichnend, dass Miklosich eine slavische Stammbildungslehre schreibt und so gut wie nichts indogermanisches in seine Behandluug hineinbring; Daničić eine serbische Stummbildungslehre schreibt und die Anlage seines Werkes von indogermanischen Fictionen abhängig macht.

[2]) oder auch zwei, denn z. B. pos-to(l) Schuh und pastulja Mausefalle werden S. 89 auf Wurzel pad + Wurzel tar zurückgeführt; der erste Theil von ga-vran Rabe, žamor Gelispel ist die Wurzel ga S. 47; jémuža, jomuža frisch gemolkene Milch besteht aus Pronominalwurzel ja und Wurzel marg nach S. 165 und 173.

der Verfasser anstatt des *ak* ein *ok* und ein *os* und ein *ka* angesetzt hätte, wäre den ersten die Bedeutung „Auge", dem zweiten „Achse", dem dritten „Stein" zugekommen Uebersichtlichkeit und Deutlichkeit hätten nicht besser gesteigert werden können; und wollte der Verfasser doch noch weiter vordringen, so stand es ja ihm frei in einer Anmerkung oder sonst wo diese slavischen Wurzeln auf die beliebige wenigen leidigen Urwurzeln zu reduciren.

Doch schliesslich trifft dieser Streitpunkt etwas mehr äusserliches: ich wünschte die Anordnung nach slavischen, der Verfasser machte sie nach indogermanischen Wurzeln; was verschlägt so viel, ob ich einem serbischen Worte eine slavische oder mit Uebersprungung dieses Mediums gleich eine indogermanische Wurzel zu Grunde lege, vorausgesetzt, dass die Wurzel nur richtig gefunden ist?

Das fortwährende Operiren mit Wurzeln à la: *ka ga ta da* u. s. w. hat einen ganz anderen Uebelstand mit sich gebracht: auf diese Weise nämlich ist es dem Verfasser gelungen, so gut wie alles erklären zu können; wer dagegen mit dem heutigen Stande der Etymologie irgendwie vertraut ist, kann von vorn herein nur mit Misstrauen solchem Unterfangen entgegenkommen Doch wie erklärt D. die Wurzel? welches ist die treffende Methode, mittelst der unser bisheriges so geringes etymologisches Wissen auf einmal so bereichert wird? Ein leider rein äuserliches, rein mechanisches Verfahren! So werden nämlich von Wortkörper so viele Anfangsbuchstaben abgelöst, als nöthig sind um seine Urwurzel aus ihnen herauszubekommen und die Etymologie ist fertig. Dem alter und der Geschichte des Wortes, seiner Form und Bedeutung, seinem Vorkommen in den übrigen Slavinen in derselben oder in einem veränderten Gestalt und ähnlichen Kleinigkeiten schenkt man — absolute Nichtberücksichtigung und das Wurzelwörterbuch ist fertig. Zum Beweise, dass ich den Kern der Methode Herrn D.'s richtig getroffen, diene die folgende Blumenlese aus seinen Etymologien. Es liegt z B. das Wort *čtovêkъ* zur Analyse vor: *-kъ* lässt sich leicht als Suffix ausscheiden, bleibt *čtovê* —, auch das scheint Herrn D. noch zu lang, also wird auch *-vê* auf Rechnung irgend eines beliebigen Suffixes abgetrennt, bleibt *čto* —, das ist ja mit substituirung von k r a für *čto* = *kra* und das geht auf *kar* zurück; Fick gibt eine Wurzol *kar* laufen an, und so ist die schwierige Etymologie von *čtovêkъ* gefunden, (S. 243 *značenje skakati prelazi u . . . raditi;* in der Vorrede zu den Osnove wird gerade *čovjek* neben *vo(l) zdrav zid* und *nos* als dasjenige Wort angeführt,

bei welchem der Verfasser „glücklicher gewesen ist und die Wurzel aufgefunden hat, welche noch „Niemand seines Wissens nachgewiesen hatte“ u. s. w.; (S. 273 der Osnove sagt D. über *čovjek:* die Wnrzel davon wird eher *kar* gehen sein, *do toga će korijena biti najprije nastavak va kojim je postala osnova pred nastavkom ka«).* Ein anderes Beispiel: es liegt *vrsino* (in *vrzino kolo)* vrz: *-ino* ist natürlich Suffix und *vrz* gibt ja Wurzel *vargh* und die Bedeutung? »*dosagjivati, uditi*« lässt sich leicht herausbringen, und so ist auch dieses Wort glücklich erklärt; schade um die Mühe und die 9 Druckseiten, die Jagić diesem Gegenstand gewidmet. Nach diesem Recepte werden alle übrigen Worte — erklärt. *Nos* Nase wird S. 120 auf eine Wurzel *nas* »*sastojati se, baviti se, s kim zajedno biti*« zurückgeführt, „denn die Nase ist getheilt und doch in der Theilung eins ! (damit man nicht etwa eines schlechten Witzes zeihe, füge ich das Original bei: *jer je rasdvojen te je dvoje zajedno).* Ebenso scholastisch spitzfindig ist die Erklörung des *s* cum gen. „auch aus *(sam) sz* kann *s* mit dem gen. entstanden sein, aber mit einer so entwickelten Bedeutung, dass nicht mehrere Sachen auf eine Einheit zurückgeführt werden, sondern dass die von einer anderen sich absondernde Sache *dolazi u jedinstvo prema njoi te značenje prelvzi u rastavljanje«!* (S. 211). *Jedin* wiid S. 27, 101 und 172 auf die vier Pronominalwurzeln *ja* + *da* + *i* + *na* zurückgeführt. S. 4 wird von der einen Wurzel *ag* abgeleitet: *jagnje* Lamm, *jagoda* Beere, *jaglika* eine Pflanze, *jazavac* Dachs (mit folgenden Uebergängen: Lamm — Lammfell — Fell überhaupt — Thier mit Fell versehen — Dachs), *nag* nackt (es soll mit *na* zusammengesetzt sein!), *os* Achse, *oganj* Feuer, *jezero* See, *igra* Spiel, *igla* Nadel, *iz* aus, *jaz* Kanal, *ugalj* Kohle, *jeza* Schander u. s. w. Schade nur, dass es dem Verfasser nicht gelingen wollte die Urbedeutung, auf welche die Bedeutungen Lamm, See Feuer etc. zurückgehen, ausfindig zu machen. S. 25 wird von der Wurzel *av* treiben zuerst *jâv* offenbar hergeleitet, indem die Bedeutung *u primati doznati obznaniti* übergeht, sonst wird aus treiben ein fliegen, daher Worte für Vogel aus dieser Wurzel, und auch fürs Ei des Vogels, so wäre also *jaje* erklärt, dann gehört noch zu derselben Wurzel *ovas (hvatati — brati — imati — uživati* bilden die Brücke, über die die Wurzel *av* von „treiben“ zu „Hafer“ hinübergeht), *ovca* Schaf *(hvatati — čuvati),* endlich *uho, um.* Die wunderlichen, glücklicherweise unmöglichen Etymologien von *sebar,* von *opet,* von *zdrav* habe ich

schon III. S. 157 angeführt. Um *gluh* taub auf die Wurzel *ghrus* (sich ausstrecken) zurückzuführen, werden die Uebergänge: *pružati se — stršiti — ukočiti se — trnuti — ne micati se — ne osjećati* ausgeklügelt. Aehnlich gehören zu einer und derselben Wurzel *ghars* (S. 76): *grijeh* Sünde — *glista* Spulwurm — *zvrst* eine Steinart mehr Beispiele s. u.).

Für diese Art des Etymologisirens fehlt mir nun leider das Verständniss; ist aber diese Methode richtig, so nenne man mir dasjenige Wort aus einer beliebigen indogermanischen Sprache, das ich auf diese Weise nicht erklären könnte; ja diese Methode ist so mechanisch, dass der Gymnasiast ein sehr beschränkter Kopf wäre, der nicht innerhalb einer bestimmten Frist das Wurzelwörterbuch einer beliebigen indogermanischen Sprache zu Stande brächte. Man gebe ihm nur das Wörterbuch dieser Sprache, sage ihm dann; vom Wortkörper kannst du so viel abschneiden, als dir eben pasit, *t*, *č*, *z* setzt du in *r*, *k*, *g* u. s w. um, alle Vocale führst du auf *a* zurück, *n*, *v* und *j* kannst du nach belieben ein- und ausschalten und jetzt pass' auf, du hast die Fickschen Wurzel, sieh zu, wie du die Worte hereinbringst, um die Bedeutung brauchst du dich nicht zu kümmern.[1])

Das ist das Recept, nach welchem der Etymologie so reiches Wissen zugekommen ist. Wer dieses Recept billigt, macht, die Etymologie zum Handwerk — nur ohne den goldenen Boden desselben, denn den Willkür eines jeden ist Thür und Thor offen: *vol* Ochs z. B. führt D. auf die Wurzel *ar* einspannen zurück, ich kann es mit demselben Rechte auf die Wurzel *var* einsperren, ein dritter auf eine Wurzel *va* + Suffix *ra*, ein vierter auf *a* + *ra* zurückführen: alle vier Etymologien sind gleich berechtigt.[2]) In

[1]) Ausser den bereits gelieferten Proben will ich speciell für diesen Vorwurf noch einige hier aufführen: tâst (= tъstъ) wird S. 83 auf die Wurzel taks „tesati" zurückgeführt, indem die Bedeutung „u praviti, odatle u roditi" übergeht. — S. 44 werden auf eine und dieselbe Wurzel die Wörter: Stärke, Waise, grau, Schatten, Meise, Wehmat zurückgeführt. — S. 77 wird für die Wurzel von zima die Bedeutung „treiben" vermuthet! — S. 49 leitet D. oguglati (sich an etwas gewöhnen) von der Wurzel ga schreien folgendermassen ab: „die reduplicirte Wurzel bekommt *n* (gang), die Bedeutung kann von schreien, murren in aufhören zu murren (d. i. sich an etwas gewöhnen) übergehen", nach dem bekannten Recept lucus a non lucendo.

[2]) Die Willkür, mit der D. „etimologisirt", möge noch einige Beispiele kennzeichnen: S. 97 wird trudna gravida auf eine Wurzel trad zurückgeführt und so von trud Mühe, trudan etc. getrennt, das nach S. 98 zur Wurzel trud

D.'s Buch findet man auch deshalb bei so vielen Worten ein „anderes Geitler da und da", „anderes in den Osnove" u. s. w. angegeben; ein Grund, warum D. es jetzt anders macht, ist meist nicht auffindbar. Dieses Alleswissen, dieses schablonenhafte Zurückführen aller Worte auf Wurzeln ist es, wogegen ich protestiren wollte. Der Verfasser will ja seine Bücher auch in den Händen von Anfängern wissen, für deren Bequemlichkeit (vgl. Osnove Vorrede S. 9) hat er seine Anordnung getroffen; ich glaube dagegen, das die Korijeni in den Händen eines Anfängers oder eines Dilettanten nur Unheil anrichten können.

Noch in Betreff eines Punktes habe ich mich zu rechtfertigen: ich hatte dem Verfasser Nichtbeachtung der Lautgesetze vorgeworfen: darauf bekam ich zur Antwort: a) ich hätte Beweise nicht erbringen zu müssen geglaubt; b) ich würde, falls ich das Buch richtig zu benutzen verstanden hätte, darin „Dinge gefunden, welche. . . dazu dienen werden um in der slavischen Lautlehre manches ihrer bisherigen Gesetze theils vollends aufzugeben, theils zu modifiziren und manches neue Gesetze aufzustellen".

ad a) hatte ich als bezeichnendes Beispiel die Etymologie von *zdrav* angeführt und führe es nochmals an. Hier nimmt D. als Wurzel *and* an im Slavischen sei der Nasal ausgefallen,[1]) *ad* werde

gehört; ebenso ungerechtfertigt ist meiner Ansicht nach die Trennung von baš plane und bah (u bah non nihil) unter verschiedene Wurzeln (S. 149), britva und broj werden zwar S. 150 zu Wurzel bhri schneiden gestellt, aber britka sablja der scharfe Säbel muss von Wurzel bhardh abstammen, während es offenbar von einem Substantiv bridь Schärfe stammt, das natürlich nur von bhri abzuleiten ist; ich möchte auch bridjeti jucken und briga Sorge, brinuti se zu demselben bhri, nicht mit D. zu einem bhardh und bhargh stellen (darnach wäre ja serb. brad und brag zu erwarten), die Bedeutungen stimmen trefflich. Strava terror, bei Stulič straha, wird S. 43 auf die Wurzel *ḱ*ars bezogen (sars, s-t-ras), aber S. 98 auf die Wurzel tru. — Die Etymologien von dvâ (angeblich von der Wurzel du „ići, ići s kim, biti zajedno" S. 106) deset (Wurzel dak „dati ugoditi složiti" S. 102) u. a. sind ebenfalls bare Willkür. — zьdъ, serb. zad Mauer geht hervor aus der Wurzel gar + Wurzel dha (S. 49 „korijen se širi sastavljajući se ozad s prvijem glasom korijena dha i pred njim odbacujući svoje n, tada mu suglasno g glasi z a samoglasno slabi u i"). — S. 52 wird gmizati kriechen auf die Wurzel gam zurückgeführt, welche reduplicirt gamag lauten, das sein erstes *a* zu ъ, das zweite aber zu *u*, woraus slevisch *y*, wandeln soll! — Ais dieselbe sonderbare verdoppelung wird S. 75 ein gharagh von der Wurzel ghar angesetzt, um daraus slavisch želêzo entstehen zu lassen.

[1]) Ich hatte gefragt, wozu war denn der Nasal überhaupt gekommen? und da belehrt mich D., fast bei jedem Worte kehre die Erscheinung wieder, nach der etwas

mit der Präposition *sa* (auch falsch, soll heissen *san* aus *sam)* zusammengesetzt, aus *sa* + *ad* werde *sad* und daraus *sъd:* jede einzelne von diesen Annahmen ist ein grober Verstoss gegen slavische Lautgesetze, den *and* darf slavisch nur zu ąd oder ęd werden, aus *sa* + *ad* kann nur sād, d. i. slav *sàd* und nicht *sъd* werden.[1]) Weitere Beispiele zum Beweise, wie D. mit slavischen Laufgesetzen umspringt, sollen gleich folgen.

ad b) Aber vielleicht taugen diese slavischen Lautgesetze, auf die ich mich berufe, nichts, vielleicht bietet D.'s Buch Belege für die Unrichtigkeit derselben. Nun, ich muss geradezu gestehen, wenn D. glaubt, durch seine Zusammenstellung werde irgend ein bekanntes slavisches Lautgesetzt umgestossen oder ein neues aufgestellt werden können, so befindet er sich in grober Selbsttäuschung; ich wenigstens habe nichts finden können, das nur im entferntsten solche Anspüche erheben könnte; doch ist daran vielleicht meine Unfähigkeit überhaupt D.'s Buch zu gebrauchen Schuld. Damit nun die Leser des Archivs selbst urtheilen können, will ich Proben vorlegen. S. 122 wird *mlaćve* Backtrog aus *naćve* Backtrog erklärt indem *m* vorgetreten ist: also das Serbische, welches anlautendes *mn* überhaupt schwer verträgt, es zu *ml* (in Mleci, mloge mliti pomlja etc.) oder zu blossem *n (nada* aus *mnada chalybs)* vereinfacht, hätte erst eine ihm unbequeme Lautgruppe durch das Vortreten eines *m* vor *n* in *naćve* (dessen Wurzel angeblich *nuk* „teći" ist) hervorgerufen; wie *mlaćve* zu erklären ist, zeigt luce clarius der Vers, mit dem es Vuk belegt: *popiše mi iz bačava pivo || izjedoše iz mlaćava mlivo:* Wurzel *mel.* — S. 271 wird *turъ* Stier auf die Wurzel *sta* zurückgeführt, als ob im Slavischen von dieser

---

für die Enstehung eines Wortgebildes nothwendiges später abgeworfen wird. Ganz richtig: wenn vilk gegenüber lit. vilkas das spätere an die Wurzel vark angetretene *-a — s* wieder abgeworfen hat, so glaube ich zu wissen, sowohl warum und wie *-a — s* angetreten, als auch warum und wie es später wieder abgefallen ist; aber bei and weiss weder ich noch irgand jemand einen plausibeln Grund dafür anzugeben, dass das *n* schwinden sollte; ist es einmal gekommen, so darf es nicht ohne weiteres ausfallen; oder geschiet es etwa aus dem Grunde, damit es Herrn D. gelinge, jedar und zdrav zusammen auf ein and zurückzuführen zu können?

[1]) Zum Beweise, dass nicht mir allein das Verständniss für diese Analyse von sъdravъ fehlt, setze ich hieher, was Miklosich in seiner neuester Abhandlung (Ueber der Ursprung der Worte von der Formel aslov. trêt und trat S. 2g) darüber gesagt hat: sъdravъ sanus, dravъ aus dorvъ, aind. dharma von dhar halten, befestigen, vgl. alt, baktr. drva fest, gesund aus dharva. Andere vergleichen lit sądarus einig passend".

Wurzel hätte das *s* abfallen dürfen! — Klassisch sind folgende Erklärungen: *sъto* hundert ist aus *desętъ* enstanden, indem der Wurzel das *de* vorne abfiel und von *-ant* das *n* ausfiel; (S 102) *vi, vaš* (ihr, euer) gehört zur Wurzel *tu*, der das t abfiel (S. 95); S. 106 wird behauptet, dass in *vile* Heugabel *d* abgefallen sei, es gehe nämlich auf die Wurzel *du (ići, ići s kim, biti zajedno*, woher das Zahlwort *dva)* zurück; in *jezik* ist das *d* vorn abgefallen, es gehört nämlich zur Wurzel *dugh pruzati se, ticati* (S. 102); wie *gnoj* erklärt wird s. o. Mit Einschub und Ausfall von *n, v* und *j* wird ganz nach Willkür geschaltet, *zvijer* z. B. wird auf die Wurzel *gi* zurückgeführt, indem *v* (wahrscheinlich von Himmel) hineinfiel, *i* sich zu *e* schwächte und *e* sich zu ê dehnte; vgl. die Erklärung von *zvrka* Geschnurr aus der Wurzel *gar* S. 58; *tuča* Hagel wird S. 83 auf die Wurzel *tak* zurückgeführt, indem *e* eingeschoben, dann *n* ausgeschoben, dann *v* ausgeschoben wird; ebenso geht *tih* still auf Wurżel *tvas* zurück u. s. w.; *cijev* Spule gehört zu Wurzel *ku*, denn »*samoglasno se širi u au*«, woraus slavisch *êv* werden kann, zu derselben Wurzel gehört *kila* und das durch Reduplication entstandene *ciča* grimmige Kälte, S 45; nach S. 49 wird Wurzel *gan* zu *gna*, von *gna* fällt *g* ab, hierauf auch *n* und der Vocal wird zu *:i:* so ensteht *ime; gnijezdo* Nest wird S. 120 auf Wurzel *nas* zurückgeführt »*s dometnutim sprijeda g*, može biti od *ga* ići«; in *njiva* Acker muss j zwischen *n* und *y* eingeschobeu sein, um auf die Wurzel *nu* zurückgeführt zu werden (S. 121). Miklosich stellt *vrutak* Quelle = *vrątъkъ* auf, D. sagt: *ali za ą nema potvrde*, und vergisst poln *vrątek*. S. 13 wird *jela* Taune auf die Wurzel *ar* zurückgeführt; dass dieses unmöglich ist, zeigt westslavisches *jedla* deutlich; dass *lab* (Flussname) nicht aus der Wurzel *rab* stammen kann darüber s. Miklosich Ueber den Ursprung der Worte von der Form aslov. *trêt* und *trat* S. 35. — S. 23 ist die Ausdrucksweise: in *drijèšiti* binden sei *d* vor *r* vorgeschlagen, falsch; wann findet ähnliches in slavischen Sprachen statt? Es soll heissen: aus dem Compositum *razdrijèšiti*, wo *d* zwischen *z* und *r* eintreten musste, wurde ein Simplex *drijèšiti* herausgeführt, das das alte *rijèšiti* verdrängte. — S. 49 wird *xjenica* Augapfel auf die Wurzel *gan* gignere zurückgeführt: um poln. *źrenica* kümmert sich der Verfasser natürlich nicht. Hätte der Verfasser S. 138 bei der Erklärung von *bezъ* (ohne) an etwas concretes, nämlich an lit *bè* ohne gedacht, so hätte er sich nicht verleiten lassen, die Abstraction bhagh[2] für die arme Präposition

aufzustellen: das lit *bė* zwingt uns zu der Annahme, dass slavisch *bezъ* gleich *be* + *zъ* ist, dieselbe Zusammensetzung kommt vor in *nizъ*, *pozъ*, *prêzъ*, *prozъ*, *vьzъ* (von *ni*, *po prê*, *pro*, *vъ* + *zъ*, s. Miklosich, Vgl. Gramm. IV S. 197), dann auch in *razъ* = *ar* + *zъ* (nach Miklosich. Ueber den Ursprung der Worte von der Form altslov. *trêt* und *trat* S. 53); die Ansetzung einer Wurzel *bhagh?* für *bezъ* ist also rein aus der Luft gegriffen; schlieslich weist D. diesem *bhagh* die Bedeutung zu: etwas als ausserhalb von etwas anderem befindlich anzeigend, genau nach der Art der bekannten Etymologie: *nasus* kommt von der Wurzel *nas*, welche „Nase sein" bedeutet. — Poln. *ńezgrabny* ungeschlacht hätte Herrn D. vor der Aufstellung einer besonderen Wurzel für das serb. *nezgrapan* dass. abhalten sollen. — Dass serb. *sedlo* Sattel von der Wurzel *sed* sitzen + Sufix *la-* stamme, werden wir, troztdem auch Miklosich dasselbe behauptet, so lange nicht glauben, als fur erwiesen gilt dass primäres *dl.* im Süd- und Ostslavischen zu *l* vereinfacht wird u, dgl. m. — Das blinde Operiren mit Wurzeln hat Herrn D. hin und wieder verleitet, einige Lehnwörter mit aus Wurzeln zu erklären: S. 236 ist zu lesen, dass *skrinja* zur Wurzel *skar* gehöre, wärend männiglich weiss, dass es aus *scrinium* Schrein entlehnt ist; *kupo-vati* gehört S. 35 zu Wurzel *kap*, weil *nema potvrde da je slovenska riječ postala od njemačke; košulja* Hemd wird auf die Wurzel *kas* zurückgeführt, daran. dass es lateinisch *casula* sein kann. Denkt D nicht; in den Osnove hatte D. *čaklja* und *čekljun* Haken als entlehnt angenommen, jetzt genügt ihm dies nicht mehr, er muss aus ihnen die Wurzel *kak* herausquälen; *lopuch* gehört nach S 176 zur Wurzel *rap*, Miklosich nimmt es als entlehnt aus lat. *lappa* an; für *mast mastika* Most nimmt Miklosich Gramm. II, 159 Entlehnung an, D. findet dagegen darin die Wurzel *mud* »*micati se veseliti se*« u. dgl. m.

Ich könnte für jeden einzelnen hier gemachten Vorwurf noch mehr Beispiele häufen, doch wozu — der competente Leser muss aus dem hier gebotenen die Ueberzeugung schöpfen, dass die Ausstellungen, die ich machte, nicht leichtsinnig, wie auf einen Spielplatz hingeworfen waren. Die Meinung, die ich von D.'s Buch hege, kann eine falsche sein, vielleicht wird die Zukunft zeigen, dass die Methode, die er befolgt, die alleinseligmachende ist; Pflicht der Recensenten ist nur, seine eigene, durch gewissenhaftes Prüfen des Werkes gewonnene Meinung offen darzulegen und dieser Pflicht hoffe ich in ihrer Gesammtheit nachgekommen zu sein. Es fällt mir

nicht ein. D.'s Werk etwa gänzlich zu verwerfen, noch soll in irgend jemand, der die hier gemachten Einwendungen und nachgewiesenen Irrthümer mustert, der Gedanke an Unbrauchbarkeit der Korijeni entstehen: ich musste hier die Schattenseiten zu meiner eigenen Gegenwehr bevorheben; aber das Buch hat — wie wäre es anders nach den bisherigen Leistungen D.'s zu erwarten gewesen — seine Lichtseiten: schon als Versuch eines alles umfassenden Wurzelwörterbuches muss es das Interesse des slavischen Etymologen erwecken; seine Genauigkeit und seine Reichhaltigkeit hebe ich hier nochmals heror. aber der positive Gewinn, der aus der Korijeni der slavischen Etymologie erwächst, scheint mir ein geringer, zudem möchte ich das Buch den Händen von Anfängern oder Diletanten gern entziehen.

Wien, den 31. Mai 1878.

Dr. A. Brückner.

Archiv f. sl. Philol. III, 506—14.

XIX. (5). — — Књига трећа, са 24 географске и геолошке карте и фотографије изван текста, и са 71 профилом и скицом у тексту. — Б. 1911. 4°, VIII, 689—1272. Цена 24 дин.
Уз ово дело као засебни прилози иду два атласа: 1. Геолошки Атлас Македоније и Старе Србије и 2. Језера Македоније, Старе Србије и Епира. Цена по 20 динара.

XXVIII. (6). — Петар Т. Јанковић, Историја развитка Нишавске долине. Морфолошка студија. — Б. 1909, 8°, IV, са скицама и картом. Цена 4 дин.

XXXI. (7). — Коста Стојановић, Основи теорије економских вредности. — Б. 1910, 8°, IV, 193. Цена 4 динара.

XXXIV. (8). — Д-р Мих. Петровић, Елементи математичке феноменологије. — Б. 1911, 8°, 774. Цена 12 дин.

XXXIX. (9). — П. С. Павловић, Мекушци из Србије. I. Сувоземни пужеви. — Б 1912, 8°, 140 (са две таблице и једном зоографском картом). Цена 4 динара.

XLIII. (10). — Notice sur les travaux scientifiques de M. Michel Petrovich (1894—1921) Paris, 1922, 8°, X, 152. Цена 20 дин.

XLVII. (11). Милутин Миланковић, Реформа Јулијанског Календара. — Б. 1923, 8°, 12. Цена 5 дин.

LI. (12). — Вас. Демченко, Котрљање без клизања гироскопске лопте по сфери. — Б. 1924. 8°, 94. Цена 10 дин.

Књига: 4. Филозофски и филолошки списи.

III. (1). — Стојан Новаковић, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари. — Б. 1893, 8°, VIII, 299. Цена 6 дин.

VI. (2). — Др. Владан Ђорђевић, Грчка и српска просвета. — 1896, 8°, V, 275. Цена 5 динара.

*XIII. (3). Никола С. Петровић, Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима (1544—1900). — Б. 1900, 8°, XVI, 314. Цена 4 дин.

XV. (4). — Љуб. Стојановић, Каталог рукописа и старих штампаних књига, збирке Српске Краљевске Академије. — Б. 8°, IV, 267. Цена 4 дин.

*XX. (5). — Др. Јован Скерлић, Јаков Игњатовић, књижевна студија. — Б. 1904, 8°, V, 220. Цена 4 динара.

XXIII. (6). — Павле Поповић, Приповетка о девојци без руке, студија из српске и југословенске књижевности. — Б. 1905, 8°, 123. Цена 4 дин.

*XXIX. (7). — Јован Скерлић, Омладина и њена књижевност (1848—1871), изучавање о националном и књижевном романтизму код Срба. — Б. 1906, 8°, 557. Цена 15 дин.

XXIX. (8). — Јован Скерлић, Српска Књижевност у XVIII. веку. — Б. 1909, 8°, XIII, 481. Цена 12 динара.

XXX. (9). — Јован Н. Томић, Историја у народним песмама о Марку Краљевићу I. Песме о Муси Кесецији и Ђему Брђанину. — Б. 1909, 8°, V, 208. Цена 4 динара.

XXXVII. (10). — Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњега века. — Б. 1912, 8°, XLII, 912. Цена 20 дин.

XLII. (11). — А. Белић, Акценатске студије књ. I. — Б. 1914, 8°, VIII, 210. Цена 4 динара.

XLVI. (12). — Тихомир Остојић, Захарија Орфелин: живот и рад му. — Б. (1923, 8°, 24. Цена 15 динара.

LII. (13). — Др. Ст. М. Куљбакин, Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом Јеванђељу. — Ср. Карловци, 1925., 8°, VIII, и 20. Цена 20 дин.

LIV. (14) Ситнији списи Т. Даничића. I. Критика, Полемика и Историја Књижевности. Ср. Карловци, 1925. 8° XII, 467. Цена 50 дин.

Књига: 5. Друштвени и историјски списи.

VII. (1). — Иларион Руварац. Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу, с три излета о такозваној великој сеоби српског народа. — Б. 1895, 8°, VIII, 154. Цена 4 дин.

VIII. 2). — М. Т. Милићевић, Манастир Каленић, задужбина деспота Стевана Лазаревића (1405—1426). — Б. 1897, 8°, XVI, (са сликом). Цена 2 дин.

X. (3). — Димитрије Руварац. Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље. — Б. 1898, 8°, VI. 265. Цена 3 динара.

XI. (4). — Др. Љубо Кнез Војновић. Дубровник и Османско царство. Књига прва (1365—1482). — Б. 1898, 8°. 288. Цена 3 динара.

*XII. (5). — Др. Драгиша Мијушковић. Ото Дубислав плем. Пирх, Путовање по Србији у години 1829. — Б. 1898, 8°, X, 247 (са сликом). Цена 3 динара.

*XXI. (6). — Драг. М. Павловић, Србија и српски покрет у јужној Угарској. — Б. 1904. 8°, XVI, 180. Цена 4 дин.

XXV. (7). Јован Н. Томић, Црна Гора за Морејског рата (1684—1599). — Б. 1907, 3°, V, 374. Цена 6 дин.

XXVII. (8). — Јован Н. Томић, Град Клис у 1546. години. — Б. 1908, 8°, IX, 298. Цена 4 дин.

XXXII. (9). — Драг. М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788—1791. год.) — Б. 1910. 8°, XIII, 391. Цена 8 дин.

XXXIII. (10). — Др. Јов. Радонић, Гроф Ђорђе Брзњковић и његово време. — Б. 1911, 8°. XI, 776 (са 8 таблица). Цена 12 дин.

XXXV. (11). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија у XVIII. веку. — Б. 1911, 8°, 179. Цена 6 динара.

*XXXVI. (12). — Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада (1838—1858). — Б. 1912, 8°, XII, 285. Цена 8 дин.

XXXVIII. (13). — Ст. Станојевић, Борба за самосталност католичке цркве у Немањићској држави. — Б. 1912, 8°, XI, 178. Цена 4 дин.

XL. (14). — Драг. М. Павловић, Покрет у Босни и у Албанији противу реформа Махмуда II. — Б. 1913, 8°, VIII, 107. Цена 2 дин.

XL. (15). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1784—1814). — Б. 1914, 8°, 362. Цена 6 дин.

XLV. (16). — Др. Владан Ђорђевић, Србија и Грчка (1891—1893). — Б. 1923, 8°, 300. Цена 20 динара.

XLV. (17). — Владимир Ћоровић, Лука Вукаловић. — Б. 1923. 8°, 162. Цена 12 динара.

XLVIII. (18). — Дубровачка Нумизматика, I. (хисторички дио). Написао проф. Милан Решетар. — Срем. Карловци, 1924, 8° XVI. и 734. Цена 80 дин.

XLIX. (19). — Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија (1814—1894). — Б. 1924. 8°, 528. Цена 50 дин.

L. (20). — La propriété Scientifique. Éditions spéciales Livre L. Belgrade, 1924, 8°, Prix 5 din.

LIII. (21) — Др. Душан Ј. Поповић, Војводина. Прилози проучавању наше земље и нашега народа. Општи део I. Бачка. Прилози проучавању етничких односа од средине XVI века до 1921. г. — Б. 1925. 8°, IX, 155 и четири табеле. Цена 25 динара.

X. МУЗИКАЛИЈЕ.

Српско црквено карловачко појање. Забележио и хармонизирао за мешовити хор Корнелије Станковић од г. 1855 до 1863. Свеска прва. Блажене 1—8 гласа. — Б. 1922, 4°, II, 72. Цена 20 динара.

XI.

Љуб. Стојановић, Вук Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису (из Гласа LV). — Б. 1899, 8°, 67. Цена 1 дин.

ИЗДАЊЕ БАТАЛАКИНА ФОНДА.

Историја Српског Устанка од Лазара Арсенијевића-Баталаке. Део први. — Б. 1898, 8°, стр. X, 484. Цена 6 дин.

— — — Део други. — Б. 1899, 8°, стр. 485—1022. Цена 6 дин.

ИЗДАЊЕ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Гласник С. У. Друштва, књ. 33—57, 59—73, 75. Цена књизи 4 дин.

Гласник С. У. Друштва друго одељење, књ. 4—6, 9—15. Цена књизи 2 дин.